

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN NÜKLEER SİLÂH GÜCÜ HÂLINE
GELMESİ
ve
NÜKLEER SİLÂHLARIN YAYILMASININ ÖNLENMESİ KARŞISINDA
İZLEDİĞİ POLİTİKALAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZİYA ŞEFİK ATUN

ANA BİLİM DALI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER

PROGRAMI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER

KOCAELİ - 2007

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN NÜKLEER SİLÂH GÜCÜ HÂLINE
GELMESİ
ve
NÜKLEER SİLÂHLARIN YAYILMASININ ÖNLENMESİ KARŞISINDA
İZLEDİĞİ POLİTİKALAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZİYA ŞEFİK ATUN

ANA BİLİM DALI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER

PROGRAMI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER

DANIŞMAN : YRD. DOÇ. DR. İRFAN KAYA ÜLGER

KOCAELİ - 2007

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN NÜKLEER SİLÂH GÜCÜ HÂLINE
GELMESİ

ve

NÜKLEER SİLÂHLARIN YAYILMASININ ÖNLENMESİ KARŞISINDA
İZLEDİĞİ POLİTİKALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan : ZİYA ŞEFİK ATUN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarihi ve No. :

11/07/2007-2007/19

Prof. Dr.
Hasret ÇOMAK

Yrd. Doç. Dr.
İrfan Kaya ÜLGER

Yrd. Doç. Dr.
M. Efe ÇAMAN

KOCAELİ 2007

Özet

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Nükleer Güç Hâline Gelmesi ve Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Karşısında İzlediği Politikalar adlı bu çalışmayla, genel anlamda Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'nin dünya siyâsetinde ve iktisadında ağırlığının giderek artmasına paralel olarak, ülkemizde ÇHC'yle ilgili olarak yapılan araştırmalara yeni bir boyut eklenmesi amaçlanmıştır. Nükleer silâhların öneminin azalması gerekirken giderek artması; Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'yle komşumuz İran İslâm Cumhuriyeti arasında bir nükleer silâh bunalımının uzun süredir yaşanması; nükleer silâh yapma safhasını çoktan aştığı genellikle kabûl edilen İran İslâm Cumhuriyeti'nin bu teşebbüsü üzerine, Türkiye'nin silâhlanma politikalarında değişiklik yapılmasının gerekliliğinin ortaya çıkması sebebiyle, nükleer silâh politikaları pek bilinmeyen ÇHC'nin bu politikalarının nasıl bir evrim geçirdiğinin ve bu alandaki diplomasisinin 21. yy.da nasıl bir seyir izlediğinin ortaya konulması hususu ise, çalışmanın özel amacını oluşturmuştur. Bu amaçlara hakkıyla ulaşılabilmesik maksadıyla çalışmanın kapsamı ve boyutu oldukça geniş tutulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümde genel olarak, ÇHC'nin Soğuk Savaş döneminde neden ve nasıl nükleer silâh gücü haline geldiği ele alınmıştır. İkinci bölümde ÇHC'nin nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi sürecindeki politikaları incelenmiştir. Bu süreç, ÇHC'nin 1980'li yılların başından itibaren uygulamaya başladığı ve 21. yy.da izleyeceği nükleer silâh politikasına zemin oluşturan yeni dış politikası çerçevesinde irdelenmiştir. Bu bölümün ilk iki kısmında, ÇHC'nin “küreseleşme dönemi” olarak adlandırılan dönemde yeni bir dış politika uygulama ihtiyacının sebepleri ele alınmıştır. ÇHC'nin silâh satışları, ÇHC'ye uygulanan ambargolar ve bu ambargoların ÇHC üzerindeki etkisi, ikinci bölümün üçüncü kısmında irdelenmiştir. Üçüncü kısımda ÇHC'nin 21 yy.daki nükleer silâh siyâseti irdelenmiştir. Bu kısımda, ÇHC'yle ABD arasında 1985 senesinde imzâlanan ve ancak 1998 senesinde yürürlüğe giren Nükleer Enerjinin Barışçıl Amaçlarla Kullanılması Anlaşması, ÇHC'nin nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi süreci

ve Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması [*Nuclear Weapons Nonproliferation Treaty* (NPT)]'ye karşı tutumu; ve NPT'nin gözden geçirilmesi hazırlık ve esas toplantılarında yaptığı girişimler ele alınmıştır. “ÇHC'nin NPT Tutumu” başlıklı kısım, ÇHC'nin 21. yy.da izlediği ve izleyeceği politikalara ışık tutması bakımından özel bir öneme sâhiptir. Bu bölümün son kısmında ÇHC'nin taraf olduğu veya desteklediği diğer antlaşma, anlaşma, kurum ve kuruluşlar kısaca ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, ÇHC'nin nükleer silâh ve savaş öğretisi gelişim süreci içinde ele alınmıştır. Bu bölümde, nükleer silâh devletlerinin ve bu tür silâhlara sâhip olduklarını resmen kabûl etmemekle birlikte, nükleer silâha sâhip olduklarına kesin gözüyle bakılan ülkelerin nükleer silâh ve savaş öğretileri; ve bu öğretilerde, bilhassa 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra yapılan değişikliklerin, ÇHC'nin aynı kapsamlı öğretileri üzerindeki etkileri irdelenmiştir. ÇHC'nin araştırmamıza konu olan nükleer silâh siyâsetinin olay irdelenmesiyle de ele alınması gerektiği yolundaki kanımızı, özellikle son zamanlarda nükleer silâhlarla ilgili olarak yaşanan bunalımlar ve ÇHC'nin bu bunalımlarda oynadığı rol güçlendirmiş ve bu irdelenmenin yapılmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Üçüncü bölümün son kısmında dört nükleer silâh bunalımı ışığında, ÇHC diplomasisinin nasıl değiştiği irdelenmiştir. Bu olaylar, Hindistan'ın ve Pâkistan'ın 1998 senesinde peş peşe gerçekleştirdikleri nükleer silâh denemeleri, ABD'yle İran ve ABD'yle Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti (DKHC) arasında yaşanmakta olan nükleer silâh bunalımlarıdır. ÇHC'nin bu bunalımlar esnâsında uyguladığı diplomasi, son derece önemli olduğundan, mümkün olabildiğince en geniş bakış açısıyla irdelenmiştir. Hindistan ve Pâkistan vak'aları Soğuk Savaş döneminin son vak'aları olarak kabûl edilmiş ve diğer iki olaya göre daha dar kapsamda irdelenmiştir.

ABD'yle İran ve ABD'yle DKHC arasında meydana gelen nükleer silâh bunalımlarında ÇHC'nin yürüttüğü diplomasi, ÇHC'nin dış siyâsetinin çok önemli bir boyutunu oluşturduğu için büyük önem arz etmektedir. ABD'yle İran arasındaki bunalımın, gerçekte bu iki ülke arasında olmadığı artık genel olarak kabûl edilen bir

husustur. Bunalımın bu özelliğinin ÇHC'yle İran İslâm Cumhuriyeti (İİC) arasındaki ilişkilerin geniş bir bakış açısıyla ele alınmasını gerektirdiğinden, ÇHC'nin bunalım boyunca yürüttüğü diplomasi, sâdece bunalıma odaklanmış bir bakış açısıyla ele alınmayıp, iki ülkenin oluşturulması üzerinde fikir birliğine vardığı ve oluşturulması için ortak çaba gösterilmesine karar verdiği dünya siyâseti ve stratejisi çerçevesinde ele alınmıştır. ABD'yle DKHC arasında meydana gelen nükleer silâh bunalımı, dördü görüşmeler ve bilhassa altılı görüşmeler safhasından itibâren, Çin diplomasisinde başlı başına yeni bir dönemin ilk örneğini teşkil etmesi bakımından gâyet ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir. ÇHC'nin örgütlediği, önderlik ettiği ve sonuçlandırdığı altılı görüşmelerin bir bölgesel işbirliği ve güvenlik örgütüne dönüşme ihtimali mevcuttur. Çalışma bulguların özetlendiği **Sonuç** bölümüyle sona ermiştir.

ÇHC'nin Soğuk Savaş dönemi nükleer silâh politikasını irdelleyen kaynaklar gâyet sınırlı olup ülkemizde ulaşılabileceklerin sayısı ise, çok daha sınırlı olduğundan, ilgili bölümün hazırlanmasında az sayıda kaynaktan faydalanılabilmektedir. Kitâplarla ilgili olarak aynı sorun Soğuk Savaş sonrası dönem için de geçerli olmakla birlikte, bu dönemle ilgili makâlelerin sayısı kitaplardan çoktur; dolayısıyla çalışmanın hazırlanmasında yararlanan kaynaklar arasında makâlelerin sayısı ciddî ağırlığa sâhiptir.

Bu kadar çok sayıda makâle ve habere ulaşılmasında bilişim ağından en üst düzeyde yararlanılmıştır. Bilişim ağının sağladığı, kaynağa ulaşma kolaylığının yanı sıra, kaynakların ağ yörelerinden kolaylıkla kaldırılabilmesi sebebiyle, başka araştırmacıların bu kaynaklara ulaşamama sorunu ise, çalışmanın hazırlanması için bilişim ağı üzerinden temin ettiğimiz kaynakların birer tıpkısının çalışmanın ekinde bulunan yoğun kayıt disklerine kaydedilmesi sûretiyle, alışmadan faydalanacakların bu kaynaklara gelecekte de doğrudan erişebilmeleri sağlanarak aşılmıştır. Bilişim ağı üzerinden ulaşılan ve çalışmanın hazırlanmasında kullanılan çok sayıda kaynağa, yoğun kayıt disklerinde kolaylıkla bulunabilmesi için, kaynaklara birer çağrı sayısı verilmiş ve kaynaklar aynı çağrı sayısıyla yoğun kayıt disklerine tıpkılanmıştır. Bu

çağrı sayıları gerek dipnotlarda gerek bibliografyada her kaynağın başında belirtilmiştir.

Bilhassa ABD düşünce vb. kuruluşlarına ve istihbarat kurumlarına ait kaynaklara, bu tür kaynakların dünya kamuoyu oluşturmada sıklıkla kullanılması sebebiyle, ihtiyatla yaklaşmış; ancak çalışmamızda bu kaynaklardan, konumuzda faydalanabileceğimiz ve ulaşabildiğimiz en zengin kaynak topluluğu olması sebebiyle ağırlıkla faydalanılmıştır.

Abstract

The general purpose of our thesis titled **Nuclear Weaponization and Nonproliferation Policies of The People's Republic of China** is to expand further in Turkey, with a new dimension, the scope of China related researches which is getting reacher over the time in pace with China's increasing importance in world politics and economy. Since the increase in the importance of nuclear weapons runs counter course to hopes and estimations vice versa; and the need of Turkey of acquiring nuclear weapon is becoming more stronger due to Islamic Republic of Iran's ambitious work to attain such weapons; and that she has already passed the critical treshold is the general belief, analysis of the evolution of China's nuclear weapons policy and the possible course thereof in the 21.st century has become the subjective purpose of the thesis as that dimension of Chinese foreign policy is not analyzed in details in Turkey as far as display the sources available to the author. Due to that lack of information and in order to acquire as objective results as possible, the scope of the thesis exceeds volume of similar researches.

The first chapter deals with the main purposes and processes of China's emerging as a nuclear weapons power. The second chapter analyzes China's policies of nuclear nonproliferation process. That process is analyzed within the framework of China's new foreign policy which is started being applied under the leadership of Dang Xiaoping and is the main ground of China's nuclear weapons policies in the 21st. Century. The nuclear weapons deals and nuclear technology tarnsfers of China and the sanctions against her and her responses against them; "Peaceful Nuclear Cooperation Agreement Between People's Rublic of China and USA" which was signed in 1985 and entered into force finally in 1998 and its specific importance within the framework of bileteral relations and for the nuclear weapons policy of China; the position of China in relation with Nuclear Nonproliferation Treaty and initiatives she displays at the preparatory and main conferences thereof; the other regimes, organizations etc. accessed by China are the topics of the second part of the second chapter. The third chapter deals with the nuclear weapons policies of China in the 21st. century. The first part analyzes the evolution of China's nuclear weapons

and war doctrines and strategies in a highly detailed way. Nuclear weapon policies of the nuclear weapon states and of states who are believed to have nuclear capability; and the post 9 / 11 versions of those policies and their impacts on China's nuclear weapons and war doctrines are analyzed in wide range and details. The latest nuclear weapons related crisis supported our belief and made it inescapable that the nuclear weapons policies of China should also be analyzed through case analysis. The final part of the third chapter analyzes four nuclear weapons related crisis. The crisis due to nuclear tests of India and Pakistan one after another, the crisis between United States of America (USA) and Iran and the crisis between USA and Democratic People's Republic of Korea (DPRK) are the cases analyzed. Crisis between USA and Iran and between USA and DPRK are specifically analyzed in every details since they have a particular importance as Chinese diplomacy in the courses of these crisis displayed are very important and effective attempts tilting the global and regional power balances. Since Indian and Pakistani cases are taken as cases of the Cold War Era, they are not analyzed so deeply in details as are the other two cases. The USA – Iran and USA – DPRK crisis are of great importance with regard to the Chinese diplomacy applied in the courses of the mentioned crisis.. That USA – Iran crisis is not a crisis just between these two states is a generally accepted fact and it puts us under the obligation of analyzing the relations between Iran and China in a broader perspective. Relations between Iran and China is not analyzed being focused only on the crisis aspect but within the framework of world politics and strategies of the two states. The crisis earns being analyzed in a highly detailed way as by its Four Party Talks and especially by Six Party Talks phases unfolds an innovative era of the Chinese diplomacy. Six Party talks organized, led and finalized successfully by China has the potential of evolution into a regional economic cooperation and security organization. Conclusions part of the thesis sums up the findings and finalizes the thesis.

Since not many sources on nuclear weapons policies of China of the Cold War Era are not available and a very limited number of them is accessible in Turkey, just a few number of books are referred for the first chapter. Eventhough the same problem with books is a material fact for the Post-cold War Era, articles are available

for the mentioned era. Due to these reasons the number of articles referred are far greater than the number of books referred. Internet was a great boon as It makes access to open source materials very easy and fast. In despite of this boon, internet has a defect that It is quite possible that open source materials can be easily removed and can not be accessed by researchers over the time. This defect is removed as the referred open source materials accessed through internet were copied on CDs attached herewith. In order to make access to copied metarial easy and fast, a call number is attained to each internet open source material and they are referred alongwith call numbers in footnotes and bibliography.

Eventhough sources obtained from institutions based in or controlled by the USAare dealt with reservations as such materials are often used as a an agent for the manipulation of world public opinion, they still make up the great part of the referred sources as they are unique sources.

İçindekiler

Özet	1
Abstract	v
Şekiller	xiii
Kısaltmalar	xiv

GİRİŞ18

I – ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN NÜKLEER GÜÇ HÂLİNE GELMESİ 23

___ 1 – Soğuk Savaş Döneminde Çin Dış Politikası : 1949 – 1982 Arası Dönem.....	23
___ 1.1 – Sovyet Askerî Tehdidinin Oluşması ve Artması.....	23
___ 1.1.1 – Çin Dış Politikasının Yalıtılmışlığı	23
___ 1.1.2 – ÇHC’yle SSCB arasındaki Çatışmanın Ortaya Çıkışı.....	24
___ ve Yükselmesi	24
___ 1.1.2.1 – Askerî Çatışmalar	25
___ 1.1.2.2 – SSCB Karşıtı Politika için Karar Alınması	26
___ 1.1.3 – 1970’li Senelerin Başında ÇHC’ nin Uluslararası	27
___ Durumu Değerlendirmesi.....	27
___ 1.1.3.1 – SSCB Karşıtı Cephenin Geliştirilmesi.....	29
___ 1.1.3.2 – SSCB Karşıtı Cephenin Olgunlaştırılması	30
___ 1.1.3.3 – ABD’yle SSCB Arasında Yumuşama ve ÇHC’nin Tepkisi	31
___ 1.1.3.4 – Mao’nun Ölümünden Sonra SSCB Karşıtı Cephe.....	32
___ 1.1.3.4.1 – SSCB Karşıtı Cephenin Genişletilmesi.....	32
___ 1.1.3.4.2 – Batı Dünyasıyla İlişkilerin Sıklaştırılması.....	34
___ 1.2 – Asya Kıtası ve Amerika Birleşik Devletleri	35
___ 1.2.1 – Asya’da Komünist Tehdit	35
___ 1.2.1.1 – ABD’nin Görüşü.....	38
___ 1.2.1.2 – ÇHC’nin Durumu	39
___ 1.2.1.2.1 – Çin Halk Cumhuriyeti’nin Savunma Stratejisi	40
___ 1.2.1.2.2 – ÇHC’nin Doğu ve Güney Asya’da Tahakküm Arayışı.....	42
___ 1.3 – ABD’nin Asya Kıtası’ndaki Çıkarları	44
___ 1.3.1 – Rusya Çıkmazı	46
___ 1.3.1.1 – SSCB’nin Takınabileceği Tavrı.....	50
___ 1.3.2 – ABD’nin Asya Kıtasında Siyasal Seçenekleri	50

2 – Çin ve Nükleer Silâh	52
2.1 – Çin’in Nükleer Silâh Edinmesi Karşısında ABD’nin Durumu	52
2.2 – Çin’in Nükleer Savaşa Bakışı	70
2.3 – Bir Nükleer Silâh Gücü Olarak Çin	76
2.3.1 – ÇHC’nin Teknik Yeterliliği	76
2.3.2 – ÇHC’nin Nükleer Silâhlara Sâhip Olmak İstemesinin	79
Sebepleri.....	79
2.3.3 – SSCB’yle İlişkiler.....	82

II – ÇİN HALK CMUHRİYETİ ve NÜKLEER SİLÂHLARIN YAYILMASININ ÖNLENMESİ SÜRECİNDEKİ TUTUMU84

1 – Yeni Çin Dış Politikası	84
1.1 – Yeni Çin Dış Politikasının Oluşmasının Sebepleri	84
1.1.1 – İç Etkenlerin Rolü.....	84
1.1.2 – Dış Etkenlerin Rolü	86
1.1.2.1 – ÇHC’yle ABD Arasındaki İlişkiler.....	86
1.1.2.2 – ÇHC’yle SSCB Arasındaki İlişkiler	88
1.1.2.2.1 – Sovyetler Birliği Karşısında Birleşik Cephe Politikasının	90
Devam Ettirilemez Hâle Gelmesi	90
1.2 – Barışa Giden Yol Olarak “Savaştan Kaçınılmazlık Öğretisi” Yerine “Savaştan Sakınlabilirlik Öğretisi”	91
1.3 – Çin Dış Politikasının Yeniden Yapılandırılması.....	93
1.3.1 – Çağdaşlaşma.....	94
1.3.2 – İdeoloji	95
1.3.3 – Çelişme Kuramı ve Dış Politikaya Uygulanışı	97
1.3.4 – İlkeler ve Esneklik	98
1.3.5 – Liderlerin Algılamaları ve Bunların Dış Politika Kararlarına Etkileri	99
1.3.6 – Bürocruluğun Çıkarları	99
1.3.7 – Özgüven	101
2 – Küreselleşme Döneminde Çin Halk Cumhuriyeti’nin Güvenlik	107
Politikaları.....	107
2.1 – Çin’in Stratejik Plânı	107
2.1.1 – Asya Kıtası’ndaki Ortak Güvenlik	117
2.1.1.1 – Çin – ASEAN İlişkileri	120
2.1.1.1.1 – ASEAN’ın Nükleer Silahlanmayı Önleme Politikası ve Çin	121
2.1.2 – Kore Yarımadası.....	123

3 – Yeni Soğuk Savaş	125
3.1 – ABD'nin Güney Asya Bölgesine Yönelik Politikaları	127
3.2 – Şangay İşbirliği Örgütü ve Çin	131
3.3 – Çin Halk Cumhuriyeti'nin Silâh Satışları.....	133
3.3.1 – Pâkistan'a Füze Teknolojisi Satışı.....	136
3.3.2 – Demokratik Kuzey Kore Halk Cumhuriyeti'nin Füze İzlenesine Destek.....	138
3.3.2.1 – DKHC'nin Gizli Nükleer Silâh İzlenesi.....	139
3.3.3 – Libya'ya Füze Satışları	141
3.3.4 – Irak'a Füze Teknolojisi Satışı	142
3.3.5 – ÇHC'ye Uygulanan Ambargolar ve ÇHC'nin Tepkisi.....	143
3.3.5.1 – ABD'nin ÇHC'ye Uyguladığı Ambargolar	143
3.3.5.2 – Japonya'nın ÇHC'ye Uyguladığı Ambargolar	149
3.3.5.3 – ÇHC'nin Yaptırımlara Tepkisi	149
4 – ÇHC'yle ABD Arasında Barışçıl Nükleer Enerji	155
İşbirliği Anlaşması	155
4.1 – Anlaşmanın Oluşma Süreci.....	155
4.2 – Anlaşmaya İlişkin Lehte ve Aleyhte Görüşler	163
5 – ÇHC'nin NPT Tutumu	174
5.1 – 1960'la 1995 Yılları Arasındaki Dönem	174
5.2 – 1995'le 2005 Yılları Arasındaki Dönem	182
5.3 – Çin ve Diğer Nükleer Kurum, Kuruluş ve Antlaşmalar	205
5.3.1 – Çin Halk Cumhuriyeti ve Kapsamlı Deneme Yasağı Antlaşması.....	205
5.3.2 – Çin ve Zangger Kurulu	209
5.3.3 – Çin ve Nükleer Tedârikçiler Grubu	210
5.3.4 – Çin ve Deneme Eşiği Antlaşması	211
5.3.5 – Barışçıl Amaçlı Nükleer Patlamalar Antlaşması	211
5.3.6 – Bölünebilir Maddelerin Üretimini Yasaklama Antlaşması.....	212
5.3.7 – Füze Teknolojisini Denetleme Düzenlemesi.....	214
5.3.8 – Çin Halk Cumhuriyeti ve Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Bölgeler.....	216

III – GÜNÜMÜZDE ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN NÜKLEER SAVAŞ ve SİLÂH ÖĞRETİSİ229

1 – 21. Yüzyılda Çin Halk Cumhuriyeti’ nin Nükleer Savaş ve Nükleer Silâh Öğretilerinin Değişmesine Sebep Olan Etkenler.....	229
1.1 – ÇHC’ nin Savaş Öğretisi.....	229
1.1.1 – Birinci Evre : Halk Savaşı.....	229
1.1.2 – İkinci Evre : Çağın Şartlarına Uygun Halk Savaşı.....	231
1.1.3 – Üçüncü Evre : Etkin Halk Savunma Savaşı (Etkin Savunma).....	232
1.1.4 – Dördüncü Evre : Yerel ve Sınırlı İleri Teknoloji Savaşı.....	233
1.2 – 21. Yy.da ÇHC’ nin Nükleer Silâhlanması.....	233
1.2.1 – ÇHC’ nin 21. yy.dan Çıkardığı Dersler.....	233
1.2.1.1 – ÇHC’ nin Fiili Durum Gözlemleri.....	233
1.2.1.2 – Yy.da Diğer Devletlerin Nükleer Silâh Politikaları.....	240
1.2.1.2.1 – Rusya.....	240
1.2.1.2.2 – İngiltere.....	244
1.2.1.2.3 – Fransa.....	250
1.2.1.2.4 – Amerika Birleşik Devletleri.....	257
1.2.1.2.5 – Hindistan.....	280
1.2.1.2.6 – Pâkistan.....	286
1.2.1.2.7 – Japonya, Güney Kore ve Tayvan.....	291
1.2.1.2.8 – İsrail.....	295
2 – ÇHC’ nin Nükleer Savaş Öğretisi.....	298
2.1 - “En Az Nükleer Caydırıcılık“ ya da “Sınırlı Nükleer Caydırıcılık”.....	304
2.2 – Muğlaklığa Dayalı Caydırıcılık.....	307
2.3 – Nükleer Silâhlarla Hedef Alma Nükleer ve Silâhları İlk Kullanan Olmama (No-First-Use (NFU)) İlkesi.....	309
2.4 – Eksik (Negatif) Güvenlik Güvencesi ve Tam (Pozitif) Güvenlik Güvencesi.....	321
2.5 – ÇHC’ nin Caydırıcılık ve Nükleer Caydırıcılık Kavramları.....	323
2.6 – ÇHC’ nin 21. Yy. da Ortaya Çıkan Nükleer Silâh Tehditlerine Karşı İzleyebileceği Politikalar.....	326
2.7 – ÇHC’ nin Nükleer Savaş İmkân ve Kâbiliyeti.....	330
2.7.1 – Bombalayıcılar.....	332
2.7.2 – Taktik (Stratejik Olmayan) Nükleer Silâhlar.....	332
2.7.3 – Nükleer Cephânelik.....	333
2.7.4 – Emir-Komuta.....	334
2.7.5 – Kruyz Füzelere.....	335
2.7.6 – Bağımsız Çoğul Başlıklı Çoğul Hedef Araçları (BÇHA).....	336
2.8 – ÇHC’ nin ABD’ nin Sahne Füze Kalkanına Karşı İtirazları.....	336
3 – Nükleer Silâh Kökenli Bunalımlarda Çin Diplomasisi : Dört Örnek Olay.....	348
3.1 – Hindistan’ın Nükleer Silâh Denemeleri ve ÇHC’ nin Tutumu.....	348
3.2 – Pâkistan’ın Nükleer Silâh Denemeleri ve ÇHC’ nin Tutumu.....	355
3.3 – ABD’yle İran Arasındaki Nükleer Silâh Bunalımında Çin’in Tutumu.....	359
3.3.1 – Çin’in İran’la İlişisinin Târihçesi.....	359

3.3.2 – Çin'in İran'a Nükleer Silâh Desteği	365
3.3.3 – İran'la ABD Arasında Ortaya Çıkan Bunalımda Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tutumu	373
3.4 – Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti'nin Füzeler ve Nükleer Silâh Denemeleri ve ÇHC'nin Tutumu	388
SONUÇ	462
Bibliografya	473
Yabancı İsimlerin Okunuşları	558
EKLER	558
Ek – 1 : Çizelge – 13 : ÇHC'nin Nükleer Silâh Denemelerinin Tarih Dizini	562
Ek – 2 : ÇHC Büyükelçisinin Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nın 2005 Yılı Gözden Geçirme Toplantısında Yaptığı Konuşma (İngilizce)	565
Ek – 3 : Birleşik Amerika Devletleri ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi ve Silâhların Denetimine Dair Ortak Bildirgesi 4 Ekim 1994 (İngilizce)	572
Ek – 4 : Çizelge – 14 : 1945-2002 Seneleri Arasında Yıllara Göre Nükleer Silâh Mevcudu	575
Ek – 5 : Çizelge – 15 : Yapıldığı Bilinen Nükleer Silâh Denemeleri : 1945-1996	577
Ek – 6 : Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kıtalar Arası Yörünge Altı Füzelerinin Erimleri - I	580
Ek – 7 : Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kıtalar Arası Yörünge Altı Füzelerinin Erimleri – II	581

Şekiller

Harita – 1 : ŞİÖ’ye üye ve gözlemci ülkeler.	133
Çizelge – 1 : ABD’nin ÇHC’ye Uyguladığı Ambargolar : 1989 – 2000	144
Çizelge – 2 : ÇHC’nin İhracatı Denetleme Düzenlemelerinin Evrimi	152
Çizelge – 3 : ÇHC’nin Uluslararası Nükleer Silâhsızlanma Düzenine Uyum Süreci	154
Çizelge – 4 : Çin Halk Cumhuriyeti’nin Nükleer Enerji ve Silâhlarla İlgili Uluslararası Kururum ve Girişimleri Katılımı ve Bu Unsurlara İlişkin Tutumu : 1963 – 1996	221
Çizelge – 5 : 1970’li Yıllardan Bugüne İngiltere’nin Nükleer Silâh Yüklü Denizatlıları	249
Çizelge – 6 : İngiltere’nin Nükleer Silâh Gücü	250
Çizelge – 7 : ABD'nin 2006 Yılı İtibariyle Nükleer Silâh Cephaneliği I	277
Çizelge – 8 : ABD'nin 2006 Yılı İtibariyle Nükleer Silâh Cephaneliği II	278
Çizelge – 9 : 2005 Yılı İtibariyle Hindistan’ın Nükleer Cephâneliği	285
Çizelge – 10 : Çin’in Farklı Önkabûllere Göre Muteber Caydırıcılığa Sâhip Olabilmesi İçin Gereken Silâhların Miktar ve Konuşlandırılma Dizeyi	345
Çizelge – 11 : ÇHC’nin İran’a Silâh Satışları	369
Çizelge – 12 : Çin’in İran’a nükleer enerji ve silâh üretim bilgisi Aktarımları	370
Çizelge – 13 : ÇHC’nin Nükleer Silâh Denemelerinin Târih Dizini	562
Çizelge – 14 : 1945-2002 Seneleri Arasında Yıllara Göre Nükleer Silâh Mevcudu	575
Çizelge – 15 : Yapıldığı Bilinen Nükleer Silâh Denemeleri : 1945- 1996	577
Harita – 3 : Çin Halk Cumhuriyeti’nin Kıtalar Arası Yörünge Altı Füzelerinin Erimleri	580
Harita – 4 : Çin Halk Cumhuriyeti’nin Kıtalar Arası Yörünge Altı Füzelerinin Erimleri – II	581

Kısaltmalar

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Birleşik Amerika Devletleri
a.e	:	aynı eser
a.h.	:	aynı haber
a.i.	:	aynı ifâde
a.m.	:	aynı makâle
APGİÖ	:	Asya-Pasifik Güvenlik ve İşbirliği Örgütü / Asia-Pacific Economic Cooperation
a.r.	:	aynı rapor
a.s.	:	aynı sunum
ASEAN	:	Güneydoğu Asya Ulusları Birliği / Association of Southeast Asian Nations
a.y.	:	aynı yer
BANDA	:	Barişçıl Amaçlı Nükleer Denemeler Antlaşması / Peaceful Nuclear Explosions Treaty (PNET)
BÇBHA	:	Bağımsız Çoğul Başlıklı Çoğul Hedef Aracı / Multiple Independently Targetable Reentry Vehicle (MIRV)
BM	:	Birleşmiş Milletler
BMBG	:	Birleşmiş Milletler Bariş Gücü
BMGK	:	Birleşmiş Milletler Geçici Kamboçya Gücü
BMH	:	Bariş Muhafaza Harekâtı
BMBSK	:	Birleşmiş Milletler Benimsenmiş (konvansiyonel) Silâhlar Kütüğü / United Nations Register of Conventional Arms (UNRCA)
BMHÖK	:	BM Bariş Muhafaza Özerk Kurulu
BMÜYA	:	Zincirleme Tepkime İçin Bölünebilir Maddelerin Üretimini Yasaklama Antlaşması / Fissile Material Cutt-off Treaty (FMCT)
CIA	:	Merkezî İstihbarat Teşkilâtı / Central Intelligence Agency

ÇBTHA	:	Çok Başlıklı Tek Hedef Aracı / Multiple Reentry Vehicle (MRV)
ÇHC	:	Çin Halk Cumhuriyeti / People's Republic of China (PRC)
ÇKP	:	Çin Komünist Partisi / Communist Party of China (CPC)
DFKAYAF	:	Denizaaltıdan Fırlatılır Kıtalar Arası Füze / Submarine Launch Ballistic Missile (SLBM)
DKHC	:	Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti
DTÖ	:	Dünya Ticâret Örgütü
EDYA	:	Eşik Deneme Yasağı Antlaşması / Threshold Test Ban Treaty (TTBT)
ESSA	:	Stratejik Saldırı Silâhlarının Azaltılması Antlaşması / Moskova Antlaşması / Treaty on Strategic Offensive Reduction (SORT) / Moscow Treaty
FTDD	:	Füze Teknolojisini Denetleme Düzenlemesi / Missile Technology Control Regime (MTCR)
GSMH	:	Gayrî Sâfî Millî Hasıla
GATT	:	Genel Gümrük Tarifeleri ve Ticâret Anlaşması / General Agreement on Tariffs and Trade
HFKF	:	Havadan Fırlatılan Kruyz Füzesi / Air Launch Cruise Missile (ALCM)
HKO	:	Halk Kurtuluş Ordusu / People's Liberation Army (PLO)
ICBM	:	Kıtalar Arası Yörünge Altı Füze / Intercontinental Ballistic Missile (ICBM)
İİC	:	İran İslâm Cumhuriyeti
INF	:	Orta Menzilli Nükleer Silâhlar Antlaşması / Intermediate Range Nuclear Forces Treaty
IRBM	:	Orta Menzilli Yörünge Altı Füze / Intermediate Range Ballistic Missile
KDYA	:	Kapsamlı Denemelerin Yasaklanması Antlaşması / Comprehensive Test Ban Treaty (CTBT)
KİS	:	Kitle İmhâ Silâhı / Weapon of Mass Destruction (WMD)

KSS		Kimyasal Silâhlar Sözleşmesi / Chemical Weapons Convention (CWC)
NATO	:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü / Northern Atlantic Treaty Organization
NBC	:	Nükleer, Biyolojik ve Kimyasal / Nuclear, Biologic and Chemical (NBC)
NPT		Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması / Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons / Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT / NNPT)
NSAB	:	Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Bölge / Nuclear-Weapons-
NSS	:	Nükleer Saha Silâhı / Theater Nuclear Weapon (TNW)
NTS	:	Taktik Nükleer Silâh / Tactic Nuclear Weapon (TNW)
s.	:	sayfa
SSİA	:	Stratejik Silâhların İndirimi Antlaşması / Strategic Arms Reduction Treaty (START)
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği / Union of Soviet Socialist Republics (USSR)
SSÖ	:	Stratejik Savunma Öncülüğü / Strategic Defense Initiative (SDI)
SSSG	:	Stratejik Silâhların Sınırlandırılması Görüşmeleri / Strategic Arms Limitation Talks (SALT)
ŞİÖ	:	Şangay İşbirliği Örgütü
t.y.	:	târih yok
UAEK	:	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu / International Atomic Energy Agency (IAEA)
IMF	:	Uluslararası Para Fonu / International Monetary Fund (IMF)
UFSD	:	Ulusal Füze Savunma Dizgesi / National Missile Defense System
YAFSA	:	Yörünge Altı Füze Savar Antlaşması /Anti-Ballistic Missile Treaty (ABM(T))
YNFND	:	Yörünge Altı Nükleer Başlıklı Füze Atar Nükleer Denizaltı [SSBN]

YÇHK : Yeni Çin Haber Kurumu / New China News Agency [Xinhua]
(NCNA)
yzt.a.y. : yazar adı yok

GİRİŞ

Atom Çağı veya Nükleer Çağ 1945 senesinde, Japonya'nın Hiroşima ve Nagasaki şehirlerine ABD tarafından, yüzbinlerce sivilin ölmesine sebep olan atom bombalarının atılmasıyla başlamıştır. Nükleer silâhların dehşetengiz yıkım gücü diğer devletlerin de bu silâhları elde etmesini bir zorunluluk hâline getirmiştir. Bu devletlerden ilki, ABD'nin tarihî ve İkinci Dünya Savaşı esnâsındaki baş müttefiki İngiltere olmuştur. Ancak, nükleer silâhların teknolojisi kısa süre içinde, ABD'nin ve Batı dünyasının baş düşmanı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin eline geçmiş ve bu ülke de nükleer silâh üretebilir hâle gelmiştir. Çok uzun süren işgâlcıyla mücadele ve iç savaş döneminden sonra kurulan ÇHC, tercih ettiği sosyalist yönetim sebebiyle Batının başlıca ideolojik düşmanları arasına girmiştir. ÇHC kuruluşunun ilk yıllarında, yüz yıldan fazla süren bir sömürülme sürecinin sonucunda, yetersiz teknoloji ve sermâye birikimi; ve özdeş ideolojiyi paylaşması sebebiyle, SSCB'yle yakın bir işbirliğine gitmiştir. Nükleer teknoloji de bu işbirliğinin unsurlarından biri olmuştur. Ancak, SSCB'nin, 1917 Ekim devrimini, klâsik Markçılığın öngördüğü şekilde toplumun işçi ve köylü katmanlarının işbirliğiyle yapmış olmasına dayanarak; Mao Zedung'un Çin devrimini, ihtilâl sürecinden başlamak üzere, köylü katmanlarına dayanarak ve şehirlerin kırlardan kuşatılarak ele geçirilmesi sûretiyle başarıya ulaştırmak stratejisine, bu stratejiyi devrim kuramından ve Marksçılıktan ve sosyalizmden sapma olarak damgalayıp, karşı çıkmasıyla başlayan ideolojik ayrılık, ÇHC'nin kuruluşundan bir süre sonra iyice su yüzüne çıkmış ve iki ülkenin ilişkilerini tamamen kesmesine sebep olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin kesilmesi üzerine, SSCB ÇHC'ye yaptığı yardımların hepsini, nükleer silâh teknolojisi yardımı da dâhil olmak üzere, kesmiştir. Bu aşamadan sonra ÇHC, Mao Zedung'un deyişiyle, karşı karşıya kaldığı nükleer silâh şantajını önlemek için nükleer silâh yapma faaliyetine ağırlık vermiştir.

ÇHC Soğuk Savaş döneminde sınırlı sayıda nükleer silâh üretmiştir. Batı açısından sorun, ÇHC'nin sâhip olduğu nükleer silâhlar sâyesinde Asya kıtasındaki ve üçüncü dünya ülkeleri üzerindeki etkisini arttırması ihtimâli olmuştur. ÇHC'nin nükleer silâh teknolojisini bu ülkelerle paylaşması veya bu ihtimâlin bulunması da

ABD'yi ve Batı dünyasını son derece rahatsız etmiştir. Bu sebeplerden dolayı ÇHC, ABD tarafından mütemâdiyen nükleer silâh düzenlemelerinin içine çekilmeye çalışılmıştır. Soğuk Savaş müddetince buna karşı direnen ÇHC, Mao Zedung'un 9 Eylül 1976 târihinde ölümünü takip eden iktidar mücâdelesinde sonunda, Hua Guofeng'in devlet başkanlığından sonra, bu görevi üstlenen Deng Xiaoping tarafından başlatılan, ihracat ve dışa açılma temelli bir ekonomik programa dayanan kalkınma hamlesine paralel olarak, dış politikasını yeniden yapılandırmış; ve bu yeni dış politika çerçevesi içinde nükleer silâh politikasını da gözden geçirmiş; ve uluslararası düzenlemelere, her bir tavizine karşılık Batı dünyasından ve ABD'den bir tâviz koparmak kaydıyla, taraf olmaya başlamıştır. Bu dönemde ve günümüzde de ÇHC'nin temel amacı nükleer silâhların bütünüyle ve hiçbir ülkeye ayrıcalık tanımaksızın imhâ edilmesidir. ÇHC bu çerçevede nükleer silâhsızlanma yolunda çok önemli girişimlerde bulunmuştur.

ÇHC'nin nükleer silâh politikalarına bakımından bir diğer önemli dönem de, ABD'nin 11 Eylül 2001 saldırılarını bahane ederek, nükleer silâhların da kullanılabileceği Önleyici Saldırı [*Preemptive Strike*] öğretisini geliştirmesi ve ülkesinde ve diğer bölgelerde füze kalkını kurma girişimidir. Bu teşebbüsler ÇHC'yi son derece rahatsız etmiş ve nükleer silâh politikasını gözden geçirmesine sebep olmuştur.

ÇHC 20. yy.da dört nükleer silâh bunalımıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu bunalımlardan üçü olan Hindistan ve Pâkistan'ın birbirlerini tâkip ederek yaptıkları nükleer silâh denemeleri ve DKHC'nin nükleer silâh programı ve nükleer silâh denemesi, bu ülkelerin ÇHC'nin komşusu olması sebebiyle, ÇHC'yi doğrudan; ABD'yle İran arasında ortaya çıkan nükleer silâh bunalımı ise, ÇHC'yi dünya politika ve stratejisi bakımından ilgilendirmiştir. Bu sebeple ÇHC, bu bunalımda çok önemli bir rol oynamış ve İran'ı desteklemiştir.

ABD'yle DKHC arasında vukuu bulan nükleer silâh bunalımı ise, ÇHC'nin benzer konulardaki klâsik diplomasisini terk ederek yeni bir diplomasi uygulaması bakımından son derece önemlidir. ÇHC bu bunalımda uyguladığı diplomasiyle

bölgedeki ve ABD karşısındaki ağırlığını iyice arttırmış ve bölgede yeni bir güvenlik ve işbirliği örgütünün zeminini hazırlamıştır.

Buraya kadar kısaca özetlemeye çalıştığımız bu sürecin, bilhassa Mao Zedung'un 9 Eylül 1976 senesinde ölümünden sonraki kısmı, genel olarak dünya politikasında ve özel olarak nükleer silâhlanma ve silâhsızlanma politikalarında, son derece önemli rol oynamıştır. ÇHC giriştiği yeni ekonomi hamlesinde başarı kazandıkça, nükleer silâhsızlanma politikalarında da ciddi etkiye sahip roller oynamıştır. 11 Eylül 2001 tâihinde ABD'nin İkiz Kuleleri'ne yapılan saldırıdan sonra, ABD'nin erken saldırıyı ve gerektiğinde hiçbir uluslararası örgüt, anlaşma ve antlaşmayı dikkâte almamayı öngören yeni askerî öğretisinde ağırlıkla yer verdiği nükleer silâhlar; iddia edildiği üzere, küreselleşme döneminde önemini yitirmek yerine çok daha fazla stratejik önem kazanmaya başlamıştır. ABD'nin gizliden hazırladığı Genişletilmiş Orta Doğu ve Afrika Projesi'ni, Irak'ı çeşitli bahanelerle işgâl ederek başlatıp İran'ı, nükleer silâh üretmekle suçlayarak devam ettirmek istemesi; ve İran'ın, bu hamleye karşı barışçıl nükleer enerji projelerini yürütmekle ilgili olarak vazgeçmeyip bu projelerine ısrarla devam etmesi, küreselleşme döneminde ve 21 yy.da nükleer silâhların ve nükleer enerjinin bir politika aracı olarak ne kadar önemli bir unsur olduğunu göstermesinin yanı sıra; yeni bir diplomasinin de oluşmasına sebep olmuştur. ABD'yle DKHC arasında vukuu bulan nükleer silâh programı ve nükleer silâh denemeleri bunalımı da bu eğilimi güçlendirmiştir. Bu eğilimler ÇHC'yi yeni bir diplomasi izlemeye mecbur ederken, ABD'nin de yumuşak güç kullanan yeni bir dünya gücüyle, ticâret ve ekonomi alanı dışında da, dünyanın stratejik yapılanması çerçevesinde karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Yumuşak güç kullanan bu yeni dünya gücü ÇHC'dir. ÇHC'nin yeni nükleer silâh politika ve diplomasisinde, kendini Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte dünya düzenin tek hâkimi sayan ABD karşısında, stratejik mânâda ilk denemesi olmuştur.

Bu gelişmeler ve ÇHC'nin ekonomisinde her yıl büyüme rekorları kırması sonucunda elde ettiği gelir ve dünyanın çekim merkezi hâline gelmesi, ÇHC'nin üretimini muazzam oranlarda artırmış ve bu artışlar ÇHC'nin yer altı ve yer üstü

kaynaklarla ticâret ve ulaşım yolları üzerindeki taleplerini de arttırmıştır. Bu gelişmeler ışığında ABD’de, ÇHC’nin askerî niyetlerinin ne olabileceği ve bu niyetlerin gerçekleştirilmesinde ÇHC’nin nükleer silâh ve nükleer savaş politika ve öğretilerinin oynayabileceği rol üzerinde durulmaya başlanmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti’nin Nükleer Güç Hâline Gelmesi ve Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Karşısında İzlediği Politikalar başlıklı bu çalışmada; ÇHC’nin, Dang Xiaoping’in devlet başkanı olmasıyla birlikte izlemeye başladığı yeni dış politikası içinde nükleer silâhların ve nükleer silâhsızlanmanın yerinin ne olduğu; küreselleşme devrinin tek süper gücü olarak kabûl edilen ABD’yle küreselleşme devrinin yumuşak gücü olarak kabûl edilen ÇHC arasında, nükleer silâhlar ve nükleer silâhsızlanma çerçevesinde nasıl bir ilişkinin bulunduğu ve bu ilişkinin 21. yy.’da nasıl bir seyir izleyebileceği; ÇHC’nin ABD’nin yeni önleyici saldırı öğretisi karşısında izleyebileceği yeni nükleer silâh ve savaş öğretilerinin ne olabileceği; ve ÇHC’nin yeni diplomasisinin gereği olarak, nükleer silâh kaynaklı bunalımlarda izlediği diplomasinin nasıl uygulandığı ve hedeflerinin ne olduğu sorularına yanıt aranmıştır. Türkiye’de, gerek akademi dışında gerekse akademi dünyasında ÇHC’yle ilgili çalışmaların sayısı artmaktadır. Ancak, bu çalışmalar genellikle ekonomi, Türk târihi, Türk kültürü, Türk dili ve dil bilimi ve ÇHC’nin genel dış politikası alanlarında yapılan çalışmalar olup, bilhassa ÇHC’nin nükleer silâh ve savaş politikaları üzerinde hiç durulmamıştır. Oysa ki, yukarıda da özetlemeye çalıştığımız üzere, başta İran olmak üzere Orta Doğu ülkelerinde nükleer silâh edinme arzusu artarken, ÇHC’nin nükleer silâh ve silâhsızlanma politikasında değişiklikler meydana gelmekte ve bu durum, her ne kadar Türkiye NATO vasıtasıyla ABD’nin nükleer koruması altındaysa da, ABD’nin Irak’ta saplandığı bataklık ve ABD’nin Irak’tan çekilmesi ihtimâli göz önünde tutulduğunda, ABD’nin nükleer koruma taahhütlerine ne kadar sâdık kalacağıнын yanı sıra; ABD’nin İran’a karşı bir askerî harekât düzenlemesi hâlinde Türkiye’de bulunan üsleri de kullanması, Türkiye’yi de İran’ın nükleer silâhlarının hedefi hâline getirecek olması ciddî bir endişe kaynağıdır; ve bu endişe, Türkiye’nin nükleer silâhlar ve nükleer şemsiye bahanesiyle, sürüklenmesi muhtemel bunalımlara karşı kendisini koruyabilmesi için, nükleer silâha sâhip olması gereği kendini her geçen gün daha

şiddetle dayatmaktadır. Bütün bu gelişmeler topluca değerlendirildiğinde, Birleşmiş Milletler (BM)'in beş daimi üyesinden biri ve diğer üyeleri gibi nükleer silâh devleti olan ÇHC'nin nükleer silâh, nükleer savaş ve nükleer silâhsızlanma politikalarının incelenmesi önem kazanmaktadır.

I – ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN NÜKLEER GÜÇ HÂLİNE GELMESİ

1 – Soğuk Savaş Döneminde Çin Dış Politikası : 1949 – 1982 Arası Dönem

ÇHC’nin dış politikasının merkezini 1970’li senelerin başından itibaren SSCB karşıtı politika izlemek olmuştur. Bunun sebebi 1960’lı senelerin başında SSCB’yle ÇHC arasında ortaya çıkan ideolojik ayrılığın 1960’lı senelerin sonlarına doğru silâhlı çatışmaya dönüşmesi ve bu gerilimin bir neticesi olarak SSCB’nin ÇHC’yle olan sınırında yaptığı muazzam askeri yığınaktır.

1.1 – Sovyet Askerî Tehdidinin Oluşması ve Artması

1.1.1 – Çin Dış Politikasının Yalıtılmışlığı

ÇHC Kültür Devrimi müddetince ülke içinde yaşadığı kargaşa sebebiyle dış olaylara ve dolayısıyla dış politikasına lâzım gelen enerji ve dikkâti sarf edememiş ve bu sebeple dış ilişkilerinde yalıtılmış bir dönem geçirmiştir.* Bu yalıtılmışlığın bir diğer sebebi de ÇHC’nin diğer ülkelerde faaliyet gösteren devrimci güçlere açıkça destek vermesidir. Bu dönemde ÇHC’nin, hem ABD’yi hem de SSCB’yi, sosyal emperyalist olarak niteleyerek karşısına alması da bu yalıtılmışlıkta önemli bir rol oynamıştır.

* “Büyük İşçi Kültür Devrimi“ veya “Büyük Kültür Devrimi “olarak da adlandırılan bu hareketin 1966 senesinin Ekim ayından 1976 senesinin Ekim ayına kadar süren on yıllık bir dönemi kapsadığı kabul edilir. Devrim esas itibariyle ÇKP Başkanı Mao Zedung’un,1958’le 1962/1963 seneleri arasında giriştiği fakât istenen başarının elde edilemediği Büyük Atılım sonrasında, kendisine karşı oluşan muhalefete karşı, bu muhalefeti sosyalist devrimi sermâyeci yollara başvurarak geri döndürmeye (revizyonizm) çalışanlar olmakla suçlayarak ve halkı ve orduyu da yanına alarak yürüttüğü bir iktidar mücadelesidir. Mao’nun Kültür Devrimi’nin 1969 yılında sona erdiğini açıklamasına rağmen siyâsî sonuçları bakımından 1976 senesinde bittiği kabul edilmektedir.

1.1.2 – ÇHC'yle SSCB arasındaki Çatışmanın Ortaya Çıkışı ve Yükselmesi

ÇHC'yle SSCB arasındaki silâhlı çatışmanın zeminini iki ülke arasında 1960'lı yılların başlarında beliren ideolojik ayrılıklar oluşturmuştur. SSCB 1962 senesinde ABD'yle arasında vukuu bulan Küba Füze Bunalımından sonra askerî yatırımlarını arttırmıştır. 1963 senesinde de ÇHC'yle SSCB arasındaki sınır sorunları iyice açığa çıkmıştır. Sınır sorunu, Çin'in Çarlık Rusya'sına 380 000 mil² toprak terk etmesi neticesini doğuran 16 Mayıs 1858 târihli Aigun, 4 Kasım 1860 târihli Pekin ve 24 Şubat 1881 târihli Sen Petersburg antlaşmalarını eşit şartlarda yapılmamış antlaşmalar olarak kabûl etmesinden kaynaklanmaktaydı.¹ Söz konusu çatışmanın bir diğer sebebi de her iki ülkenin bilhassa üçüncü dünya ülkeleri neznindeki ideolojik önderlik mücadelesiydi.

SSCB'nin ABD'yle 5 Ağustos 1963 senesinde imzaladığı Kısmî Deneme Yasağı Antlaşması [*Partial Test Ban Treaty (PTBT)*] da ÇHC'nin tepkisini çekmiş ve SSCB'yi komünist dünyanın çıkarlarını satmak ve SSCB'yi Çin'e karşı ABD'yle işbirliği yapmakla suçlaması da söz konusu gerilimin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. ÇHC daha sonra da bu suçlamalarına devam etmiş ve Çin Komünist Partisi (ÇKP) 1966 senesinde Rus Komünist Partisiyle bütün bağlarını kesmiştir.

ÇHC'de meydana gelen Kültür Devrimi esnâsında Kızıl Muhafızların SSCB'yi “Kızıl Hain” olarak nitelemesi; SSCB'nin Çekoslovakya'yı 1968 senesinde işgâl etmesi ve Brejnev'in “sınırlı egemenlik” ilkesini ortaya atması üzerine ÇHC'nin bu devleti, diğer devletleri savaşıla tehdit ederek hegemonya kurmak isteyen bir sosyal emperyalist devlet olarak suçlaması da iki ülke arasında gerginliğin iyice artmasına sebep olmuştur.

¹ SANQING, Jian : **Foreign Policy Restructuring As Adaptive Behavior - China's Independent Foreign Policy 1982-1989**, University Press of America Inc., 1996, s.: 57 [SANCIANG, Cian : **Bir Uyuşmacı Davranış Olarak Dış Politikanın Yapılandırılması – Çin'in 1982 ve 1989 Yılları Arasındaki Bağımsız Dış Politikası**, Amerika Üniversite Yayınları].

1.1.2.1 – Askerî Çatışmalar

Sınır meselesi aslında ÇHC'nin kurulduğu 1949 senesinde de mevcuttu; fakât her iki taraf da hem 1950 senesinde akdettikleri İttifak Antlaşması hem de muhtelif târihlerde akdettikleri anlaşma ve antlaşmalar gereğince mevcut durumu kabûllenmişti. Ancak, iki devlet arasındaki ilişkilerin kötüleşmeye başlamasıyla birlikte sınır sorunları da gündeme taşınmaya başlanmıştır. Bilhassa Amur ve Ussuri nehirleri civarındaki çatışmalar 1959 senesinden itibaren ilişkilerin kötüleşme sürecine paralel olarak şiddetlenmiştir. Büyük muharebeler 1968 / 1969 senesinde cereyan etmiş ve bu muharebelerde ağır silâhlar ve tanklar, uçaklar kullanılmıştır. Gerilimin zirve noktası SSCB'nin ÇHC'nin Doğu Türkistan'ın içlerinde bulunan nükleer silâh merkezlerine bir önleyici saldırıda bulunmayı düşünmesi ve buna dair işaretler vermesidir. SSCB bu askerî harekâtını çok güzel bir şekilde plânlanmış diplomatik harekâtıyla eşgüdümleyerek ÇHC'yi, 1964 senesinde çekildiği sınır sorunları müzakerelerine geri döndürmeyi başarmıştır.

Asya kıtasının büyük ve nükleer silâh gücüne sahip bu iki ülkesi arasında böylesine şiddetli çarpışmaların vukuu bulması sebebiyle dünyada ortaya çıkan Asya kıtasında büyük bir savaş endişesi, SSCB Başbakanı Aleksey N. Kosigin'in Vietnam kurtuluş mücadelesi önderi Ho Chi-min'in cenâze töreninden dönerken Pekin'e de kısa süreliğine uğraması ve bu ziyâret esnâsında yapılan görüşmeler neticesinde iki devlet arasındaki sınır sorunlarına ilişkin görüşmelerin 1969 senesinin Ekim ayında başlayacağını açıklanmasıyla giderilmiştir.²

SSCB, ÇHC sınırı boyunca hemen hemen her noktada askerî yığınağına 1972 senesinde de devam etmiştir. Böylece, hem devrim esnâsında hem Kültür Devrimi esnâsında tamamen iç karışıklıklara göre tanzim edilmiş ve donatılmış ve dolayısıyla SSCB'nin muazzam askerî gücü karşısında yetersiz olan ordusu; hiç de istikrarlı olmayan ekonomisi ve dünyadan yalıtılmışlığa ÇHC, SSCB karşısında hen askerî hem siyasî olarak da savunulamaz bir hâldeydi.

² a.e., s. 58.

1.1.2.2 – SSCB Karşıtı Politika için Karar Alınması

Gerek SSCB'nin ÇHC sınırında yaptığı muazzam yığınak gerek bu devletin Çekoslavakya'yı işgâl etmesi ve gerek Brejnev'in sınırlı egemenlik ilkesini ortaya atması, Kültür Devrimi'yle meşgul Çin'de bir Sovyet Rusya saldırısı endişesinin belirlenmesine yol açmış ve bu tehdidin savunulması yolları aranmaya başlanmıştır.

İlk iş olarak Kültür Devrimi durdurulmuş ve Kızıl Muhafızlar denetim altına alınarak ülke içinde bir düzen sağlanmıştır. Böylece, ÇHC Dışişleri Bakanlığı da aslî görevi olan dış politikayla ilgilenmek işlevini yeniden yerine getirmeye başlamıştır.

Bu aşamada yönetimde SSCB tehdidine karşı nasıl bir politika izleneceğine dair görüş ayrılığı meydana gelmiştir. Savunma Bakanı ve ÇKP'deki en önemli ikinci adam Lin Biao'nun başını çektiği öbek, ÇHC'nin tamamen kendi imkân ve kâbiliyetine güvenmesi ve dayanması gerektiğini; zira, hem SSCB'nin hem de ABD'nin yayılmacı olduğu için bunlardan herhangi birini dengelemek için diğerine yanaşması, bu güce ÇHC üzerinde daha fazla baskı uygulama imkânı sağlayacağını söylerken; Başbakan Zhu Enlai, iyi plânlanmış bir dış politikayla bu iki güç arasındaki çatışmadan yararlanılarak ABD'den SSCB'yi dengeleyen bir güç olarak istifade edilebileceğini söylemekteydi. Lin Biao ayrıca ABD'nin SSCB'yle Çin'i kuşatmak istediğine inanmaktaydı. Zhou Enlai, genel olarak müttefikler edinebilecek ve SSCB'nin hem Çin hem de ABD için yarattığı ortak tehdidi esas alacak manevralar yapılarak SSCB'nin yarattığı tehdidin dengelenebileceğine düşünmekteydi.

Lin Biao'nun 1971 senesinin Eylül ayında, bir askerî darbeye yer alması ve bu darbenin başarısız olması üzerine SSCB'ye kaçarken bir uçak kazasında ölmesi üzerine onun tarafları ÇKP'den tasfiye edildi ve böylece Zhou Enlai'nin başını çektiği öbeğin fikirleri kabûl gördü. Bu fikrin temel varsayımı ABD'nin ÇHC'yi SSCB'nin kuşatılmasında bulunmaz bir fırsat olarak telâkki edeceği inancıydı.³

³ a.e, s. 60-61.

1.1.3 – 1970’li Senelerin Başında ÇHC’nin Uluslararası Durumu Değerlendirmesi

ÇHC yöneticileri yeni politikaları için uluslararası durumu SSCB bağlamında hem iki ülke arasındaki ilişkiler ve SSCB’nin bu ilişkiler çerçevesinde uyguladığı stratejiler hem de SSCB’nin dünya çapında uyguladığı stratejiler çerçevesinde çözümlenmiştir. Bu çözümlenme neticesinde ÇHC’nin gördüğü manzara kısaca şöyle betimlenebilmekteydi: SSCB gerek genel olarak dünyada gerekse Asya kıtasındaki yığınağını arttırmaktadır; hem Avrupa’da Çekoslovakya’yı işgal ederken hem de ÇHC’yle sınır sorunları sebebiyle silâhlı çatışmaya girerek söz konusu askerî yığınağını boşuna yapmadığını göstermiştir; SSCB’nin askerî gücü Avrupa’da ve bilhassa Asya’da güçlenir ve yayılırken ABD, Vietnam’da bataklığa saplanmış olduğundan, SSCB karşısında lâzım gelen gücü toplayamamaktadır. Bu sebeplerden dolayı güç dengesi bilhassa Asya kıtasında SSCB’nin lehine dönmüş ve ÇHC sınırlarındaki SSCB tehdidi artmıştır.

Bu çözümlenme dört varsayımla da güçlendirilmişti. Bunlardan birincisi, bilhassa Tet Saldırısı’ndan sonra ABD’nin Vietnam’dan çekileceği ve böylece Çin’i kuşatma stratejisine son vereceğinden Çin için ciddî bir askerî tehdit olmayacağı; ikincisi, Japonya’nın gelişen ekonomisiyle ve üretim bilgisiyle Asya’da artık sözü geçen bir güç haline gelmekleliği; üçüncüsü, Avrupa ülkeleri de dünya ekonomi ve siyâset sahnesindeki yerini almaktaydı; dördüncüsü, gelişmekte olan ülkelerde aynı yolu izlemekleliği ve ÇHC’nin bu ülkelerin hiçbirisiyle doğru dürüst bir ilişkisi yokluğuydu.

Bu çözümlenmenin sonucunda Çinli yöneticiler yalıtılmışlıktan kurtulmak için eski düşmanlıkları temel sâbit olarak almayan diplomatik ilişkiler ve ideolojik farklılıkları tesis etmenin yollarını ararken, diğer taraftan da ABD’yle ilişkileri olağanlaştırmanın yollarını aramaya başlamıştır.

Bu aşamada Nixon Öğretisi (Doktrini) ÇHC'nin imdadına yetişmiştir.⁴ Böylece, bu iki ilke uyarınca ülkesi dışındaki askerî varlığını azaltmayı amaçlayan ABD'yle bu ülkenin kendisini kuşatmak istediğini düşünen ÇHC arasında yumuşamanın zemini hazırlanmıştır.

ABD tarafında benzer çözümler yapılmaktaydı. ABD de SSCB'nin yayılmasından ürkmüştü; bir bataklık haline gelen ve ülke içinde muazzam bir muhalefetin oluşmasına sebep olan Vietnam'dan çekilmek istiyordu. ÇHC'yle yakınlaşma çabaları ABD'ye Vietnam'dan çekilmesi sebebiyle Asya'da ve bilhassa SSCB nezninde kaybettiği nüfuzunu kısmen de olsa tekrar kazanmasını sağlayacak; SSCB'ye Stratejik Silâhların Sınırlandırılması Görüşmeleri (SSSG / *Strategic Arms Limitation Talks (SALT)*)'de uzlaşmacı tavır sergilemesi için ABD'ye bir baskı aracı sağlayacak; ABD'nin Vietnam'da manevra sahasını genişletecekti. Ayrıca, bu yakınlaşma ABD'nin ÇHC üzerinde de nüfuzunun olmasını sağlayacaktı.

Böylece hazırlanmış temeller üzerinde ABD Başbakanı Nixon'un 1972 senesinin 21 ve 28 Şubat günleri arasında ÇHC'ye yaptığı ziyaret esnâsında ilân edilen Şangay Bildirgesi⁵ temel olarak ÇHC'yle ABD'nin Doğu Asya'da stratejik

⁴ Nixon Öğretisi (Doktrini), ABD Başkanı Richard M. Nixon tarafından 1969 yılında, İngiltere'nin Orta Doğu'dan çekileceğini 1968 senesinde açıklaması ve Vietnam Savaşı'nın ABD için mâliyetinin artması üzerine, ABD'nin özgür ulusların savunulmasına ilişkin kararları tek başına almamasını ve bu savunma yükünün bir kısmının ABD'nin müttefikleri tarafından üstlenilmesini esas alan öğretilerdir. Bu öğretinin hareket noktası, Orta Doğu'da bulunan ve ABD tarafından radikal olarak tanımlanan unsurların başarısızlığa uğraması; bunun sağlanabilmesi için çağdaş Arap toplum ve ülkelerinin desteklenmesi; ve SSCB'nin Orta Doğu'dan ve Basra Körfezi'nden uzak tutulmasıdır. Bu öğreti uyarınca ABD, yukarıda tanımlanan olumsuz unsurlarla kılın mücâdele görevini bölge ülkelerine vermekte ve iktisadî ve askerî yardım görevini de kendi üstlenmektedir. Nixon Öğretisi, SSCB'nin 1979 senesinde Afganistan'ı işgal etmesi; İran'da İslâm devriminin gerçekleşmesi; ve ABD'nin Vietnam Savaşı'nda yenilmesi üzerine son bulmuştur.

⁵ Bildirgenin özgün İngilizce metni için bkz. : 6177 "Joint Communique of the People's Republic of China and the United States of America ", **Embassy of the People's Republic of China in the United States of America Website**, 28 February 1972, erişim : < <http://www.china-embassy.org/eng/zmgx/zywj/t36255.htm> >, 4 Kasım 2006, ["Çin Halk Cumhuriyeti'nin ve Birleşik Amerika Devletleri'nin Ortak Bildirgesi", **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşik Amerika Devletleri Büyük Elçiliği Ağ Yöresi, 28 Şubat 1972**]. (Bilişim ağı yörelerinden temin edilmiş kaynaklara birer çağrı sayısı atanmış (bu dipnotta 6177) olup bu kaynaklar aynı çağrı numaralarıyla çalışmanın ekinde bulunan yoğun kayıt disklerine kaydedilmiştir.)

amaçlar için ittifak ettiklerini; ve bu ittifakın oluşabilmesi ve yaşayabilmesini engelleyecek ve iki ülke arasında önemli bir sorun olan Tayvan sorununun çözülmesinin sonraya bırakıldığı belirtilmiştir. Bu belge ÇHC'nin iki süper güç olan ABD ve SSCB'nin ikisine birden cephe almaktan vazgeçip ABD'yi müttefik ve SSCB'yi de düşman kabûl ettiği anlamına gelmektedir. Bu belgeyle her iki taraf da bölgede hegemonyacı yapılara ve ilişkilere karşı olduğunu ilân etmiştir.

1.1.3.1 – SSCB Karşıtı Cephenin Geliştirilmesi

Mao Zedung'un Üç Dünya Kuramı, ÇHC'nin ABD'yle girdiği bu yeni ilişkinin kuramsallaştırılması olarak da görülmektedir. Mao bu kuramında ilk defa Zambia Devlet Başkanı Dr. K.D. Kaunda'nın bir ziyareti esnâsında bahsetmiştir.

Deng Xiaoping'in 9 Nisan'la 2 Mayıs 1974 târihleri arasında yapılan Özel Altıncı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Toplantısı'nda yaptığı konuşmada Üç Dünya Kuramı Mao'nun bu kuramı telaffuz etmesinden yaklaşık iki ay sonra daha ayrıntılı bir şekilde dünyaya duyurulmuştur.⁶ Dünya 1950'li ve 1960'lı senelerde büyük bölünmeler ve yeniden öbikleşmeler yaşamış; SSCB sosyal emperyalist bir güç olarak ortaya çıkmış ve böylece sosyalist blok bütünlük arz etme kâbiliyetini yitirmiş; sömürgeleştirmenin sona ermesiyle birlikte Afrika, Lâtin Amerika ve Asya'da bağımsızlıklarını kazanan devletler de dünya siyaset sahnesinde önemli roller oynamaya başlamış; ABD'nin gücü yükselmiş ve Batı yayılcı cephesi çözülmeye başlamıştır. Bu gelişmelerin sonucunda dünya siyaset ve siyasal yer

⁶ XIOPING, Dang (HSIAO-PING, Teng) : "Speech by the Chairman of Delegation of the People's Republic of China at the Sixth Special Session of the United Nations General Assembly", **Peking Review**, Vol. 20, No. 45, November 4, 1977, s. 34, [ŞIAOPING, Dang (___) : "Çin Halk Cumhuriyeti Heyet Başkanı'nın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Altıncı Özel Toplantısında Yaptığı Konuşma", **Pekin'den Bakış**, Cilt : 20, Sayı : 45, 4 Kasım 1974, s. 34]'den aktaran : Sanqiang, s. 64. Bu konuşmanın İngilizce metni için bkz. : 6354 XIAOPING, Deng : "Speech By Chairman of the Delegation of the People's Republic of China, Deng Xiaoping, At the Special Session of the U.N. General Assembly", **Marxists Website**, ("Speech By Chairman of the Delegation of the People's Republic of China, Teng Hsiao-Ping, At the Special Session of the U.N. General Assembly", **Foreign Languages Pres**, t.y.'dan aktarma), April 10, 1974, updated : 2003 erişim : < <http://marxists.org/reference/archive/deng-xiaoping/1974/04/10.htm> >, 13 Mart 2007 [ŞIAOPING, Deng : "Çin Halk Cumhuriyeti Heyet Başkanı'nın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Altıncı Özel Toplantısında Yaptığı Konuşma", **Markşçılar Ağ Yöresi**, __, 10 Nisan 1974, güncelleme târihi : 2003].

yüzey sahnesi birincisi ABD ve SSCB'den; ikincisi Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda ve Doğu ve Batı'nın gelişmiş ülkelerinden; ve üçüncüsü de içinde ÇHC'nin de bulunduğu gelişmekte olan ülkelerden oluşan Üç Dünya arasında paylaşılmıştır. ÇHC ikinci ve üçüncü dünyada bulunan ülkelerle dayanışma içinde bulunacak ve hegemonyacılığa karşı koyacaktır.

Mao'ya göre uzun vâdede ABD'yle SSCB arasında bir savaşın çıkması bu iki devletin yayılmacı özelliği sebebiyle kaçınılmaz olduğundan, bu iki devlet arasındaki barış da geçicidir. SSCB yayılmaktadır ve onun karşısında Batı dünyası ve ABD savunmacı durumdadır. Bu iki yayılmacı güçten biri olan SSCB en saldırgan olanıdır. SSCB'nin böylesine saldırgan olmasının asıl sebebi ekonomik olarak geri olmasının yarattığı farkı askerî gücüyle kapatmak istemesidir.

Üç Dünya Kuramı'nın siyaseten başlıca dört etkisi olmuştur: a-) SSCB suçlanmıştır; b-) ABD ehven-i şer güç olarak ilân edilmiştir ve SSCB'ye karşı desteği kazanılmıştır; c-) Üçüncü Dünya ülkelerinin tamamı yönetim şekilleri ve ideolojilerine bakılmaksızın SSCB'ye karşı birleşecek ve ÇHC bu cephenin önderliğini yapacaktır; d-) İkinci Dünya ülkeleri, her ne kadar Üçüncü Dünya ülkeleriyle yetnimsel alanlarda çıkar çatışması içinde olsa da, SSCB'nin tehdidine maruz kaldığından ÇHC'nin doğal müttefiki olacaktır. Üç Dünya Kuramı'nın Üçüncü Dünya ve sosyalist devletler üzerinde ruhdurumsal etkisi de olmuştur. Bu devletler ÇHC'yle ABD arasındaki yakınlaşmayı ve bu ülkenin SSCB'ye karşı ve diğer ülkelerle birlikte cephe almasını da kolayca kabûl etmiştir.

1.1.3.2 – SSCB Karşıtı Cephenin Olgunlaştırılması

ÇHC'nin ABD'yi de dahil ederek oluşturmaya çalıştığı cephenin kilit taşı ABD'yle arasında olan stratejik işbirliğiydi. Bu sebeple ÇHC, ABD'nin Asya'daki varlığına, Japonya ve diğer komünist olmayan ülkelerle ilişkilerine ve Pasifik Okyanusu'nun batısında ve Hint Okyanusu'nda deniz gücü bulundurmasına itiraz etmemiştir. ÇHC yine bu amaçla Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü [*North Atlantic Treaty Organization* (NATO)]'nün nükleer cephaneliğinin zenginleştirilmesine ve

ABD'nin Avrupa ve Orta Batı Asya'daki askerî varlığını arttırmasına da, bu gelişmelerin SSCB'yi meşgul etmesi sebebiyle bu ülkenin ÇHC üzerindeki baskısını azalttığı için, pek fazla itiraz etmemiştir.⁷

ÇHC'nin ABD'yle ilişkilerini yumuşatması kendisine gelişmiş ülkelerle kısa zamanda olağan diplomatik ilişkiler kurmasını sağlamıştır.

Yine bu dönemde ÇHC üçüncü dünya ülkeleriyle ilişki tesis etmekte bu ülkelerin SSCB karşıtı olup olmadıklarını veya SSCB tarafından herhangi bir şekilde desteklenip desteklenmedikleri hususlarını esas almakta ve birinci öbekte yer alan ülkeler doğrudan rakip kabûl etmekteydi. ÇHC ayrıca SSCB'nin herhangi bir konuda veya yerde avantajlı duruma geçmesini veya önderlik kazanmasına sebep olacak her türlü teşebbüse de karşı çıkmıştır. Yine SSCB'nin baskısını ÇHC'den uzak tutacağı için SSCB'nin zararına olacak, onun gücünü zayıflatacak veya ona mevzi kaybettirecek her türlü eylemi dış politika ilkeleriyle çatışsa dahi desteklemiştir.⁸

1.1.3.3 – ABD'yle SSCB Arasında Yumuşama ve ÇHC'nin Tepkisi

SSCB'ye karşıt cepheyi bir arada tutmaya çalışan ÇHC, ABD'yle SSCB arasında başlayan yumuşamayı Batı dünyasının SSCB'yi memnûn etme politikası olarak değerlendirmiştir. Bu yargıya varmasının sebebi : ÇHC'nin SSCB karşıtı siyâsetini bu ülkenin, ABD'nin zayıflaması sebebiyle savaş çıkarabilecek tek güç olması ve bu sebeple SSCB'yi dengelemenin yolunun onunla uzlaşmak olmayıp ona direnmek olduğu fikirleriydi. Dolayısıyla birinci hedef SSCB olmalıydı. SSCB'yle uzlaşma anlamına gelen yumuşama sâyesinde SSCB daha çok mevzi kazanacaktır.⁹

⁷ a.e, s.: 67.

⁸ Buna en güzel örnek 1979 senesinde Mısır'la İsrail arasındaki Barış Antlaşması'dır.

⁹ 6321 EN-LAI, Chou : "Report To The Tenth National Congress Of The Communist Party Of China", (Delivered on August 24 and Adopted on August 28, 1973), **Etext Archives Website**, erişim : < <http://www.etext.org/Politics/MIM/classics/mao/cpc/10cong.html> >, 4 Kasım 2006,

1975 senesinde Helsinki’de toplanan Avrupa Güvenlik Konferansı Doğu-Batı Zirve Toplantısı¹⁰ ÇHC’yi son derece rahatsız etmiştir. Bu zirvenin de Batı’nın SSCB’yle bir uzlaşma teşebbüsü olduğu kanâatine varan Çin, Batı dünyasının bu yolla SSCB’nin kendi üzerine uyguladığı baskıyı üzerinden uzaklaştırıp Çin’e yöneltmeyi amaçladığını düşünmekteydi. ÇHC bu aşamada da ABD’nin ve bir bütün olarak Batı dünyasının SSCB’yle uzlaşmaması gerektiğini; ve bu uzlaşmanın vukuu bulması halinde, 1974 ve 1975 senelerinde ekonominin kötü gitmiş olması; Watergate hadisesi ve Hind-i Çin’de ABD’nin desteklediği yönetimlerin çökmüş olması sebebiyle kötü duruma düşmüş olan ABD karşısında SSCB’ye daha fazla güçlenmesi için imkân tanınmış olacağını belirtmiştir. ÇHC, ABD’yi SSCB’yle yürütmekte olduğu SSSG’de SSCB’ye karşı katı bir tutum takınması için uyarmaktaydı.

1.1.3.4 – Mao’nun Ölümünden Sonra SSCB Karşısı Cephe

Mao’nun ölümü ve Dörtlü Çete’nin tutuklanmasından sonra Çinli yöneticiler arasında bir çok konuda fikir ayrılığı çıktıysa da SSCB Karşısı Cephe’nin bu ülkenin güçlenmesine paralel olarak güçlendirilerek devam ettirilmesi hususunda fikir birliğine varılmıştır.

1.1.3.4.1 – SSCB Karşısı Cephenin Genişletilmesi

Güney Vietnam’da ABD tarafından desteklenen hükümetin devrilmesi, meydana çıkan boşluğun ÇHC tarafından doldurulamaması ve Hanoi’deki yeni hükümetin en azından tarafsız bir politika izlemesinin sağlanması sonucu Vietnam’la SSCB’nin 1978 senesinin Kasım ayında bir dostluk ve ittifak antlaşması imzalaması,

[EN-LAY, Çu : “10.Ulusal Komünist Parti Kongresi’ne Rapor“, (24 Ağustos 1973 târihinde sunulmuş ve 28 Ağustos 1973 târihinde kabûl edilmiştir), **E-metin Belgeliği Ağ Yöresi**].

¹⁰ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı bünyesinde 30 Temmuzla 1 Ağustos 1975 târihleri arasında Helsinki’de toplanan bu zirveye, içlerinde ABD ve SSCB’nin de bulunduğu otuz beş ülke katılmış ve toplantının sonunda Helsinki Nihâi Senedi imzalanmıştır. Doğu Bloğu’nun 1991 senesinde dağılmasından sonra, Konferansın Budapeşte’de 1994 senesinde yaptığı toplantısında alınan kararlar uyarınca konfesansın adı, 1 Ocak 1995 târihinden itibaren geçerli olmak üzere, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı olarak değiştirilerek konferans bir süreç olmaktan çıkıp bir örgüt hâlini almıştır.

ÇHC'yi son derece rahatsız etmiştir.¹¹ Zira, ÇHC'nin Vietnam'la sınır sorunları bulunmakta; Vietnam Çin Hindi'nde ÇHC'nin çıkarlarına muhalif politikalar izlemekte ve Çin'in baş düşmanı olan SSCB'yle ilişkilerini güçlendirmek suretiyle SSCB'nin Asya'daki nüfuz alanını genişletmekteydi. Bu antlaşmanın imzalanmasından sâdece bir ay sonra Vietnam'ın Kamboçya'yı işgâl etmesi ve ÇHC'nin desteklediği Kızıl Kimer yönetimini devirmesi üzerine Çin, Vietnam'a saldırmış ve bazı stratejik noktaları ele geçirdikten sonra geri çekilmek suretiyle Vietnam'a bir ders vermiştir. Ancak, bu taarruzun ekonomik ve siyasal sonuçları pek de ÇHC'nin istediği yönde olmamıştır.

SSCB 1970'li senelerin sonlarında Sibirya, Moğolistan ve Kuril adalarındaki yığınağını hem arttırmış hem de bu yığınağını kitle imha silâhları (KİS) da dahil ederek yenileştirmiştir. SSCB Vietnam'la yaptığı antlaşma sâyesinde kavuştuğu Vietnam limanlarını kullanma imkânı sâyesinde deniz gücünü Pasifik Okyanusu'nda daha da sağlamlaştırabilmiştir.

Vietnam'daki bu gelişmeler ÇHC'ye, ABD'ye ve Japonya'ya doğrudan bir tehdit içerdiği için stratejik çıkarları çakışan ÇHC ve ABD, ÇHC'nin Vietnam'a saldırmasının arifesinde diplomatik ilişkilerini olağanlaştırmıştır.

SSCB'nin 1979 senesinde Afganistan'ı işgâl etmesine ÇHC bunun kendi güvenliğine doğrudan bir tehdit olduğunu ve SSCB'nin Brejnev Öğretisi'ni bağlantısız Müslüman ülkelere de uyguladığını söyleyerek sert bir biçimde tepki göstermiştir. ÇHC ayrıca SSCB'nin bu hamlesinin enerji kaynakları üzerindeki hâkimiyetini arttırmak suretiyle Avrupa'nın kuşatılması amacını güttüğünü ve bu işgâlin Asya'daki istikrarı derinden etkileyeceğini belirtmiştir.¹²

ÇHC bu gelişmeler üzerine SSCB karşıtı cephenin mümkün mertebe en iyi şekilde güçlendirilmesi için çaba harcamaya başlamıştır. ÇHC Jimmy Carter

¹¹ 3 Kasım 1978 târihinde imzâlanmış bu antlaşma yirmi beş yıl geçerli olacaktır.

¹² Sanqiang, s. 72.

yönetiminin Afganistan'ın SSCB tarafından işgâl edilmesi üzerine bu ülkeye karşı sert tutumundan dolayı memnun olduğunun işaretlerini verirken, bu işgâle Batı dünyasının SSCB'yle Stratejik Silâhların Sınırlandırılması Görüşmeleri (SSSG) [*Strategic Arms Limitation Talks (SALT)*] çerçevesinde taviz vererek uzlaşmaya çalışması neticesinde hazır olduğunu ve SSCB'nin yumuşamayı kendi yayılmacı emellerine alet ettiğini de vurgulamaktan geri kalmamıştır.

ÇHC SSCB karşıtı cephenin yaşatılması ve güçlendirilmesinide daima “hegemonya karşıtlığını” öne çıkarmıştır. Bu tutum ÇHC'yle Japonya arasında 1978 senesinin Ağustos ayında imzalanan Barış Antlaşması'nda ve ÇHC'yle ABD arasında 1978 senesinin Aralık ayında imzalanan diplomatik ilişkilerin olağanlaştırılmasına dair bildirmede açık seçik görülmektedir. ÇHC bu dönemde SSCB karşıtı cephe için sâdece tek tek devletlerin desteğini sağlamaya çalışmakla yetinmeyip NATO'da dahil olmak üzere Batılı örgütlerin de desteğini aramaktaydı.

ÇHC ayrıca yine aynı amaçla Güneydoğu Asya Uluslar Birliği [*Association of Southeast Asian Nations (ASEAN)*]'yle ve bilhassa Tayland'la ilişkilerini arttırmıştır; Japonya'nın SSCB karşısındaki savunma gayretlerine destek olmuş ve Japonya'yla ABD arasındaki güvenlik antlaşmasını da anlayışla karşıladığını beyan etmiştir. Çin, Küba'yı ve Vietnam'ı SSCB'nin uydusu olmakla suçlamış ve üçüncü dünya ülkelerinin hepsini SSCB karşıtı cephede yer almaya dâvet etmiştir. ÇHC SSCB karşıtı cephenin güçlenmesi uğruna her türlü ideolojik farklılıkları da bir tarafa bırakmıştır.

1.1.3.4.2 – Batı Dünyasıyla İlişkilerin Sıkılaştırılması

SSCB'nin yayılmasının durmaması ÇHC'yle ABD arasında ilişkilerin 1979 senesinde olağanlaştırılması sonucunu doğurmuştur. Bu esnâda Tayvan meselesi gözardı edilmiştir.

İlişkilerin bu şekilde sıkılaşması ÇHC'yle ABD arasında bölgesel politika ve stratejilere dair müzakerelerin yürütülmesini; ABD'nin ÇHC'ye uyguladığı bilhassa

Üretim bilgisi ambargosunun yumuŖatılmasını; HC'nin topraklarında ABD'yle ortak dinleme üsleri kurulmasına müsaade etmesini ve HC, ABD, Japonya ve Batı Avrupa arasında bir SSCB karŖıtı cephenin kurulmasını temin etmiŖtir.

Ancak, tarafların bütün bu söylemlerine rağmen taraflar hiçbir zaman HC'yle SSCB arasında 1950 senesinde akdedilmiŖ ittifak antlaŖması benzeri bir antlaŖma akdetmemiŖtir. Buna rağmen taraflar dost olduklarını ve akıŖan uluslararası hedeflere sahip olduklarını ve aralarındaki grŖ farklılıklarını azaltmaya alıŖtıklarını ifâde etmiŖtir.

HC'yle Batı dünyası arasındaki iliŖkilerin bu Ŗekilde yumuŖaması Çin'in Batı'ya açılmasının zeminini hazırlamıŖtır. Ancak, HC'yle ABD arasındaki temel sorunlar ortadan kalkmamıŖtır.

1.2 – Asya Kıtası ve Amerika BirleŖik Devletleri

1.2.1 – Asya'da Komünist Tehdit

ABD'de, Asya'da komünist tehdidin bulunduğunu ve bu tehdidin aslen sahip olduğu ideolojik bakımından HC'den kaynaklandığını iddia edenlerden bir kısmı, bu tehdidin kaynağı olan HC'nin.önüne henüz zayıf ve SSCB'yle arası açıkken bir önleyici veya erken askerî mdhaleyle bu tehdidin önüne geçilmesini savunmaktaydı. Diğer bir kesimin, ABD'nin Asya'nın iŖlerine bu kadar müdâhil olmasının söz konusu sorunları yarattığını iddia etmekteydi.

HC bilhassa SSCB'nin Sputnik-1 ve Sputnik-2 uydularını fırlatmasından sonra bu ülkeyi kendi anlayıŖı doğrultusunda sosyalist devrimlere destek olmaya öncesine nazaran çok daha ısrarlı bir Ŗekilde dâvet ettiği hâlde SSCB'den umduğu olumlu yanıtı alamamıŖtı.

Asya lkelerinin HC'den kaynaklanan bir sosyalist devrim tehlikesine bakıŖları ABD'ninkinden çok farklıydı. Meselâ, Endonezya ve Pakistan 1961 ile

1965 seneleri arasında emperyalizmin Asya için hâlâ geçerli bir tehdit olduğuna inanmaktaydı.¹³ Endonezya'nın Sukarno döneminde ÇHC yanlısı politikaları Sukarno'nun iktidarı kaybetmesinden sonra ciddî anlamda değiştiyse de, Pakistan Hindistan'la olan sorunları sebebiyle, ÇHC'yi ileride söz konusu olabilecek bir tehdit olarak görse bile, bu ülkeyle iyi ilişkilerini muhafaza etmek çabasıındaydı. Kamboçya, ÇHC'nin nüfuz alanının genişlemesinin önüne geçilemeyeceğini ve Kuzey Vietnam'dan duyduğu endişe karşısında uluslararası kamuoyundan istediği desteği bulamaması hâlinde ÇHC'den koruma talep etmeyi düşünmekteydi.

Japonya'nın tavrı da ÇHC'den yanaydı. Bu tavrın ortaya çıkmasının sebepleri güçlü Amerika karşıtlığı; eski komşuyla barışma arzusu; ve ekonomik çıkarlardı. ABD tarafından iki defa atom bombasıyla bombalanmış Japonya'da ABD karşıtlığı çok güçlüydü. Tarih boyunca ilişkisi bulunduğu Çin'i 2. Dünya Savaşı esnâsında işgâl etmiş ve burada vahşice işlere girişmiş Japonya 2. Dünya Savaşı'nın ertesinde ÇHC'yle dostça ilişkiler kurmak arzusundaydı. Bu arzu sâdece bir suçluluk duygusundan ziyâde ekonomik çıkarlardan da kaynaklanmaktaydı. Zira; kalabalık nüfusu ve gelişmeye yetkin yapısıyla ÇHC Japonya için giriştiği kalkınma hamlesinde muazzam bir pazardı. Japonya ayrıca, ÇHC'yle kuracağı dostça ve ekonomik ilişkinin ÇHC'de refahı arttıracığını ve bu sebeple ÇHC'nin Japonya'yla girişeceği yetnimsel ilişkiden kazanacağı paranın da ÇHC'nin askerî gücünü endişe edilen kadar arttırmayacağı görüşündeydi.

Hindistan ÇHC'yi bir ideolojik tehdit olmaktan ziyâde bir millî tehdit gözüyle görmektedir. Hindistan bölgedeki barış gücü harekâtlarına katılırken bölgenin savunması için ittifaklara girmemektedir. Hindistan ÇHC'nin tanınmasından ve BM kabûl edilmesinden yanadır.

Avustralya ÇHC'yi bir tehdit olarak kabûl etmekle beraber aşırı ölçüde bir askerî harekât veya yapılanmaya karşıdır. Avustralya için de ekonomik çıkarlar önde

¹³ GREENE, Fred : **U.S. Policy and the Security of Asia**, McGraw Hill Book Company, 1968, s. 176 [GRİİN, Fred : **Birleşik Devletlerin Politikası ve Asya'nın Güvenliği**, McGraw Hill Kitâp Şirketi, 1968].

gelmekte ve ÇHC'yle ticarî ve ekonomik çıkarlarını geliştirmek istemektedir. Anılan dönem itibariyle Avustralya için ÇHC'ye satmakta olduğu buğday son derece önemlidir. Avustralya'da ÇHC'nin tanınmasına karşı politikanın gerçekçi ve akılcı bir politika olmayıp ABD'nin dümen suyundan gitmek olduğu kabûl edilmektedir.

Kanada da benzer bir tavır sergilemekte, ÇHC'nin tanınmasından yana olmakta ve bu ülkeyle ekonomik ve ticarî ilişkilerini geliştirmek istemektedir. Kanada'nın en önemli özelliği ÇHC ve Kuzey Vietnam'la diğer ülkeler arasında diplomatik aracılık yapabilmesidir.

İngiltere ÇHC'nin bilhassa sınırları dışında bir maceraya atılmak yerine kalkınma vb. iç sorunlarına odaklanmış olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple İngiltere de ÇHC'nin tanınmasından ve bu ülkeyle iyi ekonomik ve ticarî ilişkiler kurmaktan yanadır. Ancak, Vietnam konusunda ABD'nin politikasını desteklemekte ve ÇHC'nin Tayvan konusundaki taleplerini kabûl etmemektedir.

ÇHC katılmadan Güney Asya'da bir barışın mümkün olamayacağı fikrinde olan Fransa, ABD'nin görüş ve politikalarına en fazla muhalefet eden müttefiklerdir. Fransa'ya göre ÇHC'nin Asya'da bir nüfuz alanı elde etmesi önlenemez. ABD'ye göre Fransa, ÇHC ve Vietnam'daki etkisini devam ettirmek için böyle bir tutum takınmıştır. Fransa 1964 senesinde, Çin Hindi (Hind-i Çin) Savaşı esnâsında kesik olan diplomatik ilişkilerini yeniden tesis etmişse de fiiliyatta arzu ettiği kadar bir yakınlaşma sağlanamamış ve bu hamle Batıyla ÇHC arasında yeni bir diyalog kanalı açmamıştır.

Mao'ya göre Fransa muhasım cephede çok özel bir yer işgâl etmektedir. Fransa takındığı tavır itibariyle düşman cephedeki en belirgin ve sonuç alınabilecek çelişmeyi temsil etmektedir. Fransa üzerinde çalışılarak ABD müttefiklerinden soyutlanmak suretiyle yalnız bırakılabilecektir.

1.2.1.1 – ABD'nin Görüşü

ABD'ye göre güttüğü ideoloji sebebiyle ÇHC'yle bir uzlaşmaya varmak mevcut şartlar altında imkânsızdır. ABD'nin karşı karşıya olduğu esas sorunlardan biri de müttefiklerinin ABD'nin bu görüşünü paylaşmaması ve böylece ABD'nin yürütmek istediği politika bakımından yalnız kalmasıdır. Bu yalnızlığın süregelen bir hâl alması ÇHC'yi ABD'yle uzlaşmaktan iyice uzaklaştıracaktır ve ABD'yi ÇHC karşısında sağlam durmaktan alı koyacaktır.

ÇHC etkisini ve nüfuzunu sahip olduğu insan kaynağını; stratejik yeryüzey konumunu; muazzam yer altı kaynaklarını; gerilla savaşındaki tecrübesini; güçlü milliyetçi duygularını; tarihte kendini medeniyetin merkezi ve yayıcısı olmaktan kaynaklanan özgüven duygusunu; ve yarı bağımsız ülkelerin hâmilîği iddiasından faydalanarak komünist ülkeler; komünist partilerin bulunduğu ülkeler; Batı kampında bulunmayan milliyetçi ülkeler, ve süper güç olmayan sanâyi ülkeleri nezninde arttırma kâbiliyetine sahipti. ÇHC'nin ekonominin en kötü olduğu zamanda diğer ülkelere üç milyar ABD Doları meblağında yardımda bulunmuşluğu ABD'yi son derece ürkütmiştir.¹⁴

ABD'ye göre komünist kamp içindeki çatlak ancak ÇHC'nin militanlığını azaltacaktır. Siyasî olarak, rejimin; rejimin kitleleri seferber edilmesi ve ÇKP içindeki temizlik hareketleri vb. uygulamaların, halkın bunların gerekli olduğuna inandırılarak sürdürülebilmesi, için yok edilmesi gereken bir dış düşmana ihtiyaç vardır.¹⁵ Bu sebeple, komşularını nüfuz sahası içinde tutabilmesi ve ÇKP'nin ülke içindeki meşruiyeti sürdürebilmesi için silâhlı kuvvetler ÇHC için son derece önemlidir.

ABD'yi düşündüren bir başka özelliği de ÇHC'nin baskı ve gerilim yaratmakta vardığı ustalıktır.

¹⁴ Greene, s. 180.

¹⁵ Greene, s. 180-181.

1.2.1.2 – ÇHC'nin Durumu

1960'ların sonları itibariyle ÇHC, 1950lerin sonlarından itibaren yaşadığı olumsuzluklara rağmen yavaş da olsa bir kalkınma hamlesi içinde bulunmaktaydı. Çin'in bu durumu bilhassa kıtada bir demokrasi örneği olarak gösterilen Hindistan'ın içinde bulunduğu atâlet sebebiyle hedeflediği kalkınmayı gerçekleştirmemesi karşısında büyük önem taşımaktaydı.

ÇHC'nin bu kadar olumsuzluğa rağmen böyle bir kalkınma içine girebilmiş olmasının sebebi sürekli bir liderliğe sahip olmasıydı. Bu sürekli liderlik kendi içinde bazı ciddi sorunlar yaşasa da ülke içindeki düzeni temin edebilmekteydi. Asya kıtasındaki diğer devletler mütemadiyen iç ve dış sorunlarla uğraştıklarından ve ÇHC'nin sahip olduğu işgücü ve yer altı kaynaklarına sahip olmadıklarından benzer bir kalkınma hamlesi içine girememişti. Bunun bölgedeki tek istisnası Japonya'ydı. ÇHC istikrarının önemli ölçüde kıtlığın en şiddetli olduğu zamanlarda dahi orduyu besleyerek temin etmişti. ABD de, Çin'in yürütmekte olduğu kalkınma hamlesini aynı şekilde devam ettirmesi hâlinde 1970'li senelerde kendine yeter miktar ve kalitede sanâyi tesisine sahip bir ülke olacağı tahmin edilmekteydi.¹⁶

ÇHC'nin bu başarıyı son derece muhtaç olduğu SSCB desteğinin olmadığı bir dönemde gerçekleştirmiş olması ayrıca takdire şayandır. SSCB'nin ÇHC'ye aralarında sorun çıkmadan önce yaptığı yardım çok ciddi nicelik ve niteliktedir. SSCB'nin ÇHC'ye 1959 senesiyle 1960 senesi arasında yaptığı yardım önceki beş senelik yardımın toplamına denkti.

ÇHC'nin bu başarıları gelişmekte ve geri kalmış ülkelerde büyük bir ilgi çekmekteydi. Ancak, Bu dönemde bilhassa Tibet'e karşı giriştiği harekâta başvurduğu yöntem ÇHC'nin prestijini sarstıysa ve bu sebeple sosyalist kamp içinde dahi yalnızlaştıysa da, Hindistan'la girdiği çatışmada Hindistan'ın gerek bölgedeki gerekse tarafsızlar arasındaki etkinliğini azaltmıştır.

¹⁶ Greene, s. 182.

Bu gelişmelere rağmen ÇHC geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeleri istediği siyasal çizgiye sürükleyememiştir.

ÇHC'nin Kısmî Deneme Yasağı Antlaşması'nı imzalamaması SSCB'ye Çin'i barışa engel olmakla suçlaması için bir fırsat yaratmış ve ÇHC'nin bu antlaşmanın Batı'nın silâh hegemonyasını devam ettirmek için icad ettiği bir antlaşma olduğu tezi kabûl görmemiş ve antlaşma 100 ülke tarafından imzalanmıştır. Ayrıca, ÇHC'nin 1964 senesinde ilk kez atom bombası denemesi de ÇHC propagandasının hedeflediği ülkelerin çoğunda büyük bir sevinç yaratmamıştır. Asya'da Kuzey Kore, Kuzey Vietnam, Pakistan, Kamboçya ve Seylan; Asya kıtasının dışında Arnavutluk ve Libya – “barış bombası” ifâdesini kullanarak – bu hadiseden memnuniyet duyduğunu ifâde etmiş; ve Pâkistan'ın, bu yorumlara ek olarak bu durumda ÇHC'nin BM'ye katılmasının şart olduğunu belirtmiştir.¹⁷

1.2.1.2.1 – Çin Halk Cumhuriyeti'nin Savunma Stratejisi

Anılan dönem itibariyle ÇHC'nin savunma stratejisini yorumlayanlar, ÇHC'nin ideoloji ve askerî bir tehdit olduğunu savunanlarla, ÇHC'nin o dönem itibariyle böyle bir tehdit arz etmediği görüşünde olanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı.

ÇHC'nin bilhassa komşuları için ideolojik ve askerî bir tehdit arz etmediği görüşünü savunanlar, ki bunlar ağırlıklı olarak Fransız ve İngiliz çözümlemecilerdi, ÇHC'nin esas dikkâtini iç istikrarı sağlamaya ve sınır bölgelerini tam olarak denetim altına almaya vereceğini ve bunları başarana kadar ideolojik ve askerî bir tehdit arz edemeyeceği hususlarını öne sürmekteydi. Bu çözümlemecilere göre ABD'nin Asya'daki ve bilhassa sınırlarına yakın bölgelerdeki varlığına son vermek ÇHC'nin asıl maksatlarından biri olmakla beraber bu hedef hâl-i hazırda birincil öncelik taşımamaktaydı.

¹⁷ Greene, s. 185-186.

ÇHC'nin bu kadar savunmacı bir güvenlik politikası izlemediği görüşünde olan diğer gruba mensup çözümlemecilerse, ÇHC'nin güvenliğiyle ilgili hedeflerini çok iyi bir çözümleme sonucunda saptadığını ve bu hedeflere ulaşmak için ciddi bir çaba içinde olduğunu ileri sürmekteydi. Bu çözümlemeciler, ÇHC'nin Tibet'i ilhak etmesinden beri Hindistan'ın, ÇHC'nin hiç de iç meseleleriyle uğraşan bir devlet olmayıp bilâkis genişlemeci bir devlet olduğunu düşünmekte olduğunu, tezlerine kanıt olarak göstermekteydi.¹⁸

Amerikalı çözümlemeciler ÇHC'nin içe dönük bir savunma politikası izlediğini; ancak, ÇHC'nin yaydığı ve bayraktarlığını yaptığı ideolojinin yarattığı etki göz önüne alındığında, dışa dönük savunma politikasına nazaran çok daha tehlikeli olduğu fikrindeydi.

Ülkenin güneyinde asıl sorun Tibet'ti. 1950 senesinde bu bölgeyle iyiden iyiye ilgilenmeye başlayan ÇHC on yıl sonra 1959 senesinde Tibet'i işgâl etti. Ülkenin batısında da Hindistan'ın hak iddia ettiği Aksay Çin bölgesinden geçen bir yol inşa etmesi 1962 senesinde Hindistan'la arasında silâhlı çatışma çıkmasına sebep olmuştur. Mamafih, Çin bu süreç içinde Aksay'da konumunu güvence altına alacak bir anlaşmayı Hindistan'a teklif etmiş fakât Hindistan bu anlaşmayı reddetmiştir.

ÇHC 1960 yılında Burma'yla ve 1963 yılında Pakistan'la anlaşmalar imzalamış fakât çeşitli sebeplerle Burma'ya yaptığı anlaşmadan istediği sonucu tam olarak elde edememiştir.

Kruşçev'in, ÇHC'nin SSCB'yle olan uzun sınırnı, ÇHC'nin Stalin'le yaptığı anlaşmaları, SSCB'nin üstün ekonomik durumuna güvenerek, ÇHC üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmak teşebbüsünde bulunması üzerine, iki ülke arasında sınır sorunları yine patlak vermiştir. Bu gerilime iki ülke arasındaki ideolojik ayrılığının da etkisi olmuştur.

¹⁸ Greene, s. 191.

1.2.1.2.2 – ÇHC'nin Doğu ve Güney Asya'da Tahakküm Arayışı

ÇHC'nin doğu Asya'daki ilk hedefi Tayvan'dır ve bu durum ABD'yi son derece rahatsız etmektedir. ÇHC Tayvan üzerindeki haklarından asla taviz vermemektedir. ÇHC bölgedeki ABD varlığını kendisi için en büyük engel olarak görmektedir. Japonya ve Hindistan'ın ABD'yle veya kendi aralarında herhangi bir ilişki içine girmesini de hiç istememektedir. Aslında, ÇHC komşuları arasında bu türden bir ilişkiyi hiç arzulamamaktadır.

Hindistan ÇHC'ye nazaran zayıflığına rağmen Çin için büyük bir engeldir. Hindistan geniş bir ülkeye ve fazla nüfusa sahiptir. Hindistan ayrıca Asya ülkelerine maddî, askerî ve siyasî destekte bulunabilecek kapasiteye sahiptir. Hindistan'ın hem ABD'yle hem SSCB'yle ilişkisi bulunmakta ve bu avantajlarının tamamı Hindistan'ı Asya'da önemli bir oyuncu kılmaktadır.

Japonya'nın askerî varlığı yoktur; bu bakımdan ÇHC'ye karşı bir tehdit oluşturmamaktadır. Ayrıca, Japonya 2. Dünya Savaşı esnâsında Çin'de yaptıklarının sebebiyle manevî yükü altındadır. Ancak, ÇHC bakımından Japonya'dan yönelen en büyük tehdit uyguladığı ve başarılı olmaya başlayan ekonomik modelidir. Bu model hem Asya'daki hem dünyanın diğer bölgelerindeki az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ÇHC modelinin yanında bir seçenek teşkil etmektedir. Ayrıca, Japonya ekonomik ve ticarî nüfuzunu yayacak maddî imkâna sahiptir. ÇHC Asya kıtasındaki üstünlüğünü sürdürmek istiyorsa Japonya'yı engellemek mecburiyetindedir. Japonya'yı tahakkümü altına alıp ABD'den uzaklaştırabilirse Asya'daki güç dengesini ciddî mânâda lehine çevirebilecektir. Bu amacına ulaşmakta nükleer silâhlar ve bu silâhları fırlatma kabiliyeti büyük rol oynayacaktır.

Ayrıca, ÇHC 'nin bilhassa Japonya karşısında diplomatik kabiliyetine büyük güveni vardır. ÇHC bu kabiliyeti sâyesinde tanınma hususunda, Kore meselesinde büyük avantajlar elde etmiştir.

ABD'nin Asya kıtasındaki etkinliğinin azaltılması ÇHC'ye küçük ülkelerle barış içinde bir arada yaşayabileceğini; bu ülkelere onlarla çeşitli yardımlar ve ticâret ilişkileri kurarak iktisaden yardımcı olabileceğini göstermek suretiyle kıtadaki nüfuz alanını genişletme ve hâttâ Hint Okyanusu'ndan başlamak üzere nüfuz alanını Afrika Kıtası'na kadar yayma imkânını sağlayacaktır.¹⁹

ÇHC az gelişmiş ülkelerde de nüfuzunu arttırmak peşindedir. Bu maksatla üç değişik fakât birbirine paralel politika izlemektedir. Birinci politika egemen devletlerle olağan diplomatik ilişki kurmaktır. İkinci politika bu devletlerle olağan ve resmî diplomatik ilişkilerini sürdürürken bu ülkelerde bulunan komünist unsurlara destek vererek bu ülkelerin düzenlerini değiştirmeye çalışmaktır. Üçüncü politikada Batı karşıtı tarafsız devletlerle iyi ilişkiler kurmak ve bu ilişkileri devam ettirirken bu ülkelerin düzenlerini değiştirmeye çalışmamaktır. ÇHC'nin gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde bu denli çalışmasının sebebi; bu ülkeleri nüfuz sahasına katabildiği takdirde bir dünya gücü olmasının çok kolaylaşacağını bilmesidir. Bu politikanın bir diğer amacı da söz konusu ülkeleri SSCB nüfuzundan kurtarmak veya SSCB'nin bu ülkelerdeki nüfuzunu mümkün olan en düşük seviyeye indirmektir.

ÇHC bu politikalarını söz konusu ülkelerdeki devrimci hareketlere fiilen destek vererek de somutlaştırmaktadır. Fransa'nın, ABD'nin dış politika çizgisinden uzaklaşması sebebiyle SSCB'nin Fransa'yı kazanmak için Cezayir'deki Fransa karşıtı isyana destek vermekten çekindiği bir dönemde, ÇHC'nin bu fırsatı değerlendirip Cezayir'deki direnişe destek vermesi²⁰ ÇHC'nin bu politikaları ne kadar dikkâtlî plânladığını ve uyguladığını göstermektedir.

ÇHC'nin bu çabaları çeşitli sebeplerden dolayı son çözümlemede ÇHC'nin arzuladığı neticeyi doğurmamaktadır. Bu sebeplerden birincisi bu ülkelerdeki SSCB etkisinin kırılmamasıydı. Ayrıca, SSCB'yle girişilen sert tartışma ciddî şüpheler

¹⁹ Greene, s. 197-198.

²⁰ Greene, s. 199.

uyandırmıştır. Üçüncü sebep devrim iddiasının çok öne çıkarılmasının bilhassa ılımlı solcuları uzaklaştırmasıdır.

1.3 – ABD'nin Asya Kıtası'ndaki Çıkarları

Bilhassa ÇHC'nin ilk atom bombasını başarıyla denediği ve adım adım bir nükleer silâh gücü halini almaya başladığı 1960'lı seneler itibariyle ABD için Asya'daki güç dengesi son derece önemliydi. Bu güç dengesinin bu derece önemli olması, çıkacak herhangi bir hadisede ABD'nin doğrudan müdâhale etmesini gerektireceği için değildi; güç dengesini bozulması hem Asya ülkelerinin kendi aralarında oluşturdukları ve ABD'nin çıkarlarına hizmet eden ittifakları hem de Asya ülkelerinin doğrudan ABD'yle yaptıkları ittifakları etkileyeceğinden önemliydi.

Anılan dönem itibariyle, Japonya'nın da yavaş yavaş hatırı sayılır bir güç olmaya doğru yol aldığı ve böylece Asya kıtasındaki etkisini arttırdığı göz önünde tutulduğunda, ABD'nin esas amacı ÇHC'nin istenmeyen bir güç seviyesine ulaşmamasıydı. Ancak, ABD dış politika hedeflerini sâdece kendi açısından oluşturamayıp müttefiklerinin ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla onlara taahhütlerde bulunduğundan ve taahhütleriyle bu taahhütlerini gerçekleştirmek için ayırabileceği kaynaklar arasında ciddi bir fark bulunduğu için ABD ciddi bir sorunla yüz yüzeydi.²¹

ABD'nin temel stratejisi ÇHC'nin bağımsız tutulması ve Asya'da bir ülkeyle bir çatışma içine girmemektir. Bu temel strateji aslında diğer devletler için de geçerliydi. ABD Asya'daki devletlerin hepsinin birbirlerine karşı bağımsız olmasından veya başka bir ifadeyle Asya'daki devletlerden hiçbirinin bir diğeri üzerinde tahakküm kurmasından yana değildi. ABD bu stratejisini gerçekleştirmede Japonya, Pakistan, Hindistan, Filipinler ve Avustralya'yla güneydoğu Asya'dan Hindistan'a kadar olan yay içinde yer alan diğer küçük devletleri esas almaktaydı; zira bu ülkelerin yönetilme düzenleri en azından sosyalist veya komünist değildi.

²¹ Greene, s. 35-36.

Bir sosyalist yönetime sahip olan Çin'in ise başka bir ülke, ki bu ülkeler SSCB ve Japonya olabilirdi, tahakküm altına alınamayacak kadar güçlü; fakât komşularını veya başka Asya devletlerini tahakkümü altına alamayacak kadar güçsüz olması ABD tarafından tercih ediliyordu.

Anılan dönem itibariyle ABD için son derece önemli olan güç dengesine en büyük tehdidin bir komünist güçten geleceğine inanmaktaydı ABD Bu tehdidin açık bir silâhlı çatışma olması gerekmiyordu; söz konusu tehdit, Vietnam Savaşı'nın da gösterdiği üzere, esas taraflar yerine başka güçler arasında bir örtülü mücadele olarak da ortaya çıkabilirdi. SSCB'yle ÇHC arasında imzalanmış anlaşma, iki ülke arasında anlaşmazlık çıkana kadar, bu türden bir tehdidin fiilî bir hâl almasına imkân sağlamayacak nitelikteydi. İki ülke arasında anlaşmazlık çıkmasına rağmen SSCB'nin ÇHC'ye bulunduğu taahhütler SSCB'yi bazı olaylarda da olsa, ÇHC'nin yanında yer almaya mecbur bırakabilecektir.

ÇHC'yle SSCB arasında anlaşmazlık çıkması ÇHC'nin Hindistan ve Japonya üzerinde tahakküm kurmasını engelleyecektir. Ayrıca, ÇHC'nin çok övünerek uyguladığı ve başarıya kavuşturduğu devrimi ülkenin şartlarına uyarlayarak yapmak ilkesi, bu ülkelerde ve Asya'daki diğer devletlerde bulunan sosyalist veya komünistlere daha da cazip gelecek ve bu durum ÇHC'nin Asya kıtasındaki nüfuzunu azaltacaktı. Vietnam'ın SSCB'yle Pekin arasında çok dikkâtlince izlediği politika ve Endonezya'nın millî politikalar izlemekte ısrar etmesi bunun mümkün olabileceğini göstermekteydi. Ancak, sürekli bir kargaşanın hakim olduğu Asya kıtasında bunun aksinin de olması mümkündü. ÇHC meydana çıkan akımları ve ihtiyaçları iyi bir şekilde yönlendirebilirse kendi önderliğini kurabilirdi. Vietnam Savaşı SSCB'nin bir orta yol izlemesinin ne kadar zor olduğunu göstermişti. Bu iki ülke arasında meydana çıkabilecek bir başka bunalım komünist cephenin dağılmaması maksadıyla iki ülkenin birbirine yanaşması için bir fırsat da olabilirdi.²²

²² Greene, s. 38.

ABD'nin birincil amacı Hindistan ve Japonya'nın ÇHC'nin tahakkümü altına girmesini önlemek olmakla birlikte, ABD Asya kıtasında patlak verecek ve yayılma istidadı gösteren bir çatışmaya ne Japonya'nın ne de Hindistan'ın herhangi bir şekilde müdahil olmayı isteyeceğini bilmekteydi. Bu durum Asya'daki güç dengesinin gerçek oyuncularının ABD, SSCB ve ÇHC olduğunu göstermekteydi. Japonya ve Hindistan mevcut edilgen politikalarını aksi yönde değiştirse bile, Asya ülkelerinin bu iki güce hiç de iyi gözle bakmamaları sebebiyle bu politika değişikliği belki faydadan çok zarar getirebilecekti.

Asya'da sosyalist bir gücün başarı kazanması her şeyden önce ABD'ye ve onun kurmak istediği dünya düzenine inancı ve güveni sarsacaktır. Ayrıca, sâdece Asya kıtasında dahi sosyalist bir gücün başarı kazanması dünyanın diğer bölgelerinde ve bilhassa gelişmemiş ülkelerde büyük yankı yaratacak ve ABD'nin temsil ve bayraktarlığını yaptığı değerlere karşı yapılan ideolojik saldırıları çok daha fazla arttıracaktır, ki bu silâhlı çatışmalarla bir araya geldiğinde ABD'nin anılan dönem taahhütleriyle karşılaştırıldığında çok daha fazla taahhütte bulunmasını ve bu taahhütlerini fiilen ispatlaması; temsil ettiği değerlere karşı yoğunlaşacak ideolojik savaş ve propaganda savaşına karşı çok daha fazla masrafta bulunması gerekecekti.

1.3.1 – Rusya Çıkmazı

SSCB'nin Çin'le yaşadığı ayrılık ABD için bir fırsat olsa da, SSCB'nin Hindistan'ı Batı dünyasından ayırmaya matuf politikası sorun yaratmaktaydı. ABD'yle SSCB'nin çıkarlarının kesiştiği tek nokta ÇHC'nin sınırlanması hususuydu. Hindistan'ın nükleer silâh devletlerinin bu silâhlara sahip olmayan ülkelere şahsî ve tek taraflı güvence vermesini istemesi de ABD'yle SSCB'nin benzer politika uygulayabilmelerinin zeminini oluşturmaktaydı. Ancak, SSCB'nin ABD'yle böyle yakınlaşması SSCB'nin ÇHC'nin tepkisini çekmesine ve onun yoğun bir propaganda savaşıyla karşı karşıya kalmasına da sebep olabilirdi.

Bu durumda SSCB ÇHC'yi denetim altında tutmak ve yayılmacı ABD'ye karşı durmak ikilemini yaşamaktaydı. Bu ikilem en iyi şekilde SSCB'nin

Japonya'yla ilgili düşüncelerinde ortaya çıkıyordu. SSCB için Japonya ÇHC'yi denetlemek için iyi bir müttefik olabilirdi ve bununla birlikte çok iyi bir ticâret imkânı da sağlardı; fakât, ABD böyle bir anlaşmaya şiddetle karşı çıkacaktı. Ancak, yine de SSCB'nin Japonya'yı, Japonya'nın ABD'yle arasındaki ittifak antlaşmasına rağmen, ÇHC'nin denetim altında tutulması bakımından ehven-i şer bir seçenek olarak görmesi mümkündü.

SSCB, Vietnam Savaşı esnâsında ve Kuruşçev döneminde ABD'ye karşı çok sert tavır takınmamıştı. Ancak, Kuruşçev'in iktidarı kaybetmesinden sonra, bilhassa komünist âlemdeki imajını düzeltmek için, ABD'ye karşı sertleştiyse de, ÇHC'nin çok daha farklı ABD karşıtlığında teslim olmamış; ve Başbakan Kosigin'in 1965 senesinde Kuzey Kore ve Kuzey Vietnam'a yaptığı geziler esnâsında bu ülkelerin liderlerinden barış içinde bir arada yaşamak yolunda açıklamalarda bulunmalarını sağlamıştır.

ABD'nin Asya kıtasıyla ve bilhassa ÇHC'yle bu denli meşgul olmasının asıl sebebi, bu kıtada meydana gelebilecek bir çatışmanın veya güç dengesinde vukuu bulabilecek bariz bir değişikliğin ABD'yi doğrudan veya dolaylı etkilemesi hâlinde, söz konusu tehdidin ABD topraklarından mümkün olduğunca uzak bir noktada bertaraf edilmesi veya önlenmesi ilkesiydi. Ancak, bu ilkenin uygulanması doğası sebebiyle bazı güçlükler arz ediyordu ABD için. Bu güçlüklerden biri, ABD ne kadar güçlü olursa olsun, gelişmekte olan ülkelerin hepsini denetim altında tutamayacağı gerçeğiydi. ABD'nin kaynakları bunu yapmak için yeterli değildi. İkinci zorluk, ABD topraklarından uzak noktalarda ne kadar çok taahhütte bulunursa, bu taahhütlerini askerî varlığıyla da desteklemesi gerektiğinden, ülke topraklarından hayli uzak noktalarda konuşlanmış ABD birliklerinin gücü ve etkinliği o kadar azalmakta ve istenen neticelerin elde edilmesinde çeşitli zorluklar yaşanmaktaydı. Bu durum da ABD'nin kaynakları üzerinde bir baskı yaratmaktaydı.²³

²³ Greene, s. 45.

Bu olumsuzluklara rağmen ÇHC'nin denetim altında tutulması ABD bakımından şu sebeplerle gerekliydi :

1. ÇHC bölgeyi hükümlanlığın altına almaya çalışmakta ve gücünü gâyet iyi bir şekilde arttırmaktadır.
2. ÇHC'nin tarih yorumu sebebiyle ABD'yi esas düşman kabûl etmiş ve dünyayı komünistleştirilmede savaşın kaçınılmaz olduğunu ilân etmiştir. Bu yolda bilhassa gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde bulunan komünist unsurlara güvenmektedir.
3. ÇHC'nin bu ideoloji farklılığı ABD'nin önceden karşılaştığı tehditlerden farklı bir tehditle karşı karşıya olduğunu göstermekteydi. ÇHC sâdece genişleme veya yayılma isteği olan bir rakip değil, belki bundan daha tehlikeli olmak üzere, bilhassa gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin nezninde meşruiyet kazanabilecek bir ideolojinin de bayraktarlığını yapan bir ideolojik tehditti.
4. Bu sebepler dikkâte alındığında, ÇHC'nin Asya'da bir güç merkezi oluşturması Batı âlemine ve bilhassa ABD'ye karşı yürüttüğü ideolojik mücadelede büyük ve çok önemli bir mevzi kazandıracak ve böylece komünist devrimi dünyaya yayma yolunda ihtiyaç duyduğu psikolojik ve fiziksel desteği belki de fazlasıyla bulmasını sağlayacaktı.
5. En azından bu şekilde ÇHC'nin etkisi altına girecek devletler, ki bunların arasında Amerika kıtasında bulunan ve ABD'ye komşu olanlar da bulunacaktı, doğrudan ve açıkça ÇHC'nin bayraktarlığını yaptığı ideoloji veya politikaları izlemeseler bile, ABD'nin etki alanından uzaklaşacak ve belki de "emperyalist" ABD'ye karşı düşmanca bir tutum içine dahi girebilecekti.

Hindistan ve Japonya'nın bağımsız bir tavır sergilese bile, Asya kıtasındaki diğer ufak devletlerin ÇHC'nin nüfuzu altında kalmaları bu ülkelerin iç siyasal gelişmelerinde çok etkili olacak ve bu durum ABD'nin bu iki ülkeyle ilişkilerinde

büyük güçlükler yaşamasına sebep olacaktı. Ayrıca, bu iki ülke kamuoylarının ve muhalefetin nükleer silâh elde edilmesi yolundaki yoğun baskısı altında kalacak ve ABD herhangi bir tehdit karşısında bu ülkelere nükleer silâh desteği de vereceğini son derece kesin bir dille taahhüt etse de, söz konusu ülkeleri nükleer silâh edinmeden caydıramayacaktır.

ABD'yi bu kadar telaşlandıran sebep, ÇHC'nin ABD'nin doğası gereği saldırgan olduğu; farklı düşünömlere mensup insanların ortak değerleri paylaşamayacağı veya paylaşsalar bile, bu paylaşımın geçici olacağı; bu sebeple ABD'nin barışı istemeyeceği; ve SSCB'yi sosyalist dünyayla sermâyeci dünya arasında bir barış yapmaya çalıştığı için küçümsemesi hususlarını içeren düşünüm ve politikaları olduğunu iddia etmesiydi. ÇHC Batı dünyasıyla pek çok konuda görüşmelerde bulunuyor ve bu görüşmelerin bazıları da olumlu neticeler veriyorsa da, ÇHC bu kazanımları dünya devrimi yolunda güç toplamak için yapılmış taktik geri çekilmeler olarak yorumladığından, ÇHC'yle Batı dünyası arasında bazı alanlarda da olsa uzlaşma sağlanması dahi ÇHC'nin esas ideolojisini ve siyasal hedeflerini değıştirmiyordu. ÇHC'ye göre bu uzlaşmaların sağlanması için Batı dünyasının takındığı tavır aslında düşman cephesinin zayıfladığına delildi. Ayrıca, Batı âleminin ÇHC'ye yaptığı her uzlaşma çağrısı, Batı âlemi güç kaybettiğinden, ÇHC'yi de aynı seviyeye indirmek amacını taşıyan bir stratejinin adımlarıydı.

ABD, ÇHC'yle diyalog yollarını açık tutmasının sebeplerini şöyle açıklamaktaydı:

1. Akılcılığı öne çıkarmak suretiyle kararlılık politikası için diğer ülkelerden destek sağlamak.
2. Kendisi için uygun olan durumlarda uzlaşmak ve gereksiz bunalımlardan sakınmak.

3. Bazı Çinli yöneticilere resmî düşüncülerinin yanlış olduğunu ve olaylara aykırı olmayan stratejik bir uzlaşmanın mümkün olduğunu göstermek.²⁴

Bir diğer sorun da ÇHC'nin nükleer silâh gücüne ve bu silâhları uzak mesâfeye gönderme imkân ve kabiliyetine kavuşması hâlinde ABD'yle SSCB arasında kurulmuş hassas güç dengesinin değişmesi ihtimaliydi. ÇHC'nin, bu imkân ve kabiliyete kısıtlı ölçüde de olsa kavuşması halinde bu güç dengesini etkileyebilecek bir unsur hâline gelmesi uzak bir ihtimâl değildi.

1.3.1.1 – SSCB'nin Takınabileceği Tavr

Anılan dönem itibariyle, ABD'yle ÇHC arasında vukuu bulabilecek bir nükleer silâh çatışmasında SSCB'nin takınabileceği tavr da ABD için önem arz etmekteydi. SSCB'nin ÇHC'yle arası her ne kadar açık olsa da, bu tür bir çatışma da ÇHC'nin yanında yer alması ve hâttâ ABD'ye karşı sınırlı da olsa bir nükleer silâh saldırısında bulunma ihtimali mevcuttu.. Bu tavrın sebebi: a-) Sosyalist dünya içinde, bir sosyalist devlete karşı bir yayılmacı ve sermâyeci devlet tarafından yapılan yok edici bir saldırı karşısında yayılmacı ve sermâyeci devlet tarafında yer almak suretiyle itibar ve nüfuz kaybetmemek; b-) Böyle bir çatışmadan ABD'nin muzaffer olarak çıkmasa bile, üstün çıkması hâlinde ABD'nin Asya kıtasındaki gücünün ve nüfuzunun artmasını istememesi; c-) Yine böyle bir çatışmadan ABD'nin üstün çıkması hâlinde, Çin'de ve Asya kıtasında yaşanacak karışıklıklardan ve bilhassa bu karışıklığın ÇHC'de tam aksi yönde düşünöme sahip bir yönetimin kurulmasına yol açabileceği endişesi olarak sıralanabilir.

1.3.2 – ABD'nin Asya Kıtasında Siyasal Seçenekleri

Bu manzara karşısında ABD'nin Asya kıtasında izleyebileceği iki politika mevcuttu. Bunlardan birincisi güç dengesi siyâsetini bazı diğer hayâtî olabilecek çıkarlarını fedâ etmek pahasına sürdürmeye devam etmekte, ki bu politika anılan

²⁴ Greene, s. 47.

dönemde de görüldüğü üzere Asya'da yoğun ve geniş bir alana yayılmış fizikî Amerikan varlığını gerektirmekteydi.

ABD'nin tercih edebileceği ikinci bir politika da bir mânâda “destek olma” politikası olarak isimlendirilebilecek bir politikadır, ki bu politikanın özünü Asya'daki müttefik devletlerle müttefik olmasa da ABD'ye hasım olmayan devletleri kendi savunmalarını belli bir noktaya kadar üstlenmelerini sağlamak ve bu üstlenmeyi de yetersiz kalacağı durumlar için ABD taahhütleriyle desteklemek oluşturmaktaydı.

Birinci politikaya taraftar olanlar Asya kıtasında bulunan askerî ABD varlığının müttefik ülkeler için büyük bir destek ve bilhassa komünist Çin için de büyük bir caydırıcı güç olduğunu; ABD kuvvetlerinin Asya'dan çekilmesinin hem Asya'daki müttefik hem de muhasım olmayan devletlerin ruh durumu üzerinde büyük derecede olumsuz etkisinin olacağını; böyle bir çekilme hâlinde söz konusu devletlerin kendi savunmalarını istenen düzeye ne kadar bir süre içinde ulaşabileceğinin belli olmadığı; müttefik ülkelerin ABD varlığını ve taahhütlerini kendi millî çıkarlarını temin etmek yolunda istifâde ettiklerini ve ABD'nin Asya kıtasındaki fizikî varlığını azaltmasının müttefik ülkeleri bu bakımdan da çok rahatsız edeceği hususlarını vurgulamaktaydı. Bu politikanın taraftarları, ABD'nin zaman zaman saldırgan tarafla saldırılan taraf arasına kendini koyarak bir mânâda tampon vazifesi görmek mecburiyetinde kaldığını; ve müttefik ülkelerdeki bazı kesimlerin ABD'nin ülkelerine sağladığı güvenlik taahhütlerinin yarattığı güven ortamından faydalanarak iç siyasî meselelerle uğraştığını ülkenin güvenlik ihtiyaçlarını pek önemsemediği ve bu tavırlarının ülkelerinin güvenliğine verdiği zararı önemsemediklerini veya kavrayamadıklarını da ifâde ederek bu politikanın olumsuz taraflarını dile getirmekteydi.

İkinci politikanın savunucularıysa ABD'nin Asya'dan çekilmesinin başlarda kötü bir etki yaratacağını ancak bu sürecin iyi yönetilmesi ve kuvvetle ABD taahhütleriyle desteklenmesi halinde avantaja dönüştürülebileceğini iddia etmekteydi. Bu kurama göre, ABD'nin Japonya – Okinava – Tayvan – Filipinler –

Avustralya hattını savunması, Asya kıtasındaki devletlerin ÇHC'nin nüfuz sahası içine girse dahi yeterli olacağını iddia etmekteydi. Bu kuramı savunanlar, ABD'nin Asya kıtasından çekilmesinin bu kıtada ABD karşıtı devletlerle yaşanan sorunların ve gerginliklerin azalmasına; ve hattâ ÇHC'nin nüfuz sahasının genişlemesi üzerine ABD'yle yakın ilişkiler kurmak istemelerine yol açacağı görüşüneydi. Ayrıca, ABD Asya'dan çekilmekle yayılma istidadı gösterebilecek çatışmalara istemeden de olsa taraf olma veya karışma ihtimalinden de kurtulacaktı.

Green, bu politikanın her şeyden önce bütün dünyada ABD'nin itibarına büyük bir darbe vuracağı; tutulacak Japonya - Okinava - Tayvan - Filipinler - Avustralya hattının müdafaa edilmesinin çok daha zorlaşacağı; komünist etkisinin Asya kıtasında yayılmasının bu hatta da büyük etkisinin olacağı ve bu sebeple ABD'nin bu hattaki olayları yönlendirmede de büyük güçlüklerle karşılaşacağı; Pakistan ve Hindistan'ın tehdit altında kalması hâlinde de ister istemez bu hadiseye de müdâhale etmesi gerekeceği fikrindedir.²⁵ Ayrıca, ÇHC'nin nükleer silâhlarını uzun mesâfeye fırlatma imkân ve kabiliyetinden ve SSCB'nin desteğinden mahrum olduğu bir dönemde ABD'nin Asya'dan çekilmesi, müttefiklerinin aklına ÇHC'nin söz konusu imkân ve kabiliyete kavuşması halinde ABD'nin savunmaya kararlı olduğu hattın da gerisine çekileceği endişesini doğuracaktır.

2 – Çin ve Nükleer Silâh

2.1 – Çin'in Nükleer Silâh Edinmesi Karşısında ABD'nin Durumu

ÇHC'nin ilk atom bombasını başarıyla denediği 1964 senesi itibariyle ABD'nin esas korkusu ÇHC'nin orta menzilli kıtalar arası yörünge altı füze [*Intermediate Range Ballistic Missile (IRBM)*] elde etmesiyle bu gücünü kendi ülkesinden uzak yerlere veya komşularına karşı kullanma kabiliyetine kavuşmasıydı. Tabii ki, ÇHC'nin bu imkân ve kabiliyete kavuşmayıp sâdece nükleer silâha sâhip olması da Asya'daki güç dengesini ciddi şekilde değiştirecekti. Bu sebeple ÇHC'nin ilk atom bombasını başarıyla denemesinin hemen ardından ABD Başkanı Lyndon B.

²⁵ Greene, s. 64.

Johnson ABD'nin Asya'daki müttefiklerine karşı bulunduğu taahhütlerin tamamen arkasında duracağını; ve nükleer silâh edinmek arzusunda olmayan ülkelerin de, nükleer silâh şantajına karşı Birleşik Devletlerin desteğini istemeleri hâlinde bu desteğin kendilerine verileceğinden emin olabileceklerine dair bir açıklamada bulunmuştur.²⁶

ÇHC'nin nükleer silâh geliştirme çabaları karşısında önceleri umursamaz bir tavır takınmış olan SSCB, Çin'in nükleer silâh geliştirmede hızla ilerlemesi üzerine bu tavrını, önce bu çabalara karşı dolaylı saldırı sonra da açıktan saldırıya çevirmiştir.

ABD'nin tekraren ifâde ettiği taahhütlerine kadar yerine getirileceği dile getirildikleri dönem itibariyle tartışmalıdır. Bu tartışmaya ABD'nin sergilediği iki tutum sebep olmuştur. Bunlardan ilki Başkan Johnson'un söz konusu taahhütleri 1964 senesinden sonra tekrar etmemesidir. Tartışmayı alevlendiren ve ilk sebepten çok daha önemli olan sebepse, ABD'nin Dışişleri Bakanı Dean Rusk'ın, ÇHC'nin altıncı atom bombasını denemesinden bir ay sonra, Başkan Johnson'un 1964 senesinde bahsettiği taahhütlerin, NPT'nin müzakereleri esnâsında Cenevre'de veya BM Güvenlik Kurulu'nda tekrar müzakere edebileceğini söylemesidir.²⁷ ABD'nin BM temsilcisi Arthur J.Goldberg'in 26 Nisan 1968 târihinde yaptığı,

“Birleşik Devletler'e göre, nükleer silâha sâhip olmayan bir ülkeye karşı nükleer silâhla yapılacak bir saldırı veya böyle bir saldırı ihtimali, Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'nun nükleer silâh gücüne sâhip üyelerinin BM Güvenlik Kurulu çerçevesinde bu tür saldırı karşısında veya bu tür tehdidi bertaraf etmek için lâzım gelen tedbirleri almak maksadıyla acilen harekete geçmesini gerektiren yeni bir durum yaratacaktır.”²⁸

²⁶ **New York Times [Nev York Taymıs]**, 17 October [Ekim] 1964'den aktaran : YUEH, Leo – LIU, Yun : **China as a Nuclear Power in World Politics**, (Taplinger Publishing Co., Inc.), New York, 1972, s :58 [__ - __ : **Bir Nükleer Silâh Gücü Olarak Dünya Politikasında Çin**, Taplinger Yayıncılık Kuruluşu, Nev York, __].

²⁷ YUEH – LIU, s. 58.

²⁸ GOLDBERG, Arthur C. : “U.S. Calls for Prompt Endorsment by the General assembly of the Draft teraty on the non-proliferation of nuclear Weapons “, **The Non-proliferation of Nuclear Weapons**, Department of State Publication 8385, Washington, U.S. Printing Office,

açıklaması Dean Rusk'ın açıklamasını güçlendirmiştir. Bu açıklamalardan da kolayca anlaşılacağı üzere, ABD verdiği taahhütlerin artık diğer nükleer silâha sâhip ülkelercede paylaşılmasını istediği bir tutuma geçmiştir. Ancak, bu fikirde olan tek ülke ABD değildi. İrlanda Dışişleri Bakanı Frank Aiken 1966 senesinde şunları söylemekteydi:

“Tek veya sınırlı sayıda devletin meydana getirdiği bir ittifak tarafından yapılacak saldırıya karşı silâhlı direnişin, onlara [saldırıya uğrayan devletlere]* büyük bir nükleer silâh gücüne sâhip bir ülke tarafından yapılacak bir saldırıya karşı sürekli güvenlik güvencesi verilmesi devrini sona erdirdiğine dair kanâatimi ifade etmiştim. Benim fikrime göre bu güvence, nükleer füze çağında en yüksek muterberlikte, nükleer silâh gücüne sâhip olmayan ülkelerden temin edilecek hafif silâhlı birliklerden; ve kendilerini, nükleer silâh gücüne sahip bir ülkenin böyle bir gücü bulunmayan bir ülkeye saldırmasına karşı olmakla bağlamış, nükleer silâh gücüne sahip ülkeler tarafından sunulacak karma güçten mürekkep, BM barışı güvenceleme gücüne dayanan, dünya çapında ortaklaşa bir dizgeyle verilebilir.”²⁹

Anılan dönem itibariyle BM Güvenlik Kurulu'nun beş daimî üyesinin kararları red etmek gücüne ve ayrıcalığına sâhip olması; BM içindeki siyasal sorunlar; ve BM'nin örgütsel faaliyetleri bu tür bir güvencenin, verilmiş olsa dahi, uygulanabilirliğini çok kuşkulu bir hâle getirmekteydi.

Söz konusu dönemde ABD ve SSCB arasında bazı alanlarda işbirliğine gidilmesinden faydalanılarak, ÇHC'nin olası bir nükleer silâh saldırısına karşı Asya ülkelerine ABD ve SSCB tarafından ortaklaşa güvence verilmesi fikri dahi ortaya atıldıysa da, bu iki güç arasındaki mücadele sebebiyle her birinin kendi müttefiki olan nükleer güce sâhip ülkeyi kayırmak veya bu güvenceyi başka amaçlar için kullanmaları ihtimali mevcut olduğundan, bu fikir hayâta geçmemiştir.

1968, [GOLDBER, Artur C. : “ABD Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nın BM Genel Kurulu tarafından ivedilikle kabûl edilmesini istiyor“, **Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi**, ABD Dışişleri Bakanlığı Yayınları 8385, Vaşington, ABD Basımevi, 1968], s. 8' den aktaran : Yueh –Liu, s. 58.

²⁹ U.N. Document A/C.1/PV.1441, 3 Nov 1966'dan aktaran : Yueh – Liu, s. 58.

Ayrıca böyle bir güvence sağlansa dahi, düşmanını bir vuruşta yok etmek isteyen nükleer silâh gücüne sâhip bir ülke, bu amacını gerçekleştirdikten sonra, güvence veren ülkelere bu aşamadan sonra daha fazla kan dökmenin ve savaşı uzatmanın bir faydasının olmadığını söylemesi hâlinde, güvenceci ülkelerin de yapabileceği pek fazla bir şey kalmayacaktı geriye.

Bu türden güvencele Asya ülkelerinin ne kadar itibar edecekleri da ayrı bir meseleydi. Zira, Asya ülkeleri Çin'in komşularına, süper güçlerin başka bir meseleyle meşgûl olup dikkâtlerini Asya'dan uzaklaştırdıkları bir anda saldıracağına inanmaktaydı. Asya ülkeleri ABD'yle SSCB'nin Küba bunalımıyla meşgûl oldukları 1962 senesinin Ekim ayında bu durumdan istifade ederek Hindistan'a saldırmayı planladığına inanmaktaydı.³⁰

Bütün bu açıklamalardan verilecek güvencenin güvence sunulan ülkeleri tam olarak tatmin edebilmesinin ABD'nin Asya'da füzeleri, uçakları, vb. ile hazır bulunmasını gerektirdiğini ortaya koymaktadır, ki bu da ABD'yi doğrudan alâkadar eden başka bir sorunun ortaya çıkması demektir. Asya ülkelerine ÇHC'den vukuu bulacak bir nükleer silâh saldırısı doğrudan ABD'ye yapılmış bir saldırı olacağından ABD'nin doğrudan savaşa girmesi gerekecekti, ki bunun ne kadar gerçekçi bir tutum olacağı gâyet şüpheliydi.* Senaryoya göre, nükleer silâh saldırısına karşı güvenliği

³⁰ Yueh – Liu, s. 60.

* Soğuk Savaş döneminde Türkiye de ABD'nin nükleer silâh şemsiyesi altındaydı ve bugün de İran'ın nükleer silâh geliştirmesinin Türkiye için bir tehdit olduğunu ve bu durumda Türkiye'nin de nükleer silâh geliştirmesi gerektiğini ileri sürenlere karşılık, ABD'nin ve NATO'nun bu taahhütlerinin hâlâ geçerli olduğu ve Türkiye'nin bu sebeple böyle bir ihtiyacı bulunmadığı öne sürülmektedir. Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde karşı karşıya kaldığı ve hâlen devam etmekte olduğuna inandığımız tehdidi, Özgür şu şekilde ortaya koymaktadır :

“Sovyet Rusya'nın nükleer alanda kaydettiği hızlı teknolojik gelişmeler Amerika'yı kendi kıtasında giderek daha fazla ve doğrudan doğruya nükleer tehdide açmış, bu da Amerikan yönetimini, nükleer silâhların “farklı koşullarda farklı şekillerde kullanılabilme“ stratejilerine yöneltmiştir. Yani çok önemli durumlarda güvenliğini nükleer silâhlarla, ancak diğer durumların tamamında benimsenmiş silâhlarla sağlamak ihtiyacı belirlemiştir. İşte bu gerekler ve düşünceler ışığında “Esnek Mukabele Stratejisi” doğmuştur. Söz konusu stratejide esas alınan nokta, savaşın nasıl ve hangi silâhlarla yürütüleceğinin belirlenmesidir. Kitle mukabele stratejisinden ayrılan en önemli özelliği, benimsenmiş silâh kuvvetine verdiği ağırlıktır. Avrupa'ya yönelik bir saldırının büyük ihtimâle Sovyetlerin üstün olduğu benimsenmiş silâh kuvvetleriyle başlayacağı, savunmanın da yine benimsenmiş silâh güçleriyle yapılacağı ve

ABD tarafından sağlanan bir ülkeye karşı Çin bir saldırıda bulunacak; bu saldırıyı durdurmak için ABD, ÇHC'ye karşı sınırlı bir nükleer silâh saldırısında bulunulacak; bunun üzerine Çin Asya'daki ABD üslerine saldırarak ve böylece iki ülke arasında tam bir nükleer silâh savaşı çıkacak ve hâttâ bu savaş dünyaya yayılacaktı.

ÇHC'nin nükleer silâhlarla saldırı gücünü uzak mesâfelerde kullanabilme imkân ve kabiliyetini kazanması ve bu yolda ısrarla devam etmesi üzerine Asya'daki müttefiklerine karşı taahhütlerine sâdik kalamayacak bir hâle gelecek ABD'nin

fakât nükleer alanda ulaşılmış bulunulan dehşet dengesi nedeniyle bu güce erken olarak başvurulması beklenmediğinden, Amerika erken tırmanmaya engel olunması için Avrupalı müttefiklerinin benimsenmiş silâh yeteneklerinin geliştirmesi üzerinde önemle durmuştur.

Esnek mukabele stratejinde Amerika'nın, Avrupa'da büyük bir savaşı sürdürürken daha küçük çaptaki diğer bir savaşı da taşıyabilmesi öngörülmüştür. ABD, Vitnam bozgununa kadar "İki Buçuk Harp", yani hem Avrupa hem de Asya'da iki büyük savaşı aynı anda sürdürebilmesi ve başka bir yerde daha küçük bir harbi de taşıyabilmesi, prensibi ile hareket hareket etmiş ancak Carter idaresi zamanında bu prensip "Bir Buçuk Harp" olarak değiştirilmiştir.

Stratejinin kabûl edildiği yıllarda ve daha sonrasında iki nokta eleştiri konusu olmuştur. Birincisi, "sınırlı savaş" anlayışı bazı NATO üyesi devletleri savaş alanı dışına çıkarırken bazılarını olası bir savaşın merkezi haline getiriyordu. Örneğin, Kanada böyle bir tehdide ne kadar uzaksa, Türkiye o kadar yakındı.* İkincisi çatışmanın başlaması halinde iki süper devletin çıkarları, onları savaşı sınırlandırmaya sevk edebilecektir. Böylece bazı bölgelerin bu iki devlet arasında gizli pazarlık konusu olma durumu ortaya çıkar.

Bu strateji ara bir aşama olan "ileri savunma" anlayışını da beraberinde getirmiştir. Anılan anlayışa göre küçük çapta bir nükleer saldırıya karşı hemen nükleer silâhlara başvurulmayacak, araya bir pazarlık süreci konulacaktır. Tabii, bu arada benimsenmiş silâh güçlerinin SSCB saldırısını belirli bir noktada tutabilmeleri gerekmektedir. Bu da doğal olarak NATO'nun benimsenmiş silâh güçlerinde bir artışın olması anlamına geliyordu. Artıştan kastımız 30 tûmendir. Bu tûmenler ileri savunma anlayışıyla Doğu Batı sınırına yakın yerlerde bulunacak ve olası bir saldırıyı karşılayacaktır. ***

* Özgür burada Gönübol ve Erdoğan'dan şu bilgiyi de aktarmaktadır :

"Zira Türkiye topraklarında büyük güçler arasındaki küçük çatışmalar oldu bitti'ye getirilebilir ve Sovyetlerin işgâl edeceği topraklar dünya barışının bozulmaması uğruna fedâ edilebilirdi. Şimdi, çok uzak bir ihtimâl gibi görünen bu olasılık Soğuk Savaş ortamında üst düzeyde bir güvenlik bunalımına sebep olabilirdi . Zaten, Türkiye "Esnek Karşılık" stratejisine bu sebeplerden dolayı uzun süre direnmiş ve durumu en son kabul eden ülkelerden biri olmuştur. " (Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995**, Siyasal Kitabevi, 9. baskı, Ankara, 1996, s. 516-517; Hikmet Erdoğan, **Büyük İsrail Stratejisi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 85.

** ÖZGÜR, Salih : Geleceğe Yönelen Tehdit : Kitle İmha Silâhları " , **IQ Kültür Sanat Yayıncılık**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık : 202, Araştırma İnceleme Dizisi : 160, 1. baskı, İstanbul, Kasım, 2006, s. 162-164.

Asya'dan tedricen çekilmesi görüşü bile ileri sürülebilecekti. Yine bu şekilde güçlenen Çin, bu durum karşısında ABD'nin Asya'daki müttefiklerine verdiği taahhütlerine sadık kalması güçleşeceğinden, ABD nükleer silâh kullanılmasını caydırıcı kabiliyetini yitirecek ve ÇHC sâhip olduğu muazzam benimsenmiş (konvansiyonel) silâh gücü sâyesinde büyük bir üstünlük kazanmış olacaktır. ÇHC bu endişeler yolunda işaretler vermiştir. Çin 16 Ekim 1964 târihinde ilk atom bombasını başarıyla denedikten sonra şu açıklamada bulunmuştur:³¹

“Nükleer silâhlara Çin tarafından hükmedilmesi dünyanın devrimci halklarının mücadelelerinde büyük bir cesaretlendirmedir.”³²

Yine bu denemeden birkaç gün sonra Halkın Günlüğü gazetesi şunları yazmaktaydı:

“Yeni Çin'in on beş yıllık târihi saldırma ve savaş amaçlı emperyalist politikalara karşı mücadelede ve halkların tamamının devrimci hareketlerinin desteklenmesi ve dünya barışını muhafaza etmek için sosyalist Çin'e tamamen güvenilebileceğini ispatlamıştır.”³³

Yine benzer bir açıklamayı ÇHC 9 Mayıs 1966 senesinde üçüncü atom bombasını başarıyla denedikten sonra yapıyordu:³⁴

“Çin halkının nükleer silâhlara sâhip olması kendi özgürlükleri için kahramanca savaşan halklar için büyük bir cesaretlenmedir.”³⁵

³¹ ÇHC'nin yaptığı nükleer silâh denemelerinin tarih dizini için bkz. : Ek – 1

³² “Defending the Motherland! Safeguarding World Peace : China Successfully Explodes Its First Atom Bomb“, Chinese Government Statement, 16 Oct 1964, Special Supplement in **Peking Review**, no. 42, 16 Oct 1964 [“Anavatanı Savunmak ! Dünya Barışını Muhafaza Etmek! : Çin İlk Atom Bombasını Başarıyla Patlattı“, Çin Hükümet Bildirisi, **Pekin'den Bakış**, sayı : 42, özel ilâve, 16 Ekim 1964, s. ii-iii' den aktaran : Yueh – Liu, s.61.

³³ “Break the Nuclear Monopoly, Eliminate Nuclear Weapons “, editorial, **People's Daily**, 22 Oct 1954'den aktaran : **Break the Nuclear Monopoly, Eliminate nuclear Weapons**, Peking, Foreign Languages Pres, 1965, [“Nükleer Silâh Tekelini Yıkın, Nükleer Silâhları İmha Edin “, **Halkın Günlüğü**, baş yazı, 22 Ekim 1954'den aktaran : **Nükleer Silâh Tekelini Yıkın, Nükleer Silâhları İmha Edin**, Yabancı Diller Yayınları, 1965], s. 15' den aktaran : Yueh – Liu, s.61.

³⁴ ÇHC 1965 senesinde yaptığı başarılı denemeden sonra dünya halklarının özgürlük hareketlerinden vb. den bahsetmemiştir.

ÇHC'nin 27 Ekim 1966 târihinde başarıyla yaptığı dördüncü deneme nükleer başlık taşıyan bir orta menzilli güdümlü füzeydi. Bu denemenin akabinde ÇHC denemenin dünyanın devrimci halkları için bir cesaretlenme olduğunu ilân etmesine rağmen ve sosyalist Vietnam'ı destekleyerek taraf olduğu Vietnam Savaşı vb. savaşlardan bahsetmemiştir. Bu tavır ÇHC'nin ABD'yi ve Asya'daki komşularını ulaştığı nükleer silâh imkân ve kabiliyeti hususunda ürkütmek istememesi şeklinde yorumlanabilir.

ÇHC, 27 Ekim 1966 tarihinde dördüncü denemesini yaptıktan sonra şu açıklamayı da yapmıştır:

“Güdümlü füzelere ve nükleer silâhlara Çin halkı tarafından hükmedilmesi, Birleşik Devletler saldırısına karşı direniş ve kurtuluş savaşı veren kahraman Vietnam halkına ve kahramanca mücadele içinde bulunan dünyanın devrimci halklarının hepsi için büyük bir cesaretlenmedir.”³⁶

ÇHC benzer bir açıklamayı beşinci denemesinden sonra da yapmıştır. Çin'in altıncı denemesinden sonra yaptığı açıklama şöyledir:

“[Bu deneme] Vietnam halkına Birleşik Devletler saldırganlığına karşı ve millî kurtuluşları için verdikleri savaşta; ve Arap halkına Birleşik Devletler ve İngiliz emperyalistleri ve onların aracı İsrail'e karşı direnmelerinde; ve dünyanın devrimci halklarına büyük bir cesaretlendirmedir.”³⁷

³⁵ “China Successfully Conducts Nuclear Explosion containing Thermonuclear Material“, **Xinhua** [New China News Agency], dispatch, 9 May 1966 [“Çin IsılNükleer Madde İçeren Nükleer Patlamayı Başarıyla Gerçekleştirdi“, **Şinhua** (Yeni Çin Haber Kurumu), dağıtım, 9 Mayıs 1966]’ den aktaran : Yueh – Liu, s. 61.

³⁶ “China Successfully Conducted Guided Missile-Nuclear Weapon Test “, **Xinhua** [New China News Agency], dispatch, 27 Oct 1966 [“Çin Güdümlü Füzeyle Fırlatılan Nükleer Silâh Denemesini Başarıyla Gerçekleştirdi“, **Şinhua** (Yeni Çin Haber Kurumu), dağıtım, 27 Ekim 1966]’dan aktaran : Yueh –Liu, s. 63.

³⁷ “China’s First Hydrogen Successfully Exploded “, **Xinhua** [New China News Agency], dispatch, 17 Jan 1967 [“Çin İlk Hidrojen Bombasını Başarıyla Patlattı“, **Şinhua** (Yeni Çin Haber Kurumu), dağıtım, 17 Ocak 1967]’den aktaran : Yueh –Liu, s. 63.

Bu açıklamada “dünyanın bütün devrimci halkları” ve “Vietnam halkı” ifâdelerinin yanı sıra “Arap halkı” ifâdesinin de kullanıldığı dikkâten kaçmamaktadır.

1968 senesinin Aralık ayında sekizinci denemesini başarıyla yaptıktan sonra da benzer bir açıklama yapan³⁸ ÇHC 1969 senesinin Ekim ayında iki başarılı deneme daha yaptıktan sonra yine benzer nitelikteki şu açıklamayı yapmıştır:

“Çin’in nükleer silâhlar edinmesi yolundaki bu yeni başarılar... Birleşik Devletlerin saldırganlığına karşı ve kendi kurtuluşları için kahramanca bir savaş yürüten Vietnam halkına; Birleşik Devletler emperyalizminin silâhlı işgaline ve Taylandlı gericilere karşı savaşan Laos halkına; Birleşik Devletlerin emperyalist Siyoncu saldırısına direnen Filistinlilere ve diğer Arap halklarına; ve halkın kurtuluşu için mücadele eden ülkelerin hepsinin halklarına büyük cesaretlendirme ve destektir.”³⁹

ÇHC’nin her başarılı atom bombası denemesinin ardından yaptığı açıklamalarda söz konusu denemelerin cesaretlendirdiği ve destek verdiği ülkeleri, halkları ve mücadeleleri isim isim sayması ve bu isimleri her seferinde arttırması; ÇHC’nin her başarılı atom bombasını denemesiyle biraz daha artan özgüvenini ABD aleyhine o anda, en azından bir ruh durumsal destek olarak kullanması, bu tavrın ileride yaratacağı sonuçlar itibariyle ABD’yi çok rahatsız etmiştir.

Nükleer silâhlara ve bu silâhları, en azından ABD’nin Asya’daki üslerini vurabilecek bir erime, fırlatma imkân ve kabiliyeti sâyesinde ABD karşısında, bölgesel nükleer silâh caydırıcılığı kazanmış bir ÇHC’nin, buraya kadar bahsi geçen açıklamalarda andığı ve anmadığı ülkelere, halklara ve mücadelelere verdiği ruh durumsal desteği asker, silâh ve mühimmat mânâsında fizikî desteğe çevirmesi

³⁸ **Xinhua** [New China News Agency], dispatch, 28 Dec 1968 [**Şinhua** (Yeni Çin Haber Kurumu), dağıtım, 28 Aralık 1968]’den aktaran : Yueh –Liu, s. 63.

³⁹ “China Victoriously Conducts a Nuclear Hydrogen Bomb Explosion, Successfully Conducts the First Underground Nuclear Test “, **Xinhua** [New China News Agency], dispatch, 4 Oct 1969 [“Çin Bir Hidrojen Bombası Muzafferce Patlattı, Yer Altında İlk Nükleer Silâh Denemesini Başarıyla Gerçekleştirdi“, **Şinhua** (Yeni Çin Haber Kurumu), dağıtım, 4 Ekim 1969]’dan aktaran: Yueh –Liu, s. 63.

hâlinde, ABD'yi, yürütmekte olduğu saldırıya karşı direncin hem şiddetinin artması hem de yayılması sebebiyle, çok geniş bir alanda ÇHC'den destek bulmak ve ÇHC'nin atom silâhlarının şemsiyesi altına girmek isteyen savaşçılarla karşı karşıya kalması ihtimalini taşımaktaydı. Bu ihtimalin somut emareleri de mevcuttu. Kuzey Vietnam, Laos, Laos Vatansaver Cephesi, Malaya Komünist Partisi, Tayland Komünist Partisi, Seylan Komünist Partisi, ÇHC'nin bu denemelerinden ve yaptığı açıklamalarının kendileri ve mücadeleleri için büyük bir destek olduğunu açıklamıştır.⁴⁰

Asya ülkeleri ÇHC'nin denemeleri ve bu denemelere paralel tavırlarına dair açıklamalarda bulunmuştur. Tayland Başbakanı Thanon ve Malezya Başbakan Yardımcısı Razak, başkaca komünist yıkıcı faaliyetleri cesaretlendireceğini; Hindistan'ın Vaşington Büyükelçisi Banarjee, komünist Çin'in nükleer silâh denemelerinin güvenliksizlik ve saldırgan tehdit hissini sâdece Hindistan'da değil komşu pek çok ülkede de uyandırdığını; Hindistan Başbakanı Şastri, Hindistan'ın güvenliğinin temin edilmesi için süper güçlerden güvence talep edilmesi gerektiğini; Japonya Başbakanı Sato, komünist Çin'in yaptığı nükleer silâh denemelerinin diğer Asya ülkelerinin güvenliği için nükleer silâh güvencesinin önemini arttırdığını ve nükleer silâh kullanabilecek komünist Çin'in Japonya için bir tehdit olduğunu; Kamboçya da defaatle ÇHC'nin kitle imha silâhlarını ilk kullanan taraf olmayacağını ilân ettiğini söylemiştir.⁴¹

⁴⁰ Leo YUEH – Yun LIU, s 102'de şu kaynakları zikretmektedir : **New York Times**, 18 Oct 1964; 17 May 1965; 11 May 1966; 12 May 1966; **Peking Review**, no. 45, 4 Nov 1966, s. 27; no. 47, 21 Nov 1969, s. 18-19.

⁴¹ Yueh –Liu, s 64-65'de şu kaynaklardan aktarmıştır : W. L. RYAN and Smith Summerlin, **China Cloud : America's Tragedy and China's Rise to Nuclear Power**, Little Brown, **Boston 1968**, s.241 [W.L. RAYN ve Smit Summerlin, **Çin Bulutu : Amerika'nın Trajedisi ve Çin'in Nükleer Güç Olması**, __, __] ; M. R. MASSANİ, "The Challenge of the Chinese Bomb ", **India Quarterly**, XXI, no. 1, Jan-Mar 1963, s. 23 [M.R. MASSANI, "Çin Bombasının Meydan Okuması", **Hindistan Üçaylığı**, XXI, sayı : 1, Ocak-Mart 1963]; **The Times** (London); 5 Dec [Aralık] 1964; "World Reactions to the Chinese Nuclear Bomb", **Foreign Affairs Reports**, vol. 14, no. 1, Jan 1965, s. 9 ["Çin'in Nükleer Bombasına Dünyanın Tepkisi", **Dış İlişkiler Raporları**, cilt : 14, sayı : 1, Ocak 1965]; **New York Times**, 17 Oct [Ekim] 1964 / 18 Oct [Ekim] 1964 / 5 Dec [Aralık] 1964 / 15 May [Mayıs] 1965 / 4 Nov [Kasım] 1966; Kel WAKIZUMİ, "The Problem for Japan", **A World of Nuclear Powers**, ed. : Alistair BUCHAN, s. 82 [Kel VAKIZUMI, "Japonya için Sorun", **Nükleer Güçler Dünyası**,

ÇHC'nin bu tavrıyla Asya ülkelerinin üzerinde üç somut etkiye sebep olma ihtimali mevcuttu: a-) ÇHC'nin desteklediği devrimci savaşlara karşı mücadelede zâfiyet göstermek; b-) Çin'in hegemonyası altına girmek ve ÇHC'ye bağlı politikalar izlemek; c-) Ufak çapta da olsa, ÇHC'nin taleplerini direnmeksizin kabûl etmek.

ÇHC'nin sayılan bu üç stratejiden faydalanarak Asya ülkelerini topraklarında bulunan ABD üslerini kapatmaya zorlayabilme ihtimalini, ABD kısa veya orta vadede gerçekleşmesi en mümkün ihtimal olarak değerlendirmekteydi. Zira, ÇHC'nin 1949 senesinden beri en önemli amacı buydu. ABD'ye göre, ÇHC bu amacını ilk defa nükleer silâhlardan arındırılmış bölge teklifiyle açıkça dile getirmişti.⁴² Böylece Asya'da nükleer silâh tehdidinden âzâde ÇHC muazzam büyüklükteki benimsenmiş silâh gücünü serbestçe kullanabilecekti.

Ancak, ilk başarılı atom bombası denemesini yaptığı 1964 senesinde Çin,

“Pek çok ülke nükleer silâhlardan arındırılmış bölgelerin kurulmasına büyük [keenly] ilgi göstermektedir. Ancak, nükleer silâhlardan arındırılmış bölgeleri gerçekten nükleer silâh savaşından azâde kılmak için ilkin nükleer silâh gücüne sahip ülkelerin nükleer silâh kullanmayacakları taahhüdünde bulunmaları gerekmektedir. Aksi takdirde nükleer silâhlardan arındırılmış bölgelerin oluşturulması imkânsız hâle gelecektir ve ismen kurulsalar bile, nükleer silâh gücüne sâhip olmayan ülkelerin nükleer silâh tehdidine ve direnmek için meşru hakları olan nükleer silâh geliştirmek hakkından mahrum olacakları ve ellerinin ve ayaklarının bağlanacağı anlamına gelecektir.”⁴³

açıklamasıyla açıkça bu niyetini ilân etmişti. ABD'ye göre, ÇHC ilk başarılı atom bombası denemesinden sonra, bilhassa Asya'da nükleer silâhlardan arındırılmış bölgelerin ihdas edilmesinin nükleer silâh geliştirme çabalarını engelleyeceği ve hattâ durduracağı kanâatini edindiğinden, nükleer silâhlardan arındırılmış bölgeler

Alister BUHAN (haz.); **Peking Review [Pekin'den Bakış]**, no. 22, 27 May 1966, s. 38 / no. 45, 4 Nov 1966.

⁴² a.e., s. 65.

⁴³ Editorial, **People's Daily**, 22 Nov 1964 [Başyazı, Halkın Günlüğü, 22 Kasım 1964] 'den aktaran: Yueh –Liu, s. 66.

kurulması teklifinden vazgeçmiştir. Ayrıca, süper güçlerin böyle bir taahhütte bulunmaları hâlinde ÇHC'nin büyük bir caydırılmadan azâde kalacağı da unutulmamalıdır.

Süper güçlerin böyle bir taahhütte bulunmayacağını anlayan ÇHC taktik değiştirmiş ve Japonya'nın ABD nükleer enerjili denizaltılarına Japonya karasularına girmesine müsaade etmesi ÇHC'ye bu taktiğini uygulama fırsatı yaratmıştır; ÇHC şu açıklamalarda bulunmuştur.

“Japonya'yla ABD'nin işbirliği ne kadar sıkılaşırsa Japonya'nın güvenliği o kadar tehlikeye girer. Bugün Birleşik Devletler yayılmacılığı [emperyalciliği] nükleer silâh savaşına hazırlanmak suretiyle nükleer silâhlarını Asya'da saklamaktadır. Eğer fiilen böyle bir savaş başlatılırsa, Japonya, Birleşik Devletlerin nükleer silâh üssü olduğu için, asıl taarruza hedef olacaktır ve kaçınılmaz olarak nükleer silâh savaşı felâketinin cehennemine yuvarlanacaktır. Japonya hükümeti isteyerek Birleşik Devletlerin savaş hazırlıklarına yardımcı olmaktadır, ki bu Japon milletinin nükleer silâh savaşının dipsiz uçurumuna sürükleneceği çok tehlikeli bir yoldur. Kesinlikle bu sebeple Japon halkı Birleşik Devletler'in nükleer enerjili deniz altularının [Japon karasularına] girmesine karşı güçlü kitle mücadelesi yürütmüş ve Japonya'nın Birleşik Devletler ve Japon gericilerinin [işbirliğiyl] Birleşik Devletlerin bir nükleer silâh savaşı üssüne çevrilmesine karşı çıkmaktadır.”⁴⁴

“Kendini [Japonya] Birleşik Devletler emperyalizminin kanatları altına yerleştiren, Sovyet revizyonizmiyle el ele çalışan ... ve Çin'e karşı muhalefetin öncülüğünü yapan gerici Sato hükümetini, Birleşik Devletler emperyalizmi ve Sovyet revizyonizmiyle birlikte gömülmek suretiyle rezil bir son beklemektedir.”⁴⁵

ÇHC'nin bu tehditkâr tavrı, süper güçlerle kıyaslandığında çok daha az nükleer silâha sâhip olduğu hâlde takındığı hususu da dikkâttten kaçırılmamalıdır.

Bu manzara karşısında Asya ülkelerinin ÇHC ve onun çıkaracağı veya destekleyeceği bir savaş karşısında birleşip birleşmeyecekleri sorusunun cevabını

⁴⁴ **Peking Review**, 27 Nov 1964 [**Pekinden Bakış**, 27 Kasım 1964], s. 16-18'den aktaran: Leo Yueh -Liu, s. 67.

⁴⁵ **Peking Review**, no. 38, 19 Sept 1969 [**Pekinden Bakış**, sayı : 38, 19 Eylül 1964], den aktaran: Yueh -Liu, s. 67.

vermek önem kazanıyordu. Asya ülkelerinin anılan dönemde kendi içlerinde ve aralarında mevcut sorunlar; söz konusu ülkelerin yetersiz silâhlanma sorunuyla birleştiğinde ortaya çıkan görünüm bu sorunun cevabının “hayır” olacağını göstermekteydi. Bu ülkeler arasında anılan dönem itibariyle sâdece Japonya, Hindistan ve Endonezya ÇHC’ye karşı koyabilecek imkân ve kabiliyete sahipti. Ancak, Japonya’nın 2. Dünya Savaşı’nda Asya kıtası halklarında bıraktığı izlenim Japonya’nın ÇHC’ye Asya kıtası yüzeyinde karşı koymasını hemen hemen imkânsız kılmaktaydı.

Bölge ülkelerinin nükleer silâh sahibi olmaya ilişkin politikaları da bu gelişmelerin ışığında değişmekteydi. Hindistan’ın bu konudaki esas tutumunun Başbakanı Nehru’nun 1961 senesinde Hindistan her ne şart altında olursa olsun atom bombası geliştirmeyeceği ifâdesiyle⁴⁶; 1965 senesinde, Başbakanlık görevinde bulunan Şastri’nin Hindistan Millî Kongresi’nde yaptığı konuşmada, ifâde ettiği,

“İleride ne olacağını bilemem; ancak, hâl-i hazırda politikamız atom bombası yapmamaktır ve bu doğru bir politikadır.”⁴⁷

sözleriyle karşılaştırıldığında, en azından nasıl bir niyet değişikliğinin gerçekleşmekte olduğu anlaşılmaktadır. ÇHC’nin 24 Aralık 1967 tarihinde yaptığı yedinci denemeden sonra 1968 senesinin Eylül ayında Hindistan Savunma Çalışmaları ve Çözümlemeleri Enstitüsü Hindistan hükümetinin atom bombası imalatında kullanılacak tesislerin inşasına başlaması yolunda tavsiyede bulunmuştur.⁴⁸ Ayrıca, 1970 senesinde iktidarda bulunan Kongre Partisi içinde bir nükleer silâh imalatı programının hazırlanması yönünde ortaya çıkan baskı

⁴⁶ BEATON, Leonard : **Must the Bomb Spread ?**, Penguin, New York, 1966, [__ : Bomba Yayılmalı mı ?, Penguen, Nev York, 1966], s. 97’den aktaran: Yueh –Liu, s. 69.

⁴⁷ **New York Times**, 9 Jan 1965 [**Nev York Taymıs**, 9 Ocak 1965]’den aktaran: Yueh –Liu, s. 69.

⁴⁸ **New York Times**, 8 Sept 1968 [**Nev York Taymıs**, 8 Eylül 1968’den]’den aktaran : Yueh –Liu, s. 69.

neticesinde Hindistan hükümetinin mâliyet tespiti çalışmalarına başladığı yolunda haberler mevcuttur.

Japon Bilim ve Teknoloji Kurumu'nun 1969 senesinde Japon bilim kişilerinin zenginleştirilmiş uranyum elde edilmesi için yeni bir yöntem geliştirdiklerini açıklaması⁴⁹; 1970 senesinde Japonya Maliye Bakanı'nın Japonya'nın savunma bütçesinin 2. Dünya Savaşı'ndan beri en büyük oranda arttırıldığını açıklaması; ve Japonya Başbakanı Eysaka Sato'nun, Japonya'nın nükleer silâha sâhip olmasının Japon anayasasının askerîleşme karşısı ruhuna aykırı olmayacağını ve Japonya'nın savunmasında daha fazla sorumluluk üstlenmesi gerektiğini söylemesi⁵⁰ Japonya'nın da NPT'ye taraf olmasına rağmen atom bombası geliştirmek yolunda olduğuna dair ciddi endişelerin doğmasına sebep olmuştur. Böylece, ÇHC'nin, Hindistan'ın ve Japonya'nın nükleer silâha sâhip olmasıyla birlikte diğer Asya ülkelerinin de aynı yolu izlemesi neticesinde Asya'da başlayacak bir nükleer silâhlanmanın Orta Doğu'ya ve oradan da Avrupa'ya sıçrama; ve aralarında bir çok sorun bulunan Asya ülkelerinin arasında bir nükleer savaşın veya ön veya önleyici bir nükleer silâh saldırısının vukuu bulması ihtimalinin iyice güçlenmesinin yanı sıra, ABD'ye göre, ABD'nin güvenliğini tehdit eden ve süper güçler arasında sonu gelmez bir silâhlanmaya sebep olacak bir durum ortaya çıkmıştır.

ÇHC hidrojen bombası taşıyabilen bir füzeyi başarıyla denedikten sonra ABD'nin endişesi had safhaya varmıştır. Senatör Henry Jackson ABD Kongresi'nde yaptığı bir konuşmada, ÇHC'nin ABD'ye tahmin edildiğinden daha kısa bir süre içinde bir nükleer silâh saldırısında bulunma kabiliyetini kazanabileceğini söylemiştir.⁵¹ ÇHC'nin 17 Haziran 1967 senesinde altıncı denemesini başarıyla

⁴⁹ **New York Times**, 1 Apr 1969 [**Nev York Taymus**, 1 Nisan 1969]'dan aktaran : Yueh – Liu, s. 69

⁵⁰ “Japan's Defence Budget up Sharply”, **Edmonton Journal**, news dispatch from Tokyo, 26 Jan 1970 [“Japonya'nın Savunma Bütçesi Çok Arttı “, **Edmonton Dergisi**, Tokya'dan haber, 26 Ocak 1970] 'den aktaran: Yueh – Liu, s. 69.

⁵¹ **New York Times**, 28 Oct 1966 [**Nev York Taymus**, 28 Ekim 1966]'den aktaran: Yueh –Liu, s. 71.

gerçekleştirilmesinden sonra, ABD Savunma Bakanı Robert S. McNamara Birleşik Devletlerin komünist Çin'den gelebilecek bir kıtalar arası yörünge altı füze [*Intercontinental Ballistic Missile (ICBM)*] tehdidine karşı sınırlı bir kıtalar arası füze savar dizgesini konuşlandıracağını açıklamış⁵² ve,

“Bu gelişme, ABD'ye yönelik başarılı bir Çin nükleer silâh saldırısının gerçekleşmesini önleyecek ve böylece Asyalı dostlarımıza kendilerini komünist Çin'in nükleer silâh şantajına karşı korumadaki kararlılığımızın bir güvencesi olacaktır.”⁵³

sözleriyle de ayrıca bir vurguda bulunmuştur. ABD'nin 6 Ağustos 1969 senesinde kıtalar arası füze programını iletmeye resmen karar vermesi üzerine yapılan açıklamada, Başkan Nixon'un bu kararı almasının nedenlerinden biri, Amerikan halkının komünist Çin'in on yıl içinde gerçekleştirebilecek kabiliyete sâhip olacağı nükleer silâh saldırısına karşı korumak olarak ifâde edilmiştir.⁵⁴

Ancak geliştirilecek bu yeni füze savar dizgesinin de en azından uzun vâdede ABD bakımından arzulanan neticeyi doğurmayacağı aşikârdı. Zira, Çin silâhlanmaya devam ederek bu füze savar dizgesini aşmayı başarabilecek seviyeye ve bunun üzerine ulaşabilir ve bunun sonucunda ABD füze savar dizgesini geliştirmeye devam eder ve böylece iki ülke arasında bir silâhlanma yarışı başlayabilirdi. SSCB'nin bu yarış dışında kalması söz konusu bile olamayacağına göre, meydana çıkacak silâhlanma yarışı önu alınamayacak bir hâle gelebilecektir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin atom silâhları edinmesinin asıl maksadının, bu silâhları edinmeye başladığı dönem olan 1960'lı senelerin başları itibariyle, mevcut dünya düzenini değiştirmek yolunda atılmış bir adım olduğunu iddia eden çalışmalar

⁵² “Statement by the U.S. representative at the Geneva Conference“, 19 Sept 1967, **U.S. Department of State Bulletin**, 57, no. 1478, 23 Oct 1967 [“ABD Temsilcisinin Cenevre Konferansı'nda Yaptığı Konuşma“, **ABD Dışişleri Bakanlığı Bülteni**, 19 Eylül 1967 s. 543-544'den aktaran: Yueh – Liu, s. 72.

⁵³ “Statement by the U.S. representative at the Geneva Conference“, 19 Sept 1967, **U.S. Department of State Bulletin**, 57, no. 1478, 23 Oct 1967, 545'den aktaran: Yueh – Liu, s. 72.

⁵⁴ a.y. 'den aktaran: Yueh – Liu, s.72.

da mevcuttur. Gerçekçilik kuramına dayanarak ÇHC'nin asıl amacının mevcut dünya düzenini değiştirmek olduğunu iddia edenlerden biri olan Yueh ve Liu bu iddiasını temel olarak ÇHC'nin 1961 senesinde yaptığı şu duyurulara dayandırmaktadır:

“Dünyada 130'dan fazla ülke bulunmaktadır. Büyük veya küçük, nükleer silâha sahip olan veya olmayan ülkelerin hepsi eşittir. İki veya üç ülkenin nükleer silâhlarını isteklerince sallamalarına; emirler ve tâlimatlar yağdırmalarına; ve kendinden menkûl nükleer güç efendiliklerini dünyaya taslamalarına ve bunun karşısında ülkelerin büyük bir kısmının diz çöküp emirlere yumuşak başlılıkla, nükleer gücün köleleriymişcesine, itaat etmelerini ummalarına müsaade edilemez.”⁵⁵

“Sovyet lidelerinin sâdece nükleer güç tekeline sahip olmayı değil aynı zamanda nükleer silâh meselesinde söz hakkı tekeline de sâhip olmak istedikleri anlaşılmaktadır.”⁵⁶

Bu iki ifâdeye Halkın Günlüğü gazetesinde 1964 senesinde yazılan bir yazıda, Birleşik Devletler emperyalistlerince uygulanmakta olan nükleer güç şantajının mevcut nükleer güç tekeline dayandığını ve bu tekel kırılabilirdiğinde Birleşik Devletler'in nükleer güçle şantajda bulunma politikasının bir geçerliliği olmayacağı iddiasını⁵⁷ da ekleyen Liu, ÇHC'nin mevcut dünya düzenini değiştirerek hedeflerine ulaşabilmek için güttüğü stratejinin birinci aşamasını nükleer güç tekelinin kırılması hususunun oluşturduğu iddiasındadır. Liu bu tespitlerinin ışığında, ÇHC'nin Topyekûn Nükleer Silâhsızlanma, Nükleer Silâhlanma ve Nükleer Silâh Geliştirmek olmak üzere birbirinden farklı fakât birbirini dışlamayan üç politika uygulayabileceği fikrindedir.⁵⁸

⁵⁵ **People's Daily**, 2 Aug 1963 [**Halkın Günlüğü**, 2 Ağustos 1963]; **Peking Review**, no. 32 (2 Aug 1963) [Pekin'den Bakış, sayı : 32, 2 Ağustos 1963], s. 8'den aktaran : Yueh – Liu, s. 25.

⁵⁶ “Statement by the Spokesman Of the Chinese Government – A Comment on Soviet Government's Statement of 3 Aug,“, 15 Aug 1963, **People of the World Unite**, Foreign Languages Press, Peking, 1963 [“Çin Hükümet Sözcüsünün Açıklaması – Sovyet Hükümetinin 3 Ağustos Tarihli Açıklaması Üzerine Bir Yorum“, 15 Ağustos 1963, **Dünya Halkları Birleşin**, Yabancı Dil yayınları, Pekin, 1963] s.24 'den aktaran : Yueh – Liu, s. 25.

⁵⁷ Yueh – Liu, s.25. Çin Bilim Akademisi başkanı olan Kuo Mo-jo tarafından yapılan bu açıklamanın ayrıntıları için bkz. : **New China News Agency**, 4 Feb 1958 [**Yeni Çin Haber Kurumu**, 4 Şubat 1958]; **South China Morning Post**, 7 Feb 1958 no. 1708 [**Güney Çin Sabah Postası**, 7 Şubat 1958, sayı : 1708], s. 41-2.

⁵⁸ a.e., s.26.

Topyekûn Nükleer Silâhsızlanma bakımından ÇHC'nin ilk atom bombasını başarıyla denediği 1964 senesinin öncesinde izlediği politikayla bu seneden sonra izlediği politika arasında fark vardır. ÇHC 1963 senesinde, dünyadaki nükleer güç sahibi olan ve olmayan bütün ülkelerin nükleer silâhları yasaklamalarını ve mevcutlarını da tamamen imha ve üretmek amacıyla kurulmuş tesislerin hepsinin yok edilmesini teklif etmiştir ve bu teklifinin müzakere edilmesi için devlet başkanlarına dâvette bulunmuştur.⁵⁹ Ancak, böyle bir teklif ve dâvette bulunan ÇHC,

“Genel bir silâhsızlanmaya taraftarız ve emperyalistlerin ülke halklarının inatçı mücadelesiyle bazı silâhsızlanma antlaşmalarını kabule zorlanabilecekleri kanâatindeyiz. Nükleer silâhların, zehirli gazlar nasıl yasaklandıysa, tamamen yasaklanabilmesinin emperyalizm varlığını devam ettirirken de mümkün olabileceği fikrindeyiz. [Böyle düşünmemizin] sebebi, bu türden kitle imha silâhlarının kullanılmasının insanlığın irâdesine aykırı olması ve bu silâhları kullananları da yok edecek olmasıdır. Bununla birlikte, dünya çapında ve topyekûn silâhsızlanma ancak emperyalizm, sermâyeçlik [kapitalizm] ve diğer her türlü sömürü dizgesi ortadan kalktığında gerçekleşebilir.”⁶⁰

diyerek dünya çapında benimsenmiş (konvansiyonel) silâhları da kapsayan topyekûn bir silâhsızlanmaya karşı olduğunu da ilân etmiştir.

Liu ÇHC'nin, bu tutumuyla, kendi amaçlarını gerçekleştirme yolundaki en büyük engel olarak gördüğü nükleer silâh sahibi devletleri bu güçlerinden mahrum bırakmak; ve büyük kara birliklerine ve benimsenmiş silâhlara sahip olduğu için, bunları serbestçe kullanabilmesini temin etmek maksadıyla topyekûn silâhsızlanmaya karşı çıkmak sûretiyle, en azından Asya'da askerî üstünlüğü elinde tutmak istediği fikrindedir.⁶¹

⁵⁹ **Peking Review**, 2 Aug 1963, no. 31 [Pekin'den Bakış, 2 Ağustos 1963, sayı : 31], s. 8'den aktaran : Yueh – Liu, s. 26.

⁶⁰ **Peking Review**, 6 Sept 1963, no. 36 [**Pekin'den Bakış**, 6 Eylül 1963, sayı : 36]'dan aktaran : Yueh – Liu, s. 26.

⁶¹ Yueh – Liu, s. 27.

ÇHC 1964 senesinde ilk atom bombasını başarıyla denedikten sonra şu açıklamada bulunmuştur:

“Çin hükümetinin somut nükleer silâhların kullanılmaması teklifi uygulanabilir, âdil, akılcı, yapılabilir ve hiçbir denetim meselesini içermemektedir. İlgili ülkelerin hepsi bu taahhütte bulunmaya istekliyse, nükleer silâhların kullanılacağı savaş tehlikesi hemen azalır. Bu nihâî amaç olan nükleer silâhların tamamen yasaklanmasına ve imha edilmesine yönelik büyük bir ilk adım olacaktır. Her türlü nükleer silâh denemesinin yasaklanması ve nükleer silâhların ihracatının, ithalatının, imalatının, stoklarının ve imha edilmesi meselelerinin müzakere edilebilmesi bundan sonra mümkün olacaktır.”⁶²

Ayrıca, bu açıklamayı müteakiben Zhou Enlai devlet başkanlarına gönderdiği telgrafta şu teklifte bulunmuştur:

“... ilk adım olarak zirve konferansı, nükleer silâha sahip ve çok yakında bu silâhlara sahip olacak ülkelerin nükleer silâhları kullanmayacakları hükmünde bir antlaşmaya varmalıdır.”⁶³

Bu açıklamaların ışığında Liu, ÇHC'nin 1964 senesinden sonra nükleer silâhsızlanma konusunda bir ön şart ileri sürdüğünü ve böylece hem herhangi bir nükleer silâh taarruzuna maruz kalmayı önlemeye hem de yeni sahip olduğu nükleer silâh üretim bilgisinden mahrum kalmamayı amaçladığı görüşünü ileri sürmektedir. Yine Liu'ya göre, müttefiklerine karşı sırtlandığı yükümlülükler sebebiyle nükleer silâhı ilk kullanmama ilkesinin ABD tarafından kabûl edilmeyeceğini bildiğinden bu teklifinde samimi değildi. Nitekim, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk şu açıklamada bulunmuştur:

“BM Kuruluş Sözleşmesi'nde özgürce mutabık kalındığı üzere ABD'nin ve müttefiklerinin savunma dizgesi nükleer silâhları da kapsamaktadır ve bu olduğu gibi devam edecektir.”⁶⁴

⁶² **Peking Review**, 30 Oct 1963, no. 44, [Pekin'den Bakış, 30 Ekim 1963, sayı : 44], s. 6-7'den aktaran : Yueh – Liu, s. 27.

⁶³ “Premier Chu Cables Government Heads of the World“, **Peking Review**, 23 Oct 1964, no. 43 [“Başbakan Çu Hükümet Başkanlarına Telgraf Yolladı“, **Pekin'den Bakış**, 23 Ekim 1964, sayı : 43], s. 6'dan aktaran : Yueh – Liu, s. 28.

⁶⁴ U.N. Documents [BM Belgesi], A/5174, Annex [Ek] II (1962), 78 aktaran : Yueh – Liu, s. 29.

ÇHC'nin bu teşebbüslerini "gerçek niyetlerini gizlemek için bir sis perdesi" olarak tanımlayan Rusk'ın yanı sıra ABD Başkanı Johnson da, ÇHC'nin, ilk elde sahip olduğu az miktardaki nükleer gücü, komünist Çin'in emellerini sınırlayan ve büyük miktarda nükleer cephaneliğe sahip ülkelerle pazarlık masasına sürmekle kimseyi kandıramadığını söylemiştir.⁶⁵

ÇHC'nin tekliflerine açıkça hayır veya evet demeyen SSCB'nin, NPT'ye taraf olup nükleer silâha sahip olmayan ülkelere karşı nükleer silâh kullanılmaması tavrını muhafaza ederek bu teklifi reddetmiş olma ihtimali yüksektir.

Liu ve Yueh'e göre ÇHC kabûl edilmeyeceğini bildiği bu teklifleri, a-) Nükleer silâha sahip ülkeleri barışçıl amaçlar içinde olduğuna ikna ederek yeni yeni edinmeye başladığı nükleer üretim bilgisinden bu güçler tarafından askerî veya diplomatik yollarla mahrum edilmesinin önüne geçmek; b-) Asya ülkelerinin Çin'in nükleer silâh denemelerinden duyduğu rahatsızlığı azaltmak; c-) Kısmî Nükleer Silâh Deneme Yasağı Antlaşması'nı imzalamamasına bir dayanak teşkil etmek maksadını gütmüştür.⁶⁶

2- Nükleer Silâhlanma

1958 senesinde Çin Hava Kuvvetleri Komutanı Lu Ya-Iou'nun ve 1961 senesinde Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Chen Yi'nin, nükleer silâhların mümkün mertebe çok sayıda ülkenin elinde bulunmasını arzuladıklarını söylediklerini; ve Çin 1963 senesinde yaptığı,

"Nükleer silâh savaş tehlikesi nükleer silâh gücüne sahip ülkelerin sayısı ikiye çıkınca birden arttı mı? Biz azaldığını, artmadığını söylüyoruz. Nükleer silâhların barışa veya savaşa yol açıp açmadıkları, bu silâhların kimin elinde olduğuna bağlıdır. Eğer emperyalizmin elindeyse, barış için ölümcüldür; sosyalistlerin elindeyse, barışın tesisine yardımcı olur. Asya'da, ayırım yapmadan nükleer

⁶⁵ **New York Times**, 19 Oct 1964 [**Nev York Tayms**, 19 Ekim 1964]'den aktaran : Yueh –Liu, s. 29.

⁶⁶ Yueh – Liu, s. 30.

silâhların sebep olduğu tehlikenin nükleer silâhlara sâhip ülkelerin sayılarının artmasıyla birlikte arttığını iddia edilemez.”⁶⁷

açıklamasını aktaran Liu ve Yueh ÇHC’nin süper güçlerin sâhip olduğu nükleer silâh tekeli bu türden silâhlara mümkün olduğunca fazla sayıda ülkenin sâhip olmasına destek çıkararak bu tekelin itibarsızlaşması suretiyle kırmak istemektedir.* ÇHC 1963 senesinde imzaya açılan Kısmî Deneme Yasağı Antlaşması’nı da, bu antlaşmanın süper güçlerin nükleer silâh tekellerini güçlendirmeye mâtuf olması sebebiyle, reddedilmesi gerektiğini söylemiştir.⁶⁸ Ancak, ÇHC 1964 senesinden sonra, bu tarihin öncesinde desteklediği Kapsamlı Denemelerin Yasaklanması Antlaşması’nı, süper güçlerin istedikleri nükleer güç seviyesine ulaşmalarını sağlayacak sayıda deneme yaptıklarını ve aynı seviyeye gelmelerini sağlayacak miktarda nükleer silâh stoğuna sâhip oldukları için Deneme Yasağı Antlaşması’nın bir faydası olmayacağını ileri sürerek, desteklemekten vazgeçmiştir; bu dönemde de nükleer silâhların sosyalist ülkelerin elinde barışa hizmet edeceği iddiasını sürdürmüştür.

3-) Nükleer Silâh Geliştirmek

ÇHC’nin en sağlam yol olarak kabûl ettiği yoldur.

2.2 – Çin’in Nükleer Savaşa Bakışı

ABD tarafı her şeyden önce Mao Zedung’un genel olarak savaş, silâh ve özel olarak da nükleer silâh hakkındaki fikirlerini hastalıklı bulmaktaydı. ABD bu düşüncesini Mao’nun şu demecine dayandırmaktaydı:

⁶⁷ “Statement by the Spokesman Of the Chinese Government – A Comment on Soviet Government’s Statement of 3 Aug.,” 15 Aug 1963, **People of the World Unite**, Foreign Languages Press, Peking, 1963 [“Çin Hükümet Sözcüsünün Açıklaması – Sovyet Hükümetinin 3 Ağustos Târihli Açıklaması Üzerine Bir Yorum“, 15 Ağustos 1963, **Dünya Halkları Birleşin**, Yabancı Dil Yayınları, Pekin, 1963], s.24’den aktaran : Yueh ve Liu, s. 31.

* Bâzi akademisyenler Nükleer silâhların yayılmasının da bâzi faydalarının olacağını iddia eden çalışmalar yayımlamıştır. Örnek olarak bkz. : WALTZ, Kenneth : “More May Be Beter”, **Adelphi Papers**, no. : 171, 1981, erişim : Mount Holyoke College Website < <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/waltz1.htm> > , 22 Mayıs 2007 [VOLTZ, Kenet : “Belki de Fazlası Daha İyidir”, __, sayı : 171, 1981].

⁶⁸ **People’s Daily**, 19 July 1963 [**Halkın Günlüğü**, 19 Temmuz 1963]’den aktaran : Yueh –Liu, s. 31.

“Gelecekteki bir savaşta insan zayırlarının bedelinin ne olacağı tahmin edilebilir mi? Muhtemelen dünyada yaşayan 2.700.000.000 kişinin üçte biri olacaktır, ki bu da 900.000.000 kişidir. Atom bombaları gerçekten atılırsa, ben bu sayının az bile olduğunu düşünüyorum. Tabii ki bu en büyük felâket olur. Ancak, [dünya nüfusunun] yarısı bile fena sayılmaz. Neden? Çünkü bunu isteyen biz değil onlardır. Bize savaş dayatan onlardır. Dövüşürsek, insanlığın yarısının ve belki yarısından da fazlasının yok olacağı böyle bir ızdırabın meydana geleceğine kesinlikle inanıyorum. Bunu Nehru’yla müzakere ettim. Bu açıdan benden çok daha kötümser. Ona, insanlığın yarısı zâyi olsa da, diğer yarısının hayatta kalacağını, fakât emperyalizmin tamamen silineceğini ve dünyada sâdece sosyalizmin kalacağını; ve yarım veya bir yüzyıl içinde nüfusun yarı veya yarıdan fazla [nispette] artacağını söyledim.”⁶⁹

SSCB bu demeci şiddetle kınamış ve her komünist Lenincinin bu ifâdeleri nefretle karşılayacağını belirtmiştir.⁷⁰ Bu suçlamaları reddeden Çin şu açıklamayı yapmıştır.

“Hâl-i hazırda başka bir durum dikkâte alınmalıdır; ki o da, savaş manyaklarının her yere atom ve hidrojen bombası atabileceğidir. Onlar atacak ve biz de onların yaptığını yapacağız; ve böylece karmaşa olacak ve canlar kaybedilecektir. Ancak, mesele en kötü tarafından ele alınmalıdır. Partimizin siyâsî bürosu bu meseleyi müzakere etmek için çok sayıda toplantı yapmıştır. Eğer savaş şimdi çıkarsa, Çin Sovyetler Birliği’nin de sahip olduğu atom bombaları yerine el bombalarına sahiptir. Bir hayâl edelim: savaş çıkarsa kaç kişi ölecek? 2.200.000.000 kişi olan dünya nüfusunun üçte biri veya yarısı kaybedilebilir. Savaşmak isteyen biz değil onlar; savaş çıktığında atom ve hidrojen bombaları atılabilir. Bu konuyu bir devlet adamıyla [Nehru] müzâkere ettim. Bir atom bombası savaş çıkması hâlinde insanlığın tamamının yok olacağına inanıyor. En kötü ihtimâlde insanlığın yarısı yok olursa, diğer yarısı yaşayacak fakât emperyalizm yerle bir olacak ve bütün dünya sosyalist olacaktır.; birkaç yıl içinde 2.700.000.000 kişi ve hâtta kesinlikle daha fazlası vücut bulacaktır.”⁷¹

⁶⁹ Yueh – Liu, s. 47- 48.

⁷⁰ a.e., s. 48.

⁷¹ a.e., s. 48-49. Yueh ve Liu bu açıklamanın özgün metni için şu kaynakları göstermektedir : “Statement by the Spokesman of the Chinese Government – A Comment on the Soviet Government’s Statement of 21 August“, 1 Sept 1963, **Peking Review**, 6 Sept 1963, no. 36; “Long Live Leninism“, **Red Flag**, 16 Apr 1960. Bu metnin İngilizce’ye tercümesi için bkz. : 6320 “Long Live Leninism“, **Foreign Languages Pres**, 1960, erişim : From Marx to Mao Website < <http://www.marx2mao.com/Other/LLL60.html> >, 6 Kasım 2006 [“Çok Yaşa Lenincilik“, **Yabancı Dil Yayınları**, 1960, erişim : Marks’tan Mao’ya Ağ Yöresi]; People’s Daily, editorial, 31 Dec 1963 [**Halkın Günlüğü**, başyazı, 31 Aralık 1963].

Bu açıklamada bir dünya savaşını kaçınılmaz olduğu iddiası bulunmamaktadır; zira, vurgu “savaş çıkarmak isteyen biz değil onlardır” ifâdesindedir. Aynı vurgu şu ifâdede de mevcuttur:

“Birleşik Devletler emperyalistleri Çin anayurdunu işgâl ederse, onları yenmek için her yola başvururuz... Birleşik Devletler emperyalizminin yenilmesiyle emperyalizmin ve sömürgeciliğin dünyanın her yerinde çözüleceği devir başlayacaktır.”⁷²

Bu ifâdede de savaşı başlatacak taraf olarak ABD gösterilmektedir.

Atom ve hidrojen bombalarının tehlikelerini kavramamış olmakla da suçlanan ÇHC, “savaşta esas olan insandır, silâh değil” tezini muhafaza etmiştir. 1938 senesinde Mao,

“Silahlar savaşta önemli etmenlerden biridir; ancak belirleyici etmen değildir. Nesnelere değil insandır belirleyici olan.”⁷³

demıştır. ÇHC 1961 senesi itibariyle aynı tutumunu devam ettirdiğini şu açıklamayla ilân etmiştir.

“Savaşı neticelendirmek, düşmanı yok etmek, mevzileri de ele geçirmek ve zafer kazanmak için ordu ve benimsenmiş silâhlar elzemdir. Orduya ve benimsenmiş silâhlara güvenmek aslında insana güvenmektir. Bu sebeple, nihai sonucu elde etmek insana bağlıdır.”⁷⁴

⁷² yzr.a.y. : “China is determined to Make All Neccessary Sacrifices for the Defeat of U.S. Imperialism“, **Peking Review**, 8 Oct 1965, no. 41 [__ : “Çin ABD Emperyalizminin Yenilmesi İçin Gerekli Her Türlü Fedâkârlığı Yapmaya Kararlıdır“, **Pekin’den Bakış**, 8 Ekim 1965, sayı : 41], s. 14’dan aktaran : Yueh – Liu, s. 49.

⁷³ Şu kaynaklardan aktaran : Yueh – Liu, s. 49. : TSE-TUNG, Mao : “On Protracted War“, **Selected Military Writings of Mao Tse-tung**, Foreign Languages Pres, Peking, 1963 [ZETUNG, Mao : “Uzun Süreli Savaşa Dair“, **Mao Zetung’un Seçilmiş Askerî Yazıları**, Yabancı Dil Yayınları, Pekin, 1963], s. 239; TSE-TUNG, Mao : **Selected Works**, Vol. II, Lawrence and Wishart, 1954 [ZETUNG, Mao : **Seçilmiş Çalışmalar**, cilt : II, Lavrense ve Vişart, 1954] s. 192.

⁷⁴ CHENG, J. Chester : **The Politics of the Chinese Red Army**, The Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford University, 1966 [ÇENG, J. Çester : **Çin Kızıl Ordusunun Politikası**, Huver Savaş, Devrim ve Barış Enstitüsü, Stanford Üniversitesi, 1966], s. 249-255 içinde “Speech of Comrade Yeh Chien-yien at the Training Meeting of the Military Affairs Commission“, **Bulletin of Activities**, 20 Feb 1961, no. 10 [“Yoldaş Yeh Çien-yien’in Askerî

ÇHC aynı tutumunu ilk atom bombasını denemesinden sonra da muhafaza etmiştir:

“Atom bombası kâğıttan bir kaplandır. Başkan Mao’nun bu meşhur ifâdesi malûmdur. Geçmişte ki görüşümüz buydu ve şu andaki görüşümüz de budur.”⁷⁵

Ancak, bu ifâdelerin hepsi ÇHC’nin atom silâhlarının tehlikesini ve uygulamalarını kavrayamadığı zannını uyandırabilir, ki bu tamamen yanlıştır. 1954 senesinde Çin halkı şöyle uyarılmaktaydı:

“... atom, hidrojen ve bu türden kitle imha silâhlarının ortaya çıkmasıyla, yeni bir savaş önceki savaşların mâl olduğuyla kıyas kabûl etmeyecek kadar fazla cana ve maddî güce mâl olacaktır.”⁷⁶

Çin’in nükleer silâhların yaratacağı yıkımın gâyet farkında olduğu 1961 senesinde askerlere nükleer silâhlardan korunma eğitimleri verilmesinden⁷⁷ ve 1964 senesinde Zhou Enlai’in bir nükleer savaşta Çin’in diğer ülkelere nazaran daha çok insan kaybedeceğini söylemesinden⁷⁸ de anlaşılmaktadır. Çinli yöneticiler ülkenin

İşler Kurulu’unun Eğitim Toplantısı’nda Yaptığı Konuşma“, **Faaliyet Bülteni**, 20 Şubat 1961, sayı : 10]’den aktaran : Yueh –Liu, s. 49.

⁷⁵ yzr.a.y., **Break Nuclear Monopoly ...**, s. 3, içinde “Statement of the Government of the People’s Republic of China“, 16 Oct 1964 [“Çin Halk Cumhuriyeti Hükümetinin Açıklaması“, 16 Ekim 1964]; **People’s Daily**, 31 Dec 1964 [**Halkın Günlüğü**, 31 Aralık 1964]’den aktaran : Yueh –Liu, s. 50.

⁷⁶ **South China Morning Post**, 24 Nov 1954, no. 934 [**Güney Çin Sabah Postası**, 24 Kasım 1954, sayı : 934], s. 13-14 içinde Kuang-ming Jih-Pao 23 Nov 1964’den aktaran : Yueh –Liu, s. 50.

⁷⁷ “Comrade Yeh Chien-ying’s Summing-up Report to the First Conference of of the Manuals Review Board of the Military Affairs Commission (Brief)“, Bulletin of Activities, 13 July 1961, no. 26 [“Yoldaş Yeh Çien-ying’in Askerî İşler Kurulu’nun Talimnâmeleri Gözden Geçirme Kurulu Konferansı’na Sunduğu Sonuç Raporu (Özet)“, **Faaliyet Bülteni**, 13 Temmuz 1961, sayı : 26]’den aktaran CHENG, J. Chester (ed.) : Tthe Politics of the Chinese Red Army [ÇENG, J. Çester (haz.) : Çin Kızıl Ordusu’nun Siyâseti], s. 651-657’den aktaran : Yueh –Liu, s. 50.

⁷⁸ Chou Enlai, Interview with Agence France Pres, 3 Feb 1964, Peknig Review, no. : 7, 14 Feb 1964, s. 16’den aktaran : Yueh-Liu, s. 50.

sâdece belli kesimlerinde yoğunlaşmış sanâyi ve ticâret merkezlerinin kolay hedef olduğunun farkındaydı.

ÇHC'nin savaşıla ilgili tutumu Sovyetler Birliği'nde başka bir endişeye yol açmaktaydı. Sovyetler Birliği başka bir ülkede yürütülen bir devrimci savaşın ÇHC tarafından desteklemesinin nükleer savaşın çıkmasına sebep olacağından endişeliydi. 21 Eylül 1963 tarihinde Sovyetler Birliği şunu söylüyordu:

“Marksçılık – Leninciliği yeniden yorumlamak, Komünist hareketin ana hattını yeniden yorumlamak sûretiyle Çinli liderler, uluslararası işçi sınıfına ve millî özgürlük hareketine, devrimci savaş vasıtasıyla, hızlandırılmış devrim kuramını dayatmaktadır. Sosyalist ülkelerin devrim sebeplerini sermâyeci ülkelerde ancak bu yolla güçlendirebileceğine inanmaktadır.”⁷⁹

Bu ifâdeden de anlaşılacağı üzere SSCB barışçı ve yumuşak bir devrim sürecinin olabileceğini kabûl ve tercih etmektedir. Yumuşak devrim yönteminde de nükleer bir savş mevzu-u bahis değildir. ÇHC bu iddiayı inandırıcı bulmamakta ve

“Baskı altında bulunan halklar ve milletler nükleer silâhlardan korktukları için devrimleri terk etmemeli veya devrim savaşına kalkışmaktan vazgeçmemelidir.”⁸⁰

diyerek bu tür halkları kışkırtmaktaydı.⁸¹ ÇHC devrim savaşlarının bir nükleer savaş çıkarma ihtimali taşımadığını iddia etmekteydi. Bir bakıma SSCB'nin bu şekilde yapmaya çalıştığı, ÇHC'yi bu türden bir devrim veya özgürlük savaşının bir nükleer savaşa yol açabileceğine inandırmak ve böylece ÇHC'yi denetleyebilmektir. Zira, ÇHC böyle bir endişeye sâhip olmaz; bu türden savaşları nereye varacağını

⁷⁹ “Soviet Government Statement – Reply to Staement Made by the Chinese Governmenty, 21 Sept 1963 “[“Sovyet Hükümetinin Açıklaması – Çin Hükümetinin Yaptığı Açıklamaya Cevap“, 21 Eylül 1963], s. 454-457'den aktaran : Yueh ve Liu, s. 50.

⁸⁰ **Peking Review**, 27 Nov 1963, no. 47 [Pekin'den Bakış, 21 Kasım 1963, sayı : 47], s. 11-12'den aktaran : Yueh – Liu, s. 51.

⁸¹ Yueh ve Liu, s.51.

hesaplamadan sonuna kadar desteklerse bir nükleer savaşın çıkmasına sebep olabilirdi.

Bir ülkede devrim yapacakların her şeyden önce kendi güçlerine güvenmeleri ve dayanmalarının esas olduğunu, fakât 1960'lı yıllar itibariyle emperyalizmin ulaşmış olduğu güç sebebiyle, devrimin gerçekleşmesi için dış yardımın da şart olduğunu söyleyen ÇKP,

“ÇKP sosyalist ülkelerin halklarının devrimci savaşlarını desteklemeleri gerektiğine inanmıştır. Bunu yapmamak uluslararası proleter dayanışmacılığın inkârı anlamına gelecektir.”⁸²

ve

“nükleer silâhların dâhi sosyalist ülkelerin devrimci savaşları destekleme yükümlülüğünü değiştirmemesi gerektiği...”⁸³

ni söyleyerek SSCB'nin bu husustaki tavrını “Marksçı - Leninci devrim ilkelerinin ihanete uğratılması”⁸⁴ ve “emperyalistlerin devrimci halkların çıkarları feda edilerek hoşnut edilmesi”⁸⁵ olarak yorumlamaktaydı.

⁸² **Peking Review**, 27 Nov 1963, no. 47 [**Pekin'den Bakış**, 27 Kasım 1963, sayı : 47]'den aktaran : Yueh – Liu, s. 53.

⁸³ Yueh ve Liu, s. 53.

⁸⁴ **Peking Review**, 27 Nov 1963, no. 47 [**Pekin'den Bakış**, 27 Kasım 1963, sayı : 47]'den aktaran : Yueh – Liu, s. 53.

⁸⁵ **People's Daily**, 8 Aug 1958 [Halkın Günlüğü, 8 Ağustos 1958]'den aktaran : Yueh – Liu, s. 53.

2.3 – Bir Nükleer Silâh Gücü Olarak Çin

2.3.1 – ÇHC'nin Teknik Yeterliliği

Her şeyden önce, Amerikalı çözülemecilerin ÇHC'nin teknik yeterliliğini küçümsediğini ve bu yeterliliği yaşayarak öğrendiğini söylemek yanlış olmaz. Amerikalıları ÇHC'nin ulaştığı teknik yeterlilik hakkında en çok hayrete düşüren olay bir U-2 casus uçağını düşürmüş olmasıdır. Tabii ki ÇHC'nin ard arda gerçekleştirdiği nükleer silâh denemeleri de bu şaşkınlığı hayli arttırmıştır. U-2 casus uçağının düşürülmesi ÇHC'nin çok yetkin radar ve füze dizgelerine sâhip olduğunu göstermiştir. ÇHC'nin teknik yeterliliği hakkındaki bu yanılığın sebebi, genel olarak sanâyi ve teknik gelişmesini temin etmek için SSCB'nin yardımına ihtiyaç duyması ve bu ülkeden ve İngiltere'den uzak mesâfe için taşıma uçağı almasıdır.

1950'li ve 1960'lı seneler itibariyle, ÇHC'nin yaşadığı tüm sorunlara rağmen ciddi bir teknik ilerleme gösterebilecek kapasiteye sâhip olduğu anlaşılacakla birlikte, Çin büyük gelişmeyi ancak tercih edeceği bir veya iki kesimde gerçekleştirebilecek kaynaklara sâhipti.⁸⁶

ÇHC'nin teknik alanda bu kadar hızlı ilerlemesinde 1957'yle 1959 senesi arasındaki dönemi kapsayan SSCB yardımlarının ÇHC'ye çok zaman kazandırmasının yanı sıra, bu dönemden sonra ÇHC'nin de kendi imkân ve kabiliyetine güvenerek bu atılımı devam etmesinin de çok önemli rolü olduğu, ilk atom bombasını başarıyla denediği Ekim 1964 tarihinde anlaşmıştır.

ÇHC ilk atom bombasında U-235 (Uranyum-235) kullanmıştır. Bu durum diğer dört nükleer silâh sahibi ülkeyle karşılaştırıldığında farklılık arz etmektedir; zira, bu ülkeler daha ucuz ve elde edilmesi daha kolay olan plütonyumla başlamıştır atom bombası deneylerine. ÇHC'nin ilk atom bombası denemesinde U-235 kullanması plütonyuma sâhip olmadığını göstermektedir.

⁸⁶ Greene, s. 249.

Çin'in Nükleer yakıt ürettiği tesisler SSCB tarafından kurulmuştur ve anılan dönem itibariyle ÇHC SSCB üretim bilgisine bağımlıdır. ÇHC'nin bölünebilir madde üreten iki tesisi mevcuttur; bunlardan biri Paotou'daki reaktör diğeri de Lançov'daki U-235 gaz üretim tesisidir, ki yaklaşık 36000 m²lik bir alana kurulmuştur. Bunun dışında biri Pekin civarında uranyum reaktörü ve üçü de Vukden, Çungkiang ve Sian'da olmak üzere dört adet zenginleştirilmiş uranyum reaktörü bulunmaktadır. Pekin'de bulunan reaktör SSCB'nin yardımıyla kurulmuştur. Bu tesisler dahi ÇHC'nin dikkâte değer miktarda nükleer silâh üretebilecek yeterliliğe sâhip olduğunu göstermektedir.⁸⁷

ÇHC'nin önünde iki engel bulunmaktadır: Birincisi, bir nükleer silâh programını devam ettirmenin ve ileri götürmenin çok maliyetli olması, ikincisi de bu tür silâhların etkili bir şekilde kullanılabilmesi için bu silâhları taşıyacak ve fırlatacak araçların imâl edilmesi. ABD, anılan dönem itibariyle ÇHC'nin denediği birinci bombanın 20 kiloton ve ikincisinin 40 kiloton olmasından hareketle, nükleer silâh programını hızla ileriye götürülebileceğine ve en azından bu bombaların TU-4 uçaklarıyla taşınabilir hâle getirilebileceğinden; ve kısa bir süre içinde de bu silâhları en azından orta menzile fırlatabilecek füze dizgelerini de imâl edebileceğinden büyük endişe duymaktaydı. Ancak, ÇHC'nin kısa bir süre içinde çok ileri düzeyde nükleer silâhlar üretmesi ekonomik ve teknik kaynaklar dikkâte alındığında mümkün görülüyordu. Buna karşın ÇHC'nin pek çok avantajı da mevcuttu. En önemli avantajları bu programı sürdürecekt kaynaklara uzun sürse de sâhip olmaları ve lâzım gelen hammaddenin büyük bölümünün Çin'de bulunması ve geri kalan kısmın da temin edilmesinde büyük bir sorun yaşanmamasıydı.

Atom bombası yapmak için 1500'ü uzman mühendis ve 1500'ü uzman teknisyen olmak üzere yaklaşık 3000 kişiye ihtiyaç duyulmaktaydı. Ç.H.C'nin, SSCB'nin Dubna'da bulunan ortak araştırma enstitüsünde yetişmiş 900 uzmanı bulunmaktaydı. ÇHC'nin geldiği nokta dikkâte alındığında geriye kalan 2100 kişilik

⁸⁷ a.e., s. 250.

açığı kapadığı ve büyük öğrenci potansiyeli sâyesinde de gelecekte bu alanda pek çok uzmana sâhip olacağı anlaşılmaktaydı.

ABD’li uzmanlar, her ne kadar atom bombalarını taşıyabilecek füzelerin üretilmesinin nispeten uzun bir zaman alacağına inansalar da, ÇHC bu tür füzelerde kullanılan güdüm dizgeleri üzerinde çalışmaya başlamıştı bile. Bu projenin başında ABD füze güdüm dizgeleri üzerinde sayılı uzmanlardan biri olmuş bir Çinli uzmanın bulunması da ABD’yle ÇHC arasındaki bu rekabetin kara mizah tarafıydı.*

ABD’li uzmanlar ÇHC’nin 1970 senesinde orta menzilli atom bombası taşıyabilen füzelere sâhip olabileceğini ve bunu takip eden kısa bir süre zarfında bu tip kıtalar arası füzeler yapabileceğine inanmaktaydı. Ancak, bu çözümleneciler ABD’nin doğrudan Çin füzelerinin saldırısından korkması için önünde daha zaman bulunduğunu; zira, SSCB gibi kendini sermâyecî dünyanın doğrudan bir saldırısı karşısında hissetmeyen ÇHC’nin, öncelikle Asya kıtasındaki nüfuzunu arttırmak için kısa ve uzun menzilli füzeler geliştirmek isteyeceğini düşünmekteydi. Bu sebeple, McNamara ÇHC’nin füze tehdidinin 1970 senesi itibariyle ABD için gerçek bir tehdit haline geleceğini ve bu tehdidi önleyebilmek için ABD’nin sekiz ilâ on milyar ABD Doları bir masraf yaparak⁸⁸ bir füze savar dizgesi kurması gerektiği fikrindeydi. ÇHC’nin bu tür füzelerini çok etkili bir seviyeye taşıması zaman alacağından, McNamara’nın kurulmasını istediği füze savar dizgesi on ilâ yirmi yıllık bir süre zarfında yeterli olacaktır.

* Bu kişi, Havada Seyir üzerine yüksek lisans eğitimi almak için 1935 senesinde Massachusetts Teknik Enstitüsü [Technical Institute of Massachusetts]’ne; Uzay, Havacılık ve Matematik alanlarında doktora eğitimi almak için Kaliforniya Teknik Enstitüsü [California Institute of Technology]’ye kaydolan ve buradan 1939 senesinde doktora derecesini alan; 1945 senesinde, ABD Hava Kuvvetlerinde geçici albaylık rütbesiyle Almanya’ya, bu ülkedeki füze programını, füze fabrikalarını ve gizli füze fırlatma sahalarını incelemek üzere bir seyahat yapan ve bu seyahati esnâsında Alman füze mühendisi Wernher von Braun [Wernher Fon Braun]’la görüşen; McCarthy [Mek Karti]’cliliğin tüm şiddetiyle devam ettiği 1951 senesinde komünist olmakla suçlanarak tutuklanan ve hapse atılan; ve Kore Savaşı’nda Çin’in eline düşen 74 Amerikalı esire karşılık olarak 1955 senesinde Çin’e sınır dışı edilen Qian Xuesen [Çian Şuesen]’dir. ÇHC ilk füzelerini 1956 yılında yapmaya başlamıştır.

⁸⁸ a.e., s. 252.

2.3.2 – ÇHC'nin Nükleer Silâhlara Sâhip Olmak İstemesinin Sebepleri

ÇHC'nin nükleer silâhlara sâhip olmak istemesinin pek çok sebebi vardır. Millî hissiyat ve kendi kaderinin efendisi olmak isteği bunlardan biridir. Millî hissiyatın oluşmasında Çin'in tarih boyunca bir medeniyet merkezi ve komşularını koruyan bir merkez olması önemli rol oynamaktadır. Çin'in bir yüzyıldan fazla bir süre yoğun bir sömürüye maruz kalması da bu ülkenin kendi kaderine sâhip olmak ihtiyacını yaratmıştır. Çin'de hakim olan yönetim de topluma bu hususu vaaz etmektedir.

ÇHC'nin nükleer silâh sahibi olmak istemesinin bir diğer sebebi de bilhassa Asya kıtasında prestij sahibi olmak istemesidir. O güne kadar SSCB haricinde Batılı devletlerin hegemonyası altında bulunan nükleer silâh üretim bilgisine sahip olmak ve bunu ağırlıklı olarak kendi imkânıyla başarmış olmak ÇHC'ye büyük itibar kazandıracaktır. Ayrıca, nükleer silâha sahip gelişmemiş bir ülke olarak ekonomik alanda kendinden çok daha önde olan Japonya üzerindeki nüfuzunu arttırabilecektir. Aynı etkiyi Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde de sağlayacaktır. Green'e göre Batı için asıl öldürücü darbe, propaganda ve düşünüm alanında Batılı devletlerin itibar ve güç alanındaki tekellerinin kırılması; ve çağdaş dönemde sanâyileşmiş ülkeler kampının ilk kez eski bir kurbanı tarafından tehdit edilmişliği olacaktır.⁸⁹

ÇHC'nin nükleer silâhlara sâhip olmayı istemesinin bir diğer sebebi de hem ABD'nin nükleer silâh şantajından kurtulmak, hem de, gerek güvenliğini sağlamak gerekse kendi politikalarını izleyebilmek için, komünist cephedeki nükleer silâhların tamamını denetimini elinde tutmak istediğine inandıkları SSCB'den de bu alanda bağımsız olmak istemesidir. ÇHC hava kuvvetlerinin SSCB'nin Yoldaş [*Sputnik (спутник)*] uydusunu fırlatmasının akabinde ÇHC nükleer silâhlara ve bunları taşıyabilecek füzelere sâhip olmasının dünya komünist hareketinde bir dönüm

⁸⁹ a.e., s. 253.

noktası olacağını açıklamış⁹⁰; ve bu açıklamayı beş yıl sonra Mareşal Çen Yi'nin meşhur, Çinlilerin gerekirse nükleer silâh sahibi olmak için pantolonsuz dolaşacaklarını ifâde eden demeci tâkip etmiştir.

ÇHC, bilhassa nükleer silâhı ilk kullanan taraf olmayacağını açıklayarak ilk atom bombası denemesinin yaratacağı endişeyi azaltmak istemiştir. ÇHC atom bombası üretmesinin amacının saldırganlık olmayıp, atom bombasını ülkeyi veya dünyanın herhangi bir bölgesinin uğrayabileceği yayılmacı saldırıya karşı savunmak amacıyla geliştirdiğini açıklamıştır. ÇHC'nin nükleer silâh edinme amacının politika hedeflerine ulaşmak olduğunu doğrudan açıklaması ülkeyi, bu tür silâhlar edinmesini engelleme amacıyla olan ABD'nin saldırısına tahmin ettiği kadar çok daha önceden ve nükleer silâhlarını tam olarak geliştirmede ve hazırlıksız olduğu bir anda maruz kalmasına sebep olabilirdi. Ayrıca, bir ABD saldırısı söz konusu olmasa bile, iki ülke arasında zaten sorunlu olan ilişkiler daha da gerginleşebilirdi.

ÇHC'nin nükleer silâh sahibi olmasının Asya ülkeleri üzerindeki etkisi; tarafsız olan ülkelerin daha da fazla bir yalnızlaşma politikası izlemeleri; Hindistan ve Japonya'nın ABD'den nükleer silâhlara karşı daha iyi korunabilmesi için daha fazla talepte bulunması; veya bu ülkelerin SSCB'den de nükleer silâha karşı korunma talebinde bulunması; bu ülkelerin kendi atom silâhlarını geliştirmeleri; ABD'yle müttefik ülkelerin bu tehdit karşısında ABD'yle yaptıkları nükleer silâh şemsiyesi antlaşmalarını feshederek tarafsız politika izlemeleri sonuçları doğurma ihtimali mevcuttu.

Bu ihtimaller ABD'yi tarafsız ülkeler üzerindeki nüfuzunu hepten yitirmek; vermek mecburiyetinde kalacağı ilâve taahhütler sebebiyle daha fazla maddî yük altına girmek; SSCB'nin Asya'da nüfuzunu ciddî oranda arttırması ve bu sebeple ABD'nin Asya'da, ÇHC'nin nüfuzunun artmasını önlemeye çalışırken, en azından askerî mânâda çok daha yüksek imkân ve kabiliyete sahip SSCB'yle karşı karşıya kalmak; başka nükleer silâh gücüne sahip ülkelerin ortaya çıkması ve bu ülkelerin

⁹⁰ a.e., s. 254.

artan güçlerine paralel artan siyasî talepleri ve kendi bağımsız politikalarını daha ısrarla izlemeleri; Asya kıtasında nükleer silâhlanmanın yayılması ve bunun dünyanın geri kalan kısımlarına sıçraması; müttefiklerini kaybetmek veya en azından müttefikleri üzerindeki nüfuzunun ciddî oranda azalması; ve bu ihtimallerinin hepsinin sonucu olarak ABD'nin bölgedeki ve dolayısıyla dünyadaki gücünün, etkisinin ve nüfuzunun çok gerilemesi tehlikesiyle karşı karşıya bırakılmaktaydı.

ABD'nin Batılı müttefikleriyle sorunlar yaşaması muhtemeldi; zira, Batılı müttefikler bu durumda, Avrupa'da mevzilenmiş nükleer silâhların denetimi ve nükleer silâh program ve mevzilenmesi hususlarında daha fazla etkin olmak isteyecektir. Bu durum bilhassa ÇHC'nin kıtalar arası nükleer silâh füzeleri geliştirmesi hâlinde ciddî şekilde gündeme gelecektir.

ÇHC'nin Asya kıtasındaki ülkelerin ABD ve SSCB'den daha fazla korunma talep etmesi; Hindistan ve Japonya başta olmak üzere kıtadaki ve bölgedeki diğer ülkelerin de bu çeşit silâhlara sahip olmak yolunda çalışmalara başlamaları; ve böylece silâhlanmanın yayılması; ve bu ülkelerin bu tür silâhlar elde ettikten sonra kendi bağımsız politikalarını izlemek tehdidiyle karşı karşıya kalacağı aşikârdı; ancak, ÇHC'nin nükleer silâh edinerek sağlayacağı millî yararları bu tehditler karşısında ağır basmaktaydı. Her şeyden önce ÇHC Batı karşısında tam eşit bir devlet olduğunu tamamen iddia edecekti; ki bu dünya politikasında eşit rol oynama talebi anlamına gelmektedir. ÇHC az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sözcüsü olduğu yaymacasını iyice kuvvetlendirecekti. ÇHC'nin Çin halkının ve ülkesinin tek temsilcisi olduğunu çok daha kuvvetli olarak ilân edebilecek ve böylece Milliyetçi Çin ve dolayısıyla ABD karşısında çok önemli bir mevzi kazanarak Milliyetçi Çin'in BM'den çıkarılarak kendisinin kabûl edilmesi için büyük bir baskı yapabilecekti. ÇHC'nin BM'ye ve bilhassa BM Güvenlik Kurulu'na girmesi halinde BM içinde ABD'ye karşı bir muhalefeti örgütlemek ve böylece ABD'yi iyice yalnızlaştırmak ve yıpratmak imkânına kavuşacaktı.

ÇHC'nin nükleer silâh gücünü ileri bir seviyeye taşıması hâlinde SSCB'yle ABD arasındaki bir yumuşamayı engelleme ihtimali de mevcuttu ve ÇHC'nin anılan

dönemin uluslararası siyasî ortamı ve ÇHC'nin ABD ve SSCB'yle ilişkileri göz önüne alındığında bu yönde ilerleyeceği kesindi.

ÇHC ayrıca silâhsızlanma görüşmelerini ve anlaşmalarını kendi lehinde etkileme imkânına da kavuşacaktı; zira, süper güçler ÇHC katılmadan silâhsızlanma antlaşmalarının başarıya ulaşma ihtimalinin olmadığını farkındaydı. ÇHC bu görüşmeleri yönlendirerek kendinin ve müttefiklerinin Asya'da başat rolü oynamalarını temin edecek bir benimsenmiş silâh gücü ve devrimci mücadeleleri muhafaza etmeyi başarma imkânına kavuşacaktı.

Dünyanın neresinde vukuu bulursa bulsun her devrimci hâttâ devrimci olmasa dahi düzen karşıtı veya ihtilalci girişimin ardında ÇHC'yi gören zihniyet daha da güçlenecek ve bu manada ÇHC'nin gücünün abartılması neticesini doğuracaktır.

2.3.3 – SSCB'yle İlişkiler

ÇHC'nin nükleer silâhlara sahip olması SSCB'yle ilişkileri etkileyecekti. Her ne kadar ÇHC'nin SSCB'yle ABD arasında doğrudan bir nükleer silâh savaşını kışkırtması uzak bir ihtimalse de iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi için çaba harcayacak ve SSCB'ye bu yolda baskı yapacaktır. Ayrıca, SSCB'yi ÇHC'yle ABD arasında olan sorunlarda ÇHC'nin tarafını tutmak ve devrimci savaşları desteklemek hususlarında da baskı altında tutacaktır. ÇHC'nin sahip olduğu nükleer silâhlar sâyesinde kazandığı itibar ve bu itibara dayanarak giriştiği siyasal manevralar karşısında SSCB komünist dünyada mevzi kaybetmemek için bu baskıların büyük kısmına boyun eğmek mecburiyetinde kalacaktır.

Ayrıca, ÇHC ABD'yle SSCB arasında yaşanmaya başlayan yumuşamayı da baltalamaya ve imzalanmak üzere olan NPT ve Kısmî Deneme Yasağı Antlaşması'nı önlemeye de çalışacaktır.

ÇHC'nin müdâhalesinin bilhassa Asya kıtasında ABD'yle SSCB arasında daha fazla ve daha yoğun bunalımların çıkmasına da sebep olabilecektir.

ÇHC'nin SSCB'yi ABD'yle karşı karşıya getirmeye çalışması üzerine SSCB'nin ihtiyatlı davranması, ÇHC'nin SSCB'nin komünist kampı terk ettiği veya komünist kampın faydasına politikalar izlemediği yolunda girişeceği yaymaca neticesinde SSCB'nin itibar kaybetmeyi göze alamaması hâlinde, ABD'yle doğrudan bir çatışmaya giremeyeceği veya ABD'yi tamamen karşısına alamayacağı da göz önünde tutulduğunda, SSCB'nin bazı tavizler verebilme ihtimali çok artacaktır.

II – ÇİN HALK CMUHURİYETİ ve NÜKLEER SİLÂHLARIN YAYILMASININ ÖNLENMESİ SÜRECİNDEKİ TUTUMU

1 – Yeni Çin Dış Politikası

1.1 – Yeni Çin Dış Politikasının Oluşmasının Sebepleri

Bir ülkenin dış politikasını değiştirmesi için mevcut politikanın ya devam ettirilemez hale gelmesi ya da yeni dış politikanın neticelerinin mevcut politikaya göre daha kârlı olması gerekmektedir. Yeni dış politikanın sürdürülebilir olmasının da yukarıda saydığımız diğer etkenlerle birlikte bu politikanın uygulanmasına karar verilmesinde önemlidir. ÇHC’de 1982 senesinden itibaren uygulamaya konan yeni dış politikaya karar verilmesi de bu etkenleri muhtevî bir sürecin neticesidir. ÇHC’nin yeni dış politika seçimi söz konusu olduğunda iç etkenler de neredeyse dış etkenler kadar bu seçimde büyük rol oynamıştır.

1.1.1 – İç Etkenlerin Rolü

ÇHC’nin kurucusu ve cumhuriyetin 1949 senesinde kuruluşundan 82 yaşında öldüğü 9 Eylül 1976 tarihine kadar devlet veya ÇKP’nin başkanlığını yürüten; ÇHC’nin yeni ve kalkınmış bir devlet olmasında son derece önemli rolü bulunan Mao Zedung’un 1950’li senelerde giriştiği Büyük Atılım ve bilhassa 1966 senesinde başlattığı Kültür Devrimi’nin ÇHC’ye maliyeti çok fazla olmuştur.

1958-1963 arasında yürütülen Büyük Atılım’ın amacı esas itibariyle küçük çiftçilik ekonomisi yapısına sâhip olan Çin’in çok kısa bir süre içinde ve bir devrim yöntemiyle hem sanâyi hem tarım alanında sanâyileşmesiydi. Bu teşebbüs neticesinde istenen hedeflere ulaşılamaması bir tarafa mevcut ekonomide de gerilemeler meydana gelmiştir.

1966-1976 arasında yürütülen Kültür Devrimi’nin amacı toplum fakât bilhassa ÇKP içinde baş göstermeye başlayan geriye dönüşçü (revizyonist) eğilimin

halkın seferber edilerek önlenmesiydi. Kültür Devrimi'nin esas amacının Mao'nun siyasî rakiplerini tasfiye etmesi olduğu da ileri sürülmüştür.

Kültür Devrimi de ülke içinde büyük toplumsal ve siyasal kargaşaya sebep olmuş; bir çok aydın ve entelektüel devrim karşıtlığı, fikrî sapkınlık vb. suçlarla itham edilmiş veya cezalandırılmış veya bu suçlamalar sebebiyle intihara teşebbüs etmiştir veya öldürülmüştür. Eğitim ve öğretim ve ekonomik faaliyet uzunca bir süre aksamıştır. Benzer bir durum ÇKP için de söz konusudur. Kültür Devrimi esnâsında bir halk gücü olarak kurulan Kızıl Muhafızlar'ın denetimden çıkarak şiddet uygulaması; bunun önlenmesi için Kızıl Muhafızlar'ın en sonunda taşraya gönderilmesi Kızıl Muhafızlar'ın şiddet eylemlerini köylere yaymalarına sebep olmuştur. Kültür Devrimi sebep olduğu kargaşayla ciddi ekonomik sorunlara yol açmış ve ülkede bir kıtlığın baş göstermesi tehlikesi belirlemiştir. Tarihinde kıtlık sebebiyle bir çok isyanı yaşamış olan Çin yönetimini bu durum endişelendirmiştir.

Kültür Devrimi, yukarıda arz etmeye çalıştığımız sebepler yüzünden ülkenin entelektüel, bilim ve siyâset çevrelerinde sebep olduğu olumsuz toplumsal ruh hâli; önce büyük görevler atfedilen sonra, taşraya sürülen ve Lin Biao hadisesiyle şoka uğrayan Kızıl Muhafızlar'ın içine düştüğü ruh hâliyle de daha güçlenmiştir.

Kurulduğu 1949 senesinden itibaren ekonomi alanında büyük ilerlemeler kaydetmiş olan Çin, bilhassa Kültür Devrimi'ne denk düşen dönemde üretim bilgisi ve yönetsel sorunlar sebebiyle bir gerileme içindeydi. Bunlara ilâveten ÇHC'nin hızla artan nüfusu, buraya kadar saymaya çalıştığımız siyasal ve ekonomik manzara karşısında ÇHC'nin geleceğini umutsuzluğa boğmaktaydı. ÇHC muazzam kaynakları ve insan gücüne rağmen Asya'da Japonya'ya göre geride kalmıştı. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden itibaren Doğu Asya'da dünyada yükselen ekonomi sâdece bu savaştan feci bir hâlde çıkmış olan Japonya olmakla kalmamış, bu kervana Güney Kore, Singapur, Hong Kong ve Tayvan'da katılmıştır. Çin geçen otuz bir yıl içinde çok geriye düşmüştür.

Mao Zedung'un öldüğü 9 Eylül 1976 târihinde ülkenin içinde bulunduğu bu durum genel olarak yeni politikaların uygulanabilmesi için bir baskının meydana çıkmasına sebep olmuştur.

Mao Zedung'un öldüğü 1976 senesinde ÇHC'nin arz ettiği bu dâhilî vaziyet, başını Deng Xiaoping'in çektiği yenilikçilerin altı sene süren bir mücadele neticesinde iktidarı ele geçirmelerine sebep olmuştur.

1.1.2 – Dış Etkenlerin Rolü

Mao Zedung'un ölümü esnâsındaki siyasal yeryüzey (jeopolitika) şartları ve ÇHC'nin dış ilişkileri de yeni dış politika seçiminde önemli rol oynamıştır. ÇHC'nin yeni dış politikasını oluşturması bakımından ABD ve SSCB'yle olan ilişkileri başat etkiye sahiptir.

1.1.2.1 – ÇHC'yle ABD Arasındaki İlişkiler

ÇHC'yle ABD arasındaki ilişkiler 1979 senesinde ilân edilen diplomatik ilişkileri olağanlaştırılması bildirgesinden sonra büyük bir hızla düzelmiş ve gelişmiştir. İlişkilerin bu yeni evresinde iki ülkenin savunma bakanları 1980 senesinin ilk yarısında karşılıklı ziyâretlerde bulunmuş; ABD savunma teknolojisinin ÇHC'ye aktarılmasında kolaylık sağlanmış; ve son derece önemli olmak üzere ÇHC'nin Doğu Türkistan Özerk Bölgesi'nde SSCB'nin nükleer silâh denemelerini izlenmesi için ortak izleme tesisleri kurulmuştur.⁹¹

ABD'yle Çin arasındaki ilişkiler Tayvan meselesinin, ABD'nin ÇHC'yle diplomatik ilişkilerini olağanlaştırmasının akabinde ve aynı senenin Nisan ayında ABD Kongresi'nin, ABD'nin diplomatik ilişkilerin olağanlaştırılması için ÇHC'nin Tayvan'la ilgili isteklerinin tamamını kabûl etmesine üzerine Tayvan'da ortaya çıkan endişeyi yatıştırmak için Tayvan'la İlişkiler Yasası [*Taiwan Relations Act (TRA)*] kabûl etmesiyle tekrar su yüzüne çıkması üzerine bozulmaya başlamıştır. Aslında bu

⁹¹ Sanqiang, s. 90.

mesele 1979 yılında diplomatik ilişkilerin olağanlaştırılması müzakereleri esnâsında ele alınmış fakât ÇHC önce olağanlaşmanın sağlanmasını ve bu sorunun sonra ele alınmasını tercih etmiştir. Tayvan'la İlişkiler Yasası açıkça ABD'nin Tayvan'a yükümlülüklerinden ve Tayvan'a savunma amaçlı silâhlar satılacağını hüküm altına almaktaydı.

ABD Tayvan'a meblağı az miktarda silâh satmış ve ÇHC buna pek fazla tepki göstermemiştir. Ancak, Ronald Reagan'ın ABD Başkanı olması üzerine ÇHC'de, ABD'nin eski iki Çin Politikası'na döneceği endişesi artmıştır. Bu endişenin ortaya çıkmasında ve güçlenmesinde Reagan'ın demeç ve eylemleri önemli rol oynamıştır.

ABD Dışişleri Bakanı Alexander Haig'in 1981 senesinin Ocak ayında ÇHC'ye yaptığı ziyaret esnâsında Tayvan'a savunma silâhlarının satılacağı ve buna mukâbil ÇHC'ye silâh alımlarında uygulanan bazı kısıtlamaların kaldırılacağı tebliğine karşılık ÇHC, bunun 1979 Ortak Bildirgesi'ne göre ÇHC'nin iç işlerine karışmak olduğunu ve ÇHC anararsının Tayvan'la barışçıl bir yolla birleşmesini engellediğini ve ABD'nin bu siyasetlerini uzun vâdeli bir siyâset hâline getirmesi hâlinde iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulacağını söylemiştir.

ÇHC'nin bu tavrı üzerine başlayan ve on ay kadar süren görüşmeler sonunda ABD, Tayvan'a taahhütleri dışında silâh satmayacağını ve silâh satışlarını tedricen azaltacağını kabûl etmiştir. Son taahhüt kesin bir tarih içermediği için iki ülke arasındaki ilişkilerin o an için daha da bozulması engellenmekle birlikte, Tayvan sorununu kesin bir çözüme kavuşturmamış ve bu sorun iki ülke arasındaki ilişkileri etkilemeye devam etmiştir.

ABD tarafından ÇHC'ye bilhassa hazır giyim ve dokuma ürünlerinde ve bilgi ürünleri aktarılmasında uygulanan kısıtlamalar; Çinli bir tenisçi olan Hu Wa'nın ABD'ye iltica etmesi; ABD'li iş çevrelerinin ÇHC'de iş yaparken karşılaştıkları zorluklar ve bazı hukukî sorunlar iki ülke arasında, Tayvan meselesi haricinde olan sorunlardır. Bu sorunlara günümüzde ABD'nin ÇHC'ye karşı son derece yüksek dış

ticâret açığı; ÇHC'nin parasının değerini ABD Doları karşısında ABD'nin istediği düzeye çıkarmaması; ÇHC'nin dünya politikasında daha çok rol oynaması; ÇHC'nin enerji kaynaklarına sâhip ülkelerle iyi ilişkiler kurması vd. sorunlar da eklenmiştir.

İki ülke arasındaki temel sorun siyasal yeryüzey meselelerine bakışlarında yatmaktaydı. İki ülkenin siyasal yeryüzey meselelerine bakışları arasındaki fark bilhassa Ronald Reagan'ın ABD Başkanı olmasıyla birlikte iyice artmıştır. Zira, ÇHC için had safhada bir güvenlik tehdidi oluşturan SSCB'ye karşı oluşturulan birleşik cephe son derece önemliydi. Yine ÇHC'ye göre ABD'nin SSCB'yi dengelemesi hususunda son derece önemliydi; zira, ABD'nin SSCB'yi tek başına dengelemesi mümkün değildi.⁹²

ÇHC'nin bu algılayışına mukâbil Ronald Reagan, SSCB karşısında ABD'nin kendi gücüne ve kaynaklarına dayanan bir politika uygulamaya başlamış ve ÇHC'ye küresel politikasında bir bölge gücü rolü tahsis etmişti. Reagan ayrıca ÇHC'nin ABD'ye, ABD'nin ÇHC'ye duyduğu ihtiyaçtan daha fazla ihtiyaç duyduğunu ve bu sebeple ABD politikalarına fazla itiraz edemeyeceği kanâatindeydi.⁹³ Üçüncü dünyanın meselelerini algılamada da iki ülke arasında büyük farklar mevcuttur.

Bütün bu gelişmeler her iki tarafın da stratejik işbirliklerinde çok farklı çıkarların söz konusu olduğu ve bu kadar farklı çıkarlara dayanan strateji işbirliğinin artık sürdürülemeyeceği gerçeğini görmelerine ve bilhassa ÇHC'nin yeni politika arayışına yönelmesine sebep olmuştur.

1.1.2.2 – ÇHC'yle SSCB Arasındaki İlişkiler

1978 senesi itibariyle ÇHC sınırı boyunca konuşlanmış askerî varlığı; Dış Moğolistan'da oluşturduğu bağımsız muharebe komutanlığı; sınır boyunca yaptığı yığınağa katılmış nükleer silâhları; Vietnam ve Afganistan'daki askerî varlığı ve

⁹² a.e., s. 94.

⁹³ a.y.

Pasifik Okyanusu donanmasıyla ÇHC'yi her tarafından kuşatmış SSCB , ÇHC için en önemli güvenlik ve tek dış politika meselesi olmaya sürdürmekteydi.

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgâl etmesi, ÇHC bakımından en önemli aşama olmuştur. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da karşılaştığı direnişi kıramaması ve bu işgâl için muazzam harcama yapması Çinli stratejicileri SSCB tehdidini farklı bir gözle değerlendirmeye yöneltmiştir. SSCB Afganistan'da askerî ve siyasal olarak zor durumdadır; ekonomisi yavaşlamaktadır; askerî harcamaları gayrî sâfi millî hasılasının %10'unu aşmıştır; ülke içindeki etnik huzursuzluklar artmaktadır; Ronald Reagan'ın uygulamaya koyduğu politika ve SSCB'nin karşısında bulunduğu ABD, Japonya, Batı Avrupa Ülkeleri ve Çin'in oluşturduğu karşıt cephe karşısında çok zorlanmaktadır; müttefiklerine karşılanması zor olan taahhütlerde bulunmuştur; yaşlı ve kemikleşmiş liderlik sorunu mevcuttur. Bu tahlil neticesinde SSCB tehdidinin uzun bir döneme yayılmış olduğu sonucuna varmıştır Çinli yöneticiler.

Çinli yöneticilerin bu çözümlemesinin, SSCB'nin ilişkileri yumuşatması yönünde verdiği işaretlerle kesinlik kazanması üzerine iki ülke arasındaki yumuşama 1981 senesinde başlamıştır. Sovyetler Birliği kesilmiş olan sınır boyunca güven artırıcı tedbirlerin alınması görüşmelerinin tekrar başlamasını teklif ettiyse de, Çin tarafı 1981 senesinin Ocak ayında SSCB'yle arasında imzalanan ve Pamir sınırını da kapsayan antlaşmayı sebep olarak göstererek teklifi reddetmiştir. Ancak, bu olumsuz gelişmeye rağmen iki ülke arasındaki ilişkiler 1982 yılı sonuna kadar spor, kültür, sanat, ulaşım ve ticâret alanlarında gelişerek ilerlemiştir.

Leonid Brejnev'in 24 Mart 1982 tarihinde Taşkent'te yaptığı bir konuşmada, a-) ÇHC'nin iç işlerine karışmak istemediklerini; b-) ÇHC yayılmacı ülkelerle işbirliği içinde olsa da, Çin'de sosyalist bir düzenin bulunduğunu kabûl ettiklerini; c-) SSCB'nin ÇHC'yi tehdit etmediğini ve kesilmiş sınır sorunları müzakerelerine başlamaya hazır olduklarını; ve d-) ÇHC'yle SSCB arasında geçmişte yaşanmış dostça ve yoldaşça bağların bulunduğu atfen düşmanlık ve yabancılaşmanın iki ülke arasında olağan bir durum olmadığını ilân etmesi ve iki ülke arasındaki yumuşamanın gerekli olduğu hususunu 26 Eylül 1982'de Bakü'de ve 27 Ekim

1982'de bir grup yüksek rütbeli askerî yetkili huzurunda yaptığı konuşmada dile getirmesi; her ne kadar ÇHC bu tutma ihtiyatla yaklaşırsa da, iki ülke arasındaki yumuşamada en önemli eşik olmuştur.⁹⁴

ÇHC bu tutum karşısında SSCB'den, a-) ÇHC sınırındaki askerî yığınağın kaldırılması; b-) SSCB askerî birliklerinin Afganistan'dan çekilmesi; ve c-) Vietnam'a yapılan Sovyet yardımlarının kesilmesi maddelerinden oluşan yumuşama şartlarını tekraren ifade ederek, somut adımlar atmasını talep etmiştir. ÇHC bu aşamada SSCB'nin ÇHC'nin ABD'yle ilişkilerinin Tayvan sebebiyle bozulmasından istifade etmeye çalıştığından şüphelenmekteydi. Sovyetler Birliği Tayvan sorunundan ÇHC üzerinde bir kaldıraç etkisi yaratabilmek için yararlanmak istiyordu. SSCB'nin esas endişesi, ÇHC'yle ABD arasındaki stratejik işbirliğinin bir askerî ittifaka dönüşerek ülkenin Asya Kıtasında da doğrudan ve yakın bir ABD tehdidiyle karşı karşıya kalmasıydı. Bu durumda ÇHC ile ilişkileri yumuşatmak SSCB'nin çıkarıydı. Böylece SSCB ÇHC'nin arzu etmediği kadar ABD'yle yakınlaşmasına engel olabilecekti. Bu gelişmeler ÇHC'yi Sanqiang 'ın ifadesiyle Sovyetler Birliği Karşıtı Cephe Politikası'nın sınırlarını göstermeye başlamıştı.⁹⁵

1.1.2.2.1 – Sovyetler Birliği Karşısında Birleşik Cephe Politikasının Devam Ettirilemez Hâle Gelmesi

1970'li senelerin sonları itibariyle SSCB Karşısında Birleşik Cephe Politikası sürdürülemez hâle gelmişti. Bu durumun, biri bu politikanın kendi doğasından; diğeri Ronald Reagan'ın ABD Başkanı olmasıyla takip etmeye başladığı siyasal yeryüzey siyasetinden dünya çapında kaynaklanan iki sebebi bulunmaktaydı.

ÇHC'nin izlediği bu politika doğası gereği bir kısır döngü yaratmıştı; şöyle ki: ÇHC artan Sovyet tehdidi karşısında ABD'ye yaslandıkça Sovyet tehdidi artmakta ve baş edilemez bir noktaya yaklaşmaktaydı. ABD, SSCB'yle dünya

⁹⁴ Pravda, March 25, 1982, [Gerçek, Mart, 1982] s. 2'den aktarılan bu konuşmanın özgün metni için bkz.: a.e., s. 97.

⁹⁵ a.e., .98.

çapında baş etme politikası gereği ÇHC'yi esas stratejik işbirlikçi olarak görmeyip ona bir bölgesel güç rolü tanıyor; ve daha önce de ifade edildiği üzere, ÇHC'nin ABD'ye, ABD'nin ÇHC'ye duyduğu ihtiyaçtan daha fazla ihtiyaç duyduğuna inanarak, ÇHC'nin her şeyi kabûlleneceğine inanmaktaydı. Bu durumda, kendisinin SSCB karşısında düştüğü müşkül durumdan faydalanmaya çalışan veya çalışacak ABD'nin, ÇHC'nin tam güvenliğine önem vermeyeceğine inanan Çinli yöneticiler için durum, SSCB Karşısında Birleşik Cephe Politikası'nın artık sürdürülemediğini göstermeye başlamıştır.

SSCB Karşısında Birleşik Cephe Siyâseti'nin doğasından kaynaklanan bir başka sakınca da, ÇHC ilişki kuracağı ülkelerden, bu ülkelerin SSCB'yle olan ilişkilerini veya bu ülkeye olan ihtiyaçlarını düşünmeden, SSCB'ye karşı olmalarını istemesi; ve SSCB karşılığında bu kadar ısrar edilmesinin, ÇHC'nin üçüncü dünya ülkeleri nezninde de manevra kabiliyetini yitirmesidir. Ayrıca, sosyalist olduğunu iddia eden ÇHC'nin sermâyeci ve yayılmacı bir devlet olan ABD'yle bu derece yakınlaşması sosyalist kampta bulunan ülkeler ve üçüncü dünya ülkeleri tarafından da açıkça sert bir şekilde eleştirilmeye başlanması, ÇHC'nin dış politikadaki hareket sahasını daha da daraltıyordu. Kurulduğu günden itibaren yeni bir âdil ekonomik düzenin kurulması gerektiğini savunan; üçüncü dünya ülkelerine maddî yardımda bulunan ÇHC'nin dış politikasını bu iddiasından uzaklaşarak tek boyuta indirgemesi, üçüncü dünya ülkelerindeki rahatsızlığın temeliydi. Buna ek olarak ÇHC'nin içinde bulunduğu ekonomik sorunlar üçüncü dünya ülkelerine yaptığı maddî katkıların da azalmasına sebep olmuştu.

1.2 – Barışa Giden Yol Olarak “Savaştan Kaçınılmazlık Öğretisi” Yerine “Savaştan Sakınlabilirlik Öğretisi”

ÇHC'nin temel düşüncesi büyük güç olan ABD ve SSCB arasında bir savaşın çıkmasının kaçınılmaz olduğu, fakât bu savaşın kağıt üzerinde bir galibi olsa dahi, fiiliyatta her iki gücünde bu savaş sonunda tükeneceği; ve bir dünya barışının ancak bundan sonra nispeten birbirine denk güçleri olan ve bu sebeple sömürgecilik ve

yayılmacılık faaliyetine kalkışamayacak ülkeler tarafından kurulabileceğini öne süren **Büyük Güçler Arasında Savaşın Kaçınılmazlığı** öğretisiydi.

Kısaca savaşın kaçınılmazlığı öğretisi Çinli stratejiciler tarafından, SSCB'nin Afganistan'ı işgâl etmesiyle birlikte görülmeye başlanan, zâfiyetleri; ve Ronald Reagan'ın izlemeye başladığı SSCB'yle her alanda ve dünya çapında mücadele etme politikası sebebiyle tekrar ele alınmıştır. Çinli stratejicilere göre bu iki gelişme iki büyük güç arasındaki kuvvet dengesinde bazı değişikliklere, bu değişiklikler de mevcut durum içinde bir savaşa gerek kalmaksızın bir barışın sağlanması için bir fırsatın doğmasına sebep olmuştur.

Çinli stratejicilerin çözümlemesi kısaca şöyleydi: Afganistan'ı işgâl etmesiyle birlikte bu ülkede karşılaştığı direniş ve ülkesinde ve ekonomisinde yaşadığı zorluklar sebebiyle SSCB'nin zâfiyetleri ortaya çıkmış ve büyük çapta bir savaşı tercih etmeyeceği anlaşılmıştır. SSCB'yi zorlayan bir diğer husus da ABD'nin izlediği SSCB'yle her alanda ve dünya çapında mücadele politikasıdır. Bu gelişmelerin neticesinde 1970'lerin başı itibariyle SSCB'nin lehine olan güç dengesi bu ülkenin aleyhine dönmüş; fakât SSCB'nin muazzam askerî gücü bertaraf edilememiştir. Ancak, nükleer silâhlar sâyesinde oluşan mevcut dehşet dengesi iki büyük gücü de cephe cepheye büyük bir savaşı göze almaktan alıkoymaktadır. Bu durumda bu iki ülke hem güçlüdür hem de güçsüz. Bu arada, barış taraftarı ülkelerin hem sayıları artmakta hem de sesleri yükselmektedir. Ayrıca, iki büyük gücün doğaları gereği biteviye bir mücadele içinde olmaları, onları dünyaya hakim olacak güce erişmekten alıkoymaktadır. Buna ek olarak, iki büyük gücün müttefiklerin hem kendi aralarında hem de ittifak ettikleri büyük güçler arasında sorunlar mevcuttur. Bu mesele de iki büyük gücün dünya hegemonyalarını dayatmalarını engellemektedir. Böylece iki büyük güçten ve hegemonyaya karşı ve barış taraftarı ülkelere meydana gelen çok kutuplu bir dünya düzeni oluşmuş; iki kutupluluk sona ermiş ve bir dünya savaşının çıkma ihtimali çok azalmıştır.⁹⁶

⁹⁶ a.e., s. 114-117.

1.3 – Çin Dış Politikasının Yeniden Yapılandırılması

ÇHC'nin çevresi büyük güçler tarafından, sâhip olduğu muazzam siyasi ekonomik yeryüzeysellik sebebiyle, denetim altında tutulduğu için ÇHC'nin komşu ülkelerle ilişkisi de son derece önem arz etmekteydi. Bu ilişkinin niteliğini tâyin eden husus da, söz konusu büyük güçlerin hem ÇHC'nin çevresini ve dolaylı veya doğrudan iç durumunu etkileme gücüydü.⁹⁷

Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB'nin sâhip oldukları muazzam ekonomik askerî ve nükleer güçle, bu gücü dünyanın muhtelif bölgelerine yansıtabilme imkân ve kabiliyeti uluslararası düzenin temel belirleyici unsuru olduğundan, bu düzenin bir parçası olan ABD, Rusya ve ÇHC arasındaki stratejik dengenin bir parçası olan ÇHC'nin dış politikasının temel belirleyeni de bu ülkenin ABD ve SSCB'ye karşı tutumu olmuştur.⁹⁸

Soğuk Savaş döneminde ÇHC'nin çevresine ve çevresinde meydana gelen olaylara baktığımızda kısaca şunları görürüz : Devrim döneminde de zaman zaman sorunlu olan SSCB'yle ilişkiler başlangıçta iyi olsa da, on ilâ on beş yıl içinde silâhlı çatışmaya varacak kadar bozulmuştur. Hindistan'la sınır sorunları sebebiyle çatışmalar yaşanmıştır. Vietnam'la hem tarihi bağları hem sınır sorunları vardır. Kore Yarımadası'nın istikrarı son derece önemlidir. Kore ve Vietnam Savaşları çıkmıştır ve ÇHC bunlara dâhil olmuştur. ÇHC'nin nükleer silâha sâhip olmasının akabinde, önce Hindistan ve onu tâkiben Pakistan nükleer silâha sâhip olmuştur; ve bu durum Çin'in en azından nükleer silâhlar bakımından lehinde olan güç dengesini bozmuştur. Yakın geçmişte Çin'i işgal etmiş olan Japonya hem ekonomik bakımından hem de ABD'yle olan egüdümsel ittifakı sebebiyle ÇHC için dikkât edilmesi gereken önemli bir husustur. Asya kıtası ABD'yle SSCB arasında nüfuz alanları yaratma yarışına sahne olmakta ve bu yarışta ABD güney ve güneydoğu

⁹⁷ a.e., s. 41.

⁹⁸ a.y.

Asya'da ve Pasifik Asyası'nda önemli köprü başları tutmakta ve bu köprü başlarını kolay kolay bırakmayacağını göstermektedir.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte bilhassa Asya kıtasında süper güçlerin mücadelesi ve etkinliğinin azalması, ÇHC'ye kurulduğu 1949 senesinden beri hiç görmediği bir güvenlik ortamı sağlamıştır. Soğuk Savaş döneminin ardından tek süper güç olarak kalan ABD'yle ÇHC'nin ilişkisi son derece önem kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemin başlarında bu ilişki ağırlıklı olarak ÇHC için önemliyken⁹⁹, aradan geçen yaklaşık on beş yıl sonra söz konusu ilişki ABD de dâhil olmak üzere bütün ülkeler için önemli olmuştur.

1.3.1 – Çağdaşlaşma

ÇHC yaklaşık bir yüzyıl süren aşağılanma döneminin ardından yaşanan sosyalist devrimle birlikte özgücünün farkına varmıştır. Çinli yöneticiler, ÇHC'nin yeni dünya düzeni içinde sözü dinlenir bir yer alabilmesi için ülkenin iktisâden, ilmen ve askerlik bakımından ilerlemesi gerektiğinin farkına vararak, sosyalist devrim sâyesinde özgüveni pekişmiş olan halkı yeni hedeflere yöneltmeyi başarmıştır. ÇHC yeni tür bir savaş olan ekonomik mücadelesinde de sosyalist devrimin taktiği olan “kitlelere dayanmak” ilkesini uygulayarak üretimde en bol sahip olduğu kaynak olan “insan iş gücünü” kullanmaktadır.

Çağdaşlaşmanın nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği hususunda da Çinli yöneticiler ve aydınlar arasında üç eğilim meydana çıkmıştır. Bunlardan birincisi “yalıtılmışlıkçılar”dı. Bunlara göre asıl güç Çinlilikdi ve bunun muhafaza edilmesi için Batıya karşı bir yalıtılmışlık siyaseti güdülmeliydi. İkinci grup, Batıdan alırken Çinliliği ve Çin tipi sosyalizmin muhafaza edilmesini, bir başka ifâdeyle Batıdan üretim bilgisi ve bilim vd. alınıp Çin'e uyarlanırken, Batı'nın sermâyecî düzeni vd. özelliklerinin alınmaması gerektiğini savunan gruptu. Üçüncü grup da ÇHC'nin tüm

⁹⁹ a.e., s. 42.

özelliklerinin Batı'nın özelliklerine, Batı dünyasındaki gibi, benzetilmesi gerektiğini savunan gruptu.¹⁰⁰

Mao Zedung'un ölümüne kadar ÇHC ekonomik refahı önce SSCB'ye dayanarak yaratmaya çalıştıysa da, Mao 1950'li senelerin ortalarından itibaren bu durumdan rahatsız olup 1958'le 1960 seneleri arasında "İleriye Büyük Sıçrama" programı uygulandıysa da, 1960'lı senelerin başlarında SSCB'yle olan düşünsel mücadelenin iyice şiddetlenmesi neticesinde, SSCB'nin ÇHC'ye bütün yardım ve desteğini durdurması bu atılımın istenen sonucu vermesini engellemiş; ve bu olay Çinli yöneticiler için büyük bir şok olmuştur. Bu hâdiseden sonra Çinli yöneticiler yabancı ülkelerin desteğine son derece kuşkuyla bakmış ve bu tutumlarını 1970'li senelerin başlarında, SSCB tehdidini dengelemek için ABD'yle yeniden stratejik yakınlaşmadan sonra da sürdürerek ekonomik alanda ciddi bir yakınlık kurmamıştır. Mao'nun ölümünden sonra iktidara gelen Deng Xiaoping ülkeyi denetimli bir şekilde dışa açmaya başlamıştır. Bu dönemde yeni yeni hızlanmaya başlayan küreselleşme de Çin'in imdadına yetişmiş veya daha doğru bir ifadeyle ÇHC küreselleşmeden çok iyi bir şekilde faydalanmayı bilmiştir.

ÇHC giriştiği kalkınma hamlesiyle hem ekonomik hem askerî olarak ilerlemeyi hedef almıştır. Başlarda ekonomik ilerlemeyi, kendine karşı büyük güçlerin silâhlı tehdidinin azalmasını da etkisiyle, ekonomiye vermişken ekonomik ve siyâsal etkisinin dünyanın hemen her yerinde hissedildiği günümüzde ABD'yle artan çelişkileri sebebiyle askerî ilerlemeye de önem vermeye başlamıştır.

1.3.2 – İdeoloji

ÇHC'nin felsefesi esasta Marksçılık olmasına rağmen Marksçılığın Çin'in şartlarına uyarlanmış bir türü olarak "Maoculuk" olarak da adlandırılmaktadır. Çin Marksçılığın veya diğer adıyla Maoculuğun Klâsik Marksçılığa göre temel farkı, Klâsik Marksçılıkta devrimin dayandığı kitlenin köylüler olmasıdır. Bu temel ayrım

¹⁰⁰ a.e., s. 43-44.

sosyalist devrim esnâsında Çin’de Klâsik Marksçılığın öngördüğü üzere devrimin yapacak işçi sınıfının bulunmayışdır. Bu sebeple Çinli devrimciler devrimi kırlarda örgütlemiş ve şehirleri kırlardan kuşatarak başarıya ulaşmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti’nin ilânından sonra emperyalizm karşıtlığı devletin temel felsefesi hâline gelmiş olup “güç politikası karşıtlığı”, ”iç işlerine müdâhale edilmesine karşıtlık”, “nüfuz alanı karşıtlığı” vb. adlarda verilmiştir.¹⁰¹ Ancak, Çinliler en çok “Çin tipi sosyalizm” ve “Mao Zedung düşüncesi” tanımlarını kullanmaktadır. Genel olarak emperyalizm karşıtlığı olarak adlandırılan bu temel ilke gücünü ve temel ilke olma özelliğini sâdece Marksçı – Leninci düşünümünden değil, Çin’in deneyimlerden almaktadır. Bu ilke ÇHC’nin kurulduğu günden itibaren günümüzde de her daim politikasının temel ilkesi olmuştur.

ÇHC 1950’li senelerin başından 1960’ların sonuna kadar diğer ülkelerde ve bilhassa üçüncü dünya ülkelerinde de devrimi desteklemeyi temel ilke edinmiştir. Bu destek silâh yardımı ve düşünümsel ve askerî eğitim seviyesine kadar çıkmıştır. 1970’li senelerin başından itibaren ÇHC bu tür yardımları ya azaltmış ya da tamamen durdurmuş ve devletler arası ilişkiler kurmaya yönelmiştir. ÇHC 1982 senesinde devrimin ancak ülkelerin halklarının bir tercihi olduğunu ve bu sebeple devrimin ihraç edilemeyeceğini ilân etmiştir.¹⁰² Ancak, bütün bu dış politika değişikliklerine rağmen ÇHC gelişmekte olan ülkelerle üçüncü dünya ülkelerinin yanında durmaktadır ve onların haklarını savunduğunu söylemektedir. Zhao Ziyang’ın 1983 senesinde toplanan Halk Kurultayı’nda yaptığı konuşmada yer alan şu cümle ÇHC’nin bu konudaki tavrını gâyet iyi bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Diğer üçüncü dünya ülkelerini halkları ulusal haklarını elde etmek ve muhafaza etmek için yürüttükleri mücadele de desteklemek bizim kutlu vazifemizdir.”¹⁰³

¹⁰¹ a.e., s. 46.

¹⁰² a.e., s. 46.

¹⁰³ ZIYAN, Zhao : “Report on the Work of Government at the First Session of the Sixth National People’s Congress, June 6, 1983 ”, **Beijing Review**, vol. : 26, nu. : 27, July 4, 1983,

1.3.3 – Çelişme Kuramı ve Dış Politikaya Uygulanışı

Mao'nun çelişme kuramına göre süper güçler arasında halledilmesi mümkün olmayan, temel çelişme bulunmaktadır. Bu temel çelişmenin doğası ve işleyişi tamamıyla kavrandığında bundan faydalanılarak düşmanlar birbirlerine karşı kullanılarak teker teker bertaraf edilebilir.

Temel çelişkinin halledilemez olması sebebiyle yayılmacı (emperyalist) devletler arasında bir savaş çıkması kaçınılmazdır ve bu sebeple dünya barışı ancak ve ancak geçici bir durumdur.

Mao, önceleri Cian'ın ifâdesiyle ÇHC'nin SSCB yanlısı dış politikasını meşrulaştırmak için dış politikada “iki dünya” kuramını uygulamışken, yine ÇHC'nin SSCB'yle ilişkilerinin bozulması üzerine, ÇHC'nin uygulamaya koyduğu ABD'ye dayanan ve SSCB karşıtı olan dış politikasını meşrulaştırmak için “üç dünya kuramını” geliştirmiştir. Üç dünya kuramı Lenin'in, dünyanın sermâyeci ve yayılmacı ülkeler ve bu öbek tarafından sömürülen ülkeler olmak üzere ikiye ayrıldığını öne süren “iki dünya kuramı”ndan farklı olarak dünyanın” sermâyeci yayılmacı ülkeler”, “sermâyeci ülkeler” ve bunların dışında kalan ve bu iki öbek tarafından sömürülen “üçüncü dünya ülkeleri” olmak üzere üç öbeğe ayrıldığını; ve revizyonist olduğu için SSCB; sermâyeci ve yayılmacı olduğu için ABD birinci öbekte yer aldığı kabûl edilmektedir. Ancak, bu iki ülkenin birinci öbekte yer almasının asıl sebebi her ikisinin de sâhip olduğu muazzam askerî güç ve atom silâhlarıdır. Mao Zedung'la dönemin Zambia Başbakanı Kenneth Kaunda arasında geçen şu konuşma bu durumu açığa çıkarmaktadır:

supplement [ZİYANG, Cao : “Altıncı Halk Kurultayı Birinci Birleşiminde sunulan Hükümet Faaliyetleri Raporu “, **Pekin'den Bakış**, cilt : 26, sayı : 27, 4 Temmuz 1983, ek] s. 22'den aktaran : Sanqiang, s. 46.

- “M. Z. : Üçüncü Dünyanın birleşmesini umuyoruz . Büyük bir nüfusa sahip.
K.D.K. : Doğru!
M.Z. : Üçüncü dünya’ya kimler dâhil?
K.D.K. : Sömürücülerin ve yayılmacıların olması gerektiğini zannediyorum.
M.Z. : Pekiyi. İkinci Dünya’ya ?
K.D.K. : Revizyonist olanlar?
M.Z. : Ben A.B.D.’nin Sovyetler Birliği’nin Birinci Dünya’da bulunduğunu düşünüyorum. Japonya, Avrupa, Avustralya ve Kanada benzeri orta (büyüklükteki) unsurlar ikinci dünyaya aittir. Biz Üçüncü Dünyayız.
K.D.K. : Çözümlemenize katılıyorum, Sayın Başkan.
M.Z. : ABD ve SSCB pek çok sayıda atom bombasına sahip ve daha zengin. İkinci Dünya’dan Avrupa, Japonya, Avustralya ve Kanada bu kadar çok atom bombasına sahip değildir ve Birinci kadar zengin değildir, fakât Üçüncü dünyadan zengindir. Bu açıklama hakkında ne düşünüyorsunuz?”¹⁰⁴

Ancak, 1980’li yılların başından itibaren Çinli yöneticiler Üç Dünya Kuramından fazla söz etmeyerek, küreselleşmenin de yardımıyla dünyanın çok kutupluluğa doğru gideceğini ve bu durumun da büyük güçleri dengeleyeceğini ve artık dünyada barışçıl güçlerin savaşçıl güçlerden fazla olduğunu ve bu sebepler yüzünden savaş çıkma ihtimalinin az olduğunu söylemeye başlamıştır.¹⁰⁵

1.3.4 – İlkeler ve Esneklik

Çinli yöneticiler dış politikanın uygulamasında ilkelere çok önem verdiklerini her zaman dile getirmekle birlikte, bu ilkelerin zamana ve şartlara göre yorumları hayli esneklik arz etmektedir. Bu durumu en iyi Mao Zedung’un şu sözü ifâde etmektedir:

¹⁰⁴ 6346 ZEDONG, Mao : “On the Question of the Differentiation of the Three Worlds”, **Revolutionary Democracy Website**, erişim : < <http://www.revolutionarydemocracy.org/rdv10n1/mao.htm> >, 14 Temmuz 2006 [ZEDONG, Mao : “Üç Dünya’nın Ayrışması Meselesine Dair “, **Devrimci Demokrasi Ağ Yöresi**].

¹⁰⁵ a.e., s. 47.

“İlkelerimizde sağlam durmalıyız; ancak, o ilkeleri uygulayabilmek için gereken ve mümkün olan esnekliğe de sâhip olmalıyız.”¹⁰⁶

Genel olarak Çin siyâsal hayâtında şu ilke geçerlidir: gerçekler ancak Marksçılığın ilkeleri yardımıyla anlaşılabilir ve bu şekilde ulaşılmış gerçekleri sâdece parti doğru olarak yorumlayabilir ve onlardan istifade eder.¹⁰⁷ Bu sebeple her politika değişikliği parti ve yöneticiler tarafından esas düşünüm olan Mao Düşüncesi'nin yeniden yorumlanarak yaratılan yeni ilkelere dayandırılmaktadır. Üç Dünya Kuramı, Barış İçinde bir arada Yaşamak için Beş İlke bu tutuma en güzel örnektir.

1.3.5 – Liderlerin Algılamaları ve Bunların Dış Politika Kararlarına Etkileri

ÇHC'de kurulduğu 1949 senesinden beri, 1980'li yıllardan itibaren tedricen azalmakla birlikte, dış politika kararları bazen tamamen liderin denetiminde bazen de en üst düzeydeki yöneticilerin oluşturduğu çok küçük bir grubun denetimindedir. Son zamanlarda dış işleri büroculuğunda giderek daha fazla sayıda uzmanın her almaya başlaması dahi son çözümlemede bu durumu değiştirmemiştir.

1.3.6 – Büroculuğun Çıkarları

ÇHC'de ÇKP içinde hiziplerin mücadelesi daima olagelmıştır. Bu mücadeleler Çin dış politikasını etkilemiştir. 1971 senesinde Lin Bio'nun ölmesi veya öldürülmesi, ÇHC'yle ABD'nin yakınlaşmasına karşı çıkan öbeğin tasfiye edilmesi ve böylece söz konusu yakınlaşmanın daha sorunsuz gerçekleştirilmesini; Hu Yaobang'ın Japonya'yla ilişkilere verdiği aşırı önem sonucu iktidardan uzaklaştırılması Japonya'yla ve bu ülke üzerinden ABD'yle olan ilişkilerin nispeten

¹⁰⁶ WORDEN, Robert L.; SAVADA Andrea Matles; DOLAN, Ronald E. (eds.) : **China : a country study**, Hearquarters, Department of the Army, Washington D.C., 1988 [VORDIN, Robert L.; ___ : **Çin Ülke Çalışması**, Genelkurmay, Kara Kuvvetleri, ___], s. 480'den aktaran Sangiang, s. 47-48, d.n. 29. Vorden, Savada ve Dolan'ın anılan eseri için bkz. : aynı künye, The Library of Congress Website [ABD Kongre Kütüphânesi Ağ Yöresi] erişim : < <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/cntoc.html> >, 14 Mart 2007.

¹⁰⁷ a.e., s. 48.

soğumasına; Sovyetler Birliği'nde eğitim görmüş olan Li Peng'in iktidara gelmesi ÇHC'nin SSCB'yle ilişkilerin düzeltilmesine ve Kutsal Barış Alanı [Tiannanmen] olaylarından sonra Batıyla ilişkilere önem veren Zhao Ziyang yönetiminden uzaklaştırılması da Batıyla ilişkilerin soğumasına sebep olmuştur.¹⁰⁸

Cian hiziplerin mücadelesinin Çin dış politikasına dört yolla yansıdığını söylemektedir; bunlar: a-) Hizipleşme; b-) İç Politikayla dış politika arasındaki kuvvetli bağ; c-) Dış politika meselelerinin iç politika mücadelesine alet edilmesi; d-) Hizip mücadelesi için ittifakların yapılmasının gerekliliği şeklinde olmaktadır.¹⁰⁹

Hizipleşme neticesinde ortaya çıkan mücadelenin şiddeti dış politikayı çok fazla etkileyebilmektedir. Buna en iyi örnek Kültür Devrimi sırasında ÇHC'nin dış politikayla gereği kadar ilgilenmemesidir. İç politikayla dış politika arasındaki kuvvetli bağ neticesinde dış politikada herhangi bir unsura verilen önem iç politikada o unsurla ilgili birimleri güçlendirmekte ve bunun da tekrar dış politikada yansımaları olmaktadır. Buna örnek olarak Mao zamanında SSCB'yle kurulan yakın ilişkinin ÇHC'de Merkezî Plânlama ve Sanâyi birimlerini güçlendirdiği; kendine yeterlik politikası uygulandığında da bu birimlerin güç kaybettiği, fakât buna mukâbil ordunun ve askerî birimlerin güç kazandığı görülmektedir. Deng Xiaoping'in açık kapı politikası* uygulamaya başlamasıyla birlikte ordu bu gücünü yitirmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁸ Burada sonuçlar sebep de olabilir. Örnek olarak Kutsal Barış Alanı olaylarının akabinde Zhao Ziyang'ın görevden alınması Batıyla ilişkilerin soğumasına sebep olduğu gibi Batıyla ilişkilerin soğuması istendiği için Zhao Ziyang'ın görevden alınmış olması da pek muhtemeldir.

¹⁰⁹ a.e., s. 50-51.

* Aslında uygulanan "açık kapı politikası" değil "Buyrun! hoş geldiniz. Nereye gidecektiniz?" politikasıdır.

¹¹⁰ a.e., s. 50.

Bazı durumlarda dış politika meseleleri gerçekte haiz olduğu önem derecesini çok çok aşmakta ve iç politika mücadelesine âlet olmaktadır.¹¹¹

ÇHC’de hizipler arasındaki mücadele sebebiyle bu hizipler arasında bir uzlaşma sağlanmadan herhangi bir dış politika kararının uygulanması mümkün değildir. Bu sebeple, alınacak bir dış politika kararının hiziplerden birini çıkarını zedelememesi ve onun itibarını sarsmaması gerekmektedir. Eğer böyle bir imkân yaratılmazsa mücadelesinin şiddetinin çok artması ve yöneticilerden bazılarının tavsiye edilmesi dahi gündeme gelebilmektedir. Bu sürecinde yukarıda açıkladığımız üzere dış politikaya etkileri olabilmektedir.

1.3.7 – Özgüven

Çin Halk Cumhuriyeti farklı alanlarda başarı kazansa da, ÇKP’nin yöneticilerinde bir güvenlik kuşkusu hâlâ mevcuttur ve hâtâta bu kuşku bir artma eğilimi gösterip bazı milliyetçi uygulamalara da sebep olmaktadır. Bu sebeple ÇKP tutucu bir dış politika uygulama eğilimindedir. Çin’in yükselişi ve gelişmesi devam ettikçe ve buna paralel olarak ÇHC uluslararası siyâsette daha fazla rol oynadıkça bu eğilim artarak ve güçlenerek devam edecektir.¹¹²

Çin halkı bugün dünya düzeninin eski Çin görüşündeki gibi Çin Dünya Düzeni olmadığını ve dünya da bir serbest Pazar ekonomisinin uygulanmakta olduğunu farkındadır. Çinlilerin kendi ülkeleriyle ilgili olarak farkında oldukları bir başka husus henüz gelişmekte olan bir ülke oldukları, yeterli sermâye birikimine sâhip olmadıkları, gelişmelerini sürdürebilmek için dışarıdan üretim bilgisi almak

¹¹¹ a.e., s. 51.

¹¹² WANG, Fei-Ling : “Self Image and Strategic Intentions : National Confidence and Political Insecurity“, **In the Eyes of the Dragon : China views the world**, DENG, Yong and WANG, Fei-Ling (eds.), Rowman and Littlefield Publishers Inc., 1999, s. 21, [VANG, Fei-Ling : “Özgörüş ve Stratejik Niyetler : Ulusal Güven ve Siyâsal Güvenliğin Yokluğu “, **Ejder’in Gözüyle : Çin Dünyaya Bakıyor**, Yong Deng ve Fei Vang Ling (haz.), Rowman ve Littlefield Yayımcıları].

zorunda olduklarıdır.¹¹³ Dolayısıyla geçmişlerinden gelen büyük devlet ve medeniyetin tek temsilcisi olmak vb. inançlarının millî güç unsurları henüz eksiktir.

ABD'nin Çin'e karşı bir çevreleme siyâseti uygulaması mümkün görünmemektedir. Bu konuda bir Çinli çözümlemeci şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Birleşik Devletler'deki her iki ana akım siyâsî görüş kavramıştır ki, Çin'in yükselişinin önlenmesi çok zordur ve bu yükseliş yadsınamaz. Çin'i çevrelemek uygulanabilir bir strateji değildir. Siyâsetini uyumlulaştırmayı araç olarak kullanıp işbirliğini amaç edinmelidir. Birleşik Devletler'in kendi siyâsâl, ekonomik ve güvenlik ihtiyaçlarına ancak bu şekilde faydalı olabilir. Birleşik Devletler'in siyâsetini uyumlulaştırma politikasına ihtiyacı Çin'i Batılılaştırmak ve bölmek için vardır. Uzun vâdeli amaçlar göz önüne alındığında Birleşik Devletler'in politikasının stratejik amaçları ekonomik katılım, siyâsal baskı ve düşünümsel sızmadan oluşan bir üçlü politikayla Çinlileri dahili ve harici politikalarını değiştirmeye cezbe etmeli ve zorlamalı ve Çin'i Batı'nın hâkimiyetinde olan uluslararası düzene eklemelidir. Bununun ABD Çin'le siyâsetini uyumlulaştırmalı ve çatışmadan kaçınmalıdır.”¹¹⁴

Bir grup akademisyen tarafından yazılan ve önsözü Jiang Zemin'in bir zaman yanında bulunan bir kişi tarafından yazılan bir kitapta şu cümlelere rastlamaktayız:

“Yükselen Çin sâdece yiyecek ve barınakla iktifa edecek bir millet olmayacaktır. Gelişmesi ve ilerlemesi tabî ki dünyanın refahı ve huzuru için büyük katkılar sağlayacaktır. Çin geçmişte birkaç bin yıl boyunca böyle bir ulustu ve gelecek bin yılda da öyle kesinlikle olacaktır. Milletimiz uluslararası siyâset sahnesinde önemli bir oyuncu olmuştur. Artan ekonomik imkân ve kabiliyetleri, nükleer bir güç olması ve BM Güvenlik Kurulu'nun daimî üyesi olması milletimize dünya

¹¹³ a.e., s. 22.

¹¹⁴ JIANG, Lin (deputy chief of Xinhua News Agency's International Department) : “Shixi Zhongmei jianshixin zhanlue huoban guanxi” (“Preliminary Analysis of the Sino-American Strategic Partnership”), **Shijie Shinxie yonjou (Studies of the World Situations)**, 1997, no. 47, [CIANG, Lin (Yeni Çin Haber Kurumu Uluslararası Haberler Dairesi) : __ (“Çin'le ABD Arasındaki Stratejik Eşliğine Başlangıç Düzeyinde Çözümlemesi”, __ (**Dünya Sorunları Çalışmaları**), __, sayı : 47], s. 2'den aktaran : Wang, s. 23.

işlerinde giderek daha da artan bir rol vermektedir. Milletimiz yerinden edilmeyecek bir ana dünya gücü olmanın mutluluğunu tatmaktadır.”¹¹⁵

Kısaca Pekin’de pek çok kişi,

“Çin orada öylece hareketsiz durmayacaktır (Napolyon’un iki yüz yıl önce söylediği iddia edildiği üzere) özlerinin efendisi olan iki yüz milyon Çinli gelişmek ve ilerlemek istiyor. Bu kimsenin durduramayacağı bir tarihsel eğilimdir.”¹¹⁶

Çin’in, atılım politikasını uygulamaya ve ilk meyvelerini toplamaya başladığı zamanlarda baş gösteren sorunları; ürettiği ürünlerin ABD sanâyisinin uzun süredir üretmekten vazgeçtiği ürünler olması; ordunun kendini toparlayamaması ve geri kalması vb. benzeri sorunları¹¹⁷ aşmış ya da aşmaktadır. Üretim bilgisine olan ihtiyacı; sınırlarının ötesine askerî güç gönderememesi; su, elektrik ve yiyecek tüketimi hâlâ dünya ortalamasına göre azdır. kişi başına gelirin düşüklüğü hâlen devâm ede gelen sorunlardır. Pazar ekonomisinin doğurduğu bireysellik ve devam eden merkezîsizleştirme sebebiyle devletin kamu kaynaklarını kullanma imkânı azalmaktadır.¹¹⁸

Kişi başına düşen su, elektrik ve yiyecek tüketimi hâlâ dünya ortalamasına göre azdır. Pazar ekonomisinin doğurduğu bireysellik ve devam eden merkezîsizleştirme sebebiyle devletin kamu kaynaklarını kullanma imkânı azalmaktadır.¹¹⁹ Büyük nüfus ve nüfus artışı hızı; yüz milyonlarca

¹¹⁵ JIEMING, Wen et al. (eds.) : **Yu zhongshuji tanxin (Chatting with the General Secretary)**, Zhonguo shehui kexue Press, Beijing, 1997 [CİEMİNG, Ven ve diğerleri (haz.), __ (**Genel Sekreterle Sohbet**), __ , Pekin, 1997], s. 13 ’ten aktaran : Wang, s. 24.

¹¹⁶ SHI, Liu : “Zhuding poumie de bairimeng“ (“A Day Dream Doomed to Be Shattered – Refuting the Theory of Containning China“.) **Guangmin Ribao**, 25 August 1995 [Şİ, Liu : __, (“Boş Çıkacak Bir Düş – Çin’in Kuşatılması Kuramı’nın Çürütülmesi“), __, 25 Ağustos 1995] s.3’den aktaran : Wang, s. 24.

¹¹⁷ Wang, s. 25.

¹¹⁸ a.y.

¹¹⁹ a.y.

yeteneklendirilmemiş iş gücü ve işsizlik; ÇKP'nin zayıflayan yetkisi ve denetleme gücü sorunları da mevcuttur.¹²⁰

Ana sorun alanları: a-) Merkezi hükümetle yerel hükümet arasındaki çatışma; b-) Gelişmiş bölgelerle gelişmemiş bölgeler arasındaki refah farkı; c-) ÇKP'yle halk arasındaki ilişkilerin bozulması.¹²¹ Bu unsurlar dikkâte alındığında Çinlilerin ülkelerini görmek istedikleri seviyeye Çin'in bulunduğu seviye arasında ciddi bir fark bulunmaktadır.

Çin 2. Dünya Savaşı'ndan, hâttâ Lion Savaşı'ndan beri kendini en çok güvende hissettiği bir dönem yaşamaktadır denmesine rağmen ÇKP yöneticilerinde, Parti'nin içten ve dıştan mütemâdiyen eleştirilmesi sebebiyle, bir güvensizlik hâkimdir; ve bunun sonucunda parti ulusal çıkarlara aşırı derecede vurgu yapması milliyetçiliği ve vatanseverliği arttırmaktadır.¹²² ÇKP sürekli olarak Çin'i ancak ve ancak ÇKP'nin kurtarabileceğini söylemektedir.¹²³

ÇHC 1983 senesine kadar bir 3.Dünya Savaşı çıkacağını düşünmekteydi. Bu tarihte Deng Şioping gelecek on sene içinde bunun ihtimâl dâhilinde olmadığını ilân etti. 1995 senesinde Jiang Zemin gelecek on beş yıl zarfında (2010 senesine kadar) dünya barışının sağlanabileceğini ilân etmiştir.¹²⁴ Bu gelişmeler Çin Halkı'nın ve ÇKP orta düzey üye ve görevlilerinin nükleer silâhların bertaraf edilmesi yönündeki görüşleri daha kolay kabûllenmelerini sağlamıştır. ÇHC'nin nükleer silâhlar politikasının bu açıklamalarla değişmeye başladığı söylenebilir. ÇHC'nin ABD hakkındaki görüşü şu sözlerle özetlenebilir :

¹²⁰ a.y.

¹²¹ a.e., s. 26.

¹²² a.e., s. 32.

¹²³ a.y.

¹²⁴ a.y.

“Çin yönetiminde ÇKP’nin bulunduğu bir sosyalist ülke olarak kaldığı müddetçe ve Amerikan tarzı bir siyâsal düzen uygulamadığı sürece Çin, ekonomisi kadar gelişirse gelişsin; siyasette demokrasi ne kadar uygulanılırsa uygulansın ve insan hakları sorunu ne kadar düzeltilirse düzeltilsin, Birleşik Devletler bakacak ama göremeyecek, dinleyecek ama duyamayacaktır [bu alanları] . Sık sık söylendiği gibi: “Önyargı kaale almamaktan daha kötüdür. Birleşik Devletler insan hakları [meselesini] Çin’in iç işlerine karışmak, hegemonyacılığı ve güç siyasetini ilerletmek için kullanıyor.”¹²⁵

Çin kendini büyük bir güvensizlik çemberi içinde görmektedir: Hindistan’la sorunlar vardır ve bu ülke de büyük bir kalkınma hamlesi içindedir; Rusya uzun vâdede rakiptir; Japonya gizil bir tehdit olmaktan çıkmakta gerçek bir tehdit hâlini almaktadır; ASEAN Nansa (Spratly) adalarıyla ilgili sorunda bu sorunun taraflarını bünyesinde bulundurduğu için sorundur ve bu örgüt giderek genişlemektedir.¹²⁶

ÇKP’nin tespit ettiği üç milli hedef mevcuttur: a-) Siyâsal düzenin (ÇKP düzeninin) muhafaza edilmesi; b-) Ekonomik gelişme için barışçı bir uluslararası ortamın sağlanması; c-) Ana vatani tekrar birleştirmek (Hong Kong 1997’de alındı; Makao 1999’da alındı; Tayvan sırada olmakla birlikte ana vatana ne zaman katılacağı henüz belli değildir.)¹²⁷

Tayvan Çin için bir ulusal haysiyet meselesi hâlini almıştır. ÇKP’nin ileri gelen yetkilileri 1995 – 1996 seneleri arasında Tayvan’la birleşmek için ÇKP’nin adının, simgesinin, marşının ve millî marşın dahi değiştirilebileceği söylenmiştir. Ancak, 1998 senesinden itibaren Tayvan’la yapılacak hızlı bir birleşmenin faydasından çok zararının olacağı dillendirilmeye başlanmıştır.

¹²⁵ Press Office of the State Council : “Weihsenquan haishi ganshe neizheng ? (“Protecting Human Rights or Interefering with International Affairs?”), **Renmin Ribao**, 29 March 1996 [Devlet Konseyi Basın Bürosu : __ (“İnsan Haklarını Korumak mı, Uluslararası İşlere Müdâhale mi?”), **Halkın Günlüğü**, 29 Mart 1996]’dan aktaran : Wang, s. 33.

¹²⁶ a.e., s. 33.

¹²⁷ a.e., s. 34.

Jiang Zemin'in 16 kelimelik dış siyâset hedefi: Güveni arttırmak; sorunları azaltmak; işbirliğini geliştirmek; çatışmadan kaçınmak¹²⁸. Bu dış siyâset hedeflemesi 1993 senesinde A.B.D. için yapılmıştır. Çin'de yükselmekte olan milliyetçiliğinin hedefi ABD'dir.¹²⁹

“Birleşik Devletler her yerde önemli konularda karşımızda durmakta ve bizi her an çevrelemeye çalışmaktadır. Makûl bir zaman zarfında Birleşik Devletler en dolaysız ve ciddi tehdit olacaktır.”¹³⁰

Çin'de bu yükselen milliyetçiliğe karşı ÇKP, yerine gelecek çoğunlukçu bir partinin Çin'in Tayvan ve Tibet gibi millî meselelerinde taviz vermesi söz konusu değildir. ÇKP kullandığı yöntemlerle bu Çin milliyetçiliğini denetim altında tutmakta daha başarılıdır. Çoğunlukçu bir yönetim yeni yeni güçlenmekte ve yükselmekte olan bir ülkenin halkının taleplerini yönetmekte hayli zorlanacağından ÇHC dünya düzeni içinde yeni bir meydan okuyucu (sorun) hâline gelebilir.

Tayvan meselesinde 1995–1996 yıllarında ortaya çıkan bunalım bu meselede askerî seçeneğin de göz ardı edilemeyeceği kanısını doğurmuş ve güçlendirmiştir. Tayvan'la birleşmek ve oradaki siyâsal rakipleri tasfiye etmek ÇKP için son derece önemlidir. Tayvan'ın tam bağımsızlığını ilân etmesi hâlinde Çin'in ABD'yle silâhlı bir çatışmaya girmesi kuvvetle muhtemeldir. ÇKP yöneticilerinin Tayvan meselesinde hareket alanı son derece dardır.¹³¹

Tayvan sorunu ÇHC'nin, ABD'nin ve Tayvan'ın elinde bir kozdur. Çinliler A.B.D.'nin aslında bağımsız bir Tayvan'ı çok da istemediğinin farkına varmıştır. Çin'de yayınlanan bir dergide şu yorumda bulunulmuştur:

¹²⁸ a.y.

¹²⁹ a.e., s. 35.

¹³⁰ JIANYONG, Yang : “An Analysis and Thinking on the Neighboring Security Environment [CIANYONG, Yang : “Civar Bölgelerin Güvenliği Üzerine Çözümler ve Düşünceler “], s. 6'dan aktaran : Wang, s. 35.

¹³¹ a.e., s. 36.

“Tayvan sorunu ABD’nin Kuzeydoğu Asya’daki çıkarları bakımından elinde tuttuğu bir karttır. ABD bu kartı kesinlikle Çin’le pazarlık etmek için kullanacaktır. Tayvan Boğazının arasındaki mevcut bölünmüşlüğü sürdürmek ABD’nin çıkarlarına son derece uymaktadır.”¹³²

Tayvan’da bu durumdan yararlanarak ABD’yi kullanmaktadır.

ÇHC ayrıca Güney Çin Denizi’ndeki adacıklar üzerinde de hak iddia etmekle beraber, şimdilik değeri tam olarak saptanamayan bu bölgenin soruna ABD’nin de dâhil olması anlamına gelecek uluslararasılaştırılmasını önlemeye çalışmakta ve hak talebini dondurmuş görünmektedir.¹³³ Bu konu bağlamında Halk Kurtuluş Ordusu (HKO)’nun gelişen deniz kuvvetleri de dikkât çekmektedir.ÇHC muhtemelen deniz kuvvetlerinin artan gücüne paralel olarak Tayvan ve Güney Çin Denizi’nin ötesinde de taleplerde bulunacaktır.¹³⁴ Bu taleplerin en önemlisi de kanımızca enerji nakil yolları üzerinde olacaktır. Zira, ÇHC Ortadoğu’dan ve başka bölgelerden ülkeye enerji taşınan yolları, ki bunlar ağırlıklı olarak deniz yollarıdır, henüz güvenliğini sağlayamamaktadır.

2 – Küreselleşme Döneminde Çin Halk Cumhuriyeti’nin Güvenlik Politikaları

2.1 – Çin’in Stratejik Plân

Uluslararası düzenin yönetilmesinde daha çok söz sahibi olmak ve daha adilâne kurulmuş çok kutuplu bir dünya düzeni Çin’in çok daha fazla faydasınadır. Bu amaçla, Çin Halk Cumhuriyeti kendisine Pasifik Asyası’nda adil ve akılcı, yeni bir güvenlik düzeni kurması için büyük devlet sorumluluğu verilmesini istemektedir. Böylece ABD’yle Japonya arasındaki arzu edilmeyen ittifakın yerini Çin, Rusya,

¹³² YONGXIN, Tang : “Zhongmei guanxi jinru yige xinde lishi jieduan “ (“Sino-American Relations Have Entered a New Historical Stage 2), **Shijia xinshi yanjou** (“**Studies of the World Situations**), 1997, no 26 [YONGŞİN, Tang : __ (Çin’le Amerika Arasındaki İlişkiler Yeni Bir Târihi Aşamaya Girdi“), __ (**Dünya Meseleleri Çalışmaları**), 1997, sayı : 26, s. 5’den aktaran : Wang, s. 36.

¹³³ a.e., s. 37.

¹³⁴ a.y.

Japonya ve ABD arasında kurulacak dörtlü ittifak alacaktır. Böylece Çin bir dengeleyici gç konumuna gelerek bölgenin güvenliği için büyük devlet sorumluluklarını yerine getirecektir.

Çin, Amerika-Japonya ve Avrupa Birliği arasındaki ittifak yerine ABD, Avrupa ve Asya arasındaki bir ittifakı koymak için Batı'nın kendi içindeki çelişmeleri kullanmakta ve Avrupa Birliği'yle ilişkilerini güçlendirmektedir. Çin'in güttüğü diğer bir amaç da merkezinde ABD'nin ve etrafında pek çok sayıda küçük devletin yer aldığı ittifak yapısını ABD, Çin, Rusya, Japonya ve ASEAN'dan oluşacak ittifakla ikme etmek istemektedir :

“fırsattan istifade etmeli, kedimizi geliştirmeli ve bölgemizdeki konumunuzu ve işlevimizi daha da güçlendirmeliyiz.... Stratejik düşünmeli ve bize komşu bölgelerdeki olayları yönetmede öncülüğü ele geçirmeliyiz... Çin'in stratejik çıkarları için bir çok üçlü ilişkileri maharetle yürütmeliyiz : Büyük Çin-Birleşik Devletler-Japonya geni ve Çin-Japonya- ASEAN, Çin-Japonya-Rusya, Çin-Hindistan-Pakistan, Çin-Japonya-Güney Kore ve Çin-Kuzey Kore-Güney Kore üçgenlerinden müteşekkil (beş) küçük üçgen.”¹³⁵

HC'de ayrıca ABD'nin çok kutuplu bir dünya düzeni inşa edilerek bir normal gç, bir normal kutup düzeyine yavaşça indirilmesi gerektiğini fikrini savunanlar da vardır. Ancak, bu görüş KP içinde henüz taraftar kazanmamıştır. Çin ABD'nin hegemonyacı siyasetlerine karşı çıkmakla birlikte onun süper güç olma ve dünya olaylarını ve ekonomisini etkileme gücüne sahip olduğunu kabûl etmektedir.¹³⁶ bu konuda Çinli bir uzmanın çalışmasında şu cmlerler bulunmaktadır.

“Birleşik Devletler Soğuk Savaş'tan sonra dünyanın tek süper gücüdür ve onun bu durumu gelecek yirmi il otuz yıl zarfında değişmeyecektir... Bu sebeple

¹³⁵ Jianyong, s.10-12'den aktaran : Wang, s. 38.

¹³⁶ ABD'yle HC arasındaki ilişkilerin bütünlüklü bir incelemesi ve ABD'nin dünya politikasındaki başatlağıyla ilgili olarak bkz. : 6113 JISI, Wang : “China's Search for Stability With America”, **Foreign Affairs**, September/October, 2005, s. 3, erişim : Foreign Affairs Website < <http://www.foreignaffairs.org/20050901faessay84504/wang-jisi/china-s-search-for-stability-with-america.html> >, 19 Mart 2006 [CİSİ, Vang : “Çin'in ABD'yle İstikrar Arayışı “, **Dış İşleri**, Eylül / Ekim, 2005, erişim : Dış İşleri Ağ Yöresi].

Birleşik Devletlerle çatışmaktan kaçınmak Çin'in uzun vâdeli stratejik ve güvenlik çıkarları içindedir.”¹³⁷

Çinli stratejicilerin ve siyâsal yeryüzeycilerin düşünüş ve algılayışlarının giderek daha fazla Batılı uzmanlarınkine benzediği görüşünde olan yazar, gerçekçiliğin doğal sonucu olarak daha güçlenmiş Çin'in çok daha fazla talepte bulunacağını ve Çin'in şu hâliyle dahi mevcut düzeni, başka deyişle mevcut düzenin hakimleri ve dolayısıyla bu düzenden en fazla faydalananların çıkarlarını tehdit ettiği görüşündedir. Batı dünyasıyla Çin arasında sıcak çatışmaya dönüşme ihtimali en yüksek sorunun güçlenen bir Çin karşısında Batı dünyası tarafından uzunca bir süre ihmâl ve inkâr edilmesi hâlinde, Çin'de artan gücüne paralel olarak artan milliyetçilik sebebiyle, Tayvan sorunudur.¹³⁸

Gerçekçilik söz konusu olduğunda Çinliler Batılılardan çok daha gerçekçidir ve bu Batılıların eylemleri Çinliler tarafından Batılıların onlara yükledikleri anlamlardan farklı anlamlarla değerlendirilmektedir. Meselâ, Çinliler Huntington'un “Medeniyetler Çatışması” tezini Soğuk Savaş sonrası dönemin dünya düzeninin yanlış bir yorumu olarak kabûl ederek red etmektedir.¹³⁹

¹³⁷ XUETONG, Yan : **Zhongguo guajia liyi fengxi (An Analysis of China's National Interests)**, Tianjin Renmin chubanshe, Tianjin,1996 [ŞUETONG, Yan : **___ (Çin'in Ulusal Çıkarlarının Çözümlemesi)**, Halk Yayınları, Tiancin, 1996], s.158'den aktaran : Wang, s. 38.

¹³⁸ Wang, s. 39.

¹³⁹ JISI, Wang : “Wenming chongtu lun de lilun jichu yu xianshi yiyi “ (“The Theoretical Foundations and Practical Implications of the Theory of Civilizational Clashes”, **Wenming yu guoji zhengzhi –Zhongguo xuezhe ping hengtingdun de wenming chontulun (Civilizations and International Politics – Chinese Scholars Responses to Huntington's Theory of Civilizational Clashes**, Wang Jisi (ed.), Shanghai renmin chubanshe, Shanghai, 1995 [CİSİ, Vang : **___ (“Medeniyetler Çatışması Kuramının Kuramsal Temelleri ve Uygulamadaki Sonuçları“)**, **___ (Medeniyetler ve Uluslararası İlişkiler – Çinli Bilginler Han-tington'un Medeniyetler Çatışması Kuramına Cevapları“)**, Vang Cisi (Haz.), Halk Yayın-evi, Şanghay, 1995], s. 189-190'dan aktaran : DENG, Yong : “Conception of National Interests : Realpolitik, Liberal Dilemma, and the Possibility of Change“, **In the Eyes of the Dragon ...** , s. 49. [___ : “Ulusal Çıkar Kavramı : Gerçekçilik Politikası, Özgürlükçülük İnkilâp ve Değişim İmkânı“, **Ejder'in Gözüyle ...**].

Çinli yöneticiler ulusal çıkarlara büyük önem vermektedir. Ulusal çıkarlar onlar için adeta ulusun bir bütün olarak evrimleşmiş hâlidir ve ulusal çıkarların amaç edinilmesi ulus devletin tabii ve ayrılmaz hakkıdır.¹⁴⁰ Ulusal çıkarlar arasındaki ilişki dış politika davranışını etkileyen temel bir etkidir ve ulusal çıkarlar devletin dış politikadaki davranışını tâyin eden en uzun, en etkili etken ve en temel itkidir.¹⁴¹ Başka bir ifâdeyle,

“Ulusal çıkarlar birincil ve doğrudan etkisi olan etkenlerdir. Diğer devingeler ikincil ve dağınık [yayılmış] ulusal çıkarlardır.”¹⁴²

Yine yüksek mevkide bulunan bir akademisyen ve resmî yetkiliye göre ulusal çıkarlar Çin’in uluslararası ilişkilerin ele alınmasında en başta gelen ilke olmalıdır.¹⁴³ Deng Xiaoping’e göre :

“Ulusal egemenlik ve ulusal güvenlik birincil önceliği haiz olmalıdır.”,
“Ulusal haklar insan haklarından daha önemlidir.”

ve insan hakları hiçbir şekilde ulusal hakların zayıflatılmasına müsaade edilmemelidir.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Deng, s. 50.

¹⁴¹ TEJUN, Feng and XINNING, Song, (eds.) : **Guoji zhengzhi gailun (Introduction to International Politics)**, Zhongguo renmin daxue chubanshe, Beijing, 1992 [TECUN, Feng ve ŞİNNİNG, Song (haz.) : __ (**Uluslararası Siyâsete Giriş**), Çin Halk Üniversitesi Yayınevi, Pekin, 1992], s. 125’den aktaran : Deng, s. 50.

¹⁴² SHOUBE, Liang and YINXIAN, Hong : **Guoji zhengzhi xue gailun** (Introduction to International Politics), Zhongyang bianyi chubanshe, Beijing, 1994 [ŞUDE, Lian ve YİNŞİAN, Hong : __ (**Uluslararası Siyâsete Giriş**), Merkez Derleme ve Tercüme Yayınevi, Pekin, 1994],s. 58-60’den aktaran : Deng, s. 50.

¹⁴³ HUNING, Wang : “Deng Xiaoping tongzi dui guoji zhanlue de sikao“ (“Comrade Deng Xiaoping’s Thoughts on International Strategy 2), **Wenhui Günlüğü**, 26 February 1994 [HUNİNG, Vang : __ (“Yoldaş Dang Şiaoping’in Uluslararası Strateji Üzerine Düşünceleri“), __, 26 Şubat 1994], s. 1’den aktaran : Deng, s. 50.

¹⁴⁴ XIAOPING Deng : **Deng Xiaoping wenxuan** (The Selected Works of Deng Xiaoping), vol. 3, Renmin chubanshe, Beijing,1993 [ŞİAOPİNG, Dang : __ (**Şiaoping’in Seçilmiş Çalışmaları**), cilt : 3, Halk Yayınevi, Pekin, 1993], s. 331; 347-348’den aktaran : Deng, s. 50.

Mao döneminde ulusal çıkar devletin çıkarları olarak kabûl ediliyordu. Devlet hakim sınıfa hizmet eden bir örgüt olduğuna göre ulusal çıkar aslında hakim sınıfın çıkarı olduğunu kabûl edilmekteydi. Ancak, Mao sonrası dönemde bu anlayış yavaş yavaş terk edilmeye ve “devlet çıkarıyla” “ulusal çıkar” arasında ayırım yapılmaya başlanmıştır. Bu yeni eğilim neticesinde “devlet çıkarı”nın hâkim sınıfların çıkarı olduğu kabûl edilmeye devam edilirken “ulusal çıkar”ın milletin toplamının çıkarı olduğu kabûl edilmiş ve ulusal çıkarın her türlü çıkar üzerinde tutulması ve her şeyden önce savunulması gerektiği ileri sürülmüştür.¹⁴⁵ Bu yeni yoruma göre, “devlet çıkarı” son çözümlemede hâkim sınıfın çıkarı mânâsına gelirken ulusal çıkar hem yönetenin hem yönetilenin çıkarı mânâsına gelmektedir.¹⁴⁶

Çinli yöneticiler Batı kültürünün hızla yayılmasının dünyanın farklı kültürlerinin türdeşleştirdiğini düşünmektedir. Medeniyetler çatışması kuramı da Batı dünyasının doğu veya üçüncü dünya ülkelerine karşı yürüttüğü güç siyâsetinin devamıdır. Çinliler gerçekçiliğe bağlı olmakla birlikte bu bağlılıklarını Batılılar kadar açıkça ifâde etmemektedir.¹⁴⁷

ÇHC'nin 1950'li yıllarda formüleştiren ve uygulamaya başladığı dış siyâset ilkeleri şunlardır :

¹⁴⁵ YINHONG, Jin and SHIXIONG, Ni : **Guoji guanxi lilun bijiao yanjiu (A Comparative Study of International Relations Theory)**, Zhongguo shehui kexue chubanshe, Beijing, 1992, [YINHONG, Jin ve ŞİŞIONG, Ni : **__ (Bir Karşılaştırmalı Uluslararası İlişkiler Kuramları Çalışması)**, Çin Toplum Bilimleri Literatürü Yayınları, Pekin, 1992], s. 116-122; Shoude ve Yinxian, bilhassa, s. 75-76 ve 83-87; XINNING, Song : “Guojia liyi delilun renshi “ (“A Theoretical Understanding of National Interests“), **Zhongguo shehui hexue jikan (Chinese Social Quarterly)**, Hong Kong, no. 40, Autumn, 1997, [ŞİNNİNG, Song : **__ (“Bir Kuramsal Ulusal Çıkar Açıklaması“)**, **__ (Çin Toplum Bilimleri Üçaylığı)**, __, sayı : 40, Sonbahar 1997]; JILIANG, Zhang : **Guoji guanxi gailun (An Introduction to International Relations)** Shijie zhishi chubanshe, Beijing, 1990 [CİLİANG, Cang : **__ (Uluslararası İlişkilere Giriş)**, Dünya Meseleleri Yayınevi, Pekin, 1990], s. 58; Tejun ve Xinning, s. 123-125; JINGDIAN, Gao (ed.) : **Guoji zhanlue xue gailun (Introduction to the Study of International Strategy)**, Guofang daxue chubanshe, Beijing, 1995, [CİNDİAN, Gao (Haz.) : **__ (Uluslararası Strateji Çalışmasına Giriş)**, Ulusal Güvenlik Akademisi, Pekin, 1995], 1.kısım'dan aktaran : Deng, s. 51.

¹⁴⁶ Deng, s. 51.

¹⁴⁷ a.e., s. 51-52.

1. Karşılıklı toprak bütünlüğüne ve egemenliğe saygı.
2. Karşılıklı saldırmazlık
3. Karşılıklı olarak iç işlerine karışmama
4. Eşit ilişkiler ve fayda
5. Barış içinde bir arada yaşama

Bu ilkelerin özü, klâsik mânâda egemenliği esas aldığı için, söz konusu olan ulus devlettir. Bu durumda bu ilkeler, her ne kadar Batının hegemonyasını önlemeye karşı olduğu söylene de, Vestfalyacı bir anarşi düzenini esas aldığı için anarşici ve kaçınılmaz olarak çatışmacıdır.¹⁴⁸

Çin’li yöneticiler Batı’lı yöneticiler gibi, dünya düzenini güç siyâseti tarafından belirlenen bir düzen olarak kabûl eder.. Ancak, Çinlilerin düşüncesindeki fark, Çinlilerin Batılıların ve Japonya’nın elinde yüzyıldan fazla bir süre zulüm gördüğü ve sömürüldüğü hususudur.

Çinli yöneticiler dünya düzenini hâlâ ulus devletlerin birbirleriyle rekabetlerinin şekillendirdiği bir düzen olarak kabûl etmektedir. Çinli yöneticiler karşılıklı bağımlılığın farkındadır; ancak, uluslararası örgütlere ve karşılıklı bağımlılığa hâlâ devlet merkezli bir gözlükle bakmakta ve ulusal çıkarlarını bu uluslararası örgütler ve karşılıklı bağımlılıkla nasıl gerçekleştireceklerini düşünmektedir.¹⁴⁹

Çin gerçekçiliğiyle Batılı ve bilhassa Amerikan gerçekçiliği arasındaki temel fark, ikincisinin askerî güvenliği birinci sıraya yerleştirip ekonomik vb. güvenliği ikinci sıraya yerleştirirken, birincisinin asıl vurguyu ekonomi, teknoloji vd. güvenliğine ve rekabete yapmasıdır. Zira Çinli yöneticiler, Soğuk Savaş’tan sonra

¹⁴⁸ a.e., s. 52.

¹⁴⁹ a.y.

sâdece askerî rekabetten müteşekkil olmayan, ekonomi, bilim, teknoloji rekâbetini de içeren kapsamlı veya topyekün bir rekâbetin geçerli olduğunu düşünmektedir.

Önde gelen bir Çinli uzman olan He Xin mevcut uluslararası ilişkiler düzenini koyunlar ve kurtların bir arada bulunduğu bir düzen olarak tanımlamaktadır. He Xin'e göre koyunların çit örmesi açık görüşlü olmamaları sebebiyle değil, kendilerini kurtlardan korumak içindir; ancak, kurtlara göre bu çitler lüzumsuzdur, hâttâ tahrik edicidir.¹⁵⁰

Çinli yöneticiler karşılıklı bağımlılığı kabûl ederken, kendi davranışlarında herhangi bir değişiklik yapmaksızın bu durumdan Çin'in ulusal çıkarlarını temin etmek için faydalanmaya çalışmaktadır. Çinli yöneticilere göre uluslararası düzen sıfır toplamlı bir oyundur.¹⁵¹

Çin'de uluslararası ilişkiler alanında yazılan yazılarda 1990'lı senelerde karşılıklı bağımlılıkla ilgili olarak kaleme alınan veya bu kavramdan bahseden yazılar yayımlanmaya başlamıştır.¹⁵²

1994 senesinde yapılan Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü zirvesinde Çin Cumhurbaşkanı Jiang Zemin şunları söylemiştir:

“Çağdaş teknoloji bölgeler arasındaki mesâfeyi kısaltmıştır. İnsanlığın karşılaştığı meselelerin pek çoğu genellikle sınırları aşmaktadır. Ekonomik ilişkiler, ticârî alışveriş, bilimsel ve üretimsel gelişme, çevrenin korunması, göçlerin denetim altına alınması, felâketlerin dindirilmesi ve yardımlar, zararlı ilaç ve maddelerin yasaklanması, suçun önlenmesi, nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi ve AIDS^{*}'in önlenmesi ve bu hastalığın tedavisi gibi pek çok husus küresel ve karşılıklı bağımlılık netlik arz etmektedir ve hepsi de işbirliğini ve ortaklaşa uygulanacak standartları gerektirmektedir. 1980'lerden

¹⁵⁰ a.e., s. 53.

¹⁵¹ a.y.

¹⁵² a.e., s. 54.

* Edinilmiş Bağışıklık Yetersizliği Hastalığı [*Acquired Immunodeficiency Syndrome*]

beri, ticârî sözleşmeler, pazarın gelişmesi, sermâye dolaşımı, sanâyinin yer değiştirmesi, bilim ve üretim bilgisi alışverişi ve bilginin dolaşımı Pasifik Asyası bölgesindeki daha yakın ilişkilerin kurulmasını temin edecek kadar bariz şekilde artmıştır.”¹⁵³

Çin 1980 senesinde Dünya Bankası’na (DB)’na ve Uluslararası Para Fonu [*International Monetary Fund (IMF)*]’na üye olmuş ve Genel Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması [*General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)*]’a üye olmak için Temmuz 1986’da baş vurmuş ve 11 Aralık 2001 GATT’ın yerine kurulmuş olan Dünya Ticâret Örgütü (DTÖ)’ye üye olmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti’nin bu tür uluslararası örgütlere üye olması bu ülkenin iç yapısında da bir takım algılama ve uygulama değişikliklerine sebep olmuştur. Bazı Çinli bilim adamları 1990’larda “küreselleşmenin” yaratacağı etkilere dikkât çekmişti. Çin Toplum Bilimleri Akademisi’nin eski başkanı Li Shenzhi :

“Eğer Çin şovenliği tercih ederse, bu Çin ve dünyanın için felâket olur; eğer Çin küreselleşmeyi tercih ederse, bu Çin ve dünya için bir şans olur.”

demıştır.¹⁵⁴

1995 senesinde yayınlanan bir kitâpta küreselleşmenin on etkisinden bahsedilmiştir:

1. Milletle devlet arasındaki uyumsuzluk
2. Devletin imkân, kabiliyet ve sorumluluklarının zayıflaması ve azalması
3. Kaynaklar ve diplomatik kalitedeki azalma
4. Kültürel kimliklerin zayıflaması ve meşruiyet sorunu

¹⁵³ a.e., s. 53.

¹⁵⁴ SHENZHI, Li : “Quanqihua : ershiyi shiji de daqushi“ (“Globalization : Grand Trend in the Twenty-First Century“), **Keji daobao (Science and Technology Herald)**, 3 June 1993 [ŞENCİ, Li : __ (“Küreselleşme : 21 yy.daki Büyük Eğilim“), __ (**Bilim ve Teknoloji Habercisi**), 3 Haziran 1993], s. 5; “Quanqihua yu zhongguo wenhua“ (“Globalization and Chinese Culture“), **Meiguo yanijiu (American Studies)**, 1995 [__ (“Küreselleşme ve Çin Kültürü“, __ (**Amerika Çalışmaları**)], s. 1’den aktaran : Deng, s. 55.

5. Uluslararası müdâhalelerin ve hukukun güçlenmesi
6. Uluslararası örgütlerin etkisinin artması
7. Hükümet dışı kuruluşların gücünün artması
8. Ekonomide sınırların anlamını kaybetmesi ve karşılıklı bağımlılık
9. Küresel bunalımların derinleşmesi
10. Uzak ve uzaydaki faaliyetlerin artması ve deniz hakimiyet alanları hususunda hassasiyetin artması.¹⁵⁵

Bu yazara göre “egemenlik” tarihi bir kavram olup bu sebeple zamana bağlı olduğundan değişken bir kavramdır. Bu küreselleşme çağında küresel nitelikler arz eden sorunlar küresel çözümleri gerektirmektedir. Yine bu yazara göre küreselleşmeci düşünceye sâdece güvenlik ihtiyacı için değil aynı zamanda çağın gereklerine uygun olarak insanların şekillenmesi için gerek vardır.¹⁵⁶ Yine aynı dönemlerde mukayeseli veya görece kazanç kavramı ilk kez Çin bilim dünyasına Wang Jisi tarafından tanıtılmıştır.¹⁵⁷ Bu gelişmelerin neticesinde Çin’de “çok taraflı ortaklaşa güvenlik” politika ve stratejilerini savunanların sayısı artmıştır. Bunun Çin’in ulusal çıkarlarına çok daha fazla hizmet edeceğini iddia etmektedirler. Nükleer silâhların denetimi hususunda dahi “güvenlikte karşılıklı bağımlılık” fikrini savunanlar ortaya çıkmıştır.¹⁵⁸

Yan Xuetong ortaklaşa güvenlik politikasının sağlık sigortasına benzetmektedir. Ortak güvenlik politikasında devletler güvenliklerini sağlamak için anlaşmalar yapar. Bunun ittifaktan farkı, herhangi bir devleti veya cepheyi hedef almayıp sâdece güvenliği ve tehdidin her kimden gelirse ona yönelik olmasıdır. Barış

¹⁵⁵ Deng, s. 55.

¹⁵⁶ YIZHOU Wang : **Danglai guoji zhenzhi xilun (Analysis of Contemporary International Politics)**, Shanghai renmin chubanshe, Beijing, 1995 [YİCU, Vang : **Çağdaş Uluslararası Siyâsetin Çözümlemesi**], Şangay Halk Yayınevi, Pekin, 1995], s. 40-41’den aktaran : Deng, s. 56.

¹⁵⁷ Jisi, s. 196-199, 205’den aktaran : Deng, s. 56.

¹⁵⁸ Deng, s. 55-56.

zamanında ve buhran zamanında, sağlık sigortasını da olduğu gibi, yaymakta ve böylece güvenliğin yükü azalmaktadır.¹⁵⁹

Ortak güvenlik politikasının bir diğer özelliği de güvenliğin temininde silâhlanmaya öncelik verilmesi yerine bir bölgede istikrarın sağlanmasına öncelik verilmesidir. ÇHC'nin 1998 senesinde yayımladığı Beyaz Ulusal Güvenlik Kitapçığı'nda [*White Paper on National Defence, 1998*] bu politikaya destek verilmektedir.¹⁶⁰

Yazara göre, Çinli yöneticilerindeki bu değişiklik bir bilişsel değişiklik olmayıp sâdece taktik amaçlı bir değişikliktir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte çok taraflı diplomasi, bölgeler içi ve arası diplomasi imkânları ve BM Güvenlik Kurulu'nun işlevselliği artmıştır. Bu çerçevede BM Güvenlik Kurulu'nun daimî beş üyesi uluslararası konularda, iki kutuplu dünyanın yarattığı gerilim ortadan kalktığı için, Soğuk Savaş döneminde olduğundan çok daha kolay uzlaşmaya başlamıştır. Bu sebeple de devletler arası sorunlar daha kolay hâledilebilir bir hâl almıştır.¹⁶¹

Çin Halk Cumhuriyeti, BM Güvenlik Kurulu'ndaki üyeliğini 25 Ekim 1971 senesinde BM Genel Kurulunun 2758 sayılı kararıyla kazanarak, bir mânâda çok taraflı diplomasiye gerçek anlamda adım atmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu tarihten önceki çok taraflı diplomasi tecrübesi çok azdı. 1950'li ve 1960'lı senelerde SSCB'yle çok yakın ilişki; sonra bu ilişkinin bozulması ve 1970'li senelerde SSCB'nin emperyalizmine karşı "Birleşik Cephe" siyâsetinin uygulanması; ve bâzı Asya ülkeleri¹⁶² ve üçüncü dünya ülkeleriyle olan ilişkileri hâricinde ciddî mânâda

¹⁵⁹ Xuetong, s.160-163'den aktaran : Deng, s. 56-57.

¹⁶⁰ Deng, s. 57.

¹⁶¹ WANG, Jianwei : "Managing Conflict : Chinese Perspectives on Multilateral Diplomacy and Collective Security", *In the Eyes of the Dragon ...*, s. 73-74.

¹⁶² a.m., s. 74.

bir çok taraflı diplomasi ve siyâset tecrübesi yoktu. Soğuk Savaş dönemindeki çok taraflı diplomasi ve politikanın da bugün anladığımız mânâda olmadığı da hatırlanması gerekmektedir.

ÇHC ciddî mânâda çok taraflı diplomasi ve siyâseti 1980 yılından sonra adım adım uygulamaya başlamıştır.

2.1.1 – Asya Kıtası’ndaki Ortak Güvenlik

Asya Kıtası’nda bir ortak güvenlik teşkilatı veya düzeneği kurmak Soğuk Savaş döneminde sosyalist ve sosyalist olmayan ülkeler arasındaki kutuplaşma; siyâsal, ekonomik ve kültürel farklılıklar ve bölgedeki çok çeşitlilik; ve bölgenin târihinde kolonileştirilmenin çok yaygın olması sebebiyle egemenlik ve bağımsızlık hususlarında son derece hassas olunması nedenlerinden dolayı kolay olmamıştır. Bu bağlamda ABD’nin bölgedeki ülkelerle kurmak istediği Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü başarılı olamamış; SSCB tarafından kurulmak istenen benzer temelli bir örgüt için yapılan teklif bölge ülkeleri tarafından reddedilmiştir.¹⁶³ Bu teşebbüslerden, hayâtını bugün de sürdüren Güneydoğu Asya Milletleri Birliği başarılı olmuştur. 8 Ağustos 1967 târihinde Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland tarafından kurulan ASEAN Brunei’nin 8 Ocak 1984, Vietnam’ın 28 Temmuz 1995, Demokratik Laos Halk Cumhuriyeti’nin ve Myanmar’ın 23 Temmuz 1997 ve Kamboçya’nın 30 Nisan 1999 târihinde katılımıyla genişlemiş ve bugün on üyeye sahiptir.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi; SSCB’nin dağılması; bu iki olay neticesinde bölgede kutuplaşmanın sona ermesi ve serbestlikçi ekonominin bölgede etkisini artması sebebiyle, ülkeler arasında ticâretin ve ekonomik ilişkilerin artması ve çeşitlenmesi; Çin ve Japonya’nın ilerlemesi; ABD’nin bölgedeki varlığı; ve yine Soğuk Savaş’ın bitmesinden sonra Güney Çin Denizi, Kuzey Kore ve Kamboçya

¹⁶³ a.e., s. 82.

sorunlarının ortaya çıkması veya devam etmesi ASEAN'a üye ülkeleri ortak bir güvenlik düzenlemesi oluşturmaları için zorlamıştır.¹⁶⁴

ÇHC başlangıçta ASEAN'a de kuşkuyla bakmış ve bu örgütün de kendini hedef aldığını düşünmüştür.

1991 senesinde, bölgede ABD, SSCB ve ÇHC arasında mevcut düzenin Japonya'yı da içerecek şekilde bir dördlü güç olarak örgütlenmesi ve kendi aralarında; her brinin ASEAN ve üyeleriyle birebir ve birlikte ASEAN'la kurum olarak geliştirdiği ilişkiler, bölgede çok taraflı yeni bir siyâsal ekonomik ve askerî düzenin oluşmasına sebep olmuştur.¹⁶⁵

ÇHC ekonomik konularda çok taraflılığa gayet açıkken, bilhassa güvenlik hususlarında gâyet muhafazakâr davranmaktadır. ÇHC ikincil tarz (hükümet dışı kuruluşların yer aldığı ve / veya resmî olmayan) güvenlik müzakerelerine açık durmakla birlikte bu tür güvenlik düzeneklerinin kurulmasına pek yaklaşmamaktadır.¹⁶⁶

ÇHC'nin uyguladığı güvenlik politikaları şöylece sınıflandırılabilir :

I - Seviye bakımından

a-) Küresel Kuruluşlar çerçevesinde

b-) Bölgesel

II - Uygulama bakımından

a-) Birincil tarz (önem veriyor)

b-) İkincil tarz (toplantılara katılıyor fakât bu tür düzenek kurmuyor.)

¹⁶⁴ a.y.

¹⁶⁵ a.y.

¹⁶⁶ a.e., s. 83.

ÇHC'nin, bilhassa Pasifik Asyası'nda çok özellikle çok taraflı ikinci tarz güvenlik düzeneklerine dahil olmaması veya bu tür bir düzenek kurmaya çalışmamasının sebebi, ÇHC için ekonomik çıkarların güvenlik mülâhazalarının önüne geçmiş olmasıdır. Çinli çözümlemecilere göre Pasifik Asyası, Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren dünyanın geri kalan kısımlarına göre nispeten istikrarlı bir durumdadır. Bu bölgede söz konusu dönemde hiçbir büyük çatışma çıkmamıştır; pek çok mahallî sorun uluslararası bir nitelik kazanmadan çözüme kavuşturulmuş ve ÇHC kurulduğu 1949 senesinden beri ilk defa doğrudan silâhlı bir tehditle karşılaşmadığı bir dönem geçirmiştir. Bu çözümlemenin neticesinde Çinli yöneticiler güvenlik alanında bilhassa ikinci tarz çok taraflı düzenlemelerden kaçınmakta ve ekonomik gelişmeyi ve ilişkileri güvenlik ilişkilerinden daha önde tutmaktadır.¹⁶⁷

Ancak, bu çözümlemeden ÇHC'nin hiçbir güvenlik sorunu olmadığı sonucu da çıkarılmamalıdır. ÇHC bugün temel iki güvenlik sorunu bulunmaktadır. Ayrılıkçılık ve toprak sorunları. Ayrılıkçılık tehdidinin kaynağı Tayvan, Tibet ve Sincan (Doğu Türkistan) dır. ÇHC çok taraflı güvenlik düzeneklerinin bu gibi konularda iyi netice vermediğini, hâtta sorunu uluslararasılaştırması daha da içinden çıkılmaz bir hâl almasına sebep olacağını düşünmektedir. Güney Çin Denizi türünden toprak sorunlarının da ikili görüşmeler yoluyla çözülmesinden yanadır. ÇHC her iki tür sorunun uluslararasılaşmasının Çin'in bir büyük devletliğinden kaynaklanan pazarlık ve baskı gücünü sınırlandıracağını düşünmektedir.¹⁶⁸

ÇHC'nin bölgede çok taraflı bir güvenlik düzeneğine yanaşmasının diğer iki sebebi de, bölge ülkeleri arasında ne tür bir düzeneğin kurulacağına dair bir uzlaşmanın bulunmaması ve Çin'in bu tür yapılarda eninde sonunda önderlik için rekabetin meydana çıkacağına inanmasıdır.

¹⁶⁷ a.y.

¹⁶⁸ a.y.

Bir başka sebep de böylesine büyük bir güvenlik yapısını sırtlayacak askerî imkânlardan yoksun olmasıdır. Ayrıca, bu tür bir düzenek büyük ihtimâlle ÇHC'nin tek başına hareket etmek imkânını sınırlandıracaktır. Hâttâ bu yolla Çin'in çevrelenmesine bile sebep olacaktır. Bu tür bir güvenlik düzeneğinin yaşaması için bir düşmana ihtiyacı vardır, bu düşman kim olacaktır? ÇHC henüz bu soruya açıkça cevap verecek durumda değildir.

Wang ÇHC'nin çok taraflı bir güvenlik düzenlemesi içinde yer almasının, askerî ve ekonomik gücünün artışına paralel olarak bölge ülkeleri tarafından daha da istenir hâle geldiği ve Çin'in bu isteği karşılamaması hâlinde bunun bölgede bir sorun hâlini alarak başkaca sorunlara yol açacağı görüşündedir.¹⁶⁹

2.1.1.1 – Çin – ASEAN İlişkileri

ASEAN askerî niteliği ağır basmayan, ekonomik ve siyasal niteliği öne çıkan bir örgüttür. ÇHC 1990 senesinin başında ASEAN'a üye ülkelerle ikili düzeyde ilişkilerini olağanlaştırmış ve 1997 senesinde ASEAN'la diyalogunu başlatmıştır. Bu tarihten itibaren ÇHC ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantıları'na katılmaktadır. ÇHC 1996 senesinde ASEAN'ye örgütün tam statülü diyalog ortağı olmak için yaptığı başvuruya 24 Haziran 1996 tarihinde olumlu cevap verilmiş ve 1996 senesinin Haziran ayında yapılan ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısına Rusya ve Hindistan'la birlikte tam statülü diyalog ortağı olarak katılmıştır.¹⁷⁰

Zaman içinde ÇHC'yle ASEAN arasında beş diyalog düzeneği geliştirilmiştir. 1-) Çin ve ASEAN Arasında Üst düzey yetkililer siyasal damşma; 2-) Çin ve ASEAN Arasında Ortak Ekonomi ve Ticâret Kurulu; 3-) Çin ve ASEAN Arasında Ortak Bilim ve Teknoloji Kurulu; 4-) Çin ve ASEAN Arasında Ortak Kurul; 5-) ASEAN Pekin (Beyjing) Kurulu

¹⁶⁹ a.e., s. 84.

¹⁷⁰ a.e., s. 85.

Zamanla, ÇHC'yle ASEAN arasındaki diyalogun kapsamı güvenliği ilgilendiren güven tesis edici önlemler, barışı muhafaza, denizde arama ve kurtarma, önleyici diplomasi, silâhlanmayı önleme ve Güney Çin Denizi gibi hassas konuları içerecek şekilde genişlemiştir.¹⁷¹

2.1.1.1.1 – ASEAN'ın Nükleer Silahlanmayı Önleme Politikası ve Çin

Kuruluşunda ve Soğuk Savaş'ın sonuna kadar güvenlik sorunlarıyla ilgilenmeyen ASEAN, Soğuk Savaş'ta mevcut kutuplar arası gerginliğin yok olması neticesinde bölgenin en eski ve yaşayan örgütü olarak güvenlik konularına da el atmayı gerekli görmüş ve 1997 senesinde Kamboçya'da meydana gelen olaylarla bundan kaçamayacağını anlamıştır. Kamboçya'daki sorunun çözülmesinde ASEAN'nin önderliğini ÇHC yürütmüş ve ASEAN'nin aldığı bütün kararları desteklemiştir.¹⁷²

ÇHC yüksek ve alçak politika arasında kesin bir ayırım yapmaktadır. Hong Kong ve Tayvan'ın Pasifik Asyası Ekonomik İşbirliği Örgütü Bölge Forumuna [*Asia Pacific Economic Cooperation (APEC) Regional Forum*] girmelerine müsaade ederken, Asya-Pasifik Güvenlik ve İşbirliği Konseyi [*Council for Security Cooperation in the Asia-Pacific (CSCAP)*]'ne Tayvan'ın devlet düzeyinde değil şahıslar düzeyinde katılmasına müsaade etmiştir. Çin ayrıca, ASEAN Bölgesel Forumu'na Tayvan'ın katılmasına müsaade etmemiştir. ASEAN'a üye ülkelerin güvenlik sorunlarını kendi aralarında resmî olmayan bir şekilde ele almaları için kurulmuş bu forumun ASEAN'ın gündemini belirlemesine ve ÇHC.'nin ele almak istemediği konulara sürüklemesine müsaade etmemektedir.¹⁷³

¹⁷¹ a.y.

¹⁷² a.y.

¹⁷³ a.e., s. 86.

ÇHC bu tutumuna rağmen 1996 senesinde Güneydoğu Asya Uluslar Birliği Bölge Forumu'nun kapsamlı güvenlik işbirliği için çalışmalarına başlamasını; ve bu çerçevede ASEAN'a üye ülkelerin ortak askerî harekâtlardan haberdar edilmesi; ve bu harekâtları gözlemlemeleri için dâvet edilmeleri; ve üye ülkelerin diğer bir üye ülkeyi hedef alan keşif harekâtlarının azaltılması ve sonunda kaldırılması vb. tekliflerde bulunmuş; ve 1997 senesinde Pekin'de yapılan Güven Tesis Edici Önlemler Toplantısı'nı Filipinler'le beraber düzenlemeyi teklif etmiştir. Bu Çin'in kendi topraklarında düzenlediği ilk çok taraflı güvenlik toplantısıdır. ÇHC Güneydoğu Asya Uluslar Birliği Bölge Forumu'nun hep resmî olmayan bir diyalog olarak kalmasını tercih etmiştir. Ancak, dönemin ÇHC Dışişleri Bakanı Cuan Şicen, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği Bölge Forumu'nun zaman içinde bölge ülkeleri arasındaki farklılıkları dikkâte alarak kendini geliştirmek ve ortak çıkarları göz önünde tutarak önemli bir rol oynayabilecek seviyeye gelebileceğini söylemiştir.¹⁷⁴

ÇHC'nin ulusal çıkarlarını temin etmekte ASEAN'ı de ustaca kullandığı görülmektedir. ASEAN'a üye ülkelerin hepsi ÇHC'nin Güney Çin Denizi'ndeki taleplerine karşıdır. Ayrıca, Çin'in bu bölgede bulunan Misçif [*Mischief*] Kayalıkları'ndaki varlığını 1995 senesinden itibaren arttırması da ASEAN üyeleri arasında tedirginliğe yol açmıştır. ÇHC bu örgüte üye olarak hem bu gerilimi azaltmaya hem de Güney Çin Denizi'ndeki sorunları ikili görüşmeler yoluyla çözmeyi amaçlamıştır.

ÇHC ASEAN'la ilişkilerini gerek gördüğünde, kendisi için Güney Çin Denizi'nden daha önemli bir husus olan Tayvan hususunda, ASEAN ülkelerinin desteğini almak için değiştirmiştir. Çin 1997 senesine kadar kendini ASEAN üyesi bir çok ülkeyle karşı karşıya getiren, Güney Çin Denizi'ndeki güvenlik sorunlarını görüşmeyi reddederken bu tavrını değiştirerek, ASEAN'la arasındaki ilişkiyi yakınlaştıracak ve ASEAN'ın "Tek Çin" politikasını tekraren ilan edecek bir anlaşma imzalanmasını önermiş; ve ASEAN'ın da buna karşılık örgütün Dostluk ve

¹⁷⁴ a.e., s. 86-87.

İşbirliği Anlaşması'nın ÇHC tarafından imzalanmasını istemesi üzerine yapılan görüşmeler neticesinde her iki taraf da maksadına nail olmuştur.¹⁷⁵

2.1.2 – Kore Yarımadası

ÇHC 1997 senesine kadar Kore Cumhuriyeti'yle Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti arasındaki sorunun iki tarafın aralarında yapacağı görüşmelerle çözülmesi gerektiği tezini savunmuş; fakât; 1997 senesinin Nisan ayında dönemin ABD Başkanı Bill Clinton ve Kore Cumhuriyeti Başbakanı Kim Young Sam tarafından yapılan; ve Kore Savaşı'nı sona erdiren silâh bırakışma antlaşmasının süresinin dolması üzerine bu antlaşmanın yerini alacak ve Çin, ABD, Kore Cumhuriyeti ve DKHC arasında düzenlenecek bir dörtlü görüşme sürecinin başlatılmasını teklifine önceleri soğuk yaklaşan ÇHC, bu tutumunu yavaş yavaş değiştirmiştir.

Bu arada ÇHC'nin Çin'de DKHC ve Kore Cumhuriyeti arasında gizli bir görüşme düzenlediği haberleri çıkmıştır. Böylece Çin bu meselede sanılandan çok daha fazla bir etkinliğinin olduğu ve bu sebeple daha çok müdâhil etmesi gerektiği mesajını vermiştir.

Bu buluşmanın bir diğer sebebi de DKHC'nin teklif edilen dörtlü görüşmelerden bir fayda sağlanamayacağına inanmasıdır.¹⁷⁶

Ancak, ÇHC 1997 senesinde tavrını tamamen değiştirerek dörtlü görüşme teklifini desteklediğini ve görüşmelerin başlaması ve devam etmesi içinde her türlü çabayı sarf edeceğini açıklamış ve DKHC'yi görüşmelere ikna etmek için çok uğraşmıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁵ a.e., s. 87.

¹⁷⁶ a.e., s. 88.

¹⁷⁷ a.y.

ÇHC 1990'lı senelerin ortasından itibaren yeni bir güvenlik düzeneği oluşturmaya başlamıştır. Bu çerçevede ÇHC, Rusya ve bölgenin diğer önemli üç devletiyle askerî güvenliği tesis eden antlaşmalar imzalamıştır. Bu antlaşmalar birlikte ele alındığında hem iki hem çok taraflı bir düzen oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Çin bu yeni politikasının ana ilkesi mümkün olduğunca kurumsallaşmamış ve ikili anlaşmalara dayanan, gönüllü işbirliğine önem veren bir politikadır. ÇHC bu çerçevede resmî olmayan çok taraflı görüşmeleri tercih etmektedir. Bu sebeple ÇHC, APEC'in iyice kurumsallaşmış bir güvenlik örgütüne dönüşmesini istemektedir.¹⁷⁸

ÇHC'nin bu yeni güvenlik stratejisinin bir diğer ilkesi de hiçbir ikili veya çok taraflı askerî ittifakı veya bloğu amaçlamamaktır. Çinli yöneticilere göre askerî ittifaklar ve bloklar Soğuk Savaş Dönemi'nin kavramları ve uygulamalarıdır ve Soğuk Savaş Dönemi'nin sonrasında, küreselleşme döneminde güvenliği sağlamada yetersizdir. Bu sebeple, ABD'nin NATO'yu doğuya (Asya'ya) doğru genişletmeye ve Japonya'yla askerî ittifakını güçlendirmeye çalışması Çinli yöneticilerde rahatsızlık yaratmaktadır. Bu bağlamda ÇHC'nin ASEAN ülkesiyle kurduğu ilişki, ABD'yle Japonya arasındaki ittifakı dengeleyen bir unsurdur aynı zamanda.¹⁷⁹

ÇHC'nin yeni güvenlik stratejisiyle ilgili olarak dönemin ÇHC Dışişleri Bakanı Qian Qichen bu düzeni “yeni bir güvenlik düzeni” olarak nitelendirmiş ve halkın günlüğü gazetesi de bu düzenin Asya kıtasında ilk defa uygulanan bir düzen olduğunu yazmıştır.¹⁸⁰

Çin'in kurduğu yeni güvenlik düzeni herhangi bir ülkeyi hedef almak yerine bölgede herkesin ihtiyacı olan istikrarı sağlamaya yöneliktir. Qian Qichen Güneydoğu Asya Uluslar Birliği Bölge Forumu gibi güvenlik örgütlerinin amacının

¹⁷⁸ a.e., s. 89.

¹⁷⁹ a.e., s. 89-90.

¹⁸⁰ a.e., s. 89.

“ortak bir tehdidi bertaraf etmek değil, bilakis ortak bir maksadı temin etmektir, ki o da bölgesel barış ve istikrardır.”¹⁸¹

demmiştir.

3 – Yeni Soğuk Savaş

Bu yeni güvenlik düzeninin asıl boyutu ekonomik güvenlidir. Çinli yöneticilere göre büyüme ve refah, bölgenin ve dünya güvenliğinin maddî temelleridir ve bu sebeple ekonomi istikrarının sağlanması ve muhafaza edilmesi son derece önemlidir. 1998 senesinin Temmuz ayında yapılan Güneydoğu Asya Uluslar Birliği Bölge Forumu’nun yıllık toplantısında konuşan ÇHC’nin dışişleri bakanı Tang Jiaxuan Doğu Asya Ekonomik Bunalımının savaş kadar yıkıcı etkisi olduğunu; ekonomik güvenliğin giderek ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçası hâline geldiğini ve bu sebeple Güneydoğu Asya Uluslar Birliği Bölge Forumu gibi çok taraflı güvenlik düzenlerinin ekonomik güvenliği temin için aşırı akçal (mâlî) spekülasyonların tâkip edilmesi ve bunlara karşı katı önlemlerin alınması vb. tedbirlerin arttırılması gerektiğini söylemiştir.¹⁸²

ÇHC’nin bu tavrındaki değişikliğin sebepleri kısaca şöylece özetlenebilir: ÇHC Soğuk Savaş Dönemi’nin sona ermesinden sonra ortaya çıkan dünya düzeninde, sâdece ekonomi bakımından değil güvenlik bakımından da karşılıklı bir bağımlılığın doğduğunu idrak etmiştir. Artık ülkelerin güvenlikleri diğer ülkelerin çıkarıyla çok daha bağlantılı hâle gelmiştir.¹⁸³ Bu sebeple artık klâsik mânâdaki iki

¹⁸¹ a.y.

¹⁸² a.e., s. 90. Bu konuşmanın tam İngilizce metni için bkz. : 6358 JIAXUAN, Tang : “Address by H.E. Mr. Tang Jiaxuan Minister of Foreign Affairs Of the People’s Republic of China At the 5th ARF Ministerial Meeting Manila“, **The University of Hawaii School of Hawaiian, Asian and Pacific Studies Website**, 27 Temmuz 1998, erişim : < <http://www.shaps.hawaii.edu/security/arf/arf31osp.html> >, 14 Mart 2007 [“Çin Halk Cumhuriyeti Büyükelçisi Zât-ı Âlileri Tang Ciaşuan’ın Beşinci ARF Bakanlar Toplantısında Yaptığı Konuşma“, **Havai Üniversitesi Havai, Asya ve Pasifik Çalışmaları Okulu Ağ Yöresi**, 27 Temmuz 1998]. “ARF”, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği Bölgesel Forumu [ASEAN Regional Forum]’nun kısaltmasıdır.

¹⁸³ A. YING, “New Security Mechanism Needed for asian-Pacific Region“, **Beijin Review**, 18-24 August 1997 [__ : “Pasifik Asyası Bölgesi İçin Yeni Bir Güvenlik Düzenine İhtiyaç Var“,

tarafli diplomasi ulusal guvenlik sorunlarini cozememektedir. Ikinci olarak, ÇHC dünya duzeninin cok kutuplu bir duzen olmaya dogru yol aldigı gorusundedir. Cok tarafli diplomasi ve politika bu sureci hizlandirmanin ve hedefine ulastirmanin en etkin yoludur. Çinli yoneticilere gore cok kutuplasmayla cok tarafli diplomasi birbirine baglidir.¹⁸⁴ Ucuncu sebep, giderek guclenen Çin'in dünya olaylarini sadece izlemek ve kendi canı dogrudan yaninca mudahale ederek guclenmesini devam ettiremeyeceginin farkına varmasıdır. ÇHC'nin bilhassa 1997 senesinden beri takip ettigi cok tarafli diplomasi, ÇHC'nin artık dünya olaylarında söz sahibi olmak istediginin, söz sahibi oldugunun ve Soğuk Savaş Dönemi sonrası dünya duzeninin sekillenmesinde de söz hakkı istediginin isaretidir. Dörduncu sebep, guclenen Çin'in diger uikelerde ve bilhassa ABD'de "Çin tehdidi" kuramlarının gelistirilmesine ve ABD'nin böyle bir düşünümsel ve ruhbilimsel savaş baslatilmasından çekinen Çin'in, bu ihtimalleri bertaraf etmek istemesidir. ÇHC çok tarafli diplomasi izleyerek uzlaşmacı yanını öne çıkararak böyle bir niyeti olmadığını göstermektedir.¹⁸⁵

ÇHC çok tarafli diplomasi izlerken egemenlik haklarına son derece önem vermektedir. Çin için çok tarafli guvenlik duzenlemelerinin olusturulmasının birinci şartı taraf uikelerin egemenliklerine hanel gelmemesi ve taraf uikelerin söz konusu duzenlemelere gönüllü katılmasıdır. Ayrıca, çok tarafli guvenlik duzenlemeleri hiçbir şekilde askerî niteliğe büründürülmemelidir. Bu tür guvenlik duzenlemeleri sadece siyâsal çözümlere destek olacak mahiyette olmalıdır.

Çin ana yurdunun birlestirilmesi konusu çok tarafli guvenlik duzenlemelerinin konusu olamaz. Guvenlik duzenlerinin kurulması bu duzenlerde egemen devletlerin yer alması esasına dayanırken egemen olmayan unsurlar ekonomik çok tarafli duzenlemelere katılabilir. Ayrıca çok tarafli duzenlemeler bu

Pekin'den Bakış, 18-24 Ağustos 1997], s. 6; TIANRI, Tang : "The New Model of Security Cooperation", **Outlook**, no : 31, 1997 [__ : "Yeni Guvenlik İşbirliği Modeli", **Öngörü**, sayı : 31, 1997], s. 44.'den aktaran : Wang, s. 91.

¹⁸⁴ a.e., s. 91.

¹⁸⁵ Wang, s. 92.

düzenleme içinde bulunan büyük güçlerin nispeten güçsüz ülkelere müdahale etmeleri için bir kılıf olmamalıdır.¹⁸⁶

ÇHC için ikili diplomasi hâlâ önemlidir ve ikili diplomasiyi çok taraflı diplomasinin ve güvenlik düzenlerinin oluşturabilmesi için esas görmektedir. Çin aynı zamanda ikili diplomasiyi başka ülkelerin uyguladıkları ikili diplomasinin etkilerini bertaraf etmek veya azaltmak için de kullanmaktadır.¹⁸⁷

3.1 – ABD'nin Güney Asya Bölgesine Yönelik Politikaları

1990 senesinden itibaren ABD Güney Asya bölgesine yönelik bir bölge politikası uygulamaya başlamış ve bu politikanın temelini de Hindistan'la yakınlaşmak ve Pakistan'ı küstürmeden bu ülkeyle ilişkileri soğutmak olmuştur. Bu politika çerçevesinde Soğuk Savaş döneminde “yabancılaşmış demokrasi (uzaklaşmış demokrasi)” olarak kabûl edilen Hindistan, “ilişki kurulan demokrasi [engaged democracy]“ olarak kabûl edilmeye başlanmıştır.¹⁸⁸ ABD 1990'lı yılların başından itibaren Hindistan'la güvenlik boyutunu ve askerî boyutu da kapsayan kurumsal ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu politika değişikliğinin sebepleri kısaca maddeler hâlinde şu şekilde özetlenebilir¹⁸⁹ :

1. SSCB'nin çökmesi
2. Afganistan'ın Rusya'nın çevrelenmesi bakımından sâhip olduğu önemi yitirmesi

¹⁸⁶ a.y.

¹⁸⁷ Wang, s. 93.

¹⁸⁸ 6245 GUIHONG, Zhang : “US Security Policy towards South Asia after September 11 and its Implications for China: A Chinese Perspective“, **Strategic Analysis**, vol. : 27, no. : 2, April – June, 2003, s. 146 [GUIHONG, Cang . “Çin Gözüyle 11 Eylül Sonrasında ABD'nin Güney Asya'ya Yönelik Güvenlik Politikası ve Çin'e Etkisi“, **Stratejik Çözümleme**, cilt : 27, sayı : 2, Mayıs – Haziran, 2003].

¹⁸⁹ a.m., s. 146-151.

3. Hindistan'ın ciddî bir güç olarak yükselmeye başlaması
4. ABD'de Hint asıllıların sayısının artması ve bu kişilerin statü simgesi iş ve mevkîlere sâhip olması sebebiyle ABD iç politikasında bir baskı unsuru olmaya başlamaları.¹⁹⁰
5. Petrol zengini Basra Körfezi'ni pazar zengini Asya ve bilhassa Güney Asya'ya bağlayan Hint okyanusunun öneminin artması. Bu önemi hasebiyle Hint Okyanusu ABD'nin Avrupa – Atlantik Ötesi stratejisinin Asya – Pasifik stratejisine bağlayan bir sahadır. Bu ilişki Soğuk Savaş döneminde ve Soğuk Savaş yıllarının sonrasında ilk senelerde kopmuştu. Soğuk savaş dönemi sonrasında Rusya'nın ve Çin'in geleceğinin belirsizleştiğini düşünen ABD Çin'i kuşatmak için önemli olan halkanın Hindistan olduğunu görmüştü.
6. ABD Pâkistan'a en azından “başarısız devlet” gözüyle bakarken Hindistan'ı geliştirmekte ve güçlenmekte olan bir ülke olarak görmesi.
7. Hindistan'ın Çin'e ekonomik, siyasal ve siyasal yeryüzeysel bakımdan rakip olması ve aralarında sınır sorunları bulunması sebebiyle ABD'nin bu rekabetin ve sorunlar üzerinde oynayarak ÇHC'yi kuşatmak istemesi.
8. Bir topyekûn veya sınırlı nükleer silâh savaşının önlenmesi ve kitle imhâ silâhlarının yayılmasının önlenmesi ABD dış politikasının en öncelikli amacı hâline gelmesi.
9. Bilhassa Hindistan ve Pâkistan'ın 1998 senesinde yaptıkları nükleer silâh denemeleri ve Clinton yönetiminin Pâkistan'a altıncı denemeyi yapmaması için büyük vaatler de dâhil olmak üzere her yolu denemesine rağmen

¹⁹⁰ ABD'da yaşayan Hintlilerin ABD için çok önemli olduğu yayımlanan bazı raporlardan anlaşılmaktadır; bu tür raporlara örnek olarak bkz. : 6243 “India – US Relations A Vision for Future“, **Pacific Council on International Policy**, Report of the Joint Task Force of Pacific Council on International Policy and Observer Research Foundation, June, 2005, erişim : Pacific Council on International Policy Website < <http://www.pacificcouncil.org/pdfs/us-india.pdf> >, 20 Mart 2007 [“Hindistan'la ABD Arasındaki İlişkiler Gelecek İçin Bir Ufuk “, **Pasifik Uluslararası Siyâset Konseyi**, Pasifik Uluslararası Siyâset Konseyi ve Gözlemci Araştırma Vakfı Ortak Raporu, Haziran 2005, erişim : Pasifik Uluslararası Siyâset Konseyi Ağ Yöresi].

Pâkistan'ın altıncı denemeyi yapması üzerine. ABD'nin Hindistan'ın güvenlik ihtiyaçlarına yakın durmaya başlaması.

10. Pâkistan'la Hindistan arasında 1999 senesinde patlak veren Kargil çatışmaları esnâsında Pâkistan'ın sınır bölgesine nükleer silâh yığıldığı yolunda haberler çıkması.

11. Bu çatışma sonunda ABD'nin baskısıyla Pâkistan'ın eski hatta dönmeyi kabûl etmesi üzerine Pâkistan'da bir askerî darbenin gerçekleşmesi ve yönetime Pervez Müşerref'in geçmesi.

Bu gelişmeler Bill Clinton'un 2000 senesinin Mart ayında Hindistan'a yaptığı ziyâret ve bu ziyâret esnâsında, ki bu ziyâretiyle Bill Clinton 22 seneden beri Hindistan'ı ilk ziyâret eden ABD Başkanı olmuştur, iki ülke arasında varılan büyük bir anlaşmayla sonuçlanmasına sebep olmuştur.

“Hindistan'la Birleşik Devletler Arasındaki İlişkiler :21. Yüzyıl için Bir Ufuk” başlığını taşıyan ortak bildirgeyle iki ülke arasındaki ilişkilerin yüksek düzeyde ziyâretleri de kapsayacak ve her alana yayılacak şekilde kurumsallaştırılacağı ilân etmiştir.¹⁹¹ Clinton Hindistan meclisinde yaptığı konuşmada, Hindistan ve Pâkistan'ı Kapsamlı Denemelerin Yasaklanması Antlaşması (KDYA)'yı imzalamaya ve çatışmanın sonlandırılması için gerekli

¹⁹¹ Bu bildirgenin İngilizce aslı için bkz. : 6340 “Indo-US Relations: A Vision for the 21st Century“, **Indian Embassy (Washington D.C.) Website**, New Delhi, 21 March 2000, erişim : < http://www.indianembassy.org/indusrel/clinton_india/joint_india_us_statement_mar_21_2000.htm >, 20 Mart 2007 [“ Indo-US Relations: A Vision forthe 21st Century“, **Hindistan ABD Büyükelçiliği Ağ Yöresi, Yeni Delhi, 21 Mart 2000**]; 6341 “Joint Statement on United States – India Relations Indo-US Relations: A Vision forthe 21st Century “, **Find Articles Website**, 21 March 2000, erişim : < http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m2889/is_12_36/ai_61971475 >, 20 Mart 2007 [“Birleşik Devletler Hindistan İlişkilerine Dair Ortak Bildirge : 21. Yy. İçin Bir Ufuk“, **Makale Bul Ağ Yöresi**, 21 Mart 2000]; Bill Clinton'un Hindistan ziyâreti ve söz konusu bildirgeyle ilgili Çin'de yayımlanan bir yorum için bkz. : 6342 “Clinton Visit Opens New Chapter in Indo-US Relations“, **People's Daily Online**, editorial, March 26, 2000, erişim : < <http://english.people.com.cn/english/200003/26/eng20000326O101.html> >, 20 Mart 2007 [“Clinton'un Ziyâreti Hindistan'la ABD Arasındaki İlişkilerde Yeni Bir Sayfa Açtı“, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**, başyazı, 26 Mart 2006].

tedbirleri almaya dâvet etmiştir.¹⁹² George Bush yönetimi göreve başladığında Hindistan'la ilişkileri bilhassa güvelik boyutuyla öne çıkarmayı amaçlamış ve bu maksatla bu ülkeyle ilişkilerinde kitle imhâ silâhlarının yayılmasının önlenmesi hususunu dış politikasının önceliği olmaktan çıkarmış ve Hindistan'a KDYA'yı imzalaması için yaptığı baskıdan vazgeçmiştir. Birinci George Bush yönetiminde Hindistan'a 1998 senesinde yaptığı nükleer silâh denemeleri sebebiyle uygulanan ambargoların kaldırılması yolunda adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu dönemde de ABD'nin Pâkistan'a bakışı kötüleşerek devam etmiştir.

11 Eylül 2001 senesinde ikiz kulelere yapılan saldırı sonrasında ABD'nin bölgeye yönelik politikası değişmiştir. Bu dönemde Pâkistan'da ABD'nin **tedhişe karşı savaş** politikasında ABD'yle ittifak etmiştir. Tâliban örgütü ve Usame Bin Lâdin sebebiyle Pâkistan'ın önemi artmıştır. Bu dönemde George Bush yönetimi Hindistan ve Pâkistan'a uygulanan ambargoları kaldırmış; Pâkistan'a ekonomik ve askerî yardımlarda bulunmuştur.

11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin tedhişe karşı savaş siyâsetinden Çin Doğu Türkistan, ki bilhassa ÇHC bunun uğrunda ABD'ye çok ciddî destek vermiştir¹⁹³; Tibet'teki ayrılıkçı hareketler; Tayvan; dünya ekonomi dizgesine ve Asya kıtasındaki dizgeye katılmak bakımlarından istifâde ettiyse¹⁹⁴ de Çin'de, geçen zaman zarfında ABD'nin bölge ülkeleriyle bu kadar sıkı ilişki kurması ve askerî olarak bölgeye yerleşmesinin ÇHC'nin bölgede ve hâttâ dünyadaki etkinliğini azalttığına dair endişeler duyulmaya başlanmıştır. 11 Eylül saldırısının akabinde ABD'nin Rusya'yla ilişkisinin düzelmesi; Rusya'nın Orta Asya'da ve sınırlarının

¹⁹² Guihong, s. 151-152.

¹⁹³ 6265 HUNTER, Robert E. : "After 9/11 : US Policy in Northeast Asia", **Asia-Pacific Review**, vo. : 10, no. : 1, 2003, s. 6 [HANTIR, Robert E. : "11 Eylül Sonrasında Kuzeydoğu Asya'da ABD Politikası", **Asya-Pasifik Bakış**, cilt : 10, sayı : 1, 2003].

¹⁹⁴ 6259 SWAINE, Michael D. : "Exploiting a Strategic Opening ", **Strategic Asia**, no. : 5, 2005, s : 68, erişim : The National Bureau of Asian Research Website < http://www.nbr.org/publications/strategic_asia/pdf/sa04_3china.pdf >, 20 Mart 2007 [SVEYN, Maykıl D. : "Stratejik Çatlaktan Yararlanmak", **Stratejik Asya**, sayı : 5, 2005, erişim : Ulusal Asya Araştırmaları Bürosu Ağ Yöresi]. Sveyn ayrıca ÇHC'nin, ABD'nin tedhişe karşı savaşına katılmasının "kurban ziyniyetini "terk edip "büyük güç olmak" zihniyetine geçmesinde büyük faydası olduğu görüşünü ileri sürmektedir; a.m., s. 79.

dibinde ABD askerî varlığına müsaade etmesi; diğer Orta Asya ülkelerinin de benzer bir tavır içine girmesi ve ABD'nin Tayvan'la askerî ilişkilerin artması da ÇHC'deki bu endişeyi daha da güçlendirmiş ve ÇHC yöneticilerinde ABD tarafından kuşatılmaktalık düşüncesinin kuvvetlenmesine sebep olmuştur.

3.2 – Şangay İşbirliği Örgütü ve Çin

Aslen 26 Nisan 1996 târihinde Şangay'da, Rusya, ÇHC Kırgızistan, Kazakistan ve Tâcikistan arasında imzâlanan Sınır Bölgelerinde Askerî Güvenin Arttırılması antlaşmasıyla temelleri atılan ve yine aynı ülkeler arasında 24 Nisan 1997 târihinde imzâlanan Sınır Bölgelerinde Askerî Varlığın Azaltılması Antlaşmasıyla iyice şekillendirilen Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) 15 Haziran 2001 târihinde Rusya, ÇHC, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan Tâcikistan tarafından Şangay İşbirliği Örgütü Bildirgesi'nin ilân edilmesiyle kurulmuştur. Örgüt hükümetler arası işbirliğini amaçlayan ekonomi, akçal yapılar, kültür, teknoloji, güven ve iyi komşuluk ilişkilerini esas alan bir örgüt olarak tasarlanmıştır. Örgüt 2001 senesinin Temmuz ayında ÇHC'yle Rusya arasında İyi Komşuluk İlişkileri ve Dostça İşbirliği Antlaşması'nın imzâlanmasıyla güçlendirilmiştir. 2002 senesinin haziran ayında Sen Petersburg'da yapılan zirve toplantısında örgütün kuruluş sözleşmesi ayrıntılandırılarak imzalamak sûretiyle örgüt kurumsal yapıya kavuşturulmuştur.

Örgüt ekonomik vd. konular etrafında şekillendirilmiş olmakla birlikte tedhişçilik, ayrılıkçılık ve aşırıcılığın esas tehditler olarak kabûl etmekte ve bu tehditlerle mücâdele etmek üzere örgütlenmektedir. Örgüt 16-17 Haziran 2004 târihinde Taşkent'te yapılan zirve toplantısında alınan karar üzerine Taşkent'te Tedhişçiliğe Karşı Bölge Mücâdele Kuruluşu [*Regional Antiterrorism Structure (RATS)*]'nu kurmuştur.

Örgüt ayrıca ortak askerî tatbikatlar da yapmakta ve bu tatbikatlar giderek plânlı yapılan tatbikatlar hâlini almaktadır. Bu tatbikatlardan ilki 2003 senesinde Kazakistan'da, ikincisi yine aynı yılda Çin'de yapılmıştır. Çin ve Rusya, ŞİÖ

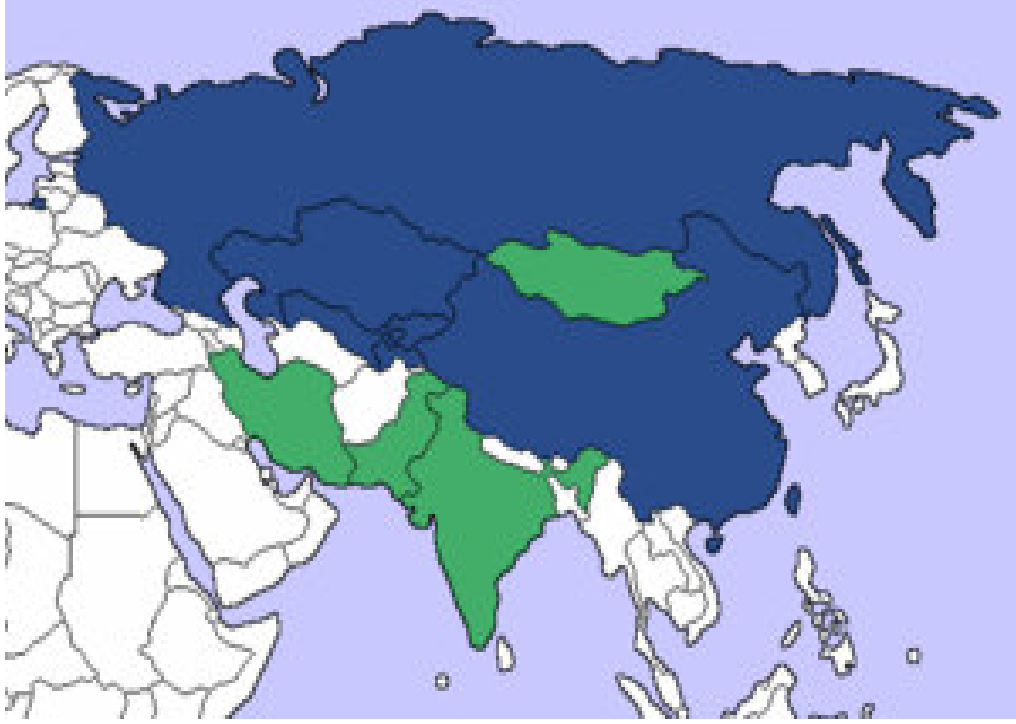
hâricinde çok daha büyük çapta bir askerî tatbikat 2005 senesinin Ağustos ayında Barış Görevi 2005 adı altında yapılmıştır. Bu tatbikatın sonuçlanmasıyla birlikte Rus yetkililer örgütün askerî nitelik kazanması gerektiği ve Hindistan'ın da gelecekte bu tatbikatlara katılabileceği hususlarından söz etmiştir.

Ekonomik alanda Çerçeve Anlaşması 23 Eylül 2003 târihinde imzalanmıştır. Anlaşmanın imzâ töreninde ÇHC Başbakanı Wen Jiabo serbest ticâret bölgesi kurulması ufkunu sunmuştur. 2005 ve 2006 yıllarında bilhassa enerji ve başta bankacılık olmak üzere akçal alanlarda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Örgüt üyeleri arasında ve örgüt çerçevesinde kültürel ilişkiler de genişletilmektedir.

Örgüt gözlemci üyelik statüsünü de kurmuş ve Moğolistan 2004 senesinde Taşkent zirve toplantısında; Pâkistan, Hindistan ve İran 2005 senesinde Astana zirve toplantısında gözlemci üye olarak kabûl edilmiştir. Moğolistan, Pâkistan ve İran tam üyelik için başvuruda bulunmuştur. Belarus da gözlemci üyelik için başvuruda bulunmuş ve bu konuda Kazakistan'ın desteğini kazanmıştır. Radikal Sırp Partisi de Sırbistan'ın ŞİÖ'yle ilişki kurması için çağrıda bulunmuştur.

Rusya ve ÇHC arasındaki çıkar çatışmaları örgütün önündeki en önemli sorundur. Bu sorun en açık biçimde 11 Eylül 2001 saldırısından sonra ABD'ye karşı tam bir tavır alınamaması sebebiyle ABD'nin Orta Asya ülkelerindeki askerî varlığı çok artmıştır. 2005 sensinde yapılan Astana zirvesinde üye devletlere ülkelerindeki ABD askerî varlığına son vermeleri yolunda bir takvim sunmaları için çağrıda bulunmuş ve Özbekistan ABD'nin ülkesinde bulunan K-2 üssünü kapatmasını istemiştir. Örgüt 2006 senesinde yapılan zirve toplantısında Orta Asya'da bulunan ABD üsleri konusunda bir açıklamada bulunmamıştır.

Harita – 1 : ŞİÖ’ye üye ve gözlemci ülkeler. Gözlemci ülkeler Yeşil renkle işaretlenmiştir.

Soğuk savaş sonrası dönemin başlarını da kapsayacak şekilde ÇHC’nin nükleer silâh politikasına yön veren dış politikasını ana hatlarıyla özetledikten sonra ÇHC’nin nükleer silâh politikalarını incelemeye başlayabiliriz.

3.3 – Çin Halk Cumhuriyeti’nin Silâh Satışları¹⁹⁵

1996 senesinde ABD Kongresi’nin bazı üyeleri. ÇHC’nin Pâkistan’a nükleer silâh yapımında kullanılan mıknaatlardan beş bin adet sattığını ve bunun NPT’ye açıkça aykırı olduğu gerekçesiyle, bu satışa karışan Çin kurum ve kuruluşlarına

¹⁹⁵ “ABD’nin ÇHC’ye Uyguladığı Ambargolar“ başlıklı bölüme kadar yer alan bilgiler şu kaynaktan derlenmiştir : 5703 KAN, Shirley A. (specialist in National Security Policy at Foreign Affairs, Defense and Trade Division) : **China and Proliferation of Weapons of Mass Destruction and Missiles : Policy Issues**, Congressional Research Service (C.R.S.) Report for Congress, Order Code : RL31555, updated : April 6, 2006 [Şörlü A. KAN, (ABD Dışişleri Bakanlığı Savunma ve Ticâret Dairesi’nde Ulusal Güvenlik Politikaları uzmanı), **Çin ve Kitle İmha Silâhlarını ve Füzelere Yayılması : Politika Meseleleri**, Kongre Araştırma Hizmetleri — Kongre Raporu, Sipâriş numarası : RL3155, güncellenme târihi : 6 Nisan 2006].

ambargo uygulanması talebini dile getirmiştir. ABD Dışışleri Bakanlığı'nın 21 Ocak 1997 senesinde yayımladığı bir raporda da, ÇHC'nin 1994 senesinin sonundan başlamak üzere 1995 ortalarına kadar olan dönemde Pâkistan'a uranyumun zenginleştirilmesin kullanılan mıknatıslardan çok sayıda sattığı iddiasında bulunmuştur.¹⁹⁶ Bu dönemde Clinton yönetimi, Amerikan firmalarının ÇHC'deki iş imkânlarını engellemek için, genel mânâda Çin hükûmetinin tamamını etkileyecek bir ambargodan kaçınmış ve dönemin Dışışleri Bakanı Warren Christopher İhracat ve İthalât Bankası'ndan ÇHC'deki ticarî işlemlerin akçalandırmasını bir ay için durdurmasını istemiştir. Bu arada bazı üst düzey Amerikalı yetkililer, bazı ÇHC yetkililerinin bu satışı kabûlendiklerine dair gayri resmî işâretler verdiğini söylemiş, fakât başka bir kısım ABD yetkilileri bu konuda somut kanıt bulunmadığını belirtmiştir.

Clinton yönetimi 10 Mayıs 1996 târihinde, ÇHC'yle yeni bir antlaşmaya varıldığını söyleyerek, ÇHC'ye ve Pâkistan'a ambargo uygulanmayacağını ilân etmiştir. Bu anlaşmaya göre, ÇHC'nin satışı kabûllenmekle birlikte bu satışın hükûmetin bilgisi dışında gerçekleştiği hususundaki ısrarının kabûl gördüğü; ve ÇHC'nin bundan sonra Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK)'nin denetimlerini kabûl etmeyen ülkelere bu tür mâlzeme göndermeyeceği taahhüdünde bulunduğu; NPT çerçevesindeki yükümlülüklerini tekraren teyit ettiği ve ilgili madde, mâlzeme ve teknolojisine dair ihracat düzenlemeleri için danışmalarda bulunmayı kabûl ettiği duyurulmuştur. ÇHC Dışışleri Bakanlığı 11 Mayıs 1996 târihinde ÇHC'nin UAEK'nin denetimine tâbi olmayan tesislere nükleer mâlzeme ve teknolojisi yarımında bulunmayacağına dair bir açıklama yapmıştır.¹⁹⁷

14 Eylül 1996 târihli bir CIA [*Central Intelligence Agency* (Merkezî İstihbarat Teşkilâtı)] raporu, ÇHC'nin Pâkistan'a plütonyum veya uranyumun işlenmesinde kullanılabilecek özel sanâyi fırını ve ileri teknoloji ürünü arıza tespit cihazları [*high-tech diagnostic equipment*] sattığını ve bu cihazların kullanılacağı

¹⁹⁶ a.r., s. CRS-3.

¹⁹⁷ a.r., s. CRS-4.

tesislerin de muhafazalı olmadığını bildirmiştir. Yine aynı rapora göre, böyle bir aktarımın gerçekleşmesi için üst düzeydeki hükümet görevlilerinin onayı gerekmektedir. Pâkistan'da bulunan söz konusu tesis 1998 senesinde faaliyete geçmesi plânlanan Huşab nükleer reaktörüydü.

ABD dışişleri bakanlığı 9 Ekim 1996 târihinde yaptığı bir açıklamada ÇHC'nin taahhütlerini bozmadığını duyurmuştur. Kanâatimizce ABD'nin bu tür bir tavır sergilemesinde, CIA'nın söz konusu raporunda da belirtildiği üzere bahsi geçen mâlzeme ve teknolojisinin çifte kullanımlılık niteliği iyi bir dayanak olmuştur. Ancak, söz konusu mâlzeme ve teknolojinin aktarıldığı tesislerin UAEK'nın muhafazası altında olmaması hususunu ABD dışişleri bakanlığının dikkâte almadığı görülmektedir.

ÇHC Pâkistan'da 1992 yılında Çasma nükleer santralını inşa etmeye başlamış ve 1994 senesinde Pâkistan'a muhafaza altında olmayan ve plütonyum üretilmesinde kullanılan Huşab reaktörünü inşa etmesi için yardımda bulunmuştur. 2001 senesinden beri faaliyette olan bu reaktör, UAEK'nın muhafazası altında olmakla birlikte bu muhafaza bir tam kapsamlı muhafaza [*full scope safeguard*] değildir.

Hindistan'ın, 11 ve 13 Mayıs 1998 târihlerinde yaptığı iki nükleer silâh denemesinin esas sebebi olarak, ÇHC'nin Pâkistan'a nükleer silâh konusunda verdiği desteği göstermesi; ve Pâkistan'ın bu denemelere 28 ve 30 Mayıs 1998 târihlerinde yaptığı iki denemeye cevap vermesine ÇHC'nin engel olamaması ÇHC'yi güç durumda bırakmıştır. ÇHC bu durumu söz konusu denemeleri BM çerçevesinde kınayarak hafifletmeye çalışmıştır.

2000 senesinde haber görüntüsünde kamuoyuna sızdırılan istihbarat raporlarında, ÇHC'nin yine Huşab'da inşa edilen ve nükleer silâhlarda kullanılan plütonyum elde etmek için 1998 senesinin Nisan ayında faaliyete geçen ağır su reaktörünün yapımında da Pâkistan'a yardımda bulunduğu şüphelenildiği duyurulmuştur; ancak, Clinton yönetimi söz konusu reaktörün tam olarak nasıl inşa

edildiğinin bilinmediğini söylemekle böyle bir ihtimâli reddetmiştir.¹⁹⁸ Buna rağmen ÇHC'nin Pâkistan'la bu tür bir ilişki içinde olduğu ABD yetkililerince çeşitli vesilelerle dile getirilmektedir.

ÇHC'nin Nükleer Tedârikçiler Grubu'na üyeliğinin kesinleşmesinden hemen önce, Pâkistan'la önceden yapılan bir anlaşma gereğince, Nükleer Tedârikçiler Grubu'nun tam kapsamlı muhafazası dışında tutulması kararlaştırılan Çasma nükleer santralının inşası için anlaşma yapması ABD tarafında ÇHC'nin niyetleri konusundaki kuşkuların devam etmesine sebep olmuştur.

Pâkistan'ın nükleer silâh programının başında bulunan Abdülkâdir Han'ın Libya'ya, ÇHC'den santrifuj tasarımı karşılığında 1980 senesinde aldığı ve ÇHC'nin 1966 senesinde denediği ve füzeyle fırlatılabilir hâle getirdiği bir atom bombası tasarımını sattığının da ortaya çıkmasıyla ÇHC'nin Libya'nın nükleer silâh sâhibi olması sürecinde dolaylı bir rol oynadığı da anlaşılmıştır.¹⁹⁹

3.3.1 – Pâkistan'a Füze Teknolojisi Satışı

ÇHC'nin Pâkistan'a sattığı kısa menzilli yörünge altı M-11 füzeleri ve bu füzelere ait teknoloji ABD'de, bu füzelerin 500 kg. yükü 800 km. mesâfeye fırlatabilme özelliğinden dolayı FÜTD (Füze Teknolojisini Denetleme

¹⁹⁸ a.r., s. CRS-5.

¹⁹⁹ Abdülkâdir Han DKHC'ye de nükleer silâh mâlzemesi ve teknolojisini sağlamakla da suçlanmıştır. Son zamanlarda yapılan resmî açıklamalar, Abdülkâdir Han'ı Libya'nın temin ettiği nükleer silâh yapımında kullanılması mümkün mâlzemeyi bu ülkeye sağlamakla doğrudan suçlanamayacağını göstermektedir. İlk elde, Libya'nın Abdülkâdir Han'ın doğrudan dahliyle Pâkistan'dan satın aldığı iddia edilen ülüminyum tüplerin aslında bir Malezyalı firma tarafından Libya'ya temin edildiği; ve Malezya'da düzenlenen raporların Kuzey Kore'ye bir atıfta bulunmadığı ortaya çıkmıştır. ABD yetkililerinin sonradan yaptığı açıklamalarda, Abdülkâdir Han'ın DKHC'ye herhangi bir nükleer silâh mâlzemesi veya teknolojisini sağlamadığını ifade edilmiştir. İngiltere'de İngiliz istibaratının nükleer silâhların ve füzelerin yayılması husundaki faaliyetlerinin araştırılması maksadıyla kurulan Butler [Batlır] Kurulu'nun hazırladığı rapor da Abdülkâdir Han'ın faaliyetlerini sâdece Libya'yla ilişkilendirmiş ve Kuzey Kore'ye herhangi bir nükleer silâh mâlzemesi veya teknoloji temin ettiğine bir bilgi vermemiştir. (bkz. : 5753 HARRISON, Selig S : "Did North Korea Cheat?", **Foreign Affairs**, Jan/Feb2005, Vol. 84, Issue 1 [HERRİSİN, Selig : "Kuzey Kore Aldattı mı ? ", **Dış İşleri**, Ocak / Şubat 2005, cilt : 84, sayı : 1])

Düzenlemesi)'ye aykırı olduğu gerekçesiyle, rahatsızlık yaratmıştır. ABD'nin istihbarat raporlarına göre, ÇHC bu füzeleri Pâkistan'a bazen tam füze bazen de füzelerin parçaları şeklinde satmıştır. George Herbert W. Bush yönetimi, ÇHC'nin Pâkistan'a M-11 füzesi satması sebebiyle ilk ambargoyu 1991 senesinin Haziran ayında uygulamış ve bu ambargoyu 23 Mart 1992 târihinde kaldırmıştır. Ancak, Clinton yönetimi, ÇHC'nin Pâkistan'a bu füzelerin parçalarını sattığı gerekçesiyle 24 Ağustos 1993 târihinde yeni bir ambargo koymuştur. Bu ambargo, ABD Dışışleri Bakanı Warren Christopher ve ÇHC Dışışleri Bakanı Qian Qichen'in 4 Ekim 1994 târihinde imzâladıkları ve ABD'nin Ağustos 1993 târihli ambargoyu kaldıracağını ve ÇHC'nin de 500 kg.lik yükü 300 km. fırlatma sığasına özgün olarak sâhip karadan karaya fırlatılan füzeler satmayacağını ilân eden orak bildirgesi üzerine kaldırmıştır; ancak, ABD'de bu kararın doğruluğuna dair tartışmalar 2000 yılına kadar devam etmiştir.

9 Eylül 1999 târihli ABD Dışışleri Bakanlığı raporu ilk kez resmen ve açıkça Pâkistan'ın ÇHC'den M-11 füzeleri aldığı iddiasında bulunmakla kalmamış, bu füzelerin nükleer silâh saldırılarında da kullanılabileceğini de öne sürmüştür. Kendi içindeki tartışmalar ve Kongreyle yaptığı pazarlıklar sonucunda Clinton yönetimi 21 Kasım 2000 târihinde, ÇHC kuruluşlarının Pâkistan'a Füze Teknolojisini Denetleme Düzenlemesi [FTDD / *Missile Technology Control Regime (MTCR)*]'ye göre 1. ve 2. sınıf füzelere ait parçalar sattığının tespit edildiğini ve ÇHC'nin füzelerin yayılmasının önlenmesine dair bulunduğu yeni taahhütler dikkâte alınarak, ÇHC'nin geçmişte yaptığı füze satışları sebebiyle kendisine uygulanan ambargoların kaldırılacağını duyurmuştur.

ABD, ÇHC'yi Pâkistan'a füze fabrikası kurmakta yardım etmekle de suçlamıştır. Söz konusu fabrikanın 1995 senesinde inşa edilmeye başlandığı ve 1998 senesinde tamamlanarak faaliyete geçebilmesi için ÇHC'den bazı mâlzemenin beklendiği yolunda haberler çıkmıştır. Pâkistan 6 Nisan 1998 târihinde ilk kez DKHC'nin No Dong füzesi esas alınarak üretilmiş orta menzilli yörünge altı Hatf-5 füzesini denemiştir. ABD istihbaratı, ÇHC'nin bu füzenin yapımı için Amerikan malı özel işleme metal baskılarını ve fırınları Pâkistan'a satmış olabileceği iddiasında

bulunmuştur. Bundan başka ÇHC'nin Pâkistan'da ikinci bir fabrika inşa ettiği ve Pâkistan'a özel çelik ve güdüm cihazları sağladığı yolunda haberler de 2000 yılında gündeme gelmiştir. Ayrıca, yine ABD istihbaratı 2000 yılında, ÇHC'nin Pâkistan'a füze konusundaki yardımlarını 1999 senesinin ikinci yarısında arttırdığına dair raporlar yayımlamıştır. Yine 2000 yılında ÇHC'nin Pâkistan'a iki kademeli katı yakıtlı orta menzilli yörünge altı füze olan Şâhin-2'yi geliştirmesi için yardımda bulunduğu haberleri çıkmış ve Merkezî İstihbarat Direktörü George Tenet 7 Şubat 2001 târihinde Kongre İstihbarat İşleri Kurulu'nda verdiği ifâdede bu yöndeki kuşkuları doğrulamıştır.

2001 senesinde de, ÇHC'nin 2000 senesinde bulunduğu taahhütlere aykırı olarak Pâkistan'a kısa menzilli yörünge altı füze olan Şâhin-1 ve orta menzilli yörünge altı füze olan Şâhin-2 için on iki gemi yükü füze parçası gönderdiği yolunda haberler çıkmıştır. 1 Eylül 2001 târihinde ABD Dışişleri Bakanlığı Çin Maden Cihazları Kurumu [*China Metallurgical Equipment Corporation*]'a Pâkistan'a FTDD'ye göre 1. ve 2. sınıf füze teknolojisi aktardığı Gereğesiyle ambargo uygulamıştır. Kasım 2004 târihli Merkezî İstihbarat Direktörü'nün raporu ÇHC'nin 2003 senesinin ikinci yarısında Pâkistan'a Şâhin füzelerinin seri üretimini yapması ve Şâhin-2 füzelerinin geliştirmesi için yardımda bulunduğunu öne sürmüştür.

3.3.2 – Demokratik Kuzey Kore Halk Cumhuriyeti'nin Füze İzlenesine Destek

1998 senesinden itibaren ABD ÇHC'nin DKHC'ye füze programına yardımda bulunduğuna dair ABD hükûmetinin de onayladığı haberler çıkmıştır. HKO'nun Genel Kurmay Başkan Vekili Tümgeneral Xiong Guankai 1998 senesinin Ağustos ayının başlarında, DKHC'nin üç kademeli orta menzilli Taepo Dong-1 füzelerini denendiği 31 Ağustos 1998 târihinin hemen öncesinde ÇHC'yi ziyaret etmiştir. ABD hükûmetinin söz konusu iddiasına karşılık bazı uzmanlar ÇHC kurumlarının Çin hükûmetinin bilgisi dışında hareket ettiğini öne sürmüştür.

ABD Ulusal İstihbarat Kurumu'nun 1998 senesinin sonlarında Çin Uzay Aracı Fırlatma Teknolojisi Akademisi [*China Launch Vehicle Technology Academy*]'nin DKHC'nin füze programıyla bağlantılı uzay programına yardımda bulunduğunu, fakât bu yardımın DKHC'nin orta menzilli yörünge altı Taepo Dong füze programıyla ilgili olduğuna dair bir kanıt bulunmadığını bildirmiştir. ABD istihbaratının 8 Mart 1999 târihli bir raporu Çin kuruluşlarının DKHC'ye ivme ölçerler, düzdönerler (jiresop) ve hassas kesme makinaları verdiği iddiasında bulunmuştur. 1999 senesinin Ekim ayında bir Çin kuruluşu olan Çangda Kurumu'nun Rusya'dan, Çin'in DKHC'ye daha önce sattığı tipte düzdöner almaya çalıştığı yönünde istihbarat raporlarının bulunduğuna dair haberler çıkmıştır.

Merkezî İstihbarat Direktörü'nün 1999 senesinin Nisan ayında yayımlanan raporu ilk kez ÇHC'yi resmen ve açıkça DKHC'ye füze mâlzemesi temin etmekle suçlamıştır. Merkezî İstihbarat Direktörü'nün 2003 senesinin Nisan ayında yayımlanan raporu, DKHC'nin 2002 senesinin birinci yarısında füze programı için yabancı kaynaklardan mâlzeme temin ettiğini belirtmekle birlikte, ÇHC'nin veya kurumlarının adlarını anmamıştır.

3.3.2.1 – DKHC'nin Gizli Nükleer Silâh İzlenesi

DKHC yetkilileri ülkelerinin gizlice uranyum zenginleştirdiğini ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı James Kelly DKHC'de yürütülen görüşmeler esnâsında, 4 Ekim 2004 günü DKHC açıklamıştır.

Merkezî İstihbarat Direktörü 2003 senesinin Nisan ayında yayımladığı raporunda, DKHC'nin yıllardır uranyum zenginleştirme programı yürüttüğünden kuşkulandığını fakât bu yönde bir delil bulunmadığı belirtilmiştir.²⁰⁰ Merkezî İstihbarat Direktörü'nün önceki raporlarında DKHC'nin bir de plütonyum programı

²⁰⁰ a.r., s. CRS-19.

yürüttüğüne dair bilgiler mevcuttur. 2004 senesinin Nisan ayı itibariyle ABD istihbarat DKHC'nin sekiz adet nükleer silâh olduğunu tahmin ettiğini bildirmiştir.

Merkezî İstihbarat Başkanı George Tenet 24 Şubat 2004 târihinde Senato'nun İstihbarat İşleri Kurulu'na verdiği ifâdede, DKHC'nin 1990 senesinin ortalarında bir veya iki nükleer silâh imâl ettiğinden ve plütonyumun seri olarak üretilmesi sağlayacak sekiz bin adet plütonyum çubuğu ürettiğinden emin olduğunu açıklamıştır. Ayrıca, Savunma Bakanlığı İstihbarat Dairesi Başkanı Koramiral Lowell Jacoby 16 Şubat 2005 târihinde verdiği ifâdede, muhtemelen denemeye hazır olan Taepo Dong-2 füzesinin iki kademeyle ABD'nin bazı bölgelerine nükleer savaş başlığı saldırısı düzenlenebileceğini; aynı füzenin üç kademeli modeliyle Kuzey Amerika'nın her noktasının nükleer savaş başlıklarıyla vurulabileceğini söylemiştir.

ABD bakımından bir sorun olan DKHC meselesinde ÇHC'nin adı Pâkistan sebebiyle gündeme gelmiştir. Zirâ, ABD istihbaratı Pâkistan'ın DKHC'ye nükleer silâh geliştirmekte gerek teknoloji gerek teknoloji ürünleri aktarmak sûretiyle yardımcı olduğu iddiasında bulunmakta; ve bu iddia üzerine ÇHC'nin de Pâkistan'a nükleer silâh ve füze üretmesi hususunda yardımda bulunması sebebiyle, ÇHC'nin de dolaylı bir yoldan da olsa DKHC'nin nükleer silâh ve füze pogramına katkıda bulunmuş olma ihtimâli gündeme getirilmiştir. ABD'yi meşgûl eden bir diğer husus da Pâkistanla DKHC arasındaki bu ilişkinin ne kadarından ÇHC'nin haberli olduğu hususudur

Gündeme gelen bir diğer husus da, ÇHC'nin Pâkistan, İran ve DKHC gemi ve uçaklarının DKHC'nin gizli nükleer silâh ve füze programıyla ilgili mâlzeme sevkiyatında bu ülkelere ne kadar kolaylık sağladığıdır. Bu soru akılları kurcalarken Hintli yetkililerin 1999 senesinde denetledikleri DKHC bandıralı Kuvalsan'da Libya'ya gönderilmiş bir skud füzesi üretim hattının yanı sıra Japonya ve Çin'den gönderilmiş parçaların bulunmuş olması, füze teknolojisinin yayılmasında ABD'nin sıkı müttefiklerinin de yer aldığı fakât bu ülkelerin ÇHC Libya, DKHC veya Pâkistan'ın suçlandığı kadar suçlanmadığını göstermektedir.

2002 senesinin Temmuz ayında füze parçaları taşıdığı iddia edilen bir Pâkistan C-130 yük uçağının DKHC'ye uçması; 2002 senesinin Aralık ayında ABD ve İspanyol yetkililerin arama yaptıkları DKHC bandıralı So San isimli gemide Yemen'e gönderilmiş skud füzelerinin bulunması ve geminin son uğrağının ÇHC olması, bir İran gemisinin 2002 senesinin Şubat ve Kasım aylarında ÇHC'nin Tiancin limanından füze parçaları alarak DKHC'ye hareket ettiği ve buradan da füze parçaları ve füze yakıtı aldığı; 2003 senesinin Nisan ayıyla Temmuz ayı arasındaki dönemde bir İran yük uçağının, DKHC'ye füze taşımakta kullanılan ahşap kundak almak için gütmek maksadıyla ÇHC'den hava sahasından geçmek için altı izin istediği yolundaki haberler, ÇHC'nin bu yöndeki hareketlerinden duyulan kuşku arttırmıştır. Bu son olay üzerine ABD hükûmeti ÇHC hükûmeti nezinde diplomatik girişimde bulunmuştur.

3.3.3 – Libya'ya Füze Satışları

2000 yılında ÇHC'nin Libya'ya füze programında yardımda bulunduğu yolunda istihbarat raporlarına dayanan haberler yayımlanmaya başlamıştır. Bu haberlere göre, ABD Savunma Bakanlığı 1999 senesinde ÇHC'nin Libya'da füze tasarımında kullanılmak üzere ses hızı üstü rüzgâr tüneli inşa etmeyi plânladığını öğrenmiştir. Bir başka rapora göre, ÇHC Libya'ya 600 mil erimli El Fetih füzesini geliştirmek için 1999 senesinden itibaren yardım etmiştir. Bir başka haberde de Libyalı füze uzmanlarının Pekin Havacılık ve Uzay Adamlığı Üniversitesi'nde eğitim gördüğü belirtilmiştir. ÇHC'nin Libya'ya füze güdüm ve seyrüsefer dizgeleri temin ettiği yönündeki haberler de yine 2000 yılında çıkmıştır.

Merkezî İstihbarat Dairesi'nin 2000 senesinin Ağustos ayında yayımlanan raporu ilk kez ÇHC'yi Libya'ya füze geliştirmekte yardımda bulunmakla suçlamıştır. Yine Merkezî İstihbarat Dairesi'nin 2003 senesinin Kasım ayında yayımlanan raporunda Libya'nın füze geliştirmekte 2003 senesinin ilk yarısı itibariyle hâlâ ÇHC'ye ve diğer ülkelere dayandığı iddia edilmiştir. Libya'nın KİS imâl etmekten vazgeçmesinden sonra bu ülkenin daha önce bahsi geçen yüksek hız tüneline inşa etmediğinin anlaşıldığı bildiren haberler çıkmıştır.

3.3.4 – Irak’a Füze Teknolojisi Satışı

Merkezî İstihbarat Dairesi Başkanı'nın özel danışmanı Charles Duelfer Irak'ın KİSlerine dair 30 Eylül 2004 târihli raporunda, Irak'ın 2003 yılında bu ülkeye yapılan ABD saldırısının öncesinde füze geliştirme programı için ÇHC'den yardım aldığı iddiasında bulunmuştur. ÇHC'nin bu yardımını Rusya ve Fransa'nınkilerle birlikte petrol karşılığında yaptığı bildirilmiştir. ÇHC bu rapora göre sınırlı miktarda yardımda bulunmakla birlikte gönderdiği ivme ölçerler ve düzdönerler çok önemli parçalardır. Yine bu rapor, Irak'ın ÇHC'den 2002 senesinin başından 2003 senesinde bu ülkeye ABD saldırısının başlamasına kadar geçen süre zarfında bilgisayarlı füze güdüm programlarını çocuklar için bilgisayar oyunu veya programı adı altında aldığı; Irak'ın bu mâlzemenin bedelini yabancı para ve petrolle ödediği; bu programların kullanıldığı füzelerin ABD'nin saldırısının başlarında ABD'nin Kuveyt'te bulunan kuvvetlerine karşı kullanıldığı iddiasında bulunmuştur. Ancak, bütün bu iddialara rağmen söz konusu raporun ÇHC'nin hükûmet olarak yasak mâlzeme gönderdiğine dair bir delil bulunmadığı ve muhtemelen yeni özelleştirilen Çin kurumlarının böyle bir işe tevessül etmiş olabileceği hususu belirtilerek bitirilmiş olması dikkât çekicidir.²⁰¹ Raporda ayrıca ÇHC'nin Irak'a bazı yörünge altı füze parçaları ve uzaktan haberleşme dizgeleri temin ettiğini ve Çin hükûmetini bu sevkîyatlardan bazılarını önlemek için teşebbüste bulunduğu hususları da ifâde edilmiştir.

²⁰¹ a.r., s. CRS-2.

3.3.5 – ÇHC'ye Uygulanan Ambargolar ve ÇHC'nin Tepkisi

3.3.5.1 – ABD'nin ÇHC'ye Uyguladığı Ambargolar

ABD 1987, 1991 ve 1993 senelerinde füzelerle, 1997 senesinde kimyasal ve canlı bilimsel silâhlarla ilgili olarak dört, 2001 senesinde İran'ın silâhlanmasının Önlenmesi Yasası ve İhracatı Denetleme yasasına dayanarak iki adet; 2002 senesinde İran ve Irak'ın Silâhlanmasının Önlenmesi Yasası'na dayanarak kimyasal silâhlarla ilgili üç; 2003 senesinde ikisi yönetim tâlimatı ve biri İran'ın Silâhlanmasının Önlenmesi Yasası'na dayanarak toplam dört; 2004 senesinden biri yönetim tâlimatı ve dördü 2000 senesinden kabûl edilen İran'ın Silâhlanmasını Önleme Yasası'na dayanarak beş;; 2005 senesinde İran'ın Silâhlanmasını Önleme Yasasına dayanarak bir; 2006 senesinde Yönetim Tâlimatlarına dayanarak iki; ve 1985 senesinde nükleer mâlzeme ihracatıyla ilgili olmak üzere bir adet olmak üzere toplam yirmi iki adet ambargo uygulamıştır. Füzelerle ilgili olarak 1985 yılında ÇHC'nin İran'a gemisavar kruyz füzeleri satması sebebiyle uygulanmış ve bu ambargo 1988 senesinde kaldırılmıştır. 1991 ve 1993 senelerinde uygulamaya konular ambargolar Clinton yönetimi tarafından ÇHC'nin 1992 senesinde ABD'ye verdiği ve FTDD'ye uyacağına dair taahhüt mektubu ve 1994 târîhli ABD ve ÇHC Ortak Bildirgesi üzerine kaldırılmıştır. Bush yönetimi ise ÇHC'ye iki yıl zarfından sekiz ambargo uygulamıştır.²⁰² ABD'nin ÇHC'ye uyguladığı ambargoların târih, kapsam, sebep ve kaldırılma sebepleri aşağıdaki çizelgede özetlenmiştir.

²⁰² Bu bildirgenin İngilizce metni için bkz. : 6072 “Joint United States-People's Republic Of China Statement On Missile Proliferation - Joint United States-People's Republic Of China Statement On Stopping Production Of Fissile Materials For Nuclear Weapons 4 October 1994“, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/mtrusch.htm> >, 17 Şubat 2007 [“Birleşik Devletler’le Çin Halk Cumhuriyeti’nin Füzelerin Yayılmasına Dair Ortak Bildirgesi – Birleşik Devletler ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin Nükleer Silâhları İçin Bülönelbilir Maddelerin Üretilmesinin Durdurulmasına Dair Ortak Bildirgesi – 4 Ekim 1994 “, **Nükleer Tehdidi Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

Çizelge – 1 : ABD'nin ÇHC'ye Uyguladığı Ambargolar : 1989 – 2000

Târih	Ambargo	Tanımı	Süresi
16 Aralık 1985	Nükleer mâlzemelerin, Tesislerin ve parçaların dış-satımının yasaklanması.	23 Haziran 1985 târihinde Çin ve ABD arasında iki taraflı Nükleer İşbirliği Antlaşması imzalandı. ABD Kongresi bu antlaşmayı onayladı, fakât antlaşmaya tabî nükleer mâlzemeler, tesisler ve parçalar için ihracat müsaadeleri verilmeden önce bazı şartların yerine getirildiğine dair başkanlık doğrulaması talep etti.	Hâlen geçerli
22 Ekim 1987	Çin'e ileri teknoloji ürünlerinin ihracatının durdurulması	Reagan Yönetimi Çin'in İran'a gemi savar füzeleri satmasına karşılık Çin'e satılması uygun görülmüş ileri karmaşık teknoloji ürünlerin aşamalı olarak serbest bırakılması sürecini durdurmuştur. Çin Dışişleri Bakanı Wu Xueqian'ın 1988 senesinde Vaşington'a yaptığı ziyaret esnâsında ABD Dışişleri Bakanlığı Reagan yönetiminin Çin'in İran'a ipek böceği füzeleri satmadığına kâni olması sebebiyle, bu yasağı kaldırdığını açıklamıştır.	9 Mart 1988 târihinde kaldırılmıştır
25 Haziran 1991	Füzelerle ilgili bilgisayar teknoloji ürünlerinin ve uyduların dış satımının yasaklanması	1990 târihli Füze Teknolojisini Deleme yasası uyarınca Çin Hassas Ölçüm Makinaları Dışsattım / İthalât Şti, Çin Seddi Sanayi Kurumu; Uzay ve Üst Kaman Havaküre Araştırma Kurulu (Pâkistan) Bush yönetimi 21 Şubat 1992 târihinde Ulusal Güvenlik gerekçesiyle bu yaptırımları kaldırdığını açıkladı.	23 Şubat 1992 târihinde kaldırıldı. Pâkistan firması için Süresi doldu.

24 Ağustos 1993	ÇHC'nin füze teknolojisi aktardığı iddiasıyla Çin Uzay ve Havacılık Sanayi Bakanlığına ve Pakistan Savunma Bakanlığına konan ambargolar.	1990 târihli Füze Teknolojisini Denetleme Kanunu uyarınca.	1 Kasım 1994 târihinde kaldırıldı.
21 Mayıs 1997	Bâzı Çinlilere, iki Çin ve bir Hong Kong şirketine İran'ın kimyasal silâh programına bilerek mâlzeme yardımında buldukları için ambargo konulması.	1991 târihli Kimyâsal ve Dirim bilimsel Silâhların Denetlenmesi ve Bu Tür Savaş Yöntemlerinin İlgası kanunu uyarınca uygulanmıştır.	En az iki yıl süreli
18 Haziran 2001	Jiangsu Yongli Kimyâsalları, Üretim Bilgisi ve İhracat ve İthalât Şirketi'ne uygulanan ambargo.	2000 yılında kabûl edilen İran'ın Silâhlanmasını Önleme Yasası'nın 3. Bendi uyarınca	--
1 Eylül 2001	Çin Mâdencilik Teçhizatı Kurumu, alt işletmeleri ve bunlaryerine kurulmuş kuruluşlara karşı uygulanan ambargolar	Silâh İhracatını Denetleme Yasası ve İhracat İdâresi Yasasının 1979 senesinde değiştirilen hükümleri uyarınca	En az iki yıl süreli
16 Ocak 2002	Liyang Kimyâsallar Teçhizatı, Çin Makine ve Elektrik Teçhizatı Dış-alım ve İhracat Şirketi ve bir Çinli şahsa karşı uygulanan ambargolar.	2002 yılında kabûl edilen İran'ın Silâhlanmasını Önleme Yasası uyarınca	En az iki yıl süreli

9 Mayıs 2002	Liyen Kimyasallar Teçhizatı Şirketi, Sınırlı Sorumlu Zibo CHEMET Petrol Kimyası Teknolojisi Ürünleri ve Cihazları Fabrikası; Millî Çin Makine Elektrik Teçhizatı İthalât ve Dışsatım Şirketi; Çin Wha Cheong Tai Şirketi; Çin Gemi İnşaatı ve Ticâreti Şirketi, Çin Hassas Ölçüm Makineleri İthalât ve İhracat Kuruluşu, Millî Çin Havacılık Üretim Bilgisi İthalât ve İhracat Kuruluşu; bir Çinli şahsa karşı uygulanan ambargolar.	2000 yılında kabûl edilen İran'ın Silâhlanmasını Önleme Yasası uyarınca	En az iki yıl süreli
9 Temmuz 2002	Çin Jiangsu Yongli Kimyasallar ve Üretim Bilgisi İthalât ve İhracat Kuruluşu; Q.C. Chen; Çin Makine ve teçhizat İthalât ve İhracat Kurumu; Millî Çin Makine ve teçhizat Dışsalım ve İhracat Kurumu; Sınırlı Sorumlu CMEC Makine ve Elektrik Teçhizatı İthalât ve İhracat Şti; Wha Cheong Tai Şirketi, Çin Gemi İnşaatı ve Ticâreti Şirketi; Hans Rej Shiv (Hindistan)	1992 târihli İran ve Irak'ın Silâhlanmasını Önleme Yasası uyarınca	En az iki yıl süreli
23 Mayıs 2003	Çin Kuzey Sanayileri Kurumu Bu ambargoya bu kuruluşun mallarının alınmaması ve ABD sınırları içine sokulmaması da dâhildir.	12938 ve 13094 numaralı Yönetim Tâlimatı uyarınca.	En az iki yıl süreli.
3 Temmuz 2003	Changgwang Sinyong Kuruluşu (North Korea), Taian Dış Ticâret Kuruluşu, Zibo Kimyâsallar Teçhizatı Kuruluşu, Liyang Yunlong Kimyâsallar Teçhizatı Şti., Kuzey Çin Sanayi Kuruluşu, ve Çin Hassas Ölçüm Makineleri İthalât ve İhracat Kuruluşu	2000 yılında kabûl edilen İran'ın Silâhlanmasını Önleme Yasası'nın 3. bendi uyarınca.	En az iki yıl süreli veya ilgili bakanlık başka bir gerekçeyle kaldırıncaya kadar

24 Temmuz 2003	Çin Hassas Ölçüm Makineleri İhracat ve İthalat Kuruluşu [<i>China Precision Machinery Import Export Corporation (CPMIEC)</i>]’na füze teknolojilerini aktardığı gerekçesiyle konan ambargo. Bu ambargo ABD hükûmetinin bu kuruluştan hiçbir ürün almamasını ve yine bu kuruluşun hiçbir ürününün ABD ülke sınırları içine girmemesini öngörmektedir.	12938 ve 13094 numaralı Yönetim Tâlimatı uyarınca	Süresi belli. değil.
19 Eylül 2003	NORINCO’ya füze üretim bilgisini aktardığı iddiasıyla konan ambargo. Bu ambargo dış-alım yasağı ve bu kuruluş için ihracat müsaadelerinin verilmemesinde içeriyordu. ABD hükûmeti ayrıca Çin devletinin mülkiyetinde olup füze parçaları ve elektronik aksamı, uzay araçları ve teçhizatı ve hava arası teçhizatı geliştiren, diğer kuruluşlar içinde ambargo kararı almıştır.		İki sene süreli
1 Nisan 2004	Opto-Electronic Technology (BIOET), Çin Hassas Ölçüm makineleri İthalât İhracat Kuruluşu Doğu Bilimsel Cihazlar Kuruluşu, Zibo Kimyasallar Teçhizatı, ve NORINCO’ya konulan ambargolar.	2000 yılında kabul edilen Silâhlanmanın Önlenmesi Yasası uyarınca.	İki sene süreli
20 Eylül 2004	Çin Yeni Çağ Şirketler Topluluğu’na konulan ambargo.	12938 ve 13094 numaralı Yönetim Tâlimatı uyarınca	İki sene süreli
23 Eylül 2004	Pekin Hava Devrimi Bilimi Enstitüsü, Pekin Işık Elektronik Teknolojisi Enstitüsü, Çin Seddi Sanayi Kurumu, NORINCO, Ekonomi Ticâret Ltd. Şirketi, Doğu Bilimsel Cihazlar Kurumu ve Güney Sanayi, Bilim ve Teknoloji Ticâret Lt. Şti.	2000 yılında kabul edilen İran’ın Silâhlanmasını Önleme Yasası’nın 3. Bendi uyarınca.	İki sene süreli

24 Kasım 2004	Liaoning Jiayi Metal and Mineral Ltd. Şti., Wha Cheong Tai Ltd. Şti., Shanghai Triple Uluslar Arası Ltg. Şti., ve Q. C. Chen	2000 yılında kabûl edilen İran'ın Silâhlanmasını Önleme Yasası'nın 3. Bendi uyarınca	İki sene süreli
27 Aralık 2004	Sınırlı Sorumlu Pekin Alit Üretim-bilgisi Şirketi (AICO); Çin Havacılık Üretim Bilgisi İthalât ve İhracat Kurumu;Çin Seddi Sanayi Kurumu; NORINCO; Q. C. Chen; Wha Cheong Tai Şti.; Zibo Kimyâsallar Teçhizatı Ltd. Şti.	2000 yılında kabûl edilen İran'ın Silâhlanmasını Önleme Yasası'nın 3. Bendi uyarınca.	İki sene süreli.
23 Aralık 2005	Çin Hava Bilgi Ürünleri İhracat ve İthalât Kurumu; ; Çin Kuzey Sanayileri Kurumu leme Yasası'nın 3. Bendi Hongdu Havacılık Sanayisi; Sınırlı Sorumlu Metal ve Mineraller Şirketi; Sınırlı Sorumlu Ounion (Asya) Yetimsel ve Teknik Şirketi; Sınırlı Sorumlu Zibo CHEMET Petrol Kimyası Bilgiürünleri ve Cihazları Şirketi	2000 yılında kabûl edilen İran'ın Silâhlanmasını Ön- uyarınca.	İki sene süreli.
13 Haziran 2006	Sınırlı Sorumlu Pekin Alit Üretim-bilgisi Şirketi (AICO); Sınırlı Sorumlu LIMMT Ekonomi ve Ticâret Şirketi; Çin Seddi Sanayi Kurumu; Çin Hassas Ölçüm Makineleri İthalât ve İhracat Kuruluşu; Sed Havacılık (Çin Seddi Sanayi Kurumu'nun ABD bürosu)	13382 sayılı Yönetim Talimatı ve Hazine Bakanlığı'nın Özellikle Tespit Edilmiş ve Men Edilmiş Kişiler Dizelgesi uyarınca	Geçerli
15 Ağustos 2006	Çin Seddi Hava Yolları	13382 sayılı Yönetim Talimatı ve Hazine Bakanlığı'nın Özellikle Tespit Edilmiş ve Men Edilmiş Kişiler Dizelgesi uyarınca	

Kaynak : 6073 “US Arms Control/Nonproliferation Sanctions Against China”, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/sanclist.htm> >, 17 Şubat 2007 [“Birleşik Devletler’in Çin’e Uyguladığı Silâhların Denetlenmesi / Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme Ambargoları”, **Nükleer Tehdidi Önceleme Girişimi Örül Ağ Yöresi**].

3.3.5.2 – Japonya’nın ÇHC’ye Uyguladığı Ambargolar

Japonya ÇHC’ye nükleer silâh denemelerine devam ettiği gerekçesiyle akçal yaptırım uygulamıştır. İlk akçal yaptırım 1995 senesinin Mayıs ayında Japon hükûmetinin ÇHC’ye verdiği borcu nükleer silâh denemelerine devam ettiği gerekçesiyle gündeme gelmiştir. Japon hükûmeti 1995 senesinin geri kalan kısmında ÇHC’ye vereceği borcu durdurmuştur. Japon hükûmeti ayrıca bu yaptırımların kapsamını daha da genişletmeyi de düşünmüş fakât bu yola tevessül etmemiştir. ÇHC’nin tek taraflı olarak nükleer silâh denemesi yapmayacağını ilân etmesi ve KDYA’yı imzâlaması üzerine 1996 senesinin başlarında 1996-1998 seneleri arasındaki dönemi kapsayan dördüncü akçal yardım için görüşmeler başlamıştır. 28 Mart 1997 târihinde Japonya ÇHC’ye borç vereceğini açıklamıştır. ÇHC bu anlaşmanın iki ülke arasındaki dostça ilişkinin bir sonucu olup başka meselelerle bir iğlisinin bulunmadığını açıklamıştır.

3.3.5.3 – ÇHC’nin Yaptırımlara Tepkisi

ÇHC kendisine uygulanan bu tür yaptırımlara sert tepki göstermiş ve bu tepkisini çeşitli uluslararası toplantılarda da açıkça dile getirmiştir. Bu tepkilerin özünde ABD’yi kendi öznel değerlerini uluslararası hukukun yerine geçirerek keyfî davranmakla; ambargoları ÇHC’nin ulusal haysiyetine zarar verecek şekilde uygulamak ve ilân etmekle; ve ambargoları iç soruşturma ve kendi hukukuna dayandırarak koymakla suçlanmıştır.²⁰³ Buna mukâbil ÇHC muhtemelen ABD’nin

²⁰³ 6074 ZUKANG, Sha (Ambassador for Disarmament Affairs of the People's Republic of China): “Statement at the First Committee of the 52nd Session of the United Nations General Assembly“, New York, 14 October 1997, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/sha1097.htm> >, 18 Şubat 2007 [ZUKANG, Şa (Çin Halk Cumhuriyeti Silâzsılanma İşlerinden Sorumlu Büyükelçisi) : “Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 52. Birleşiminin Birinci Kurulunda Yapılan Konuşma“, Nev York, 14 Ekim 1997, **Nükleer Tehdidi Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**]; 6204 yzr. a.y. : “Forth U.S.-China

bu baskıları karşısında 2002 senesinde kapsamlı bir ihracat düzenlemesine gitmiştir.²⁰⁴ ÇHC, ABD'nin kuşkulandığı Çin şirketlerinin soruşturması için kendisiyle işbirliği yapmak yerine sâdece kendi bilgilerine dayanarak nükleer maddeleri uygunsuz olarak ihraç ettiğine inandığı Çin şirketlerini bu şirketlere ambargolar uygulayarak cezâlandırmak yolunu tercih etmekle suçlamaktadır. ÇHC gerektiğinde bu tür durumlarda kendisinin de lâzım gelen cezâları verdiğini belirtmektedir.²⁰⁵ ÇHC daha genel olarak ABD'nin kitle imhâ silâhlarının yayılmasının önlenmesi için uluslararası düzenlemelerden imtinâ ederek daha çok

Conference on Arms Control, Disarmament and Nonproliferation : Practical Steps for Improving U.S.-China Cooperation On Arms Control and Nonproliferation“, **Monterey Institute of International Relations – Center for Nonproliferation Studies, Conference Website**, Conference (20-21 July 2004, Beijing, China), Report, East Asia Nonproliferation Program, September, 2004, s. 10 ve 31, erişim : < <http://cns.miis.edu/cns/projects/eap/research/uschina5/5thconf.pdf>>, 17 Mart 2007 [__ : “ABD’yle Çin Arasında Silâhların Denetimi, Silâhsızlanma ve Kitle İmha Silâhların Yayılmasının Önlenmesine Dair Dördüncü Konferans : ABD’yle Çin Arasında Silâhların Denetlenmesi ve Kitle İmha Silâhların Yayılmasının Önlenmesinin Geliştirilmesine Dair Atlabilecek Uygulanabilir Adımlar“, **Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**, 20-21 Temmuz 2004 tarihinde Çin’in Pekin şehrinde yapılan konferansın raporu, Doğu Asya’da Kitle İmha Silâhların Yayılmasının Önlenmesi İzlenesi].

²⁰⁴ 6200 LIEGGI, Stephanie : “Sixth U.S.-China Conference on Arms Control, Disarmament and Nonproliferation : US-China Nonproliferation Cooperation“, (Monterey Institute of International Studies) **Center for Nonproliferation Center**, East Asia Nonproliferation Program, conference (5-6 June 2006, Washington D.C.) report, October, 2006, erişim : Monterey Institute for International Studies Website < http://cns.miis.edu/cns/projects/eap/research/uschina6/US_China_Conf06.pdf >, 3 Mart 2007, s. 20 ve 35 [LIEGGI, Stefani : “Altıncı Birleşik Devletler-Çin Silâhların Denetimi, Silâhsızlanma ve Kitle İmha Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Konferansı : B.A.D’yle Çin Arasında Kitle İmha Silâhların Yayılmasını Önleme İşbirliği“, (Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü) **Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önceleme Çalışmaları Merkezi**, Doğu Asya İzlenesi, 5-6 Haziran 2006 tarihinde Vaşington D.C.’de yapılan konferansın raporu, Ekim, 2006, erişim : Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü].

²⁰⁵ 6362 “Two Chinese Companies Fined for Violating Regulations on Missile Export Control”, Asian Export Control Observer, June 2004, s. 10, erişim : Monterey Institute of International Relations – **Center for Nonproliferation Studies Website** < http://www.cns.miis.edu/pubs/observer/asian/pdfs/aeco_0406.pdf >, 15 Mart 2007 [“İki Çin Şirketi Füze Dışsatımını Denetleme Düzenlemelerini İhlâl Ettikleri Gerekçesiyle Para Cezasına Çarptırıldı “, Asya Dışsatım Denetleme Gözlemi, Haziran 2004, erişim : Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü **Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önceleme Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**]; 6363 “2 Chinese Firms Fined for Violating Missile Export Rules“, **China View**, May 25, 2004, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2004-05/25/content_1490243.htm >, 15 Mart 2007 [“2 Çin Şirketi Füze Dışsatımını Denetleme Düzenlemelerini İhlâl Ettikleri Gerekçesiyle Para Cezasına Çarptırıldı“, **Çin’e Bakış**, 25 Mayıs 2005, erişim : Yeni Çin Haber Kurumu [Xinhua] Ağ Yöresi].

yaptırımlar vb. ulusal (ABD tarzı) yöntemleri tercih ettiğini ileri sürmektedir.²⁰⁶
ÇHC' nin 1991 senesinde uygulamaya başladığı ihracat düzenlemeleri aşağıdaki
çizelgede kısaca özetlenmiştir.^{207 / 208}

²⁰⁶ LIEGGI, Stephanie : “Sixth U.S.-China Conference on Arms Control, ..., s. 7; 6202 MEDEIROS, Evan S. : “Third U.S.-China Conference on Arms Control, Disarmament and Nonproliferation : U.S.-China Arms Control and Nonproliferation Cooperation - Progress and Prospects“, **Monterey Institute of International Relations – Center for Nonproliferation Studies, Conference Website**, Conference (September 14-15, 200, Beijing, China) Report, East Asia Nonproliferation Program, October, 2000, s. 8, erişim : < <http://cns.miiis.edu/cns/projects/eapn/research/uschina3/cr3.pdf> >, 15 Mart 2007 [MEDEIROS, İvin S. : “ABD’yle Çin Arasında Silâhların Denetimi, Silâhsızlanma ve Kitle İmha Silâhların Yayılmasının Önlenmesine Dair Üçüncü Konferans : ABD’yle Çin Arasında Silâh Denetimi ve Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasının Önlenmesine İlişkin İşbirliğindeki Gelişme-İhtimâl ve Görüşler “, **Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**, 14-15 Eylül 2000 târihinde Çin’in Pekin şehsinde yapılan konferansın raporu, Doğu Asya’da Kitle İmhâ Silâhların Yayılmasının Önlenmesi İzlenesi, Ekim 2000].

²⁰⁷ ÇHC’ nin ilgili yönergeleri için bkz. : 6440 “Regulations of the People’s Republic of China on Administration of Arms Export “ [“Çin Halk Cumhuriyeti Silâh İhracat İdâresi Düzenlemesi”], 2 Mart 2004; 6441 “Regulations of the People’s Republic of China on Control of Nuclear Export “ [“Çin Halk Cumhuriyeti Nükleer Mâlzemenin İhracatını Denetleme Düzenlemesi “], Mart 2004; 6442 “Nuclear Export Control List“ [“Nükleer Mâlzemenin İhracatını Denetleme Dizelgesi”], 2 Mart 2004; 6443 “Regulations of the People’s Republic of China on Export Control of Nuclear Dual-Use Items and Related Technologies“, [“Çin Halk Cumhuriyeti Çifte Kullanımlı Nükleer Mâlzemenin ve İlgili Teknolojinin İhracatını Denetleme Düzenlemesi“], 2 Eylül 2002; 6444 “Regulations of the People’s Republic of China on Control of Nuclear Export “ [Çin Halk Cumhuriyeti Nükleer Mâlzemenin İhracatını Denetleme Düzenlemesi”], 2 Eylül 2002; 6445 “Regulations of the People’s Republic of China on the Administration of Arms Export “ [“Çin Halk Cumhuriyeti Silâh İhracat İdâresi Düzenlemesi”], 2 Eylül 2002; 6446 “The Missiles and Missile-related Items and Technologies Export Control List “ [“Füze, İlgili Unsurları ve Teknolojisini İhracatını Denetleme Dizelgesi “], 26 Ağustos 2002, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China Website [Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi]**, sırasıyla erişimler : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zjzg/jks/cjzk/2622/t70218.htm> >, < <http://www.chinaembassy-canada.org/eng/topics/3706/3708/t18948.htm> >, < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zjzg/jks/cjzk/2622/t70337.htm> >, < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zjzg/jks/cjzk/2622/t15441.htm> >, < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zjzg/jks/cjzk/2622/t15440.htm> >, < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx/t15439.htm> >, < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zjzg/jks/cjzk/2622/t15436.htm> >, 26 Mart 2007.

²⁰⁸ ÇHC’ nin ihracatını denetleme düzeninin ayrıntılı bir incelemesi için şu iki çalışmaya bakılabilir : 5215 : DAVIS, Jonathan E. : “Export Controls in the People’s Republic of China“, (University of Georgia School of International Affairs) **Center for International Trade and Security**, 2005, erişim : (University of Georgia School of International Affairs) Center for Trade and Security Website < <http://www.uga.edu/cits/documents/pdf/CITS%20China%20Final.pdf> >, 18 Ekim 2006 Çarşamba [DEYVİS, Conittın : “Çin Halk Cumhuriyetinde İhracatın Denetlenmesi“, (Corciya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Okulu) **Uluslararası Ticâret ve Güvenlik Merkezi**, 2005, erişim : (Corciya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Okulu) Uluslararası Ticâret ve Güvenlik Merkezi Ağ Yöresi]; 5505 MEDEIROS, Evan S. : “Chasing the Dragon : Assessing China’s System of Export Controls for WMD-Related Goods and Technologies“, **RAND Corporation National Security Division**, 2005, erişim : RAND Corporation < http://www.rand.org/pubs/monographs/2005/RAND_MG353.pdf >, 18 Ekim 2006 [MEDEIROS, İvin S. : “Ejderhayı İzlemek : Çin’in Kitle İmha Silâhlarıyla İltitili

Çizelge – 2 : ÇHC'nin İhracatı Denetleme Düzenlemelerinin Evrimi

Kesim	Kanunlar ve Düzenlemeler
Genel	* 1994 : Dış Ticâret Kanunu
Çifte Kullanımlı Kimyasallar	* 1995 : Kimyasal Mâlzemenin İhracatını Denetleme Düzenlemesi. * Mart 1997 : Aralık 1995 târihinde yayınlanmış düzenlemelere ek. * Ağustos 1997 : Kimyasal Mâlzemelerin İhracatının Denetlenmesine Dair Başbakanlık Talimatnâmesi. * Haziran 1998 : Devlet Petrol ve Kimyasallar Sanâyi İdâresi Bir Numaralı Talimatnâmesi (Denetime tâbi mâlzemelerin kapsamı bu tâlimatnâmeyle Avustralya Grubu'nun sorumluluk sahasında ve çifte kullanımlı olup ÇHC tarafından da ihraç edilen kimyasal mâlzemelerin hepsini kapsayacak şekilde genişletilmiştir.) * Ekim 2002 : Belirli Kimyasal Maddelerin ve Bunlara İlişkin Teçhizatın ve Üretim Bilgisinin İhracatının Denetlenmesine Dair Önlemler; Belirli Kimyasal Maddelerin ve Bunlara İlişkin
Canlı bilimsel	* 14 Ekim 2002 : ÇHC Çifte Kullanımlı Canlı bilimsel Ajanların Çifte Kullanımlılar ve Bunlara İlişkin Teçhizatın ve Üretim Bilgisinin İhracatının Denetlenmesine Dair Düzenlemeler ve Çifte Kullanımlı Canlı bilimsel Ajanların ve Bunlara İlişkin Teçhizatın ve Teknolojinin İhracatını Denetleme Dizejisi.
Nükleer Çifte Kullanımlılar	* Mayıs 1997 : Çin'in İhracat Denetleme Politikasının Sıkı Uygulanmasına Dair Tâlimatnâme * Eylül 1997 : Nükleer Mâlzemelerin İhracatının Denetlenmesine Dair Düzenleme (Bu düzenlemenin ekinde bulunan denetleme dizejisi, ÇHC'nin üye olmadığı Nükleer Tedârikçiler Grubu'nun uyguladığı listenin bire bir aynısıdır.)

Mâlzemenin Dışsatımını Denetleme Dizgesinin Değerlendirilmesi “, **RAND Kuruluşu Ulusal Güvenlik Dairesi**, 2005, erişim : RAND Kuruluşu Ağ Yöresi].

- * **Haziran 1998** : Çifte Kullanımlı Nükleer Mâlzemenin ve İlgili Teknolojinin İhracatının Denetlenmesine Dair Düzenleme.
- * **28 Haziran 2001** : Yeniden Düzenlenmiş Nükleer Mâlzeme İhracat Dizelgesi.

Askerî amaçlı ve
Nükleer çifte kullanımlılar
Dair

- * **Ekim 1997** : Askerî mâlzeme İhracatının Denetlenmesine Düzenlemeler
- * **Ekim 1998** : Sınırlandırılmış Üretim Bilgisi İhracının Sınırlandırılmasının İdâresine Dair Düzenlemeler (Bu düzenlemeler içinde yer alan 183 çifte kullanımlı üretim bilgisinin bâzıları Wassenaar Antlaşmasını'nın çekirdek dizelgesinde bulunmaktadır.)
- * **1998 (tahminen bu senenin sonuna doğru)** : Çin'de Uygulanması Sınırlanmış veya Yasaklanmış Üretim Bilgileri Kataloğu'nun tarafından yayımlanması.
- * **15 Ekim 2002** : Devlet Kurulu ve Merkezî Askerî Kurul tarafından Askerî Ürünlerin İthalâtının Denetimine Dair Düzenlemeler'e dair kararın alınması.

Füze dizgeleri ve
Parçaları

- * **Kasım 1991** : Çin hükûmetinin FTDD'ne taraf olunacağına dair sözlü taahhüdü.
- * **Şubat 1992** : Aynı hususta taahhütnâme.
- * **Ekim 1994** : ABD ve ÇHC'nin füzeyle silâhlanmaya dair ortak bildirgesi; Çin hükûmetinin FTDD kapsamındaki füzeleri yasaklaması ve aynı anlaşmada tanımlanan "uyarlanabilirlik" ilkesini kabul etmesi.
- * **Kasım 2000** : Çin hükûmetinin füze ihracatını denetleme düzenlemesi ve dizelgesini yayımlayacağını ilk kez bildirmesi.
- * **Ağustos 2002** : Çin hükûmetinin Füzeler ve Bunlara İlişkin Mâlzeme ve Üretim Bilgisinin İhracatının Denetimine Dair Düzenleme ve Denetleme Dizelgesini ilân etmesi.

Kaynak : Jing-dong Yuan : "China's Pragmatic Approach to Nonproliferation Policies in the Post-Cold War Era", **Chinese Foreign Policy Pragmatism and Strategic Behavior**, Suisheng ZHAO (ed.), An East Gate Book, 2004, s. 155, [__], "Çin'in Soğuk Savaş Sonrası

Dönemde Silâhsızlanma Politikalarına Faydacı Yaklaşımı”, **Çin Dış Politikası Faydacılık ve Stratejik Davranış**].

Çizelge - 3 : ÇHC'nin Uluslararası nükleer Silâhsızlanma Düzenine Uyum Süreci

<p><u>Mart 1992</u> : NPT'ye taraf oldu.</p> <p><u>13 Ocak 1993</u> : KSS'yi imzâladı.</p> <p><u>25 Nisan 1997</u> : KSS'yi onayladı; KSY.Ö.'ye kurucu üye olarak katıldı.</p> <p><u>1993-1997</u> : BM'nin Benimsenmiş Silâhlar Kütüğü'nde bulundu.</p> <p><u>1994</u> : ABD'yle ÇHC arasında kaleme alınan ortak bildirmede BMÜYA için yapılacak görüşmeler ve BMÜYA'nın en kısa sürede akdedilmesi için destek verdi.</p> <p><u>Mayıs 1995</u> : NPT'nin süresiz olarak uzatılmasını onayladı.</p> <p><u>Evül 1996</u> : KDYA'yı imzâladı.</p> <p><u>1998</u> : UAEK.'nin Güvenlik Anlaşmasına ilişkin İkinci Protokolünü imzâladı.</p> <p><u>2002</u> : Bu protokolün uygulanabilmesi için ülke içindeki hukukî süreci tamamladı. (Ancak, ÇHC, UAEK'nın Tam Kapsamlı Güvenlik Kurallarını henüz kabul etmemiştir.)</p> <p><u>28 Mayıs 2004</u> : Nükleer Tedârikçiler Grubu'na üye olmuştur.</p>	<p><u>Subat 1992</u> : FTDD'nin ilk hâlinin (1987) yönergelerine uyacağını beyan etti.</p> <p><u>1994</u> : ABD'yle ÇHC arasında kaleme alınan ortak bildirmede FÜBDD'ye uyacağını tekraren tahhüt etti; İhracatına konu füze mâlzemesi “uyarlanabilirlik” ilkesini uygulayacağını bildirdi.</p> <p><u>Eylül 1997</u> : Zangger Komitesi'ne resmen katıldı; Nükleer Mâlzeme İhracatını Denetleme Düzenlemesini yürürlüğe koydu.</p> <p><u>Haziran 1998</u> : Çifte Kullanımlı Nükleer Mâlzeme İhracatını Denetleme düzenlemesini yürürlüğe koydu.</p> <p><u>Ağustos 1997</u> : Kimyâsal Maddelerin İhracatını Denetleme Yönergelerini yürürlüğe koydu.</p> <p><u>Haziran 1998</u> : Devlet Petrol ve Kimyasallar Sanâyi İd3aresi Bir Numaralı Talimatnâmesini Yürürlüğe koydu.</p> <p><u>Ekim 1997</u> : Askerî Mâlzemenin İhracatını Denetleme Düzenlemesini yürürlüğe koydu.</p> <p><u>1997-1998</u> : ABD'yle FTDD'ye katılmak için resmî görüşmelerde bulundu.</p> <p><u>2000</u> : Füze yapımında kullanılabilecek üretim bilgilerini başka ülkelere aktarmayacağına dair taahhütte bulundu.</p>
--	--

Kaynak : YUAN, Jing-dong : “China's Pragmatic Approach to Nonproliferation Policies in the Post-Cold War Era”, **Chinese Foreign Policy Pragmatism and Strategic Behavior**, Suisheng ZHAO (ed.), An East Gate Book, 2004, s. 153, [YUAN, Cing-dong : “Çin'in Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Silâhsızlanma Politikalarına Faydacı Yaklaşımı”, **Çin Dış Politikası Faydacılık ve Stratejik Davranış**] esas alınmış ve son gelişmeler eklenerek uyarlanmıştır.

4 – ÇHC’yle ABD Arasında Barışçıl Nükleer Enerji İşbirliği Anlaşması

ÇHC’yle ABD arasında 23 Temmuz 1985 senesinde imzâlanan ve ancak 18 Mart 1998 târihinde yürürlüğe giren barışçıl amaçlı nükleer işbirliği anlaşması ABD’nin ÇHC’nin nükleer enerji politikasına bakışını ve ÇHC’nin gerek barışçıl nükleer enerji gerek nükleer silâh alanında yaşadığı zorlukları ana hatları itibariyle ortaya koyması bakımından incelememiz için iyi bir başlangıç arz etmektedir.

4.1 – Anlaşmanın Oluşma Süreci

ÇHC’yle ABD arasında, Ronald Reagan’ın ABD Başkanı olduğu dönemde 23 Temmuz 1985 tarihinde tam adı **Birleşik Amerika Devletleri’yle Çin Halk Cumhuriyeti Arasında Nükleer Enerjinin Barışçıl Amaçla Kullanılmasına Dair Anlaşma** [*Agreement Between the United States and the People’s Republic of China Concerning Peaceful Uses of Nuclear Energy*] olan bir anlaşma imzalanmıştır.²⁰⁹ Anlaşma adından da anlaşılacağı üzere ÇHC’ye ve barışçı nükleer enerji projelerinde yardımcı olmayı amaçlamakta olup herhangi bir askerî yardım veya işbirliğini kapsamamaktaydı. Görüşülmesine 30 Mayıs 1984 tarihinde başlanan ve 23 Temmuz 1985 tarihinde ABD Enerji Bakanı John S. Herrington tarafından imzalanan anlaşmasının yürürlüğe girmesi, ÇHC’nin taahhütlerini gereken zaman içinde gerçekleştirememiş olması ve 1989 senesinde vukuu bulan Kutsal Barış [*Tiannamen*] Meydanı hadisesinden sonra ÇHC’ye uygulanan ambargolar sebebiyle ancak on üç sene sonra, Bill Clinton’un ABD başkanlığını yürüttüğü dönemde 12 Ocak 1998 tarihinde, anlaşmanın yürürlüğe girmesinde mahzur görülmediğini bildiren müsaadenâmeyi [*certification*] imzalamasıyla onaylanma süreci tamamlanmış ve 18 Mart 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın ABD

²⁰⁹ Anlaşmanın tam metni için bkz. : 6302 “Agreement for Cooperation Between The Government of the United States of America and The Government of the People’s Republic of China Concerning Peaceful Uses of Nuclear Energy“, **Nuclear Threat Initiative Website**, 23 July 1985, erişim: < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/1985nca.htm> >, 25 Eylül 2006, [“Birleşik Amerika Devletleri Hükümeti’yle Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Nükleer Enerjinin Barışçıl Kullanımına İlişkin Anlaşma“, **Nükleer Silâh Tehdidini Önleme Ağ Yöresi**, 23 July 1985].

Kongresi'nde görüşülmesi ve yürürlüğe sokulması çok çetin müzakerelerden sonra mümkün olabilmıştır. Anlaşmanın Kongre'yi bu kadar meşgul etmesinin sebepleri ABD'nin güvenlik endişesi ve ekonomik çıkarlarıdır. Kongre ÇHC'ye aktarılacak üretim bilgilerinin hassas nitelikte olmasından, askerî amaçla kullanılmasından ve ÇHC tarafından üçüncü bir üleye aktarılabilceğinden endişe etmekteydi. Kongre aynı zamanda ABD firmalarının ÇHC'nin barışçı nükleer enerji pazarında, bu ülkeye ABD tarafından nükleer enerji alanında uygulanan kısıtlamalar sebebiyle pay alamamasından da rahatsızdı. Bu hususta Kongre'nin bahsi geçen firmalar tarafından yoğun bir baskı altına alındığını tahmin etmek hiç de mantıksız değildir.

ÇHC 1999 senesinden itibaren giriştiği ekonomik kalkınması için ihtiyaç duyduğu elektrik enerjisinin %5'ini 2000 senesi itibariyle nükleer santrallerden karşılamayı plânlamıştı, ki bu projenin maliyetinin on ilâ yirmi milyar ABD Dolarını bulacağı hesaplanmaktaydı.²¹⁰ 1999 senesi itibariyle bu hedefin ancak beşte biri olan %1 oranına ulaşıldığı görülmüştür.²¹¹

2004 senesi geldiğinde ÇHC tanesi bir buçuk milyar ABD Doları maliyetle 24 ilâ 30 adet arasında nükleer elektrik santrali inşa etmeyi plânlamıştır. Böylece 2020 senesi itibariyle ihtiyaç duyduğu elektrik enerjisinin %4 ilâ %5'ini nükleer elektrik santrallerinden temin edecekti. Bu 2003 senesine göre %2 oranında bir artışa tekabül etmekteydi.²¹² Vestinghaus [*Westinghouse*] firması Mitsubishi Ağır Sanâyi [*Mitsubishi Heavy Industries*] firmasıyla birlikte ve Birleşik Devletler Nükleer Enerji

²¹⁰ 5111 KAN, Shirley (Coordinator, Specialist in National Security Policy, Foreign Affairs, Defense and Trade Division) and HOLT, Mark (Specialist in Energy Policy Resources, Science and Industry Division) : "U.S.-China Nuclear Cooperation Agreement", Report for Congress, **Congressional Research Service (CRS)**, , December 13, 2005, s. CRS-2, erişim : < <http://fpc.state.gov/documents/organization/58442.pdf> >, 18 Ekim 2006 [ŞÖRLİ, Kan (Eşgüder, Ulusal Güvenlik Politikası, Dış İşleri, Savunma Konularında ve Ticâret Bölümünde Uzman) ve __ (Enerji Politikası Kaynakları, Bilim ve Endüstri Bölümünde Uzman), "ABD'yle Çin Arasında Nükleer İşbirliği Anlaşması", Kongre için Hazırlanan Rapor, **Kongre Araştırma Hizmetlerinin (K.A.H.)**, 13 Aralık 2005].

²¹¹ a.y.

²¹² a.y.

Düzenleme Kurulu'nun onayını alarak ÇHC'ye dört adet nükleer enerji reaktörü satmak için talepte bulunmuş ve bu Bush yönetimi tarafından desteklenmiştir.²¹³

ABD, ÇHC'yle bu alanda işbirliği yapmak için görüşmeleri 1981 senesinde başlatmış ve ÇHC'nin ihtiyaç duyduğu mâlzemeyi temin edebilmesi için Atom enerjisi kanunu gereğince verilecek nükleer mâlzemenin tekrar işlenmesi, zenginleştirilmesi veya başka herhangi bir işleme tabi tutulmadan önce ABD'nin onayının alınması hususunda ısrarcı olmuştur. Bu husustaki görüşmeler, ABD başkanı Ronald Reagan'ın 1984 senesinin Nisan ayında ÇHC'yi ziyaret etmesinin öncesinde, ÇHC'nin söz konusu şartı egemenlik haklarının ihlâli olarak yorumlaması sebebiyle anlaşmanın imzalanamadığı için, yoğunlaşmış ve sonunda ÇHC'nin söz konusu şartları yalnızca ABD'de tarafından inşa edilmiş veya stoklanmış mâlzeme için kabûl etmesi ve buna karşılık da ABD'nin denetleme haklarını ÇHC'nin barışçı nükleer enerji kesiminin gelişmesini ticari üstünlük elde etmek amacıyla engellemeyeceğini taahhüt etmesi neticesinde bir orta yol bulunmuştur.²¹⁴

ÇHC bu gezinin öncesinde ve söz konusu görüşmeler esnâsında başka adımlarda atmıştır. ÇHC NPT'ye muhalif de olsa UAEK'ya üye olmak için 1983 senesinin Eylül ayında başvurmuş ve 1 Ocak 1984 tarihinde bu kuruma üye olmuştur. 1984 senesinin Eylül ayında toplanan UAEK konferansında ÇHC Nükleer Enerji Bakanı,

²¹³ a.e., s. CRS -3; ABD'nin Çin nükleer enerji pazarına duyduğu ilgiyi ve bu alandaki faaliyetleri için bkz. : 6378 GALLAGHER, Kelly Sims : "U.S.-China Energy Cooperation: A Review of Joint Activities Related to Chinese Energy Development Since 1980", **Kennedy School of Government Website**; Belfer Center for Science and International Affairs (BCSIA), Discussion Paper 2001-21, Energy Technology Innovation Project, Kennedy School of Government, Harvard University, November 2001, erişim : < http://bcsia.ksg.harvard.edu/BCSIA_content/documents/Sims_Gallagher_Workshop_Report.pdf >, 22 Mart 2007 [GELİGİR, Keli Sims : "ABD'yle Çin Arasında Enerji İşbirliği : Çin'de Enerji Kesiminin Geliştirilmesiyle İlgili Olarak 1980 Yılından Beri Yapılan Ortak Çalışmalara Bakış", **Kenedy Yönetim Okulu Ağ Yöresi**, Belfer Bilim ve Uluslararası İlişkiler Merkezi (_), Tartışma çalışması 2001-21, Enerji Teknoloji Yenileştirim Projesi, Kenedi Yönetim Okulu, Harvard Üniversitesi, Kasım 2001].

²¹⁴ a.e., s. CRS -4.

“Çin, nükleer mâlzemelerini ve teçhizatını ihraç ederken alıcı ülkelerden kurumun bünyesinde ihdas edilmiş ilkelerle paralel muhafaza [şartlarını] kabûl etmelerini talep edecektir. Aynı bakış açısıyla, nükleer mâlzeme veya teçhizat ithal ederken Çin bunların barışçıl amaçlarla kullanılacağına dair güvence verecektir.”

beyanatında bulunmuş ve sivil amaçlı nükleer enerji tesislerini herhangi bir denetime açmayacağını belirterek, düzenlemenin dışında kalan tek nükleer silâh gücüne sahip devlet olmuştur.²¹⁵

Ayrıca ÇHC Devlet Başkanı Zhao Ziyang 1984 senesinin Ocak ayında ABD’ye yaptığı ziyâret esnâsında,

“Nükleer silâhların yayılmasına dahil olmayacağız; diğer ülkelerin nükleer silâh geliştirmeleri için yardımda bulunmayacağız.”

beyanatında bulunmuştur.²¹⁶ 19 Şubat 1985 tarihinde ÇHC Başbakan Yardımcısı Li Peng,

“ÇHC nükleer silâha sahip olmayan herhangi bir ülkeye nükleer silâh geliştirmesi için ne yardımda bulunmaktadır ne de gelecekte (bu tür bir yardımda) yardımda bulunacaktır.”

açıklamasını yapmıştır ve Çin’in UAEK’ya verdiği taahhütlerine sadık kalacağını bildirmiştir.²¹⁷ Ancak, bu açıklamaların mütemadiyen sözlü yapılması ve yazılı bir taahhütte bulunulmaması; ve bu açıklamaların ABD’yle varılmış sözlü veya yazılı bir anlaşmanın neticesinde yapılmayıp sâdece ÇHC’nin takdiriyle yapılmış olması ABD’yi rahatsız etmiş ve ileriye yönelik kuşularını tam olarak gidermemiştir.

Söz konusu anlaşmanın en önemli özelliği ABD’nin NPT’ye ve UAEK’ya taraf olmayan bir devletle yapılacak ilk anlaşma olmasıdır. Ronald Reagan anlaşmayı

²¹⁵ a.e., s. CRS -5.

²¹⁶ a.y.

²¹⁷ a.y.

Kongre'ye sevk yazısında, o güne kadar ABD istihbarat örgütlerinin bildirdiği Çin'in hiçbir olumsuz davranışından bahsetmemiş ve ABD firmalarının kazanacağı avantajlardan ve bu anlaşmanın ABD dış politikasına nasıl faydalı olacağından bahsetmiştir.²¹⁸

Kongre'de en fazla itiraza mucip olan husus, anlaşmanın Kongreye sevk edilen hâlinde ABD tarafından inşa edilmiş santralde elde edilen nükleer mâlzemenin tekrar işlenmesinden önce ABD'nin onayının alınması mecburiyetinin bulunmaması hususudur. Kongre tarafından dile getirilen ikinci endişe konusu, ÇHC'nin kritik hususlarda, ki bunlardan biri bilhassa ÇHC'nin yapacağı ihracatta muhafaza koşullarını uygulayacağına dair yazılı taahhütte bulunmak yerine sözlü taahhütte bulunmasıydı. Kongre ayrıca, ÇHC'ye sevk edilecek nükleer mâlzeme ve teçhizatın hiçbir nükleer patlayıcıda veya patlama düzeneğinde veya bunların geliştirilmesinde kullanılmayacağını kayıt altına almakla birlikte bunu temin edecek hiçbir düzenek öngörmediğini belirtmiştir.

Kongre'de yapılan görüşmeler esnâsında söz konusu anlaşmanın dış dünyaya kapalı bir ülkenin açılmasını; ve nükleer mâlzeme ve teçhizata ilişkin hiçbir muhafaza düzenlemesini kabûl etmemiş olan ÇHC tamamıyla olmasa bile nispeten nükleer silâhların yayılmasını önlemeye matuf davranışlarda bulunacağı; ve ABD'nin elde edeceği denetleme hakkı sâyesinde bu ülkenin politikalarını etkileme imkânına kavuşacağı hususları dile getirilmiştir.²¹⁹

Kongre'de ÇHC'nin kötü amaçlar taşıması hâlinde yapmak istediğini söz konusu anlaşma olmadan da yapabileceğini ve bu sebeple bütün eksiklerine rağmen anlaşmanın hiç yoktan çok daha iyi olduğu tezine karşılık, anlaşmanın bu hâliyle kabûl edilmesi hâlinde başka ülkelerle yapılacak anlaşmalarda da hep istisnalar yapılması gerekeceği veya en azından bu yönde baskıyla karşı karşıya kalınacağı

²¹⁸ a.e., s. CRS -8.

²¹⁹ a.e., s. CRS -9.

teziyle yanıt verilmiştir. Karşı tezi savunanlar ABD'nin en yakın müttefiki İngiltere'yle bile benzer anlaşma yaparken muhafaza hususunda taviz verilmediğini de hatırlatmıştır.²²⁰

Kutsal Barış Meydanı hadisesini müteakiben Kongre'den, ÇHC'yle nükleer işbirliğini yasaklayan ve bu işbirliğinin ancak başkanın, ÇHC'nin nükleer silâha sahip olmayan ülkelere doğrudan ya da dolaylı nükleer silâh geliştirmekte yardımcı olmadığını ve olmayacağı; ve siyasî reformlarda mesâfe kaydettiğine dair Kongre'yi ikna etmesi hâlinde kaldırılacağını hükme bağlayan bir karar çıkmıştır.

Kutsal Barış Meydanı hadisesinden sonra, 1995-1996 döneminde vukuu bulan Tayvan bunalımıyla ÇHC'yle ABD arasındaki ilişkiler bir kez daha kötüleşmiştir. Bu arada ÇHC'nin Pâkistan ve İran'a nükleer enerji ve silâh programları geliştirmeleri için yardımda bulunduğu dair istihbarat raporlarının gelmesi neticesinde, ABD Başkanı Bill Clinton söz konusu anlaşmasını onaylaması için Kongre'nin istediği raporu düzenlememekle kalmamış, aynı zamanda anlaşmanın onaylanması için henüz şartların olgunlaşmadığını bildirmiştir.

1997 senesinin bahar mevsimiyle birlikte taraflar ilişkilerin olağanlaştırılması amacıyla ABD'de bir ABD'yle ÇHC arasında zirve toplantısının yapılması için görüşmelere başlanmış ve bu görüşmelerin neticesinde ÇHC Başkanı, ÇKP Genel Sekreteri ve Merkezi Askeri İşler Kurulu Başkanı Jiang Zemin'in ABD'yi 1997 senesinin Ekim ayında resmen ziyaret etmesi için mutabık kalınmıştır. Bu zirvenin öncesinde Bill Clinton söz konusu anlaşmanın Kongre tarafından onaylanması için istenen teyidnâmeleri ve raporları Kongre'ye sunmayı düşünmüş, fakât temsilciler meclisinin 62 üyesinin buna karşı çıkan mektubu ve Kongre'de geniş bir muhalefete karşı karşıya kalmıştır.²²¹ Temsilciler Meclisi'nden söz konusu anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için lâzım gelen otuz günlük Kongre inceleme süresini yüz

²²⁰ a.e., s. CRS -10-11.

²²¹ a.r., s. CRS -15.

yirmi güne çıkararak bir karar çıkmıştır. Bu arada Viestingshaus Elektrik Şirketi, Asea Brown Boveri (ABB), Behtel Enerji Şirketi, Vebster Mühendislik Şirketi vb. Amerikan şirketleri toplamı elli milyar ABD Dolarını bulan Çin nükleer elektrik santrali pazarına girebilmek için Kongre’de kulis faaliyetinde bulunmaktaydı.

ÇHC Başkanı Jiang Zemin’in ABD ziyaretinin başlamasından bir gün önce 16 Ekim 1997 tarihinde ÇHC Zangger Komitesi’ne üye oldu ve ABD Dışişleri Bakanı Madelein Albright’a İran’da yeni nükleer enerji veya silâh projelerine başlamayacağına dair gizli bir mektupla taahhütte bulundu. Zirvede Başkan Clinton, anlaşmayı yürürlüğe sokacağını söylemekle beraber, her bir işlemin tek tek denetlenmesi ve ABD gözetiminin sürmesi şartıyla ABD şirketleri Çin pazarında çalışmasının yolunu açacak girişimlerde bulunacağını ve Çin tarafının verdiği taahhütler sebebiyle anlaşmanın yürürlüğe girmesi için çalışacağını söylemiştir.²²² Ayrıca, 30 Ekim 1997 tarihinde Dışişleri Bakanlığı iki ülke arasında imzalanan mutabakat zaptının ABD’ye konuyla ilgili olarak ÇHC’ye ziyarette bulunmaya, bilgi paylaşmaya ve almaya ve ABD’nin gözetimini devam ettirmesine imkân sağladığını bildirmiştir.

Bu gelişmeler üzerine ABD Enerji Dairesi’yle ÇHC Devlet Planlama Kurulu arasında teknik bilgi teatisi, işbirliğini geliştirmeyi, ortaklaşa projeler yapmayı vb. hususları içeren **Nükleer Teknolojinin Barışçıl Maksatla Kullanılması Öngören İşbirliğine Dair Niyet Anlaşması** [*Agreement of Intent on Cooperation Concerning Peaceful Uses of Nuclear Technology*] imzalanmıştır. Ayrıca bu anlaşmanın devamında, 1998 senesini Haziran ayında Pekin’de imzalanan bir anlaşmayla ÇHC bilim kişilerinin ABD’nin bilim kurumlarında çalıştırma veya eğitim gördürme hakkını da elde etmiştir.

²²² a.r., s. CRS -16.

Bill Clinton'un 12 Ocak 1998 tarihinde Kongre'ye ÇHC'ye uygulanan ambargoların kaldırılması ve söz konusu anlaşmanın onaylanması için gönderdiği yazıda anlaşmanın onaylanmasının şu faydaları temin edeceğini belirtmiştir.²²³

- ABD'nin Çin gerçekleştirdiği gelişmeyi güçlendirmek ve ilerletmek ABD'nin çıkarıdır ve anlaşma bunun temini için gelecek vaad eden bir çerçeve oluşturmaktaydı.
- Çin'le güçlü, karşılıklı avantajlar sağlayan ve uluslararası normlara dayanan ikili ilişkiler kurmak ABD'nin çıkarıdır.
- ABD'nin ulusal ekonomik çıkarı mevcuttur. Anlaşma ABD'li firmaların dünyanın en hızlı büyüyen nükleer enerji pazarında rekabet etme imkânına kavuşacaktır.

Başkan Clinton'ın bu girişimi neticesinde anlaşma Kongre'de onaylanmış, ancak anlaşmanın onaylanmasından sonra dahi bazı üyeler anlaşmanın uygulanmasını durdurulması için Bill Clinton'a başvuruda bulunmuştur.

16 Eylül 2003 tarihinde iki ülke arasında ABD menşeli nükleer mâlzeme, teçhizat ve üretim bilgisinin ABD'nin önceden onayı olmadan üçüncü bir ülkeye aktarılmasını önleyen bir anlaş imzalanmıştır. Bu anlaşma hangi nükleer mâlzeme, teçhizat ve üretim bilgisinin askerî amaçla kullanılabileceğini tespitine ilişkin bir mutabakat zaptının sağlanmasıyla imzalanmıştır. Bu zabit anlaşma kapsamın da olmayan nükleer üretim bilgilerini de kapsamakta ancak ABD'ye sevkiyata göre denetimde bulunma imkânını tanımaktaydı.

²²³ a.r., s. CRS -17.

4.2 – Anlaşmaya İlişkin Lehte ve Aleyhte Görüşler

ABD'yle ÇHC arasında nükleer enerji işbirliği anlaşmasının ABD Kongresi tarafından onaylanması sürecinde, söz konusu anlaşmayla ilgili olarak ileriye sürülen görüşler ana hatları itibariyle anlaşmanın lehinde ve anlaşmanın aleyhinde görüşler olarak sınıflanabilir. Anlaşmanın lehinde görüşler ana başlıklar itibariyle şunlardır :

- ÇHC 21. yy.nin en önemli güçlerinden biri olacaktır; bu sebeple bu devletin ulusal çıkarlarını nasıl tanımlayacağı ve bu çıkarlarını elde etmek için nasıl bir yol izleyeceği dünya barışının istikrarı için önemli olup bu etkenler ABD'nin de güvenliğini doğrudan etkilemektedir. Bu sebeple, ÇHC'nin bilhassa silâhsızlanma konusunda uluslararası düzene dâhil edilmesi son derece önemlidir.
- ÇHC'nin bir nükleer silâha sâhip, BM Güvenlik Kurulu üyesi, silâh tedarikçisi ve giderek hassas üretim bilgileri üreten bir devlet olması hasebiyle; uluslararası ilişkilerde giderek göz ardı edilemez bir oyuncu olması sebebiyle, ABD'nin ÇHC'ye yönelik politikalarında nükleer silâhların yayılmasını ilkesi büyük önem taşımaktadır.
- ÇHC geçmişte gerek nükleer silâh gerekse bu silâhların taşıtlarını (füzeler vb.) bunlara sâhip olmayan ülkelere temin etmiş veya bu ülkelerin bu silâh ve taşıtlarını edinmeleri için onlara mâlzeme ve üretim bilgisi desteği vermiştir.
- ABD'nin nükleer enerji üretim bilgisi en ileri üretim bilgisi olduğu ve ÇHC artan enerji ihtiyacını nükleer enerjiyle de kapatmak istediği için ÇHC bu anlaşmanın onaylanması için can atmaktadır
- Bu anlaşma ABD tarafının hem nükleer silâhların yayılmaması politika ve amaçlarından hem de iç hukuktan kaynaklanan bütün ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

- Bu anlaşma için yapılan görüşmeler neticesinde ulaşılmak istenen hedefler :
 - ÇHC'nin, Pakistan'ın koruma altına alınmamış²²⁴ nükleer elektrik santralına ve bu ülkenin nükleer patlayıcılar programına verdiği desteğin kesmesinin sağlanması.
 - ÇHC'nin İran'ın koruma altına alınmış nükleer programına verdiği desteğin kesmesini sağlamak
 - ÇHC'nin nükleer mâlzeme ve nükleer üretim bilgisiyle ilintili çifte kullanımlı mâlzeme ve üretim bilgileri için etkili bir ihracat ve gümrük denetiminin kurmasını sağlamak
 - ÇHC'nin çok taraflı ihracat ve gümrük denetlemesi düzenlemesine katılmasını sağlamak

olarak tespit edilmiştir ve hem anlaşma öncesinde hem de anlaşma için yapılan müzâkereler esnâsında şu kazanımlar edinilmiştir :

- ÇHC 1996 senesinin Mayıs ayında Pâkistan'ın ve diğer herhangi bir ülkenin koruma altına alınmamış nükleer santralını için bu ülkeye yaptığı desteği keseceğine dair taahhütte bulunmuş ve anlaşma müzâkerelerinin sona erdiği döneme kadar ÇHC'nin bu taahhüdünün hilâfına bir teşebbüste bulunduğu tespit edilmemiştir.

²²⁴ Koruma altına alınmamış tesis vd. [unsafeguarded installation, etc.] : Nükleer enerji üretiminde kullanılan ve UAEK tarafından tespit edilmiş denetleme düzeneğine sahip olmayan ve bu kurum tarafından denetlenmeyen tesis, santral vb.

Koruma altına alınmış tesis vd. [safeguarded installation, etc.] : Nükleer enerji üretiminde kullanılan ve UAEK tarafından tespit edilmiş denetleme düzeneğine sahip olan ve bu kurum tarafından denetlenen tesis, santral vb.

- ÇHC İran'a verdiği nükleer mâlzeme ve teknoloji desteğini, bu destek çok sınırlı ve UAEK kurallarınca koruma altına alınmış tesisler için geçerli olsa da, İran'ın nükleer silâh üretmek amacıyla olduğundan ve koruma altına alınmış bir yardımın dahi İran tarafından bu amaçla kullanılabileceğinden kuşkulandığı için, bu desteği kesmeye ikna edilmiş ve ÇHCden bu yönde taahhüt alınmış; ve ÇHC'nin İran'a olan desteğini kestiği tespit edilmiştir.²²⁵

²²⁵ 4 Şubat 1998 târihi itibariyle ABD Dışişleri Bakanlığı Nükleer Silâhların Yayılmamasından Sorumlu Bakan Yardımcısı Robert J. Einhorn [Robert J. İnhorn]'un şu sözleri ABD'nin İran'a barışçıl nükleer enerji programını durdurması için uluslararası anlaşmalar hilâfına ne kadar büyük bir baskı yaptığını göstermesi açısından son derece önemlidir. Söz konusu ifâdenin özgün şekli şöyledir :

“U.S. goals in the nuclear nonproliferation talks were carefully chosen to satisfy -- and in some cases exceed -- the requirements of U.S. law to implement the 1985 Agreement. Our goals were: (1) to terminate Chinese assistance to Pakistan's unsafeguarded nuclear facilities and nuclear explosive program, (2) to curtail Chinese Cooperation with Iran's safeguarded nuclear program, ...“*

Aynı iddia Harvard Üniversitesi Belfer Bilim ve Uluslararası İlişkiler Merkezi İcra Başkanı ve Atom Projesi Yöneticisi Jennifer Weeks [Cenifir Wiiks] tarafından da dile getirilmiştir; Weeks'in konuşmasının özgün hâli şöyledir :

“The administration is pushing China to terminate all of its supply relationships with Iran, even to safeguarded facilities, because the U.S. government believes that Iran is seeking to develop nuclear weapons. Therefore, any Chinese nuclear exports to Iran -- even to facilities subject to inspection by the International Atomic Energy Agency (IAEA) -- would contribute to Iran's weapons program, thus violating the Clinton administration's criteria for certification.“**

* bkz. : 6043 EINHORN, Robert J. : “Testimony of Robert J. Einhorn, Deputy Assistant Secretary of State for Nonproliferation before the Committee of International Relations, U.S. House of Representatives 4 February 1998 Peaceful Nuclear Cooperation with China“, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/einh0298.htm> >, 25 Eylül 2006 [EINHORN, Robert j. : “ABD Dışişleri Bakanlığı Nükleer Silâhların Yayılmamasından Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert İnhorn'un Temsilciler Meclisi Uluslararası İlişkiler Kurulu Huzurunda Verdiği İfâde 4 Şubat 1998 Çin'le Barışçıl Nükleer Enerji için İşbirliği“, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

** bkz. : 6044 WEEKS, Jennifer (Executive Director, Managing the Atom Project, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard University) : “Statement for Record The US-China Nuclear Cooperation Agreement Jennifer Weeks Executive Director, Managing the Atom Project, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard University Full House International Relations Committee Hearing 7 October 1997“, **Nuclear Threat Initiative Website**, 7 Ekim 1997, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/week1097.htm> >, 25 Eylül 2006, [WEEKS, Cenifir (Harvard Üniversitesi Belfer Bilim ve Uluslararası İlişkiler Merkezi İcra Başkanı ve Atom Projesi Yöneticisi) : “Harvard Üniversitesi Belfer Bilim ve Uluslararası İlişkiler Merkezi İcra Başkanı ve Aton Projesi Yöneticisi Cenifir Wiks'in Kongre'nin Uluslararası İlişkiler Kulu'na ABD'yle ÇHC Arasındaki

- ÇHC ithalât ve gümrüklerinin denetlenmesini uluslararası kurallara uydurmaktadır. 1997 senesinin Haziran ayında yayımladığı denetleme dizelgesi Nükleer Mâlzeme Tedârikçeri Grubu'nun dizelgesiyle aynıdır.
- ÇHC 1997 senesinin Ekim ayında NPT'nin İhracatçılar Kuruluna (Zanger Kurulu) üye olmuş ve ihracat ve gümrük denetlemeleriyle ilgili olan gerekleri yerine getirmektedir. Bu gerekler arasında tüm ihracatı kapsayan denetimleri de kabûl etmiştir.²²⁶
- ÇHC, NPT'nin süresiz olarak uzatılmasını koşulsuz olarak desteklemiş; nükleer silâh denemelerini durdurmuş ve KDYA'yı imzalamış; BMÜYA (Bölünebilir Maddelerin Üretimini Yasaklama Antlaşması)'yı desteklemiş; ve Kuzey Kore için Mutâbakat Çerçevesi'nin kabûlü için büyük çaba sarf etmiştir.
- 1985 senesinde imzalanmış ve onaylanmayı bekleyen bu anlaşma ÇHC'yi ABD nezninde nükleer maddelerin ihraç edilebilmesi için muteber kılmakta; fakât, söz konusu ihracatın kesinlikle gerçekleşeceğini hüküm altına almamaktadır.
- Bu anlaşma sâyesinde ÇHC nükleer silâhların yayılmaması hususunda çok daha fazla işbirliği yapmaya teşvik edilmiş olacaktır.
- Anlaşma onaylanmadan dahi ilerleme yolunu açmıştır, şöyle ki : 1997 senesinin Ekim ayında ÇHC Devlet Başkanı Jiang Zemin'in ABD'ye yaptığı ziyâret esnâsında ABD Enerji Dairesi'yle ÇHC Devlet Plânlama Kurulu arasında, nükleer ihracatının denetlenmesi, nükleer maddelerin denetlenmesi

Nükleer İşbirliği Anlaşması Hakkında Yaptığı Konuşması“, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**, 7 Ekim 1997].

²²⁶ Tüm ihracatı kapsayan denetim veya tam kapsar denetim [catch-all controls] : Zanger Kurulunun denetleme dizelgesinde bulunmasa dahi satıcı ülkenin, alıcı ülkenin nükleer silâh yapımında kullanacağından şüphelendiği mâlzemelerin dışsatımını engelleyen denetim düzeneği ve satıcı ülkeye bu mâlzemeyi göndermeme hakkı tanıyan kural.

ve muhasebesinin tutulması; nükleer mâlzemenin ve tesislerin muhafaza edilmesi; uluslararası nükleer unsurların uluslararası alanda koruma altına alınması; nükleer reaktörlerin güvenliği ve her iki tarafı da ilgilendiren diğer konuları kapsayan ve hükümetler arası işbirliğini öngören **Nükleer Enerjinin Barışçıl Kullanımı için Niyet Anlaşması** imzalanmıştır. Asıl anlaşma onaylanmadığı hâlde bu alanlarda ufak çapta işbirlikleri de gerçekleştirilmiştir. ÇHC hükümetler arası işbirliğinin gerçekleşmesi için asıl anlaşmanın onaylanmasını şart olduğunu söylemektedir.

- Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte nükleer silâhlanma dışındaki silâhlanma hususlarında da ilerlemeler kaydedilecektir. ÇHC, 1994 senesinin Ekim ayında Füze Teknolojisini Denetleme Düzenlemesi (FTDD) [*Missile Technology Control Regime (MTCR)*] kapsamında olan yerden yere füzeleri satmayacağına dair taahhüdüne sâdık kalmıştır. Ayrıca, ÇHC İran'a gemi savar füzeleri ve bunlara ait mâlzemeyi vermeyeceği taahhüdünde de bulunmuştur. ÇHC Kimyasal Silâhlar Sözleşmesi (KSS) [*Chemical Weapons Convention (CWC)*]'ye taraf olmuş ve kimyasal maddelerin ihracatının denetlenmesi için bir düzeneği devreye sokmuştur.
- Bu anlaşma sâyesinde ABD firmalarının ÇHC'nin nükleer enerji santralleri ve ve ürünleri pazarında rekabet etme imkânına kavuşacaktır.
- Dünyada nükleer reaktör güvenliğinin arttırılması yönünde çok büyük ilerleme sağlanacaktır.
- ÇHC hâlen enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü fosil yakıtlardan sağlamaktadır ve artan enerji talebini bir kısmını nükleer enerji santralleriyle karşılamayı plânlamaktadır.. En ileri düzeyde teknolojiyle imâl edilmiş ABD menşeli nükleer enerji santralleri çevrenin korunması bakımından da büyük fayda sağlayacaktır.

- Sâdece ÇHC'nin vermiş olduğu taahhütlere inanılmayıp, ÇHC'ye sürekli olarak gözetleme altında tutulacaktır. Çinli yetkililer taahhütlerine karşı olabilecek en ufak bir davranışlarının ABD'yle yapmış oldukları bu işbirliği anlaşmasıyla ilgili olarak çok ciddî sonuçlar doğuracağını farkındadır.
- Bu anlaşma ÇHC'nin her şart altında ABD'nin nükleer mâlzemesini ve teknolojisini edinebileceğini güvence altına almayıp, sâdece mevcut durum itibariyle ÇHC'nin bunu için muteber olduğuna hükmetmektedir. ÇHC taahhütlerine sâdik kalmazsa, bu destekten mahrum kalacağını bilmektedir.
- Anlaşma uranyum zenginleştirilmesi veya tekrar işleme vb. hassas üretim bilgilerini içermemektedir.

Anlaşmanın onaylanmasının geciktirilmesi veya kapsamının başka konularda da tâviz elde edilmesi için genişletilmesi veya onaylanması için başka konularda tâvizler alınması için koz olarak kullanılmasına dair görüşlere karşı da şu görüşler ileri sürülmüştür :

- ÇHC'nin nükleer silâhlendirme faaliyetlerinin daha iyi tespit edilmesi için ve anlaşmanın bu sorunların hepsinin ortadan kalkmasından sonra imzâlanmasını istemek, bu türden sorunların sâdece ÇHC'ye özgü olmadığı ve bu yönde kesin bir kanıya varılsa bile zaman içinde çıkabileceği ihtimalinin bulunması sebebiyle doğru bir yaklaşım değildir.
- ÇHC nükleer enerji alanındaki atılımıyla ilgili çok önemli kararlar verme aşamasındadır. Bu sebeple, anlaşmanın onaylanmasının geciktirilmesi ÇHC'nin ABD'yi bu plânlarının tamamen dışında tutmasına ve başka tedârikçilere yönelmesine sebep olabilir. Bu durumda ABD, ÇHC üzerinde sâhip olabileceği çok önemli bir etkileme aracından mahrum kalacaktır.

Anlaşmanın aleyhindeki görüşler de kısaca şöylece özetlenebilir :

- 26 Eylül - 3 Ekim 1997 t arihinde HC Devlet Başkanı Jiang Zemin'in ABD'ye yapacağı ziy retin ve bu ziyâret esnâsında gerkeleşecek zirve toplantısının başarıyla gerkeleşmesi için anlaşmasının onaylanmasında acele edilmektedir.
- Çin'in nükleer enerji pazarından pay kapmak isteyen ABD Şirketlerinin yoğun baskısı karşısında anlaşma aceleye getirilmektedir.
- Anlaşma ABD'nin güvenliğini doğrudan ilgilendirdiği için aceleye getirilmemelidir.
- Clinton yönetiminde olmayıp da Anlaşmanın onaylanması yönünde görüş bildiren tek bir nükleer silâhsızlanma uzmanı yoktur.
- HC, Cazayir, Iran, Irak ve Pakistan'a nükleer mâlzeme ve teknoloji aktarmayı, anlaşmanın kaleme alındığı 1985 senesinden beri, bu eylemlerine son vereceğine dair taahhütlerde bulunmasına rağmen, durdurmamıştır. HC anlaşmanın imzalandığı 1985 senesinde dahi Cazayire koruma altına alınmamış plütonyum üretecek bir reaktörün inşaatına gizliden başlamıştır.
- 1996 senesinin ikinci yarısında dahi CIA'nın HC'nin en önemli kitle imha silâhları mâlzeme ve teknoloji tedarikçisi olduğu ve Iran ve Pakistan'a nükleer silâh mâlzeme ve teknoloji temin etmekte en başta gelen devlet olduğunu gösteren raporları bulunmaktadır.
- HC'nin geçmişte ortaya koyduğu sil hlandırma eylemleri dikkâte alındığında, bu ülkeden çok sağlam taahhütler alınmalı ve bu taahhütlerin fiilen yerine getirildiği tespit edilmelidir.
- Aynı sebeple, HC, istenen taahhütlerde bulunsa dahi bu tür tavır değişikliğine neden gittiklerini de açıklamalıdır.

- Anlaşmanın onaylanması için, ÇHC benimsenmiş ve kimyasal silâhlar ve füze düzenekleri de dahil olmak üzere her türlü silâhlendirme faaliyetine son vermelidir.
- ÇHC Nükleer Tedârikçiler Grubuna üye olmalı ve etkili bir ihracat denetleme düzeni kurmalıdır.
- Bu hususların kesin olarak gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespit edilebilmesi için anlaşmanın onaylanmasının bir sene ertelenmesi gerekmektedir.
- Anlaşma on seneden fazla bir süre önce müzakere edilmiş ve imzalanmıştır. Bu süre zarfında bir çok değişiklik olmuştur.
- Anlaşmanın şu anda kesinlikle açıklığa kavuşturulamamış bu hususlar hâll edilmeden imzalanması ve ÇHC'nin nükleer destekte bulunduğu herhangi bir ülkede ve bilhassa ABD'den bu anlaşma hükümleri uyarınca sevk edilen herhangi bir nükleer mâlzeme veya teknolojinin kullanılmasıyla yürüyen bir nükleer silâh programının ortaya çıkması hâlinde, hem ABD hem de nükleer silâhların yayılmasını önleme çabaları büyük bir yara alacaktır.
- ÇHC Hindistan'ın tam koruma altında olmayan ve ABD tarafından nükleer mâlzeme nakledilen Tarapur elektrik santralına az zenginleştirilmiş uranyum temin etmektedir.
- ÇHC, NPT'ye taraftır ve bu anlaşmanın 1995 senesinde süresiz olarak uzatılmasını koşulsuz olarak kabûl etmiştir. Bu uzatma anlaşması tam kapsamlı koruma programını da içermektedir; ancak, ÇHC bu hükme henüz tam anlamıyla riayet etmemektedir.
- Anlaşma bütün sorulara rağmen ÇHC'yi nükleer silâhların yayılmasını önleme düzenlemelerinin içine çekecektir. Ancak, anlaşmanın yürürlüğe girmesinden ve ÇHC'de yatırımlara başlanmasından sonra bu anlaşmayı

çeşitli sebepler yüzünden durdurmak veya askıya almak ABD için çok güç olacaktır ve bu durumda ÇHC en azından bazı taahhütlerini yerine getirmemekte ısrar edebilecektir.

- Anlaşma, ABD'nin başka ülkelerle imzaladığı benzer amaçlı anlaşmaların hepsinde bulunan ve ABD'den temin edilecek nükleer mâlzeme ve üretimbilgisi için gerekli olacak korumalardan bahsetmemekte; ve ABD tarafından temin edilecek yakıttan plütonyum elde edilmesi ve bu yakıtın kullanılması için ABD'nin izin verme hakkını mahfuz tutulmasını sağlayacak hakları içermemektedir. ÇHC, ülkesi içinde herhangi bir denetimden muaf olacağı için az zenginleştirilmiş uranyumdan ışınlama yöntemiyle plütonyum elde edebilir ve bu plütonyumu nükleer silâh imalâtında kullanabilir. Bu sebeple ABD, ÇHC'den kullanılmış yakıtın tekrar işlenmeyeceğine ve tekrar işlenmiş plütonyumu barışçıl nükleer enerji santrallerinde kullanmayacağına dair taahhütte bulunmasını istemelidir.
- ÇHC'nin çok zenginleştirilmiş uranyum kullanan araştırma reaktörleri bulunmaktadır. ÇHC bu reaktörlerden arta kalan yakıtı tekrar işleyerek az zenginleştirilmiş uranyuma dönüştürmektedir. Bu durumun engellenmesi için ÇHC'nin bu araştırma reaktörlerini az zenginleştirilmiş uranyum kullanan reaktörlere çevirmesi istenmelidir.
- ÇHC nükleer mâlzeme ve teknoloji aktardığı ülkelere tam kapsamlı korumayı kabûl etmelerini istememektedir. *

* Tam kapsamlı koruma : Bir ülkenin nükleer enerji tesislerinin tamamının bütünüyle UAEK'tarafından denetlenmesi. Tam kapsamlı koruma nükleer mâlzeminin sayımından, tesislerin fiziken denetlenmesinden ve tesislere yerleştirilen özışlek kameralardan vb. unsurlardan oluşmaktadır.

- ÇHC uygulamaya koyacağı nükleer mâlzemelerin ihracatını denetleme düzenlemesine çifte kullanımlı nükleer mâlzemelerin de denetlemesi esas almalıdır.*
- ABD Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Yasası, nükleer mâlzeme ve teknolojinin aktarılmasında, bu bilginin aktarıldığı devletin bir nükleer silâha sâhip devlet olup olmadığına bakılmaksızın bu devletin tam kapsamlı korumaları kabûl etmesini öngörmektedir. ABD'nin anlaşma yaptığı bütün devletlerden anlaşmaların yürürlüğe girebilmesi için bu korumaları kabûl etmeleri istenmiştir. ÇHC'yle imzâlanan ve onaylanması istenilen bu anlaşmada bu hususlar bulunmamaktadır.
- ÇHC'nin nükleer mâlzeme ve teknoloji aktardığı ülkelerden tam kapsamlı korumaları kabûl etmelerini istemesi hâlinde dahi bu anlaşmanın onaylanması hâlinde NPT'nin itibarı büyük yara alacaktır. Ayrıca, bu durumda ÇHC nükleer mâlzeme ve teknoloji aktarması için, nükleer silâh sâhibi ülkeler arasında tam kapsamlı korumaların kabûl edilmesini talep etmeyen tek ülke olacaktır.
- ÇHC Zangger Kurulu'na üye olmayı ve bu kurulun denetleme dizelgesini uygulamayı düşünmektedir. Ancak, bu kurul 2000 yılı itibarıyla tam kapsamlı korumalar da dahil olmak üzere bazı hususlarda karar vermek aşamasındadır. Bu aşamada bu kurula üye olacak ÇHC'nin, söz konusu kurulun kararlarını oybirliğiyle alması ve ÇHC'nin bu kararlara muhtemel itirazı sebebiyle, alınması plânlanan bahsi geçen kararların alınmasını veya etkililiğini yitirecek şekilde kaleme alınmasına sebep olabilecektir.

* Çifte kullanımlı nükleer mâlzeme, teknoloji vd. : Hem barışçıl hem silâhçıl amaçla nükleer enerji temin etmekte kullanılan nükleer mâlzeme, teknoloji vd.

- Nükleer Tedârikçiler Grubu'nun nükleer mâlzeme ve teknolojinin ihracatını denetleme dizelgesi çifte kullanımlı mâlzeme ve üretim bilgilerini de içerdiğinden, ÇHC'nin anlaşmanın onaylanmasından önce Zangger Kurulu'na üyeliğinin yanı sıra ve bilhassa, Nükleer Tedârikçiler Grubu'na da taraf olması veya en azından nükleer mâlzeme ve teknolojinin ihracatını denetleme dizelgesini Nükleer Tedârikçiler Grubu'nun dizelgesiyle bire bir eş olacağı ve bu dizelgeyi uygulayacağı yolunda taahhütte bulunmasının sağlanması gerekmektedir.
- ABD'nin güvenliği diğer mülâhazaların hepsinden önce dikkâte alınmalıdır.
- ÇHC'nin nükleer enerji santrallerini hangi hızda devreye sokacağı ve diğer enerji kaynaklarını nasıl kullanacağı henüz kesinlik kazanmamıştır. Güvenlik sâdece tesislere bağlı olmayıp yetişmiş çalışan gerektirmektedir. Bu sebeple ABD şirketlerinin ÇHC'ye ihracat yapması sâdece nükleer enerji alanıyla sınırlı değildir ve bu ihracat imkânı sâdece bu anlaşmaya bağlı değildir.
- Tam kapsamlı korumaların ÇHC tarafından nükleer mâlzeme ve teknolojinin ihracatını denetleme dizelgesine dâhil edilmesi ilk amaç olarak tespit edilmelidir.
- ÇHC'ye şu ana kadar bulunduğu taahhütler ve anlaşmaların hilâfına bir davranışta bulunması hâlinde dahi ABD'nin sağladığı nükleer işbirliğinin tehlikeye düşeceğine dair çok kuvvetli ikazda bulunulmalı.

ÇHC yetkilileri, ülkelerinin nükleer silâh denetimi konusunda uluslararası düzenlemelere taraf olmak yönünde atıkları adımların ABD'nin baskısı neticesinde atıldığı iddiasını şiddetle red ettiği de hatırlatılması gereken hususlar arasında bulunmaktadır. ÇHC yetkilileri, gümrük denetimi vb. konularda ABD'li meslektaşlarından çok şey öğrendiklerini kabul etmekle beraber, nükleer silâhların ve ilgili hususların denetlenmesiyle ilgili olarak kat ettikleri yolun tamamıyla ÇHC'nin izlediği dış siyâsetin bir gereği olmak üzere kendi aldıkları kararların bir

sonucu olduğunu ifade etmektedir. ÇHC yetkilileri ABD ve ülkeleri arasında düzenlenen bir konferansta Asya ve bilhassa Güney ve Güneydoğu Asya’da kitle imhâ silâhlarının yayılmasının ülkelerinin de güvenliğini tehdit ettiğini ve bu sebeple söz konusu önlemleri almalarının kendi güvenliklerinin bir gereği olduğunu belirtmiştir.²²⁷

5 – ÇHC’nin NPT Tutumu

5.1 – 1960’la 1995 Yılları Arasındaki Dönem

ÇHC’nin nükleer silâhların yayılması hususundaki tavrının değişim sergilendiğini daha önce belirtmiştik. 1960’lı yıllarda ÇHC, nükleer silâh alanında ABD ve SSCB’nin elinde bulunan tekelin kırılması için nükleer silâhların yayılmasına çalışmakla suçlanmaktaydı. 1965 senesinde ÇHC Dışişleri Bakanı Chen Yi Asya ve Afrika ülkelerinin ÇHC’nin yardımı olmadan nükleer silâh geliştirebileceğini söylemiştir.²²⁸

1978 senesinde ÇHC Hükümeti BM’ye sunduğu bir evrakta şu fikirleri serd etmekteydi :

“NPT denen antlaşma SSCB ve ABD tarafından , nükleer güç tekellerini muhafaza etmek için uydurulmuş bir danışıklı dövüştür. Bununla diğer ülkelerin kendi savunmaları için nükleer silâh geliştirmeleri çabalarını sınırlamaya çalışmakla kalmamakta, bu ülkelerin nükleer enerjiyi barışçıl amaçla

²²⁷ LIEGGI, Stephanie : “Sixth U.S.-China Conference on Arms Control, Disarmament and Nonproliferation : U.S.-China Nonproliferation Cooperation“, s. 7, 21-22.

²²⁸ CLEMENT Jr., Walter C. : “China “, **Encyclopedia of Arms Control and Disarmament** içinde, ed. : Richard Dean Burns, Cilt 1, s. 68’den aktaran : 6303 yzr.a.y., “NPT-Related Satelements and Developments“, **Nuclear Threat Intiative Website**, updated : February 2, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/nptchr.htm> >, 3 Ekim 2006, [KLEMINT jr., Valter C. : “Çin“, **Silâhların Denetlenmesi ve Silâhsızlanma Ansiklopedisi** içinde, der. : __, __, __’den aktaran : __, “NPT’yle Bağlantılı Demeçler ve Gelişmeler “, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**, son güncellenme târihi : 2 Şubat 2003]. Yzr.a.y., “NPT-Related Satelements and Developments“, **Nuclear Threat Intiative Website**, 2003, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/nptchr.htm> >, 3 Ekim 2006 “bundan sonra “NPT’yle Bağlantılı ... “olarak adlandırılacaktır.

kullanmalarını da sınırlamaktadır. Süper güçler nükleer silâhların dikey yayılımını daha da yoğunlaştırırken, nükleer silâhların yatay yayılımını sınırlamanın yollarını aramaktadır. NPT'ye nükleer silâh savaşını önlemenin çâresi olarak görmektedirler. Diğer ülkeleri ikna edemiyorlar. NPT'yi diğer ülkelere zorla dayatmanın bir mânâsı yoktur.”²²⁹

14 Şubat 1979 târihinde ÇHC Başbakan Yardımcısı Dang Xiaoping Hintli gazetecilerle yaptığı mülâkatta,

“Biz nükleer silâhların tamamıyla yok edilmesinden yanayız. Ancak, nükleer güç devletleri kendileri bu silâhları tamamıyla yok etmedikçe veya bu silâhları ilk kullanan olmayacaklarına dair güvence vermedikleri müddetçe, nükleer güç sahibi olmayan ülkeleri nükleer silâha sahip olmalarına engellemeye hakları yoktur.”

demıştır.²³⁰

1981 senesine geldiğinde ÇHC'nin nükleer silâhların yayılmasına dair tutumunda bir değişiklik olduğu görülmektedir. ÇHC'nin Silâhsızlanma Konferansı'nda ÇHC heyetinin başkanı olan Yu Peiwen şu beyanatta bulunmuştur :

“Çin başat güçlerin nükleer güç tekeline karşıdır. Diğer barışsever ülkeler gibi Çin nükleer silâhların yayılmasını savunmamakta ya da cesaretlendirmemektedir; ve nükleer silâhların Güney Afrika ve İsrail gibi ırkçı ve yayılmacılar tarafından üretilmesine kesinlikle karşıyız.”²³¹

4 Ağustos 1981 târihinde Yeni Çin Haber Kurumu [*Xinhua*]'nca yayımlanan bir yazıda şu görüşler dile getirilmekteydi :

²²⁹ ZHU, Minquan : “Evolution of China's Nuclear Nonproliferation Policy“, **The Nonproliferation Review**, Winter 1997 [CU, Minquan : Çin'in Nükleer Silâhların Yayılmasının Önleme Politikasının Evrimi“, **Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesine Bakış**, Kış 1997], s. 43'den aktaran : NPT'yle Bağlantılı ...

²³⁰ **Xinhua**, 14 February 1979, FBIS Special Memorandum, 18 December 1991, [**Yeni Çin Haber Kurumu**, 14 Şubat 1979, Yabancı Basın İstihbarat Hizmeti Derlemesi içinde, 18 Aralık 1991]'den aktaran : NPT'yle Bağlantılı ...

²³¹ NPT'yle Bağlantılı ...

“Nükleer silâh devletleri, nükleer silâha sahip olmayan devletlerin nükleer savaş tehlikesiyle ve tehdidiyle tehdit edilir hâlde olduğu; ve dünya halklarının süper güçlerin silâhlanma yarışını durdurmalarını ve silâhsızlanmayı başlatmalarını çok güçlü bir şekilde talep ettikleri gerçeğini anlamalıdır. Nükleer silâh sahibi devletler daha da gecikmeden ve şartsız olarak nükleer silâh sahibi olmayan devletlere karşı nükleer silâh kullanmayacakları veya nükleer silâh kullanma tehdidinde bulunmayacaklarına dair güvence vermeli; ve aynı zamanda, nihai amaç olan nükleer silâhların tamamıyla yasaklanması ve yok edilmesi hususları gerçekleştirilinceye kadar, nükleer silâhsızlanmaya devam etmek için etkili tedbirleri almalıdır. Çin tek taraflı ve şartsız olarak nükleer silâh sahibi olmayan ülkelere karşı nükleer silâh kullanmama veya nükleer silâh kullanma tehdidinde bulunmama taahhüdünde bulunmuş; ve güvenlik taahhütlerine ilişkin bir sözleşmenin oluşturulması hâlinde bu tür taahhütlerin bu sözleşmeye dâhil edilmesi hususunun dikkâte alınmasını teklif etmektedir.”²³²

ÇHC 1982 senesi NPT’ye dair tavrını değiştirmeye başladığı yıldır. ÇHC büyükelçisi Qian Jiadong’un BM Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmada, ÇHC’nin söz konusu anlaşmanın ayrımcılığa yol açan yapısını eleştirmekle birlikte, pek çok ülkenin bu silâhların denemesinin, üretilmesinin, edinilmesinin ve kullanılmasının yasaklanması yönündeki arzularına saygı duyduğunu belirtmiştir.²³³ ÇHC’nin Avusturya Büyükelçisi ve ÇHC heyetinin başkanı Wang Shu, ÇHC’nin UAEK’ya gözlemci üye olarak kabûl edildiği, 27. toplantısında 10 Aralık 1983 târihinde yaptığı konuşmada, Qian Jiadong’un görüşlerine benzer görüşler sunduktan sonra şunları söylemiştir :

“... Sınırlamaların ve denetlemelerin sahalarını, nükleer silâhların yayılmasını önleme düzenlemesinin güçlendirilmesi adına dilenildiğince ve tek taraflı olarak genişletilmesi çabalarıyla devam edemeyiz. Bu uygulamanın nükleer enerjinin geliştirilmesine ve barışçıl amaçlarla birçok ülkenin ekonomik ve bilimsel gelişmesi ve dünya barış ve istikrarı amacıyla kullanılması yolunda faydalı olmayacaktır.”²³⁴

²³² **Xinhua**, 4 August 1981, in FBIS Special Mamorandum, 18 December 1991 [**Yeni Çin Haber Kurumu**, 4 Ağustos 1981, Yabancı Basın İstihbarat Hizmeti Derlemesi içinde, 18 Aralık 1991]’den aktaran : NPT’yle Bağlantılı ...

²³³ **Xihhua**, 5 November 1983, in FBIS Special Memorandum, 18 December 1992 [**Yeni Çin Haber Kurumu**, 5 Kasım 1983, Yabancı Basın İstihbarat Hizmeti Derlemesi içinde, 18 Aralık 1992]’den aktaran : NPT’yle Bağlantılı

²³⁴ yzr.a.y., “China admitted to atomic agency“, Beijing Review, 24 October 1983, s. 13’ [__, “Çin UAEK’ya kabûl edildi. “, **Pekin Bakışı**, 24 Ekim 1983, s. 13]’den aktaran : NPT’yle Bağlantılı ...

Wang bu konuşmasında ÇHC'nin UAEK'na katılma ve yükümlülüklerini yerine getirme niyetinde olmakla birlikte NPT'nin ayrımcı yanına ilişkin eleştirilerini muhafaza ettiklerini de belirtmiştir.²³⁵

ÇHC'nin bu yeni tavrına dair en kuvvetli açıklama 1984 senesinde ÇHC Başbakanı Zhao Ziyang'ın ABD'ye yaptığı ziyâret esnâsında sarf ettiği şu sözlerle teyit edilmiştir :

“Nükleer silâhların yayılmasının önlenmesine dair antlaşmanın ayrımcılığını eleştiriyoruz; ancak, nükleer silâhların yayılmasını savunmuyoruz ve cesâretlendirmiyoruz. Ne Nükleer silâhların yayılması çabası içindeyiz ne de diğer ülkelerin nükleer silâh üretmeleri için yardım ediyoruz. Biz nükleer silâhlanmayı gerçekleştirecek, nükleer silâhlanma yarışına son verecek ve nükleer silâh savaşı tehdidini ortadan kaldırmak için gerçekten faydalı olacak tekliflerin hepsini etkin bir şekilde destekliyoruz.”²³⁶

15 Eylül 1989 târihinde Halkın Günlüğü [*Renmin Ribao*] gazetesinde yayınlanan bir makâlesinde ÇHC Dışişleri Bakanı Qian Qichen, ÇHC'nin her alanda silâhsızlanmadan yana olduğunu ifâde ettikten sonra SSCB ve ABD'ye görevlerini şu sözlerle hatırlatmıştır :

“... Ülkemiz, ABD'nin ve SSCB'nin her ikisinin de, dünyadaki nükleer ve benimsenmiş silâh ve mühimmat cephaneliğinin en büyüğüne sâhip olması sebebiyle, silâhsızlanmada özel bir sorumlulukları olduğunu; ve her çeşit nükleer silâhların denenmesi, üretilmesi ve konuşlandırılması hususlarında örnek olacak davranış sergilemesi; nükleer silâh mevcutlarını büyük oranda azaltmaları gerektiğini düşünmektedir.”²³⁷

1990 senesinde yapılan 4. NPT'yi Gözden Geçirme Toplantısında, ÇHC'nin 11 Eylül 1990 târihinde sunduğu tutum belgesinde, söz konusu antlaşmanın en

²³⁵ NPT'yle Bağlantılı ...

²³⁶ **Xihhua**, 11 January 1984, in FBIS Special Memorandum, 18 December 1992 [**Yeni Çin Haber Kurumu**, 11 Ocak 1984, Yabancı Basın İstihbarat Hizmeti Derlemesi içinde, 18 Aralık 1992] 'den aktaran : NPT'yle Bağlantılı ...

²³⁷ **Renmin Ribao**, 15 September 1989, in FBIS Special Memorandum, 18 December 1991[**Halkın Günlüğü**, 15 Eylül 1989, Yabancı Basın İstihbarat Hizmeti Derlemesi içinde, 18 Aralık 1991]'den aktaran : NPT'yle Bağlantılı ...

önemli eksiğinin nükleer silâhların nükleer silâha sâhip olmayan ülkelerde konuşlandırılması hususunda herhangi bir hüküm içermemesi olduğunu bildirmiştir.²³⁸

ÇHC Dışişleri Bakanı Qian Qichen 27 Şubat 1990 târihinde Silâhsızlanma Konferansı'nda yaptığı konuşmada :

“... Aynı zamanda, Çin, nükleer silâhların yayılmasını önleme kisvesi altında nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasına yönelik uluslararası işbirliğini mantıksızca sınırlanırken, nükleer silâh yarışının nitelik ve nicelik olarak bütün gücüyle sürdürülmesine karşıdır.”²³⁹

sözleriyle NPT'nin uygulanmasındaki aksaklıklara ve ÇHC'nin bunun sürdürülmesi karşısındaki sert tepkisini ifâde etmiştir.

Hou Zhitong'un 23 Ekim 1990 târihinde BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada :

“Çin Hükümeti nükleer silâhların yayılmasını önlenmesine dair antlaşmada öngörülen üç ana amacı, ki bunlar : nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi, nükleer silâhsızlanmanın ilerletilmesi ve nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasının kolaylaştırılmasıdır, desteklemektedir.”

sözleriyle NPT'ye açık bir destek vermiştir.²⁴⁰ Ancak, Zhitong'un aynı konuşmasında sarf ettiği şu sözler, ÇHC'nin söz konusu antlaşmaya ilişkin görüşünün ciddî biçimde değiştiğini göstermektedir.

²³⁸ “Basic Position Paper Presented by China to the Fourth Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons”, 11 September 1990 [“Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşmasına Taraf Devletler Dördüncü Gözden Geçirme Konferansı'na Çin Tarafından Sunulan Tutum Belgesi”, 11 Eylül 1990] 'den aktaran : NPT'yle Bağlantılı ...

²³⁹ **Xihhua**, 17 February 1990, in FBIS Special Memorandum, 18 December 1991 [**Yeni Çin Haber Kurumu**, 17 Şubat 1990, Yabancı Basın İstihbarat Hizmeti Derlemesi içinde, 18 Aralık 1991 içinde, 18 Aralık 1991]'den aktaran : NPT'yle Bağlantılı ...

²⁴⁰ **Xihhua**, 24 October 1990, in FBIS Special Memorandum, 18 December 1991 [**Yeni Çin Haber Kurumu**, 24 Ekim 1990 , Yabancı Basın İstihbarat Hizmeti Derlemesi içinde, 18 Aralık 1991]'den aktaran : NPT'yle Bağlantılı ...

“... Yürürlüğe girmesinden beri geçen 20 sene içinde NPT, nükleer silâhların yayılmasını önlenmesi yolunda yarattığı olumlu etkiyle dünya barışının ve istikrarının korunmasına bir dereceye kadar katkıda bulunmuştur...”²⁴¹

1991 senesinin Kasım ayında, ABD Dışişleri Bakanı James Baker’ın Çin’i ziyâreti esnâsında Çinli yöneticiler, 1992 senesinin Nisan ayı itibariyle NPT’ye taraf olacaklarını söylemiştir.²⁴² ÇHC yetkilileri 1991 senesinin Haziran ayında Uluslararası Güvenlik ve Savunma İşlerinden Sorumlu ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Reginald Bartholomev’e, ÇHC’nin FTDD’ya ve NPT’ye taraf olmayı düşündüğünü iletmiştir.²⁴³ 10 Ağustos 1991 târihinde de ÇHC Başbakanı Li Peng Japonya Başbakanı Toşiki Kaifu’yla yaptığı görüşmede, ÇHC’nin NPT’ye taraf olmak için herhangi bir şart öne koşmayacağını söylemiştir.²⁴⁴

ÇHC Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, 16 Temmuz 1992 târihinde, ABD Başkanı George Bush’un nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi girişimi üzerine şu açıklamada bulunmuştur :

“Kitle imha silâhlarının yayılmasına taraftar olunmakla birlikte, bu önlemenin hakkaniyet, akılcılık, idrâk ve dengelilik ilkeleri uyarınca ele alınması gerekmektedir.”²⁴⁵

²⁴¹ a.y.

²⁴² DAVIS, Zachary S. : “China’s Non-proliferation And Export Control Policies : Boom Or Bust For The NPT Regime“, **Asian Survey**, June 1995’[DEYVİS, Zakari S. : “Çin’in Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme ve Dışsatum Politikaları : NPT İçin İçi Boş Sözler ya da Somut Adımlar“, **Asya Araştırması**, Haziran 1995 den aktaran : NPT’yle Bağlantılı ...

²⁴³ yzr.a.y.: “China Weighs Singning 2 Pacts “, **New York Times**, 19 June 1991, s. A6’ [__ : “Çin iki paktı imzalyı tartışıyor“, **Nev York Taymıs**, 19 Haziran 1991, s. 6]’ den aktaran : NPT’yle Bağlantılı ...

²⁴⁴ yzr.a.y.: “China is Ready To Sign The Non-proliferation Treaty “, **Nuclear News**, September 1991, s. 27 [__, “Çin Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşmasını İmzalamaya Hazır“, **Nükleer Haberler**, Eylül 1991, s. 27]’den aktaran : NPT’yle Bağlantılı ...

²⁴⁵ yzr.a.y.: Xinhua (Beijing), 10 July 1992, in Proliferation Issues, 22 July 1992, s. 1 [**Yeni Çin Haber Kurumu** (Pekin), 10 Temmuz 1992, Yabancı Basın İstihbarat Hizmeti Derlemesi içinde, 22 Temmuz 1992, s. 1]’den aktaran : NPT’yle Bağlantılı ...

ÇHC 9 Mart 1992 târihinde NPT'ye katılma iradenâmesini İngiltere Başbakanı John Major'a vermiştir. ÇHC bu belgede şu beş tedbir için çağrıda bulunmuştur :

1. Nükleer silâh devletlerinin hepsi, hiçbir zaman ve hiçbir şart altında nükleer silâhları ilk kullanan olmayacaklarına dair taahhütte bulunmalı; ve bir uluslararası nükleer silâhları ilk kullanan olmama antlaşması vücuda getirilmelidir.
2. Nükleer silâh devletlerinin hepsi, nükleer silâha sâhip olmayan ülkelere veya nükleer silâhlardan arındırılmış bölgelere karşı nükleer silâh kullanmayacaklarına veya nükleer silâh kullanma tehdidinde bulunmayacaklarına dair taahhütte bulunmalı; ve nükleer silâha sâhip olmayan ülkelere veya nükleer silâhtan arındırılmış bölgelere karşı nükleer silâh kullanmama ve nükleer silâh kullanma tehdidinde bulunmama için bir uluslararası hukukî düzenek kurulmalıdır.
3. Nükleer silâh devletlerinin hepsi, nükleer silâhlardan arındırılmış bölgeler kurulması teklifini desteleyecek, bu bölgelere tanıyacak ve icab eden yükümlülükleri üstlenecektir.
4. Kendi sınırları dışında nükleer silâh bulunduran devletlerin hepsi bu silâhların tümünü kendi ülkelerine taşıyacaktır.
5. Uzay araçlarına sâhip başlıca ülkeler dış uzaydaki silâhlanma yarışını durduracak ve, bilhassa nükleer silâh niteliğini haiz, uzay silâhlarını geliştirmeyi yavaşlatacaktır.

1993 yılı geldiğinde, ÇHC'nin BM neznindeki büyükelçisi Li Daoyu yazdığı bir makâlede, ÇHC'nin NPT'nin zorlama ve baskı olmadan uzatılmasından yana olduğunu belirtmiştir.²⁴⁶

NPT'nin süresiz olarak uzatıldığı ve 17 Nisan'la 12 Mayıs 1995 târihleri arasında süren NPT Konferansı esnâsında, 18 Nisan 1995 tarihinde ÇHC Dışışleri Bakanı Qian Qichen şu açıklamada bulunmuştur :

“[Çin] NPT'nin sorunsuz bir şekilde uzatılmasını desteklemektedir. Süresiz olarak uzatılma seçeneği tercih edilirse, bizim tavrımız bu uzatmanın nükleer silâh devletlerin nükleer silâh devleti olma ayrıcalığının hiçbir şekilde mutlaklaştırıldığı anlamında yorumlanmayacağına açıkça ortaya konmasıdır...²⁴⁷

ÇHC Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi ve Nükleer Silâhsızlanma için İlkeler ve Hedefler başlıklı bildiriye imzâlamıştır. Bu bildirin 12. maddesi şöyledir :

“12. Bölünebilir maddelerin veya özel nitelikte bölünebilir maddelerin veya kaynaklarının işlenmesi, kullanılması veya üretilmesi Nükleer silâha sâhip olmayan ülkelere aktarılmasına dair yeni düzenlemeler, gerekli bir ön şart olarak, UAEK'nın tam kapsamlı koruma tedbirlerini ve nükleer silâh veya başka herhangi bir nükleer patlayıcı cihaz edinmemeyi öngören uluslararası ve hukuken bağlayıcı nitelikte taahhütleri gerektirecektir.”²⁴⁸

²⁴⁶ DAOYU, Li : “Foreign Policy and Arms Control: The View From China”, **Arms Control Today**, December 1991 [__ : “Dış Politika ve Silâhların Denetlenmesi : Çin'den Bakış”, **Günümüzde Silâhların Denetlenmesi**, Aralık 1991]'den aktaran : NPT'yle Bağlantılı ...

²⁴⁷ “Statement by H.E. Qian Qichen, Vice Premier And Foreign Minister And the Head of Delegation Of The People's Republic of China At The 1995 Review And Extension Conference Of The Parties To The Treaty On The Non-Proliferation Of Nuclear Weapons“, 18 April 1995” [“Çin Halk Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı, Dışışleri Bakanı ve Heyet Başkanı Zât-ı Âlileri Qian Qichen'in Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşmasına Taraf Olan Ülkelerin 1995 Yılı Antlaşmayı Gözden Geçirme ve Uzatma Konferansındaki Demeci"]'den aktaran : NPT'yle Bağlantılı ...

²⁴⁸ Bu metin “NPT/CONF.1995/L.4 “çağrısıyla konferansa teklif edilmiş ve “ NPT/CONF.1995/32/DEC.2“ çağrısıyla kabul edilerek nihaî karar hâline gelmiştir (Bkz. : 578 Materials From the 1995 NPT Review and Extension Conference, s. C-2, **Programme for Promoting Nuclear Non-Proliferation (PPNN) Website**, s. 8, erişim : < <http://www.ppnn.soton.ac.uk/bb2/Bb2secC.pdf> >, 13 Ekim 2006, [“1995 Yılı NPT'yi Gözden Geçirme ve Uzatma Konferansı'ndan Belgeler, **Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme İzlenesi (NSYÖİ) Ağ Yöresi**].

Çinli yetkililer 2000 yılında yapılan bir konferansta, NPT'nin süresiz olarak uzatılması için ABD açıkça çalışırken ÇHC'nin de NPT'nin uzatılmasına sâdece olur vermekle kalmayıp, ABD'nin bu çalışmalarına perde gerisinden büyük destek verdiğini açıklamıştır.²⁴⁹

5.2 – 1995’le 2005 Yılları Arasındaki Dönem

Bu kararların ertesinde, 1995 senesinin Aralık ayında ÇHC'nin yayımladığı Beyaz Kitâp'ta şu ifâde yer almaktaydı :

“[Çin Hükümeti] NPT'nin tespit ettiği üç ana hedefe ulaşılmasını desteklemektedir : nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi, nükleer silâhsızlanmanın hızlandırılması ve nükleer enerjinin barışçıl amaçla kullanılmasında uluslararası işbirliğinin ilerletilmesi... [NPT] nükleer silâh devletlerinin nükleer silâh sâhipliklerini sonsuza değin muhafaza etmelerine imkân tanıdığı yolunda yorumlanmamalıdır.”²⁵⁰

Yine aynı târihte ÇHC'nin silâhsızlanmadan sorumlu büyükelçisi Sha Zukang, BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada, aynı hususu dile getirmiştir.²⁵¹

Silâhsızlanma Konferansı'nda, 26 Mart 1999 târihinde bir konuşma yapan ÇHC Devlet Başkanı Jiang Zemin de aynı hususu şu cümlelerle dile getirmiştir :

“NPT uluslararası nükleer silâhların yayılmasını önleme düzeninin hem temeli hem de nükleer silâhsızlanma sürecinin ilerlemesi için bir ön şarttır. NPT

²⁴⁹ MEDEIROS, Evan S. “Third U.S.-China Conference on Arms Control, Disarmament and Nonproliferation : U.S.-China Arms Control and Nonproliferation Cooperation - Progress and Prospects“, s. 7.

²⁵⁰ “China : Arms Control And Disarmament “, **Information Office of the State Council of the People’s Republic of China** , November 1995 [“Çin : Silâhların Denetlenmesi ve Silâhsızlanma “, Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Kurulu Bilgilendirme Bürosu, Kasım 1995]’den aktaram : NPT’yle Bağlantılı ...

²⁵¹ **Xinhua** (Beijing), 2 November 1995, in “Disarmament Envoy Explains Nuclear Arms Stands“, FBIS-CHI-05-212, 2 November 1995’[Yeni Çin Haber Kurumu, (Pekin), 2 Kasım 1995, “Silâhsızlanma Temsilcisi Nükleer Silâhlara Dair Tavrı Açıklıyor “, Yabancı Basın İstihbarat Hizmeti Derlemesi-Çin-05-212 içinde, 2 Kasım 1995]’ den aktaran : NPT’yle Bağlantılı ...

tamamen ve iyi niyetle uygulanmalıdır. Aksi takdirde, nükleer silâhsızlanma ve nükleer silâhların yayılmasını önlemek için sarf edilen gayretler ciddî biçimde zarar görecektir. NPT'ye henüz taraf olmamış ülkeler, antlaşmanın gerçek mânâda evrensel kılınabilmesi için, mümkün olan en kısa sürede antlaşmaya taraf olmalıdır... Nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi ve nükleer silâhların tamamıyla yok edilmesi karşılıklı olarak birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Nükleer silâhların tamamıyla yok edilmesi hepimizin uğraştığı bir husustur, ki nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi bu maksada hizmet eden etkili ve gerekli bir aşamadır. ÇHC'nin NPT'nin süresiz olarak uzatılmasını desteklemesi bu anlayış uyarıncadır. Ancak, NPT'nin süresiz olarak uzatılması hiçbir şekilde nükleer silâh devletlerinin nükleer silâhlarını sonsuza değin ellerinde tutma ayrıcalığını vermemiştir. Tam aksine, nükleer silâha sâhip devletler, tam bir nükleer silâhsızlanmanın erkenden gerçekleştirilmesi yolunda ilerlenmesi maksadıyla, nükleer silâhlanmaya dair yükümlülüklerini sözlerine sâdikça yerine getirmelidir.”²⁵²

NPT'nin altıncı gözden geçirme toplantısı 14 Nisan'la 19 Mayıs 2000 tarihleri arasında toplanmıştır. Toplantının açılışında Çinli büyükelçi Sha Zukang yaptığı konuşmada şu hususlara değinmiştir :

“Soğuk Savaşın bitmesinden sonra bir süre için uluslararası alanda gerilim azalmıştır. Ancak, dünyada barış henüz sağlanamamıştır. Son zamanlarda, uluslararası güvenlikte istikrarsız ve belirsiz unsurlar çoğalmıştır. Dünya Soğuk Savaş'ın sona ermesinden beri en derin ve karmaşık değişimi geçirmektedir.

²⁵² “Promote Disarmament and Safeguard World Security“, Chinese President Jiang Zemin's Address at the Conference on Disarmament, 26 March 1999” [“Silâhsızlanmayı Geliştirelim ve Dünya Güvenliğini Sakıyalım“, Çin Devlet Başkanı Ciang Zemin'in Silâhsızlanma Konferansı'ndaki Konuşması, 26 Mart 1999] den aktaran : NPT'yle Bağlantılı ... Konuşmanın özgün metni için bkz. : 6304 ZEMİN, Ciang : “Promote Disarmament and Safeguard World Security“, Chinese President Jiang Zemin's Address at the Conference on Disarmament, **The University of Hawaii Schooh of Hawaiian, Asian and Pasifik Studies Website**, 26 March 1999, erişim : < <http://www.shaps.hawaii.edu/security/efae.html> >, 19 Ekim 2006 [“Silâhsızlanmayı Geliştirelim ve Dünya Güvenliğini Sakıyalım“, Çin Devlet Başkanı Ciang Zemin'in Silâhsızlanma Konferansı'ndaki Konuşması, 26 Mart 1999, **Havai Üniversitesi Havai, Asya ve Pasifik Çalışmaları Okulu Ağ Yöresi**]. Bu konuşmanın İngilizceye tercüme edilmiş ve çeviriye esas alınan metni şöyledir:

“The prevention of nuclear weapons proliferation and the complete and thorough destruction of nuclear weapons are mutually complementary. The complete elimination of nuclear weapons is the objective that we are all striving for, while the prevention of nuclear weapons proliferation is an effective means and a necessary stage to that end. It was in line with this understanding that China supported the indefinite extension of the NPT. However, the indefinite extension of the NPT has by no means given nuclear-weapon states the prerogative to permanently retain their nuclear weapons. On the contrary, nuclear weapon states should faithfully fulfill their nuclear disarmament obligations so as to promote, with concrete action, an early realization of complete nuclear disarmament.“

Soğuk savaş bitmiş olsa bile, Soğuk Savaş zihniyetinin hâlâ yaşadığı dikkâte alınmalıdır. Askerî ittifaklar güçlenmiştir; hegemonyacılık ve güç siyâseti zaman zaman kendini açığa vurmaktadır; ve küçük bir grup ülke, sâyesinde devlet egemenliğini ihlâl ettikleri, sözde “insanî müdahaleleri” savunmaktadır. Birleşmiş Milletleri kaale almadan egemen bir devlete karşı güç kullanacak kadar ileri gitmektedirler. Bu tür davranışlar sâdece dünya barışının ve istikrarının altını oymak ve uluslararası ilişkileri yürüten uluslararası hukuku ve kaideleri ayaklar altına almakla kalmamakta, aynı zamanda dünya savaşlarından sonra kurulmuş ve merkezinde BM'nin bulunduğu ortaklaşa güvenlik dizgesine de şimdiye kadar görülmemiş şekilde bir meydan okunmasına sebep olmaktadır.

Stratejik üstünlüğünü artırmak ve kendi mutlak güvenliğini sağlamak için belli bir ülke gelişmiş kıtalar arası füze savunma dizgesini geliştirmek, konuşlandırmak ve yaymak sûretiyle dünyanın stratejik dengesine ve istikrarına ciddî bir tehdit teşkil etmektedir.

Bazı bölgelerde, sâdece bölgesel barışı altüst etmekle kalmayıp uluslararası güvenliğe istikrasız unsurlar katan, etnik ayrılcılık ve dinî aşırılık yükselmektedir.

Bu gelişmeler, sâdece uluslararası ilişkilerde askerî etkenlerin artmasına ve ülkeler arasındaki güvenlik hissinde azalmaya sebep olmayıp silâhların denetlenmesi alanındaki güvenin ve işbirliğinin de altını oymaktadır. Soğuk Savaş'ın bitmesinden beri silâhların denetlenmesi ve nükleer silâhların yayılması alanlarında beliren olumlu ivme ciddî mânâda yavaşlamış ve uluslararası nükleer silâhların yayılmasını önleme düzeni ardı ardına gelen ağır darbelere mâruz kalmıştır. Silâhsızlanma süreci ufku büyük bir endişe kaynağına dönüşmüştür...Sâdece üç yıl sonra ilkin Racatsan ve sonra Belucistan'da yapılan denemelerin uluslararası nükleer silâhların yayılmasını önleme düzenini üzerine yaydığı gölge sebebiyle üzücüdür. BM Güvenlik Kurulu'nun 1172 numaralı kararı²⁵³ Güney Asya'daki nükleer silâh sorununun çözümü için doğru bir ilke ve yönelim oluşturmuştu. Ancak, kayda değer az bir ilerlemenin kaydedilmiş olması ve 1172 numaralı kararın hâlâ uygulanmamış olması üzücüdür...Güney Asya'daki iki ülkenin “başka nükleer silâh denemesi yapmayacaklarına ve KDYA'nın yürürlüğe girmesini engellemeyeceklerine dair taahhütte buldukları gerçeğini kayda geçirdik. İki ülkeyi de taahhütlerine sâdik kalmaya [güçlü bir şekilde] dâvet ediyoruz.”²⁵⁴

²⁵³ Bu kararın özgün metni için bkz. : 6083 “Resolution 1172 (1998) Adopted by the Security Council at its 3890th Meeting, on 6 June 1998“, United Nations Security Council, S/RES/1172 (1998), 6 June 1998, **United Nations Website**, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/158/60/PDF/N9815860.pdf?OpenElement> >, 15 Ekim 2006, [“Güvenlik Kurulu tarafından 6 Haziran 1998 Tarihinde Yapılan3890. Toplantısında Alınan Karar 1998 Senesi 1172 Numaralı Karar“, Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurul, __ , 6 Haziran 1998, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**].

²⁵⁴ 6305 ZUKANG, Sha : “Statement by H.E. Mr. Sha Zukang, Head of Delegation of the Government of the People’s Republic of China, at the 2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons“, 24 April 2000, New York, **Permament Mission of The People’s Republic of China to the United Nations Website**, erişim : < <http://www.china-un.org/eng/zghlhg/cj/npt/t29289.htm> >, 14 Ekim 2006, [ZUKANG, Şa : “2000 Senesi Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşmasına Taraf

Zukang ÇHC'nin; nükleer silâh geliştirmek ve başka ÷lkelere bunun için herhangi bir yardımda bulunmak niyetinde olmadığı; UAEK'yla ciddî bir işbirliği içinde bulunduğu; ihracat denetleme yönetmeliklerini çıkardığını; Zangger Komitesine 1997 senesinin Ekim ayında katıldığını; ÷lkesindeki nükleer enerji tesislerini UAEK tarafından denetlenmeye açtığını; hususlarını içeren genel nükleer silâhların yayılmasını önleme politikasını kısaca anlattıktan sonra sözlerine şöyle devam etmiştir :

“Bilim ve teknolojinin gelişmesi, küreselleşme sürecinin derinleşmesi ve bilgilenme çağının başlamasıyla birlikte nükleer silâhların yayılmasını önlemedeki zorluklar giderek artacaktır. Uygulama nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi hedefinin sâdece geleneksel yöntemler olan engelleme ve baskıyla çözümenin imkânsız olduğunu göstermektedir. Yeni şartlar çerçevesinde nükleer silâhların yayılması etkili bir şekilde nasıl önlenir ? Bu uluslararası toplumun tamamı tarafından cevaplandırılmalıdır. Çin, nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi hususunda şu üç alanda daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiği kanâatindedir : İlkin, küresel bir güvenliği sağlayacak bir istikrar ortamının yaratılması, işbirliği ve karşılıklı güven nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi için asgari güvenceler olacaktır. Birçok ÷lkenin kitle imha silâhları geliştirmeye devâsâ akçal kaynaklar tahsis etmesinin en önemli sebebinin güvenlik hissinin bulunmaması ve kendilerini korumak için etkin bir

Olan ÷lkelerin Antlaşmayı Gözden Geçirme Konferansında Çin Heyetinin Başkanı Zât-ı Âlileri şa Zukang'ın Yaptığı Konuşma“, 24 Nisan 200, New York, **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Daimi Temsilciği Ağ Yöresi**]. Özgün metin için bkz. : 6306 ZUKANG, şa : “Full Text of Statement by Sha at 2000 Review Conference of NPT”, **People's Daily Website**, April 30, 2000, erişim : < http://english.peopledaily.com.cn/english/200004/30/eng20000430_40079.html >, 16 Ekim 2006 [“2000 Yılı NPT'yi Gözden Geçirme Konferansı'nda şa tarafından Yapılan Konuşmanın Tam Metni“, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**, 30 Nisan 2000]. Özgün metin için bkz. : 6307 ZUKANG, şa : “H.E. Amb. Sha Zukang Statement at the 2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons“, New York, 24 April 2000, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < http://www.nti.org/db/china/engdocs/sha_0400.htm >, 3 Ekim 2006, [ZUKANG, şa : “Zât-ı Âlileri Büyükelçi şa Zukang'ın Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na Taraf ÷lkelerin 2000 Yılı Gözden Geçirme Toplantısında Yaptığı Konuşma“, Nev York, 24 Nisan 2000, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**]; ZUKANG, şa (Ambassador) : “Statement at the 2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons“, **Nuclear Threat Initiative Website**, New York, 24 April 2000, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/sha0400.htm> >, 3 Ekim 2006 [ZUKANG, şa (Büyükel-çi) : “Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na Taraf ÷lkelerin 2000 Yılı Gözden Geçirme Toplantısında Yaptığı Konuşma“, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**]. İlk iki kaynağın verdiği İngilizce tercümele arasında fark bulunmazken üçüncü kaynağın verdiği İngilizce metinle ilk iki kaynağın verdiği İngilizce metin arasında konuşmanın esas anlamını ve verdiği iletileri bozmayacak tercüme farkları bulunmaktadır. Türkçe tercüme, üçüncü kaynağın (Nükleer Silâh Tehdidini Önleme Girişimi Ağ Yöresi)'nin verdiği metin esas alınmıştır.

çâre aramaları olduğu herkesin malûmudur. Arzulanan bir uluslararası çevrenin yaratılması, uluslararası sorunların barışçıl yollarla çözülmesinde azimli olunması ve uluslararası toplumun üyelerinin hepsi için güvenlik bâzı ülkelerin nükleer silâh elde etmek sebeplerini ortadan kaldıracaktır. İkinci olarak, nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi alanında çifte veya çoğul standartların uygulanmasına son verilmesi nükleer silâhların yayılmasının önlenmesinin başarısında ön şarttır. Nükleer silâhların yayılmasının önlenmesinin amacı devletlerin hepsinin güvenliklerinin artırılması olmalıdır. NPT biricik ölçüt olarak kullanılmalıdır. Nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi az sayıdaki devletin güvenlik çıkarlarına hizmet etmemelidir. Bir ülkenin hoşuna gidenler veya gitmeyenler karar ölçütü olarak alınmamalıdır bile. Aksi takdirde, nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi düzenini itibarının altı oyulur ve yaygın destek yitirilir. Üçüncü olarak, ortaklaşa güvenlik çerçevesinde uluslararası birliğin artırılması, işbirliği ve ortaklaşa çabalar kitle imha silâhlarının yayılması sorununun çözmek için tek doğru ve etkili çâredir. Hiçbir ülke, ne kadar güçlü olursa olsun, diğer ülkelerle işbirliği yapmadan, sâdece kendi ve müttefiklerinin gücüne dayanarak nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi hedefine ulaşamaz. Herhangi bir tek taraflılık eğilimi veya tek taraflı hareket nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi çabalarının aksine olacaktır... NPT'nin süresiz olarak uzatılmasına nükleer silâha sâhip olmayan devletler tarafından şartsız olarak anlaşmaya varılmış olması hiçbir şekilde nükleer silâhlara nükleer silâh devletleri tarafından süresiz olarak sahip olunması mânâsına gelmemektedir... Malûm bir askerî güç, ciddî ekonomik gücüne, bilim ve teknolojiye dayanarak, haddinden fazla büyük miktardaki öldürücü nükleer cephaneliğine rağmen, başına buyruk mutlak güvenliğini temin etmek için ulusal füze savar dizgesini geliştirme çabası içindedir. Mutlak güvenliğin temin edilip edilemeyeceği bir tarafa, böyle bir hareket YAFSA ve küresel stratejik dengeye ciddî bir darbe indirmekle kalmayıp, Birleşik Devletlerle Rusya'nın nükleer silâhları karşılıklı azaltmasını durdurmak ve uluslararası nükleer silâhların yayılmasını önleme sürecini engellemek sûretiyle uluslararası nükleer silâhların yayılmasının önlenmesinin ön şartını ve temelini parçalayacak bir nükleer silâhlanmayla aynıdır... Çin'in nükleer silâhları kendini savunmak içindir. Bu sebeple nükleer silâh geliştirmekte hep çok cimri davranmıştır. Nükleer silâh sâhibi olduğu ilk günden itibaren nükleer silâh kullanan ilk taraf olmayacağı taahhüdünde bulunmuştur. Aynı zamanda hiçbir şart öne sürmeden nükleer silâhlardan arındırılmış bölgelere karşı nükleer silâh kullanmama veya kullanma tehdidinde bulunmama ilkesine sâdik kalmıştır. Çin hiçbir zaman nükleer silâhsızlanmaya dair sorumluluk ve yükümlülüklerinden kaçınmamış ve nükleer silâhların tamamıyla yasaklanması ve imha edilmesini savunmuştur. Tüm ciddiyeti ve sorumluluğuyla KDYA müzâkerelerine katılmış ve bu antlaşmayı imzalayan ilk devletler arasında yer almıştır. Çin Hükümeti antlaşmayı incelenmesi ve onaylanması için Ulusal Halk Kongre'sine göndermiştir. Bu arada, Çin'in, bilhassa nükleer silâhların denetlenmesi başta olmak üzere, herhangi bir silâhların denetlenmesi müzâkeresine katılmasının iki ön koşulu bulunduğu ve bunların müzâkerelerin ve antlaşmaların ne stratejik dünya denge ve istikrarını bozması ne de Çin'in ulusal güvenlik çıkarlarının zayıflatması olduğu vurgulanmalıdır. Uluslararası toplumun güçlü muhalefetini görmezden gelerek, mâlum devlet stratejik dünya dengesine zarar verecek ulusal füze savunma programını [*National Missile Defence (NMD) Program*] geliştirmeye uğraşmaktadır. Uluslararası güvenlik çevresinde ortaya çıkan bu ve diğer önemli değişiklikler kaçınılmaz olarak Çin'in silâhların denetlenmesi politikasını etkilemektedir... Çin, malûm ülkenin dış uzayı önemli

üssü olarak kullanmak sûretiyle bir ulusal füzesavar dizgesi geliştirmeye kararlı olduğu bir zamanda, dış uzayın silâhsızlandırılmasının KDYA'nın müzâkerelerinden çok daha fazla âciliyet arz ettiği kanâatindedir. Bu sebeple, üç ana silâhsızlanma konusu olan dış uzayın silâhsızlandırılması, nükleer silâhsızlanma ve KDYA'nın en azından mantıklı ve dengeli bir şekilde... Söz konusu olan her bir ülkenin meşrû güvenlik endişelerinin çok taraflı silâhsızlanma görüşmeleri için tek meydan olan Silâhsızlanma Konferansı'nda gereğince tatmin edilip edilmeyeceğidir... Hâl-i hazırda silâhların denetlenmesi alanında nükleer silâhlarda şeffaflık önemli bir husustur... Bugün diğer ülkelerin iç işlerine artarak müdâhale eden ve isteyerek güç kullanan bir süper güç, nükleer silâhla ilk saldırı sığıasını sürekli ve endişe verici bir şekilde arttırmaktadır. Diğer taraftan, nükleer silâhla ilk vuruşa mâruz kalmış nükleer silâha sâhip küçük veya orta büyüklükteki bir ülkenin başlatacağı saldırıyı boşa çıkarmaya muktedir gelişmiş bir füzesavar dizgesi geliştirmek için her türlü çabayı sarf etmektedir. Bu şartlar altında nükleer silâha sâhip küçük veya orta büyüklükteki ülkelerden şeffaflık tedbirlerini almalarını istemesi ne kendi güvenliğine ne de dünyanın stratejik dengesi ve istikrarına katkıda bulunacaktır.

Şu anda en mantıklı ve uygulanabilir güven arttırıcı tedbirin nükleer silâh devletlerinin şartsız olarak nükleer silâhı kullanan ilk taraf olmayacaklarına ve nükleer silâhları, nükleer silâh sahibi olmayan ülkelere ve nükleer silâhlardan arındırılmış bölgelere karşı kullanmayacaklarına veya kullanma tehdidinde bulunmayacaklarına dair taahhütte bulunması olduğunu düşünmekteyiz. Nükleer silâhların ilk kullanımının yasaklanması her ne kadar somut nükleer silâhsızlanmanın yerini tutmasa da, hem nükleer silâh devletleri hem de nükleer silâha sâhip devletlerle nükleer silâha sahip olmayan devletler arasındaki güveni arttıracak; nükleer silâhla savaş tehdidini ve uluslararası nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi düzeninde gömülü ayrımcılığı azaltacaktır. Sonuç olarak düzenin etkililiği ve evrenselliği nükleer silâhların tümünden yasaklanması için gerekli şartların oluşmasına yol açılacağı için artacaktır...

Çin Asya ve Pasifik'te, nükleer enerji bilimi ve teknolojisi işbirliklerine katılmış ve nükleer teknolojinin bu bölgede barışçıl maksatla kullanılmasına büyük katkıda bulunmuştur.

NPT'de tespit edilen nükleer enerjinin barışçıl amaçla kullanılmasının ve uluslararası işbirliğinin ilerletilmesi yükümlerinin uygulanması maksadıyla Çin nükleer enerjinin insanlığın tümünün faydalanmasına açılmasını amaçlayarak, gelişmekte olan ülkelere yapılan nükleer teknoloji aktarımlarına uygulanan mantıksız sınırlanmaların kaldırılması; ve gelişmekte olan ülkelerin nükleer enerjiyi barışçıl amaçlarla geliştirmeleri ve kullanmaları hususunda desteklenmesi sûretiyle gelişmekte olan ülkelere verilen teknik desteğin daha da güçlendirilmesini savunmaktadır.

Her ülkenin nükleer enerjiyi barışçıl amaçlarla kullanma hakkı vardır. Nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi ve nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılması birbirinin tamamlayıcısıdır.... Ancak, gelişmekte olan ülkelere gelen nükleer enerjiyi barışçıl amaçlarla kullanma arzusu ve talebi dikkâte alınmazsa, ve nükleer silâhların yayılmasının önlenmesine ve nükleer mâlzemelerin ihracatının denetlenmesine aşırı önem verilirken ve bir çok ülke arasında olağan nükleer enerjinin barışçıl amaçla kullanılması nükleer silâhların

yayılmasının önlenmesi bahanesiyle engellenirken, bu sâdece NPT'den bir sapış olarak kalmayıp ilgili ülkelerin hepsinin çıkarlarına zarar verecektir. Bunun gerçekleşmesi hâlinde, nükleer silâhların yayılmasının Önlenmesi düzeni destek bulamayacağı için çökecektir.

Malûm ülkeler kendi tercihlerine göre dünyayı sınıflara ayırmaktadır. Hoşlarına gitmeyen bâzı ülkeleri tâlihsiz “serseri devlet” ismiyle vasıflandırmakta ve bunların nükleer enerjiden barışçıl amaçla yararlanmalarını büyük ölçüde engellemektedir. Bu çifte veya çoğul ölçüt (standart) uygulaması adâletsizlik ve sorumsuzluktur. Nükleer silâhların yayılması endişesinin giderilmesine hizmet etmez; fakât, gelişmekte olan ülkeler başta gelmek kaydıyla, mevcut nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi düzenine dair hayal kırıklığına ve şüpheye yol açarak sâdece ülkeler arasındaki güvensizliği derinleştirir.”

Çin bu konferansta, Konferans Oda Çalışması Metni²⁵⁵ başlığını , I. Asıl Komite Başkanlığına Sunulan Çalışma Metni²⁵⁶ ve Nükleer Enerjinin Barışçıl Kullanılması²⁵⁷ ve II. Asıl Komite Başkanlığına Sunulan Çalışma Metni²⁵⁸ başlığını taşıyan dört çalışma ve teklif sunmuştur.

²⁵⁵ 6326 “Conference room paper submitted by China“, NPT/CONF.2000/MCI/CRP.7, May 2000, The 2000 NPT Review Conference (RevCon), 14 April - 19 May 2000, New York, **British American Security Council Website**, erişim : < <http://www.basicint.org/nuclear/NPT/2000revcon/ChinaMC1CRP7.htm> >, 17 Ekim 2006, [“Çin Tarafından Sunulan Konferans Odası Çalışması “, __, 7 Mayıs 2000, 2000 Senesi NPT Gözden Geçirme Konferansı, 14 Nisan-19 Mayıs 2000, Nev York, **İngiliz Amerikan Güvenlik Konseyi Örül Ağ Yöresi**].

²⁵⁶ 6449 “Working paper submitted by China“, **United Nations**, NPT/CONF.2000/MC.I/WP.2, 1 May 2000, 2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, New York, 24 April-19 May 2000, erişim :United Nations Website < <http://daccessods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=NPT/CONF.2000/MC.I/WP.2&Lang=EN> >, (Bu kaynağa şu erişimden de ulaşılabilir : < <http://disarmament2.un.org/wmd/npt/2000doclist.htm> >),13 Ekim 2006 [“Çin Tarafından Sunulan Çalışma Belgesi “, **Birleşmiş Milletler**, __, 1 Mayıs 2000, Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşmasına Taraf Devletler 2000 Yılı Antlaşmayı Gözden Geçirme Toplantısı, Nev York, 24 Nisan-19 Mayıs 2000, erişim : Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi].

²⁵⁷ 6327 / 6450 “Peaceful uses of nuclear energy Working paper submitted by China“, NPT/CONF.2000/MC.III/WP.3, 27 April 2000, The 2000 NPT Review Conference (RevCon), 14 April - 19 May 2000, New York, **British American Security Council Website**, erişim : < <http://www.basicint.org/nuclear/NPT/2000revcon/MC3-WP3-China.htm> > (Bu kaynağa şu erişimlerden ulaşılabilir : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/408/12/PDF/N0040812.pdf?OpenElement> >; < <http://disarmament2.un.org/wmd/npt/2000doclist.htm> >), 17 Ekim 2006, [“Nükleer Enerjinin Barışçıl Amaçla Kullanılması Çin Tarafından Sunulan Çalışma Metni“, __, 27 Nisan 2000, 2000 Senesi NPT’yi Gözden Geçirme Konferansı, 14 Nisan-19 27 Mayıs 2000, Nev York, **İngiliz Amerikan Güvenlik Konseyi Örül Ağ Yöresi**]

²⁵⁸ 6451 “Working Paper submitted to the Main Committee by China“, NPT/CONF.2000/MC.III/WP.11, 1 May 2000, The 2000 NPT Review Conference (RevCon), 14 April - 19 May 2000, New York, **British American Security Council Website**, erişim : < <http://www.basicint.org/nuclear/NPT/2000revcon/MC3-WP3-China.htm> > (Bu kaynağa şu erişimlerden de ulaşılabilir : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/408/12/PDF/>

Bu konferansta “NPT’nin altıncı gözden geçirme konferansı olan 2000 yılı konferansı esnâsında içlerinde ÇHC nükleer silâh devleti ve BM Güvenlik Kurulu’nun daimî üyesi beş ülke ve Kuzey İrlanda’nın yayınladığı ortak bildiriye özetle şu hususlar dünyaya ilân edilmiştir* :

1. NPT’ye olan güçlü desteğimiz sürmektedir. Antlaşmadan doğan yükümlülüklerimizi yerine getirmeye kararlıyız.
2. Antlaşmanın 1995 senesinde şartsız ve süresiz olarak uzatılmasından memnûniyet duymaktayız. Antlaşmanın gözden geçirilme sürecinin, nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi ve nükleer silâhsızlanma ilke ve hedeflerinin güçlendirilmesi için kararlıyız.
3. Günümüz itibariyle 187 ülke antlaşmaya taraf olmuştur. Antlaşmaya devletlerin hepsinin taraf olması gerektiğini belirtir ve henüz antlaşmaya taraf olmayan devletleri mümkün olan en yakın târihte taraf olmaya dâvet ederiz. Hindistan ve Pâkistan’ın 1998 senesinde yaptıkları nükleer silâh denemeleri büyük endişe yaratmıştır. Her iki ülkeyi de (BM Güvenlik Kurulu’nun 1172) numaralı kararında belirtilen tedbirleri almaya dâvet ederiz.²⁵⁹ Yaptıkları nükleer silâh denemelerine rağmen Hindistan ve Pâkistan antlaşma uyarınca nükleer silâha sâhip devlet statüsünde değildir.

[N0040812.pdf?OpenElement](#) >; < <http://disarmament2.un.org/wmd/npt/2000doclist.htm> >), 17 Ekim 2006, [“Çin Tarafından İkinci Esas Komiteye Sunulan Çalışma Metni “, __, 1 Mayıs 2000, 2000 Senesi NPT Gözden Geçirme Konferansı, 14 Nisan-19 27 Mayıs 2000, Nev York, **İngiliz Amerikan Güvenlik Konseyi Örümlü Ağ Yöresi**].

* Madde numaraları özgün metindeki madde numaralarıyla aynıdır.

²⁵⁹ Bu kararın özgün metni için bkz. : 6083 “Resolution 1172 (1998) Adopted by the Security Council at its 3890th Meeting, on 6 June 1998 “, United Nations Security Council, S/RES/1172 (1998), 6 June 1998, **United Nations Website**, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/158/60/PDF/N9815860.pdf?OpenElement> >, 15 Ekim 2006, [“Güvenlik Kurulu tarafından 6 Haziran 1998 Tarihinde Yapılan 3890. Toplantısında Alınan Karar 1998 Senesi 1172 Numaralı Karar “, Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurul, __ , 6 Haziran 1998, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**].

4. Antlaşmanın kapsayıcı hedeflerinin yolunda ilerleme sağlanabilmesi için antlaşmaya taraf tüm devletlerin antlaşmaya sadakatlerinin önemli olduğunu vurgularız.
5. Nükleer silâhların tümüyle imha edilmesi ve sıkı ve etkili bir uluslararası denetim altında olacak topyekün ve tam bir silâhsızlanma anlaşmasının kabûl edilmesi hedefleri için kararlılığımızı tekrar belirtiriz.
6. 1995 yılında yapılan Gözden Geçirme ve Uzatma Konferansı'nda kabûl edilen programda kabûl edildiği târihten beri çok taraflı, iki taraflı ve tek taraflı çok önemli gelişmeler meydana gelmiştir.
7. KDYA'nın evrensel, uluslararası ve etkili bir doğrulama antlaşması oluşunun devam ettirebilmesi için hiçbir çaba göz ardı edilmemeli ve bu antlaşmanın mümkün olan en erken târihte yürürlüğe girmesi sağlanmalıdır. Nükleer silâh devleti ve BM Güvenlik Kurulu'nun daimi üyesi beş ülkenin bu anlaşma için olan kararlığı hususunda hiçbir şüphe olmamalıdır.
8. Antlaşmanın VI. Maddesinin hakkıyla uygulanabilmesi için ayrımcı olmayan, evrensel uygulanabilirliği bulunan, uluslararası nitelikte ve etkili bir şekilde doğrulanabilen bölünebilir maddelerin üretimi yasaklayan bir antlaşmaya ihtiyaç olduğunu bir kez daha belirtiriz. 1995 senesinde yapılan konferansta alınan kararlar uyarınca Silâhsızlanma Konferansı'nı böyle bir antlaşmanın oluşturulması için görüşmeleri başlatmaya dâvet ederiz.
9. Nükleer devletlerinin nükleer silâhların dünya çapında azaltılması sarf ettiği dizgeli ve ilerletici çabalardan müteşekkil katkı her birimiz tarafından ülkemizde duyurulmuş ve duyurulacaktır.
10. Aramızdaki işbirliğinin, karşılıklı güveni göstermenin ve arttırmanın esas öneme haiz olduğunu vurgulamak ve uluslararası güvenliği ve istikrarı

arttırmak için nükleer silâhlarımızdan hiç birinin hiçbir Devleti hedef almadığını ilân ederiz.

11. II. Stratejik Saldırı Silahlarının Azaltılması Antlaşması (SSSAA/Moskova Antlaşması) [*Treaty on Strategic Offensive Reduction (SORT)/Moscow Treaty*]'nın Rusya Federasyonu tarafından onaylanmasının stratejik saldırı silâhlarının azaltılması yolunda önemli bir adımdır ve memnûniyetle karşılanmıştır. II. SSSAA'nın Birleşik Devletler tarafından onaylaması öncelik arz etmektedir. III. SSSAA'nın, Yörünge Altı Füze Savar Antlaşması (YAFSA) [*Anti-Ballistic Missile Treaty (ABM(T))*] sakınılarak ve güçlendirilmesiyle birlikte, mümkün olan en yakın târihte sonuçlandırılmasını ummaktayız.
12. İhtiyaç fazlası bölünebilir maddelerimizi UAEK'ya veya başka bir uluslararası kurulaşa emânet etmeye kararlıyız ve bu yolda önemli sayıda girişimde bulunduk.
13. 1995 senesinden beri iki nükleer silâhtan arındırılmış bölgenin kurulması memnûniyetle karşılanmıştır. Orta Asya'daki devletleri böyle bir bölge oluşturmaları için cesâretlendiririz. Moğolistan'ın nükleer silâhtan arındırılmışlığını tanırız.
14. Nükleer silâha sâhip devletlerin nükleer silâhlardan arındırılmış bölgelere dair takındıkları tutum sâyesinde eksik güvenlik güvenceleri verilmesi gereken ülke sayısı yüzü aşmıştır. 1995 senesinde kabûl edilen güvenlik güvencelerine dair 984 sayılı BM Genel Kurul kararında ısrarlıyız.
15. Antlaşmaya taraf olan ülkelerden UAEK'nın kapsamlı koruma anlaşmasını imzalamamış olanların bu anlaşmayı imzalamaya dâvet ederiz.
16. UAEK'nın ek protokollerini henüz imzâlamamış ülkeleri bu protokolü imzalamaya dâvet ederiz.

17. NPT'ye taraf olmayan devletlerden biri UAİK'yla Ek Protokol anlaşmasını imzalamıştır. Diğer üç devleti de Ek Protokolü imzalamaları için UAİK'yla görüşmelerde bulunmaya dâvet ederiz.
18. Nükleer silâha sâhip beş ülkenin hepsi UAİK'yla bir ek protokol imzalamış olup bu protokolün en kısa zamanda onaylanmasına çalışacaklardır.
19. Nükleer mâlzemeleri ihtiva eden ihracat işlemlerini şeffaf olması için yapılacak girişimler memnûniyetle karşılanacaktır.
20. Antlaşmaya taraf ülkelerin ayrımcılığa mâruz kalmadan ve antlaşmanın ilgili hükümlerince ve sakınma ilkeleri uyarınca barışçıl amaçla nükleer enerji teknolojisini geliştirmek, nükleer enerjiyi üretmek ve kullanmak hakları bulunduğunu tekrar teyid ederiz.
22. NPT'nin kesintisiz bir şekilde geliştirilmesindeki özel sorumluluğumuzun ve kilit rolümüzün tamamıyla bilincindeyiz.
23. Beş nükleer silâh devleti artmış bir barış ve güvenliğe katkı olarak nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi ve silâhsızlanma amacıyla aynı taahhütlerin NPT'ye taraf olan ve olmayan ülkelerin hepsi tarafından verileceği umudunu taşımaktadır. Birlikte ve nükleer silâha sâhip olmayan ülkelerle berâber gözden geçirme sürecinin başarıyla tamamlanması için çalışacağız.²⁶⁰

²⁶⁰ Bu bildirgenin tam İngilizce metni için bkz. : 6452 "NWS – Joint Statement at NPT 200 by China, France, Russia, UK and USA", 1 May 2000, NPT Review Conference, New York, 14 April – 19 May 2000, erişim : **International Atomic Energy Agency Website** < http://f40.iaea.org/worldatom/Press/Events/Npt/npt2000_nws_statement.pdf >, 16 Ekim 2006 [Nükleer Silâh Devletleri – Çin, Fransa, Rusya, Birleşik Krallık ve ABD Tarafından 2000 Yılı NPT'yi Gözden Geçirme Konferansı Ortak Bildirgesi", 1 Mayıs 2000, NPT'yi Gözden Geçirme Konferansı, Nev York, 14 Nisan – 19 Mayıs 2000, erişim : **Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Ağ Yöresi**]. 21. madde konuyla doğrudan alâkalı olmadığı için tercüme edilmemiştir.

NPT'nin 2005 yılında yapılan gözden geçirme toplantısının 8'le 19 Nisan 2002 tarihleri arasında yapılan hazırlık toplantısında, ÇHC, buraya kadar anlatılan tutumu muhafaza etmiş ve ek olarak nükleer silâh ve madde tedhişçiliğinin önemli bir sorun hâline geldiğini; antlaşmanın bazı önemli hükümlerinin çiğnendiğini; bilhassa 1995 ve 2000 senelerinde yapılan gözden geçirme toplantılarında alınan kararlara sadık kalınmasını; nükleer silâh devletlerinin nükleer silâh denemelerini durdurmuşluklarına devam etmelerini; KDYA'nın onaylanması ve yürürlüğe girmesi için ısrarlı olmalarını; yeni tür nükleer silâh geliştirmemeleri; ve nükleer silâha sâhip olmayan ülkelere şartsız olarak negatif güvenlik güvenceleri vermeleri gerektiğini ifade etmiştir.²⁶¹

NPT'nin 2005 senesinde yapılan gözden geçirme toplantısının 2003 senesinin Nisan ayının 28'yle Mayıs ayının 9'u arasında Cenevre'de toplanan ikinci hazırlık toplantısının gündemini, Demokratik Kore Hak Cumhuriyeti'nin antlaşmadan çekilme kararı ve İran'ın nükleer silâh yapma teşebbüsünde olduğuna dair iddialar ağırlıklı olarak işgâl etmiştir. ÇHC bu toplantıda, mevcut tutumuna ek olarak nükleer silâh ve madde tedhişçiliğinin önemli bir sorun hâline geldiğini; antlaşmanın bazı önemli hükümlerinin çiğnendiğini; bilhassa 1995 ve 2000 senelerinde yapılan gözden geçirme toplantılarında alınan kararlarına sâdik kalınmasını; nükleer silâha sâhip devletlerin nükleer silâh denemelerini durdurmuşluklarına devam etmelerini; KDYA'nın onaylanması ve yürürlüğe girmesi için ısrarlı olmalarını; yeni tür nükleer silâh geliştirmemeleri; ve nükleer silâha sâhip olmayan ülkelere şartsız olarak negatif güvenlik güvenceleri vermeleri gerektiğini ifade etmiştir.²⁶²

ÇHC bu gözden geçirme toplantısının hazırlık çalışmasında, NPT'nin üç ayağının 2000 senesinde yapılan gözden geçirme toplantısında tespit edilen 13

²⁶¹ 6308 JOHNSON, Rebecca : "NPT PrepCom Interim Report, April 15, 2002 ", **Acronym Institute Website**, erişim : < <http://www.acronym.org.uk/npt/200201.htm> >, 13 Ekim 2006, [CONSON Rebeka : "NPT'yi Gözden Geçirmeye Hazırlık Konferansı Ara Raporu, 15 Nisan 2002 ", **Akronim Enstitüsü Ağ Yöresi**].

²⁶² a.m.

ilkeyle²⁶³ birlikte yürütülmesi gerektiğini ifade etmiştir. ÇHC ayrıca Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Güneydoğu Asya Bölge ve Orta Asya Bölge Antlaşması'na ilişkin protokolleri mümkün olan en erken târihte imzalamak istediğini belirtmiştir. DKHC'yle ilgili olarak kullanılan dile itiraz etmiş fakât metinleri düzeltmek için herhangi bir girişimde bulunmayan ÇHC, DKHC'nin nükleer silâh faaliyetlerine ilişkin tavrına dair şu açıklamada bulunmuştur :

- 1 – Çin DKHC'nin nükleer silâh sâhibi olmasına ve geliştirmesine karşıdır ve nükleer silâhlardan arındırılmış bir [Kore] yarımadası [fikrini] savunmaktadır.
- 2 – Çin Kore yarımadası'nda bir savaşa karşıdır ve nükleer silâh meselesinin barışçı yolla ve, DKHC'yle Birleşik Devletler arasındaki ikili görüşmeler başta olmak üzere, diplomasiyle çözüleceğine inanmaktadır.
- 3 – Çin, DKHC'nin tekrar NPT'ye dönmesiyle sonuçlanacak barışçı bir

²⁶³ Bu ilkeler ana başlıkları itibariyle şunlardır : 1-) KDYA'nın yürürlüğe sokulması; 2-) Nükleer silâh denemelerinin askıya alınması; 3-) Silâhsızlanma Konfesansı bünyesinde yürütülen Bölünebilir Maddelerin Yasaklanması Antlaşmasının beş yıl içinde yürürlüğe sokulması; 4-) Silâhsızlanma Konferansı bünyesinde nükleer silâhsızlanmayla ilgili bir alt bölümün kurulması; 5-) Geriye dönülmeme ilkesinin nükleer silâhsızlanmaya uygulanması; 6-) Nükleer silâha sâhip devletlerin nükleer mühimmatlarını tümüyle yok etmeyi üstlenmesi; 7-) II. SSİA'nın tümüyle uygulanması, III. SSİA'nın sonuçlandırılması ve KAFSA'nın güçlendirilmesi; 8-) 1996 senesinde ABD, Rusya ve UAEK arasında üzerinde anlaşmayı varılan bölünebilir madde ve nükleer silâh cihazlarının varlığını doğrulama kararının hayâta geçirilmesi; 9-) Uluslararası istikrarın artırılması için nükleer silâha sâhip ülkelerin herkes için azaltılmamış güvenlik ilkesince adım atması; 10-) Nükleer silâha sâhip ülkelerin ihtiyaç fazlası bölünebilir maddeleri UAEK'ya emanet etmeleri; 11-) Etkili bir uluslararası denetim çerçevesinde toptan ve tümden bir silâhsızlanmanın doğrulanması; 12 -) İlkeler ve Hedeflere Dair 1995 Yılı Kararlarının VI. Maddesinin 4. Fıkrasının (c) bendinin uygulanışına dair düzenli raporlama ve 1996 yılında kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin 8 Ağustos 1996 târihinde verdiği danışma kararına dikkât çekilmesi*; 13-) Silâhsızlanma antlaşmalarına riayetin denetlenmesi için doğrulama imkânlarının artırılması.

* Bu kararın tam metni için bkz. : 6360 “Legality Of The Threat Or Use Of Nuclear Weapons“, **International Court of Justice**, 8 August 1966, erişim : International Court of Justice Website < http://www.icjci.org/icjwww/icasel/iunan/iunan_judgment_advisory%20opinion_19960708/iunan_ijudgment_19960708_Advisory%20Opinion.htm >, 14 Mart 2007 [“Nükle-er Silâh Kullanılmasının ve Kullanılması Tehdidinde Bulunulmasının Meşruluğu “, **Uluslararası Ceza Mahkemesi**, 8 Ağustos 1996, erişim : Uluslararası Ceza Mahkemesi Ağ Yöresi }

çözümü arzulamaktadır.²⁶⁴

Ancak, büyükelçi Sha aynı konuşmada DKHC'nin ABD tarafından şeytan eksenli ülkelerden biri olarak ve bir nükleer silâh saldırısı hedefi olarak kabûl edilmesinin bu ülkenin ulusal çıkarlarına son derece zara verdiği ve NPT'nin üye ülkelere ulusal çıkarlarının bu antlaşma yüzünden tehlikeye girmesi hâlinde söz konusu ülkesinin bu antlaşmadan çekilebileceğine cevaz veren onuncu maddesinin birinci fıkrasına göre antlaşmadan çekilmek istediğini; ve dolayısıyla DKHC'nin antlaşmadan çekilmesinin yalıtılmış bir hâdise olmadığını da söylemiştir. Sha, ayrıca, DKHC'nin bugün sergilediği tavrın temelinde bu ülkeyle ABD arasında 1994 senesinde imzâlanmış **Mutabakat Çerçevesi**'nin gereğince uygulanmamasının da yattığını söylemiştir.²⁶⁵

29 Haziran 2004 târihinde ÇHC, Hindistan ve Pakistan'ın nükleer silâh devleti statüsünün tanınmasına karşı çıktığını bir kez daha açıklamıştır.²⁶⁶

2005 senesinde yapılan NPT'yi Gözden Geçirme toplantısının Hazırlık Komitesinin ikinci oturumunda 28 Nisan 2003 târihinde bir konuşma²⁶⁷ yapan Çin

²⁶⁴ 6309 ZUKANG, Sha . “How to Cope with DPRK’s Withdrawal from the NPT?“, Speech by Ambassador Sha Zukang at NPT Workshop (Annecy, France), 14 March 2003, **Permanent Mission of the People’s Republic of China to the United Nations Office at Geneva and Other International Organizations in Switzerland Web Site**, erişim : < <http://www.china-un.ch/eng/xwdt/t88458.htm> >, 13 Ekim 2006, [ZUKANG, Şa : “Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti’nin NPT’den Çekilmesi Nasıl Hâlledilmeli?“, Büyükelçi Şa Zukang’ın NPT’yi İşliğindeki Konuşması (Annösi, Fransa), 14 Mart 2003, **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Cenevre Bürosu ve İsviçre’deki Diğer Ulaslar Arası Kuruluşlar Daimî Temsilciliği Ağ Yöresi**].

²⁶⁵ a.y.

²⁶⁶ yzr.a.y.: “China Not In Favor of According Nuclear Status to India, Pakistan“ **The Press Trust of India**, 29 June 2004 [“Çin Hindistan ve Pakistan’a Nükleer Silâha Sâhip Ülke Statüsünün Tanınmasından Yana Değil“, __, 29 Haziran 2004] ’den aktaran : NPT’ye Bağlı ...

²⁶⁷ 6310 XIAODI, Hu : “Statement by H.E. Ambassador Hu Xiaodi, Head of the Chinese Delegation, at the 2nd. Session of the Preparatory for the 2005 NPT Review Conference (28 April 2003)“, **Permanent Mission of the People’s Republic of China to the United Nations Office at Geneva and Other International Organizations in Switzerland Website**, erişim : < <http://www.china-un.ch/eng/gjhyfy/hy2003/t85240.htm> >, 16 Nisan 2004, [ŞİAODİ, Hu : “Büyükelçi ve Çin Heyetinin Başkanı Zât-ı Âlileri Büyükelçi Hu Şiaodi’nin 2005 Yılı NPT’yi

heyetinin başkanı büyükelçi Hu Xiaodi, Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra çoğu bölgesel toprak ve din çatışmaları olmak üzere uluslararası sorunların arttığı ve bu sorunların çözümünde askeri veya silâhli eylemlere yoğunlukla başvurulduğunu ve bu durumun dünya barışını etkilediği hususunu vurguladıktan sonra bazı silâhsızlanma antlaşmalarının terk edildiğini, KDYA'nın yürürlüğe girmesinin geciktiği hususlarını vurgulamış ve

“nükleer silâhların belli ülkenin güvenlik stratejisindeki statüsü azalacağına güçlenmiştir .“

ifâdesini kullanmıştır. Nükleer silâhlara sâhip olmayan ülkelere verilen negatif güvenlik güvencelerinde de bir gerileme olduğu ve nükleer silâh tedhişçiliği tehlikesinin giderek arttığı hususlarını vurgulamıştır.

Hu bu konuşmasında, güvenlik ihtiyacından doğan nükleer silâh elde etme faaliyetlerinin önüne ancak uluslararası ilişkilerin çoğunlukçulaştırılması, haktanî ve paylaşımcı ve sürekli kalkınmaya imkân tanıyacak bir uluslararası ekonomik düzenin kurulmasıyla mümkün olacağını vurgulamıştır. Hu ÇHC'nin nükleer silâhların yayılmasının önlenmesine ve NPT'ye dair tutumunu şu sözleriyle ortaya koymuştur :

“Nükleer silâhsızlanma ve nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi sorununda ÇHC şu hususlardan ibâret tutumunu muhafaza etmiştir. Birincisi : Nükleer silâhların tamamen yasaklanmalı ve imha edilmeli ve nükleer silâhlardan arındırılmış bir dünya tesis edilmelidir. İkincisi : Nükleer silâhları ilk kullanan olmaya dayanan nükleer silâhla caydırma politikası terk edilmelidir. Üçüncüsü : Mevcut nükleer silâh cephaneliği geri dönülmesi imkânsız, etkili bir şekilde doğrulanabilir ve hukuken bağlayıcı şekilde azaltılmalıdır. En fazla nükleer cephaneliğe sâhip ülkeler bu bakımdan özel ve başlıca sorumluluğu taşımaktadır. Dördüncüsü : Nükleer silâhsızlanmada küresel stratejik denge ve herkes için yeterli güvenlik ilkesi tâkip edilmelidir. Beşincisi : Düşük kapasiteli nükleer silâhlar veya meydan muharebelerinde kullanıma ihtimali üzerine “ufak nükleer

Gözden Geçirme Konferansı'nın İkinci Hazırlık Komitesi'nde Yaptığı Konuşma (28 Nisan 2003)“, **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi ve İsviçre'de Bulunan Diğer Uluslararası Kuruluşlar Daimî Temsilciliği Ağ Yöresi**]. Aynı metin için şu kaynağa da bakılabilir : 6345 Nuclear Threat Initiative **Website** [Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi], erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/huxdnpt0403.htm> >, 16 Nisan 2004.

silâhların [*mini-nuke*] “hiçbir geliştirme araştırma çalışması yapılmamalı; ve nükleer silâh kullanma eşiği düşürme politikası terk edilmelidir. Altıncısı : Füze savunma programları küresel stratejik dengenin altını oymamalı veya dünya veya bölge barış ve istikrarlarını kesintiye uğratmamalıdır. Dış uzayın silâhlendirilmesini ve dış uzayda silâhlanma yarışının engellenmesine yönelik hukukî düzeneklerin oluşturulması için görüşmeler mümkün olan en yakın zamanda başlamalıdır. Yedincisi : Nükleer silâha sâhip olmayan devletler için güvenlik güvencelerinin teminini amaçlayan bağlayıcı uluslararası düzenekler oluşturulmalıdır. Sekizincisi : NPT’nin etkililiği, bütünlüğü ve evrenselliği sakınılmalı ve uluslararası nükleer silâhların yayılmasını önleme çabaları güçlendirilmelidir. Dokuzuncusu : Nükleer silâhların yayılması endişeleri yeni bir güvenlik kavramı ve diyalogla, çatışma, baskı ve hâтта askerî güç kullanmaktan ziyâde işbirliği yoluyla ele alınmalıdır. Onuncusu : Nükleer silâhların yayılmasını nükleer silâh tedhişçiliğini önlemeyi amaçlayan çabalar ülkelerin hepsinin, bilhassa gelişmekte olan ülkelerin, nükleer enerjiyi barışçıl amaçlarla kullandırmaya haklarını ve çıkarlarının altını oymamalıdır.”

Hu konuşmasının tâkip eden bölümünde ülkesinin, NPT’nin hedeflerinin hepsinin gerçekleştirilmesi hususundaki kararlılığını; nükleer silâhların tamamıyla yasaklanması ve imha edilmesi gerektiği; ülkesinin nükleer silâh geliştirmekte son derece isteksiz olduğunu; ÇHC’nin nükleer silâha sâhip olduğu günden beri bu silâhları bu tür silâhlara sâhip olmayan ülkelere veya nükleer silâhlardan arındırılmış bölgelere (NSAB) [*Nuclear-Weapon-Free-Zone (NWFZ)*] karşı kullanmama veya bunlara karşı bu tür silâhları kullanma tehdidinde bulunmama taahhüdünde bulunduğunu; uluslararası güvenlik ortamında bazı olumsuz gelişmeler olmasına rağmen ÇHC’nin nükleer silâhların imha edilmesi ve nükleer silâhsızlanma konusunda azimli olduğunu; nükleer silâhla denememeye devam ettiğini ve meclisinde KDYA’yı mümkün olan en yakın zamanda onaylanması için çalıştığını; ülkesinin Bölünebilir Maddelerin Üretimini Yasaklanması Antlaşmasının görüşmelerine en kısa sürede başlanmasını arzu ettiğini tekraren dile getirdikten sonra, ülkesinin Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Güneydoğu Asya Bölgesi Antlaşması’na ve Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Orta Asya Bölgesi Antlaşması’nın protokollerini yakın bir tarihte imzalamak arzusunda olduğunu belirtmiş; ve Orta Doğu’da da nükleer ve diğer kitle imha silâhlarının hepsinden arındırılmış bir bölgenin kurulmasını fikrinin desteklediğini ve Moğolistan’ın nükleer silâhlardan arındırılmışlık statüsüne saygı gösterdiğini ifâde etmiştir. Hu, nükleer silâh tedhişçiliğinin önlenmesi konusunda ÇHC’nin Nükleer Mâlzemenin Fiziken Korunması Antlaşmasına da taraf olduğunu ve bu anlaşmaya uygun bir

koruma dizgesi kurduğunu da belirtmiştir. Hu konuşmasında, ÇHC'nin nükleer silâhları önleme politikasının bir başka vechesini de şu sözleriyle özetlemiştir :

“Çin nükleer silâhların yayılmasını önlenmesi hususuyla nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılması hususu arasındaki ilişkinin doğru bir şekilde yürütülmesine her zaman büyük önem atfetmiştir. Çin hâl-i hazırda nükleer enerjini barışçıl amaçla kullanılmasına dair 16 hükümetler arası anlaşmaya dâhil olmuş ve UAEK'yla faydalı bir işbirliği gerçekleştirmiştir. Şimdiye kadar, Çin nükleer enerjinin barışçıl amaçla kullanılmasına dair 12 uluslararası anlaşmaya katılmıştır ve diğer anlaşmalara da katılmak için gayret sarf etmektedir. Yeni yüzyılda Çin nükleer enerjinin barışçıl maksatla kullanılması için çabalarını iki katına çıkaracak ve diğer ülkelerle bu alandaki değiş tokuşunu ve işbirliğini artıracaktır.”

Aynı konferansta Çin heyetinin yaptığı bir başka konuşmada ÇHC'nin Birleşik Amerika Devletleriyle Rusya Federasyonu Arasında Stratejik Saldırı İmkânlarının Azlatılması Antlaşması'nın imzalanmasından hoşnut olduğu; ÇHC'nin diğer nükleer silâh sâhibi ülkeleri, ÇHC'nin bulunduğu taahhütlerde bulunmaya dâvet ettiği ifâde edilmiştir.²⁶⁸ Bir diğer konuşmada şu ifâde yer almıştır :

“Kimler Nükleer silâha sâhipse, onlar nükleer silâhları tamamen yasaklamalı ve imha etmelidir. Nükleer silâhsızlanma taahhütlerini yerine getirmeyip nükleer silâhların yayılmasına aşırı vurgu yapmak ve nükleer silâhsızlanmaya dair kendi taahhütlerini bir kenara iterken diğerlerinden nükleer silâh edinmemelerini istemek, nükleer silâhların yayılmasının önlenmesine çifte veya çokça standart uygulamak uygun değildir. Bu bağlamda, NPT'ya taraf olan devletlerin her biri antlaşma çerçevesinde yükümlülüklerine kesinlikle uymalı ve bu yükümleri yerine getirmelidir.”²⁶⁹

²⁶⁸ 6311 “Statement by the Chinese Delegation to the 2nd PrepCom for 2005 NPT RevCon on Nuclear Disarmament and Reduction of the Danger of Nuclear War (30 April 2003, Geneva) “, 16 Nisan 2004 (özgün metinde 2004/04/16 olarak yazılmıştır.), “, **Permament Mission of the People's Republic of China to the United Nations Office at Geneva and Other International Organizations in Switzerland Website**, erişim : < <http://www.china-un.ch/eng/gjhyfy/hy2003/t85242.htm> >, 12 Ekim 2006, [“Çin Heyetinin 2005 Yılı NPT'yi Gözden Geçirme Konferansı'nın İkinci Hazırlık Komitesi'nde Yaptığı Nükleer Silâhsızlanma ve Nükleer Savaş Tehlikesinin Azaltılmasına Dair Konuşma “, **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi ve İsviçre'de Bulunan Diğer Uluslararası Kuruluşlar Daimî Temsilciliği Ağ Yöresi**]. Aynı konuşma için bkz. : “Statement by the Chinese Delegation to the 2nd PrepCom for 2005 NPT RevCon on Nuclear Disarmament and Reduction of the Danger of Nuclear War“, 30 April 2003, **NPT'yle Bağlantılı ...**

²⁶⁹ 6312 “Statement by the Chinese Delegation to the 2nd PrepCom for 2005 NPT RevCon on Non-Proliferation of Nuclear Weapons (5 May 2003, Geneva) “, 16 Nisan 2004(özgün metinde 2004/04/16 olarak yazılmıştır.), **Permament Mission of the People's Republic of China to the United Nations Office at Geneva and Other International Organizations in**

Aynı konuşmada, ÇHC'nin dokuz nükleer enerji tesisini UAEK'nın denetimine açtığı ve NPT'nin Denetlemeye İlişkin Ek Protokolü'nü imzâladığı ve bunu yapan ilk nükleer silâha sâhip devlet olduğu da belirtilmiştir.

Aynı toplantıda Çin heyeti tarafından NSAB hakkında yapılan konuşmada, ÇHC'nin nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi bakımından bu tür bölgelerin kurulmasına verdiği önem vurgulandıktan sonra, bu tür bölgelerin hayâta geçirilebilmesi ve devam edebilmesi için : nükleer silâh sâhibi ülkelerin bu bölgelere karşı nükleer silâh kullanmayacakları ve bu tür silâhları kullanma tehdidinde bulunmayacaklarına dair taahhütte bulunmaları gerektiği; nükleer silâha sâhip ülkelerin bu NSABlerin kurulması için nükleer silâha sahip olmayan ülkeleri desteklemeleri, bu bölgelere saygı göstermeleri ve bu bölgelerin bölge ülkelerinin hür iradeleriyle kurulması gerektiği; nükleer silâha sâhip ülkelerin lâzım gelen yükümleri hukuken bağlanmışlık esasında üstelenmeleri gerektiği hususları belirtilmiştir.²⁷⁰

Büyükelçi ve Çin heyetinin başkanı Hu Xiaodi'nin komitenin ikinci oturumunun kapanış toplantısında yaptığı konuşmada : nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi ve nükleer silâhsızlanma konularında tarafların arasında görüş ayrılıklarının bulunduğu; ÇHC'nin bu konularda başarılı olunabilmesi için nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi sürecinin üç ayağı olan nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi, nükleer silâhsızlanma ve nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılması ilkelerinin ve NPT' nin yükümlerinin ve 13 adımın ve diğer uygun

Switzerland Website, erişim : < <http://www.china-un.ch/eng/gjhyfy/hy2003/t85244.htm> >, 12 Ekim 2006, ["Çin Heyetinin 2005 Yılı NPT'yi Gözden Geçirme Konferansı'nın İkinci Hazırlık Komitesi'nde Yaptığı Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesine Dair Konuşma", **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi ve İsviçre'de Bulunan Diğer Uluslararası Kuruluşlar Daimî Temsilciliği Ağ Yöresi**]. Aynı konuşma için bkz. : "Statement by the Chinese Delegation to the 2nd PrepCom for 2005 NPT RevCon on Non-Proliferation of Nuclear Weapons ", 5 Mayıs 2003, **NPT'yle Bağlantılı ...**

²⁷⁰ "Statement by the Chinese Delegation to the 2nd PrepCom for 2005 NPT RevCon on Nuclear Weapon Free Zones ", 6 May 2003, **NPT'yle Bağlantılı ...**, ["Çin Heyetinin 2005 Yılı NPT'yi Gözden Geçirme Konferansı'nın İkinci Hazırlık Komitesi'nde Yaptığı Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Bölgelere Dair Konuşma "].

tedbirlerin tamamen ve uygun bir şekilde yerine getirilmesi gerektiğini düşündüğü; Çin tarafının oturma başkanının toplantı raporunda Demokratik Kuzey Kore Halk Cumhuriyeti ve bölünebilir maddelerle ilgili anlaşmanın geciktirilmesiyle ilgili ifâdelere katılmamakla birlikte, bu raporun şahsi bir rapor olup tarafların üzerinde anlaşmışlıkları bulunmayan bir metin olması sebebiyle, raporun düzeltilmesini talep etmeyecekleri; ÇHC'nin Kore Yarımadası'nın nükleer silâhlardan arındırılmışlığının mutlaka muhafaza edilmesi gerektiği, ancak DKHC meselesinin barış ve diplomasi yoluyla çözülmesi gerektiği; Orta Doğu'nun nükleer silâhsızlanması konusunda Çin tarafının için 2000 senesi gözden geçirme toplantısı kararlarına uyacağı ve bu kararların yorumlanmasının ve gereklerin genişletilmesine hemfikir olmadığı; eksik güvenlik güvenceleri hakkındaki şikâyetlerin yerinde olduğu ve bu konuda hukuki bir düzenin şartsız olarak en erken târihte oluşturulmasını arzu ettiği; Bölünebilir Maddelerin Üretimini Durdurulması [*Fissile Material Cut Off Treaty*] müzâkere yoluyla oluşturulması gerektiği; belirsiz ve doğrulanamaz yöntemlerin dayatılmasının başka sorunlara yol açacağı hususlarını belirtmiştir.²⁷¹

2003 yılında yapılan konferansına sunulan Nükleer Silâhsızlanma ve Nükleer Savaş Tehlikesinin Azaltılması²⁷² başlıklı olan metnin on birinci maddesinde, hiçbir ülkenin nükleer silâhlarını başka ülkeye doğrultmaması ve hiçbir ülkenin bir başka

²⁷¹ 6313 XIAODI, Hu : “Statement by H.E. Ambassador Hu Xiaodi at the Closing Meeting of the 2nd Session of the Preparatory Committee for the 2005 NPT Review Conference (May 9th, 2003, Geneva) “, 16 Nisan 2004, **Permanent Mission of the People's Republic of China to the United Nations Office at Geneva and Other International Organizations in Switzerland Website**, erişim : < <http://www.china-un.ch/eng/gihyfy/hy2003/t85245.htm> >, 12 Ekim 2006, [ŞİAODİ, Hu : “Çin Heyetinin 2005 Yılı NPT'yi Gözden Geçirme Konferansı'nın İkinci Hazırlık Komitesi'nin Kapanış Toplantısında Yaptığı Konuşma“, **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi ve İsviçre'de Bulunan Diğer Uluslararası Kuruluşlar Daimî Temsilciliği Ağ Yöresi**].

²⁷² Özgün metin için bkz. : 6344 “Working paper on nuclear disarmament and reducing the danger of nuclear war, submitted by China“, **United Nations**, NPT/CONF.2005/PC.II/WP.3, 28 April 2003, Preparatory Committee for the 2005 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, second session, Genve, 28 April-9 May 2003, , erişim : Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G03/611/04/PDF/G0361104.pdf?OpenElement> >, 12 Mart 2007, [“Çin tarafından nükleer silâhsızlanma ve nükleer savaş tehdidini azaltılmasına dair sunulan çalışma metni“, **Birleşmiş Milletler**, 28 Nisan 2003, 2005 Yılı Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na Taraf Ülkeler Gözden Geçirme Konferansı Hazırlık Konferansı, Cenevre, 28 Nisan-9 Mayıs 2003, , erişim : Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi].

ülkeyi nükleer silâhla vurulacak hedef olarak tanımlanmaması istenmesi, NPT'nin 2000 yılı gözden geçirme konferansında hiçbir ülkenin nükleer silâhlarının hedefi olmadığı yolundaki bildirisi de hatırlandığında, bu konuda hâlâ tereddütleri olduğu veya bu hususun sürekli gündemde tutularak unutulmamasına çalıştığı şeklinde yorumlanabilir. ÇHC bu konferansta Çin tarafından Sunulan Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Bölgelere Dair Çalışma Metni²⁷³, Çin Tarafından Sunulan Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesine Dair Çalışma Metni²⁷⁴ ve Çin Tarafından Sunulan Orta Doğu Nükleer Sorununa Dair Çalışma Metni²⁷⁵ başlıklı metinleri sunmuştur. ÇHC bu metinlerde nükleer silâhların yayılmasının önlenmesine dair tutumunu, endişelerini dile getirmiştir.

²⁷³ Özgün metin için bkz. : 6343 “Working paper on nuclear-weapon-free zones, submitted by China“, **United Nations**, NPT/CONF.2005/PC.II/WP.5, 28 April 2003, Preparatory Committee for the 2005 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, second session, Geneva, 28 April-9 May 2003, , erişim : Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G03/611/18/PDF/G0361118.pdf?OpenElement> >, 12 Mart 2007, [“Çin tarafından nükleer silâhlardan arındırılmış bölgelere dair sunulan çalışma metni“, __, 28 Nisan 2003, 2005 Yılı Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na Taraf Ülkeler Gözden Geçirme Konferansı Hazırlık Konferansı, Cenevre, 28 Nisan-9 Mayıs 2003, **Birleşmiş Milletler**, Erişim : Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi].

²⁷⁴ Özgün metin bkz. : 6342 “Working paper preventing the proliferation of nuclear weapons, submitted by China“, **United Nations**, NPT/CONF.2005/PC.II/WP.4, 28 April 2003, Preparatory Committee for the 2005 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, second session, Geneva, 28 April-9 May 2003, erişim : Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G03/610/97/PDF/G0361097.pdf?OpenElement> >, 12 Mart 2007 [“Çin tarafından nükleer silâhların yayılmasının önlenmesine dair sunulan çalışma metni“, **Birleşmiş Milletler**, 28 Nisan 2003, 2005 Yılı Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na Taraf Ülkeler Gözden Geçirme Konferansı Hazırlık Konferansı, Cenevre, 28 Nisan-9 Mayıs 2003].

²⁷⁵ Özgün metin için bkz. : 6341 “Working paper on Middle East nuclear issue, submitted by China“, **United Nations**, NPT/CONF.2005/PC.II/WP.7, 28 April 2003, Preparatory Committee for the 2005 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, second session, Geneva, 28 April-9 May 2003, erişim : United Nations Website < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G03/610/89/PDF/G0361089.pdf?OpenElement> >, 12 Mart 2007 [“Çin tarafından Orta Doğu nükleer sorununa dair sunulan çalışma metni“, **Birleşmiş Milletler**, 28 Nisan 2003, 2005 Yılı Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na Taraf Ülkeler Gözden Geçirme Konferansı Hazırlık Konferansı, Cenevre, 28 Nisan-9 Mayıs 2003, , erişim : Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi].

2004 senesinde de ÇHC'nin aynı görüşleri savunduğunu Lui Jieyi'nin yaptığı bir konuşmadan anlamaktayız.²⁷⁶ 8 Aralık 2004 tarihinde **Çin Halk Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği'nin Silâhların Yayılmasının Önlenmesi ve Silâhsızlanmaya Dair Ortak Bildirgesi** açıklanmıştır.²⁷⁷ Bu ortak açıklamada da silâhsızlanma, silâhların denetlenmesi ve kitle imha silâhlarının yayılmasına dair genel hususlara temas edilmesinin yanı sıra açıklamanın onucu maddesinin (a) bendinde iki tarafın da birbirlerini bu konularda strateji ortağı kabûl ettikleri ilân edilmiştir.²⁷⁸ Aynı açıklamanın yedinci maddesinde de ÇHC ve AB'nin, ortak çıkarları gereği, birlikte Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği Bölge Meydanı (Forumu)'yla ilişkiye geçeceği de ilân edilmiştir. Bu vesileyle AB Asya'da çok önemli bir adım atmıştır.

NPT'nin 7. gözden geçirme konferansı 2'yle 7 Mayıs 2005 târihleri arasında toplanmıştır. Bu konferansta, ÇHC heyetinin başkanı olan Zhang Yang'ın 3 Mayıs 2005 târihinde yaptığı konuşmada genel olarak buraya kadar aktardığımız görüşleri tekrar eden bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında, ÇHC'nin genel tutumunu bir kez daha aktarmanın yanı sıra, KDYA'nın göz ardı edildiği; Silâhsızlanma Konferansı'nın felç edildiği ve bu sebeple BMÜYA için görüşmelere başlanamadığı;

²⁷⁶ 6315 JIEYI, Liu : “Statement by Mr. Liu Jieyi, Director General of Arms Control and Disarmament Department, Foreign Ministry of China, on Nuclear Disarmament and Security Assurances“, **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China Website**, 6 April 2004 (06/04/2004), erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zjzg/jks/jkxw/t82570.htm> >, 21 Ekim 2006, [“Çin Dışişleri Bakanlığı Silâhların Denetlenmesi ve Silâhsızlanma Dairesi Genel Direktörü Sn. Liu Cieyi'nin Nükleer Silâhsızlanma ve Güvenlik Güvencelerine Dair Yaptığı Konuşma“, **Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].

²⁷⁷ Açıklamanın İngilizce metni için bkz. : 6300 “Joint Declaration of the People's Republic of China and the European Union on Non-proliferation and Arms Control“, 8 December 2004, **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China Website**, 9 December 2004 (2004/12/09), erişim . < <http://www.mfa.gov.cn/eng/wjdt/2649/t173749.htm> >, 21 Ekim 2006, [“Çin Halk Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği'nin Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi ve Silâh Denetimine Dair Ortak Bildirisi“, 8 Aralık 2004, **Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**, 9 Aralık 2004].

²⁷⁸ Bu ortaklık, açıklanmasının akabinde Çin Dışişleri Bakanlığı tarafından tekraren teyid edilmiştir; bkz.. : 6316 QIYUE, Zhang : “Foreign Ministry Spokeswoman Zhang Qiyue's Comments on China-EU Joint Declaration on Non-proliferation and Arms Control“, **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China Website**, 13 December 2004 (2004/12/13), erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/xwfw/s2510/t174475.htm> >, 21 Ekim 2006, [CİYUE, Cang : “Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Cang Ciyue'nin Çin ve AB'nin Silâhların Yayılmasının Önlenmesi ve Silâh Denetimine Dair Ortak Bildiri'ye Hakkındaki Yorumu“, **Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].

NPT'nin evrenselliğini ve zamana karşı dayanıklılığını kanıtladığı ve nükleer ve genel silâhsızlanmada çok önemli bir rol oynadığı; Çin'in 2004 senesinin Haziran ayında Nükleer Tedârikçiler Grubu'na katılmak sûretiyle nükleer silâhsızlanmayla ilgili bütün düzenlemelere taraf olduğu; ÇHC'nin, BM Güvenlik Kurulu'nun 1540 sayılı kararının²⁷⁹ uygulanmasını desteklediği; Kore Yarımadası'ndaki nükleer silâh sorununun diplomatik yollarla ve güç kullanılmadan ve altılı görüşmeler vâsıtasıyla çözülmesi gerektiği; ÇHC'nin Kore Yarımadası'nın nükleer silâhlardan arınık olmasını tercih ettiği; İran'la ilgili olarak gündeme getirilen nükleer silâh sorununun da diplomatik yollarla çözülmesi gerektiği; ÇHC'nin kabûl edilmiş **Uluslararası Nükleer Tedhişçilik Hareketlerinin Bastırılması Sözleşmesi** [*International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism*]'ni²⁸⁰ desteklediği ve **Kullanılmış Nükleer Yakıt ve Kullanılmış İşnetkin Maddelerin Güvenlik Yönetimi Sözleşmesi** [*Joint Convention of the Safety of Spent Fuel Management and on the Safety of Waste Radiological Management*]'nin²⁸¹ oluşturma safhalarında faal olarak çalıştığı; Çin Ulusal Kongresi'nin Daimî Kurulu'nun **Çevre Uyarlama Tekniklerinin Askerî veya Çevreye Zarar Veren Başka Amaçlara Âlet Edilmesinin Yasaklanması Sözleşmesi** [*Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environment Modification Techniques*]'ne taraf olmasına onay verdiği ve bu hareketin ÇHC'nin silâhsızlanmaya ne kadar önem

²⁷⁹ Kararın İngilizce metni için bkz. : 6317 “Resolution 1540 (2004)“, **United Nations Security Council**, S/RES/1540, 28 April 2004, erişim : United Nations Website < [http://disarmament2.un.org/Committee1540/Res1540\(E\).pdf](http://disarmament2.un.org/Committee1540/Res1540(E).pdf) >, 18 Ekim 2006, [“1540 Sayılı Karar“, **Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi**, __, 28 Nisan 2006, Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi].

²⁸⁰ Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. : 6348 “International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism“, **United Nations**, 13 April 2005, erişim : United Nations Website < http://untreaty.un.org/English/Terrorism/English_18_15.pdf >, 11 Mart 2007 [“Uluslararası Nükleer Tedhişçilik Hareketlerinin Bastırılması Sözleşmesi“, **Birleşmiş Milletler**, 13 Nisan 2005, erişim : Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi]. Sözleşmenin kabûl târihi 13 Nisan 2005, imzaya açılma târihi 14 Nisan 2005'dir. Sözleşme 22 devletin onaylamasından bir ay sonra yürürlüğe girecektir.

²⁸¹ Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. : 6334 “Joint Convention On The Safety Of Spent Fuel Management And On The Safety Of Radioactive Waste Management“, International Atomic Energy Agency General Information Circular, INFCIRC/546, 24 December 1997, **International Atomic Energy Agency Website**, erişim : < <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1997/infcirc546.pdf> >, 18 Ekim 2006, [“Kullanılmış Akaryakıtın Güvenliğinin ve İşnetkin Atıkların Güvenliğinin Yönetimine Dair Ortak Sözleşme“, **Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Ağ Yöresi**].

verdiğini gösterdiği hususlarını da dile getirmiştir.²⁸² ÇHC bu konferansta Yan'ın konuşmasında özetlenen konuları muhtevi bu hususların karar metnine geçirilmesi için Güvenlik Güvenceleri²⁸³, Nükleer Enerjinin Barışçıl Kullanımı²⁸⁴, Orta Doğu'da Nükleer Konular²⁸⁵, Nükleer Silâhlardan Arınık Bölge²⁸⁶, Nükleer Silâhların

²⁸² Konuşmanın özgün metni için bakınız : 6318 YAN, Zhang : “Statement by Mr. Zhang Yan, Head of the Chinese Delegation in the General Debate at the 2005 NPT Review Conference“, t.y., **United Nations Website**, erişim : < http://www.un.org/events/npt2005/statements/npt03_china.pdf >, 9 Ekim 2006, [YAN, Cang : “Sn. Çin Heyeti Başkanı Cang Yan'ın 2005 Yılı NPT'nin Gözden Geçirme Konferansı'nda Yaptığı Konuşma“, t.y., **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**], özgün metin için bkz. : Ek - 17; 6319 __, **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China Website**, 3 May 2005, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjbj/zjzj/jks/kjfywj/t194498.htm> >, 17 Ekim 2006; 6320 __, **Parmanent Mission of the People's Republic of China to the United Nations Website**, erişim : < <http://www.china-un.org/eng/xw/t194106.htm> >, 17 Ekim 2006.

²⁸³ Özgün metni için bkz. : 6335 “Security Assurances Working Paper submitted by China“, NPT/CONF.2005/WP.7, 4 May 2005, 2005 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, New York, 2-27 May 2005, **United Nations Website**, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/323/16/PDF/N0532316.pdf?OpenElement> >, 18 Ekim 2006, [“Çin Tarafından sunulan Güvenlik Güvenceleri Çalışma Metni“, __, 4 Mayıs 2005, 2005 Senesi Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması Gözden Geçirme Konferansı, Nev York, 2-27 Mayıs 2005, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**].

²⁸⁴ Özgün metni için bkz. : 6336 “Peaceful Uses of Nuclear Energy Working Paper submitted by China“, NPT/CONF.2005/WP.6, 26 April 2005, Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, New York, 2-27 May 2005, **United Nations Website**, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/323/22/PDF/N0532322.pdf?OpenElement> >, 18 Ekim 2006, [“Çin Tarafından sunulan Nükleer Enerjinin Barışçıl Kullanımı Çalışma Metni“, __, 26 Mayıs 2005, 2005 Senesi Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması Gözden Geçirme Konferansı, Nev York, 2-27 Mayıs 2005, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**].

²⁸⁵ Özgün metni için bkz. : 6337 “Nuclear Issues in the Middle East Working Paper submitted by China“, NPT/CONF.2005/WP.5, 26 April 2005, Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, New York, 2-27 May 2005 **United Nations Website**, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/323/28/PDF/N0532328.pdf?OpenElement> >, 18 Ekim 2006, [“Nükleer Enerjinin Barışçıl Kullanımı Çin Tarafından sunulan Çalışma Metni“, __, 26 Mayıs 2005, 2005 Senesi Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması Gözden Geçirme Konferansı, Nev York, 2-27 Mayıs 2005, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**].

²⁸⁶ Özgün metni için bkz. : 6453 “Nuclear-Weapon-Free Zone Working Paper submitted by China“, NPT/CONF.2005/WP.4, Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, New York, 2-27 May 2005, **United Nations Website**, 26 April 2005, erişim : <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/323/34/PDF/N0532334.pdf?OpenElement> >, 18 Ekim 2006, [“Çin Tarafından sunulan Nükleer Silâhlardan Arınık Bölge Çalışma Metni“, __, 2005 Senesi Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması Gözden Geçirme Konferansı, Nev York, 2-27 Mayıs 2005, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**, 26 Nisan 2005].

Yayılmasının Önlenmesi²⁸⁷ ve Nükleer Silâhsızlanma ve Nükleer Silâh Savaşı Tehlikesinin Azaltılması²⁸⁸ başlıklarını taşıyan altı metin sunmuştur. Bunlardan Orta Doğu'da Nükleer Konular başlıklı metinde bu bölgede mevcut ve kitle imha silâhlarının da içine dâhil olduğu sorunun çözülmesi için BM'ye daha çok görev verilmesi; bu bölgede bulunan devletlerin bu bölgede bir NSAB kurma girişimlerinin desteklenmesi gerektiği; İran hakkında ileri sürülen “nükleer silâh elde etmeye çalışıyor.” iddiasının UAEK bünyesinde sınanması; İran'ın da bu sorunu söz konusu kurumun bünyesi içinde hâletmeye çalıştığı; bu sorunun güç kullanılmadan diplomasi yoluyla çözülmesi gerektiği; İsrail'in de NPT'ye taraf olması gerektiği hususları ifâde edilmiş ve konferansın karar metnine eklenmesi istenmiştir.

5.3 – Çin ve Diğer Nükleer Kurum, Kuruluş ve Antlaşmalar

5.3.1 – Çin Halk Cumhuriyeti ve Kapsamlı Deneme Yasağı Antlaşması

10 Eylül 1996 târihinde imzâya açılan KDYA, nükleer silâh denemeleri veya başkaca maksatla yapılacak nükleer patlamaları yasaklamak gâyesini taşıdığından yeni tip nükleer silâhların geliştirilmesini, eski tip nükleer silâhların yetkinleştirilmesi ve nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi amaçlarına hizmet etmektedir.

²⁸⁷ Özgün metni için bkz. : 6339 “Non-proliferation of Nuclear Weapons Working Paper submitted by China“, NPT/CONF.2005/WP.3, 4 May 2005, Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, New York, 2-27 May 2005, **United Nations Website**, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/323/40/PDF/N0532340.pdf?OpenElement> >, 18 Ekim 23006, [“Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Çin Tarafından sunulan Çalışma Metni“, __, 4 Mayıs 2005, 2005 Senesi Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması Gözden Geçirme Konferansı, Nev York, 2-27 Mayıs 2005, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**].

²⁸⁸ Özgün metni için bkz. : 6340 “Nuclear Disarmament and Reduction of the Danger of Nuclear War “, Working Paper submitted by China“, NPT/CONF.2005/WP.2, 26 April 2005, Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, New York, 2-27 May 2005, **United Nations Website**, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/323/46/PDF/N0532346.pdf?OpenElement> >, 18 Ekim 2006, [“Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Çin Tarafından sunulan Çalışma Metni“, __, 26 Mayıs 2005, 2005 Senesi Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması Gözden Geçirme Konferansı, Nev York, 2-27 Mayıs 2005, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**].

Antlaşma uluslararası gözlem, danışma , açıklığa kavuşturma, saha denetimleri, güvenlik arttırıcı tedbirler ve ulusal doğrulama teknik araçları ve düzenlemelerini içermektedir. Saha denetimi talebinin yerine getirilebilmesi için antlaşmanın yürütme kurulunun 51 üyesinin 30'unun olumlu oyu gerekmektedir. Yürütme kurulu herhangi bir meselenin ciddî boyutlara ulaştığı kanâatini taşıması hâlinde meseleyi BM'nin gündemine taşıma yetkisi mevcuttur.

KDYA henüz yürürlüğe girmemiş ve nükleer silâh devletlerinin hepsi tarafından imzâlanmamış ya da onaylanmamış olmakla birlikte nükleer silâh devletleri nükleer silâh denemesi yapmayacaklarına dair taahhütlerini muhafaza etmekte ve bu taahhüde uygun davranmaktadır.

ÇHC antlaşmayı ABD'nin arkasından 24 Eylül 1996 târihinde imzâlamış, fakât henüz onaylamamıştır. ÇHC'nin antlaşmayı 29 Temmuz 1996 târihinde yaptığı son nükleer silâh denemesinden sonra imzâlamıştır. ÇHC'nin antlaşmayı imzâlamakla nükleer silâh geliştirme imkânını ciddî oranda yitirdiğini düşünen uzmanlar mevcuttur.

ÇHC'nin 1986 senesinden itibaren nükleer silâh denemelerini yasaklayacak bir antlaşmanın hazırlanmasında katkıda bulunacağını belirtmesine rağmen BM'nin 1990 senesinde KDYA'nın oluşturulması için alınan karar için, bu tür antlaşmanın nükleer silâhların tamamen yasaklanması düzenlemesinin bir parçası olması ve diğer nükleer silâh sâhibi devletlerden bu silâhları ilk kullanan olmama taahhüdünde bulunmaları hâlinde imzâlayacağını belirterek çekimser oy kullanmıştır. Ancak ,1993 senesine gelmeden ÇHC bu taleplerinden vazgeçmiş ve KDYA'nın oluşturulması için çalışmalara katılacağını açıklamıştır. ÇHC ayrıca antlaşmanın 1996 senesinden daha geç bir târihte olmamak kaydıyla yürürlüğe girmesi gerektiği yolunda açıklamada bulunmuştur.

Barışçıl nükleer patlamalar ve doğrulama için ulusal teknik imkânlardan faydalanma ÇHC'nin görüşmeler esnâsında itiraz ettiği iki konu olmuştur. ÇHC barışçıl nükleer patlamaların gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri için faydalı

olabileceği ve bu imkânın antlaşmayla ortadan kaldırıldığını belirtmişse de 6 Haziran 1996 târihinde bu husus üzerindeki ısrarından vazgeçmiş fakât bu hususu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden on yıl sonra tekrar gündeme getirmek niyetinde olduğunu kayda geçirmiştir.

ÇHC doğrulamada ulusal teknik imânlardan yararlanılması hususu esas olarak, bu yöntemler içinde en çok başvurulacak yöntemin uydular yoluyla gözetleme olacağından ve bu alanda ABD'nin ve Rusya'nın diğer ülkelere göre bariz bir üstünlüğü bulunduğu için, bu etkinliğin giderek bir casusluk faaliyeti hâlini alabileceği ihtimalinden duyduğu rahatsızlık sebebiyle itiraz etmiştir. Bu itirazlarında ÇHC'nin vurguladığı esas husus casusluğun bu antlaşma vasıtasıyla meşrû hâle gelmesi ihtimâlidir. Ancak, sonradan ÇHC bu itirazlarını geri çekmiştir. Son aşamada da saha denetimlerinin nasıl başlatılacağı hususunda ABD'yle aralarında bir antlaşmazlık doğmuştur. ÇHC “yeşil ışık”, ABD “kırmızı ışık” yöntemlerinde ısrar etmiş ve sonunda antlaşmayı yürütme kurulunun elli bir üyesinin otuzunun onay vermesini esas alan “yeşil ışık” yöntemi üzerinde mutabık kalınmıştır. ÇHC antlaşmayı doğrulama faaliyetlerinin kötüye kullanılmayacağını ve ÇHC'nin egemenlik haklarına zarar getirecek şekilde uygulanamayacağını beyan eden bir çekinceyle imzâlamıştır.

ÇHC KDYA'yı imzâladıktan sonra antlaşmayı sık sık gündeme getirmiş ve antlaşmanın erkenden yürürlüğe girmesi isteğini hem uluslararası toplantılarda hem de diğer toplantılarda ifâde etmiştir.

ÇHC Dışişleri Bakanlığı 2000 senesinde antlaşmayı Devlet Kurulu'na göndermiş ve onaylanması için Halk Kurultayı'na göndereceğini açıklamıştır. Buna mukâbil ÇHC'de antlaşmaya karşı muhalefet Pâkistan ve Hindistan'ın 1998 senesinde yaptıkları nükleer silâh denemeleri ve bunun üzerine ABD'yle Japonya arasındaki güvenlik işbirliğinin değişmesi; ABD'nin Japonya ve Tayvan'la sürdürdüğü füze savunma dizgesi işbirliği ve Kosova'da meydana gelen olaylar

sebebiyle artmıştır.²⁸⁹ Bu durum ABD Senatosu'nun antlaşmayı onaylamayı reddetmesi ve Rusya Duması'nın antlaşmayı onaylaması üzerine daha da karışık bir hâl almıştır. ABD'nin bu tavrı üzerine, ÇHC'den ABD'yi antlaşmayı onaylamaya dâvet eden ve ÇHC'nin tutumunda bir değişiklik olmadığını beyan eden bir açıklama gelmiştir. ÇHC ayrıca Rusya'nın antlaşmayı onaylamasını memnurlukla karşıladığını da belirtmiştir. ÇHC ABD'yi antlaşmayı imzalamaya dâvet ederken kesin bir târihten bahsetmemiştir. Büyükelçi Shen Guofang'ın 2001 senesinin Kasım ayında BM'de yaptığı konuşmada ÇHC'nin nükleer silâh denemesi yapmayacağına dair sözünü tutacağını ve KDYA'nın yürürlüğe girmesi için çalışacağını bildirmiştir. ÇHC. Büyükelçisi Hu Xiaodi 8 Ocak 2002 ve Sha Zukang 2002 senesinin Aralık ayında yaptığı bir konuşmada ülkesinin KDYA'yı desteklemeye devam ettiğini bildirmiştir. Bu konuşmalardan sonra da muhtelif vesilelerle 7 Ocak 2003, 2 Haziran 2004, 27 Haziran 2005, 22 Eylül 2005, 10 Nisan 2006, 29 Ağustos 2006 târihli konuşmalarla ve 9 Aralık 2004 târihli ÇHC'yle Avrupa Birliği Arasında Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme ve Silâh Denetimine Dair Ortak Bildirge'de ve 17 Ocak 2002 târihli makâlede ÇHC KDYA'ya dair taleplerini ısrarlı bir şekilde yinelemiştir.²⁹⁰

²⁸⁹ NATO'nun Yugoslavya'da meydana gelen iç savaşa 24 Mart – 10 Haziran 1999 târihleri arasında havadan bombalamayla müdâhele etmiştir. ÇHC büyükelçiliği 7 Mayıs 1999 târihinde NATO uçaklarınca vurulmuş ve üç Çinli gazeteci ölmüş, yirmisi de yaralanmıştır. NATO saldırının Belgrad haritalarındaki bir hatadan kaynaklandığını belirtmiştir.

²⁹⁰ Bu konuşmaların İngilizce metinleri Permanent Mission of the People's Republic of China to the United Nations and Other International Organization at Vienna Website [Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler ve Diğer Uluslararası Örgütler Viyana Daimi Temsilciliği Ağ Yöresi]'nde bulunmaktadır. Bu yörelerin hepsine son erişim târihi 7 Şubat 2007'dir. Konuşma sırasına göre erişimler : 6294 XIAODI, Hu : "Statement by H.E. Ambassador Hu Xiaodi at the 1st Session of the Preparatory Committee for the 2005 NPT Review Conference", 8 January 2002 [ŞIAODI, Hu : "Zât-ı Âlileri Büyükelçi Hu Şiaodi'nin NPT'nin 2005 Yılı Gözden Geçirme Toplantısına Hazırlık Komitesinin Birinci Oturumunda Yaptığı Konuşma", 8 Ocak 2002 < <http://www.chinesemission-vienna.at/eng/fyywj/ells/t127658.htm> > ; 6295 YAN, Zhang : "Statement by H.E. Ambassador Zhang Yan, Head of the Chinese Delegation at the Conference on Facilitating the Entry into Force of the Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty", 2 June 2004 [YAN, Cang : "Çin Heyeti Başkanı Zât-ı Âlileri Büyükelçi Cang Yan'ın Kapsamlı Deneme Yasağı Antlaşmasının Yürürlüğe Girmesini Kolaylaştırma Konferansında Yaptığı Konuşma", 2 Haziran 2004] < <http://www.chinesemission-vienna.at/eng/cjyjk/CTBT/t127377.htm> >; 6296 HAILONG, Wu : "Ambassador Wu Hailong Deliver Speech to the Twenty-Fourth Session of the Preparatory Commission for CTBTO ", 27 June 2005 ["Büyükelçi Vu Haylong Kapsamlı Deneme Yasağı Antlaşması Örgütü Hazırlık Kurulunun Yirmidördüncü Oturumunda Konuşma Yaptı", 27 Haziran 2005] < <http://www.chinesemission-vienna.at/eng/xw/t201605.htm> >; 6297 YISHAN, Zhang : "Statement by H.E. Ambassador Zhang Yishan Head of the Chinese Delegation at the Conference on Facilitating the Entry into Force of the CTBT", 22 September 2005, New York [YİŞAN, Cang : "Çin Heyeti Başkanı Zât-

5.3.2 – Çin ve Zangger Kurulu

ÇHC kurumsal olarak NPT'nin bünyesinde bulunmamakla birlikte bu antlaşmanın boşluklarını doldurmak ve antlaşmanın işlevselliğinin artırılması için kurulmuş Zangger Kurulu'na ve Nükleer Tedârikçiler Grubu'na sırasıyla 16 Ekim 1997 ve 28 Mayıs 2004 târihlerinde üye olmuştur.

Zangger Kurulu adını, kurulun kurulmasına önderlik eden İsviçreli Profesör Claude Zangger'den almaktadır. Kurulun oluşturulmasının amacı, NPT'de açık bir şekilde tanımlanmayan nükleer silâh, nükleer reaktör vb. kavramların tam olarak tanımlanması ve NPT'nin bu unsurlarla doğrudan ilgili üçüncü maddesinin tam olarak işletilmesini sağlamaktır. Kurul 1971 ve 1974 seneleri arasında on beş nükleer teknoloji tedarikçisi olan veya olma niyeti taşıyan ülkenin bir araya gelmesiyle oluşturulmuş ve yukarıda belirtilen hususlarda ve ihracatına konu olacak mâlzemenin ihracatının nasıl denetleneceği hususunda mutabakata varmıştır. Kurulun kararlarının hukukî bir bağlayıcılığı yoktur.²⁹¹ ÇHC tekeli ve ayrımcı oldukları iddiasıyla uzun müddet üye olmak istemediği bir uluslararası nükleer mâlzeme denetleme kurulu olan Zangger Kurulu'na ihracat denetleme kuralları Nükleer Tedârikçiler Grubu'nunkilerden daha esnek olması sebebiyle önce katılmak istemiştir. ÇHC'nin bu hareketle bu tür uluslararası kuruluşların işleyişini nispeten daha gevşek bir kurumda öğrenerek sonraki adımda daha sıkı kurallara tâbî kuruluşlara üye olmak

1 Âlileri Cang Yişan'ın Kapsamlı Deneme Yasağı Antlaşmasının Yürürlüğe Girmesini Kolaylaştırma Konferansında Yaptığı Konuşma“, 22 Eylül 2005, Nev York] < <http://www.chinesemission-vienna.at/eng/xw/t213624.htm> >; 6298 JINGYE, Cheng “Statement by H.E. Ambassador Cheng Jingye Head of the Chinese Delegation at the 2006 Substantive Session of United Nations Disarmament Commission“, 10 April 2006 [“Çin Heyeti Başkanı Zât-ı Âlileri Büyükelçi Çeng Cingye'nin Birleşmiş Milletler Silâhsızlanma Kurulunun 2006 Yılı Resmî Oturumunda Yaptığı Konuşma“, 10 Nisan 2006] < <http://www.chinesemission-vienna.at/eng/xw/t245856.htm> >; 6299 GUOQING, Tang : “Address by H.E. Mr. Tang Guoqing, Head of Chinese Delegation, On Part II of the 27th Session of the Working Group B of the Preparatory Commission for the CTBTO“, 29 August 2006 [“Çin Heyeti Başkanı Zât-ı Âlileri Bay Tang Guociang'ın Kapsamlı Deneme Yasağı Antlaşması Örgütü Hazırlık Kurulu B Çalışma Topluluğu 27. Birleşimi'nin II. Kısımında Yaptığı Konuşma“, 29 Ağustos 2006] < <http://www.chinesemission-vienna.at/eng/xw/t269458.htm> >; 6300 “Joint Declaration of the People's Republic of China and the European Union on Non-proliferation and Arms Control“, 9 December 2004 [“Çin Halk Cumhu ve Avrupa Birliği'nin Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme ve Silâh Denetimine Dair Ortak Bildirgesi“, 9 Aralık 2006] < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/2649/t173749.htm> >.

²⁹¹ Özgür, s. 183-184.

istememesinin yanı sıra, ÇHC'nin nükleer silâh ve mâlzemeye ilgili kuruluşlara üyeliğini bir pazarlık unsuru olarak kullanmak isteğinin de önemli bir rol oynamıştır.

5.3.3 – Çin ve Nükleer Tedârikçiler Grubu

Hindistan'ın 1974 senesinde nükleer silâh denemesi yapması üzerine, NPT'nin nükleer silâhların ve teknolojinin yayılmasını önlemekteki yeterliliğinin sorgulanması sebebiyle, 1975 senesinde oluşturulan Nükleer Tedârikçiler Grubu, nükleer teknolojide kullanılan mâlzemelerin ihracatını denetlemek maksadıyla kurulmuştur. Devletlerin katılması kendi irâdelerine tâbidir. Grup söz konusu mâlzemenin ihracatını dizelgeler oluşturarak sağlamaktadır. Nükleer Tedârikçiler Grubu'nun Zangger Kurulu'ndan farkı, üye devletlerin gerektiğinde söz konusu mâlzemenin ihracatına bireysel olarak müsaade etmemeleri ve hem tedârikçi ülkeden hem de alıcı ülkeden satılan mâlzemenin barışçıl amaçla kullanılacağına dair bireysel olarak güvence isteyebilmeleridir. Ancak, kurlun bu katılığına rağmen kesin hukukî bağıcılığı yoktur.²⁹² 26 Ocak 2004 târihinde üyelik başvurusunda bulunan Çin 28 Mayıs 2004 târihinde üyeliğe kabûl edilmiştir. Ancak, ÇHC grubun denetleme dizelgelerini daha önce kendi içinde hazırladığı denetleme dizelgelerinde bire bir uygulamaktaydı.²⁹³ / *

²⁹² a.e., s. 182-183.; 6377 SCOVILLE, Herbert : “Considering China as a Potential Member of the Nuclear Suppliers Group“, **Center for Defense Information (CDI) Website**, May 26, 2004, erişim : < http://www.cdi.org/program/document.cfm?DocumentID=2452&StartRow=1&ListRows=10&appendURL=&Orderby=D.DateLastUpdated&ProgramID=27&from_page=index.cfm >, [SKOVİL, Herbert : “Çin'in Olası Nükleer Tedârikçiler Grubu Üyeliği Üzerinde Düşünmek“, Savunma Bilgilendirme Merkezi Ağ Yöresi, 26 Mayıs 2004].

²⁹³ “ Nükleer Enerji İşleri Direktörüm Dick Stratford [Dik Stratford] o esnâda ABD'nin müzâkere heyetindeydi, güzel bir hikâye anlattı. ABD çifte kullanımlıların dışsattım denetlemesinin zirveden önce uygulamaya sokulmasını istiyordu. Çinliler çifte kullanımlılar için bir denetleme dizelgesinin oluşturulmasının karmaşık bir iş olduğunu ve kurumlar arası mutabakatı gerektirdiği için bunun mümkün olmadığını söylüyordu. Dick, “Tekerleği neden tekrar icâd edeceksiniz ki? NTG'nin çifte kullanımlılar dizelgesi burada. Otuzdan fazla tedarikçi ülke tarafından kabûl edilmiş. UAEK belgesi. Çinceye de tercüme edilmiş. “ deyince, Çinliler, başkalarının yaptığını köleymişcesine aynen yapmayacaklarını söylemiş. Ancak, o sonbaharda dizelge yayımlandığında maddelerin, sayfa kenar boşlukları da dâhil olmak üzere, NTG'ninkiyle birebir aynı olduğu görüldü. “ (6376 WOLF John S (Assistant Secretary for Nonproliferation) : “China in the Nuclear Suppliers Group (NSG)”, **U.S. Department of Satate Website**, Testimony Before the House International Relations Committee-May 18, 2004, erişim : < <http://www.state.gov/t/isn/rls/rm/32570.htm> >, 22 Mart 2007 [VOLF, Con S. (Kitle İmha Silâhların Yayılmasının Önlenmesinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı) :

5.3.4 – Çin ve Deneme Eşiği Antlaşması

Tam adı **Amerika Devletleri'yle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Arasında Yer Altında Nükleer Silâh Denemelerinin Sınırlandırılması Antlaşması** [*Treaty Between The United States Of Ameiica And The Union Of Soviet Socialist Republics On The Limitation Of Underground Nuclear Weapon Tests*] olan ve kısaca Eşik Deneme Yasağı Antlaşması olarak adlandırılan antlaşma iki devlet arasında 3 Temmuz 1974 târihinde Moskova'da imzâlanmış ve 11 Aralık 1990 târihinde yürürlüğe girmiştir. Antlaşma, yeni nükleer silâh geliştirmek için yapılması gereken 150 kilotonu aşan güçte yer altı denemelerinin yapılmamasını şart koşmaktadır. Çin, bu antlaşmanın imzâcısı olmamakla birlikte 21 Mayıs 1992 târihinde yaptığı 660 kiloton gücündeki denemesinden beri antlaşmaya uymaktadır.

5.3.5 – Barışçıl Amaçlı Nükleer Patlamalar Antlaşması

Tam adı **Birleşik Amerika Devletleri'yle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Arasında Yer Altında Barışçıl Amaçlı Nükleer Patlamalar Antlaşması** [*Treaty between the United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on Underground Nuclear Explosions for Peaceful Purposes*] olan ve kısaca **Barışçıl Amaçlı Nükleer Patlamalar Antlaşması** [*Peaceful Nuclear Explosions Treaty (PNET)*] olan antlaşma, 28 Mayıs 1976 târihinde Moskova'da imzâlanmış ve 11 Aralık 1990 senesinde yürürlüğe girmiştir. Antlaşma nükleer silâh deneme sahaları dışında barışçıl amaçla yapılacak nükleer patlamaları düzenlemektedir. Çin bu antlaşmaya doğrudan taraf olmamakla birlikte 21 Mayıs

“Çin Nükleer Tedârikçiler Grubu'nda“, **ABD Dışışleri Bakanlığı Ağ Yöresi**, Temsilciler Meclisi Dışışleri Kurulu'ndaki İfade – 18 Mayıs 2004].

* Volf'un, “Çin'in Çasma [Chasma] II için nükleer mâlzeme satmayı plânladığını bir süredir biliyorduk. Ancak, böyle bir işbirliğinin gerçekleşmesini istememek de, Çasma II UAEK'nın gözetimi altında olacak ve NTG'nin tam emniyet şartnameleri Çin'in üye olmasının öncesinde yapılmış anlaşmaların ve sözleşmelerin yerine getirilmesine imkân tanımaktaydı. [We have known for some time that China planned to supply Chasma II. But, although we would prefer that no such cooperation occur, Chasma II will be under IAEA safeguards and the NSG full-scope safeguards provisions have always made allowance for the completion of agreements and contracts entered into before membership.]“ (Volf, a.i) sözleri ABD'nin NPT'yi ve UAEK'nın denetimi altında olsa dahi ülkeler arasındaki barışçıl nükleer enerji işbirliğini hiç de istemediğini açıkça ortaya koymaktadır.

1992 t arihinde yaptığı 660 kiloton gücündeki denemesinden beri antlaşmaya uymaktadır.  HC bu antlaşmanın KDYA'ya dahil edilmesi için 1996 senesinin sonuna kadar ısrar etmiş ve bu t arih itibariyle, barışçıl patlamalar antlaşmasının geçici olması ve on yıl sonra tekrar gözden geçirilmesi şartıyla bu ısrarından vazgeçmiştir.

5.3.6 – Bölünebilir Maddelerin  retimini Yasaklama Antlaşması

BM'nin 16 Aralık 1993 t arihli kararıyla* g deme gelen Bölünebilir Maddelerin  retimini Yasaklama Antlaşması henüz oluşmamış bir anlaşma olup nükleer silâhlar ve diğer nükleer patlayıcılar için bölünebilir maddelerin yasaklanmasını amaçlamaktadır. 1995 senesinin Mart ayında antlaşma görüşmelerinin yürütülmesi için bir komite oluşturulmuş ve yine aynı senenin Mayıs ayında, NPT'nin süresiz olarak uzatılması için yapılan görüşmeler esnâsında, NPT'ye taraf olan  lkeler BM YA görüşmelerinin en kısa sürede bitirilmesi için gerekli şartların sağlaması hususunda anlaşmaya varmıştır. Ancak, bu olumlu gelişmelere rağmen görüşmeler devam etmektedir.

 HC hem BM'nin 1993 t arihli kararına hem de söz konusu antlaşma için yürütülen komitenin kurulmasına itiraz etmiştir, fak t, 1994 senesinin Temmuz ayında bu hususlardaki itirazını antlaşmanın silâhsızlanma yolunda çok önemli bir adım olacağını belirterek geri çekmiş ve aynı yılın Ekim ayında ABD'yle bir ortak bildiri yayımlayarak antlaşmanın bir an önce yürürlüğe girmesi için taraflara çağrıda bulunmuştur.  HC'nin bu tavır değişikliğinin sebebi olarak ABD'nin  HC'ye ileri teknoloji aktarma sözü vermesi olarak gösterilmektedir. Ayrıca,  HC'nin nükleer silah yapımında kullandığı uranyum ve plütonyumun üretimini sırasıyla 1987 ve 1991 senelerinde durduğu da ileri sürülmektedir.

* Bu kararın aslı için bkz. : 6415 “Resolutions Adopted By The General Assembly“, **United Nations**, General Assembly, A/RES/48/75, 7 January 1994, erişim : United Nations Website < <http://www.mineaction.org/downloads/A.RES.48.75%20E.pdf> >, 5 Nisan 2007 [“Genel Kurul Tarafından Alınan Kararlar“, **Birleşmiş Milletler**, Genel Kurul, __, 7 Ocak 1994, erişim : Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi].

ÇHC tavrı değiştirerek BMÜYA'yı desteklese de antlaşmanın kapsamı ve uygulanması hususlarında endişeleri silinmemiştir. ÇHC'yle ABD arasında antlaşmaya ilişkin görüşmelerin ilk kez tıkanmasının muhtemel sebebi, ÇHC'nin bu endişeleridir. İki ülke arasındaki görüşmeler bir kez daha aynı senenin Mayıs ayında, ABD'nin Tayvan Başbakanı Lee Tang-hui'ye vize vermesi sebebiyle kesilmiştir. Bu olumsuz gelişmelere rağmen iki ülke 29 Ekim 1997 tarihinde yaptıkları ortak açıklamayla antlaşmayı desteklediklerini bir kez daha ilân etmiştir. Bu açıklamadan sonra ÇHC'nin Silâhsızlanma Konferansı neznindeki büyükelçileri Lee Changche ve Sha Zukang sırasıyla 12 Mart 1998 tarihinde ve 1999 senesinin Ocak ayında ÇHC'nin antlaşmanın mümkün olan en kısa sürede yürürlüğe girmesini istediğini belirtmiştir.

ÇHC BMÜYA'yı genel nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi çerçevesi içinde ele alınmakta ve kendi güvenliği için son derece önemli gördüğü dış uzayın silâhlandırılmamasının önlenmesiyle ilişkilendirmektedir. Ayrıca, ABD'nin giriştiği füze kalkanı projesini de ÇHC söz konusu anlaşmayla ilişkilendirmektedir. ÇHC bu ilişkileri BMÜYA'yı nükleer silâh yayılmasının önlenmesi düzenlemelerinin bir parçası olarak kabûl ettiği için ileri sürmektedir.²⁹⁴ İki ülke arasındaki bu görüş farklılığı BM Silâhsızlanma Konferansı'nın genel olarak silâhsızlanma çalışmalarının tümünü de engellemektedir. ÇHC'nin antlaşmayı kabûl etmesi, antlaşmanın fiilen yürümesinin Hindistan ve Pâkistan'ın antlaşmayı kabûl etmemesi hâlinde mümkün olmayacağından; ve Pâkistan'ın antlaşmayı imzalamasının Hindistan'a ve Hindistan'ın da Çin'e bağlı olduğundan, son derece önemlidir.

ÇHC'yi ABD'nin kurmakta ısrar ettiği füze kalkanı, dış uzayda silâhlanma yarışını başlatabileceği; uydusavar silâh olarak kullanılabilmesi; ve ÇHC'nin nükleer caydırıcılığını azaltacağı için son derece endişelendirmektedir. ÇHC'nin bu

²⁹⁴ Buraya kadar adı geçen konuşmalar ve ÇHC yetkililerinin yaptığı konuşmaların bir kısmı ağ yöresinde mevcuttur : 6412 "Fissile Material Cut-off Treaty (FMCT)", **Nuclear Threat Initiative Website**, updated : 03 July 2003, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/fmctorg.htm> >, 27 Mart 2007 ["Bölünebilir Maddelerin Yasaklanması Antlaşması", **Nükleer Tehdidi Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**, güncellenme târihi : 3 Temmuz 2003].

kalkanı aşmasının bir yolu kalkanın yakalayamayacağı sayıda nükleer savaş başlığı üretmesidir, ki bu da doğrudan bölünebilir madde üretimine ve bu üretimin kayıtsız şartsız yapılabilmesine bağlıdır.²⁹⁵ BMÜYAD'nın çok geniş kapsamlı bir denetimi öngören denetim düzeneği de ÇHC'yi rahatsız etmektedir.

5.3.7 – Füze Teknolojisini Denetleme Düzenlemesi

1987 senesinde G-7 ülkeleri tarafından mümkün mertebe bir ortak ihracat düzenlemesi ve denetlemesi oluşturulmak üzere tesis edilmiş Füze Teknolojisini Denetleme Düzenlemesi, devletlerin gönüllü olarak taraf oldukları, herhangi bir hukukî bağlayıcılığı olmayan bir düzenlemedir. Düzenleme başta nükleer silâhları taşıyabilecek uçak hariç uçar araçlar için tasarlanmışken; zamanla her türlü kitle imha silâhını taşıyabilecek uçar araçları da kapsamına rağmen ağırlığını nükleer silâhlara vermektedir. FTDD'yi, FTDD'ye resmen taraf olmamakla birlikte düzenlemenin şartlarını gönüllü olarak yerine getiren devletler de mevcuttur.

FTDD, erimi 300 km. ve yükü 500 kg. olmak üzere konu edindiği araçları – ki erim mesâfesi hakkında 2002 yılında Varşova'da yapılan toplantıda kesin mutabakat sağlanmıştır – I. Sınıf ve II. Sınıf araçlar olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Kullanılmaya hazır veya çok az bir çaba sarf edilerek kullanılacak araçlar birinci sınıfa girmekte ve ihracatının çok sıkı bir şekilde denetlenmesi gerekmektedir. Sayıları çok fazla olan çifte kullanımlı araçlar, parça ve aksam da II. Sınıf araçlar içinde ele alınmaktadır. II. Sınıf araçların bilhassa askerî amaçla kullanılması için, I. Sınıf araçlara nispeten ciddi bir çaba harcaması gerekmektedir.

ÇHC FTDD'ye resmen taraf olmamakla birlikte düzenlemenin 1987 târihli kılavuzuna uyacağını 1991 senesinin Kasım ayında, ABD Dışişleri Bakanı James Baker ve ÇHC Dışişleri Qian Qichen arasında yapılan görüşmelerde sözlü olarak taahhüt etmiş ve bu taahhüdünü 1992 senesinin Şubat ayında Bush yönetimine sunduğu bir mektupta yazılı hâle getirmiştir. ÇHC 1994 senesinin Ekim ayında

²⁹⁵ Bu meyanda ÇHC'nin 3 Nisan 2006 târihinde Avusturalya'yla uranyim satın alma antlaşması imzalaması geniş yanık bulmuştur.

ABD'yle açıkladığı ortak bildiriye, FTDD'nin kapsamı içine girmeyen karadan karaya füzelerin ihracatını yasaklayacağını; ve “yükü erim arttırılabilirliği” ilkesini kabûl etmiştir.²⁹⁶ Taraflar 29 Ekim 1997 târihinde yaptıkları bir ortak açıklamayla bu taahhütlerine sâdik kalacaklarını bir kez daha yinelemiştir.²⁹⁷ ÇHC'nin bu tavır değişikliğine ABD'nin ambargolarının sebep olduğuna genel olarak inanılmaktadır.

Başlarda nükleer silâh da taşıyabilen uçar araçların aslında sâdece uçak benzeri bir taşıma aracı olduklarını; onları tehlikeli kılanın da nükleer silâh taşıyabilme yetenekleri oldukları; ve nasıl ki bombaları ve nükleer silâhları yasaklamaksızın ve imha etmeksizin bunları taşıyabilen uçakları veya gemileri yasaklamanın bir faydası olmazsa, söz konusu silâhlar yasaklanmasızın veya imha etmeksizin bu silâhları taşıyabilecek uçar araçların bir şekilde yasaklanmasının da bir çifte ölçüt olduğunu iddia etmiştir. Yukarıda da açıkladığımız gelişmelerin sonunda 2004 senesinde Paris'de yapılan Silâhsızlanma Konferansı'nda ÇHC'yle FTDD arasında tam üyelik için görüşmeler başlamıştır.²⁹⁸

²⁹⁶ Bu bildirgenin İngilizce aslı için bkz. : Ek – 24.

²⁹⁷ Bu bildirgenin İngilizce aslı için bkz. : 6420 “Joint US-China Statement“, **Nuclear Threat Initiative Website**, 29 October 1997, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/engdocs/uschst97.htm> > 10 Nisan 2007 [“Ortak Birleşik Devletler – Çin Bildirgesi“, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

²⁹⁸ ÇHC Büyükelçisi Hu Şiaodi [Hu Xiaodi]'nin bu toplantıda yaptığı konuşma için bkz. : 6421 “Statement by Mr. Hu Xiaodi, Ambassador for Disarmament Affairs of China, at the Plenary of the 2004 Session of the Conference on Disarmament“, **Nuclear Initiative Website**, < http://www.nti.org/db/China/chindocs/huxiaodi_021204.htm >, 10 Nisan 2007 [ŞİAODİ, Hu : “Çin'in Silâhsızlan-ma İşlerinden Sorumlu Büyükelçisi Sn. Hu Şiaodi'nin Silâhsızlanma Konferansı'nın 2004 Se-nesi Birleşiminin Tam Katılımlı Toplantısında Yaptığı Konuşma“, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

5.3.8 – Çin Halk Cumhuriyeti ve Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Bölgeler

Nükleer silâhlardan arındırılmış bölgeler, aynı bölgede bulunan devletlerin kendi topraklarında nükleer silâh üretilmemesi, denenmemesi, edinmemesi ve bulundurulmamasını ve konuşlandırılmamasını öngören bir antlaşmayı kabûl etmeleri ve bu antlaşmanın BM tarafından onaylanmasıyla oluşturulan bölgelerdir.

Nükleer silâhlardan arındırılmış bölgeler kavramı canlı bilimsel ve kimyasal silâhları da kapsayacak şekilde genişletilebilmektedir. Hâl-i hazırda şu dört NSAB bulunmaktadır :

- Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Lâtin Amerika ve Karaibler Bölgesi 14 Şubat 1967 târihinde imzâya açılan ve 25 Nisan 1969 târihinde yürürlüğe giren Tlatelolko Antlaşması'yla kurulmuştur. Taraf olan devletler : Antigua ve Barbuda, Arjantin, Bahamalar, Barbados, Belize, Bolivya, Brezilya, Şili, Colombiya, Kosta Rika, Küba, Dominika, Dominik Cumhuriyeti, Ecvador, El Salvador, Granada, Guatelmala, Guyana, Haiti, Honduras, Jamayka, Meksiko, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, San Kitts ve Nevis, San Vincent ve Gren, San Lucia, Surinam, Trinidad ve Tobago, Uruguay, Venezuela'dır.
- Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Güney Pasifik Bölgesi 8 Ağustos 1985 târihli Rarotonga Antlaşması'yla kurulmuştur. Antlaşma 11 Aralık 1986 târihinde yürürlüğe girmiştir. Antlaşmaya taraf ülkeler : Avustralya, Kuk Adaları, Mikronesya, Fiji, Kiribati, Marşal Adaları Cumhuriyeti, Mauru, Yeni Zelanda, Niue, Palau, Papua Yeni Gine, Süleyman Adaları (Solomon Adaları), Tonga, Tuvalu, Vanuatu, Batı Samoa'dır.
- Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Güneydoğu Asya Bölgesi 15 Aralık 1995 târihinde imzâlanan ve 27 Mart 1997 târihinde yürürlüğe giren Bangkok Antlaşması'yla kurulmuştur. Antlaşmaya taraf devletler : Bruney,

Endonezya, Kamboçya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland ve Vietnamdır.

- Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Afrika Bölgesi 11 Nisan 1996 târihli Pelindaba Antlaşması'yla kurulmuştur. Antlaşma yirmisekiz devletin onaylarını BM'ye kaydetmesi üzerine yürürlüğe girecektir. İmzâlayan devletler : Cezayir, Angola, Benin, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Kamerun, Verde Burnu, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Komoros, Kongo, Fildişi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Cibuti, Mısır, Ekvator Ginesi, Eritre, Etopya, Gabon, Gambiya, Gana, Gine, Gine-Bissau, Kenya, Lesoto, Liberya, Libya, Madagaskar, Malavi, Mali, Moritanya, Moritius, Moroko, Mozambik, Namibya, Nijer, Nijerya, Rvanda, Sao Tome ve Prinsip, Senegal, Seyşeller, Sierra Leone, Somaliya, Güney Afrika, Sudan, Svaziland, Tanzanya, Togo, Tunus, Uganda, Zambiya, Zimbabve'dir

Bu dört bölgeden mâdâ beş Orta Asya ülkesi, 2002 senesinin Eylül ayında Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Orta Asya Bölgesi kurulması için hazırlanmış antlaşma metninde mutâbık olduklarını ilân etmiştir. Ayrıca, Moğolistan 1992 senesinin Eylül ayında ülkesini tek ülkeden müteşekkil bir NSAB olduğunu ilân etmiştir. Nükleer ve kitle İmhâ Silâhlarından Arındırılmış Orta Doğu Bölgesi, Orta Avrupa, Doğu Avrupa ve Kuzeydoğu Asya ve Orta Asya Bölgeleri gündemdedir.

ÇHC mevcut NSAB antlaşmalarının hepsini imzâlamış ve onaylamıştır. ÇHC Tlatelelko antlaşmasıyla kurulmuş Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Lâtin Amerika Bölgesi'nde nükleer silâhların bu bölge devletlerinin topraklarından, kara sularından ve hava sahasından geçmesinin bu antlaşmayla yasaklanmış olduğunu kabûl etmektedir. ÇHC Thatelko antlaşmasının ikinci protokolünü 21 Ağustos 1973 târihinde imzâlamış ve 2 Haziran 1974 târihinde onaylamıştır.

Nükleer Silâhardan Arındırılmış Güney Pasifik Bölgesi'ni kuran Rarotonga Antlaşması'nın üç protokolünden ikinci ve üçüncüsünü 10 Şubat 1987 târihinde

imzalamış ve 21 Ekim 1988 tarihinde onaylayarak yürürlüğe sokmakla birlikte, tutumunu diğer devletlerin antlaşmayı ihlâl etmesi hâlinde gözden geçireceğini bildirmiştir. ÇHC'nin böyle bir tutum sergilemesinin sebebi, bu bölgenin ÇHC'nin güvenliğiyle doğrudan ilgili olmasıdır. ÇHC bu antlaşmayı onaylarken yukarıda anılan çekincesin dile getirmemiştir. Nükleer Silâhardan Arındırılmış Afrika Bölgesi'ni kuran Pelindeba antlaşmasını imzalamıştır. Bu antlaşmanın üç protokolünden ikinci ve üçüncüsünü 11 Nisan 1996 tarihinde imzalamış, 6 Eylül 1996 tarihinde onaylamış ve 20 Eylül 1996 tarihinde BM'ye kaydettirmiştir.

ÇHC 1999 yılının Temmuz ayında Singapur'da yapılan ASEAN'ın Bölge Forumu'nda, Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Güneydoğu Asya Bölgesi Antlaşmasını imzâlayacağını ve bu konuda ASEAN'la anlaşmaya varan ilk nükleer silâh devleti olduğunu ve bölgenin kurulması için ÇHC'nin diğer ülkelerle de birlikte çalışmak istediğini duyurmuştur.²⁹⁹ 30 Ekim 2006 tarihinde ilân edilen ASEAN'la ÇHC Bildirgesi'nde de, ÇHC'nin söz konusu bölgenin oluşturulmasını istediği ve bu amaçla ASEAN'la işbirliği içinde bulunduğu belirtilmiştir.³⁰⁰ ÇHC bu bölgenin kurulmasına, bölgenin kendi egemenlik hakkı alanına girdiğini iddia ettiği Güney Çin Denizi'ni de kapsamaması sebebiyle karşı çıkmaktaydı. Ancak, ASEAN'la

²⁹⁹ 6018 "Russia, China Stands for Nuclear-free Zone in Southeast Asia", **People's Daily Online**, July 28, 2001, erişim : < http://english.peopledaily.com.cn/english/200107/28/eng20010728_76004.html >, 15 Şubat 2007 ["Rusya ve Çin Güneydoğu Asya'da nükleer silâhlardan arındırılmış bölge kurulmasını destekliyor", **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**].

³⁰⁰ 6019 "China supports ASEAN establish Southeast Asia Nuclear-Weapon Free Zone", **People's Daily Online**, October 30, 2006, erişim : < http://english.peopledaily.com.cn/200610/30/eng20061030_316537.html >, 15 Şubat 2007 ["Çin ASEAN'ı Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Güneydoğu Asya Bölgesi'ni kurması için destekliyor", **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**]. Bu bildirgenin İngilizce metni için bkz. : 6024 "Joint statement of China-ASEAN commemorative summit", China Daily Website, updated : 31 October 2006, erişim : < http://www.chinadaily.com.cn/china/2006-10/31/content_720769.htm >, 15 Şubat 2007 ["Çin ve ASEAN Kutlama Doruk Toplantısı Ortak Bildirgesi", Çin Günlüğü Ağ Yöresi, son güncellenme tarihi : 31 Ekim 2006]. Aynı zirvede ÇHC Başbakanı Ven Ciabao'nun konuşması için bkz. : 6025 JIABO, Wen : "Join Hands to Create A Better Future for China-ASEAN Relations", (Full text of Premier Wen Jiabao's speech at the ASEAN-China Commemorative Summit 2006-10-30), **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China Website**, erişim : < <http://asean-chinasummit.fmprc.gov.cn/eng/zxxx/t278045.htm> >, 15 Şubat 2007 ["Daha İyi Bir Geleceği Yaratmak için Çinle ASEAN Arasında Elbirliği Edelim", (Başbakan Ven Ciabao'nun ASEAN ve Çin Kutlama Zirvesinde 30 Ekim 2006 Tarihinde Yaptığı Konuşmanın Tam Metni), **Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].

yürütülen görüşmeler sonucunda, protokol metninde 1999 senesinde yapılan değişiklikler ÇHC'nin endişelerini gidermiş ve ÇHC bu protokolü ilke olarak kabûl ettiğini duyurmuştur.³⁰¹ Ancak, ÇHC Dışişleri Bakanlığı'nın 2002 senesinde yaptığı ve mevcut protokol taslağındaki sorunların dostça görüşmeler yoluyla hâledileceğinin umulduğunu belirten açıklaması anılan târih itibariyle bâzı sorunların varlığını muhafaza ettiğini göstermekteydi.³⁰²

Nükleer Silâhardan Arındırılmış Orta Asya Bölgesi uzun uğraşlardan ve ABD, Fransa ve İngiltere'nin şiddetli itirazlarına rağmen Kazakistan, Kırgızistan, Tâcikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın kuruluş anlaşmasını 8 Eylül 2006 târihinde imzalamalarıyla kısmen kurulmuştur. Bölgenin tam olarak kurulabilmesi için kurucu beş ülkenin kurucu antlaşmayı meclislerinde onaylaması ve beş nükleer silâh devletinin de aynı işlemi yapması gerekmektedir. Antlaşmanın süresi sonsuzdur. ABD, İngiltere ve Fransa'nın antlaşma metnine esas itirazları, bölge ülkelerinin Rusya'yla imzaladığı Taşkent Antlaşması'nın beşinci maddesinin nükleer silâhlarla ilgili olarak nasıl yorumlanacağından ve kurucu antlaşmanın, Taşkent Antlaşması da dâhil olmak üzere, mevcut antlaşmalarla ilişkisinin nasıl kurulacağı hususlarından kaynaklanmaktadır. ÇHC'nin antlaşmanın ayrıntılarıyla pek ilgilenmemekte ve antlaşmayı desteklemektedir.

ÇHC, NSABlerin kurumasını genel olarak silâhsızlanma, nükleer silâhların yayılmasının önlenmesinde ve bölge istikrarlarının sağlanmasında önemli bir adım

³⁰¹ 6020 “Protocol to the Southeast Asia Nuclear-Weapon-Free Zone Treaty“, **Permament Mission of the People's Republic of China to the United Nations Office at Geneva and Other International Organizations in Switzerland Website**, 16 April 2004, erişim : < <http://www.china-un.ch/eng/cjkk/cjblc/cjlc/t85367.htm> >, 15 Şubat 2007 [“Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Güneydoğu Asya Bölgesi Protokolü“, **Çin Halk Cumhuriyeti BM Cenevre Bürosu ve İsviçre'de Bulunan Diğer Uluslararası Kuruluşlar Temsilciliği Ağ Yöresi**, 14 Nisan 2004].

³⁰² 6022 “Central Asia Nuclear-Weapon-Free Zone - Chinese Ministry of Foreign Affairs website, posted April 2002“, **Nuclear Threat Initiative Website**, updated : 21 February 2003, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/canwfz.htm> >, 15 Şubat 2007 [“Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Orta Asya Bölgesi – Çin Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi, Nisan 2002“, **Nükleer Tehdidi Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**, son güncellenme târihi : 21 Şubat 2003].

olduğunu kabûl etmiş ve NSABlerin kurulmasında, gözetilmesinde gereken şu yedi ilkeyi ortaya koymuştur :

- o Bölge ilgili ülkeler tarafından bölgenin gerçekleri esas alınmak ve ülkelerin kendi aralarında müzâkereler vasıtasıyla varacakları gönüllü uzlaşmayla kurulmalıdır.
- o NSAB antlaşmaları Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin amaç ve ilkelerine uygun olmalı ve ilgili NSAB dışındaki ülkelerin iç işlerine müdâhale etmek maksadıyla kullanılmamalıdır. NSABlerin kuruluşu esnâsında, 1999 senesinde BM Silâhsızlanma Kurulu tarafından kabûl edilmiş NSAB'nin kuruluş kılavuzuna kesinlikle sâdik kalınması
- o Bölgenin nükleer silâhlardan arındırılmışlık özelliği başka hiçbir güvenlik düzenlemesinin etkisi altında kalmamalıdır ve bölgeyi kuran ülkeler kurucu antlaşmayla altına girdikleri ykmlerden herhangi birini yerine getirmekten herhangi bir sebeple kaçınmamalıdır.
- o Bölgenin açık bir coğrafi sınırı bulunmalıdır. Bölge kıta sahanlıklarını, münhasır ekonomik bölgeleri; kurucu antlaşmaya taraf olan ülkelerin veya bu ülkelerle bu ülkelere komşu ülkeler arasında egemenlik hakkı veya denizcilik hakkı veya çıkarları sebebiyle antlaşmazlık bulunan bölgeleri kapsamamalıdır.
- o UAEK'nnkiler de dâhil olmak üzere bölgede nükleer silâhların yayılmasını önlemek için etkin denetleme düzenekleri kurmalıdır.
- o Bölgenin kurulması kurucu antlaşmaya taraf olan ülkelerde ekonomik gelişmesinin ilerletilmesi maksadıyla nükleer enerjinin barışıl maksatla kullanılması için uluslararası işbirliğine katkı sağlamalıdır.
- o Nükleer silâh devletleri NSABlere saygı duymalıdır; gereken yükümlülükler altına girmeli ve bu bölgelere karşı nükleer silâh kullanmama ve bu tür

silâhları bu bölgelere karşı kullanma tehdidinde bulunmama taahhüdünde bulunmalıdır.

1958 yılından beri Asya kıtasında ve Pasifik bölgesinde NSA bölge kurulmasını isteyen ÇHC, Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Orta Doğu ve Orta Asya Bölgesi'ne de, yukarıdaki ilkelere çerçevesinde oluşturulması kaydıyla olumlu yaklaşmaktadır.^{303 / 304}

Çizelge – 5 : Çin Halk Cumhuriyeti'nin Nükleer Enerji ve Silâhlarla İlgili Uluslararası Kururum ve Girişimleri Katılımı ve Bunlara İlişkin Tutumu (1983 – 2004)

Anlaşma, Antlaşma, Kurum, Kuruluş ve Düzenlemeler	ÇHC'nin Katılım Durumu ve Tutumu	Katılım Târihi
Antarktika Antlaşması	Danışman taraf	Katılma târihi : 8 Haziran 1983 Danışmanlık statüsü : 7 Ekim 1985
Y.A.F.S.A.	İtiraz	--
Orta Doğu'da Silâhların Denetimi	Ara verildi	Taraf olduğu yıllar : :1991-1992
BM Güvenlik Kurulu Daimi Üyeleri Görüşmeleri	Ara verildi	Taraf olduğu yıl : 1992
Avustralya Grubu	Katılmadı.	--

³⁰³ 6021 “Central Asia Nuclear-Weapon-Free Zone“, **Permament Mission of the People's Republic of China to the United Nations Office at Geneva and Other International Organizations in Switzerland Website**, 16 April 2004, erişim : < <http://www.china-un.ch/eng/cijk/cjblc/cjlc/t85392.htm> >, 15 Şubat 2007 [“Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Orta Asya Bölgesi “, **Çin Halk Cumhuriyeti BM Cenevre Bürosu ve İsviçre'de Bulunan Diğer Uluslararası Kuruluşlar Temsilciliği Ağ Yöresi**, 14 Nisan 2004]; 6023 XIAODI, Hu : “Statement by Ambassador Hu Xiaodi on Nuclear-Weapon-Free Zone 19 May 2005 at Main Committee II of the NPT Review Conference, New York“, **Permament Mission of the People's Republic of China to the United Nations Website**, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/ce/ceun/eng/xw/t196529.htm> >, 15 Şubat 2007 [ŞIAODİ, Hu : “Büyükelçi Hu Şiaodi'nin 19 Mayıs 2005 Tarihinde NPT'yi Gözden Geçirme Konferansı'nın II. Aslı Kurulu'nda Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölgeler Hakkında Yaptığı Konuşma“, **Çin Halk Cumhuriyeti BM Temsilciliği Ağ Yöresi**].

³⁰⁴ Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Bölgelerin haritası için bkz. : 6424 “Nuclear – Weapon – Free – Zones “, **Nagasaki Web City**, erişim : < http://www1.city.nagasaki.nagasaki.jp/abm/abm_e/qa/heiwa_e/map2.html >, 10 Nisan 2007 [“Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Bölgeler“, **Nagasaki Şehri Ağ Yöresi**].

ÇHC – ABD Zirve Bildirgesi	Çifte kullanımlı nükleerlerin ve bunlara ilişkin üretim cihazlarının ihracatını denetimini güçlendireceğine dair taahhütte bulundu	27 Temmuz 1998
Dış Uzayın Barışçıl Amaçla Kullanılması Kurulu	Katıldı.	Gözlemcilik târihi : 1980 Üyelik târihi : 1981

Kapsamlı Denemelerin Yasaklanması Antlaşması	İmzâladı, onaylamadı.	İmzâlama târihi : 24 Eylül 1996
Nükleer Silâh Denemesi Yapmayacağına Dair Tek Taraflı Açıklama	√	29 Temmuz 1996
Barışçıl Amaçlı Nükleer Patlamalar Antlaşması'nın KDYA altında ele alınması yönündeki ısrarından geçici olarak vazgeçmesi	√	6 Haziran 1996
ÇHC – ABD Zirve Bildirgesi	KDYA'nın mümkün olan en erken târihte yürürlüğe girmesi için çalışacağına	29 Ekim 1997

Silâhsızlanma Konferansı	√	1980 – Devam
---------------------------------	---	--------------

Nükleer Kaza veya Acil Etkin Işın Kazası Hâlinde Yardımlaşma Sözleşmesi	√	İmzalamâ târihi : 26 Ekim 1986 Onaylama târihi : 10 Eylül 1987
Nükleer Kazaların Erken Bildirilmesi Sözleşmesi	√	İmzalamâ târihi : 26 Ekim 1986 Onaylama târihi : 10 Eylül 1987

Nükleer Güvenlik Sözleşmesi	√	İmzalama târihi : 20 Eylül 1994 Onaylama târihi : 9 Nisan 1996 Yürürlüğe giriş târihi : 24 Ekim 1996
Nükleer Mâlzemenin Fiziksel Muhafazası Sözleşmesi	√	Katılma târihi : 10 Ocak 1989
Nükleer Hasarın Bütünüyle Tazmin Edilmesi Sözleşmesi	Her bir nükleer hasar için öngörülen tazminat miktarının çok yüksek olduğu gerekçesiyle katılmamıştır.	--
Hedef Almama Antlaşmaları		
Rusya'yla	√	Mutabakat târihi : 3 Eylül 1994
ABD'yle	√ (ÇHC – ABD Zirve Bildirgesi)	27 Haziran 1998
Bölünebilir Maddelerin Üretimine Yasaklanması Antlaşması	√	4 Ekim 1994
ÇHC – ABD Nükleer Silâhlar İçin Bölünebilir Maddelerin Üretimine Dair Bildirge	Antlaşmanın mümkün olan en erken târihte yürürlüğe girmesi için çaba sarf edeceğine dair taahhütte bulundu.	29 Ekim 1997
ÇHC – ABD Zirve Bildirgesi	Antlaşmanın mümkün olan en erken târihte yürürlüğe girmesi için çaba sarf edeceğine dair taahhütte bulundu.	
Orta Erimli Nükleer Güçler Antlaşması	Desteklediğini bildirmiştir.	--

<p style="text-align: center;">UAEK</p> <p>ABD'ye denetim altında olmayan tesislere mâlzeme sağlamayacağına dair taahhüt</p> <p style="text-align: center;">Ek protokol</p> <p>Nükleerlerin İhracatını İçin UAEK Denetimi</p> <p>Nükleer Silâha Sâhip Olmayan Ükelere Yapılan Barışçıl Nükleer Mâlzeme Satışlarının Bildirilmesi Taahhütnâmesi</p> <p>Sivil Nükleer Tesislerinin Bazılarında Denetimi Kabûl</p>	<p style="text-align: center;">UAEK Yönetim Kurulu Üyesi</p> <p style="text-align: center;">√</p> <p>Destekledi ve kabûl etti.</p> <p>Tesislerin hepsini değil bazılarını kapsamak kaydıyla. Kabûl etti.</p> <p style="text-align: center;">√</p> <p style="text-align: center;">√</p>	<p>Uygulanmak târihi : 1983 Üyelik târihi : 1 Ocak 1984</p> <p>Duyurulma târihi : 11 Mayıs 1996</p> <p style="text-align: center;">1997</p> <p>Duyurulma târihi : 1985</p> <p>UAEK'ya Kasım 1991 târihli mektup. (INFCIRC / 207 / Add. 2).</p> <p>Duyurulma târihi : 1985. UAEK'yla 20 Eylül 1988 târihli anlaşma (INFCIRC / 369)</p>
<p style="text-align: center;">Kullanılmış Yakıtın Yönetimi ve Işın Etkin Kullanılmış Maddelerin Muhafazasına Dair Sözleşme</p>	<p>Söz konusu maddelerin sınır ötesine nakledilmesine ve burada biriktirilmesine dair maddelerin yeterli olmadığı ve muhtemelen Tayvan'ın söz konusu türde maddeleri Kuzey Kore'ye nakletme plânları sebebiyle katılmamıştır.</p>	<p>--</p>
<p style="text-align: center;">Kore Yarımadası Enerji Geliştirme Örgütü (ABD – DKHC Mutabakat Çerçevesi)</p>	<p>Desteklememiş fakât yarımadanın nükleer silâhlardan arındırılmasını desteklemiştir.</p>	<p>--</p>

Londra Sözleşmesi	√	Üyeliği 21 Şubat 1994 tarihinden itibaren geçerli olmuştur.
--------------------------	---	---

Füze Teknolojisini Denetleme Düzenlemesi	Taraf olmak istemektedir.	Görüşmeler devam etmektedir. ABD'ye 1987 ve 1992 senelerinde, 1987 senesinde tespit edilen ilkelere sâdık kalacağına dair yazılı taahhütte bulundu.
Füzelerin Yayılmasına Dair ÇHC – ABD Bildirgesi	Arttırabilir yetenek [inherent capability]'yi kabûl etmiştir. Düzenlemenin ilkelerine ve kılavuzlarına sâdık kalacağını tekraren taahhüt etmiştir.	4 Ekim 1997
ÇHC – ABD Bildirgesi	Taahhütlerini tekrar etmiştir.	29 Ekim 1997
ÇHC – ABD Bildirgesi	Çin'in üyeliği için yoğun çaba sarf edileceği taahhüt edilmiştir.	27 Haziran 1998
Nükleer Silâhları İlk Kullanan Olmama ve Eksik Güvenlik Güvenceleri Antlaşmaları	BM Güvenlik Kurulu Daimi Üyeleri arasında ve çok taraflı ilk kullanan olmama ve eksik güvenlik güvencesi antlaşmalarının yapılmasını teklif etmiştir.	İlk Kullanan Olmama Antlaşması taslağı Ocak 1994 tarihinde sunulmuştur.
Rusya'yla İlk Kullanan Olmama Antlaşması	√	3 Eylül 1994
Ukrayna'yla Eksik Güvenlik Güvencesi Antlaşması	√	Aralık 1994
Kazakistan'la Eksik Güvenlik Güvencesi Antlaşması	√	Şubat 1995

<p>Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması</p> <p>Nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi ilkelerini kabûl ettiğini duyurmuştur.</p> <p>Antlaşmanın süresiz olarak uzatılmasını desteklemiş ve onaylamıştır</p>	<p>√</p> <p>√</p> <p>√</p>	<p>İmzalama niyetini 10 Ağustos 1991 târihinde belirtmiş, 29 Aralık 1991 târihinde onaylamış ve 9 Mart 1992 târihinde taraf olmuştur.</p> <p>1984</p> <p>1995</p>
<p>NATO</p>	<p>Örgütün Asya'da genişlemesine ve Asya'ya müdâhale etmesine karşı çıkıyor.</p>	<p>--</p>
<p>Nükleer Tedarikçiler Grubu</p>	<p>√</p>	<p>28 Mayıs 2004 târihinde üye oldu.</p>

<p>Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Bölgeler</p> <p>Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Güneydoğu Asya Bölgesi Antlaşması (Bangok Antlaşması)</p> <p>Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Afrika Bölgesi Anlaşması (Pelindaba Antlaşması)</p> <p>Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Güney Pasifik Bölgesi Antlaşması (Rarotongo Antlaşması)</p> <p>Lâtin Amerika'da ve Karâibler'de Nükleer Silâhların Yasaklanması Antlaşması (Tlatelelko Antlaşması)</p>	<p>Orta Doğu'da, Orta Asya'da, Orta Avrupa'da, Güney Asya'da ve Kore Yarımadası'nda bu bölgelerin kurulmasını</p> <p>1. ve 2. protokolleri imzalamıştır.</p> <p>2. ve 3. protokolleri imzalamıştır ve onaylamıştır.</p> <p>2. protokolü imzalamış ve onaylamıştır.</p> <p>√</p>	<p>11 Nisan 1996 târihinde imzalanmış ve Daimi Komite tarafından 1997 senesinin Temmuz ayında onaylanmıştır.</p> <p>10 Şubat 1987 târihinde imzalanmış ve 21 Ekim 1988 târihinde onaylanmış ve ayın târihte yürürlüğe girmiştir.</p> <p>21 Ağustos 1973 târihinde imzalamış ve 2 Haziran 1974 târihinde onaylamıştır.</p>
<p>Dış Uzay Antlaşması</p>	<p>√</p>	<p>30 Aralık 1983 târihinde taraf oldu.</p>
<p>Kısmî Deneme Yasağı Antlaşması</p> <p>Hava küredeki denemelerin süresiz olarak durdurduğuna dair açıklama</p>	<p>--</p> <p>√</p>	<p>16 Ekim 1986 târihinde hava kürede yaptığı son denemeden sonra fiilen uymaktadır.</p> <p>21 Mart 1986</p>
<p>Barışçıl Amaçlı Nükleer Patlamalar Antlaşması</p>	<p>Taraf değildir.</p>	<p>Barışçıl amaçlı nükleer patlama denemesi yapmamıştır.</p>

Nükleer Hasarlarda Sivil Sorumluluk Sözleşmesinin Tadilat Protokolü	Söz konusu maddelerin sınır ötesine nakledilmesine ve burada biriktirilmesine dair maddelerin yeterli olmadığı ve muhtemelen Tayvan'ın söz konusu türde maddeleri Kuzey Kore'ye nakletme plânları sebebiyle katılmamıştır.	--
Deniz Yatağında Silâhların Denetimi Antlaşması	√	30 Şubat 1991 târihinde taraf olmuştur.
I. ve II. Stratejik Silâhların Azaltılması Antlaşması	Desteklemektedir.	--
Eşik Deneme Yasağı Antlaşması	Taraf değildir.	21 Mayıs 1992 târihli denemesinden sonra fiilen taraf olmuştur.
BM Silâhsızlanma ve Kalkınma Arasındaki İlişki Konferansı	√	--
BM Silâhsızlanma Kurulu	√	1979 – devam
BM Silâhsızlanma Konferansları (Üç birleşim)	√	1978, 1982, 1986
Vassenaar Anlaşması	Taraf değil.	--
Zangger Kurulu	√	16 Ekim 1997 târihinde katılmıştır

Kaynak : “China and International Agreements, Organizations and Regimes”, **Nuclear Threat Initiative Website** , erişim : < <http://www.nti.org/db/china/regimes.htm> >, 25 Nisan 2007 [“Çin ve Uluslararası Antlaşmalar, Örgütler ve Düzenlemeler”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önleme Girişimi Ağ Yöresi**].

III – GÜNÜMÜZDE ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN NÜKLEER SAVAŞ ve SİLÂH ÖĞRETİSİ

1 – 21. Yüzyılda Çin Halk Cumhuriyeti’nin Nükleer Savaş ve Nükleer Silâh Öğretilerinin Değişmesine Sebep Olan Etkenler

1.1 – ÇHC’nin Savaş Öğretisi

1.1.1 – Birinci Evre : Halk Savaşı

Halk savaşının iki temel özelliği kitle savaşı ve gerilla savaşı olmasıdır. İki amacı vardır : arâzi hakimiyeti yerine savaşı uzatmak, zamana yaymak; ve düşman kuvvetlerini ülkenin içine çekerek, düşmanın ikmâl ve muhabere hatlarının etkili şekilde çalışmayacak kadar uzamasını sağlamak. Halk savaşı büyükçe birliklerle de yapıldığı hâlde sâbit cephesi yoktur.

Halk savaşının başarıyla uygulanabilmesi için, halkın ve ordunun çok iyi bir şekilde manen seferber edilmesi gerektiğinden, siyasal düşünüm ve propaganda son derece önemlidir. Savaşı zamana yaymanın bir sebebi bu siyasal düşünümün halk içinde yeşermesi ve propaganda faaliyetinde bulunmak için zaman kazanmaksa, bir diğer sebebi de düşman kuvvetlerini sonu gelmez bir savaşın içine çekerek onlarda bıkkınlık ve bezginlik yaratmaktır.

Halk savaşı kuramına göre atom bombasının, halkın savaşıma kabiliyetine fiziksel etkisi pek fazla olmayacaktır. Zira, Çin gibi gâyet geniş bir alanda ve kırsal kesimde oynak birliklerle yürütülen halk savaşında saldırganın kullanacağı atom bombası Çinli savaşçıları pek fazla etkilemeyecektir. Şehirlerin atom bombasıyla bombalanması da, savaş kırsal kesimde yürütüldüğü için, büyük bir fiziksel etki yaratmayacaktır. Atom bombasının tek olumsuz tarafı, muazzam yıkıcılığı ve öldürme gücü sebebiyle, halk ve komutanlar üzerinde yaratacağı ruhdurumsal etkilidir. Bu sebeple Mao Zedung atom bombasını “kâğıttan kaplan” olarak tanımlanmıştır.

Sosyalist devrim esnâsında iç savaşta oluşturulmuş ve Japon işgaline karşı da başarıyla uygulanmış halk savaşı öğretisi, atom bombasının icâdından ve kullanılmasından sonra da, düşmanın Çin'i işgâl etmeden önce topyekûn bir nükleer saldırıda bulunacağı, bu saldırıyı yine topyekûn bir işgâl saldırısının izleyeceği ve Çin ordusunun ve halkının şehirleri önemsemeyeceği ilkelerine dayandırılarak muhafaza edilmiş; fakât, bu öğretinin çağdaş savaş teknoloji karşısında sanıldığı kadar da etkili olmadığı Kore Savaşı (25 Haziran 1950 - 27 Temmuz 1953) esnâsında görülmüştür.³⁰⁵ ÇHC'nin o dönemde hava kuvvetlerinin olmaması SSCB'nin hava kuvvetlerinden yararlanmayı gerektirmiş ve bunun için Stalin'in onayının alınması için geçen süre ÇHC'nin harekâtını altı gün geciktirmiştir. Ayrıca, harekât esnâsında SSCB'den büyük miktarda mâlzeme desteği sağlanmış; savaş sonrasında SSCB ÇHC'ye savaşta önce ekonomik kalkınmasında kullanması için verdiği krediyi bu mâlzemenin karşılığında geri istemiştir. ÇHC Bu savaş esnâsında ayrıca bütünleme (ikmâl) alanında da büyük sorun yaşamış ve Halk Gönüllüler Ordusu Seul'den ileriye gidememiş ve Seul, bu ordu tarafından son derece yıpratılmış Amerikan kuvvetleri tarafından geri alınabilmiştir.

Yaşanan bu sorunlar sebebiyle askerî çevreler halk savaşı öğretisini sorgulamış ve yeni bir öğreti geliştirme isteği duymuştur. Yeni teknolojik donanımına dayanan yeni halk savaşı taktiklerinin geliştirilmesi ve olgunlaştırılması anlamına gelen **Çağın Şartlarına Göre Halk Savaşı** kavramı, Kore Savaşı'nın başlaması üzerine Mao Zedung'un ileri gelen generalleriyle yaptığı toplantıda (6 Ağustos 1950) General Peng Tehuai'yle birlikte ordunun, çağdaş silâh, gereç ve bütünlemeye ihtiyaç duyması sebebiyle Tayvan'ı işgâle hazır olmadığı görüşünü

³⁰⁵ ÇHC bu savaşa müdâhil olduğu 25 Ekim 1950 târihinden savaşın bittiği târihe kadar bu savaşa dönüşümlü olarak toplam 2 000 000 askerini sokmuş ve ÇHC'nin resmî verilerine toplam 390 000, batılı uzmanlara göreyse 400 000 ilâ 1 000 000 kişilik zaiyat vermiştir; başka bir ifâdeyle ÇHC'nin bu savaşta verdiği zaiyat savaşa dâhil olan toplam birliklerinin kabaca %25'yle %50'si arasındadır. Ancak, bu savaş Çin'in bir batılı güç karşısında çok uzun zamandan beri kazandığı ilk zafer olması sebebiyle ÇHC için büyük önemi haizdir ve millet olma bilincini kuvvetlendirmiştir. Batı yazının da *Kore Savaşı* olarak adlandırılan bu savaş, bahsedilen önemi sebebiyle o dönemde ÇHC'de *Amerikan Saldırganlığına Karşı Direnme ve Kore'ye Yardım Savaşı* olarak adlandırılmıştır.

iletlen General Su Yu tarafından, Kore Savaşı'nın sona ermesinden sonra ifade edilmiştir.³⁰⁶

1.1.2 – İkinci Evre : Çağın Şartlarına Uygun Halk Savaşı

Bu öğretinin, halk savaşı öğretisine göre en önemli farkı **ülke savunması** kavramından **savaşın kazanılması** kavramına geçilmiş olmasıdır. Ancak, savaş araç, gereci ve teknolojisi bilhassa Batılı ülkelerinkine göre çok geride olan ÇHC'nin kitle savaşı öğretisini de terk etmemesi gerekmektedir. Bu aşamada ÇHC'nin nükleer öğretisi de öz savunmadan, **hayâтта kalabilirlik** ve **ikinci vuruş** kavramlarıyla ifade edilen ciddî caydırıcılığa dönüşmüştür. Bu yeni nükleer öğretiye göre, ÇHC bir nükleer saldırıya karşı koymayı ve sonra bir nükleer saldırıda bulunmayı esas alıyordu. 1959 senesinde ilân edilmiş ve 1970 yılına kadar geçerli kalan bu yeni öğretinin varsayımlarını Lewis şöyle tanımlamaktadır :

“Gözden geçirilmiş öğreti üç varsayıma dayanmaktaydı. Birincisi, askerler gelecek savaşların geniş çaplı olacağı ve karmaşık silâhlarla yapılacağına kanâat getirmişti. İkincisi, savaş Çin'in bütünü savaş meydanı hâline gelecek kadar yayılacaktır. Son olarak, savaşın başında düşman üstün silâhlara sâhip olacaktı. Savaş uzun sürecek ve zayıf olacak, fakât sonunda ‘ halk gâlip gelecekti ‘.”³⁰⁷

Çağın şartlarına uygun halk savaşı, temellerini Mao Zedung attığı halk savaşı kavramını alt ayrıntılarda muhafaza ederken Mao Zedung'un, halk savaşı kavramından en önemli ayrılığı silâhların çok güçlü bir şekilde vurgulanmasıyla ortaya koymaktaydı.

³⁰⁶ General Su Yu, Kore Savaşı'nın başlaması üzerine Tayvan'ın Kurtarılması görevinden Kuzeydoğu Savunma Ordusu komutanlığına 7 Temmuz 1950 tarihinde getirilmiştir. General Su Yu, ÇHC kurulduktan sonra, HKO Genel Kurmay Başkanlığı, Askerî Bilimler Akademisi Siyasal Komiserliği ve Merkez Askerî Kurulu Daimi Komite Üyeliği görevlerinde bulunmuştur. General Su Yu'ya 1955 senesinde Baş Generallik rütbesi verilmiştir. General Su Yu 5 Şubat 1984'te Pekin'de hastalıktan ölmüştür.

³⁰⁷ LEWIS, John Wilson and LITTAI, Xue : **China's Strategic Seapower : The Politics of Force modernisation in the Nuclear Age**, Stanford University Pres, Stanford, 1994, [LEVİS, Con Vilson ve LİTTAY, Şue : **Çin'in Stratejik Deniz Gücü : Nükleer Çağda Güç Yenilemesinin Siyâseti**, Standford Üniversitesi Yayınları, __, __,], s. 211-214'den aktaran Pande.

1.1.3 – Üçüncü Evre : Etkin Halk Savunma Savaşı (Etkin Savunma)

Etkin Halk Savunma Savaşı kavramının ortaya çıkmasında ÇHC'nin Vietnam Savaşında yaşadığı yenilgi önemli rol oynamıştır. Etkin halk savunma savaşı kavramının çağın şartlarına göre halk savaşı kavramından en önemli farkı, ÇHC'nin savunma hatlarını ülke sınırlarının dışına taşımasıdır. Bu yeni öğretinin çağın şartlarına göre halk savaşı öğretisiyle ortak tarafı ise, halk savaşının hâlâ esas kabûl edilmesidir. Gelecek elli yıl içinde bir dünya savaşının çıkmayacağı veya Çin'e yönelik bir büyük saldırının olmayacağı; bunların yerine sınırlı yerel savaşların vukuu bulacağı fikrinden hareket edilerek hazırlanan etkin halk savunma savaşı öğretisi, ilk kez 3. Donanma Komutanı Amiral Liu Huacin tarafından 1982 senesinde ilân edilen ve Merkezî Askerî Kurul tarafından 1985 yılında alınan, ki bu karardan üç yıl sonra 1988 senesinde ÇKP Genel Sekreteri Zhao Ziyang **Kara Suları Dışındaki Bölgelerde Yatırım** stratejisini ilân etmiştir, ve **Ulusal Savunmaya Dair Kılavuz Fikirlerdeki Fikirler** [*Thoughts in the Guiding Thoughts on National Defence*] başlıklı kararlarla resmen kabûl edilen etkin halk savunma savaşı kavramı ilk kez deniz kuvvetlerinde uygulanmış ve ÇHC'nin savunmasını ülkenin kara suları sınırlarının dışına taşımıştır. Bu yeni öğretinin getirdiği bir başka yenilik de, benimsenmiş silâh gücü savaşıyla **En Az Nükleer Caydırıcılık** ilkesini bir araya getirmesidir. En az nükleer caydırıcılıktan maksat düşmanın bir nükleer silâh saldırısında bulunmaktan caydırmak ve bu başarısızsa aynı şekilde karşılık vermektir. Bu öğreti daha sonra kara ve hava kuvvetleri içinde uygulanmaya konmuştur.³⁰⁸ Etkin halk savunma savaşı, ileri savaş teknolojisini de içermekte ve bu yöntemlerle yapılacak sınırlı bir savaşı da kapsamaktadır. Ayrıca, bu öğretiye göre gözetlemeye dayanan caydırıcılık* karşı saldırı caydırıcılığıyla desteklenecektir.

Etkin halk savunma savaşı öğretisiyle birlikte düşmanın ülkenin içine çekilmesi, şehirlerin düşmana terk edilip savaşın kırsal kesimlerde ve oynak birliklerle yürütülmesi ilkelerinden vaz geçilmiştir. Zira, yeni bir ekonomik hamleye

³⁰⁸ Mao Zetung'un savaş Stratejisinde deniz ve hava kuvvetleri bulunmamaktadır.

* Gözetlemeye dayanan caydırıcılık, düşmanın hareketlerinin çok sıkı bir şekilde izlenerek tehlikeli hareketlerden kaçınmaya mecbur kılınmasıdır.

girişmek üzere olan ÇHC içi hem sanâyi hem ticâret ve akçal işlemler için şehirler artık önemlidir. Şehirlerin savunulması ilkesi de cephe savaşı ilkesini getirmiştir. ÇHC'nin etkin halk savunma savaşı öğretisinin komşularına karşı geliştirildiği söylenebilir.

1.1.4 – Dördüncü Evre : Yerel ve Sınırlı İleri Teknoloji Savaşı

Yerel ve Sınırlı İleri Teknoloji Savaşı öğretisi, ÇHC'nin, komşularının güçlenmesinden doğabilecek yerel savaşlarda, orduların ve silâhların ulaştığı teknoloji seviyesinin de göz önüne alınarak, etkin halk savunma savaşı öğretisinin yeni jeopolitiğe ve teknolojiye göre uyarlanmış hâlidir. Bu öğretiy bundan sonra yaşanacak savaşların yerel, sınırlı, kısa süreli ve düşük yoğunluklu olacağı varsayımdır. Bu tür savaşlar stratejik hedeflerin kısa süre içinde vurulmasını; savaşta alınacak her hedef bağlamında bire bir çabuk karar verme ve etkili harekât geliştirmeyi, düşük kuvvet seviyesini; kuvvet değişkenliğini; hızı; düşman kuvvetleri üzerinde etkili ve yoğun ateş gücünü; saldırılma öncesi saldırma ve ileri teknoloji gerektirmektedir. Ancak, bu niteliklerine rağmen bu öğretiy de halk savaşı ilkesini muhafaza etmektedir : “özünde savunmacı”dır. Özünde savunmacılık ilkesiyle bu öğretiy Mao Zedung'un saldırgan savunmacı savaş ilkesinin mirasını taşımaktadır.

1.2 – 21.Yy.da ÇHC'nin Nükleer Silâhlanması

1.2.1 – ÇHC'nin 21. yy.dan Çıkardığı Dersler

1.2.1.1 – ÇHC'nin Fiilî Durum Gözlemleri

Doğu Bloğunun yıkılmasıyla birlikte Soğuk Savaşın yerini ufak bölgesel çatışmalara bıraktığı ve sermâyeci dünyayla savaştan kaçınılabiliyor olduğu öğretisini geliştiren; büyük bir ekonomik kalkınma hamlesine girişme kararı veren; ve bu sebeple askerî yatırımlarını kısarak buradan tasarruf edeceği kaynağı sivil ekonomik üretime kaydırmayı plânlayan ÇHC, Soğuk Savaş sonrası ya da küreselleşme döneminde nükleer silâhların faydalı olup olmadığı; nükleer silâh savaşının çıkıp

çıkmayacağı; nükleer silâhların caydırıcılığının etkili olup olmadığı sorularına cevap aramıştır.

ÇHC, her ne kadar benimsenmiş silâhlarla muhabere yöntemlerinin ileri teknoloji sâyesinde çok gelişmişlikleri; nükleer silâhların muazzam bir yıkıcı güce ulaşmışlıkları; bu silâhlara sâhip ülkelerin, birbirinden farklı kapsamda olsa da, bir şekilde bu silâhları kullanmayacakları taahhüdünde bulunmuşlukları sebebiyle nükleer silâharın kullanılması ihtimâli azalsa da, bu ihtimâlin tamamıyla ortadan kalktığını düşünmemektedir.³⁰⁹ Bir çok nükleer silâhsızlanma antlaşmasının uygulamaya konmasına rağmen nükleer silâha sâhip ülkelerin elinde bulunan silâhların %95'inin ABD ve Rusya'nın elinde bulunduğu ve ABD'nin bilhassa yer altı sığınakları için patlama gücü büyük nükleer silâhlarıkinde çok daha az ufak nükleer silâhlar imâl etmeye çalıştığı iddiasında bulunan ÇHC nükleer silâhlarının 21. yy.da da bu silâhların çatışma ve muharebelerde kullanılmak amacıyla çeşitlendirilmesi yoluna gidilerek de üretilmeye devam edeceği görüşündedir.

Cianguo'nun ABD'nin Stratejik Gözden Geçirme 1992 [*Strategic Review 1992*] adlı ABD belgesinden aktardığına göre, bu türden küçük nükleer silâhların çatışma ve muharebelerde gösterebileceği etkinliği ABD'nin Irak'a 1991 senesinde yaptığı saldırıdan (Çöl Fırtınası Saldırısı) bir örnek vererek açıklamaktadır : Bu saldırı esnâsında benimsenmiş silâhlarla bombalanan Irak havaalanlarında açılan çukurlar Iraklılar tarafından kısa bir süre içinde doldurularak havaalanları tekrar kullanılabilir hâle getirilebildiğinden ABD kuvvetleri bu bombalamalardan istenen sonucu alamamıştır. Oysa ki yerin on ilâ on beş metre altında patlayan ve şok dalgaları yetin yirmi beş metre altına kadar etkili olabilen ve yüz metre çapında bir daire alanındaki binalara hafif derecede zarar veren on tonluk bir patlama gücüne

³⁰⁹ 6114 JIANGUO, Wu (Tümgeneral; Kimyasal Savaşa Karşı Koyma Akademisi'nin önceki doçenti ve bu akademinin önceki dekanı) : "Nuclear Shadow on High-Tech Warfare", **American Scientists Federation Website**, erişim : < <http://www.fas.org/nuke/guide/china/doctrine/jianguo.htm> >, 21 Ekim 2006, [CIANGUO, Vu : "İleri Teknoloji Savaşı Üzerindeki Nükleer Silâhların Gölgesi", **Amerikalı Bilimciler Federasyonu Ağ Yöresi**]. Bu makale İngilizce'ye çevrilmiş adıyla Çin Askerî Bilimler dergisinin dört numaralı 1995 Kış sayısında yayımlanmıştır.

sâhip ufak bir nükleer bombanın açacağı çukurun doldurulması hemen hemen imkânsızdır. Zira, bu tür bombanın açacağı on beş metre derinliğinde ve üç bin m.³ hacminde, çok kuvvetli etkin ışın saçan bir çukur meydana getirecektir.³¹⁰

Yüz tonluk bir patlama gücüne sâhip bir nükleer başlık taşıyan gemiden havaya atılan bir füze savar füze sâdece gelen füzeyi vurmakla kalmayıp bu füzenin taşıdığı başlığı da yok edecektir.

Cianguo nükleer silâhların çatışmalarda oynayabileceği rolü de ABD'nin Stratejik Gözden Geçirme 1992 başlıklı raporundan alıntıladığı şu cümleyle açıklamaktadır :

“... yeterli oranda Birleşik Devletler nükleer silâhları, Dankörk [Dunkirk]'deki trajik geri çekilmenin tekrarını engelleyebilirdi. Birleşik Devletler âcil müdahâle gücü muharebe bölgesine intikâl ettiğinde, düşman taarruzunu önleyemedi; bin tonluk patlama gücünde küçük nükleer silâhların gösterilmesi düşmana muhtemelen itaatkâr bir şekilde boyun eğdirecekti.”³¹¹

Bu verilerden hareket eden Cianguo, nükleer silâhların öneminin artık sebep oldukları muazzam yıkıcılık ve öldürücülükten ziyâde ulaştıkları ve ulaşacakları nokta vurabilirliği ve patlama gücü ayarlaması sâyesinde, personele zaiyat verdirme, savunma hatlarını aşma ve derine nüfuz edebilme kabiliyetleri sebebiyle küçük çatışmalar da bile oynayabilecekleri rolün artmasıyla ölçüldüğünü dile getirmektedir.

³¹⁰ Bu tür silâhların ürtelimesi fikrini ilk olarak dizgeli bir şekilde ortaya atanlar Ulusal Los Alamos Laboratuvarı'ndan Tomas DOVLER [Thomas DOWLER] ve Cosef HOVARD [Joseph HOWARD]'dır. Bkz. : DOWLER,Thomas and HOWARD, Joseph : “Countering the Threat of Well-Armed Tyrant : A Modest Proposal for Small Nuclear Weapons“, **Strategic Review**, Fall 1991, [DOVLER, Tomas ve HOVARD, Cosef : “İyi Silâhlanmış Tiranın Tehdini Önlemek : Küçük Nükleer Silâhlar için Mütevazı Bir Teklif “, **Stratejik Bakış**, Sonbahar 1991].

³¹¹ bkz. : Jianguo, a.m.,

Özgün metin :

“... the appropriate scale of U.S. nuclear weapons could prevent the recurrence of the tragic retreat in Dunkirk. When the U.S. emergency troops arriving at the war zone were unable to hold back the enemy's attack, a display of a small-sized nuclear weapons with an equivalent of 1000 tons would probably have made the enemy submit obediently.“

Cianguo günümüzde, her ne kadar süper güçler arasında bir nükleer savaşın çıkma ihtimali azaldıysa da, hegemonyacılığın henüz ortadan kalkmadığını ve bu sebeple hegemonyacılığa karşı direnen ülkelerle hegemonyacı ülkeler arasındaki çatışmanın da mahallî savaş ve çatışmalara tahvil edildiğini ve böylece küçük çaplı fakât çok sayıda çatışmanın yaşanmakta olduğunu belirttikten sonra stratejici Clausewitz'in,

“Vahşet sınır tanımaz. Bu sebeple, saldırgan kendisi gibi saldırdığını da kuvvet kullanmaya mahkûm edecek ve bu bir kısır döngüye sebep olacaktır. Bu kavramlaştırmadan hareketle, bu tür bir kısır döngü çok yükseğe tırmanacaktır.”

sözlerine atıfta bulunarak hem ileri bilgi ürünleri savaşlarının hem de ileri keknolojiyle desteklenmiş nükleer savaş mâlzemelerinin, son tahlilde savaşın gereklerinin emrinde olduğu sonucuna varmaktadır. İleri savaş teknolojisine sâhip ülkelerin savaşa tutuşması ve sâhip oldukları ileri teknoloji sebebiyle yenişemeyip bir birlerine uzun süreli olarak ağır zaiyat verdirmeleri hâlinde her türlü nükleer silâhın kullanılma ihtimalinin giderek artacağını belirtmektedir.

Cinguo, yine ABD'nin 1991 senesinde Irak'a yaptığı saldırıyı çözümleyen stratejicilerden Thomas F. Ramos'un,

“Hiçbir akılcı kanıt, nükleer silâhlara sâhip ve bunları kullanmak niyetinde olan düşmanlarla başa çıkmakta benimsenmiş silâhların güvenli bir seçenek olmayacağını göstermektedir.”

sözlerine atıfta bulunduktan sonra en az on iki ülkenin 1990'ların sonuna kadar çeşitli türde nükleer silâh geliştirdiğini ve bazılarının bunların tamamen bazılarının da geçici olarak bertaraf ettiğini söylemiştir. Yazar, bilhassa Hindistan'ın bu alanda gösterdiği ilerlemeden de bahsetmiştir. Nükleer silâhların bu derece hızla yayılması, bu silâhlara sâhip devletlerin bazılarının bir kargaşaya sürüklenmesi ihtimâli de dâhil olmak üzere, herhangi bir sebeple nükleer silâhların tedhişçilerin eline geçmesi ihtimâlini de arttırmaktadır.

İnsanlığın gelişme seyrine paralel olarak artan enerji ihtiyacını karşılamak maksadıyla giderek artan sayı ve büyüklükte kurulmakta olan nükleer enerji santralleri de nükleer silâh kullanılması tehlikesini arttırmaktadır. Zira, bu santralara benimsenmiş silâhlarla yapılacak bir saldırının sebep olacağı nükleer patlama veya kirlilik de bir nükleer silâhın kullanması kadar bir zarara sebep olacaktır. Nükleer silâhlara sâhip olunması en azından bir ülkenin bu tür bir saldırıya kalkışmasının önleyecektir. Cianguo, Kore Savaşı esnâsında ABD Genel Kurmay Başkanı Eisenhower'ın Çin'in kuzeybatı bölgelerine ve kıyı şeridinde nükleer silâhla saldırı tehdidinde bulunduğu; Eisenhower'ın bu tutumunu başkan olduktan sonra da ÇHC'ye karşı nükleer silâh öğretisi geliştirerek devam ettirdiği; Vietnam Savaşı esnâsında ABD'nin yine nükleer silâh kullanma tehdidinde bulunduğu³¹²; 1969 senesinde ÇHC'yle SSCB arasında Cenbao [*Zhenbao*] adaları sebebiyle çıkan antlaşmazlıkta Brejnev'in Çin'in nükleer silâh merkezlerine karşı bir nükleer silâh saldırısı düzenlemeyi düşündüğü; İngiltere'nin Arjantin'le Malvinas (İngilizce'deki adıyla Folkland [*Falklands*]) adaları sebebiyle giriştiği kısa süreli çatışmada deniz filosunda, benimsenmiş silâhların başarısız olması hâlinde kullanmak üzere taktik nükleer silâhlar bulundurduğunu³¹³; 1991 senesinde Irak'a karşı Çöl Fırtınası

³¹² Bkz. : 6385 STERNGOLD, James : “Battlefield nukes : Secret Vietnam-era report, just declassified, highlighted dangers“, **San Francisco Gate Website**, May 9, 2003, erişim : < <http://www.sfgate.com/cgi-bin/article.cgi?file=/chronicle/archive/2003/03/09/IN180619.DTL> >, 22 Mart 2007 [ŞTERNGOLD, Ceymiş : “Muharebe alanında nükleer silâhlar : Yakında Açıklanan Vietnam Savaşı Zamanında Hazırlanmış Gizli Rapor Tehlikeyi Ortaya Çıkardı“, **San Fransisko Köprüsü Ağ Yöresi**].

³¹³ Cianguo'nun Çince aslı 1995 senesinde yayımlanmış bu makâlisinde dile getirdiği bu iddia makâlenin yayımlandığı târihten on sene sonra, 2005 senesinde yayımlanmış ve yayımlanmasında İngiliz kamu kurumlarının da katkısı bulunan bir kitâpta doğrulanmıştır. Kitâpta İngiltere'nin bölgeye gönderdiği nükleer silâhları gerçekte Arjantin ordusuna karşı kullanmak niyetinde olmadığı; silâhların gemilerden indirilip indirilmemesi üzerinde yoğun bir tartışma yaşandığı; fakât boşaltma için yeterli vakit bulunmadığı; ve nükleer silâhların savaşa SSCB'nin dâhil olması ihtimâli karşısında sevk edildiği vb. yer yer yer birbiriyle çelişen bilgiler yer aldığı anlaşılmaktadır. Bkz. : FREEDMAN, Sir Lawrence : **The Official History of the Falklands Campaign**, Routledge, 2005, [FRİİDMAN, Sör Lavrens, **Folkland Seferinin Resmî Târihi**]. Bu dip notunun başında söz konusu kitâp hakkında verilen bilgiler şu kaynaklardan derlenmiştir : NORRIS, Robert S. and KRISTENSEN, Hans M. : “British nuclear forces, 2005“, **Bulletin of the Atomic Scientists**, vol. 61, no. 06, November/December 2005 s. 77-79, erişim : Bulletin of the Atomic Scientists Website < http://www.thebulletin.org/article_nn.php?art_ofn=nd05norris >, 5 Aralık 2006, [__ ve __, “İngiltere'nin Nükleer Silâh Gücü 2005“, **Atom Bilginleri Bülteni**, cilt 61, sayı 06, Kasım/Aralık 2005, s. 77-79]; 6115 yzr. a.y., “New history book sheds light on Britain's nuclear cargo in Falklands War“, **Agence France Press (AFP)**, London, Jun 28, 2005, erişim :

saldırısını gerçekleştiren ABD (ve müttefiklerinin) son derece ileri teknoloji silâhlarının kullanmalarına rağmen Irak'ın üç tarafında sekiz yüz ilâ sekiz yüz elli adet taktik nükleer silâh bulundurduğu; yine bu saldırı esnâsında radyo şoku bombaları kullanmayı düşündüğü, ancak siyâsal mülâhazalar sebebiyle bundan vazgeçtiği; yine aynı saldırı esnâsında, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in kimyasal silâh kullanma tehdidi karşısında, İngiltere'nin defaatle buna taktik nükleer silâhlarla yanıt vereceğini açıklaması³¹⁴; ve dönemin ABD başkanı Bush (George Herbert Walker Bush)'un luzumu hâlinde cephe komutanlarına taktik nükleer silâhlar kullanmaları müsaadesi vereceği hususlarını belirterek, nükleer silâhların benimsenmiş silâhlarla ve hâtta ileri teknolojiyle yürütülen savaşlar da dahi nasıl bu savaşları destekleyen bir caydırıcı güce sahip olduklarını göstermektedir.³¹⁵

NucNews Website < <http://nucnews.net/nucnews/2005nn/0506nn/050628nn.txt> >, 5 Aralık 2006, [“Yeni Tarih Kitâbı Folkline Savaşı'nda Britanya'nın Nükleer Yüküne Işık Tutuyor“, **Fransız Haber Kurumu (AFP)**, Londra, erişim : Nükleer Haberler Ağ Yöresi].

³¹⁴ İngiltere Savunma Bakanı Jeff Hoon'un açıklaması için bkz. : 6116 İngiltere Paramentosu Ağ Yöresi, erişim : < <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200203/cmhansrd/vo030326/debtext/30326-08.htm> >, 2 Aralık 2006; 6117 Middle Powers Initiative Website, erişim : < http://www.middlepowers.org/pnnd/docs/uk_update_doctrine.html >, 2 Aralık 2006, [Ara Güçler Girişimi Ağ Yöresi].

³¹⁵ Bu örneklere ABD Başkanı Eisenhower'in 1958 senesinde Lübnan'daki birliklere, Irak'da meydana gelen darbe ve Mısır Devlet Başkanı Nâsır'ın bölgede etkisinin artması üzerine, gizlice nükleer silâh kullanma emri verdiği; ve İngiltere'nin 1960'lı yıllarda Singapur ve Kıbrıs'da nükleer silâh bulundurduğu da eklenmelidir. Singapur bölgesinde bulunan İngiliz hava kuvvetleri birlikleri ÇHC'yle çıkan çatışmalar üzerine nükleer bombalama talimleri yapmıştır.* Ayrıca, Cianguo'nun makâlesini bugün yazsaydı, DKHC'nin 9 Ekim 2006 târihinde yaptığı nükleer silâh denemesinden sonra ABD'nin bu ülkeye karşı nükleer silâh saldırısı da dâhil olmak üzere her türlü saldırıyı için hazırlık yaptığının ABD'tarafından yarı resmî bir şekilde dünya kamuoyuna duyurulduğunu** da yazmayı ihmâl etmeyeceği kanâatimizce muhakkaktır.

* 6380 “A Chronology of Nuclear Threats “, **Institute for Energy and Environmental Research Website**, October, 1998 [yzt.a.y., “Çesirdeksel Silâh Tahditleri Tarih Dizini“, **Enerji ve Çevre Araştırmaları Enstitüsü Ağ Yöresi**, Ekim 1998]; 6381 yzt.a.y. : “British nuclear weapons stored in Singapore in 1960s : report “, **Find Articles Website**, (Kyodo News International, January 8, 2001), erişim : < http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m0WDQ/is_2001_Jan_8/ai_70384626 >, 22 Mart 2007 [“İngiliz nükleer silâhları 1960'lı yıllarda Singapurda depolandı“, Makale Bul Ağ Yöresi, Kyodo Uluslararası Haber Kurumu].

** 6384 yzt.a.y. : “U.S. Nuclear Strike Planning Against North Korea“, **The Nuclear Information Project Website**, t.y., erişim : < <http://www.nukestrat.com/korea/koreaplanning.htm> >, 23 Mart 2007 [__ : “ABD'nin Kuzey Kore'yi Nükleer Silâhlarla Vurma Planı “, **Nükleer Silâh Bilgilendirme Projesi Ağ Yöresi**].

Benimsenmiş silâhlarla yürütülen savaşlarda dahi nükleer silâhlara sâhip devletler kendi ordularının moralini yükseltirken aynı zamanda düşman ordusunun morali zayıflatmakta; düşmanı korkutmakta; düşmanın sâhip olduğu etkili silâhları kullanmasını önlemektedir.

Yazar ABD'nin, Rusya'nın, Fransa'nın ve İngiltere'nin nükleer silâhlarla caydırıcılık iddiasıyla oluşturdukları yeni tutumlardan bahsederek, bu gelişmelerin de benimsenmiş silâhların nükleer silâhlarla desteklenmesi gerektiği ve bu süreçte nükleer silâhların caydırıcılığının öne çıktığını belirtmektedir.

Hindistan'la Pâkistan arasında 1999 senesinin Mayıs ve Haziran ayların vukuu bulan Kargil çatışmasında her iki tarafın da nükleer silâhlarını kullanmak üzerine hazırlık yaptığını ve Pâkistan'ın nükleer silâhlarını cephede konuşlandırması da ÇHC cumhuriyetinin, nükleer silâhların 21. yy.da oynayabileceği role dair incelediği bir başka vak'a olmuştur.

ÇHC'nin yeni nükleer silâh ve savaş öğretisini oluşturmasında sâdece 1980lerden sonra meydana gelen olayların etkili olmadığı aşikârdır. ÇHC'nin kuruluşundan bir yıl sonra SSCB'yle imzâladığı ittifak antlaşmasının 1954 senesinde vukuu bulan Kore Savaşı ve 1958 senesinde vukuu bulan Tayvan bunalımı esnâsında SSCB'nin takındığı tavır sebebiyle işletilememesi; yine SSCB Devlet Başkanı Kruşçev'in ABD'yle yumuşama teşebbüsü ve ABD'ye sâdece SSCB'nin çıkarlarının tehlikeye girmesi hâlinde karşı çıkması ve uyguladığı yumuşama siyâsetinde ÇHC'yi kullanmaya çalışması sebebiyle, ÇHC'nin savunma alanında kendi gücüne güvenmesi gerektiğini anlamasına sebep olmuş ve en büyük caydırıcı güç olarak da atom bombasının yapılması kararlaştırılmıştır.³¹⁶

³¹⁶ PANDE, Savita : “Chinese Nuclear Doctrine“, **Strategic Analysis** (A Monthly Journal of Institute for Defence Studies and Analysis (IDSA)), Vol. XXII, No. 12, March 2000, [__, “Çin'in Nükleer Öğretisi“, **Stratejik Çözümleme** (Aylık Savunma Çalışmaları ve Çözümlemeleri Merkezi (IDSA) Dergisi), __, __, Mart 2000].

Nükleer silâh devletlerinin ve nükleer silâha sâhip devletlerin 21 yy.da izledikleri nükleer silâh ve savaş politikaları ÇHC'nin bu alandaki politikalarının anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

1.2.1.2 – 21. Yy.da Diğer Devletlerin Nükleer Silâh Politikaları

1.2.1.2.1 – Rusya

Rusya 21. yy.ın sonunda, Demir Perde'nin dağılması ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesi olmak üzere stratejik bakımdan iki büyük sorunla karşılaşmıştır. Bu sorunlar karşısında Rusya içinde yaşanan önemli tartışmalar neticesinde ve geçirilen belirsizlik döneminin ardından 1999 senesinde şekillenen öğreتيye göre, yeni şartlar altında Rusya'nın nükleer silâhlara yüklediği asıl işlevin sınırlı bir benimsenmiş silâh gücü çatışmasını önlemek olduğu anlaşılmaktadır. Nükleer silâhlara sınırlı benimsenmiş silâh gücü çatışmaları önleme işlevinin yüklenmesinde NATO'nun Yugoslavya İç Savaşı esnâsından yaptığı harekâtın büyük önemi olmuştur. Rusya, NATO'nun doğuya doğru genişlemeye ve Rusya'nın benimsenmiş silâh imkân ve kâbiliyet bakımından ABD'nin çok gerisinde olduğu bir dönemde, NATO'nun Yugoslavya İç Savaşında sınırlı siyasal hedeflere ulaşabilmek için askerî güç kullanması benzeri bir saldırıya mâruz kalabileceği, ki bu türden saldırıların Rusya'yı eski Doğu Bloğu üyesi devletlerden tamamen uzaklaştırmak veya Çeçenistan İsyanı'nda Rusya'nın bâzı tâvizlerde bulunmaya zorlamak için yapılabileceği akla gelen ilk ihtimâllerdir, endişesini taşımıştır. Bu endişe sebebiyle Rusya 1993 senesinde ilk kullanan olmama ilkesinden vazgeçtiğini ilân etmiştir. Ancak, resmî belgelerden bu politika değişikliğinin benimsenmiş silâh güçlerini yeterince çağdaştırılıncaya kadar geçerli olacağı anlaşılacakla birlikte Rusya'nın içinde bulunduğu ekonomik şartlar ve benimsenmiş silâh imkân ve kabiliyeti bakımından ABD'yle arasındaki büyük fark dikkâte alındığında, bu benimsenmiş silâh imkân ve kâbiliyetinin çağdaştırılmasının çok uzun süreceği görülmektedir. 2000 senesinde yayınlanan ve 1993 senesinde Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin tarafından imzâlanmış Askerî Öğretinin Esas Amaçları [*Main Provisions of the Military Doctrine*] adlı belgenin yerine kaim olan Ulusal Savunma Kavramı'nda

nükleer silâh politikasıyla ilgili maddelerde buraya kadar anlatılmaya çalışılan bu durum açıkça görülmektedir :

“ - Rusya Federasyonu’nun en önemli görevi Rusya ve müttefiklerine karşı nükleer silâhların da kullanılabilceği her türlü çaptaki saldırının önlenmesi amacıyla caydırıcılığın sağlanmasıdır.

- Rusya Federasyonu her şart altında, bir saldırgan devlete veya saldırgan devletler topluluğuna önceden hesaplanmış derecede zarar verebilme kabiliyetini haiz nükleer silâhlara sâhip olmalıdır.

- Rusya’nın kuvvetle kullanmasıyla ilgili ilkelerden biri Rusya’nın ‘ bir silâhlı saldırıya, söz konusu bunalımı çözmeye yollarının tükenmesi veya sonuç alıcı olmadığının görülmesi hâlinde, nükleer silâhlar da dâhil olmak tüm güç ve unsurları kullanıma hazır tutmasıdır.”³¹⁷

Rusya bu ilkeleri 1999 senesiyle 2004 senesi arasında yaptığı bir dizi tatbikatta denemiştir.³¹⁸ Bu öğretiyi 2 Ekim 2004 târihinde yapılan bir toplantıda iyice ayrıntılandırılmıştır.³¹⁹

³¹⁷ 6118 SOKOV, Nikolai (Dr.; Nükleer Araştırmalar Merkezi kıdemli araştırma görevlisi) : “Russia’s New Security Concept : The Nuclear Angle”, **Center For Nuclear Studies Website**, 2000 (2004’te gözden geçirilmiş), erişim : < <http://www.nti.org/db/nisprofs/over/concept.htm> >, 30 Kasım 2006, [SOKOV, Nikolay : __, “Nükleer Silâhlar Bakımından Rusya’nın Yeni Güvenlik Kavramı : Nükleer Açık”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

³¹⁸ Bu tatbikatların ayrıntıları için bkz. : 6119 SOKOV, Nikolai (Dr.; Nükleer Araştırmalar Merkezi kıdemli araştırma görevlisi) : “Chronology of Significant Military Maneuvers“, **Center For Nuclear Studies Website** August 2004, erişim : < <http://www.nti.org/db/nisprofs/russia/weapons/maneuver.htm> >, 30 Kasım 2006, [SOKOV, Nikolay : __, “Belli Başlı Manveraların Zaman Dizini “, **Nükleer Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Ağ Yöresi**]. Congçun Rusya’nın bu yeni stratejisini “gerçekçi kuşatma Stratejisi [realistic containment strategy]“ olarak adlandırmaktadır. (bkz. : 6193 ZHONGCHUN, Wang : “Nuclear Challenges and China’s Choices“, **China Security**, issue : 5, Winter, 2007, s. 56, erişim : China Security Website < http://www.wsichina.org/%5Ccs5_4.pdf >, 3 Mart 2007 [CONGÇUN, Wang : “Nükleer Silâh Rekâbeti ve Çin’in Seçenekleri“, **Çin’in Güvenliği**, sayı : 5, Kış, 2007, erişim : Çin’in Güvenliği Ağ Yöresi])

³¹⁹ Bu ayrıntıların bir özeti için bkz. : 6386 SOKOV, Nikolai : “Russian Ministry of Defense's New Policy Paper: The Nuclear Angle“, (Monterey Institute for International Studies) **Center for Nonproliferation Studies**, October 10, 2003 erişim : < <http://cns.miis.edu/pubs/reports/sok1003.htm> >, 23 Mart 2007 [SOKOV, Nikolay : “Rusya Savunma Bakanının Yeni Politika Belgesi : Nükleer Açık“, (Monterey Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü) **Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önceleme Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**].

Rusya'yla ABD arasında imzalanan Moskova Antlaşması, YAFSA Antlaşması ve Rusya'nın, ABD'nin YAFSA'dan çekilmesi üzerine II. ESAA 'dan çekilmesi de ÇHC'de yankı bulmuştur. Rusya ve ABD 24 Mayıs 2002 târihinde, stratejik savaş başlıklarının sayısının 1700'le 2000 adet arasında sınırlandırılmasını öngören Moskova Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşma ÇHC'de hem olumlu hem de olumsuz değerlendirmelerle karşılanmıştır. Söz konusu antlaşmaya dair olumlu görüşte olanlar antlaşmanın nükleer silâhların yayılmasının önlenmesinde önemli bir adım olduğu; Rusya Devlet Başkanı Vilâdimir Putin'in elinin zayıf olmasına rağmen, Rusya'nın kendisi için çok daha önemli olan YAFSA Antlaşması'na taraf olması kozunu iyi kullanarak Rusya için böylesine önemli bir neticeyi yaratabildiği; Rusya'nın bozulan stratejik dengeyi tekrar kurduğunu; Rusya'nın BCHA (bağımsız çoğul başlıklı çoğul hedef aracı)larını muhafaza ettiği; ve Rusya'nın hâlâ ABD'nin stratejik muhatabı olduğunu gösterdiği hususlarını ileri sürmüştür. Olumsuz görüşte olanlar ise, Moskova Antlaşması'nın aslında hiçbir şeyi değiştirmedeğini, çünkü zâten Rusya'nın iki bin adetten az savaş başlığı bulunduğunu ve ABD'nin de gerçek bir silâh indirimi antlaşması imzalamak istemediğini; antlaşmanın çok kısa olduğunu ifade etmiştir.³²⁰ Ancak, ABD'yle Rusya arasında kaba bir stratejik denge sağlayarak, bir önleyici ilk saldırı üstünlüğünü ortadan kaldırması sebebiyle son derece önemli olan YAFSA'nın bu önemini ÇHC'nin silâhsızlanmadan sorumlu büyükelçisi Hu Xiaodi'nin şu sözleri ortaya koymaktadır :

“[YAFSA'nın] önemi Birleşik Devletlerle Rusya arasındaki ikili ilişkilerin kapsamının dışında da ve bütün ülkelerin güvenlikleri üzerinde bir etkiye sâhiptir.”³²¹

³²⁰ 5336 TOMPKINS, Joanne : “Influences on Chinese Nuclear Planning“, **Stimson Center Website**, report, Summer 2002, s. 12-13 erişim : < <http://66.102.9.104/search?q=cache:XX7Laxv1ypgJ:www.stimson.org/inchina/pdf/InfCNPTompkins.pdf+%22Influences+on+Chinese+Nuclear+Planning%22&hl=tr&ct=clnk&cd=1&gl=tr> >, 27 Şubat 2006 [TOMPKINS, Coan : “Çin'in Nükleer Silâh Plânlaması Üzerindeki Etkiler“, **Stimson Merkezi Ağ Yöresi**, rapor, Yaz 2002].

³²¹ 6186 XIAODI, Hu : “Statement by H.E. Mr. Hu Xiaodi, Ambassador for Disarmament Affairs of China at the Plenary of the Conference on Disarmament“, **Permanent Mission of the People's Republic of China to the United Nations Office at Geneva and Other International Organizations in Switzerland Website**, Geneva, 15 February 2001 Erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/ce/cegv/eng/gjhyfy/hy2001/t85194.htm> >, 4 Mart 2007 [ŞİAODİ, Hu : Çin'in Silâhsızlanma İşlerinden Sorumlu Büyükelçisi Zat-ı Âlileri Bay Hu Şiaodi'nin Silâhsızlanma Konferansı'nın Tam Katılımlı Toplantısında Yaptığı Konuşma“, Çin Halk

ABD'nin YAFSA dan çekilmesine Rusya'nın cevaz vermesi, Rusya'nın içinde bulunduğu yetnimsel güçlükler sebebiyle anlaşılabilir bulduysa da; Rusya'nın, ABD'nin YAFSA'dan çekilmemesi için kendisiyle birlikte ortak açıklamalarda bulunan Çin'e danışmadan bu kararı vermesi üzerine ÇHC'de hayal kırıklığı ve aldatılmışlık duygusu yaşanmış ve Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin bozulmasının bütün vebâlini Rusya'nın omuzlarına yıkan ÇHC, Rusya'nın içinde bulunduğu güçlükleri atlattıktan sonra ABD'nin füze kalkanı projesine muhalefeti tekrar başlatacağı umudunu muhafaza etmiştir.³²²

Congçu, Rusya'nın yeni nükleer silâh ve savaş stratejisini şöylece özetlemektedir³²³ :

1. Nükleer silâhların Rusya'nın askerî stratejisindeki önemi ve rolünün vurgulanmakta ve ilk kullanan olmama taahhüdünden vazgeçilmektedir.
2. Rusya'nın egemenliğini ve bekasını tehdit etmeyen çatışma ve savaşlarda da nükleer silâh kullanılmasına imkân tanımaktadır.
3. Stratejik ve bölgesel kuşatmayı mümkün kılacak düzeyde bir nükleer cephâneliği öngörmektedir.

Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Cenevre Bürosu ve İşviçredeki Diğer Uluslararası Örgütler Daimi Temsilciliği Ağ Yöresi, Cenevre, 15 Şubat 2001].

³²² a.m., s. 14. Rusya, bu konuda ABD'ye karşı muhalefeti 2007 senesinde sert bir üslûpla uluslararası toplantılarda dile getirmeye başlamıştır. Bu tavrın en güçlü örneği Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin'in 43. Münih Güvenlik Politikaları Konferansı'nda yaptığı konuşmadır. Aslı Rusça olarak yapılan konuşmanın Türkçe tercümesi için : bkz. : 6120 "Vladimir Putin'in 43. Münih Güvenlik Konferansında Yaptığı Konuşma", Genekurmay Başkanlığı Ağ Yöresi, t.y., erişim : < http://www.tsk.mil.tr/haberler/olaylar/uluslararası_gelismeler/munih_guvenlik_konferansi/putininkonusmasi_15022007.htm >, 27 Şubat 2007. Aynı konuşmanın İngilizce tercümesi için bkz. : 6121 PUTIN, Wladimir W. : "Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy ", **Munich Conference on Security Policy Website**, February 2, 2007, özellikle prg : 43-47, erişim : < http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?menu_2007=&menu_konferenzen=&sprache=en&id=196& >, 27 Şubat 2007 [PUTIN, Vilâdimir V. : "43. Münih Güvenlik Politikası Konferansı Konuşması", **Münih Güvenlik Politikası Konferansı Ağ Yöresi**, 2 Şubat 2007].

³²³ Zhongchun, s. 57.

4. Sâdece nükleer silâhlara sâhip olup Rusya'yı işgâl edecek ülkelerle ittifak eden ve nükleer silâha sâhip olmayan benimsenmiş silâhlara sâhip ülke ve öbeklere karşı da nükleer silâh kullanılmasına imkân tanımaktadır.
5. Tedhişçi öbekleri de kendilerine karşı nükleer silâh kullanılabilecek unsurlar arasında saymaktadır.
6. Rusya'nın stratejik nükleer silâhlarını ciddî oranda azaltmayı taahhüt ettiği SSSAA (Stratejik Saldırı Silâhlarının Azaltılması Antlaşması)'ya bir cevap olarak askerî hedeflerin sayısını azaltırken sivil hedeflerin sayısını arttırmaktadır.
7. Savaş veya çatışmanın başlangıcıyla birlikte nükleer silâhların caydırıcı unsur olarak kullanılmasını öngörmektedir.

1.2.1.2.2 – İngiltere

1998 senesinin Temmuz ayında açıklanan Stratejik Savunmayı Gözden Geçirme'de caydırıcılığın bir savaşa girişmek olmayıp o savaşın çıkmasını önlemek olduğu belirtilmektedir. Ancak, nükleer savaşın doğası icâbı nükleer caydırıcılık bâzi sorunlar yaratmaktadır. En az caydırıcılığın İngiltere'nin savunması için gerekli olduğu belirtilerek devam edilen raporda, stratejik gözden geçirmenin diğer ülkelerin nükleer mühimmatının miktarına göre değil, İngiltere'nin hayâtî çıkarlarına yönelecek tehditleri caydırmak için gerekli en az seviye dikkâte alınarak yapıldığı ifade edilmektedir. Soğuk savaş dönemine kıyasla hem miktar bakımından azaltıcı hem harekât tutumu bakımından olumlu değişikliklerin ileride yapılabileceği bu raporda belirtilen bir başka husustur. Raporda, 1998 senesine RAF WE 177 bombalarının kullanımdan çekildikten sonra Üç Başlı Mızrak [*Trident*] füzelerinin tek nükleer kâbiliyet olarak kaldığı ve bu füzelerin gelecek otuz yıl zarfında İngiltere'nin ihtiyaç duyacağı caydırıcılığı temin edeceği dile getirildikten sonra, dönemin Savunma Bakanı Malkolm Rifkind'in 1993 yılında,

“Stratejik dizgelerle yoğun bir saldırı gerçekleştirmek caydırıcılığı sağlamak için yeterli değildir. Bir saldırgan, belli durumlarda, irâde eksikliği sebebiyle, böyle bir harekette bulunmak için kumar oynayabilir. Bu sebeple, caydırıcılığımızın muteber olması için Birleşik Krallık’ın, [kendine yöneltilmiş] saldırının durdurulmasını sağlayacak siyasal karara yol açmak maksadıyla hayâtî çıkarlarımızı sonuna kadar savunmaktaki kararlılığımızı belirtilecek olan doğru iletinin verilmesi için, daha sınırlı bir nükleer vuruş yeteneğine de sâhip olması önemlidir.”³²⁴

şeklinde ifâde ettiği üzere Üç Başlı Zıpkın füzelerine, *alt stratejilik** işlevi yüklenmektedir. Rifkind o târihte caydırıcılığın İngiltere için ne anlama geldiğini şu sözleriyle açıklamaktaydı :

“Caydırıcılık çözümlememiz ve nükleer silâhların buna katkısı şimdi yeni bir bağlamla ilişkilendirilmelidir. Temel fikirler değişmemektedir. Caydırıcılık saldırganın zihninde silâhları kullanmamızın tümünden ihtimâl dışı olmayacağı inancının muhafaza ettirilmesidir.”³²⁵

³²⁴ RIFKIND, Malcolm : “UK Defence Strategy; A Continuing Role for Nuclear Weapons?“, t.y., dan aktaran : 6122 BUTLER Nicola : “A Citizens' Inquiry Into the Legality of Trident : Military and political aspects of British Nuclear Forces and Defence Policy“, presentation, **British American Security Information Council**, 6 November 2004, erişim : British American Security Information Council Website < <http://www.basicint.org/nuclear/legalnb.htm#14> >, 4 Aralık 2006, [BATLIR, Nikola : “Üç Başlı Mızırak’ın Meşruiyetine Dair Bir Vatandaş Sorgulaması : İngiliz Nükleer Güçlerinin ve Savunma Politikasının Askerî ve Siyasal Yanları“, sunum, **İngiliz Amerikan Güvenlik Bilgilendirme Kurulu**, 6 Kasım 2004].

Özgün metin :

“The ability to undertake a massive strike with strategic systems is not enough to ensure deterrence. An aggressor might, in certain circumstances, gamble on a lack of will ultimately to resort to such dire action. It is therefore important for the credibility of our deterrent that the United Kingdom also possesses the capability to undertake a more limited nuclear strike in order to induce a political decision to halt aggression by delivering an unmistakable message of our willingness to defend our vital interests to the utmost ”

* Alt stratejilik [sub-strategical], uygulandığında özişleyerek top yekûn nükleer savaşa yol açmayacak sınırlı vuruş kâbiliyetinin sağlanmasıdır.

³²⁵ Rifkind, a.g.m.’den aktaran Butler, a.m.

Özgün metin :

“Our analysis of deterrence, and the contribution of nuclear weapons to it, now has to relate to a new context. The basic ideas do not change. Deterrence is about sustaining in the mind of the potential aggressor a belief that our use of the weapons could not prudently be altogether discounted.”

Dönemin Dışişleri Bakanı John Reid'in 1997 yılında söylediği şu sözlerle İngiltere ilk kullanan olma hakkını mahfuz tuttuğunu ilân etmiştir :

“Caydırıcılığın rolü ... küçümsenmemelidir. Gizil bir saldırgan İngiltere’yi vurabilecek menzile sâhip füzeler geliştirmiş olsa ve nükleer, canlı bilimsel ve kimyasal savaş başlıkları bu füzelerle fırlatılmış olsa bile, bu tür bir saldırının olası sonuçlarını pek alâ düşünmek mecbûriyetinde kalacaktır. Bir başka ülkeyi kitle imha silâhlarıyla vurmaya düşünen bir diktatörün, o ülkenin sâhip olduğu güçle kendisine karşılık vermeyeceğinden tamamen emin olacak kadar özgüvene sâhip olması pek mümkün görünmemektedir.”³²⁶

11 Eylül 2001 târihinde ABD’de İkiz Kuleler’e yapılan tedhiş saldırısından sonra Stratejik Savunmayı Gözden Geçirme’ye eklenen,

“Birleşik Krallık’ın nükleer silâhları esas stratejik askerî tehditleri caydırmakta kullanılmaya devam edilmektedir ve [bu silâhlar] Birleşik Krallık’ın güvenliğini en üst seviyede sağlama rolünü sürdürmektedir. Ancak, güçlerimizin tümünün caydırıcılıkta bir rolü bulunduğu ve birçok farklı şekilde karşılık verme yeteneğine sahip olduğumuz hususlarının da, bilhassa endişe kaynağı devletlerin ve tedhiş örgütlerinin liderlerince açıkça bilinmesini isteriz.”³²⁷

³²⁶ **Official Report**, House of Commons, 4 December 1997, column 577’ [Resmi Rapor, Avam Kamarası, 4 Aralık 1997, sütun 577]den aktaran : Butler, a.m.

Özgün metin :

“The role of deterrence... must not be overlooked. Even if a potential aggressor has developed missiles with the range to strike at the United Kingdom, and nuclear, biological or chemical warheads to be delivered by those means, he would have to consider - he would do well to consider - the possible consequences of such an attack... It seems unlikely that a dictator who was willing to strike another country with weapons of mass destruction would be so trusting as to feel entirely sure that that country would not respond with the power at its disposal.”

³²⁷ “The Strategic Defence Review: A New Chapter“, **Ministry of Defence**, Cm 5566 Vol I, July 2002, [“Stratejik Savunmayı Gözden Geçirme : Yeni bir Fasl“, **Savunma Bakanlığı**, __, Cilt I]’den aktaran : Butler, a.m.

Özgün metin :

“The UK's nuclear weapons have a continuing use as a means of deterring major strategic military threats, and they have a continuing role in guaranteeing the ultimate security of the UK. But we also want it to be clear, particularly to the leaders of states of concern and terrorist organisations, that all our forces play a part in deterrence, and that we have a broad range of responses available. “

paragafıyla, nükleer silâhlara tedhiş örgütlerini caydırma işlevi de yüklenmiştir.

1998 târihli Stratejik Savunmayı Gözden Geçirme, harekât amaçlı 200 savaş başlığının ve alınmış 58 adet füzenin yeterli olacağını söylemektedir. Denizde caydırma amaçlı devriye gezilmesi ve her defasında 48 adet nükleer savaş başlığı taşıyan bir denizaltının seferde olması plânlanmaktadır. Bir önceki raporda teklif edilen 96 savaş başlığının 48 adede indirilmesinin sebebi olarak, Üç Başlı Zıpkın füzelerinin ve taşıdıkları savaş balıkların hem stratejik hem de alt egüdümsel amaçları sağlayabilecek kâbiliyette olması gösterilmektedir. Füzeler denizaltıların olağan seyri esnâsında hedefe kilitlenmeyecek ve daha düşük bir uyarı seviyesinde bulunacaktır. Ancak, gerekli görüldüğü takdirde daha yüksek bir uyarı seviyesine yükseltilecektir. Raporda ayrıca, İngiltere'nin elinde 7,6 ton plütonyum ve 21,9 ton yüksek zenginlikte uranyum ve 15 000 ton da başka kalitede uranyum bulunduğu; yapılan bu yeni değerlendirme sonucunda 0,3 ton nükleer silâhta kullanılabilir plütonyumun uluslararası denetime teslim edileceği; ve nükleer silâh devleti olmaktan dolayı NPT'den doğan bir hak olan uluslararası denetime teslim edilmiş bölünebilir maddeleri silâh yapımında kullanma hakkından ferâgat edileceği; ancak, silâh yapmaya yetmeyecek miktarda bölünebilir maddenin silâh yapmak maksadıyla kullanılmamak üzere çekileceği bildirilmiştir.³²⁸

İngiltere ayrıca ABD'yle birlikte KDYA'nın ihlâl edilmesini önleyecek şekilde nükleer silâh denemelerine imkân tanıyacak yeni bir savaş başlığı üzerinde çalışmaktadır.³²⁹ İngiltere Üç Başlı Zıpkın [*Trident*] adı verilen ve denizaltılardan bunlardan fırlatılan füzeler ve bu füzelere takılan nükleer savaş başlıklarından oluşan

³²⁸ 6123 Strategic Defense Review, July 1998, excerpts, **Federation of American Scientists Federation Website**, erişim : < <http://www.fas.org/nuke/guide/uk/doctrine/sdr98/chapt04.htm> >, 30 Kasım 2006, [Stratejik Gözden Geçirme, Temmuz 1998, alıntılar, **Amerikalı Bilimciler Federasyonu Ağ Yöresi**].

³²⁹ 6124 yzr.a.y., "Focus: Britain's secret nuclear blueprint", **The Sunday Times**, March 12, 2006, erişim : The Sunday Times Website < <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/article740153.ece> >, 5 Aralık 2006, ["Dikkâtlar Britanya'nın gizli nükleer kilavuzunda", ___, 12 Mart 2006,]; 6125 SMITH, Michael : "Revealed: UK develops secret nuclear warhead", **The Sunday Times**, erişim : The Sunday Times Website < <http://www.timesonline.co.uk/article/0,,2087-2081800,00.html> >, 5 Aralık 2006, [Maykıl SMİT : "Birleşik Krallık'ın gizli nükleer silâh geliştirdiği açıkladı"].

yeni nükleer silâh dizgesi için otuz yıllık bir süre içinde yirmi milyar Sterlin harcamayı plânlamaktadır.³³⁰ Ancak, bu silâhların bakım vd. giderleri de dikkâte alındığında bu mâliyetin yetmiş altı milyar Sterlin'e çıkacağı da öne sürülmektedir.³³¹

³³⁰ 6388 “Trident yenilenmeli“, **İngiliz Yayım Kurumu Türkçe Ağ Yöresi**, 14 Mart 2007, erişim : < http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/6438793.stm >, 23 Mart 2007.

³³¹ 6409 TAYLOR, Claire; YOUNGS, Tim; YOUNG, Ross; BERMAN, Gavin : “The Future of the British Nuclear Deterrent“, **House of Commons Library**, Reseach Paper, 3 November 2006, erişim : Parliament of United Kingdom Website < <http://www.parliament.uk/commons/lib/research/rp2006/rp06-053.pdf> >, 26 Mart 2007 [TAYLOR, Cler; YANGS, Tim; YANG, Ros; BERMAN, Gavin : “İngiltere'nin Nükleer Silâh Caydırıcılığının Geleceği“, **Avam Kamarası Kütüphanesi**, Araştırma, 3 Kasım 2006, erişim : Birleşik Krallık Parlementosu Ağ Yöresi]; 6410 JOHNSON Rebecca; BUTLER Nicola; PULLINGER Stephen : “Worse than Irrelevant? British Nuclear Weapons in the 21st Century“, **ACRONYM Institute for Disarmament Policy**, 2006, erişim : ACROMYN Institute for Disarmament Policy Website < http://www.acronym.org.uk/uk/Worse_than_Irrelevant.pdf >, 26 Mart 2007 [CONSON, Rebeka; BUTLER, Nikola; PULLİNGER, Stefan : “21. Yy.da İngiltere'nin Nükleer Silâhlarından Söz Dahi Edilmemeli mi?“, **AKRONİM Silâhsızlanma Diplomasisi Enstitüsü**, 2006, erişim : AKROMİM Silâhsızlanma Enstitüsü Ağ Yöresi]. Bu iki çalışma da söz konusu mâliyeti şu kaynağa dayandırmaktadır : 6411 NORTON-TAYLOR, Richard : “New Trident system may cost £76bn, figures show“, **The Guardian**, 21 September 2006, erişim : Yorkshire Campaing for Nuclear Disarmament Website < http://cndyorks.gn.apc.org/news/articles/trident_new_figures.htm >, 26 Mart 2007 [NORTON-TAYLOR, Riçird : “Sayılar Yeni Üç Dilli Mızrak Projesinin Yetmiş Altı Milyar Sterlin'i Bulabileceğini Gösteriyor“, __, 21 Eylül 2006, erişim : Nükleer Silâhsızlanma İçin Yorkşayır Seferberliği Ağ Yöresi] . Bilhassa Meclis'e sunulan bir raporda bu meblâğdan söz edilmesi bahsi geçen meblâğın doğruluğunu ve İngiliz hükümetinin de bu denli mâliyetli bir projeye, kuvvetle muhtemel olarak projenin gerçek mâliyetini halktan saklayarak kalkışması da, nükleer silâhların 21. yy.da ne kadar önemli bir rol oynayacağını doğrulamaktadır.

**Çizelge – 5 : 1970’li Yıllardan Bugüne İngiltere’nin Nükleer Silâh Yüklü
Denizaltıları**

Güç Türü	1970’ler, Demirkazık [Polaris]	1980’ler ve 1990’lar, Polaris Chevaline	1994-1997, Üç Başlı Zıpkın [Trident], Muhafazakâr Partinin Politikası	1998’den bugüne, Üç Başlı Zıpkın [Trident], İşçi Partisi’nin politikası
Denizaltı sayısı	4	4	4	4
Devriye gezen denizaltı sayısı	1	1	1	1
Denizaltı başına düşen füze sayısı	16	16	12-16	12-16
Denizaltı başına düşen savaş başlığı sayısı	48	32	60	48
Denizaltıların kilitlenebileceği hedef sayısı	16	16	60	48

Kaynak : Official Report, **House of Commons**, 16 July 1998, col. 237; 30 July 1998, col. 452 [Resmî Rapor, **Avam Kamarası**, 16 Temmuz 1998, __; 30 Temmuz 1998, __] ve The Strategic Defence Review: Supporting Essays, **The Stationery Office**, July 1998 p 5-2 [Stratejik Savunmayı Gözden Geçirme : Destekleyici Yazılar, **Mâlzeme Ofisi**, Temmuz 1998, s. 5-2]’den aktaran : 6126 BUTLER, Nicola and BROMLEY, Mark : Secrecy and Dependence: The UK Trident System in the 21st Century, **British American Security Information Council** Website BASIC Research Report, November 2001, erişim : < <http://www.basicint.org/pubs/Research/2001UKtrident1.htm#Chapter%201.htm> >, 5 Aralık 2006, [BATLIR, Nikola ve BROMLİ, Mark : Gizlilik ve Bağımlılık : 21. yy.da Birleşik Krallık’ın Trident Dizgesi, **İngiliz Amerikan Güvenlik Bilgilendirme Kurulu Ağ Yöresi**, rapor].

Çizelge – 6 : İngiltere'nin Nükleer Silâh Gücü

Y.F.Ç.D.*	Sınıfı	Devriyeye çıktığı ilk târih
Muhafız [<i>Vanguard</i>]	Muhafız [<i>Vanguard</i>]	Aralık 1994
Muzaffer [<i>Victorious</i>]	Muhafız [<i>Vanguard</i>]	Aralık 1995
Gözkırpamaz [<i>Vigilant</i>]	Muhafız [<i>Vanguard</i>]	Haziran 1998
İntikam [<i>Vengeance</i>]	Muhafız [<i>Vanguard</i>]	Şubat 2001
Y.A.F.D. [<i>SLBMs</i>]*	Erim	Başlık sayısı x güç/başlık
Üç Başlı Zıpkın [<i>Trident II D5</i>]	7,400 kilometre	1-3 x 100 kiloton

* Yüzey altından Yörünge altı füze fırlatan nükleer güçlü denizaltı [SSBN]

Kaynak : NORRIS, Robert S. and KRISTENSEN Hans M. : “British nuclear forces, 2005”, **Bulletin of the Atomic Scientists**, vol. 61, no. 06, November/December 2005 s. 77-79, erişim : Bulletin of the Atomic Scientists Website < http://www.thebulletin.org/article_nn.php?art_ofn=nd05norris >, 5 Aralık 2006, [__ ve __, “İngiltere'nin Nükleer Silâh Gücü 2005”, **Atom Bilginleri Bülteni**, cilt 61, sayı 06, Kasım/Aralık 2005, s. 77-79, erişim : Atom Bilginleri Ağ Yöresi].

İngiltere nükleer silâhlarını ve nükleer silâh politikasını NATO çerçevesinde tanımlamakta ve bu alanlarda ABD'yle çok sıkı bir işbirliği yapmaktadır.

1.2.1.2.3 – Fransa

Fransa Cumhurbaşkanı deGaulle tarafından başlatılan ve NATO'dan bağımsız kalarak ulusal bir anlayışla yürütülen Fransa'nın nükleer silâh politikası hemen hemen değişmeden devam etmiştir.³³² Fransa anılan politika uyarınca

³³² “Ancak savaşın nasıl ve hangi silâhlarla yürütüleceğinin beirlenmesi için hasmın da belirlenen savaş şekline ayak uydurması ve nükleer silâhların her iki blok içinde bir merkezden, Moskova ve Vaşington'dan kontrol edilmesi gerekmektedir. O nedenle Amerika, Fransa ya da İngiltere gibi müttefiklerin nükleer silâh sahibi olmasını yersiz ve gereksiz bulmuştur. Fakât aynı nedenlerle, yani değerlendirmenin ve mutlak kararın Vaşington'a bırakılması istemediğinden, caydırıcı olamamıştır. Amerika bu defa da onlara tüm nükleer güçlerin merkezileştirilmesinde ısrar etmiştir. Avrupa ise böyle bir düzenin Amerika'ya kabul edilemeyecek geniş imkanlar vereceği kuşkusunu ile yaşamamıştır. “: TOPUR, Tuncer : **Millî Güvenlik ve Türkiye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 192'den aktaran : Özgür, s. 163, d.n. : 329.

ABD'yle SSCB arasındaki nükleer silâh yarışına katılmamıştır. Fransa'nın nükleer silâh politikasının esâsını caydırıcılık yerine Fransa'nın hayâti çıkarlarına kastedecek *muhtemel ve mümkün saldırıyı saldırmamaya iknâ etmek* veya kısaca *saldırmamaya iknâ etmek* olarak ifade edebiliriz. Bu ilke uyarınca Fransa'nın nükleer silâhlarına yüklenen işlevin, bir bakıma *son derece edilgin caydırıcılık* olarak da tanımlanabilir.³³³ Fransa ABD'yle SSCB arasında Temmuz 1993 târihinde imzâlanan Stratejik Silâhların İndirimi Antlaşması (SSİA) [*Strategic Arms Reduction Treaty (START)*] antlaşmasından sonra, nükleer silâh politikasında değişiklik yaparak, nükleer silâhlarını azaltmak ve nükleer silâh yapılanmasını değiştirmek yoluna gitmiştir. Nükleer silâha sâhip olmayan düşmanı saldırmamaya iknâ edebilmek için düşük güçte nükleer silâh üretmek yoluna gitmemiştir Fransa'da 1996 senesinde nükleer silâh denemelerinde kısıtlamaya gidilmesi de bu tür silâhların üretilmesini fiilen engellemektedir. Fransa'nın bu yönde bir politika değişikliğine gitmesinin sebepleri Sosyalist Bloğun çöküşünü simgeleyen Berlin Duvarının yıkılışı, 1991 senesinde ABD'nin Irak'a saldırısı ve 1990lı yılların ortalarında Fransa ekonomisinin kısıtlarıdır. Sosyalist Bloğun çökmesiyle birlikte Fransa'nın bu bloktan algıladığı bir çok tehdit ortadan kalkmıştır. ABD'nin Irak'a saldırısı da ileri teknolojiyle desteklenmiş benimsenmiş silâh gücünün önemini göstermiştir. ABD'nin Irak'a yaptığı bu saldırıdan sonra, caydırıcılığın bütünün ve büyük bir kısmının sâdece nükleer silâhlarla sağlanamayacağını anlayan Fransa, içinde bulunduğu ekonomik kısıtlamalarını da etkisiyle hem benimsenmiş silâh gücünün sahadaki muharebe yeteneğini hem de çağdaş savaşlarda benimsenmiş silâh gücünün ayrılmaz bir niteliği hâline gelen gözetleme uyduları vb. alanlarda

³³³ Fransa 1994 senesinde yayımladığı Beyaz Savunma Kitabında hayâti çıkarlarını şu şekilde tanımlamaktaydı : “Anavatan ve deniz aşırı bölgeler ve topraklar da dâhil olmak üzere ülkenin bütünlüğü, egemenliğin özgürce kullanılması ve halkın korunması, [“the integrity of the national territory, including the mainland as well as the overseas departments and territories, the free exercise of our sovereignty, and the protection of the population.”] “; bkz. : TETRAIS, Bruno : “Nuclear policy: France stands alone”, **Bulletin of the Atomic Scientists**, Vol. 60, no. 04, July/August 2004, erişim : Bulletin of the Atomic Scientists Website < http://www.thebulletin.org/article.php?art_ofn=ja04tertrais.html >, 1 Aralık 2006, [TÖTRE, Bruno : “Nükleer Politika : Fransa Yapayalnız “, **Atom Bilginleri Bülteni**, Cilt : 60, sayı : 4, Temmuz/Ağustos 2004, erişim : Atom Bilginleri Bülteni Ağ Yöresi ____]. Bu kitapçığın aslı için bkz : 6127 Livre Blanc Sur Defense, erişim : La Documentation Française Website < <http://lesrapports.ladocumentationfrancaise.fr/BRP/944048700/0000.pdf> >, 1 Aralık 2006, [Beyaz Savunma Kitâbı, erişim : Fransız Belgeleri Ağ Yöresi ____].

çağdaşlaşma yolunu tercih etmiştir. Sosyalist Bloğun çökmesi üzerine nükleer silâhların yayılması tehlikesi ve tedhiş örgütlerinin eline geçmesi ihtimâli belirlediğinden, çok artmış ve nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi başlı başına bir mesele hâlini almıştır. Bu mülâhaza neticesinde Fransa, NPT'yi 1992 senesinde imzalamıştır. Fakât, dönemin Fransa başbakanı Lionel Jospin Paris'te bulunan Yüksek Savunma Çalışmaları Enstitüsü'nde yaptığı bir konuşmada Fransa'nın caydırıcılığının uzaktan gelecek saldırılarla da baş edebilecek yeteneğe sâhip olması gerektiğini söylemiştir. Fransa'nın böyle bir açıklamada bulunmasının sebebi olarak, ÇHC'nin artan nükleer silâh kapasitesinin, her ne kadar doğrudan Fransa'yı tehdit etmesi veya Çin'in Fransayla savaşması uzak bir ihtimâlse de , ABD'yle ÇHC arasında çıkabilecek bir çatışmada, ÇHC'nin Avrupa'nın ABD'ye .yardım etmesini engelleyebileceği endişesi olduğu düşünülmüştür. Fransa 1996 senesinde bazı yerlerde konuşlu füzelerini sökmüş ve 1997 senesinde hiçbir nükleer silâhının herhangi bir hedefe kilitli olmadığını ilân etmiştir.*

Fransa'nın nükleer silâh politikasındaki önemli bir değişiklik de, sâdece Fransa'nın hayâtî çıkarlarının savunulması için muhtemel saldırganın saldırmamaya iknâ etme öğretisi temelinde şekillenmiş nükleer silâh politikasını 1990'lı senelerin ortalarından itibaren Avrupa savunmasıyla ilişkilendirmiş olmasıdır. Her ne kadar anılan dönem itibariyle bu fikir Avrupa Birliği'ne üye olan ve olmayan bâzi ülkelerde pek hoş karşılanmamışsa da, İngiltere'yle Fransa arasında nükleer silâh politikalarıyla ilgili bir dizi görüşme yapılmış ve her iki ülke hayâtî çıkarlarının ortak olduğunu kamuoyuna ilân etmiştir.³³⁴

* Bu politika, De Gaulle'lü yılların tabiriyle **düşman seçilmeksizin genel caydırıcılık** olarak da adlandırılabilir.

³³⁴ 817 BONIFACE, Pascal (Uluslararası İlişkiler ve Strateji Estitüsü Direktörü) : “French Nuclear Weapons Policy after the Cold War“, (Occasional Paper), The Atlantic Council of the United States, August 1998, s. 9, erişim : **The Atlantic Council of the United States Website** < http://www.acus.org/docs/9808French_Nuclear_Weapons_Policy_After_Cold_War.pdf >, 1 Aralık 2006, [BONİFAS, Paskal __ : “Soğuk Savaş Sonrasında Fransa'nın Nükleer Silâh Politikası“, (occasional paper), Ağustos 1998]. Fransa ve İngiltere'nin bu ortak bildirisinin Fransızca metni için bkz. : 6128 “La déclaration commune franco-britannique sur le nucléaire“, **I'Humanité Website**, 31 Octobre 1995, erişim : < <http://www.humanité.presse.fr/journal/1995-10-31/1995-10-31-737500> >, [“Fransa ve İngiltere'nin Nükleer Silâhlara Dair Ortak Bildirgesi“, **İnsanlık** (gazete), 31 Ekim 1995].

Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac 8 Haziran 2001 tarihinde İleri Savunma Çalışmaları Enstitüsü'nde yaptığı bir konuşmada, Fransa'nın nükleer silâh öğretisinin : a-) ülkenin ciddî bir tehditle karşı karşıya kalması hâlinde bekâsını temin etmek; b-) Fransa'nın kitle imhâ silâhlarına sâhip ufak askerî gücü bulunan devletler tarafından şantaja tabî tutulmasını engellemek; c-) Avrupa ve Atlantik'in (Avrupa ve ABD)'nin güvenliğine katkıda bulunmak olduğunu ifâde etmiştir. Chirac ayrıca, Fransa'nın hayâtî çıkarlarının bir bölgesel güç tarafından tehdit edilmesi hâlinde, Fransanın bu kuvvetin ekonomik, askerî ve siyâsal güç merkezlerini öncelikle vuracağını ilân etmiştir. Askerî İşler Kurulu [*Etat-Major des Armees*] Başkanı general Henri Bentegeat da Fransa'nın yeni politikasının şu sözlerle ifâde etmiştir :

“[Kitle imhâ silâhlarına] sâhip her diktatör bilmelidir ki, Fransa'nın hayâtî çıkarlarına saldırmaya karar vermesi hâlinde güç merkezlerinin ve askerî merkezlerinin hepsi yeterli isabet hassasiyetine ve güce sâhip silâhların tahribine mâruz kalacaktır...”

General ayrıca, bu çoğul hedef vurucu öğretinin insan hayâtını hiçe sayan ve ülkesini kurban etmeye hazır diktatörleri tehdit etmek için gerekli olduğunu söylemiştir.³³⁵ Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Fransa'nın caydırıcılığı artık bölgesel güçleri hedef almaktadır. Şehirler vurulacak hedefler arasında 1990'lı senelerin başında çıkarılmıştır.

Özgün metin :

“Nous nous sommes entretenus de coopération nucléaire et nous avons noté une très forte convergence entre nos deux pays sur les questions de doctrine et de politique nucléaire. Nous n'imaginons pas de situation dans laquelle les intérêts vitaux de l'un de nos deux pays, la France et le Royaume-Uni, pourraient être menacés sans que les intérêts vitaux de l'autre le soient aussi.

Nous avons décidé de poursuivre et d'approfondir la coopération entre nos deux pays. Notre but est un renforcement mutuel de la dissuasion dans le respect de l'indépendance de nos forces nucléaires. L'approfondissement de la coopération entre les deux membres européens de l'Alliance atlantique qui sont des puissances nucléaires renforcera ainsi la contribution européenne à la dissuasion globale. Nous avons instruit notre commission mixte nucléaire d'aller de l'avant sur ce point. “

³³⁵ Tetrais, a.m.

Fransa'nın mevcut nükleer politikası her ne kadar bir millî nitelik taşısa da ABD'nin ve İngiltere'nin nükleer politikasıyla benzerlik arz etmektedir. Fransa'nın bu iki ülkenin nükleer politikasında ayrıldığı iki nokta *son uyarı vuruşu* ve *nükleer silâhlarının hepsini stratejik olarak tanımlaması*dır. 1970'li senelerde hem “ya hep-ya hiç” ikileminden kurtulmak hem de “esnek karşılıklı bulunmak” ilkesinin birlikte uygulanabilmesi için geliştirilen³³⁶ son uyarı vuruşu, Fransa'nın hayâtî çıkarlarının bir tehdit altında kalması durumunda, bu tehdidi caydırmak için sınırlı sayıda (ve muhtemelin en az can kaybına sebep olacak) hedefe sınırlı güçteki nükleer silâhlarla bir saldırı gerçekleştirmek; ve bu saldırıyla da söz konusu tehdidin bertaraf edilememesi hâlinde, yoğun bir nükleer silâh taarruzuna geçmek olarak özetlenebilir. Silâhların hepsinin stratejik olarak tanımlanması ilkesi de, bir çatışma anında nükleer silâhlara sınırlı hedeflere sınırlı güçle saldırı işlevi yüklenebileceği gibi bu silâhlara durumun gereklerine göre yoğun saldırı veya topyekûn saldırı işlevi de yüklenebileceğidir.

Fransa'nın, ayrıca, 2003 senesi itibarıyla karada konuşlanmış dizgelerinin hepsini sökmek, fırlatma rampalarını yarı yarıya azaltmak, Fransız Polenezyası'ndaki bir deneme sahasını kullanımdan çıkarmak ve Piyerlat [*Pierrelatte*] ve Markul [*Marcoule*]'daki bölünebilir madde üretim tesislerini tasfiye ederek silâhsızlanma alanında en azından ABD, Rusya'ya nazaran hatırı sayılır katkıda bulunduğu söylenebilir.³³⁷

Fransa'nın nükleer politikasının İngiltere'ninkinden farklılığı, Fransa'nın nükleer silâhlarını ve nükleer politikasını İngiltere gibi NATO çerçevesinde tanımlamaması ve yine İngiltere gibi ABD'den nükleer savaş başlığı taşıyabilen füzeler veya nükleer silâh almaması ve her nükleer alanda ABD'yle tam işbirliği içinde bulunmamasıdır. Bu bakımdan Fransa'nın nükleer politikası ulusallık niteliğini muhafaza etmektedir.

³³⁶ Tetrais, a.m.

³³⁷ Terrais, a.m.

Fransa nükleer imkân ve kâbiliyetini çağdaştırmak için, nükleer denemeleri gereksiz kılacak veya bunu en aza indirecek bilgisayar benzeştirim programı hazırlamaktadır. Fransa ayrıca, kendisine bahsi geçen bölgesel güçlere öngördüğü öğreti doğrultusunda caydırabilme; gerektiğinde bu güçleri vurabilme; kabiliyetini sağlayacak isâbet hassasiyeti yüksek yeni füze ve savaş başlıkları; ve bu güçlerin olası saldırılarını önleyebilecek füze savar dizgeleri de geliştirmek istemektedir. Fransa, Avrupa Füze Savunma Dizgesinin yapılabilirlik çalışmasında 2002 senesi itibariyle yer almıştır.

Fransa'nın bu yeni nükleer politikasının önünde büyük engeller de bulunmaktadır. En önemli engel bahsi geçen çağdaştırma projelerine ayıracağı kaynağın sınırlı olmasıdır. İkinci engel, KDYA'ya taraf olması sebebiyle artık gerçek nükleer denemeler yapamayacağı ve bölünebilir madde üretemeyeceği hususlarıdır. Ayrıca, Fransa bilgi birikiminin, çok uluslu bir özel şirketin eline geçmesi sebebiyle, ticârîleşmesi sorunuyla da karşı karşıyadır. Tetrais'nin ifâdesiyle bu firma için nükleer caydırıcılık bir görev olmaktan ziyâde sâdece bir iştir.

Geçmişte nükleer saldırıya uğrama riskinin paylaşılmayacağı ilkesini savunan ve bu sebeple nükleer politikasını ABD ve NATO'dan bağımsız geliştiren ve muhafaza eden Fransa, buraya kadar anlatılmaya çalışılan nükleer politikasını, birbiriyle sınırdaş ve benzer nitelikleri haiz olmaları hasebiyle, NATO'dan bambaşka bir yapıya sâhip olan Avrupa'nın ortak nükleer saldırıya karşı güvenlik şemsiyesine dâhil etmek yönünde eğilim içine girmiştir. 31 Ekim 1995 târihinde açıklanan Fransa-İngiltere doruk toplantısı ortak bildirgesinde taraflardan hiçbiri için bir diğêrinin hayâtî çıkarlarının tehdit edilip de kendi hayâtî çıkarlarının tehdit edilmediği bir durumun mümkün olmadığı ifâde edilmiştir.³³⁸ Ancak, nükleer caydırıcılığının Avrupa'yı veya en azından AB üyesi ülkeleri de kapsadığını ve Fransa topraklarına yapılacak bir benimsenmiş silâh saldırısının nükleer bir saldırıyla karşılık bulup bulmayacağını 2003 yılı itibariyle henüz ilân etmemiş olan Fransa, bu

³³⁸ bkz. : 333. dipnottaki Fransızca metin..

konudaki eksiğini Cumhurbaşkanı Jaques Chirac'ın 19 Ocak 2006 tarihinde yaptığı şu konuşmasıyla kapatmıştır :

“... Ülkemizin bütünlüğü, halkımızın korunması, egemenliğimizi özgürce kullanmamız her zaman hayâtî çıkarlarımızın özünü temsil edecektir. Ancak, bunlarla sınırlı kalmayacaktır. Avrupa ülkeleri arasında giderek artan bağımlılaşıma ve küreselleşmenin izlerini taşıyan bir dünyanın gidişatıyla birlikte bu çıkarların algılanışı da değişmektedir. Meselâ, stratejik ikmâlimizin veya müttefiklerimizin savunması, diğerleriyle birlikte, korunması gereken çıkarlarımızdır. Bu çıkarlara kasteden dayanılmaz bir saldırının, tehdit veya şantajın boyutunu ve gizil sonuçları değerlendirmek Cumhurbaşkanının sorumluluğundadır. Bu çözümleme, gerektiğinde, bu durumların hayâtî çıkarlarımız kapsamına dâhil olduğu düşüncesine yol açmaktadır.

11 Eylül 2001 saldırılarının hemen sonrasında vurguladığım üzere, nükleer caydırıcılık gözü dönmüş tedhişçileri caydırmak amaçlı değildir. Buna mukâbil, bize karşı tedhişçi araçları kullanacak liderlerle, şu veya bu şekilde, kitle imha silâhlarını kullanmayı düşünecek liderler bilmelidirler ki bizim tarafımızdan sağlam ve uygun bir cevaba karşı kendilerini korunmasız kılacaklardır. Bu karşılık benimsenmiş silâh gücüyle verilecek bir karşılık olabilir. Başka bir çeşit karşılık da olabilir.

... Bölgesel bir güce karşı tercihimiz hareketsizlik veya yeryüzünden silinmek olmayacaktır. Nükleer güçlerimizin esnekliği ve karşılık verebilirliliği bize cevabımızı güç merkezlerine hareket etme sığasına doğrudan karşılık vermemize imkân tanıyacaktır. Nükleer güçlerimizin tümü buna göre düzenlenmiştir...

... İlâve olarak, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının gelişmesi, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin çıkarlarının iç içe geçmesi ve aralarında hâl-i hazırda bulunan dayanışma, Fransa'nın nükleer caydırıcılığını, mevcut durumu itibarıyla, Avrupa savunmasının esas unsuru kılmaktadır...”³³⁹

³³⁹ Konuşmanın İngilizceye tercüme edilmiş tam metni için bkz. : 6129 CHIRAC, Jacques : “Speech by Jacques CHIRAC, President of the French Republic, during his visit to The Strategic Forces.”, (Landivisiau / L'Île Longue / Brest (Finistère)), **Présidence De La République Website**, 19 Janvier 2006, erişim : < http://www.elysee.fr/elysee/anglais/speeches_and_documents/2006/speech_by_jacques_chirac_president_of_the_french_republic_during_his_visit_to_the_strategic_forces.38447.html >, 2 Aralık 2006, [ŞİRAC, Jak : “Fransa Cumhurbaşkanı Jak Şirak'ın Stratejik Kuvvetler'e ziyâreti esnâsında yaptığı konuşma“, **Cumhurbaşkanlığı Ağ Yöresi**, 19 Ocak 2006]. Butler Şirak'ın bu sözlerinin İran'ın söylemiyle büyük benzerlik arz ettiğine dikkât çekmektedir (bkz. : 6406 BUTLER, Nicola : “Chirac reasserts French Nuclear Weapons Policy“, **Disarmament Diplomacy**, Issue no. : 82, Spring, 2006, erişim : ACRONYM Institute Website < <http://www.acronym.org.uk/dd/dd82/82chirac.htm#en01> >, 26 Mart 2007 [BATLIR, Nikola : “Şirak Fransa'nın Nükleer Silâh Politikasını Doğruladı“, **Silâzsızlanma Diplomasisi**, sayı : 82, İlkbahar, 2006, erişim : AKRONİM Enstitüsü Ağ Yöresi].

Bu metnin İngilizce aslı :

Fransa anlatılan bu süreç boyunca, BM Sözleşmesi'nin 51. maddesine dayanarak bir öz savunma hakkı olarak ilk kullanan olmama ilkesini hiçbir zaman kabûl etmemiştir.

1.2.1.2.4 – Amerika Birleşik Devletleri

Soğuk savaş döneminin sonrasında ABD'nin nükleer silâh yapılanmasındaki en önemli değişiklik “Kimle savaşaacağız?” sorusunun yerine “Nasıl savaşaacağız?” sorusunun sorulmasıdır.³⁴⁰ Soğuk savaş döneminde ABD'nin nükleer silâh politikası

“... The integrity of our territory, the protection of our population, the free exercise of our sovereignty will always be the core of our vital interests. But they are not limited to these. The perception of these interests is changing with the pace of the world, a world marked by the growing interdependence of European countries and also by the impact of globalization. For example, safeguarding our strategic supplies or the defence of allied countries are, among others, interests that must be protected. Assessing the scale and potential consequences of an unbearable act of aggression, threat or blackmail perpetrated against these interests would be the responsibility of the President of the Republic. This analysis could, if necessary, lead to consider that these situations fall within the scope of our vital interests.

As I emphasized immediately after the attacks of 11 September 2001, nuclear deterrence is not intended to deter fanatical terrorists. Yet, the leaders of States who would use terrorist means against us, as well as those who would consider using, in one way or another, weapons of mass destruction, must understand that they would lay themselves open to a firm and adapted response on our part. And this response could be a conventional one. It could also be of a different kind...

... Against a regional power, our choice would not be between inaction or annihilation. The flexibility and reactivity of our strategic forces would enable us to exercise our response directly against its centres of power and its capacity to act. All our nuclear forces have been configured accordingly...

... Moreover, the development of the European Security and Defence Policy, the growing interweaving of the interests of European Union countries and the solidarity that now exists between them, make French nuclear deterrence, by its very existence, a core element in the security of the European continent... “

³⁴⁰ 816 WOOLF, Amy F. (specialist in National Defense, Foreign Affairs, Defense and Trade Division), “U.S Nuclear Weapons : Changes in Policy and Force Structure“, (The Library of Congress Congressional Research Service (CRS) Report to Congress), **The Library of Congress Congressional Research Service (CRS)**, updated August 10, 2006, erişim : Federation of American Scientists Website < <http://www.fas.org/spp/crs/nuke/RL31623.pdf> >, 12 Aralık 2006, s. 1 [VULF, Eymi S. (ABD Ulusal Savunma Dairesi'nde, Dışişleri Bakanlığı'nda, Savunma ve Ticâret Bölümlerinde uzman) : “Birleşik Devletler'in Nükleer Silâh Politikası ve Güç Yapısındaki Değişiklikler“, Kongre Kütüphânesi Kongre Araştırma Hizmetleri Kongre için hazırladığı rapor, **Kongre Kütüphânesi Kongre Araştırma Hizmetleri**, güncellenme târihi 10 Ağustos 2006, erişim : Amerikalı Bilimciler Federasyonu Ağ yöresi ___].

SSCB ve müttefiklerini saldırıdan caydırmak ve caydırıcılığın sonuç vermemesi hâlinde hasımları yenmekti. ABD, SSCB'ye kendisine saldırması hâlinde pek çok merkezini çok güçlü bir şekilde vuracağı iletisini vermiştir. SSCB'nin ABD'nin nükleer ve benimsenmiş silâh gücü savaşı plânlarında bu denli başat yer işgâl etmesinin sebebi, ABD'nin ve müttefiklerinin çıkralarına küresel çapta engelleyebilecek benimsenmiş ve nükleer silâh gücüne sâhip tek devletin SSCB olduğunun kabûl edilmesiydi. SSCB'nin müttefikleri de bu savaş plânlarında yer almakla birlikte, bu ülkelerin rolleri bağımsız roller olmaktan ziyâde SSCB'ye bağımlı roller olarak tanımlanmaktaydı. ÇHC de, ABD ve müttefiklerine SSCB'nin düzeyinde olmasa dahi en azından Asya kıtasında sorun çıkartacak bir nükleer güç olarak kabûl edilmekte ve olası gelişme plânlarına dâhil edilmekteydi. ABD'nin Soğuk Savaş döneminde asıl amacının SSCB'yi siyasal yeryüzeyini sınırlarken bir nükleer silâh savaşının çıkmasını önlemek olarak özetlenebilir.³⁴¹

Soğuk savaş döneminin sonlarına doğru 1993 senesinde bir toptan gözden geçirme, 1994 senesinde yayımlanan Nükleer Silâh Yapılanmasını Gözden Geçirme ve 1997 senesinde yayımlanan Dört Yıllık Savunmayı Gözden Geçirme [*Quadrennial Defense Review Report*] raporlarıyla nükleer silâh politikalarına yön vermeye çalışmıştır. ABD'nin bütün bu çalışmalarına ve 31 Temmuz 1991 târihinde I. SSİA uygulamasına rağmen ve Clinton döneminin sonu itibariyle ABD'nin nükleer silâh yapılanması, SSCB'nin çökmüş olmasına rağmen, gizil bir Rusya saldırısını caydırmaya yönelikti. Bu endişenin sebebi, Rusya'nın ABD'nin nükleer güçlerini ciddî manâda tehdit edebilecek nükleer güce sâhip olan tek ülke olması ve bu ülkede meydana gelen ve Batı âlemini kısmen de olsa rahatlatan olayların nükleer savaş tehlikesini tamamıyla ortadan kalkacağı bir noktaya kadar devam edip etmeyeceğinin kesin olmamasıydı. Bu dönemde ÇHC'nin nükleer gücünden duyulan endişe şu sözlerle dile getirilmekteydi :

“Çinle ilgili olarak, politikamızın esas amacı bu ülkenin evrimini bölge için bir barış ve istikrar oluşturacak olumlu bir güç olmak seviyesine erdirmektir. Ama yine durumun bu olduğundan ve gelecekte herhangi bir zamanda Çin'i

³⁴¹ Woolf, a.r., s. 3.

çaydırmak için nükleer silâhlarımıza ihtiyaç duyulmayacağından emin değiliz. Çin Rusya'ninkinden çok daha küçük bir nükleer silâh gücüne sâhip olmakla birlikte, bu güç birkaç düzine yörünge altı nükleer sahne silâhına ek olarak Birleşik Devletlere ulaşabilecek 20 adet CSS.-4 KAYAF'dan oluşması sebebiyle yine de tehlikeli bir güçtür. Çin bu güçleri çağdaşlaştırmak için mütemâdiyen çaba göstermektedir.”³⁴²

ABD'de George Bush'un Başkan olması üzerine yeni hazırlanan Nükleer Silâh Yapılanmasını Gözden Geçirme Raporu'nda [*Nuclear Posture Review 2001 (NPR 2001)*] ABD'nin tehdit algılamalarının değiştiği görülmektedir. Bu rapora göre, her ne kadar SSCB ciddi bir nükleer silâh cephâneliğine sahipse de, SSCB'nin oluşturduğu tehdide kıyasla çok az bir tehdit oluşturmakta ve artık asıl tehdit kitle imhâ silâhlarına sâhip veya sâhip olabilecek devlet veya devlet olmayan unsurlardan gelmektedir. Bu sebeple, ABD nükleer silâh yapılanmasını artık SSCB'yi hedef alarak karşılıklı kesin imhâ (dehşet dengesi) [*mutual assured destruction (MAD)*] öğretisine göre geliştirmeyeceğinden bu öğretiyi ve SSCB'yi esas alan sayı ve cinsten nükleer silâh bulundurmamaktadır.³⁴³ 31 Aralık 2001 târihinde Kongre'ye sunulan Nükleer Yapılanmayı Gözden Geçirme Raporu'nda ÇHC'ye

“Çin'in gelişen stratejik hedefleri ve nükleer ve benimsenmiş silâh güçlerinin devam eden çağdaşlaması biraraya getirildiğinde, Çin çok yakında meydana çıkabilecek veya gizil bir olası gelişmeye dâhil olabilecek bir ülkedir.”³⁴⁴

³⁴² 6135 “Statement of the Honorable Edward L. Warner, III Assistant Secretary of Defense for Strategy and Threat Reduction Before the Senate Armed Services Subcommittee on Strategic Forces Hearing on Nuclear Deterrence“, **U.S. Committee on Armed Services Website**, 14 April 1999, erişim : < <http://armed-services.senate.gov/statemnt/1999/990414ew.pdf> >, 12 Aralık 2006 [VORNIR III, Edvird L. : Strateji ve Tehdidin Azaltılmasından Sorumlu Savunma Bakanı Yardımcısı Edvar L. Vornir'in Senato'nun Stratejik Kuvvetler Alt Kurulu'nun Nükleer Caydırıcılık Konulu Dinleminde Yaptığı Konuşma“, **Birleşik Devletler Silâhlı Hizmetler Kurulu Ağ Yöresi**, 14 Nisan 1999].

³⁴³ 6130 CROUCH, J.D. (presented by), Special Briefing on the Nuclear Posture Review, **U.S. Department of Defense**, News Transcript, Jan 9, 2002 [J.D. KRAUÇ (sunan), Özel Nükleer Yapılanmayı Gözden Geçirme Hakkında Bilgilendirme Toplantısı, **Birleşik Devletler Savunma Bakanlığı**, haber metni, 9 Ocak 2002]'den aktran : Woolf, a.r. Bu toplantının özgün metni için erişim : U.S. Department of Defense Office of the Assistant Secretary of Defense (Public Affairs) [Birleşik Devletler Savunma Bakanlığı Bakan Yardımcılığı Bürosu Halkla İlişkiler Bölümü Ağ Yöresi] < <http://www.defenselink.mil/Transcripts/Transcript.aspx?TranscriptID=1108> >, 12 Aralık 2006.

³⁴⁴ 6131 Nuclear Posture Review (Excerpts) Submitted to Congress on 31 December 2001, **Global Security Website**, 8 January 2002, erişim : < <http://www.globalsecurity.org/wmd/>

paragrafıyla değinilmiştir; ancak daha sonra ABD Savunma Bakanı olacak Condoleezza Rice, Savunma Bakanı görevine getirilmesinden beş sene önce yayımlanan bir makâlesinde, bu kısa paragrafın altında yatan ve muhtemelen raporun kamuoyuna açıklanmayan gizli bölümünde de bahsedilen temel düşüncüyü şu satırlarıyla açıklamıştır :

“Bir diğer esas endişe de silâhlı kuvvetlerin görevine dair odağın yitirilmesidir. Caydırmak, savaşmak ve savaşları kazanmak ve ulusal çıkarları savunmak ne anlama gelmektedir? İlk olarak, Amerikan silâhlı kuvvetleri Pasifik Asyası’nda, Orta Doğu’da, Basra Körfezi’nde ve Avrupa’da, ki bunlar sâdece bizim değil kilit önemdeki müttefiklerimizin çıkarlarının söz konusu olduğu bölgelerdir, meydana çıkabilecek herhangi bir silâhlı hasım kuvvetle kesinlikle başa çıkabilmelidir. Amerikan silâhlı kuvvetleri bu caydırıcılık işlevine sâhip tek silâhlı kuvvettir; ve bu geniş kapsamlı sorumluluğu zayıflatacak bölgelere yönlendirilmemeli veya bu tür bölgelere yayılmamalıdır. Bu rol Birleşik Devletleri Saddam Hüseyin’in Basra Körfezi’ni tehdit ettiği zaman oynadığı rol; ve bu güç Kore Yarımadası’ndaki veya Tayvan Boğazı’ndaki tehdidi caydırmak için ihtiyaç duyulan güçtür. Bahsi geçen ikinci tehditte amaç, Kuzey Kore veya Çin için, Amerikan silâhlı kuvvetlerinin denklemde belirleyici bir güç olması sebebiyle, kuvvet kullanmayı imkânsız kılmaktır...

Pekinle karşılıklı bir ekonomik ilişkiye girilmesi yönünde bir argüman bulunsa da, Çin Pasifik Asyası bölgesindeki istikrar için gizil bir tehdittir. Silâhlı kuvvetleri hâl-i hazırda Birleşik Devletleri’ninkiyle boy ölçüşmemektedir. Ancak, bu durumun süregelen olmasını gerektirecek bir sebep bulunmamaktadır. Çin’in bilhassa Güney Çin Denizi ve Tayvanla ilgili olarak, hâllemediği hayâtî çıkarları bulunduğu bildiğimiz hususlardır. Çin Bileşik Devletler’in Pasifik Asyası’nda oynadığı rolü hazmedememektedir. Bu Çin’in mevcut durumu muhafaza eden bir güç olmayıp Asya’daki güç dengesini kendi lehine değiştirmek isteyen bir güç olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum onu, Clinton yönetiminin adlandırdığı gibi, bir stratejik ortak olmak yerine bir stratejik râkip hâline getirmektedir. Buna, Çin’in İran ve Pâkistanla yörünge altı füze teknolojisinin yayılması sonucunu doğuran işbirliği eklenince güvenlik sorunu gâyet sarihleşmektedir. Çin kendi konumunu sağlamlaştırmak için

library/policy/dod/npr.htm >, 12 Aralık 2006, (s. 16-17) [31 Aralık 2001 Târihinde Kongre’ye Sunulan Nükleer Silâh Yapılanmasını Gözden Geçirme Raporu (Alıntılar), **Küresel Güvenlik Ağ Yöresi**, 8 Ocak 2002].

Özgün metin :

“Due to the combination of China's still developing strategic objectives and its ongoing modernization of its nuclear and non nuclear forces, China is a country that could be involved in an immediate or potential contingency. “

yapabileceği her şeyi, ki bu nükleer silâh sırlarını çalmak³⁴⁵ veya Tayvan üzerinde baskı kurmak olsa da, yapacaktır.

... Çin'in ve Kuzey Kore'nin meydan okumaları Japonya ve Güney Koreyle eşgüdümü ve işbirliğini gerektirmektedir.

Çin'in güç dengesini denetlemekteki başarısı büyük ölçüde Amerika'nın meydan okumaya gösterdiği tepkiye bağlıdır. Birleşik Amerika, Japonya ve Güney Kore'yle işbirliğini derinleştirmeli ve bölgede güçlü bir askerî varlık bulunduracağına dair verdiği taahhütleri muhafaza etmelidir. Bölgedeki dengede Hindistan'ın rolüne daha fazla dikkât etmelidir. Hindistan'ı kavramsal olarak Pâkistanla ilişkilendirmek ve sâdece Keşmir'i veya iki ülke arasındaki nükleer silâh rekabetini dikkâte almak yönünde güçlü bir eğilim mevcuttur. Ancak, Çin'in hesaplarında Hindistan bir unsurdur ve [Hindistan] Amerika'nın hesaplarında da bir unsur olmalıdır. Hindistan

³⁴⁵ Burada ÇHC'nin giriştiği ve 1999 senesinde ortaya çıkarıldığı iddia edilen bir casusluk faaliyeti kastedilmektedir. Araştırmalara göre Çin, 1995 senesinden itibaren ABD'nin nükleer silâh sırlarını, en son üremibilgisiyle geliştirdiği W88 nükleer başlığı Üçlü Mızrak II dizgesi ve nötron bombasıyla ilgili bilgiler de dâhil olmak üzere, elde ettiği yolunda kuvvetli işâretler mevcuttur. Söz konusu casusluk faaliyeti 1999 senesinde yayımlanan Cox [Koks] Raporuyla gündeme gelmiştir. Soruşturma kapsamında Tayvan doğumlu Wen Ho Lee [Ven Ho Li] tutuklanmış; fakât, kendisine nükleer silâh sırlarını gerektiği şekilde muhafaza etmediği gerekçesiyle elli dokuz ayrı suçtan ağır ceza davası açıldığı hâlde, hiçbir zaman casuslukla suçlanmamıştır. Hapis cezasına çarptırılan Li, 13 Eylül 2000 tarihinde bir işbirliği anlaşması yapmış ve kendisine isnad edilen suçlardan biri olan nükleer silâh sırlarını içeren dosyaları kopyalamak suçunu üstlenmiş ve bunun karşılığında affedilmiştir. Yine yürütülen araştırma neticesinde, 2003 senesinin Nisan ayında eski bir Federal Soruşturma Bürosu ajanı olan James Smith [Ceymis Smit] ve muhbiri Katrina Leung, Çinle ilgili savunma sırlarını gereken şekilde muhafaza etmedikleri suçlanarak tutuklanmıştır.

Bu olayın ayrıntılı bir anlatımı, sözü geçen Cox Raporu ve Li Ven Ho'nun anıları için sırasıyla bkz. : 6425 KAN, Shirley A. : "China : Suspected Acquisition of U.S. Nuclear Weapon Secrets", **Congressional Research Service** (The Library of Congress), Report for Congress, updated : February 1, 2006, erişim : Federaiton of American Scientists Website < <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL30143.pdf> > [KAN, Şörlü A. : "Çin : ABD'nin Nükleer Silâh Sırlarını Elde Ettiğinden Kuşkulaniılmaktadır", **Kongre Araştırma Hizmetleri** (Kongre Kütüphanesi), Kongre için Rapor, son güncellenme târihi : 1 Şubat 2006, erişim :Amerikalı Bilginler Federasyonu Ağ Yöresi]. "U.S. National Security and Military / Commercial Concerns with the People's Republic of China", **Select Committee**, United States House of Representatives, erişim : U.S. House of Representatives Website < <http://www.house.gov/coxreport/> >, 10 Nisan 2007 ["ABD'nin Ulusal Güvenlik ve Askerî ve Ticârî Alanlara İlişkin Çin Halk Cumhuriyetiyle İlgili Kuşkuları", **Secilmiş Kurul**, Birleşik Devletler Temsilciler Meclisi, erişim : Birleşik Devletler Temsilciler Meclisi Ağ Yöresi]. "House Report 105-851 : Report of the Select Committee on U.S. National Security and Military / Commercial Concerns with the People's Republic of China Submitted by Mr. Cox of California, Chairman", erişim : U.S. Government Printing Office Website < <http://www.gpo.gov/congress/house/hr105851-html/index.html> >, 10 Nisan 2007 ["Temsilciler Meclisi Raporu 105-851 : ABD'nin Ulusal Güvenlik ve Askerî ve Ticârî Alanlara İlişkin Çin Halk Cumhuriyetiyle İlgili Kuşkuları Araştırma Komisyonu Raporu, Sunan : Kaliforniya'dan Sn. Koks, Kurul Başkanı", erişim : ABD Hükümeti Basımevi Ağ Yöresi]. LEE, Wen Ho : **My Country Versus Me**, Hyperion,. New York, 2001 [Lİ, Ven Ho : "Ülkem Bana Karşı ", __, Nev York, 2001].

henüz bir süper güç değildir; fakât bir süper güç olarak ortaya çıkma gizil gücü vardır.

Birleşik Devletler'in Tayvan'ın güvenliğinden kaynaklanan çok köklü çıkarları bulunmaktadır. [Tayvan] bir demokrasi ve pazarcıl gelişme modelidir ve ana kara Çin'inin yetimine önemli miktarda yatırım yapmaktadır. Birleşik Devletler'in çok uzun bir süredir devam eden, Pekin'le Taypey arasındaki ilişkinin çözülmesini ilerideki bir târihe erteleyen Tek Çin Politikası akıllıcadır. Ancak, bu politika hiçbir tarafın mevcut duruma karşı meydan okumamasını ve Pekin'in, daha güçlü oyuncu olarak güç kullanma seçeneğini bir tarafa bırakmasını gerektirmektedir. Birleşik Devletler bu politikaya demir atmıştır. Clinton yönetimi, meselâ başkan'ın Çin'e yaptığı ziyâret esnâsında Çin'in Üç Hayır Politikası formülünü kullanmakla, Pekin tarafına meyletmiştir. Tayvan o günden beri dikkât ve kendisine verilen güvencelerin teyit edilmesini beklemektedir. Birleşik Devletler kararlı olursa, Tayvan Boğazı'nda barış, çoğunlukçu yöntemlerle oluşacak bir siyasal hâl yolu bulunana kadar, muhafaza edebilecektir.

Bazı şeyler zaman alır. Birleşik Devletlerin Çin'e yönelik politikası ince ayrıntı ve denge gerektirmektedir. Çin'in, gücünü ve güvenlik ihtiraslarını sınırlarken iç değişimini karşılıklı ekonomik ilişkiyle ilerletmek önemlidir. İşbirliği yolu izlenmelidir; ancak, çıkarlarımız çatıştığında Çinle karşı karşıya gelmekten aslâ çekinmemeliyiz.”³⁴⁶ / *

³⁴⁶ 6132 RICE, Condoleezza : “Campaign 2000: Promoting the National Interest“, **Foreign Affairs**, January/February 2000, s. 3, 4, 5, erişim : Foreign Affairs Website < <http://www.foreignaffairs.org/20000101faessay5-p60/condoleezza-ric/campaign-2000-promoting-the-national-interest.html> >, 12 Aralık 2006 [RAYS, Kondoliza : “2000 Yılı Kampanyası : Ulusal Çıkarlarda Başarıyı Arttırmak“, **Dış İlişkiler**, Ocak / Şubat 2000, erişim : Dış İlişkiler Ağ Yöresi]. Condoleezza Rice, bu makâlesi Dış İlişkiler dergisinde yayımlandığında Hoover Institute [Huver Enstitüsü]’de kıdemli öğretim üyeliği ve Stanford Üniversitesi’nde Siyâsal Bilimler Profesörlüğü görevlerini yürütmekte ve Cumhuriyetçi Parti’den başkan aday George W. Bush’un dış politika danışmanlığını yapmaktaydı. Condoleezza Rice 2001 senesinde Başkan George W. Bush’un Ulusal Güvenlik İşleri Konseyi’nin başkan yardımcısı (ulusal güvenlik danışmanı) ve 26 Ocak 2005 târihinde ABD Dışişleri Bakanı olmuştur.

* Raporun basına sızmasını mütâkiben basında, raporda Sûriye, Libya, İran, Kuzey Kore ve Çin’in muhtemel nükleer silâh saldırısı hedefleri olduğu yolunda haberler çıkması üzerine Dışişleri Bakanı Collin Powell [Kolin Pavıl] söz konusu raporun nükleer saldırıların herhangi bir ülkeyi hedef alması için bir kılavuzluk yapmadığını; ancak, bu raporun, plânlamacıların sâdece başkanın raporda anılan türden tehditlerle başa çıkabilmesi için, elinin altında hazır bulunması gereken seçenekler manzûmesini dikkâte aldıkları bir yarı resmî askerî plânlama olduğu yolunda bir açıklama yapmak mucbûriyetinde kalmıştır. (bkz. : SAVAGE, David G.: “Nuclear Plan Meant to Deter“, **Los Angeles Times**, Mar. 11, 2000 s. 1 [SEVIC, Deyvid G. : “Nükleer Silâh Plânı Caydırma Amaçlı“, **Los Angeles Taymıs**, 11 Mart 2000]’den aktaran : Woolf, a.r, s. CRS – 5, dip notu : 19, bu haberin aslı için bkz. : 6133 Yorkshire Campaign for Disarmament Website [Yorkşir Silâhsızlanma Seferberliği Ağ Yöresi, erişim : < <http://cndyorks.gn.apc.org/news/articles/plantodeter.htm> >, 13 Aralık 2006.)

ABD'nin söz konusu raporunun basına sızması üzerine ÇHC'nin de nükleer silâhların hedeflerinden biri olduğunun anlaşılması ve Tayvan Başbakanı Tang Yiau Min'in ABD'ye yaptığı ziyâret hamen hemen ayın döneme rastlamıştır. Min'in bu ziyâret esnâsında bâzı üstü düzey yetkililerle görüşmesi, ÇHC'nin söz konusu raporda geçen ifâdelerle bahsi geçen ziyâreti bir arada değerlendirmesine sebep olmuş ve ÇHC Dışişleri Bakan Yrd. Li Zhaoxing ABD'nin Çin Büyükelçisi Clark T. Randt'a ülkesinin tepkisini son derece sert bir dille iletmiştir. Zhaoxing, Randt'a, ABD'nin ÇHC'nin iç işlerine müdâhalede bulunduğunu; bu tutumun BM Sözleşmesine ve iki ülke tarafından ortaklaşa açıklanmış üç bildirgeye aykırı olduğunu; Tayvan'ın iki ülke arasındaki ilişkilerde en önemli unsur olduğunu ve ABD'nin bahsi geçen bildirgelerle ÇHC'ye verdiği sözleri tutması gerektiğini; ABD'nin Tayvan'a silâh satarak ve Tayvan'ı pohpohlayarak ÇHC'yle Tayvan arasında barışı sağlamayacağını; ÇHC'nin ve ABD'nin arasında birbirlerinin nükleer silâhlarını hedef almayacakları hususunda antlaşma bulunduğunu; ABD'nin Tayvan'ı batmayan bir uçak gemisi olarak görmekten ve kullanmaktan ve bu yolla ÇHC'nin iç işlerine müdâhalede bulunmaktan vazgeçmesi gerektiğini;

“Aynı zamanda, bir avuç paranoyak siyâsetçiye Çin halkının dışardan gelecek hiçbir baskıya, nükleer silâhla şantaj da buna dâhil olmak üzere, aslâ boyun eğmeyeceğini bilmelerini”

istediklerini söylemiş;

“Doğunun da bu duruma uygun bir lâfı vardır : Güvenilmeyen adam ayakta duramaz. Bir ülke kendi sözlerini tutmazsa, uluslararası toplum içinde nasıl kendi ayakları üzerinde duracaktır ?”

sorusunu sormuştur.³⁴⁷

³⁴⁷ 6134 “China Summons US Ambassador to Make Representations“, **People's Daily**, March 18, 2002, erişim : People's Daily Website < http://english.people.com.cn/200203/17/eng20020317_92254.shtml >, 13 Aralık 2006 [Çin ABD'nin Büyük Elçisini Bilgi Vermesi İçin Dâvet Etti“, **Halkın Günlüğü**, 18 Mart 2002, erişim : Halkın Günlüğü Ağ Yöresi ___]. Aynı haber ÇHC Dışişleri bakanlığının ağ yöresinde de yayımlanmıştır : 6176 “Vice Foreign Minister Li Zhaoxin Summons U.S. Ambassador to China Randt to Make Representations on Tang Yiau-min's Visit to the United States“, **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China Website**, 18 February 2002, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/bmdyzs/gilb/3432/3435/t17104.htm> >, 13 Aralık 2006 [“Dışişleri Bakan Vekili Li Caoşin

ÇHC'nin söz konusu rapora bu kadar sert tepki göstermesinin sebebi, Çinli çözümlemecilerin uzun zamandır ABD'nin nükleer silâh stratejisindeki bâzı değişikliklerin olduğundan şüphelenmeleri sebebiyle, söz konusu raporla bu şüphelerin doğrulandığına inanılmasıdır. ABD'nin yeni nükleer silâhlar geliştirmek için nükleer silâh yapmama taahhüdünden vazgeçmesi, karşılıklı kesin imha ilkesinden vazgeçilerek uzayın da silâhlandırılması da dâhil olmak üzere, yeni stratejilere yönelmesi; ve stratejik ulusal ve sahne füze kalkanı projelerini hayâta geçirmek istemesi bu kaygılar arasında bulunmaktaydı. Çinli çözümlemecilere göre önceden nükleer silâh saldırılarını veya muazzam çaptaki benimsenmiş silâh gücü saldırılarını caydırmak maksadıyla bir son çâre silâhı olarak görülen nükleer silâhlar, bu yeni öğretiyile daha küçük çaptaki saldırılara karşı ve saldırılar için de kullanılabilir hâle getirilmekte, bir başka deyişle nükleer silâh kullanma eşiği düşürülmektedir. Bu durumda, nükleer silâhların kullanılması Tayvan'la ilgili olarak vukuu bulabilecek bir gerilimde söz konusu olabilecektir; bu ABD'nin Çin'e aba altından değnek göstermesidir. Bu rapor ÇHC'de, ÇHC'nin KDYA'yı kabûl edip etmemesi gerektiğine dair tartışmaları da alevlendirmiştir. ÇHC KDYA'yı 1996 senesinde imzâlamış fakât henüz onaylamamıştır. Bu rapor Çin'de, ÇHC'nin KDYA'yı imzalaması için kandırıldığını düşünenlerin sayısı artırmıştır ve Çin'in nükleer silâh stratejisini yeniden gözden geçirme ve KDYA'yı onaylamama ihtimalinden endişe edilmesine yol açmıştır. Endişe yaratan bir diğer husus da ÇHC'yle ABD arasında, ABD'nin kurmaya çalıştığı füze kalkanı projesi için yürütülen stratejik diyalogun aksaması ihtimalidir.³⁴⁸

ABD'nin Çin Büyükelçisi Rand'ı Tang Yiau-min'nin Birleşik Amerika Devletlerine Yaptığı Ziyâret Hakkında Bilgi Vermesi için Dâvet Etti", **Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanğlı Ağ Yöresi**, 18 Şubat 2002].

³⁴⁸ 6184 MEDEIROS, Evan S. and YUAN, Jing-dong : "The U.S. Nuclear Posture Review and China's Responses", **Monterey Institute of International Studise Center for Nonproliferation Studies Website**, April 1, 2002, erişim : < <http://cns.miiis.edu/pubs/week/020401.htm> >, 4 Mart 2007 [MEDEYROS, İvin S. ve YUAN, Cing-dong : "ABD Nükleer Silâh Yapılanması Gözden Geçirme Raporu ve Çin'in Tepkisi", **Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Kitle İmha Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**, 1 Nisan 2002.].

Yuan genel olarak Bush Öğretisi ve ÇHC'nin bu öğretiye karşı verdiği tepkiyle ilgili olarak yazdığı bir başka makâlesinde, ÇHC'nin Bush Öğretisi'ne karşı verdiği tepkinin yine de hesaplı olduğu ve bunun sebebinin ÇHC'nin ABD siyâsetlerini etkileyebilme sığasının farkında olması; her ne kadar söz konusu öğretinin ABD'ye tek taraflı ve tehlikenin kesin olarak belirlenmemesi hâlinde dahi nükleer silâh kullanma hakkı [*nuclear preemptive strike*] verse de, son tahlilde bu amacın tedhişçi kümeleri ve bu kümelere destek veren serseri devletler için söz konusu olduğuna inanıldığını; ve ABD'nin bu stratejisini geniş bir uluslararası destek gerektirmesi ve tedhişle mücâdelede büyük güçlerin işbirliği etmesinin gerekliliği ve bu işbirliğinin her zaman sağlanamaması sebebiyle, en azından istediği gibi uygulayamayacağı; ve bu sebeple ÇHC'nin bu konuda da ABD'yle doğrudan bir çatışmaya girmeyip ortak menfaatleri artırmak ve çatışma alanlarını azaltmak stratejisini izlemekte olduğu fikrini ileri sürmüştür.³⁴⁹ / * ÇHC'yi en çok kaygılandıran husus, ABD'nin değişen nükleer silâh politikasının, bilhassa füze kalkını projesiyle birleştiğinde, ÇHC'nin çok sınırlı olan ikincil nükleer saldırı caydırıcılığının tamamen veya büyük oranda sıfırlanması neticesinde, ABD'nin, ÇHC'nin de içinde yer alacağı bunalımlarda, ki bu bunalımın Tayvan'la ilgili olması ihtimali çok yüksektir, çok pervasızca davranma ihtimalidir.³⁵⁰

ABD'nin hazırladığı yeni nükleer silâh yapılanma politikasının asıl amacının caydırıcılığı inandırıcı kılmak olduğu söylenebilir. ABD Soğuk Savaş döneminde ve bu dönemin bitişinin hemen devamında, nükleer silâh yapılanmasını, sırasıyla SSCB ve Rusya'ya karşı oluşturmakla berâber diğer tehditleri de göz ardı etmemiş; fakât

³⁴⁹ 6185 YUAN, Jing-dong : “The Bush Doctrine : Chinese Perspectives and Responses“, **Asian Perspective**, vol. : 27, no. : 4, 2003, s. 112-113, erişim : Asian Perspective Website < <http://www.asianperspective.org/articles/v27n4-e.pdf> >, 4 Mart 2007 [YUAN, Cing-dong : “Buş Öğretisine Çin'in Bakışı ve Tepkileri“, **Asya Görüşleri**, cilt : 27, sayı : 4, __, erişim : Asya Görüşleri Ağ Yöresi].

* ÇHC “serseri devletler “vb. kavramların kullanılmasına şiddetle karşıdır ve bu tavrını sık sık ifade etmektedir. Kanımızca yazarın burada bu ifâdeyi kullanmasının sebebi, ÇHC'nin gizlice bu kavramı onayladığı anlamına gelmeyip, neticede ABD'nin “serseri devletleri“ hedef alması ve ÇHC'nin de ABD tarafından bir serseri devlet olarak tanımlanmaması sebebiyle, kendisini için bir tehlikenin mevcut olmadığı mânâsına gelmektedir.

³⁵⁰ Yuan, a.m., s. 23.

Soğuk Savaş döneminde geçerli olan karşılıklı kesin tahrip öğretisi gereği bu iki ülke sürekli ön plâna çıkmıştır. Ancak, ABD'nin nükleer silâh caydırıcılığı, bir bakıma, SSCB veya halefi Rusya kadar tahrip gücüne sâhip olmayan ülkelerin gözünde sorunluydu : zirâ, bu ülkeler, nükleer silâhların sâhip olduğu muazzam tahrip gücü sebebiyle, ABD'nin hayâtî çıkarları tehdit altında olmadıkça bu silâhları kendilerine karşı kullanamayacağına inanabilirdi. Yeni nükleer silâh yapılanmasının amacı, nükleer silâhların Soğuk Savaş döneminde karşılaşılabilecek tehditlerden çok daha farklı tehditlere karşı da kullanılabileceğinin ilân edilmesi ve bunu sağlayabilecek yeni nükleer silâhların, politikaların, stratejilerin geliştirilmesi sûretiyle, ABD'ye saldırabilecek devlet, devlet olmayan ve bir devlete güvenerek bu işi yapabilecek unsurların ABD'nin nükleer silâh caydırıcılığını ciddiye almalarının sağlanmasıydı.

Yuan, ÇHC'nin Bush Öğretisi'ne karşı hesaplı bir tepki vermesinin asıl sebebini şu sözleriyle açıklamaktadır :

“İlginçtir ki, Kutsal Barış Alanı [*Tiananmen*] sonrası Batı ambargolarının söz konusu olduğu dönemde geçerli olan kendi gücüne güvenme söyleminin gündemde olduğu kısa bir süre hâriç, Çinli önderler, uluslararası siyasal ve ekonomik düzen Pekin'in pek az tercih ettiği bir düzen olsa da, karşılıklı bağımlılık dünyası içinde bir Çin tasavvur etmektedir. Hegemonya için mücâdelenin beş yüz yıllık târihinden çıkarılan ders, meydan okuyanların değişmeksizin başarısız olduğudur; başarılı önderlerin hemen hemen istinâsız hepsi dönemlerinin hegemonlarının yanında yer alma eğilimi göstermiştir. ÇHC'nin mevcut durumu nazar-ı dikkâte alındığında bir meydan okuma stratejisinin başarısız olması mukadderdir; başkalarının Çin'i bir muhalif olarak algılamaları dahi, baskın güçlere Çin'i çevrelemeye başlamaları için lâzım gelen zemini hazırladığından, [Çin'in] çıkarlarına faydalı olmaktan ziyâde zarar vermektedir... Çinli uzmanlar, büyük güçlerin önemli bir etken olarak hüküm sürdüklerini kâbûl etmekte ve herhangi bir uluslararası düzenin uluslararası güç dağılımı yapısı üzerine kurulduğunu ve bu yapıya fayda sağladığını ileri sürmektedir. Bir Çinli çözümlemeci şunları ileri sürmüştür :

‘ Ülkelerin farklı büyüklüklerde olduğu bir gerçektir. Büyük ya da küçük olsun, ülkelerin hepsinin bağımsızlık temelli eşitliğe sâhip olmaları ve uluslararası meselelerin danışma yoluyla çözülmesine katılma hakkına sâhip olmaları büyük ülkelerin uluslararası işlerde oynadıkları önemli

rolü ortadan kaldırmaz. Büyük ülkeler dünya işlerinde özel bir sorumluluğu üstlenmektedir. ‘³⁵¹

Gerçekten, Çinli çözümlemeciler meydana gelmekte olan siyâsal uluslararası düzeni üç sütundan müteşekkil görmektedir : [bu sütûnlardan] birincisi beş gücü (Birleşik Devletler, Rusya, Avrupa Birliği, Japonya ve Çin); ikincisi bunlar arasındaki ilişkiler; ve üçüncüsü Birleşmiş Milletler’in oynadığı roldür.³⁵²

Her ne kadar ÇHC Bush Öğretisi’ne hesaplı bir karşılık verse de, ABD’nin Japonya’yla Soğuk Savaş dönemi için makûl sayılabilecek müttefiklik ilişkisinin, SSCB tehdidinin artık söz konusu olmadığı Soğuk Savaş ertesinde iki ülke arasında 1996 yılında açıklanan güvenlik ortak bildirgesi, ki bu bildirgenin 7. maddesinde ÇHC’nin Pasifik Asyası’nın istikrarı için oynadığı rolün ve iki ülkenin ÇHC’yle kuracağı ilişkilerin önemli olduğundan bahsedilmektedir; ve 1997 târihinde ilân edilen ABD’yle Japonya Arasında Güvenlik Kılavuzu’yla sağlamlaştırılarak ve derinleştirilerek devam ettirilmesi; normal bir devlet ve bölgede söz sahibi olmak istediğinden had safhada kuşkulanan Japonya’yı bu duruma yükseltmesi ihtimalini taşıması sebebiyle, ÇHC’yi çevreleme politikası olarak görülmektedir. Bu kaygılara bilhassa George W. Bush döneminde, özellikle Clinton yönetimince tâkip edilen “Tayvan’ın bağımsızlığına hayır”, “Tek Çin ve tek Tayvan’a hayır” ve “Tayvan’ın devlet olmayı gerektiren uluslararası kuruluşlara üyeliğine hayır” ilkelerinden oluşan “üç hayır” politikasının terk edilerek, Tayvan’la yoğun askerî ve gayrî resmi ilişkilere girişilmesi de eklendiğinde ÇHC’nin çevrelenmekte olduğu görüşün ağırlık kazanmaktadır.³⁵³

³⁵¹ GUANG, Wang : “Challenges Facing the World Today and the Establishment of the New International Order“, paper presented at the Beijing Symposium on A New International Order, Beijing, September 2-4, 1991, s. 7 [GUANG, Vang : “Dünyanın Karşı Karşıya Olduğu Meseleler ve Yeni Dünya Düzeninin Kurulması“, Pekin’de Yapılan Yeni Uluslararası Düzen Sempozyum’unda sunulan tebliğ, Pekin, 2-4 Eylül 1991, ___]’den aktaran : ARMSTRONG, David : “Chinese Perspectives on the New World Order“, **The Journal of East Asian Affairs**, vol. : 8, no. : 2, Summer – Fall, 1994, s. 471-472 [ARMSTRONG, Deyvid : “Çin’in Yeni Dünya Düzenine Bakışı“, **Doğu Asya İşleri Dergisi**, cilt : 8, sayı : 4, Yaz – Sonbahar, 1994, ___]’den aktaran : Yuan, a.m., s. 133.

³⁵² Yuan, a.m., s. 132-133.

³⁵³ ABD’yle Japonya arasında 1996 senesinde imzâlanan ortak güvenlik bildirgesinin İngilizce metni için bkz. : 6187 “Japan-U.S. Joint Declaration On Security - Alliance For The 21st Century –“, **Ministry of Foreign Affairs of Japan Website**, 17 April 1996, erişim : <

ABD 1970'li yıllarda da bir nükleer silâhlanma yapılanması değişimi gerçekleştirmiş ve önceki yıllarda geçerli olan ve karşı tarafın (SSCB) topyekûn imhâ edilmesini öngören karşılıklı kesin tahrip öğretisinden, hasmın belli askerî tesislerini, savaşma kâbiliyetini sağlayan unsurlarını, genel olarak sınırlı sayıda sivil ve sanâyi unsuru içermeyen merkezlerin vurulmasını öngören **esnek mukabele** öğretisine geçmiştir. Bu yeni öğretinin içerdiği iki çok önemli husus **genişletilmiş nükleer silâh caydırıcılığı öğretisi** ve nükleer silâhla karşılık verilecek saldırı çeşitleri arasına kimyasal ve canlı bilimsel silâhların da dâhil edilmesidir. Genişletilmiş nükleer silâh caydırıcılığı öğretisiyle ABD'nin müttefikleri de ABD'nin nükleer silâhlarıyla korunma altına alınmaktaydı.* Böylece, SSCB'ye hangi tür ve seviyede olursa olsun, yapacağı saldırıya karşı bir nükleer saldırısıyla karşılık verilebileceğinin ifâde edilmesiydi. Bu durumda, ABD'nin 1970'li yılların sonuna doğru NPT'ye taraf olan ve kendisiyle çatışmaya giren nükleer silâh sâhibi bir devletle müttefik olmayan ve nükleer silâhı bulunmayan devletlere karşı eksik güvenlik güvencesi vermişliği bulunsa da, ABD'nin ilk kullanan olmama ilkesini dikkâte almadığı anlaşılmaktadır. ABD'nin Soğuk Savaş dönemindeki nükleer silâh yapılanması hakkında söylenebilecek son söz, 1970'li yıllara kadar takip ettiği karşılıklı kesin tahrip öğretisinin amacının, SSCB ve müttefiklerinden gelebilecek her tür ve şiddetteki saldırıya mutlaka bir nükleer silâh saldırısıyla karşılık vermek değil, ancak, bu ihtimâli sürekli gündemde tutarak caydırıcılığı sürdürmek olduğu hususudur.

<http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/security.html> >, 5 Mart 2007 ["Japonya'yla Birleşik Amerika Devletleri Arasında Ortak Güvenlik Bildirgesi – 21 yy. için İttifak –", **Japonya Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**]. 1997 târihinde ilân edilen kılavuzun İngilizce metni için bkz. : 6188 "Joint Statement U.S.-Japan Security Consultative Committee Completion of the Review of the Guidelines for U.S.-Japan Defense Cooperation", **Ministry of Foreign Affairs of Japan Website**, September 23, 1997, erişim : < <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/defense.html> >, 5 Mart 2005 ["ABD'yle Japonya Arasında Ortak Güvenlik Danışma Kurulunun ABD'yle Japonya Arasında Güvenlik İşbirliği Kılavuzunun Gözden Geçirimesinin Tamamlanmasına İlişkin Bildirgesi", Japonya Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi, 23 Eylül 1997]. ABD'le Japonya arasındaki 1978 târihli Savunma İşbirliği Kılavuzu'nun İngilizce metni için bkz. : 6189 "The Guidelines For Japan-U.S. Defense Cooperation", **Ministry of Foreign Affairs of Japan Website**, t.y., erişim : < <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/guideline2.html> >, 5 Mart 2005 ["Japonya'yla ABD Arasında Savunma İşbirliği Kılavuzu", **Japonya Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].

* Bu öğretiye "nükleer silâh caydırıcılık şemsiyesi", "nükleer şemsiye", "nükleer caydırıcılık şemsiyesi" ve "nükleer şemsiye"de denmektedir.

SSCB'nin dağılması üzerine bu ülkenin demirperde ülkeleriyle beraberce oluşturduğu tehdidin kalkmasıyla birlikte, ABD'nin nükleer silâhlara verdiği önem, azalması beklenirken, aksine artmıştır; zirâ, Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte ABD nükleer silâh caydırıcılığı kapsamı içine nükleer silâhlara sâhip olabilecek devletler de nükleer caydırıcılığın hedefleri arasına dâhil edilmiştir.³⁵⁴ Ayrıca, nükleer silâhlar belirsizlik özelliği taşıyan ve gelecekte nükleer silâhlara sâhip olacaklara karşı da bir güvence olarak görülmektedir. Birinci olasılıkta devletler söz konusuysen, ikinci olasılıkta tanımlanmamış unsurlar kastedilerek, gelecekte nükleer silâhlara yüklenecek görevlerin sınır ve çeşidi de muğlaklaştırılmıştır.³⁵⁵ Ayrıca, Clinton yönetiminin 1995 senesinde eksik güvenlik güvencelerini NPT'ye ve eşdeğeri herhangi bir antlaşmaya taraf olan ülkeler için teyit etmesine rağmen, ABD'ye nükleer silâha sâhip bir devletin müttefiki olan bir devlet tarafından kitle imhâ silâhlarıyla saldırılması hâlinde, saldırgan ülkenin NPT'ye taraf bir ülke olsa dahi ABD'nin ilk kullanan olma hakkını mahfuz tutacağını ilân etmiştir.³⁵⁶ Bu öğretinin aslında devletleri hedef aldığı; zirâ, devlet olmayan unsurların tespit edilip nükleer silâhlarla vurulmasının pek mümkün olmadığı; fakât, bu öğretinin devlet olmayan unsurları destekleyecek devletleri caydırmakta etkili olacağı kabûl edilmiştir.

George W. Bush yönetimine kadar nükleer silâhlara yüklenen görevle, George Bush yönetiminin bu silâhlara yüklediği görev, iki öğreti arasındaki temel farkı teşkil etmektedir. George Bush yönetiminin hazırladığı Nükleer Silâhlanma

³⁵⁴ PERRY, William (Secretary of Defense) : **Annual Report to the President and Congress**, February 1995, str. 32, erişim : U.S. Department of Defense Website < <http://www.dod.mil/execsec/adr95/toc.html> >, 14 Aralık 2006 [PERRİ, Vilyam (ABD Savunma Bakanı) : **Başkana ve Kongre'ye Yıllık Rapor**, Şubat 1995, erişim : B.A.D Savunma Bakanlığı Ağ Yöresi ___].

³⁵⁵ 6136 A National Security Strategy for a New Century, **The White House**, October 1998, s. 16, erişim : The White House Website < <http://clinton2.nara.gov/WH/EOP/NSC/html/documents/nssr.pdf> >, 14 Aralık 2006 [Yeni Bir Yüzyıl için Yeni Bir Güvenlik Stratejisi, **Beyaz Saray**, Ekim 1998, erişim : Beyaz Saray Ağ Yöresi ___].

³⁵⁶ 6137 CERNIELLO, Craig : "Clinton Issues New Guidelines on U.S. Nuclear Weapons Doctrine", **Arms Control Today**, November / December 1997, erişim : Arms Control Today Website < http://www.armscontrol.org/act/1997_11-12/pdd.asp >, 14 Aralık 2006 [SERNIELLO, Kreyg : "Clinton Birleşik Devletlerin Nükleer Silâhlar Öğretisine İlişkin Yeni Bir Kılavuz Açıkladı", **Günümüzde Silâh Denetimi**, Kasım / Aralık 1997, erişim : Günümüzde Silâh Denetimi Ağ Yöresi ___].

Yapılanmasını Gözden Geçirme Raporu'na kadar nükleer silâhlarla benimsenmiş silâh güçleri genellikle birbirinden ayrı düşünölmüştür. Yeni rapor bu iki gücü bir arada ele almış ve nükleer silâhlara fizikî hedef, hedef türü ve siyâsal amaçlar bakımından kendinden önceki dönemlere göre farklı görevler yüklemiştir. Fizikî olarak hedef sayısı azaltılmış ve devlet olmayan unsurların da tehdit olabileceğinin düşünölməsi sebebiyle çeşidi artmıştır. Siyâsal bakımından da amaç artık SSCB benzeri bir güçle çıkabilecek bir topyekûn nükleer silâh savaşının önlenmesi ve bunun başarılammaması hâlinde hasmın topyekûn imhâ edilmesi (caydırıcılık [*deterrence*] ve karşılıklı kesin imhâ öğretisi) olmayıp, müttefiklere de devlet olmayan unsurların tehdit ve saldırılarına karşı caydırıcılık temin etmek sûretiyle hasmın niyetlerini gerçekleştirmesini engellenmesidir (**güvence** [*assurance*] **öğretisi**). Bush yönetimine göre nükleer silâhlara bu görevlerin verilmesinin sebebi bu silâhların hasım için değerli olan unsurların hepsini vurabilecek yeteneğe sâhip olmasıdır.

Bu raporun getirdiğı son derece önemli bir yenilik de **saldırılma öncesi saldırı** veya **önleyici vuruş** [*preemptive strike*] ilkesidir. Bu ilke, ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan merkezi belirsiz ve çok çeşitli tehditlerin hepsiyle başa çıkmasının mümkün olamayacağı kabûl edilerek geliştirilmiş ve saldırıda bulunacağı veya saldırı da bulunma ihtimâlinin çok yüksek olduğı tespit edilmiş bir hedefe, gerektiğinde nükleer silâhlarla da saldırıda bulunulmasını öngören bir ilkedir. ABD böylece nükleer silâh kullanma zamanını saldırılma öncesine çekmiştir.

Bu rapor ayrıca, Clinton dönemine göre söylemde ve dolayısıyla hedefte şöyle bir değişiklik sergilemektedir : Clinton döneminde de nükleer silâhlar ABD ve müttefikleri için bir güvence olarak görölmekteydi, ancak bu güvence öncelikle Rusya'ya karşı kullanılacakken, Bush döneminde bu güvencenin öncelikle **haydut (veya serseri) devletler*** ve devlet olmayan unsurlara karşı kullanılacağı belirtilmiştir.

* Soğuk savaş döneminin sona ermesi üzerine Bill Clinton döneminde ortaya çıkan fakât sonraları rahatsızlık yaratması sebebiyle **kaygı uyandıran devlet** [*state of concern*] tabiriyle karşılanan; Corc Buş döneminde tekrar kullanılan ve sonradan **şer eksen(ler)i** [*axis of evils*]

ÇHC'nin bâzı devletlerin haydut devlet olarak tanımlanmasına tepkisi şu şekilde olmuştur :

“Dünyanın tek süper gücü olarak ABD diğer ülkelerin itibarını sarsmak için yalan doğrular üretmektedir. “haydut devletler” ve “şer eksenini”ni mütâkiben bir yeni sözde “başarısız devletler” kuramının geniş taraftar topladığı görülmektedir. Pekin’de bulunan Global Times adlı gazeteğe göre, bu kuramların hepsinin amacı Birleşik Devletlerin stratejik ve iç siyasal ihtiyaçlarına hizmet etmektir. Birleşik Devletler bir en üstünlük duygusuna sâhiptir ve bu sebeple diğer ülkelerle ilişkilerini kendi ahlâk değerleri uyarınca tanımlamaya alışmıştır. Değer yargısı ölçütlerini diğerlerine dayatmaya çalışmaktadır. Dış politikası da, bunun bir neticesi olarak, genellikle bu düşünümü taşımaktadır. Soğuk Savaş dönemindeki esas hasmı olan Sovyetler Birliği’ne karşı insiyatif kazanmak için önceki Reagan yönetimi sert bir dış politika uygulamış ve Sovyetler Birliği’ni “şeytan imparatorluk” olarak adlandırmıştır. Soğuk Savaşın bitişinden beri “haydut devletler” tâbiri Birleşik Devletler adına yapılan resmî konuşmalarda sıkça duyulmaktadır...

... Daha da kötü olmak üzere, Birleşik Devletler’in bâzı siyâsetçileri bir başka yeni kuramı savunacak kadar ileri gitmektedir : başarısız devletler. Bu kavram uluslararası toplumun, halkına yeterli iş ve eğitim fırsatını tanıyamayan veya yoksulluktan kaynaklanan istikrarsızlığı sebebiyle diğer devletlerin güvenliği için bir tehdit oluşturan devletlere müdâhale hakkının bulunduğu hususunda ısrar etmektedir. Makâle, bu mantığa dayanarak, Birleşik Devletler uluslararası toplumun bu devletlerin hükûmetlerini devirmek haklarının bulunduğunu dahi ileri sürmekteliğini bildirmektedir. Ancak, Birleşik Devletlerin siyâsetinin derinlemesine çözümlenmesi, bu saçma sapan kuramların söylenmeyen güdülerin işlenmesiyle uydurulduğunu ortaya çıkaracaktır. Soğuk Savaşın bitışı Birleşik Devletleri dünyanın rakipsiz tek süper gücü olarak ortaya çıkarmıştır. Uluslararası ortamdaki rakipsizlik durumu uluslararası ilişkilerde giderek artan tek taraflığı cesâretlendirmiştir. Bush yönetiminin, bir tek kutuplu küresel güvenlik tarzı izlemek konusunda halefi Clinton yönetiminden daha ihtiraslı olduğu görülmektedir. Bunun için “haydut devletler” dizelgesi, pek uzun zamandan beri Birleşik Devletlerin nükleer silâh saldırısı için en geçerli sebep hâlini almıştır. Makâlenin çözümlenmesine göre, Tedhişçiliğe karşı küresel savaş Birleşik Devletlerin kuramlarının yeşermesi için müsait zemin

tabriyle yer değıştiren **haydut (veya serseri devlet)** şu özelliklerden bir veya birkaçına sâhip olmalarıyla diğer devletlerden ayırt edilmektedir : a-) otoriter yönetime sâhip olmak; b-) terörcülüğe destek vermek; c-) kitle imhâ silâhlarına sâhip olmak veya bunlara sâhip olmaya çalışmak. Amerikalı aydınlardan bazılarının da içinde bulunduğu Jacques DERRIDA [Jak DERRIDA]“, **Rogues: Two Essays on Reason**, 2005, Noam CHOMSKY [Noam ÇOMSKİ] (**Rogue States: The Rule of Force in World Affairs**, 2000) ve William BLUM [Vilyam BLUM] (**Rogue State: A Guide to the World's Only Superpower**, 2000) vd. gibi bir kısım aydın bu tanımlamanın ABD'nin yayılmacı amaçlarını mesrû gösterilmesi için icâd edildiği kanısındadır. Vilyam Blum gibi bâzı aydınlar ABD'nin de bir haydut devlet olduğu kanâatini taşımaktadır.

hazırlamaktadır. Bu kavramlar Birleşik Devletler'e ilgili ülkelerin iç işlerine arzulu ve gelişigüzel bir şekilde müdahale etmesine ve hâttâ hükümetlerini devirmesine dâvetiye çıkarmaktadır. Târih boyunca görülmüş en yüksek ekonomik yayılma ve askerî güce sâhip olmakla Birleşik Devletler, küresel stratejide tek taraflı davranışlarını yoğunlaştırmıştır. Devam etmekte olan tedhişe karşı küresel savaşın sorunsuz ilerlemesi ve Birleşik Devletler'in yetiminin yavaşlamasının sebebiyle ticârette korumacılık eğiliminin giderek artması da, Birleşik Devletlerin uluslararası ilişkilerdeki tek yanlı davranışlarına katkıda bulunmaktadır. Makâle, Amerika'nın davranışları, YAFSA'dan çekilerek füze savar dizgelerinin kılgın konuşlandırılması ve Nükleer Silâh Yapılanmasını Gözden Geçirme taslağını hazırlaması Birleşik Devletler'in Soğuk Savaş dönemi sonrası dünyayı kendi ulusal çıkarlarına uygun hâle getirmek için tekrar şekillendirmek istediğini gösterdiğini belirtmektedir. Amerikan araştırama ve hükümet kurumları sâdece hükümetlerinin hegemonyasını arttırmaktadır. Birçok Amerikan enstitüsü ve düşünce kuruluşları hükümetin siyâsetlerine dair tavsiyelerde bulunmaktadır. Makâle, tanımlarda farklılık bulunmakla birlikte, Birleşik Devletler'in şeytanleşirme kuranlarının hepsi Birleşik Devletler'e muhalif olan ülkelere karşı kullanılmaklığına işâret etmektedir. Bâzi ülkeleri arzusuna göre "haydut devlet", "şer ekseninin bir parçası" veya "başarısız devlet" olarak adlandırarak, Birleşik Devletler bu ülkeleri şeytanlaştırmak istemekte ve ambargolar, fiziken ticarî vd. engellemeler ve hâttâ askerî saldırılar için uygun bir ortam yaratmak istemektedir."³⁵⁷

ÇHC' Büyükelçisi Sha Zukang'da yaptığı bir konuşmada şunları söylemiştir :

"Belli devletler dünyayı kendi tercihlerine göre sınıflandırmıştır.. Hoşlanmadıkları bâzi ülkeleri bu ülkelere "haydut devlet" vb. isimler atfederek adlandırmakta ve bu ülkeleri nükleer enerjiden barışçı bir şekilde yararlanma hakkından mahrum etmektedir. Bu çifte ölçüt uygulaması son derece gayrî âdil ve sorumsuzcadır. Nükleer silâhların yayılması endişelerini durdurmaya yardımcı olmayıp bilhassa gelişmekte olan ülkeler olmak üzere çeşitli ülkelerde mevcut nükleer silâhların yayılmasını önleme düzenine dair hayal kırıklığına ve kuşkuya yol açmak sûretiyle yalnızca ülkeler arasındaki güvensizliği derinleştirir."³⁵⁸

³⁵⁷ 6138 "Fabricating Enemies the American Way: Analysis", **People's Daily Website**, May 23, 2002, erişim : < http://english.people.com.cn/200205/23/eng20020523_96298.shtml >, 15 Aralık 2006 ["Düşman İcat Etmek Bir Amerikan Tarzıdır : Çözümleme", **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**, 23 Mayıs 2002].

³⁵⁸ 6139 ZUKANG, Sha : "Statement by H.E. Amb. Sha Zukang at the 2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons", **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China Website**, 24 April 2000, New York erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wj/zjg/jks/cjik/2622/t15400.htm> >, 15 Aralık 2006 [ZUKANG, Şa : "Zât-ı Âlileri Büyükelçi Şa Zukang'ın Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşmasına Taraf Ülkelerin 2000 Yılı Antlaşmayı Gözden Geçirme Konferansı'nda Yapıtğı Konuşma", **Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**, 24 Nisan 2000, Nev York].

Nükleer silâhlarla benimsenmiş silâhların bu kadar birbirine bağlanmasının bu iki güç arasında kullanılma ayrımını bulanıklaştıracağı iddiasında bulunanlara, yeni öğretiyi savunanların cevabı, bu şekilde başkanın elinde çok daha fazla seçenek bulunduğu ve , muhtemelen ABD İkinci Dünya Savaşı'nda iki defa atom bombası kullanarak yüz binlerce sivilin ölümüne, yaralanmasına, sakat kalmasına ve sakat doğmasına sebep olduğu hususunu unutarak, Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD'nin fiilî çatışma durumlarında dahi daima benimsenmiş silâh güçlerini tercih ettiği olmuştur.³⁵⁹

Nükleer Silâh Yapılanmasının Gözden Geçirilmesi Raporu'unda ele alınan bir başka hususun da ilk kullanan olmama ilkesi olduğu daha önce belirtilmişti. ABD bu raporunda önceki ve bilhassa Clinton döneminde, nükleer silâhların hangi durumlarda ve ne ölçüde kullanılacağına dair açıklamaların yapıldığı fakât bu hususların kesin bir açıklık içermeyen **hazırlanmış (veya çalışılmış) bulanıklık (veya muğlaklık) politikasını** muhafaza etmekle birlikte, nükleer silâhları ilk kullanma ilkesinin uygulanabileceği saldırı çeşitleri arasına kimyasal, canlı bilimsel ve benimsenmiş silâh gücü saldırıları da dâhil etmiştir. Dönemin ABD Genelkurmay Başkanı Richard B. Myers nükleer silâhların kullanılmasına karar verilmesinde etkili olan etkenin saldırıda kullanılan silâhın cins ve çeşidi olmayıp, bu silâhın sebep olduğu tahribatın boyutu olduğunu ve bu durumda benimsenmiş silâhlarla yapılacak saldırılara nükleer silâhlarla da karşılık verilebileceğini söylemiştir.³⁶⁰

Özgün metin :

“Certain States have categorized the world according to their preferences. They call some countries they dislike by a host of weird names, such as "rogue states"and have grossly deprived the latter of the right for the peaceful uses of nuclear energy. These double-standard or multi-standard conducts are extremely unfair and irresponsible. They will not help solve the concerns for the proliferation of nuclear weapons, but only deepen the mistrust among countries, causing disappointment and doubt about the present nuclear non-proliferation regime on the part of various countries, especially the developing countries. “

³⁵⁹ Woolf, a.r., s. CRS-11; ayrıca bkz. : Crouch, a.s.

³⁶⁰ Savage, a.h.den aktaran : Woolf, a.r, s. CRS-11 ve CRS-12.

Her ne kadar Başkan George Bush'un ABD'nin nükleer silâhlarının, ilk kullanma ilkesi de dâhil olmak üzere kullanılmak amacının güdülmesi yerine muhtemel hasımların kitle imhâ silâhları kullanmaktan caydırılması amacını güttüğünü belirten beyanları mevcutsa da, 2005 senesinde yenilenen Genelkurmay Başkanlığı Nükleer Silâh Harekâtları Öğretisi hasımların kitle imhâ silâhı kullanmasını önlemek için bu silâhların depolandığı, konuşlandırıldığı vb. yerlerin nükleer silâhlarla vurulması ihtimâlini barındırmaktadır.³⁶¹

Bütün bu açıklamalar neticesinde ortaya çıkan, ABD'nin 1978 senesinde NPT'yi gözden geçirme toplantısında tekraren teyit ettiği eksik güvenlik güvencelerinden vazgeçtiği kaygısını, her ne kadar herhangi bir ABD yetkilisinin bu kaygıyı haklı çıkaracak açıklamada bulunmaması biraz da olsa azaltmaktaysa da; ABD'nin Silâh Denetimi ve Uluslararası Güvenlikten Sorumlu Dışişleri Bakan Yrd. John Bolton'un, günümüzden çok daha farklı stratejik yeryüzeysel şartlarda verilmiş eksik güvenlik güvenceleri gibi lâfların günümüz şartlarında ABD'nin güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğu³⁶² ve bir saldırı karşısında her ihtimâli ve imkânı göz önünde bulunduracakları yolundaki ifâdesi³⁶³, söz konusu kaygının tekrar artmasına sebep olmuştur.

³⁶¹ 831 Joint Publication 3-12 – Doctrine for Joint Nuclear Operations – Final Coordination (2), **Joint Chiefs of Staff**, March 15, 2005, s. II-6, erişim : Global Security Website < http://www.globalsecurity.org/wmd/library/policy/dod/jp3_12fc2.pdf >, 15 Aralık 2006 [Ortak Yayın 3 –12 – Ortak Nükleer Silâh Harekâtları için Öğreti – Nihaî Eşgüdüm (2), **ABD Genelkurmay Başkanlığı**, 15 Mart 2005, erişim : Küresel Güvenlik Ağ Yöresi ___].

³⁶² “A New Startegic Framework? Detailing the Bush Approach to Nuclear Security“, Interview with Undersecretary of State John Bolton, **Arms Control Today**, March 2002 [Yeni Bir Stratejik Çerçeve mi? Buş'un Nükleer Silâhlara Yaklaşımının Ayrıntılandırılması, Dışişleri Bakan Yrd. Con Bolton'la Görüşme, **Günümüzde Silâh Denetimi**, Mart 2002]'den aktaran : Woolf, a.r., s. CRS-13. Bu görüşmenin farklı bir başlık altında özgün metni için bkz. : 6140 “Expounding Bush's Approach To U.S. Nuclear Security: An Interview With John R. Bolton“, **Arms Control Today**, March 2002, erişim : Arms Control Today Website < http://www.armscontrol.org/act/2002_03/boltonmarch02.asp >, 15 Aralık 2006 [“Buş'un Birleşik Devletlerin Nükleer Silâh Güvenliğine Yaklaşımının Açıklanması : Con Bolton'la Bir Görüşme“, **Günümüzde Silâh Denetimi**, Mart 2002, erişim : Günümüzde Silâh Denetimi Ağ Yöresi ___].

³⁶³ KRALEV, Nicholas : “U.S. Drops Pledge on Nukes “, **Washington Times**, Feb 22, 2002 [Nikolas KRALEV, “Birleşik Devletler Nükleer Silâhlara Dair Taahhüdünden Vazgeçiyor“, **Vaşington Tayms**, 22 Şubat 2002], s. 1'den aktaran : Woolf, a.r., s. CRS-13, d.n. : 38. KraleV'in haberinin aslı için bkz. : 6141 aynı başlık, **Yokshire Campaign for Disarmament**

ABD Soğuk Savaş döneminde muazzam bir Sovyet saldırısının tespiti üzerine veya bu tür bir saldırıdan sonra varlığını sürdürebilecek nükleer güçlerle SSCB'ye ve Doğu Bloğuna karşı bir topyekûn nükleer silâh saldırı başlatılmasını esas alan **düşman tehdidine göre nükleer silâhlarla mukâbele [threat perception response] ilkesi** ni Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte, çok farklı çeşit ve güçte tehdidin ortaya çıkma ihtimâli üzerine, bu tehditlerin imkân ve kâbiliyetlerine göre, ki bunlar tehdidin kaynağı, gücü, şiddeti, süresi, siyasal amacı, stratejik amacı, ABD'nin hayâtî çıkarlarına verebileceği zarar derecesi vb. imkân ve kâbiliyetler olarak sıralanabilir, mukabelede bulunmayı amaçlayan **düşmanın ve ABD'nin kabiliyetine göre nükleer silâhlarla mukabele (tehdide uygun [capabilities based response veya tailored response]) ilkesine** dönüştürmüştür. Tehdit temelli mukâbele ilkesiyle kâbiliyet temelli ilke arasındaki en önemli fark, birincisinin çok az esnekliğe sâhipken, ikincisinin olası gelişmelere göre şekillenmesi sebebiyle çok daha fazla esnekliğe sâhip olmasıdır. Bu yeni öğreti çok güçlü istihbarat alt yapısını ve teknik alt yapı gerektirmektedir. Bâzı raporlar ve haberler Başkan Clinton döneminde bile ABD'nin, istihbarat raporlarına ve teknik gözlemlere dayanarak olası gelişmelere dikkâte aldığı ve birkaç saat içinde muhtemel durumlara karşı mümkün nükleer saldırı plânları yapabildiği iddiasını taşımaktadır.³⁶⁴

ABD ortaya çıkabilecek gelişmeleri : a-) Acil gelişmeler; b-) Gizil gelişmeler ve c-) Beklenmeyen gelişmeler olarak üç sınıfa ayırmakta ve bu olayları şöylece tanımlamaktadır :

Website [__, Yorkşir Silâhsızlanma Seferberliği Ağ Yöresi], erişim : < <http://cndyorks.gn.apc.org/news/articles/usdropspledge.htm> >, 15 Aralık 2006

³⁶⁴ PINCUS, Walter : “‘ Rogue' Nations Policy Builds on Clinton's Lead“, **Washington Post**, March 12, 2002, [PINKUS, Valter : “‘Haydut' Milletler Politikası Clinton'un Önderliğinde Oluşturuluyor“, Vaşington Postası, 12 Mart 2002] s. 4'den aktaran : Woolf, a.r., s. CRS-19. Pinkus'un haberinin aslı için bkz. : 6142 __, **Washington Post Website** [Vaşington Postası Ağ Yöresi], erişim : < <http://www.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn?pagename=article&node=&contentId=A10783-2002Mar11¬Found=true> >, 18 Aralık 2006.

- a) Acil gelişmeler : İyi bilinen ve hâl-i hazırda geçerli olabilecek gelişmeler, ki bunlara Asya'da veya Orta Doğu'da ABD güçlerini veya müttefiklerini hedef alan bir kitle imha silâhlarıyla yapılan bir saldırı acil gelişmelere örnek olarak verilmektedir.
- b) Gizil gelişmeler : gerçekleşebilecek veya gerçekleşebileceğine inanılan gelişmeler, ki buna yeni askerî bir ittifakın veya muhasım ve güçlü bir rakibin ortaya çıkması
- c) Beklenmeyen gelişmeler : Ânî ve önceden görülemeyen güvenlik sorunları, ki herhangi bir ülkedeki nükleer cephâneliğin muhasım bir yönetimin eline geçmesine sebep olabilecek bir o ülke içi düzen değişikliği ve hasım bir gücün âniden kitle imhâ silâhları edinmesi bu gelişmelere örnek olarak verilmektedir.³⁶⁵

ABD'nin nükleer silâh çeşitleri karada ve denizaltılarda konuşlu ICBMler stratejik nükleer silâhlarla nükleer sahne silâhları [*theater nuclear weapons*] ve taktik nükleer silâhlardan [*tactic nuclear weapons*] meydana gelen taktik nükleer silâhlar olmak üzere iki çeşittir. ABD'nin nükleer silâh fırlatıcıları karada konuşlu kıtalar arası yörünge altı füze fırlatıcıları, yörünge altı füze fırlatan denizaltılar ve nükleer silâh taşıyabilen ağır bombalama uçaklarından meydana gelmekteydi. ABD bu güç yapılanmasını muhafaza etmekle beraber, Soğuk Savaşın bitmesiyle gerek SSCB ve Rusya'yla yaptığı antlaşmalar gerek kendi iç değerlendirmeleri neticesinde, bu güç unsurlarının sayısını büyük miktarda azaltmıştır.

³⁶⁵ RUMSFELD, Donald H. (U.S. Secretary of Defense) : **Annual Report to the President and Congress**, U.S. Department of Defense, Washington, 2002 [RAMSFELD, Donald H. (ABD Savunma Bakanı) : **Başkan ve Kongreye Yıllık Rapor**, ABD Savunma Bakanlığı, Vaşington, 2002], s. 88'den özetleyerek aktaran : Woolf, a.r. Raporun tam metni için bkz. : __, erişim : U.S. Department of Defens Website [ABD Savunma Bakanlığı Ağ Yöresi < <http://www.dod.mil/execsec/adr2002/index.htm> >, 18 Aralık 2006. Vulf'un özetlediği bölüm için bkz. : 6143 __, 7. fasıl, erişim : U.S. Department of Defens Website [ABD Savunma Bakanlığı Ağ Yöresi < http://www.dod.mil/execsec/adr2002/pdf_files/chap7.pdf >, 18 Aralık 2006.

Çizelge – 7 : ABD'nin 2006 Yılı İtibariyle Nükleer Silâh Cephaneliği I

Tip / Tanım	Sayı	Hizmete Giriş Yılı	Savaş Başlığı Sayısı x Güç (binton)	Etkin / Yedekte
ICBMLer				
LGM-30G EMRE HAZIR [MINUTEMAN]	150		1 W62 x 170	
Mk-12	50	1970	3 W62 x 170 (BÇHA)	150
Mk-12	300	1970	2-3 W78 x 335 (BÇHA)	150 / 30
Mk-12A	500	1979		750 / 35
Toplam	1000			1050 / 65
DFKAYAF				
UGM-133A Üç Başlı Zıpkın [Trident] II D5*				
Mk-4	--	1992	6 W76 x 100 (BÇHA)	1,632 / 80
Mk-5	--	1990	6 W88 x 455 (BÇHA)	384 / 20
Toplam	336			2016/100

Bombalayıcılar (uçaklar)				
B-52H Stratejik Kale [Stratofortress]	94 / 56**	1961	ALCM/W80-1 x 5-150 ACM/W80-1 x 5-150	1000 / 30 400/20
B-2A Hayalet [Spirit]	21 / 16	1994	B61-7, -11, B83-1	555
Toplam	115 / 72			1,955/50***

Stratejik Olmayan Silâhlar				
Savaş Baltası [Tomahawk] SLCM	325	1984	1 W80-0 x 5-150	100
B61-3, -4 bombaları	--	1979	0.3-170	400
Toplam	325			500

Yekûn				~5,521/215
--------------	--	--	--	-------------------

ACM : gelişmiş kruyz füzesi; ALCM : havadan atılan kruyz füzesi; SLCM : denizden atılır kruyz füzesi.

* Henri Cakson ve Alabama denizaltılarının Üçlü Mızrak [*Trident*] D5 taşıyacak denizaltılara dönüştürülmeleri sırasıyla 2007 ve 2008 yıllarında tamamlanacak ve böylece D taşıyan Y.A.F.D.ların sayısı 14'e yükselecektir.

** İlk sayı talimler, denemeler ve destek için kullanılanlara da dâhil olmak üzere uçak sayısı toplamıdır. İkinci sayı harekâta kullanılacak uçak sayısı toplamıdır.

Çizelge – 8 : ABD'nin 2006 Yılı İtibariyle Nükleer Silâh Cephaneliği II

Tip	Etkin	Inactive/Responsive	Toplam
W62*	330	250	580
W78**	785	20	805
W76**	1,712	1,318	3,03
W88	404	0	404
W80-1**	1,45	361	1,811
B61-7	215	224	439
B61-11	20	21	41
B83-1/-0	320	306	626
W80-0	100	194	294
B61-3**	200	186	386
B61-4**	200	204	404
B61-10	0	206	206
W84*	0	383	383
W87	0	553	553
Toplam	5,736	4,226	9,962

Kaynak : NORRIS, Robert S. and KRISTENSEN, Hans M. : “U.S. Nuclear Forces, 2006”, **Bulletin of Atomic Scientists**, vol. 62, no. 1, January/February 2006, erişim : Bulletin of Atomic Scientists Website < http://www.thebulletin.org/article_nn.php?art_ofn=jf06norris >, 18 Aralık 2006 [__ ve __, “2006 Yılında ABD'nin Nükleer Güçleri”, **Atom Bilginleri Bülteni**, cilt : 62, sayı : 1, Ocak / Şubat 2006, erişim : Atom Bilginleri Bülteni Ağ Yöresi].

Nükleer Silâh Yapılanmasını Gözden Geçirme Raporu, ABD'nin 21 yy.da nükleer silâh yapılanmasını hassas nişangâhlı benimsenmiş silâhlar, nükleer silâhlar ve uyarlanabilir alt yapı olmak üzere üç ayak üzerine kurmaktadır. Uyarlanabilir alt yapı karşılaşılan tehditlere göre gereken nükleer tehcizatı söz konusu tehditlerin ortaya çıkması veya çıkma ihtimali üzerine temin edecek bir yapıdır. Böylece, ABD yüksek mâliyet gerektiren çeşit ve sayıda nükleer silâh bulundurmaz.

Genel olarak gelecekteki savaşları yüksek hassasiyetli nişangâh [*high precision*] dizgeleriyle donatılmış silâhlarla kazanmayı amaçlayan ABD'nin stratejik nükleer silâhlara neden bu kadar yatırım yaptığı sorusuna bâzi uzmanlar, her ne

kadar ABD'nin gelecekteki savaşları kazanma stratejisi ilk saldırı stratejisi olmasa da, ABD gelecekte "ilk saldırı stratejisi" yerine" ilk saldırı imkân ve kâbiliyetini muhafaza etmek stratejisi"ni uyguladığını, bir başka deyişle, ABD'nin gelecekteki savaşları, muhtemelen bir sürpriz niteliği taşıyacak ve hasmından önce yapacağı bir nükleer silâh saldırısıyla kazanmak yerine, 1-) kayıp ve kazancın çok büyük olacağı ve nükleer silâha sâhip hasımlarla girişeceği çatışmalarda nükleer silâhlarını bir baskı ve yıldırma aracı olarak kullanmak; ve 2-) böyle bir çatışma durumunda hasmın bir nükleer silâh saldırısında bulunmasının kaçınılmaz olması hâlinde, aynı türden bir saldırıda bulunma imkânını muhafaza etmek istediği için söz konusu yatırımı yaptığını söylemektedir.³⁶⁶ Aynı uzmanlar ABD'nin nükleer silâh geliştirmesinin esas amacının, Rusya'nın hâlâ çok geniş bir nükleer silâh cephaneliğine ve bu silâhları ABD'ye yeterli miktarda zarar verebilecek kadar kullanma imkânına sâhip olması sebebiyle, Rusya'ya karşı olmayıp, ileride ÇHC'yle girişebileceği muhtemel bir çatışma olduğunu ileri sürmektedir.³⁶⁷ Ancak, ABD'nin ÇHC'ye "küçük Rusya" olarak davrandığı da ileri sürülmektedir.³⁶⁸ Bu durumda, birebir silâhlı çatışmaların olmayacağı; fakât, olması gereken bu çatışmaların başka devletler ve bölgeler üzerinde gerçekleşme; veya — ÇHC küçük Rusya olarak kabûl edildiği için

³⁶⁶ 6194 LIEBER, Keir A. and PRESS, Daryl G. : "U.S. Nuclear Primacy and the Future of the Chinese Deterrent", **China Security**, Winter 2007, s. 69, erişim : China Security Website < http://www.wsichina.org/%5Ccs5_4.pdf >, 3 Mart 2007 [LİBER, Keir ve PRES, Daril G. : "ABD'nin Nükleer Silâh Üstünlüğü ve Çin'in Caydırıcılığının Geleceği", **Çin'in Güvenliği**, Kış 2007, erişim : Çin'in Güvenliği Ağ Yöresi].

³⁶⁷ a.m., s. 68. Uzmanların modelleri başkaca varsayımları da içermektedir. Uzmanlar ayrıca kendi iddialarına karşılık olarak ÇHC'nin "ilk kullanan olmama ilkesini" sâdik olduğunu sürekli vurguladığı hususunun öne sürüldüğünü belirtmektedir. (bkz. : a.m., s. 68-69).

³⁶⁸ 6203 MEDEIROS, Evan S; SAUNDERS, Phillip C. : "Fouth US—China Conference on Arms Control, Disarmament and Nonproliferation : Building a Global Strategic Framework for the 21st Century", **Monterey Institute of International Relations – Center for Nonproliferation Studies, Conference Website**, Conference (March, 4-5 2002, Washington D.C.) Report, East Asia Nonproliferation Program, June, 2002, s : 13, erişim : < <http://cns.miis.edu/cns/projects/eanp/research/uschina3/cr3.pdf> >, 3 Mart 2007 [MEDEYROS, İvin S.; SAUNDERS, Filip C. : "ABD'yle Çin Arasında Silâhların Denetimi, Silâhsızlanma ve Kitle İmha Silâhların Yayılmasının Önlenmesine Dair Dördüncü Konferans : 21.Yy. için Stratejik Bir Çerçevenin Oluşturulması", **Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**, 4-5 Mart 2002 târihinde ABD'de Vaşington D.C.'de yapılan konferansın raporu, Doğu Asya'da Kitle İmha Silâhların Yayılmasının Önlenmesi İzlenesi].

— en azından kuramsal olarak, gelecekte sınırlı bir birebir çatışma ihtimâlinin bulunduğu kabûl edilebilir.

1.2.1.2.5 – Hindistan

Hindistan'ın nükleer silâhlanma politikasıyla ilgili olarak söylenebilecek ilk husus Hindistan'ın ilk kullanan olmama ve aslâ kullanmama ilkelerini birlikte uyguladığıdır. Hindistan nükleer silâh devletlerine karşı ilk kullanan olmama ve nükleer silâha sâhip olmayan devletlere karşı da aslâ kullanmama ilkelerini benimsemiştir.³⁶⁹ Hindistan bu ilkeler doğrultusunda **mûteber en az caydırıcılık** öğretisini benimsemiştir. Kanval'a göre Hindistan en az mûteber caydırıcılık ilkesini olarak Gallucci'nin

“...[savaş anında] hayâtiyetini devam ettirerek ve hasmı milletin hayâf çıkarlarını tehdit edecek bir askerî harekâta girişmekten caydıracak küçük çapta nükleer güç”³⁷⁰

tanımını kabûl etmektedir. Hindistan Başbakanı Vajpayee, Hindistan'ın 1998 senesinde yaptığı nükleer silâh denemelerinin ardından 27 Mayıs 1998 günü şu açıklamayı yapmıştır :

“Bu [nükleer] silâhları saldırı veya herhangi bir ülkeye karşı tehdit için kullanmak niyetinde değiliz. ; bunlar, Hindistan'ın nükleer silâh tehdidine

³⁶⁹ KANWAL, Gurmeet (Albay; araştırma görevlisi) : “India's Nuclear Doctrine and Policy“, **Strategic Analysis** (A Monthly Journal of Institute for Defence Studies and Analysis (IDSA)), Vol. XXVI, No. 11, February 2001, [__, “Hindistan'ın Nükleer Silâh Öğretisi ve Politikası“, **Stratejik Çözümleme** (Savunma Çalışmaları ve Çözümlenmeleri Enstitüsü __), Cilt XXVI, __, (Şubat 2001)].

³⁷⁰ GALLUCI, Robert L. : “ US Policy Options to Prevent Nuclear Weapons Proliferation: The Relevance of Minimum Deterrence”, in James C. Gaston (ed.), Grand Strategy and the Decision-making Process, **National Defence University Press**, Washington D.C 1991 [__, “Amerika Devletleri'nin Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Politikasını Sınırlanması : En Az Caydırıcılık Bağlamı“, Büyük Strateji ve Karar Verme Süreci, James C. Gaston (haz.), (ABD) **Ulusal Savunma Üniversitesi Yayınları**, Vaşington D.C., 1191] s. 110-111'den aktaran : Kanval, a.m.

veya bu silâhlar vasıtasıyla zorlamaya mâruz kalmasını önleyecek özsavunma silâhlarıdır. Silâhlanma yarışına girişmeye niyetimiz yok.”³⁷¹

Pâkistan’ın nükleer silâh denemesi yaptığı 28 Mayıs 1998’in ertesi günü Başbakan Vajpayee mecliste, Hindistan’ın başka deneme yapamayacağını; BMÜYA için görüşmelere başlamaya hazır olduğunu; nükleer silâhlar ve füzelerle ve diğer kitle imha silâhlarıyla ilgili teknoloji ve teknoloji ürünleri üzerinde sıkı bir denetim uygulamayı üstlendiğini; ve Pâkistan ve diğer ülkelerle, ikili veya çok taraflı müzâkereler yoluyla, ilk kullanan olmama anlaşması görüşmeleri başlatılmasını teklif ettiğini ilân etmiştir. Vajpayee 15 Aralık 1998 günü mecliste yaptığı bir konuşmada Hindistan’ın nükleer silâh politikasını, nükleer silâh bağımsızlığını sürdürmek; en az nükleer caydırıcılık; ilk kullanan olmama; nükleer silâhlara sâhip olmayan devletlere karşı bu tür silâhları aslâ kullanmama; ve nükleer silâhların yok edilmesi için kararlı tavrı olarak açıklamıştır.³⁷² Hindistan’ın Bağılantısızlar Hareketi’nin 1998 senesinde Durban’da yapılan toplantısına sunduğu nükleer silâhsızlanmanın tamamen gerçekleştirilebilmesi için uygulanacak aşamalı bir program için anlaşma sağlanması amacıyla bir uluslararası toplantının yapılması teklifini kabûl etmiştir. Vajpayee 2000 yılında BM’de Binyıl Doruğu’nda yaptığı konuşmada Hindistan’ın silâhsızlanma konusundaki bu tavrını bir kez daha, stratejik alanını ve karar verme bağımsızlığını muhafaza etmek kaydıyla, bir kez daha dile getirmiştir. Hindistan, denetlenebilir ve altı boşaltılmış taahhütlere dayanmayan bir nükleer silâhsızlanma istemektedir. Vajpayee ayrıca bu konuşmada uluslararası barışın herkes için geçerli olacak ve meşrû antlaşmalara dayanan bir silâhsızlanmadan ayrı ele alınamayacağını hususunu da dile getirmiştir.³⁷³

³⁷¹ “PM’s reply to Discussion in Rajya Sabha on Nuclear Tests (May 29, 1998)”, **Strategic Digest**, October 1998 [“Başbakanın Rajya Sabha’da Nükleer Silâh Denemelerine Dair Yapılan Tartışmalara Cevâbı (29 Mayıs 1998)”, **Stratejik Özet**, Ekim 1998] s. 1583-1585’den aktaran : Kanwal, a.m.

³⁷² BEDI, Rahul : “India Confirms Nuclear Policy”, **Jane’s Defence Weekly** (London), December 23, 1998 [__, “Hindistan Nükleer Politikasını Doğruladı”, **Ceyn Savunma Haftahğı** (Londra), 23 Aralık 1998]’den aktaran : Kanwal, a.m.

³⁷³ “Address by Mr. Atal Behari Vajpayee, Prime Minister of India, at the Millennium Summit of the United Nations”, **Strategic Digest**, vol. XXX, no. 10, October 2000 [“Hindistan Başbakanı

Kanwal'a göre, Hindistan'ın 17 Ağustos 1999 tarihinde kamuoyunda tartışılması maksadıyla açıkladığı ve 4 Ocak 2003 tarihinde ilk kullanan olmama ilkesinin, Hindistan'ın mâruz kalacağı bir kimyasal veya canlı bilimsel silâh saldırısına karşı da işletileceğine dair bir değişiklikte berâber kabûl edildiği açıklanan Nükleer Öğreti Taslağı'nın esas unsurları şunlardır³⁷⁴ :

“İlk olarak, Hindistan'ın nükleer silâhları Hindistan'a karşı nükleer silâh kullanılmasını veya bu tür silâhları kullanıma tehdidini caydırmak maksatlıdır. [Jaswant Singh ifâdesiyle :]”Ancak, diğer nükleer silâh devletlerinin aksine, Hindistan'ın nükleer silâhları benimsenmiş, kimyasal ve canlı bilimsel silâhların kullanılmasını veya bu tür silâhları kullanılması tehdidini caydırmak; veya herhangi bir yerde ve herhangi bir zamanda olmak üzere ulusal çıkarların korunması olarak genel bir formüleştirmeyi sağlamak maksatlı değildir. Öğreti, bir nükleer silâh savaşına girişmek yerine bu tür bir savaşı caydırmayı amaçlamaktadır. Bu sebeple öğretinin yönelimi, çok dar bir alan olan Hindistan'ın bir nükleer silâh tehdidine karşı caydırıcılık vasıtasıyla korumaya odaklanmıştır.”

İkinci olarak, Hindistan'ın nükleer silâh öğretisi, kendisine yönelecek bir nükleer silâh saldırısında veya bu tür bir saldırı tehdidi karşısında dahi ilk kullanan olmama ilkesine dayanmaktadır. [Singh'in ifâdesiyle :] “Hindistan'ın nükleer silâhları kullanması caydırıcılığın başarısız olmasına bağlıdır, ki bu hasmın Hindistan'a karşı nükleer silâh kullanması hâlinde demektir. Bu nükleer cephâneliğin gizil geliştirilmesi, konuşlandırılması ve kullanılmasını çok kısıtlamaktadır.”

Üçüncü olarak, Hindistan'ın ilk kullanan olma öğretisi sâdece nükleer silâhların kullanılmasını sâdece bu tür silâhlarla karşılık vermekle sınırlayan bir savunmacı öğretilerdir. Bu sebeple, Hindistan'a karşı nükleer silâhların kullanılmasına karşı bir tedbirdir ve BM Sözleşmesi'nin, “Birleşmiş Milletler'in bir Üyesine karşı bir silâhlı saldırının vukuu bulması hâlinde tekil veya ortaklaşa savunma hakkını barındıran 51. maddesiyle tamâmen uyumludur....

Bay Atal Behari Vajpayee'nin Birleşmiş Milletler Binyıl Doruğu'nda Yapıtğı Konuşma“, **Stratejik Özet**, Cilt : XXX, sayı : 10, Ekim 2000] s. 1431-1435'nen aktaran : Kanwal, a.m.

³⁷⁴ Bu raporu, “Draft Report of National Security Advisory Board on Indian Nuclear Doctrine“, 17 August 1999 [“Ulusal Güvenlik Danışma Kurulu'nun Hindistan'ın Nükleer Silâh Öğretisi'ne Dair Taslak Raporu “] künyesiyle şu ağ yörelerinde bulunmaktadır : 6144 Pugwash, erişim : < <http://www.pugwash.org/reports/nw/nw7a.htm> >, 26 Şubat 2007; 6145 Atomic Archive [Atom Arşivi], erişim : < <http://www.atomicarchive.com/Reports/India/Indiadoctrine.shtml> >, 28 Şubat 2007; 6146 Hawaii University School of Hawaii, Asian and Pacific Studies [Hawai Üniversitesi Havai, Asya ve Pasifik Çalışmaları Okulu] , erişim : < <http://www.shaps.hawaii.edu/security/indnucl.html> > 26 Şubat 2007; 6147 Indian Embassy (Washington D.C.) [Hindistan Büyük Elçilği (Vaşington D.C.)], erişim : < http://www.indianembassy.org/policy/CTBT/nuclear_doctrine_aug_17_1999.html >, 26 Şubat. 2007.

Dördüncü olarak, öğreti Hindistan'ın nükleer silâh politikasını, stratejisini ve düşünün en azcılık ilkesine göre yönetileceği anlamına gelen en az caydırıcılık kavramı üzerine kurulmuştur....

Son olarak, [Singh'in ifâdesiyle :] “Hindistan'ın nükleer silâh öğretisi küresel, kanıtlanabilir ve ayrımcılıksız nükleer silâhsızlanmanın ulusal güvenlik hedefi olduğunu vurgular...”³⁷⁵

Singh'in bir başka mülâkatında³⁷⁶ Hindistan'ın nükleer silâh öğretilerini şu ana başlıklar altında özetlemiştir :

- Hindistan muteber en az caydırıcılığı muhafaza edecektir.
- Hindistan yer altında nükleer silâh denemesi yapmayı durdurma kararına sâdik kalacaktır; ancak, lûzumu hâinde, bilgisayarla benzeştirim (simülasyon) programları geliştirecek ve gerekli kütle deneyleri yapacaktır.
- Daha uzun menzilli Agni füzesi geliştirilecek ve bu füzeler kışkırtıcı olmayan veya şeffaf bir şekilde denenecektir.
- Hindistan ilk kullanan olmama taahhüdü gereğince nükleer silâh devleti olmayan devletlere karşı nükleer silâh kullanmayacaktır.

³⁷⁵ Kanwal, a.m.

³⁷⁶ MOHAN, C. Raja : “India not to engage in an arms race : Jaswant“, (interview with Jaswant Singh), **Hindu**, November 29, 1999 [MOHAN C. Raja : “Hindistan bir silâhlanma yarışına girmeyecektir : Casvant“, (Casvant Singh'le mülâkat), **Hindû**, 29 Kasım 1999]'dan aktaran : 503 CHARI, P.R. : “India's Nuclear Doctrine : Confused Ambitions“, **The Nonproliferation Review**, Fall/Winter 2000, erişim : Monterey Institute of International Studies Center for Nonproliferations Studies Website < <http://cns.miis.edu/pubs/npr/vol07/73/73chari.pdf> >, 11 Aralık 2006, [ÇARI, P.R. : “Hindistan'ın Nükleer Silâh Öğretisi : Karışık Arzular“, **Silâhların Yayılmamasını Gözden Geçirme**, Sonbahar/Kış 2000, erişim : Monteri Uluslararası Çalışmalar Merkezi Silâhların Yayılmaması Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi]. Raja Mohan'ın Jaswant Singh'le yaptığı bu mülâkatın tam metni için bkz. : 6148 “India not to engage in an arms race : Jaswant Singh, external affairs minister“, **India News**, (published by press and information, embassy of India, Washington, DC), December 1, 1999, erişim : Embassy of India, Washington DC Website < http://www.indianembassy.org/inews/indianews_dec_99.pdf >, 11 Aralık 2006, [“Hindistan bir silâhlanma yarışına girmeyecektir : Casvant Singh, dışişleri bakanı“, **Hindistan'dan Haberler**, (Hindistan Birleşik Amerika Devletleri Büyük Elçiliği Basın ve Bilgilendirme Bürosu (Vaşington D.C.) tarafından yayımlanmaktadır.), 1 Aralık 1999].

- Nükleer silâh varlığının hayâtiyetinin devamını temin edecek yeni konuşlanma tarzı geliştirilecektir.
- Hindistan hiçbir silâhlanma yarışına girişmeyecektir.
- Hindistan'ın küresel silâhsızlanmaya bağlılığı azalmayacaktır.

Chari, Hindistan'ın anılan nükleer silâh öğretisi taslağının Amaçlar başlığını taşıyan ikinci bölümünün ikinci maddesinde geçen,

“Hindistan, nükleer silâhlara sâhip olmayan veya nükleer silâh gücüne sâhip devletlerle müttefik olmayan devletlere karşı nükleer silâh kullanmayacak veya bu tür silâhları bu devletlere karşı kullanma tehdidinde bulunmayacaktır.”³⁷⁷

ifâdesini hatırlattıktan sonra, Hindistan'ın ABD'yle bir çatışmaya girmesi hâlinde Almanya veya Japonya'ya karşı, bu ülkeler, Japonya hâric NATO bünyesinde ABD'yle müttefik oldukları için, nükleer silâh kullanma tehdidinde bulunup bulunmayacağı sorusunu sorarak öğretinin, Hindistan'ın nükleer silâh politikasının bel kemiğini oluşturan ilk kullanan olmama ilkesine dair bir zâfiyetini vurgulamaktadır.³⁷⁸

³⁷⁷ Yzr.a.y. :”India’s Draft Nuclear Doctrine“, **Arms Control TodayWebsite**, July / August 1999, erişim : < http://www.armscontrol.org/act/1999_07-08/ffja99.asp >, 1 Mart 2007 [__, “Hindistan’ın Nükleer Savaş Öğretisi Taslağı“, **Günümüzde Silâh Denetimi Ağ Yöresi**, Temmuz / Ağustos 1999].

³⁷⁸ Chari, a.m.

Cizelge – 9 : 2005 Yılı İtibariyle Hindistan'ın Nükleer Cephâneliği

Tip / Tanımlama	Erim (km.)	Taşı (kg.)
Uçaklar		
<i>Mirage 2000H / Vajra*</i>	1,800	6,300
Hindistan'ın elinde bu uçaklardan toplam 40 adet mevcuttur.		
<i>Jaguar IS / IB Shamsher</i>	1600	4775
Hindistan'ın elinde bu uçaklardan 131 adet bulunmaktadır		
<i>Mig 27(Bahadur)</i>		
Nükleer silâh taaruzunda kullanılabilir veya bu amaca uygunlaştırılabilir.		
<i>Su 30 MKI</i>		
Nükleer silâh taaruzunda kullanılabilir veya bu amaca uygunlaştırılabilir. Havada yakıt ikmâli yapabilmektedir.		
Füzeler		
<i>Agni I</i>	700+	1,000
Toplam 36 adettir ve 2004 senesinde 334. Füze Birliğine teslim edilmiştir.		
<i>Agni II</i>	2,000+	1,000
Toplam 36 adettir ve 2004 senesinde 335. Füze Birliğine teslim edilmiştir.		
<i>Agni III</i>	3,000+	1,500
Geliştirilmektedir. 2005 sonu itibariyle denenmesi programlanmıştır.		
<i>Prithvi</i>	150	1,000
Kara kuvvetlerinde kullanılan çeşit. Sıvı yakıtla çalışabilir olup katı yakıtla çalışılabilir hâle getirilecek.		
<i>Dhanush</i>	350	1,000
Geliştirilmekte. Prithvi II'nin deniz kuvvetlerinde kullanılabilir çeşididir. Üçüncü denemesi 7 Kasım 2004'de yapılmıştır.		
<i>Sagarika</i>	300+	?
Geliştirilmekte. 2005 sonu itibariyle uçuş denemelerinin yapılması muhtemel. 2010 yılı veya daha sonra hizmete girmesi programlanmıştır.		

Kaynak : NORRIS, Robert S. and KRISTENSEN, Hans M. : “NRDC Nuclear Notebook : Indias Nuclear Forces, 2005”, **Bulletin of the Atomic Scientists**, Vol. 61, no. 01, September / October 2005, erişim : Bulletin of the Atomic Scientists Web Site <

* Bu listede adı geçen Hintçe isimlerin mânâları : “Vajra“, “İlâhi Yıldırım“; “shamsher “, “kılıç“; “prithvi “, “toprak ana“, “toprak“; “dhanush“, “yay “; “bahadur“, “bahadır“ anlamına gelmektedir. “Agni“ Ateş Tanrısının ismidir.

http://www.thebulletin.org/article_nn.php?art_ofn=so05norris >, 10 Aralık 2006, __ ve __, “Doğal Kaynakları Savunma Konseyi Defteri : 2005 Yılı İtibariyle Hindistan’ın Nükleer Güçleri”, **Atom Bilginleri Bülteni**, cilt : 61, sayı : 01, Eylül / Ekim 2005, erişim : Atom Bilginleri Bülteni Ağ Yöresi __]; 6149 KILE, Shannon N.; FEDCHENKOF, Vitaly and KRISTENSEN, Hans M. : “Indian Nuclear Forces, 2006”, (Excerpt from, Shannon N. Kile, Vitaly Fedchenko and Hans M. Kristensen : “World nuclear forces”, **SIPRI Yearbook 2006: Armaments, Disarmament and International Security**, Oxford University Press, Oxford, 2006), Stockholm Peace Research Institute **Website**, erişim : < <http://www.sipri.org/contents/expcon/India.pdf> >, 10 Aralık 2006, [KAYL, Şennon N.; FEDÇENKO, Vitali ve KRİSTENSEN Hans M.:”2006 Senesi İtibariyle Hindistan’ın Nükleer Silâh Güçleri”, (KAYL, Şennon N.; FEDÇENKOF, Vitali ve KRİSTENSEN Hans M. : “Dünyadaki Nükleer Silâh Güçleri”, **Stokholm Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) 2006 Yıllığı : Silâhlanma, Silâhsızlanma ve Uluslararası Güvenlik**, Oksford Üniversitesi Yayınları, Oksford, 2006’dan alınmıştır), Stokholm Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) Ağ Yöresi].

1.2.1.2.6 – Pâkistan

Pakistan’da nükleer silâh geliştirme konusu ilk kez 1963 senesinde güdeme gelmiş ve ÇHC’nin 1964 senesinde ilk atom bombası denemesi sonucunda Zülfikâr Ali Butto’nun,

“Çağımızda savaşların hepsi topyekûn savaş hâlini almıştır ve Pâkistan’a karşı girişilecek bir savaşın da topyekûn bir savaş hâlini alma istidadını alabileceği düşünülmelidir.... ve bu sebeple plânlarımız nükleer caydırıcılığı da içermelidir.”³⁷⁹

ifâdesinin de ortaya koyduğu üzere Hindistan’ın da nükleer silâh geliştireceği kesin görüldüğünden hız kazanmıştır. Butto’nun,

“Eğer Hindistan atom bombası yaptıysa, biz de yapacağız; ot, yaprak yesek de; aç kalsak da. Çünkü, Atom bombasına karşısında bir benimsenmiş silâh gücü seçeneği yoktur.”³⁸⁰

³⁷⁹ BHUTTO, Zulfikar Ali : **Myth of Independence**, Oxford University Press, Karachi, 1969, s. 153 [BUTTO, Zülfikâr Ali : **Bağımsızlık Efsânesi**, Oksford Üniversitesi Yayınları, Karâçi,]’den aktaran : PATTANIK, Smruti S. (Dr., araştırma görevlisi) : “Pakistan’s Nuclear Strategy“, **Strategic Analysis** (A Monthly Journal of Institute for Defence Studies and Analysis (IDSA)), Vol. XXVII, No. 1, January-March 2003 , [__, “Pâkistan’ın Nükleer Silâh Stratejisi “, **Stratejik Çözümleme** (Savunma Çalışmaları ve Çözümlemeleri Enstitüsü __, Cilt XXVII, __, (Ocak-Mart 2003)].

³⁸⁰ CHEEMA, Zafer Iqbal : **Pakistan Nuclear Policies**, Attitudes and Postures, no.1, s. 105 [ÇİMA, Zafer İqbal, **Pakistan’ın Nükleer Silâh Politikaları**, Tutumlar ve Güç Yapılanmaları, nu. 1], s. 105’den aktaran : JALAL, Hamid and HASAN, Khalid : **Awakening the People** :

sözleriyle atom bombasının o dönem için Pâkistan için ne denli önemli olduğu ve Pâkistan'ın atom bombası yapmak ihtiyacının doğrudan Hindistanla bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Doğu Pâkistan'ın Hindistan'ın yardımıyla 1971 senesinde Pâkistan'dan ayrılması ve Hindistan'ın 1974 senesinde atom bombası denemesi yapması üzerine Pâkistan'ın atom bombası yapmak isteği iyice güçlenmiştir. Hindistan'ın bu denemelerine tepki gösteren Butto şunları söylemekteydi :

“Hindistan büyük bedeller ödeyerek ve büyük tehlikeleri göze alarak ve büyük fedâkârlıkta bulunarak, Pâkistan'ı tehdit etmek ve Pâkistan'a şantaj yapmak için nükleer silâha sâhip oldu... Siyâsal uzlaşmaya zorlamak, kıta altında (güneybatı Asya)'da baskı kurmak, komşu ülkeler üzerinde hegemonya tesis etmek için.”³⁸¹

Atom bombası sâhibi olduğunu 1987 yılında açıklayan Pâkistan'ın atom bombası yapma sebepleri mantıklı ve zorunlu sebepler olmak üzere, kendi gücüne güvenme ihtiyacı; ABD'nin silâh satışı sınırlamalarıyla, bilhassa Hindistan'la arasında oluşan stratejik dengesizliği gidermek isteği; ve destekleyici sebepler olmak üzere İslâm dünyasının önderliğini ele geçirmek isteği ve millî gurur olarak sayılabilir. ABD'nin ÇHC'yle Hindistan arasında 1962 senesinde vukuu bulan çatışmaların ardından Hindistan'a silâh sevk etmesi ve Pâkistan'la Hindistan arasında 1965 yılında çıkan çatışmalar sonucunda her iki ülkeye de silâh satmama kararı alması ve Pâkistan'ın iddiasına göre o dönemde Hindistan'ın elinde ABD yapımı silâhın ya hiç olmaması veya çok az miktarda bulunması ve ABD'nin bu yasak sebebiyle SSCB'nin Hindistan'a silâh yardımında bulunması bölgedeki stratejik dengeyi bozmuş ve silâh ve mühimmat bakımından Pâkistan'ın yabancı ülkelere ne kadar fazla bağımlı olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağımlılık Pâkistan'ın bütçesinde de delikler açmaktaydı. ABD ayrıca 1990lı yıllarda Pakistan'a nükleer silâh geliştirdiği için bazı bilgi ürünleri, silâh, mühimmat, teçhizat ve silâh yedek parçası satma yasağı da uygulamıştır.

Speeches of Zulfikar Ali Bhutto 1966-69, Pakistan Publications, Rawalpindi, 1970, [HAMİD, Celâl ve HASAN Halid : **İnsanları Uyandırmak : Zülfikâr Ali Butto'nun Konuşmaları 1966-69**, Pâkistan Yayınları, Ravâlpindi, 1970] s. 21'den aktaran : Pattanik, a. m.

³⁸¹ Pâkistan Meclisi tutanaklarından aktaran : Pattanik, a.m.

İslâm âleminin öncülüğü iddiası, başta zengin Arap ülkelerinden Pâkistan'ın atom bombası projesi için akçal yardım sağlamak maksadıyla ortaya atılmış ve bu konuda başarı sağlanmıştır. Ayrıca, Pâkistan her ne kadar bölgede Çin ve İran'ı dost olarak gördüğünü açıklasa da, atom bombasına sâhip olmakla bu ülkelerin bölgedeki, Orta Doğudaki ve ABD üzerindeki etkisini dengelemek amacını taşımaktaydı. Millî gurur konusunda ise, dönemin Başbakanı Navaz Şerif'in, Pâkistan'ın 1998 senesinde, Hindistan'ın atom bombası denemesinden sonra yaptığı atom bombası denemesini tâkiben söylediği şu sözler bu konuda daha fazla bir açıklama yapmayı gereksiz kılmaktadır :

“Sâdece bütün millet değil, İslâm ümmetinin tamamı Pâkistan'ı büyük başarısından dolayı selâmlamış ve bu karardan duydukları mutluluğu ifâde etmiştir.”³⁸²

“Pâkistan'ın başarısız bir devlet olduğunu düşünenlere tükürdükleri yalatılmıştır. Dünya şimdi Pâkistan'a saygı göstermeyi öğrenmiştir.”(2 Haziran 1998)³⁸³

Pâkistan'da nükleer silâha taraftar olanlar, bu silâhların Pâkistan'ın güvenliğini arttırdığını, Pâkistanla Hindistan arasında Pâkistan'ın nükleer silâhlara sâhip olduğundan beri ciddî bir çatışmanın olmamasını; ve Pâkistan'ın 1998 senesinde yaptığı nükleer silâh denemesinden sonra BM Güvenlik Kurulu'nun beş daimî üyesinin Keşmir sorununu kökünden çözecek ve Pâkistan ve Hindistan tarafından kabûl edilecek bir çözümün bulunması için iki ülke arasında doğrudan görüşmeler yapılması yönünde girişimde bulunmasına dayanarak, iddia etmektedir. Nükleer silâha karşı olanlarsa, esas itibariyle ülkenin içinde bulunduğu zor ekonomik şartları ileri sürerek, nükleer silâhların yapılmasına karşı çıkmaktadır. Bâzi stratejiciler de, Pâkistan'ın Hindistan'a göre yeryüzey derinliği fazla olmadığından, nükleer silâhların kullanılacağı bir savaşta Pâkistan'ın bu silâhlarının son raddede bir işe yaramayacağı ve bu sebeple asıl ağırlığın benimsenmiş taktik silâh güçlerine verilmesi gerektiğini savunmakta olduğu anlaşılmaktadır.

³⁸² Pattanik, a.m.

³⁸³ a.y.

Pakistan'ın nükleer öğretisiyle ilgili olarak söylenebilecek ilk husus, Pâkistan'ın nükleer silâh denemesi yaptığı 1998 senesine kadar, hem nükleer silâhsızlanmayı destekleyen hem de yeri geldiğinde, çok açıkça olmasa da Hindistan'a tehdit savurmak sûretiyle belirsizlik politikası izlediğidir. Bu politikanın unsurları olarak Pâkistan anılan dönemde NPT'ye taraf olmayı Hindistan'ın da bu anlaşmaya taraf olması şartına bağlamış; Güney Asya'da bir nükleer silâhlardan arındırılmış bölge kurulması isteğini hep öne sürmüştü; nükleer silâh programını hep Hindistan'ın da nükleer silâh geliştirmeye çalışmasıyla ilişkilendirerek, bölgedeki silâhlanmanın asıl sorumlusu olarak Hindistan'ı göstermiştir. Pâkistan 1998 senesinden sonra da bir nükleer öğretiyi resmen açıklamayacak bu belirsizlik politikasını sürdürmektedir. Pakistan'ın önceki Atom Enerjisi Kurulu Başkanı Emir Münir Ahmet Han'ın

“... gelecekte iki (Hindistan ve Pâkistan) ülke arasında çıkacak herhangi bir savaşta. Hindistan, Pâkistan'ın köşeye sıkıştığında gerçekten nükleer silâhlarını kullanacağı ihtimâlini göz ardı edemez.”³⁸⁴

ve nükleer silâhları ilk kullanan olma ilkesine taraftar olan Tümgeneral F.S. Lodi'nin

“Hindistan tarafından saldırıya uğrarsak, bu saldırı bir benimsenmiş silâhlarla yapılsa dahi, nükleer silâh kullanırız”³⁸⁵

ifâdelerine benzer ifâdelerden anlaşılacağı üzere, bu ifâdeler Pâkistan'ın izlediği belirsizlik politikasının bir parçası olabileceği ihtimali de göz ardı edilmemekle beraber, Pâkistan'ın ilk kullanan olma ilkesini dışlamadığı anlaşılmakta; ve Pâkistan Ordusu Stratejik Plânlar Dairesi'nden General Halid Kidvaî'nin

“Nükleer silâhlar tamamıyla Hindistan'a karşıdır. Caydırıcılığın başarısız olması hâlinde, Hindistan'ın : a -) Pâkistan'a saldırması ve ülkenin büyük

³⁸⁴ KHAN Munir Ahmed : “Nucleaization of South Asia ant its Regional and Global Implications“, **Regional Studies**, Autumn 1998, [HAN Münir Ahmet : “Güney Asya'da Nükleer Silâhların Yayılması ve Bunun Bölgesel ve Küresel Etkileri“, **Bölgesel Çalışmalar**, Sonbahar 1998] s. 43'den aktaran : Pattanik, a.m.

³⁸⁵ LODI, F.S. “Pakistan's Nuclear Doktrin“, **Defence Journal**, April 1999 [__, “Pâkistan'ın Nükleer Öğretisi“, **Savunma Dergisi**, Nisan 1999]’dan aktaran : Pattinik, a.m.

bir kısmını işgâl etmesi (alan eşiği); b -) Topraklarının veya hava kuvvetlerinin büyük bir kısmını tahrip etmesi (askerî eşik); c -) Pâkistan'ı ekonomik bakımdan boğmaya girişmesi; d -) Pâkistan'ı siyâsal karmaşaya sürüklemesi veya Pâkistan'da büyük çapta dâhilî yıkıcılığa başvurması hâlinde (nükleer silâhlar) kullanılır.”³⁸⁶

ifâdesi, ki bu ifâdede ileri sürülen hususların yanlış olduğu vb. bir husus resmen ilân edilmemiştir, Pakistan'ın hangi durumlarda nükleer silâh kullanılacağı anlamına gelen **nükleer silâh kullanma eşiğinin** ne olduğunu ortaya koyan bir veridir. Ancak, Pâkistan'ın NATO'nun benimsediği **esnek mukâbele öğretisine** benzer bir öğretiyi benimsemesi gerektiğini ileri süren çözümlenecilerde bulunmakta ve Pâkistan'ında fiilî bir durumda böyle davranacağı düşünülmektedir.

Düşmanın askerî vb. merkezlerin hedef alınması anlamına gelen **düşmanın güç merkezlerinin hedef alınması** ilkesiyle yine düşmanın nüfusun veya ekonomik etkinliğini yoğun olduğu vb. merkezlerin hedef alınması anlamına gelen **düşmanın değer merkezlerinin hedef alınması** ilkelerinden hangisinin esas alınacağı da henüz resmen kesinlik kazanmamış olup bu hususta da yoğun bir tartışma devam etmektedir. Ayrıntılar üzerinde cereyan eden bu tartışmalara mukâbil, nükleer silâhların ancak ülkenin toprak bütünlüğünün tehlike altında olması hâlinde kullanılması ilkesi üzerinde genel bir fikir birliği olduğu söylenebilir.

Pâkistan Dışişleri Bakanı Abdül Settar'ın 2001 senesinde ABD'ye yaptığı bir ziyâret esnâsında, ülkelerin kendilerine yönelen saldırıları bertaraf etmekte benimsenmiş silâh güçlerine dayanamaması hâlinde bunun doğal sonucu olarak nükleer caydırıcılığa güvenmenin arttığını söylediği³⁸⁷ dikkâte alındığında, Pâkistan'ın caydırıcılığının esas ağırlığını benimsenmiş silâh güçlerine dayandırmak istediği anlaşılmaktadır. Pâkistan'ın dışişleri bakanlığını yapmış bir başka kişi olan Ağa Şâhî de, Pakistan'ın en az nükleer caydırıcılığının uçaklardan ve yerde konuşlu dizgellerle fırlatılan kısa menzillî silâhlara dayandırılarak Pâkistan'ın nükleer silâh

³⁸⁶ Pattanik, a.m.

³⁸⁷ a.y.

öğretisinin şartlara göre esneklik göstermesinin sağlanması gerektiğine işaret etmiştir.³⁸⁸ Hindistan'la Pâkistan arasında, nükleer silâh kullanma eşiğinin yüksekliğinin benimsenmiş silâh gücü dengesi ile ters orantılı olması sebebiyle **nükleer silâh eşitliği** yerine **nükleer silâh dengesinin** kurulması gerektiğini düşünen çözümleneciler de bulunmaktadır.

Pâkistan bir savaşta benimsenmiş silâh caydırıcılığının çökmesi hâlinde taktik nükleer silâhlarını kullanmayı da göz ardı etmemektedir.³⁸⁹ Pâkistan'ın içinde bulunduğu ekonomik zorluklar sebebiyle benimsenmiş silâh güçlerini azaltma veya en azından bu güçlerin büyütülmemesi yönündeki baskı nükleer silâhların imâlinin değil ama işler hâlde tutulmalarının benimsenmiş silâh güçleri karşılaştırıldığında çok ucuza çıkması, Pâkistan'ı ilk kullanan olma ilkesini ve dolayısıyla nükleer silâha sahipliğini devam ettirmektedir.

1.2.1.2.7 – Japonya, Güney Kore ve Tayvan

Japonya. anayasası ve nükleer silâh üretmemek, sâhip olmamak ve bulundurmamak ilkeleri uyarınca gerçek bir tehdit olmamakla birlikte, bilimsel yetkinliği ABD'yle çok yakın ilişkileri, barışçıl nükleer enerji alanında ulaştığı ileri nokta sebebiyle, gelecekte bir tehdit oluşturma ihtimâli vardır. Bu ihtimâl, Japonya'da bilhassa 1970'li yıllarda nükleer silâh edinilmesi hususunda yürütülen tartışmalar; Demokratik Kuzey Kore Cumhuriyeti'nin nükleer silâh programı ve denemeleri; ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1954 yılında doğmuş bir kişinin ilk defa başbakan olması ve Japonya'nın bu tür girişimlerde bulunabileceği yönünde açıklamalarda bulunması; Japonya'nın ABD'nin Irak'a yaptığı saldırıya da, sivil alanlarda olsa da, destek vermek için anayasasını zorlamak sûretiyle, anayasanın Japon askerlerinin yurt dışında görev alamazlık ilkesini dolaylayarak Irak'a asker

³⁸⁸ a.y.

³⁸⁹ ISMET, Saeed : “Strategy for Total Defence : A Conceptual Nuclear Doctrine“, **Defence Journal**, March 2000 [İSMET, Sait : “Topyekûn Savunma Stratejisi : Bir Kavramsal Nükleer Öğreti“, **Savunma Dergisi**, Mart 2000]’den aktaran : Pattanik, a.m.

göndermesi, güçlendiği konusunda genel bir kanaât oluşmuş; fakât Japonya Başbakanı Shinzo Abe'nin, Japonya'nın barışçıl anayasasına rağmen özsavunma için gereken miktarda nükleer silâh sâhipliğine engel oluşturmadığı, ancak buna rağmen nükleer silâh edinmeyi düşünmediklerini, bilhassa DKHC'nin 9 Ekim 2006 târihideki atom bombası denemesinden sonra ifâde etmesi bu endişeyi yatıştırmıştır.^{390 / 391} DKHC'nin söz konusu denemesi üzerine Japonya'da başlayan

³⁹⁰ 6150 "Japan Able To Develop Nuclear Weapons", (via Agence France Press (AFP)), **Space War Website**, Nov 30, 2006, erişim : < http://www.spacewar.com/reports/Japan_Able_To_Develop_Nuclear_Weapons_999.html >, 20 Aralık 2006 ["Japonya Nükleer Silâh Yapacak İmkâna Sâhiptir", (Fransız Haber Kurumu (FHK)'ndan aktarma), **Uzay Savaşı Ağ Yöresi**, 30 Kasım 2006]; 6151 "Abe Downplays Feud On Japanese Nuclear Weaponization Option", (via Agence France Press (AFP)), **Space War Website**, Nov 6, 2006, erişim : < http://www.spacewar.com/reports/Abe_Downplays_Feud_On_Japanese_Nuclear_Weaponization_Option_999.html >, 20 Aralık 2006 ["Abe Japonya'nın Nükleer Silâhlanma Seçeneği Etrafında Kopan Fırtınayı Önemsemedi", (Fransız Haber Kurumu (FHK)'dan aktarma), **Uzay Savaşı Ağ Yöresi**]; 6183 "Nuclear question still nags at Japan", **Christian Science Monitor Website**, November 6, 2006, erişim : Christian Science Monitor < <http://www.csmonitor.com/2006/1106/p06s01-woap.html> >, 20 Aralık 2006 ["Nükleer silâh sorusu Japonya'yı hâlâ meşgul ediyor"]; 6152 "Japan Should Reexamine Its Nuclear Weapons Ban, Ruling Party Official Says", **Washington Post Website**, October 16, 2006, erişim : < <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/10/15/AR2006101500657.html> >, 20 Aralık 2006 ["İktidar Partisinin Yetkilisi : Japonya Nükleer Silâh Yasağını Tekrar Gözden Geçirmeli", **Vaşington Postası Ağ Yöresi**, 16 Ekim 2006]; 6153 "Nuclear option debate still splits Japanese leadership", **International Herald Tribune Website**, November 5, 2006, erişim : < http://www.iht.com/articles/ap/2006/11/05/asia/AS_GEN_Japan_Nuclear_Weapons.php >, 20 Aralık 2006 ["Nükleer silâh seçeneği Japon liderleri böldü", __, 5 Kasım 2006]; 6154 "Japan won't go nuclear, PM vows ", **Australia Broadcast Company (ABC) Website**, October 10, 2006, erişim : < <http://www.abc.net.au/news/newsitems/200610/s1760177.htm> >, 20 Aralık 2006 ["Başbakan Japonya'nın Nükleer Silâh Sahibi Olmayacağına Dair Söz Verdi", **Avustralya Haber Kurumu (AHK) Ağ Yöresi**.]; 6155 "Japan gives assurances it won't go nuclear", **International Herald Tribune Website**, October 18, 2006, erişim : < <http://www.iht.com/articles/2006/10/18/asia/web.1018cnd-korea.php> >, 20 Aralık 2006 ["Japonya Nükleer Silâh Yapmayacağına Dair Taahhütte Bulundu"]; 6156 "Japan's Abe to China's Hu: We Won't Go Nuclear", **NewsMax Website**, erişim : < <http://www.newsmax.com/archives/articles/2006/11/20/111023.shtml> >, 20 Aralık 2006 ["Japonya Başbakanı Abe ÇHC Devlet Başkanı Hu'ya ' Nükleer Silâh Üretmeyeceğiz ' dedi", **En Çok Haber Ağ Yöresi**]. Bu tartışmaya dışarıdan katılıp Japonya'nın nükleer silâh sahibi olması gerektiği görüşünde olanlar da vardır : 6157 YOSHIBUMI, Wakayama : "Thinking the unthinkable : Toward Japanese Nuclear Armament?", interview with Emmanuel Todd, **Z Net Website**, December 04, 2006, via IHT/Asahi Shimbun, November 11, 2006, erişim : < <http://www.zmag.org/content/showarticle.cfm?ItemID=11551> >, 20 Aralık 2006 [YOŞİBUMİ, Wakayama, "Düşünülmeiyeni düşünmek : Japonya Nükleer Silâhlanmaya Doğru mu Gidiyor?", Emmanuel Tod'la mülâkat, **Z Net Ağ Yöresi**, 4 Aralık 2006, International Heral Tribune /Ashai Şinbun, 11 Kasım 2006'dan aktarma.]; 6159 "Abe: Japan to stick to non-nuke principles", **People's Daily Website**, November 21, 2006, erişim : < http://english.peopledaily.com.cn/200611/20/eng20061120_323578.html >, 28 Şubat 2007 ["Abe : Japonya nükleer silâh sâhibi olmama ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalacaktır.", **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**, 21 Kasım 2006].

³⁹¹ Japonya'nın bir nükleer silâh gücü olmasını engelleyen etkenler üzerine yapılmış bir çalışma için bkz. : 5313 HUGHES, Llewelyn : "Why Japan Won't Nuclear (Yet)?" , **Massachusetts**

nükleer silâh üretip üretmeme tartışmasını başlatanları ÇHC, bu tartışmayı DKHC üzerinde baskı yapması için kendisine baskı yapmak maksadıyla başlatmakla suçlamıştır.³⁹²

Japonya, bilhassa ÇHC'nin 1964 senesinde ilk atom bombası denemesini başarıyla gerçekleştirmesi üzerine 1967 senesinde, ABD'yle yaptığı güvenlik anlaşması sonucunda ülkesinde bulundurduğu nükleer silâhlar sebebiyle ÇHC için bir sorun oluşturmuştur. ABD Japonya'yı işgâl altında tutarken Çiçi Cima, İvo Cima ve Okinava adalarında nükleer silâh bulundurmıştır Bu adaların tekrar Japonya'nın hâkimiyetine geçmesiyle birlikte bu silâhların söz konusu adalardan çekilmesine rağmen ABD bu adalarda gizlice nükleer silâh bulundurmak istemiş ve 1968 senesinde iki ülke arasında varılan anlaşma gereğince bu izin, en azından sürekli olmayıp âcil durumlar için Japon hükümetinden alınmışlığı kuvvetle muhtemeldir.³⁹³ Benzer bir antlaşma 1972 senesinde yapılmıştır. Japonya'da 1954'le 1972 seneleri arasında toplam miktarı hiçbir zaman 1000 adedi geçmemek üzere 19 değişik türde nükleer silâh bulunmuştur. Ayrıca, Japonya'nın limanlarını ziyaret eden ABD gemilerinde de sürekli olarak nükleer silâhlar, iki ülke arasında 1960 senesinde sözleşilen güvenlik antlaşmasına eklenen gizli bir mutâbakatnâme uyarınca, mevcuttu. ABD Başkanı Eisenhower'ın görev süresinin sonu itibariyle Okinava'da 800, Tayvan'da yaklaşık 12, Guam'da 225, Filipinler'de 60, Güney Kore'de 600 olmak üzere yaklaşık 1700 adet nükleer silâh mevcuttu.³⁹⁴ 1961 senesinde Pasifik

Intitire of Technology Website, erişim : < [http://web.mit.edu/polisci/students/lhughes/Hughes_Why_Japan_Wont_Go_Nuclear_\(yet\)_Final.pdf#search=%22%22Why%20do%20stat%20build%20nuclear%20weapons%3F%22%22](http://web.mit.edu/polisci/students/lhughes/Hughes_Why_Japan_Wont_Go_Nuclear_(yet)_Final.pdf#search=%22%22Why%20do%20stat%20build%20nuclear%20weapons%3F%22%22) >, 24 Eylül 2006 [HUYGS, Levelin : "Japonya Neden Nükleer Silâh Edinmeyecek (Şimdilik)?" , **Masaçusets Teknik Üniversitesi Ağ Yöresi**].

³⁹² 6158 "A nation's credit should never be taken as a matter of no consequence", **People's Daily Website**, November 28, 2006, erişim : < http://english.peopledaily.com.cn/200611/28/eng20061128_326019.html >, 20 Aralık 2006 ["Bir ülkenin itibarı heba edilmemeli", **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**, 28 Kasım 2006.].

³⁹³ Japonya'yla ABD arasında 1963 senesinde benzer bir anlaşma için yapılmış ön görüşme metnin aslı için bkz. : ABD Tokyo Büyükelçiliğinden ABD Dışişleri Bakanlığına Çekilmiş Telgraf, 4 Nisan 1963, erişim : < <http://nautilus.org/archives/library/security/foia/Japan/Reisch040463.PDF> >, 23 Mart 2007

³⁹⁴ Tayvan'ın nükleer silâh edinme hakkındaki başkaca görüşleri için bkz. : dn. : 582.

bölgesinde karada konuşlandırılmış toplam 3200 adet nükleer silâhın 2600 adedi Güney Kore ve Okinava'da bulunmaktaydı.³⁹⁵ Güney Kore'ye muhtelif tipteki nükleer silâh sevkiyatının ilk bölümü 1958 senesinde başlamış ve 1964 senesinde 155 mm.lik Hovitzer toplarının sevkiyle bitmiştir. Bu dönem zarfında Güney Kore'de en fazla 950 adet nükleer silâh başlığı bulunmuştur. Dört tip nükleer silâh 1991 senesine kadar Güney Kore'de bulundurulmuştur. 1974 senesinde Japonya'nın Okinava adasındaki Kadena Hava Üssü ve Filipinlerdeki Klark Hava Üssüyle birlikte Çin'i kuşatan üç üstün biri olan ve Çin'e 390 km. mesâfede bulunan Kusan Hava Üssünde dört adet Fantom uçağı nükleer silâhlarla yüklü olarak pist başında kalkışa hazır olarak bekletilmekteydi. Güney Kore'de nükleer silâhlar Kolbem ve Ames Kampı, Kusan, Osan ve Kvang Cu hava üssülerinde muhafaza edilmekteydi. Güney Kore'deki savaş başlıklarının sayısı 1976 sensinde 540, 1991 senesinde de 100 adede düşürüldükten sonra 1991 senesinde bu bölgede bulunan nükleer silâhlarının hepsini ABD geri çekmiştir.³⁹⁶

³⁹⁵ NORRIS, Robert S.; ARKIN, William M.; and BURR, William : "Where They Are", **The Bulletin of Atomic Scientists**, vol. 55, no. 06, November/December 1999, erişim : The Bulletin of Atomic Scientists Website < http://www.thebulletin.org/article.php?art_ofn=nd99norriss_024 >, 21 Aralık 2006 [__, Vilyam M. ARKİN ve Vilyam BÖR, "Buldukları Yerler", **Atom Bilginleri Bülteni**, cilt : 55, sayı : 06, Kasım / Aralık 1999, erişim : Atom Bilginleri Bülteni Ağ Yöresi __]; NORRIS Robert S.; ARKIN, William M.; and BURR, William : "How much did Japan know?", **The Bulletin of Atomic Scientists**, vol. 56, no. 1, January/February 2000, pp. 11-13/78-79, erişim : Bulletin of the Atomic Scientist Website < http://www.thebulletin.org/article.php?art_ofn=jf00norriss >, 21 Aralık 2006 [__, Vilyam M. ARKİN ve Vilyam BÖR, "Japonya ne kadarını biliyordu?", **Atom Bilginleri Bülteni**, cilt : 56, sayı : 1, Ocak / Şubat 2000, s. 11-13 / 77-78, erişim : Atom Bilginleri Bülteni Ağ Yöresi __]. ABD hükümeti ve kurumlarının Japonya'da konuşlandırılmış nükleer silâhlara dair gizli yazışmaları için bkz : 6160 "U.S. Nuclear Weapons on Chichi Jima and Iwo Jima", **National Security Archive Electronic Briefing Book**, 13 December 1999, erişim : < <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB22/index.html#docs> >, 20 Aralık 2006 ["ABD'nin Çiçi Cima ve İvo Cima'daki Nükleer Silâhları", **ABD Ulusal Güvenlik Belgeligi Elektronik Bilgilendirme Kitâbı**, 13 Aralık 1999]. Bu silâhların Japonya topraklarında bulunduğu hususunun bazı dönemler itibariyle Japon hükümetlerinden gizli tutulduğu bilinmekle beraber söz konusu dönemlere ilişkin muhtelif bilgiler mevcuttur. Ayrıca, Japon halkının nükleer silâhlar konusunda hassasiyeti bilindiğinden ve Japonya'da ABD'ye ait nükleer silâhlar bulunduğu sırrının ortaya çıkması sebebiyle ABD yanlısı politika izleyen Liberal Parti'nin iktidarı kaybetmesinin önüne geçmek için ABD bazı dönemlerde nükleer silâhların patlayıcı düzeneklerini veya patlayıcılarını Japonya topraklarında tutmadığı anlaşılmaktadır.

³⁹⁶ 6382 yzr.a.y.: "A history of U.S. Nuclear Weapons in South Korea", **The Nuclear Information Project Website**, t.y., erişim : < <http://www.nukestrat.com/korea/koreahistory.htm> >, 23 Mart 2007 [__ : "Güney Kore'deki ABD Nükleer Silâhlarının Tarihi", **Nükleer Silâh Bilgilendirme Projesi Ağ Yöresi**]; 6383 yzr.a.y. : "Camp Ames ", **Global Security**

1.2.1.2.8 – İsrail

1948 senesinde başlayan; Fransa tarafından İsrail'in Şüveyş Kanalı Bunalımındaki rolü karşılığında İsrail'e gizli yollardan teknoloji yardımıyla; ve 1956 senesinde Fransayla bir nükleer reaktör almak için yaptığı gizli antlaşmayla devam eden İsrail'in nükleer silâh programı³⁹⁷, her ne kadar İsrail tarafından hâlâ gizli tutulmaya çalışılsa da artık herkesin bildiği ve açıkça konuşulan bir sır hâlini almıştır. Bu sır İsrail Başbakanı Ehud Olmert tarafından imâ yoluyla açıklanmıştır.³⁹⁸ Bu açıklama üzerine İsrail Başbakanlığı'ndan yapılan İsrail'in Orta

Website, t.y., erişim : < <http://www.globalsecurity.org/military/facility/camp-ames.htm> >, 23 Mart 2007 [__ : “Ames Kampı“, **Dünya Güvenliği Ağ Yöresi**].

³⁹⁷ 6282 FARR, Warner D. (LTC, U.S. Army) : “The Third Temple's Holy Of Holies: Israel's Nuclear Weapons“, **USAF Counter Proliferation Center**, Counter Proliferation Papers, Future Warfare Series, No. 2, erişim : USAF Air University Website < <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cpc-pubs/farr.htm> >, 24 Aralık 2006 [FARR, Warner D. : “Üçüncü Tapınak Kutsallarının Kutsalı : İsrail'in Nükleer Silâhları“, **ABD Hava Kuvvetleri Üniversitesi Silâhların Yayılmasını Önleme Merkezi**, Silâhların Yayılmasını Önleme Çalışmaları, Gelecekte Savaşlar Serisi, sayı : 2, erişim : ABD Hava Kuvvetleri Üniversitesi Ağ Yöresi __]. Bu makâlenin özgün başlığında geçen ‘Üçüncü Tapınak “Kudüs’de Hz. Süleyman tarafından M.Ö. 10. yy.da yapılmış ve M.Ö. 586 senesinde Bâbilliler tarafından yıkılmış ve bunun yerine M.Ö. 515 yılında yapılan ikincisi 70 yılında Romalar tarafından yıkılmış Hz. Süleyman tapınağı yerine inşa edilmek istenen ve bilhassa Ortodoks Yahûdilikte bir ibâdet unsuru hâline gelerek, çok önemli bir simge olmuş üçüncü tapınağı ifâde etmektedir. “Kutsalların Kutsalı“, birinci tapınakta yer alan ve inşa edilecek üçüncü tapınakta da yer alacak kutsal eşyaların saklandığı iki bölümden, içinde On Emir Tabletleri'nin bulunduğu Ahit Sandığı'nı, İsrail krallarının tahta çıkarken yağlanırken kullandıkları yağ kâsesini, Tanrının Yahudiler çölde kırk yıl boyunca dolaştığı süre içinde onları içindeki yiyecekle (Man) beslediğine inanılan kâseyi ve Hârun'un Asası'nın saklandığı ve bu sebeple en kutsal sayılan odanın adıdır.

³⁹⁸ 6283 KEINON, Herb : “PMO denies that Olmert disclosed Israel's nuclear hand“, **Jarusalem Post Website**, December 11, 2006 (updated December 12, 2006), erişim : < <http://www.jpost.com/servlet/Satellite?cid=1164881872535&pagename=JPost/JPArticle/ShowFull> >, 24 Aralık 2006 [KEYNIN, Örb : “Başbakanlık Olmert'in İsrail'in nükleer silâh elini açıkladığını yalanladı“, **Kudüs Postası**, 11 Aralık 2006 (güncelleme : 12 Aralık 2006), erişim : Kudüs Postası Ağ Yöresi]. Haberb olmert'in sözleri şu şekilde verilmiştir : “Israel is a democracy, Israel doesn't threaten any country with anything, never did,” he said. "The most that we tried to get for ourselves is to try to live without terror, but we never threaten another nation with annihilation. Iran openly, explicitly and publicly threatens to wipe Israel off the map. Can you say that this is the same level, when they [Iran] are aspiring to have nuclear weapons, as America, France, Israel, Russia?". Olmert'in bu açıklamasının görüntüleri için bkz. : “Olmert ammette: Israele ha l'atomica“, **Google Video Website**, December 16, 2006, erişim : < <http://video.google.com/videoplay?docid=-6626313843549492144&q=Olmert> >, 23 Aralık 2006 [__, **Google Video Ağ Yöresi**, 16 Aralık 2006]; “Olmert admits Israel has nuclear weapons“, **YouTube Website**, December 13, 2006 (added), erişim : < <http://youtube.com/watch?v=tRrpvyZ9OQ0&mode=related&search=> >, 23 Aralık 2006 [“Olmert İsrail'in nükleer silâhları olduğunu kabul ediyor“, **YouTube Ağ Yöresi**, görüntünün yüklenme târihi : 13 Aralık 2006]. İsrail'in nükleer silâhları hakkında oldukça ayrıntılı bilgi için bkz. : FRENKIEL Olenka

Doğu'da nükleer silâhı kullanan ilk taraf olmayacağı açıklaması da Olmert'in açıklamasını teyit eder niteliktedir. Ayrıca Olmert'in açıklaması, İsrail'in nükleer silâh geliştirmesine yardımcı olmuş İngiltere ve ABD yetkililerince de çeşitli vesile ve şekille de doğrulanmıştır.³⁹⁹ Ancak, İsrail Başbakanı Olmert daha sonra yaptığı bir açıklamada İsrail'in muğlaklık politikasını tekraren, İsrail'in nükleer silâhları Orta Doğu'ya getirecek ilk devlet olmayacağını ve bu politikanın değişmediğini ve değişmeyeceğini söylemiştir.⁴⁰⁰

İsrail nükleer silâhları konusunda muğlaklık politikası izlemektedir. Bir başka ifâdeyle İsrail ne nükleer silâhlara sâhip olduğunu kabûl etmektedir ne de reddetmektedir. Bu politikanın şu ana kadar İsrail'in lehine çalıştığı söylenebilir. Bu politika sâyesinde İsrail başta ABD olmak üzere Batı dünyasının nükleer silâhlar konusunda üstüne gelmesini engellemiş ve hâtta Batıdan yardım almış; Orta Doğu ülkelerinin nükleer silâh edinmesi için bir bahane yaratmamış; fakât, bu devletleri sürekli olarak bu konuda kararsızlığa sevk etmiştir. İsrail'in nükleer silâh edinmesindeki en büyük kolaylığı, dönemin İsrail Başbakanı Golda Meir'in 26 Eylül 1969 târihinde dönemin ABD Başkanı Richard Nixon'la baş başa yaptığı görüşmede

: "Israel's Secret Weapon ", belgesel televizyon programı, **British Broadcast Corporation Television**, channel 2, 17 March 2003, 23:20 G.M.T., erişim : < <http://video.google.com/videoplay?docid=-234685330662058240> >, 23 Aralık 2006 [__ : "İsrail'in Gizli Silâhı ", **İngiliz Yayın Kurumu Televizyonu**, 2. kanal, 17 Mart 2003, Grinviç saatiyle 23:20]; 6290 "Incoming U.S. Defense Secretary tells Senate panel Israel has nuclear weapons", Haaretz Website, last update : December 9, 2006, erişim < <http://www.haaretz.com/hasen/pages/798405.html> >, 6 Mart 2006 ["Göreve Gelecek ABD Dışişleri Bakanı Seneto'da Panel'de İsrail'in Nükleer Silâhları Bulunduğunu Söyledi", __, son güncelleme : 12 Aralık 2006].

³⁹⁹ WILLIAMS, Dan : "Israelis piqued by Gates nuclear "confirmation", **Reuters**, December 7, 2006 [VİLYAMS, Den : "Gates İsrailileri "nükleer silâh teyidiyle "öfkelenirdi", **Royters**, 7 Aralık 2006]'dan aktaran : Yahoo News **Website** [Yahoo Haber Ağ Yöresi], erişim : < http://news.yahoo.com/s/nm/nuclear_israel_gates_dc >, 23 Aralık 2006; 6284 "Israel's nuclear arsenal 'not a secret,' says Straw", **Muslim News Website**, November 21, 2006, erişim : < <http://www.muslimnews.co.uk/index/press.php?pr=238> >, 23 Aralık 2006 ["İsrail'in nükleer cephâneliği ' bir sır değildir ' diyor Strov", **Müslüman Haberleri Ağ Yöresi**, 21 Kasım 2006].

⁴⁰⁰ 6288 "Olmert says there is no change in Israels nucler policy", **Middle East Times Website**, December 13, 2006, via Agence France Pres (AFP), erişim : < <http://www.metimes.com/storyview.php?StoryID=20061212-110219-5024r> >, 2 Ocak 2007 ["Olmert İsrail'in nükleer silâh politikasında bir değişiklik olmadığını söyledi" __, 13 Aralık 2006, Fransız Haber Kurumu mahreçli haber.].

varılan anlaşma gereğince, ABD'nin İsrail'de yürüttüğü nükleer silâh ve programı aramalarına son vermesi karşılığında İsrail'in nükleer silâh geliştirmeye gizlice devam etmesi; nükleer silâh denemesi yapmaması; İsrail'in nükleer silâh sâhibi olduğunu ilân etmemesini; ve nükleer silâh kullanma imâsında bulunmamasını öngören anlaşma olmuştur.⁴⁰¹

Bazı çözümleneciler 1990 senesinde Irak lideri Saddam Hüseyin'in İsrail'i yerle bir etme tehdidi üzerine, bilim bakanı olmasından kısa bir süre sonra Atom Enerjisi Komisyonu üyesi de olan Prof. Yuval Ne'eman'ın, İsrail'e kitle imha silâhlarıyla yapılacak bir saldırının bedelinin çok ağır olacağını söylemesinden dokuz ay sonra, ABD'nin Irak'a birinci saldırısı esnâsında Irak'ın İsrail'e benimsenmiş savaş başlığı taşıyan füzeler fırlatmasının asıl sebebinin İsrail'in sâhip olduğu nükleer silâhlar olduğunu ileri sürmektedir. 1973 senesinde Arap ülkeleriyle İsrail arasında meydana gelen Yom Kippur savaşında Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın, savaşın amacı olarak İsrail'i haritadan silmek yerine daha mütevazı hedeflerle yetinmesinin asıl sebebinin de, yine İsrail'in o târihte dahi çeşitli nükleer

⁴⁰¹ 6285 MELMAN, Yossi : "Let the World Worry", **Ha'aretz**, December 13, 2006, erişim : < http://www.fmep.org/analysis/articles/let_the_world_worry.html >, 1 Ocak 2007 [__ : "Dünya Endişelensin", __, 13 Aralık 2006]. "Dünya endişelensin" sözü İsrail Devlet Başkanı Efraim Katzir'in 1974 senesinde "İsrail nükleer imkânlara sâhipdir." ifâdesi üzerine kendisine bu sözlerinin korku yarattığını ve doğru olup olmadığı sorusuna verdiği cevaptır. Bu cevabı asıl önemli kılan husus ise, Katzir'in Vayzman Bilim Enstitüsünde araştırmacı olarak çalışmışlığı; başından beri İsrail'in nükleer silâh geliştirme programının içinde bulunması; 1962 senesinde İsrail'de denetlemelerde bulunan Amerikan heyetine Dimona reaktöründe eşlik etmişliği sebebiyle ne dediğinin çok iyi farkında olmasıdır.

İsrail'in nükleer silâh programını geliştirmesine ABD'nin nasıl göz yumduğunu yeni açıklanan belgelere göre incelenmesi için bkz. : 6286 COHEN, Avner (senior research fellow at the Center for International and Security Studies at the University of Maryland and author of "Israel and the Bomb"(Columbia University Press) and BURR, William (senior analyst at the National Security Archive at George Washington University), "Untold Story of Israel's Bomb", **Washington Post Website**, April 30, 2006, erişim : < http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2006/04/28/AR2006042801326_pf.html >, 2 Ocak 2007 [KOHEN, Avner (Meriland Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Çalışmaları Merkezi kıdemli araştırmacısı ve "İsrail ve Bomba" adlı kitabın yazarı) ve BÖR, Vilyam (Coc Vaşington Üniversitesi Ulusal Güvenlik Belgeligi kıdemli araştırmacısı) : "İsrail'in Bombasının Anlatılmamış Hikâyesi", **Vaşington Postası Ağ Yöresi**, 30 Nisan 2006]; COHEN, Avner and BURR, William : "Israel Crosses the Treshold", **Bulletin of the Atomic Scientist**, Vol. 62, no. 3, May / June 2006, s. 22-30, erişim : Bulletin of the Atomic Scientists Website < http://www.thebulletin.org/article.php?art_ofn=mj06cohen >, 2 Ocak 2007 [KOHEN, Avner ve BÖR, Vilyam : "İsrail Eşiği Aşıyor", **Atom Bilginleri Bülteni**, cilt : 62, sayı : 3, Mayıs/Haziran 2006, erişim : Atom Bilginleri Ağ Yöresi __].

silâhlara sâhip olması ve bu silâhları savaşın aleyhinde gelişmesi üzerine kullanmak maksadıyla harekete geçmesinin olduğu ileri sürülmektedir.⁴⁰² Ancak, İsrail'in nükleer silâhları son çâre olarak kullanmak öğretisinin de İsrail'e yönelik sınırlı hedefli saldırıları kışkırttığı da ileri sürülmüştür.⁴⁰³ Ayrıca, İsrail'in nükleer silâhlarıyla ABD'ye şantaj yaparak Arap ülkelerinin petrol ambargosu ve SSCB politikaları karşısında ABD'nin İsrail'i desteklemesini ve İsrail'e yapılan sivil ve askerî yardımların sürekliliğini sağladığı da ileri sürülmektedir.

İsrail'in denizatlılara yüklenmiş nükleer silâhları olduğu iddia edilmektedir.⁴⁰⁴

2 – ÇHC'nin Nükleer Savaş Öğretisi

ÇHC'nin 2000 senesine kadar dizgeleştirilmiş bir nükleer silâh ve savaş politikası ortada yoktur. Pande de aynı görüşü ileri sürmekte ve 1980'lere kadar ÇHC'nin nükleer silâh gücüyle dış politikası arasında bir bağ kuramadığını söylemektedir.⁴⁰⁵ Ancak, kurulduktan sonra, önce ABD'nin sonra da SSCB'nin ciddi tehdidiyle karşı karşıya kalan; Kore ve Vietnam Savaşlarını yaşayan ÇHC'nin, bizce çok sâde bir nükleer silâh öğretisi vardı, ki o da bu silâha sâhip olmak ve böylece en az seviyede de olsa bir nükleer silâh caydırıcılığına sâhip olmaktı. ÇHC'nin uzun

⁴⁰² a.m.; Farr, a.m.

⁴⁰³ 6287 FELDMAN, Noah : "Islam, Terror and the Second Nuclear Age", **The New York Times Website**, October 29, 2006, erişim : < <http://www.nytimes.com/2006/10/29/magazine/29islam.html?ex=1319774400&en=072d0d0ae9ef345d&ei=5090&partner=rssus> >, 2 Ocak 2007 [__ : "İslâm, Tedhiş ve İkinci Nükleer Silâh Çağır", **New York Taymıs Ağ Yöresi**, 29 October 2006, erişim : Nev York Taymıs Ağ Yöresi __].

⁴⁰⁴ 6289 "Israel Has Sub-Based Atomic Arms Capability", **Washington Post Website**, June 15, 2002, erişim : < <http://www.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn/A54225-2002Jun14?language=printer> >, 6 Mart 2007 [İsrail'in Denizatlılara Yüklenmiş Atom Silâhları Var", **Vaşington Postası**, 15 Haziran 2002]; 6291 "Israel deploys nuclear arms in submarines", **The Independent Website**, October 12, 2003, erişim : < <http://observer.guardian.co.uk/international/story/0,6903,1061381,00.html> >, 6 Mart 2007 ["İsrail Denizatlılara Nükleer Silâhlar Yüklüyor", **Bağımsız Ağ Yöresi**, 12 Ekim 2003, erişim : Bağımsız Ağ Yöresi].

⁴⁰⁵ Pande, a.g.m.

zaman boyunca, en azından Batılılarca bilinmeyen, nükleer savaş öğretisiyle ilgili olarak bir Çin’li subayın, ÇHC’ye yönelik bir nükleer silâh saldırısına karşı bir nükleer silâh saldırısının saldırıya uğranmasından günler, haftalar ve hâтта aylar sonra yapılabileceğini söylemişliği⁴⁰⁶, bazı çözümleneciler tarafından, bu taktiğin düşmanı sürekli bir rahatsızlık içinde tutma taktiği olarak yorumlanmışsa da⁴⁰⁷, kanâatimizce bu süre teknik yetersizlik sebebiyle hazırlık ve siyâsal çözümleneler için ihtiyaç duyulan vakit olmalıdır.

Dang Xiaoping’in 1985 senesinde ÇHC’nin gelecek elli sene içinde büyük bir nükleer ya da benimsenmiş silâhlarla savaşa girmeyeceği yönündeki kararına rağmen, yine aynı târihlerde yapılan bir toplantıda bir nükleer savaş ihtimalinin göz ardı edilemeyeceğine ve HKO’nun nükleer ve kimyasal silâh saldırısına karşı eğitilmesine karar verilmiştir.⁴⁰⁸ 1987 senesine doğru Stratejik Füze Kuvvetleri geniş kapsamlı böyle bir öğreti hazırlamak için çalışmaya başlamıştır. Batıda böyle bir politikanın formüleştirildiğinin ilk işâretleri, General Li Jijun’un yaptığı bir konuşmada sarf ettiği şu sözlerde görülmüştür :

“Çin’in nükleer stratejisi doğası itibariyle tamamen savunma amaçlıdır. Nükleer silâhlar geliştirme kararı Çin’in nükleer savaş tehdidi karşısında almak zorunda olduğu bir karardı. Az bir miktarda nükleer mühimmat öz savunma maksadıyla bulundurulmaktadır... Çin’in stratejisi tamamıyla, diğer nükleer silâh güçleri tarafından Çin’e karşı uygulanabilecek nükleer savaş şantajını ihtimalini caydırmaya odaklanmış savunmacı niteliktedir.”⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ GOLDSTEIN, Avery : “Robust and Affordable Security : Some Lessons from Secondranking Powers During the Cold War“, **Journal of Strategic Studies**, vol. 15, no. 4, December 1992, [AGOLDŞTAY, Averi N : “Çok Güçlü ve Temin Edilebilir Güvenlik : Soğuk Savaşta İkinci Derecedeki Güçlerden Bazı Dersler“, **Stratejik Çalışmalar Dergisi**, cilt 15, sayı 4, Aralık 1992], s. yok’dan aktaran : Pande, a.g.m.

⁴⁰⁷ a.y.

⁴⁰⁸ a.y.

⁴⁰⁹ JIJUN, Li : “Traditional Military Thinking and the Defensive Strategy of China“, An Address at the U.S. Army War College, Letort Paper, no. 1, August 1997, s. 71 [CİCUN, Li : “Çin’in Geleneksel Stratejik Düşünüşü ve Savunma Stratejisi“, Birleşik Devletler Kara Kuvvetleri Harp Akademisi’inde Yapılan Konuşma, Letort Çalışması, sayı : 1, Ağustos 1997, s. 71]’den aktaran : 6161 yzr.a.y., “China’s Nuclear Doctrine : A Credible ‘Minimum Deterrent“, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/doctrine.htm> >, 21 Ekim 2006, [Nükleer Tehdidi Önceleme Girişimi Ağ Yöresi]. Cicun’un makalesinin aslı için

ÇHC'nin 2002 yılında yayımladığı Beyaz Ulusal Savunma Kitâbı'nda da ÇHC'nin,

“ nükleer silâh geliştirmekte en yüksek çekingenliği gösterdiği ve nükleer cephâneliğin özsavunma için gerekli olan düzeyde tuttuğu”

söylenmektedir.⁴¹⁰

Dönemin ÇHC Devlet Başkanı Jiang Zemin'in 2000 senesinin Temmuz ayında Merkezi Askerî İşler Kurulu Konferansı'nda yaptığı konuşmada, ÇHC'nin nükleer politikasını şöylece özetlemiştir :

- Çin, ulusal güvenliğini sağlayabilmesi için belli bir nitelik ve nicelikte stratejik nükleer silâha sâhip olmalıdır.
- Çin stratejik nükleer üslerinin güvenliğini temin etmeli ve düşman ülkelerden gelecek saldırı ve imha neticesinde muharebe etkinliğini yitirmemelidir.
- Çin stratejik nükleer silâhlarının yüksek savaşa hazırlık düzeyinde tutmalıdır.
- Herhangi bir saldırganın Çin'e karşı bir nükleer saldırıda bulunması hâlinde, Çin karşı ve ardıl nükleer saldırılarda bulunabilmelidir.

bkz. : 6162 JIJUN, Li (Liutenant General; Vice President of the Academy of Military Science , The Chinese Liberation Army) : “Traditional Military Thinking and the Defensive Strategy of China“, An Address at the U.S. Army War College, Letort Paper, , **American Scientists Federation Website**, Dr. Karl H. Tilford, Jr. (ed.), no. 1 August 1977, erişim < <http://www.fas.org/nuke/guide/china/doctrine/china-li.pdf> >, 21 Ekim 2006, [CİCUN, Li (Tuğgeneral; Çin Halk Kurtuluş Ordusu Askerî Bilimler Akademisi Başkan Vekili) : “Çin'in Geleneksel Stratejik Düşünüşü ve Savunma Stratejisi “, Birleşik Devletler Kara Kuvvetleri Harp Akademisi'inde Yapılan Konuşma, Letort Çalışması, (__ (haz.)) sayı : 1, , **Amerikalı Bilinciler Federasyonu Ağ Yöresi**, Ağustos 1997].

⁴¹⁰ 6163 “White Paper on China's National Defense in 2002“, Bölüm VII, **People's Daily Website**, erişim : < <http://english.people.com.cn/features/ndpaper2002/nd7.html> >, 19 Kasım 2006, [“Çin'in 2002 Yılı Beyaz Ulusal Savunma Kitapçığı“, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**].

- Çin stratejik küresel denge ve istikrara dikkât etmeli ve bu dengede bir değişiklik olması hâlinde, stratejik nükleer silâh geliştirme stratejisini zamanında uyarlamalıdır.

ÇHC'nin böyle bir tavır değişikliğine gitmesinin sebebi, 1980'lerin başlarına kadar muhafaza ettikleri erken taarruz, topyekûn savaş ve bir nükleer savaşta taraf olma ve bir 3. Dünya Savaşı'nın kaçınılmazlığı ihtimali politikalarını 1980'lerin sonlarına doğru bırakarak, stratejik çözümlerinde sınırlı savaş kavramını esas almaya başlamasıdır. Bu stratejik çözümlerinde değişiklik ÇHC'nin genel olarak caydırıcılık ve özel olarak nükleer caydırıcılık kavramlarını tekrar ele almasını gerektirmiştir. Bu verilerin ışığı altında ÇHC'nin nükleer silâh politikası şu dokuz başlık altında özetlenebilir⁴¹¹ :

- Nükleer silâhları ilk kullanmama ilkesi. (Çin bu ilkeyi ilk atom bombası denemesi yaptığı 1964 senesinden beri uygulamaktadır. ÇHC ayrıca bu ilkenin Tayvan için geçerli olduğunu da belirtmiştir.)
- Nükleer silâha sâhip olmayan ülkelere eksik güvenlik güvencelerinin verilmesi.
- Nükleer silâhlardan arındırılmış bölgeler antlaşmalarını kabûl etmek. ÇHC böylece bu bölgelere nükleer silâh konuşlandırmama ve bu bölgelere ve bu bölgelerde bulunan ülkelere karşı nükleer silâh kullanmama ve nükleer silâh kullanma tehdidinde bulunmama yükümü altına girmiştir. (ÇHC Lâtin

⁴¹¹ 6164 yzr.a.y., "China's Nuclear Doctrine : A Credible 'Minimum Deterrent'", **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/doctrine.htm> >, 21 Ekim 2006, [__ : " Muteber 'En Az Caydırıcılık'", **Nükleer Silâh Tehdidi Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**]; 6279 ZHANG Ming : "China's Changing Nuclear Posture", **Carnegie Endowment for International Peace Publications**, April 1, 1999, s. 7, erişim : Carnegie Endowment for International Peace Website < http://www.carnegieendowment.org/files/ChinaChanging_CH1.pdf >, 21 Ekim 2006, [CANG, Ming : **Çin'in Değişen Nükleer Silâh Tutumu**, Karnegi Uluslararası Barış Vakfı Yayınları, 1 Nisan 1999, erişim : Karnegi Uluslararası Barış Vakfı Ağ Yöresi __].

Amerika, Güney Pasifik, Güneydoğu Asya ve Afrika Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Bölge antlaşmalarını onaylamıştır.)

- ABD ve Rusya'yla karşılıklı olarak birbirlerini nükleer silâhlarına hedef almayacağına dair antlaşma yapmıştır.⁴¹²

⁴¹² ÇHC'yle Rusya arasındaki antlaşma 3 Eylül 1994 târihinde ÇHC Devlet Başkanı Jiang Zemin ve Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin arasında yapılmıştır. Bu antlaşmaya göre taraflar nükleer silâhlarını diğer tarafı hedef almayacak; diğer tarafa karşı güç kullanmayacak; ve bilhassa karşılıklı olarak nükleer silâhi ilk kullanan olmayacaktır. ÇHC'yle ABD arasında yapılan benzer anlaşma iki devlet arasında 25 Haziran-3 Temmuz 1998 arasında yapılan doruk toplantısı esnâsında imzâlanmıştır. ABD dönemin savunma bakanı William Perry [Vilyam Peril]'nin 1994 senesinin Ekim ayında Çin'e yaptığı ziyaret esnâsında ABD tarafından gündeme getirilmiştir; ancak, ÇHC, ABD'yle Rusya Federasyonu ile yaptığı anlaşmanın bir benzerini ve karşılıklı güç kullanmama ve nükleer silâhları ilk kullanan olmama ilkelerini de kapsayan bir antlaşma istemiştir. ÇHC'nin 1998 senesinde bu taleplerinden vazgeçerek sâdece bir hedef almama antlaşmasıyla yetinmesinin sebebi ise :Tayvan'ın tek Çin politikasından ciddi bir sapma göstermesi üzerine ÇHC'nin 21 Temmuz 1995le 23 Mart 1996 târihleri arasında Tayvan'ın çevreleyen denizde ve Tayvan boğazında yaptığı füze denemelerinin sebep olduğu gerginlik üzerine ABD'nin, 'Tayvan'ın bağımsızlığına hayır – iki Çin veya bir Çin ve bir Tayvan'a hayır – Tayvan'ın devlet olmayı gerektiren uluslararası kuruluşlara üyeliğine hayır' olarak özetlenen 'üç hayır siyâseti'ni kamuoyun önünde ABD Başkanı Bil Klinton'un ağzından açıklanmış olması; ve ÇHC'nin bahsi geçen Tayvan bunalımında, sebepleri arasında bulunduğu dönemin siyasal şartları gereğince, ilk kullanmama ilkesini içeren bir antlaşmanın yapılamayacağını anlamışlığı etkili olmuş; ve bu karar üst düzey Çinli yöneticiler tarafından alınmış olup karara Çinli bürocular tarafından ciddi bir biçimde karşı çıkılmış ve eleştirilmiştir. Bill Clinton kendisine yöneltilen bir soru üzerine, ilk kullanmama ilkesine dair tutumlarında bir değişiklik olmadığını ve olmayacağını ifade etmiştir. Üç Hayır siyâsetinin kamuoyu önünde ABD Devlet Başkanı Bill Clinton tarafından ifade edilmesi üzerine; Beyaz Saray ve ABD Dışişleri Bakanlığı, ABD'in Tayvan siyâsetinde bir değişiklik olmadığını; başkanın son yirmi yıldır devam eden siyâseti teyid ettiğini; ve bu teyidin ÇHC'nin başkenti olan Pekin'de yapılmamış olması ve herhangi bir resmî belge, antlaşma, bildiri vb. yer almamasının da bunu gösterdiği yolunda bir açıklama yapmıştır.

ABD istihbaratı, ÇHC'nin 1998 yılının sonlarında yaptığı bir tatbikatta DF-4 (CSS-5) ve DF-3 (CSS-2) füzeleriyle Tayvan'a ve ABD'nin Güney Kore ve Okinava Adası'nda bulunan üslerini hedef alarak füze fırlatma tatbikatı yaptığını belirlendiğini bildirmiş ve bu uygulamanın iki ülke arasında varılmış antlaşmaya aykırı olup olmadığı tartışmasına yol açmıştır.

ÇHC'yle Rusya ve ÇHC'yle ABD arasında imzâlanmış antlaşmalar sırasıyla bir hedeften çıkrama ve hedef almama ilkeleri üzerine inşa edilmiştir. ÇHC ve ABD'nin birbirine yönlendirilmiş nükleer silâhları bulunmamaktaydı. Bu sebeple, yapılan anlaşma zâten var olan bir durumun devam ettirileceğini hüküm altına almıştır. Rusya ve ÇHC kuramsal düzeyde de olsa birbirlerini nükleer silâhlarını yöneltmişlikleri veya buna tevessül etmeleri mümkün olduğundan, ÇHC ve Rusya arasında yapılan anlaşma mevcut bir durumun değiştirilmesi veya ortadan kaldırılması ilkesi üzerine inşa edilmiştir.*

* 6165 yzr. a.y., "US-China Non-targeting Agreement", **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/chusdet.htm> >, 19 Kasım 2006, [__, "Çinle Birleşik Devletler Arasındaki Hedef Almama Antlaşması", **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**]; 6166 yzr. a.y., "Sino-Russian Detargeting and No-First-Use Agreement", **Nuclear**

- ABD'ye ve Rusya'ya nükleer cephaneliklerini büyük oranda azaltmaları yolunda baskı yapmak ve nükleer silâhların tamamıyla imha edilmesini istemek.
- Nükleer silâha sâhip devletlerin hepsinden kendi sınırları dışında konuşlandırdıkları nükleer silâhları kendi ülkelerinin sınırları dahiline çekmelerini talep etmek.
- Uzayda konuşlanacak nükleer silâhların ve füze savar dizgelerinin geliştirilmesine ve bunların uzayda konuşlandırılmasına karşı çıkmak.
- BMÜYA [Bölünebilir Maddelerin Üretimini Yasaklama Antlaşması]'nı desteklemek. (ÇHC 1994 senesine kadar bu antlaşmaya muhahif olan tavrını anılan senede değiştirmiş ve söz konusu antlaşmayı desteklediğini açıkça ilân etmiştir. Ancak, ÇHC ABD'yle arasında olan sorunlar sebebiyle bu antlaşmaya ilişkin tavrı hâlâ ikirciklidir.)
- Nükleer silâh denemelerine son verilmesi. (ÇHC, KDYA'nı 1996 senesinde imzalamış fakât henüz onaylamamıştır.)

Threat Initiative Website, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/chrusdet.htm> >, 19 Kasım 2006, [__, “Çinle Rusya Arasındaki Hedeften Çıkarma ve İlk Kullanmama Antlaşması“, **Nükleer Silâh Tehdidini Önleme Girişimi Ağ Yöresi**]; 6167 yzr. a.y., “US Policy Toward Taiwan Swings to the Middle“, **People's Daily Website** (People's Daily Online), June 09, 2003, erişim : < http://english.people.com.cn/200306/09/eng20030609_117903.shtml >, 19 Kasım 2006, [yzt.a.y., “Birleşik Devletlerin Tayvan'a yönelik Politikası Orta Yola Kaydı“, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi** (Halkın Günlüğü Çevrimiçi), 9 Haziran 2003]; 6168 KAU, Michael, Y.M. (Brown University), “Clinton's Three No's Policy : A Critical Assessment“, (rough draft not for circulation, prepared for Conference on War and Peace in the Taiwan Strait, February 26-27, 1999, Duke University), t.y., **John Hope Franklin Center for Interdisciplinary International Studies at Duke University Website**, erişim : < <http://www.jhfc.duke.edu/ducis/pass/pdf/warpeaceconf/p-kau.pdf> >, 19 Kasım 2006, [KAU Maykıl Y.M. (Brown Üniversitesi) : “Klinton'un Üç Hayır Politikasının Eleştirili Değerlendirilmesi“, (Duke Üniversitesi'nde 26-27 Şubat 1999 târihleri arasından yapılan Tayvan Boğazında Savaş ve Barış Konferansı'nda sunulmak üzere hazırlanmış makâlenin ilk taslağı), t.y., **Dük Üniversitesi Con Hop Dallar Arası Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**]; 6170 yzt.a.y., “Clinton in China : Historic visit in review“, **British Broadcasting Cooperation (BBC) Website**, 6 April 1999, erişim : < http://news.bbc.co.uk/2/hi/special_report/1998/06/98/clinton_in_china/122321.stm >, 20 Kasım 2006, [__, “Clinton Çin'de : Tarihsel Ziyârete Bakış“, **İngiliz Yayın Kurumu (BBC) Ağ Yöresi** , 6 Nisan 1999].

Bu veriler dikkâte alındığında ÇHC'nin bir nükleer silâh saldırısı karşısında kaldığında **Vurul-Vur** (Gecikmiş İkinci Vuruş (GİV) [*Delayed Second Strike (DSS)*]), **Saldırı Altında Vuruş** (SAV) [*Launch Under Attack (LUA)*] veya **Erken Uyarı Esaslı Fırlatma** (EUEF) [*Launch on Warning (LOW)*] ilkelerinden hangisini uygulayacağı açık olmamakla birlikte vur-vurul ilkesini uygulayacağı kesin gibidir. Zirâ, ÇHC fırlama tespit anlı vuruş için ihtiyaç duyduğu erken uyarı dizgelerine sâhip değildir. Ayrıca, vur-vurul ilkesini uygulaması hâlinde, dahi nükleer silâhlarla vurulduktan sonra ne kadar bir süre içinde karşı saldırıya geçeceği de belli değildir. ÇHC erken uyarı ve hazırlık safhalarıyla ilgi bu eksikliklerine rağmen, ilk atom bombası denemesini yaptığı 1964 senesinden beri uyguladığı **en az nükleer caydırıcılık ilkesi** yerine **sınırlı nükleer caydırıcılık ilkesini** uygulamaya başladığı anlaşılmaktadır. Sınırlı caydırıcılık ve sınırlı nükleer savaş ilkelerinin kabûl edilmesinde Çinli çözümlenecilerin nükleer silâha sâhip ülkelerin sayısının 2010 yılı itibarıyla, Brezilya, Irak, Libya, Pakistan, Japonya, Vietnam ve Güney Kore'nin de içinde bulunacağı 23 ülkeye ulaşacağı öngörülmektedir.⁴¹³

2.1 - “En Az Nükleer Caydırıcılık“ ya da “Sınırlı Nükleer Caydırıcılık”

ÇHC'nin en az nükleer caydırıcılık ilkesinden sınırlı caydırıcılık ilkesine terfi ettiği fikri genellikle kabûl edilen bir görüş olmasına rağmen bu hususta bazı şüpheler de mevcuttur. Bu görüşlerden ilki : ÇHC'nin, nükleer saldırıya mâruz kaldıktan sonra az sayıda hedefin az sayıda nükleer silâhla vurulabilmesi anlamına gelen en az nükleer caydırıcılık; benimsenmiş silâh, sahne silâhları⁴¹⁴ ve stratejik nükleer silâhlarla yapılacak bir saldırıyı caydırabilmek; ve bir nükleer savaş

⁴¹³ Pande, a.m.

⁴¹⁴ Sahne (theatre, theater) : bir savaşta muharebelerin meydana geldiği birbiriyle doğrudan bağlantısı olmayan muharebe alanları, bölgeleri. Bir savaşta bir sahnenin olduğunun kabûl edilebilmesi için, yukarıdaki şartların yanı sıra, savaşan taraflardan en az birinin sahne olarak adlandırılan bölgede savaş faaliyetinde bulunması gerekmektedir. Sahne kavramına verilebilecek en iyi örnek II. Dünya Savaşı'ndaki, eskiden cephe olarak adlandırılan, Avrupa, Pasifik ve Afrika sahneleridir. Bâzi çözümleneciler Afrika sahnesinin aslında Avrupa sahnesine dâhil olduğunu ve Batı Avrupa'nın da Avrupa sahnesi içinde ayrı bir yöre olduğu görüşündedir.

esnâsında, taktik saldırıdan stratejik saldırıya kadar her seviyedeki saldırıyı caydırabilmek veya bu saldırılara karşı koyarak savaşın gidişatına hâkim olabilmek ve savaşın şiddetlenmesini önleyebilmek anlamına gelen sınırlı caydırıcılık; ve Soğuk Savaş döneminde ve günümüzde ABD'yle Rusya (Soğuk Savaş döneminde SSCB) için geçerli olan tam tahribe yönelik eş güçle mukabele anlamına gelen **En Fazla Caydırıcılık (Stratejik Caydırıcılık)** öğretileri arasında bir ayırım yaptığı görüşüdür.⁴¹⁵

ÇHC'nin nükleer cephaneliği ve komuta teknolojisinin ABD ve Rusya'ninkilerden çok geride olması sebebiyle en az caydırıcılığı tercih ettiği; buna mukâbil nükleer silâh kullanmaya istekli olduğu; ve bu silâhları etkili bir şekilde kullanmasını sağlayacak komuta düzeneğine sâhip olduğu izlenimini vermeye çalıştığı; ve bu sebeple nükleer caydırıcılık öğretisini açıkladığı, fakât nükleer harekât öğretisinin açıklanmadığı görüşü de ileri sürülmüştür.⁴¹⁶ Bu görüşü desteklemek amacıyla ÇHC'nin maksatlı olarak yanlış bilgi yaydığı; bâzı silâh dizgelerinin maksatlı olarak teşhir ettiği; gözetleme uydularından ve uçaklarına yanlış hedef sunmak maksadıyla Lop Nur deneme sahasında birbirinin tıpkısı altı tesisin inşa edildiği belirtilmiştir.⁴¹⁷ / *

⁴¹⁵ Goldstein, a.g.m.ye göndermede bulunarak Pande, a.m.

⁴¹⁶ SANDS, James A : "Evolution of China's Nuclear Capability: Implications for US Policy", a Paper published by the US Department of Commerce , National Technical Information Service, April 1995, p.11 [SANDS, Ceymis A. : "Çin'in Nükleer Kabiliyetinin Evrimi : Birleşik Devletler Siyâsetine Etikisi ", Birleşik Devletler Dışişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan bir çalışma, Ulusal Teknik Bilgilendime Hizmetleri, Nisan 1995, s. 11] ve DELLIOS, Rosita : **Modern Chinese Defence Strategy, Present Developments, Future Directions**, (St. Martin's Press 1990), p.92 [__ : Çağdaş Çin Savunma Stratejisi, Günümüzdeki Gelişmeler, Gelecekteki Yönelmeler, (Aziz Martin Yayınevi, 1990), s. 92]'ye göndermede bulunarak Pande, a.g.m.

⁴¹⁷ CHONG-Pin Lin : **China's Nuclear Weapons Strategy—Tradition within Evolution** (Lexington Books, 1992, p.21 [ÇONG-Pin Lin : Çin'in Nükleer Silâh Stratejisi – Evrim İçinde Gelenek, (Leksington Kitâpları, 1992), s. 21] göndermede bulunarak Pande, a.g.m.

* Bu Stratejide, Sun Tzu'nun Savaş Sanatı vb. eski Strateji kitâplarında aldatma, kandırma ve yanıltmaya verilen önemin izleri görülmektedir

ÇHC'in sınırlı nükleer caydırıcılık uygulamasının önündeki en önemli engelin donanım ve bilgi ürünleri olduğunu söylemiştik. Sınırlı nükleer caydırıcılığın uygulanabilmesi için, genel kabûl görmüş ve ÇHC'nin eksik olduğu hususlar şunlardır :

- Fazla sayıda, hedef hassasiyeti yüksek, savaş dışı bırakılmayacak ve nüfuz gücü yüksek kıtalar arası yörünge altı füzeler ICBM
- Mukâbil güç olarak denizaltından fırlatılır yörünge altı füze [*submarine launched ballistic missile (SLBM)*]
- Nükleer silâhların bertaraf edilmesinin ve önemli askerî komuta merkezleriyle ulusal işletmelerin korunması için yörünge altı füzelere karşı savunma dizgesi.
- Muharebe sahalarındaki ve sahnelerindeki hedeflerin vurulabilmesi ve nükleer (veya benimsenmiş silâhlarla) savaşın şiddetlenmesinin önlenmesi için nükleer çatışma silâhları (nükleer taktik silâhlar)** ve yöresel nükleer silâhlar
- Deniz altında erken uyarı, konuta ve denetim merkezleri
- Düşmanın askerî ve istihbarat uydularının vurabilmesi için uydu savar silâhlar.***

** Nükleer çatışma silâhları (tactical nuclear weapons) genel bir savaşa nispeten daha küçük çaplı muharebelerde, sâdece o muharebeyi kazanmayı sağlayacak güce ve sınırlı etkiye sâhip nükleer silâhlardır.

*** ÇHC 1980'lerde yoğunlaşarak uydu savar silâhlar [*Anti Satellite Attack Weapons (ASAT)*] üretmeye çalıştığı ve bazı başarısız girişimlerde bulunduğu bilinmekte ya da kuvvetle tahmin edilmekteydi. ÇHC 11 Ocak 2007 târihinde yer yüzeyinden 530 ile 537 mil (yaklaşık 865 km.) yukarıda bulunan bir sabit hava gözlem uydusunu karadan fırlattığı bir devinim enerjisi füzesiyle vurmuştur. Bu yükseklik ABD ve Japon casus uydularının seyrettiği yüksekliğe denk bir yüksekliktir. Bu deneme, ÇHC'in daha önce yaptığı üç başarısız denmeden sonra dördüncü deneme olmuştur. ÇHC'nin bu denemeden hiçbir ülkeyi önceden haberdar etmemiş ve denemeden sonra ÇHC'nin söz konusu denemeyi yalanladığı haberleri çıkmıştır, bu haberlerden sonra ÇHC denemeyi doğrulamıştır.

ÇHC'nin başta ABD olmak üzere diğer nükleer silâha sâhip ülkelerle arasındaki bu imkân ve kâbiliyet farkı sebebiyle He Zuoxiu gibi stratejiciler ÇHC'nin nükleer güvenlik öğretisini değiştirmeksizin düşmanın yumuşak hedeflerini hedef alan sınırlı **nükleer karşılık verme** öğretisini benimsemesi gerektiği fikrindedir.⁴¹⁸

2.2 – Muğlaklığa Dayalı Caydırıcılık

Bin Çin'in uyguladığı **muğlaklığa dayalı nükleer caydırıcılığı** şöyle tanımlamaktadır :

“... bundan sonra Çin'in nükleer caydırıcılığı, nükleer gücünün niceliğinin muğlaklaştırılmasına dayanan bir caydırıcılık safhasına girmiştir. Genel olarak bir ülkenin caydırıcılığının itibarı hasımlarının o ülkenin nükleer silâhla karşılık verme imkân ve kabiliyetinin ne olduğunu algılamasına dayanır. Çin'in ABD'ye ulaşabilecek yirmi kadar akaryakıtlı ve silolarda muhafaza edilen ICBMsi olduğu kabûl edilmektedir. ABD istihbaratı tarafından tespit edilen ve yerleri belirlenen bu füzelerin ABD'nin erken saldırısından kurtulması çok az bir ihtimâl dâhilindedir. Çünkü Çin uzun menzilli nükleer silâhlarının niceliğine dair dışarıda yapılan tahminleri ne yalanladığından ne de doğruladığından, ABD için tahminlerinde hatalar bulunmayacağını göz ardı etmesi güçtür. Eğer ABD Çin'e karşı bir erken nükleer silâh saldırısında bulunmayı düşünürse, Amerikalılar Çinlilerin kıtalar arası yörünge altı füzelerinin kesin sayısını bilmediklerini görecektir. Tespit edilmiş iki düzine kadar kıtalar arası yörünge altı Çin füzelerini bir erken saldırıyla tamamen tahrip etmişliklerinden emin olabilirler; ancak, Çin'in birkaç tespit edilememiş ICBMyle karşılık verebileceğinden endişe edeceklerdir. Bu endişe, ABD'yi Çin'e karşı bir nükleer silâh saldırısında bulunmak girişiminden uzak tutacaktır. Bu sebeple, tespit edilmiş iki düzine ICBM Çin'in caydırıcılığına, caydırıcılık bakımından bir gösteriş rolü oynamanın dışında, niceliksel olarak doğrudan bir katkıda bulunmamaktadır. ABD'nin Çin'in karşılık verme sığasına dair bir hata veya bu hususla ilgili bir endişe ve bu belirsizliğin veya hatanın kapsamı doğrudan Çin'in caydırıcılığının itibarıyla bağlantılıdır.”⁴¹⁹

⁴¹⁸ Pande, a.g.m.

⁴¹⁹ 6246 BIN, Li : “The Impact of the U.S. NMD on the Chinese Nuclear Modernization“, **Emerging From Conflict Website**, t.y., s. 2, erişim : < <http://www.emergingfromconflict.org/readings/bin.pdf> >, 4 Mart 2007 [__ : “ABD'nin Ulusal Füze Savunma Dizgesinin Çin'in Nükleer Silâhlarını Çağdaştırması Üzerindeki Etkileri“, **Çatışmadan Kurtuluş Ağ Yöresi**]. Bu makâle taslak hâlidir. Aynı makâle, son hâliyle 7 Mart 2001 târihiyle şu kaynakta da yayımlanmıştır : 6255 BIN, Li : “The Impact of the U.S. NMD on the Chinese Nuclear Modernization“, **Jane's Intelligence and Insight Website [Ceyn İstihbarat ve İnceleme Ağ Yöresi]**, March 7, 2001 [7 Mart 2001], erişim : < <http://www.janes.com/security/>

Bin, ABD’li uzmanların ÇHC’nin nükleer silâhlarının niceliğine dair hata paylarını en fazla iki adet ICBM olduğunu kabûl ettiklerini; ve ÇHC’nin artık, denizatlılardan atılan nükleer silâhlar vb. dizgelere yönelerek muğlaklığa dayanan caydırıcılığı bırakıp *somut caydırıcılık* aşamasına geçtiğini söylemektedir. Bin, ÇHC’nin bu aşamada nükleer silâhlarının ABD’nin aynı tür silâhlarla yapacağı bir saldırıdan kurtulabilme yeteneğini arttırmak ya da nükleer silâh sayısını arttırmak seçeneğiyle karşı karşıya olduğunu belirtmektedir.^{420 / 421}

[international security/news/jir/jir010307_1_n.shtml](http://international.security/news/jir/jir010307_1_n.shtml) >, 4 Mart 2007. Aynı makâlenin dipnotlarını da içeren bir başka basımı için bkz : 6366 aynı künye, erişim : Pugwash Website [Pugwash Ağ Yöresi] < <http://www.pugwash.org/reports/rc/rc8e.htm> >, 19 Mart 2007; 6369 KAMPANİ, Gaurav : “How a US National Missile Defense will Affect South Asia“, **Center for Nonproliferation Studies - Monterey Institute of International Studies Website**, May, 2000, erişim : < <http://cns.miiis.edu/pubs/reports/usmslsa.htm> >, 19 Mart 2007 [__ : “ABD’nin Füze Kalkanı Güney Asya’yı Nasıl Etkileyecek ?“, **Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**, Mayıs, 2000].

⁴²⁰ a.m., s. 3.

⁴²¹ Bin, Rui’yle birlikte yazdığı başka bir makâlede ABD’nin ÇHC’ye yönelik nükleer silâh stratejisinin oluşmasında son derece etkin olan bâzı kişilerin fikirlerinin, hiçbir somut kanıtı dayanmaksızın kısa sürede nasıl değiştiğine dair bir örneği şu cümlelerle ifade etmektedir : “Ünlü bir Çin uzmanı olan Bates Gill [Beyts Gil] 1999 senesinde yazdığı bir makâlesinde Çin’in en az nükleer caydırıcılık ilkesine bağlı kalacağı görüşünü ilk dile getirmiştir. Ancak, görüşünü kısa bir süre sonra değiştirmiş ve 2001 senesinde yazdığı bir makâlesinde Çin’in nükleer savaş stratejisinin sınırlı nükleer caydırıcılığa döneceğini ileri sürmüştür. Aslında, bu iki sene zarfından Çin’in nükleer savaş imkân ve kabiliyetinin gerçekten değiştiği veya Çin’in bu yolda bir karar aldığına dair herhangi bir işaret olmamıştır; ancak, Çin’den gelen nükleer silâh tehdidinin arttığı yolunda endişenin ABD’de arttığı ve giderek daha çok sayıda Amerikalının Çin’in mevcut stratejisini değiştirdiğine ve daha saldırgan bir Strateji uyguladığına dair inandığı görülmektedir. “(bkz. : RUI, Wu and BIN, Li : “The Impact of U.S. Nuclear Policies on China – A Political Perspective“, **Durham University Website**, erişim : < <http://www.dur.ac.uk/chinese.politics/papers%20conference%20Beijing/25wurui.pdf> >, 19 Mart 2007 [RUI, Vu ve BIN, Li : “Siyasal Bakımdan ABD’nin Nükleer Silâh Politikalarının Çin’e Etkisi“, **Durham Üniversitesi Ağ Yöresi**]).

2.3 – Nükleer Silâhlarla Hedef Alma Nükleer ve Silâhları İlk Kullanan Olmama (No-First-Use (NFU)) İlkesi

Nükleer silâhları ilk kullanan olmama ilkesi ÇHC'nin nükleer silâh ve nükleer savaş politikasının bel kemiğidir. ÇHC her ne şart altında olursa olsun nükleer silâh kullanmayacağını 16 Ekim 1964 târihinde ilk atom bombası denemesini yapar yapmaz ilân etmiştir. Ancak, çok üst düzey bir Çinli general olan Zhu Chenghu'nun* 14 Temmuz 2005 târihinde kısmen ÇHC Dışişleri Bakanlığı tarafından düzenlenmiş bir basınla sohbet toplantısında sarf ettiği

“Eğer Amerikalılar füzelerini çeker ve güdümlü mermilerini Çin ülkesinde hedef bölgeye konumlandırırsa, nükleer silâhlarla karşılık vereceğimizi zannediyorum... [Çin'in ülke tanımına savaş gemilerinin ve uçakların da dâhil olduğunu söyledikten sonra] Amerikalılar bu işe karışmaya kararlıysa, [o zaman] biz de karşılık vermekte kararlı olacağız... Şian [Xian]'ın doğusundaki şehirlerin hepsinin tahribine kendimizi hazırlayacağız. Tabî ki, Amerikalıların da şehirlerinin yüzlercesinin Çinliler tarafından tahrip edilmesine kendilerini hazırlamaları gerekecektir.”⁴²²

sözleri ÇHC'nin bu ilkesine ne kadar sâdik olduğu veya ne kadar daha sâdik kalabileceği sorularını gündeme getirmiştir. Bu soruların ABD'de ciddi bir rahatsızlık yaratmasının asıl sebebi kanâatimizce, General Cu'ya, bu açıklamayı yapmasına sebep olan soruyu soran Wall Street Journal gazetesi muhabiri Danny Gittings'in bu mülâkat hakkında sonradan yaptığı,

“ Bu cevap karşısında dona kalmış olarak General Cu'ya sözlerini geri alması veya en azından Çin'in yüzlerce veya iki yüzlerce Amerikan şehrine füzelerini fırlatacağı şartları tanımlaması için bir fırsat tanıdım ve gerçekleşmesi imkânsız ABD'nin Çin ülke topraklarına yapacağı bir nükleer silâh saldırısı senaryosundan bahsettiğini söyledim. ‘Hayır.’ diye cevap verdi general; ‘Çin gemi ve uçaklarına yapılacak bir benimsenmiş silâhlarla saldırı

* Tümgeneral; Çin Halk Kurtuluş Ordusu Ulusal Savunma Üniversitesi Savunma İşleri Estitüsü Dekanı.

⁴²² 6171 HARNEY, Alexandra; SEVASTOPULOS, Demetri and ALDEN, Edward : “Top Chinese general warns US over attack“, **Financial Times Website**, July 14, 255, erişim : < <http://www.ft.com/cms/s/28cfe55a-f4a7-11d9-9dd1-00000e2511c8.html> >, 27 Kasım 2006, [Aleksandra, HARNEY; __; Evard ALDEN, “Üst düzeydeki Çinli general Birleşik Devletleri taarruz hakkında uyardı“, **Faynensıl Tayms Ağ Yöresi**, 15 Temmuz 2005].

karşısında dahi, ki bu saldırı ABD'nin Tayvan'a Pekin tarafından işgâl karşısında kendini savunması için yardım etme sözünü tutması hâlinde, meydana gelmesi çok muhtemel bir hâdisedir, nükleer silâh saldırısı haklı olacaktır.' Başka bir meslektaşım Cu'ya, Çin'in uzun süredir nükleer silâhları ilk kullanan olmama politikası olduğunu hatırlatarak bir başka kaçış yolu açmak istedi. Fakât, general, bu politikanın da değişebileceğini ve gerçekten nükleer silâha sâhip olmayan ülkelerle vukuu bulacak çatışmalarda da kullanılabileceğini söyleyerek bu imkânı da kenara itti."⁴²³

açıklaması büyük rol oynamışsa da, ÇHC Dışişleri bakanlığın sözcüsünün bir soruya cevap olarak yaptığı,

"Tayvan'ın bağımsızlığına göz yummayacağız ve hiç kimsenin hiçbir şekilde Tayvan'ı anavatandan ayırmasına müsaade etmeyeceğiz (Cu'nun sözlerinin kendi fikirleri olduğunu söyleyip fakât bu sözlerin hükümetin resmî tutumunu yansıtıp yansıtmadığını belirtmekten kaçınarak) ifâdem açıktır, nasıl yorumlayacağınız size kalmıştır."^{424/ 425}

⁴²³ "Zhu Cenghu", **Wikipedia** (the free encyclopedia), erişim : < http://en.wikipedia.org/wiki/Zhu_Cenghu >, 27 Kasım 2006, ["Cu Cenghu ", **Vikipedya** (özgür ansiklopedi)].

Özgün metin :

"Almost too stunned to respond, I offered Gen. Zhu a chance to back down -- or at least qualify the circumstances under which China would unleash its nuclear missiles against 'hundreds of, or two hundreds' of American cities. Presumably, I suggested, he was only talking about the unlikely scenario of a U.S. attack on mainland Chinese soil. No, the general replied, a nuclear response would be justified even if it was just a conventional attack on a Chinese aircraft or warship -- something very likely if Washington honored its commitment to help defend Taiwan against an invasion by Beijing. A fellow correspondent offered Gen. Zhu another escape route, reminding him that China had a longstanding policy of no first use of nuclear weapons. But the general brushed that aside as well, saying the policy could be changed and was only really intended to apply to conflicts with nonnuclear states in any case."

⁴²⁴ 6172 "China Refuses To Back Down On General's Nuclear Threat Over Taiwan", (via Agence France Pres (AFP)), **Space War Website**, erişim : < <http://www.spacewar.com/news/nuclear-doctrine-05zm.html> >, 27 Kasım 2006, ["Çin,General'in Tayvan Sebebiyle Yaptığı Nükleer Silâh Kullanma Tehdidi Üzerine Geri Adım Atmayı Red Etti", (Fransız Haber Kurumu (FHK)'dan aktarma), **Uzay Savaşı Ağ Yöresi**].

Özgün metin :

"'We will never tolerate 'Taiwan Independence', neither will we allow anybody with any means to separate Taiwan from the motherland.' China's foreign ministry spokesman said that Zhu's comments reflected his personal views, but refused to clarify whether such views also represented the position of the government.' My statement is clear, how you interpreted it is up to you,' he said."

⁴²⁵ Çin basını General Cu Çenhu'nun daha sonra çok üst düzey bir görev olan Halk Kurtuluş Ordusu Ulusal Savunma Üniversitesi Savunma İşleri Enstitüsü Dekanlığı görevinden daha alt düzeyde bir görev olan aynı üniversitenin Yabancılar Askerî Eğitim Dairesi Başkanlığı'na atandığı yolunda haber yayınladıysa da, bu haber doğrulanmamıştır.

açıklama, ABD'deki endişeyi iyice arttırmıştır. Endişenin bu kadar artmasının bir başka sebebi de, dönemin ABD Savunma Bakanı Yardımcısı Chas Freeman'ın, 1996 senesinde yaşanan Tavan bunalımı esnâsında bir HKO yetkilisinin kendisine, Tayvan bunalımı esnâsında ABD'nin bir nükleer silâh saldırısında bulunması hâlinde ÇHC'nin de aynı şekilde karşılık vereceğini söylediğini ifade etmesidir.⁴²⁶ Söylendiği iddia edilen bu sözlerin aslında bir ilk kullanan olmama ilkesinin ihlâli olmadığı “ABD'nin nükleer silâh saldırısında bulunması hâlinde, ...” cümlesinden anlaşılacakla birlikte, ÇHC'nin gerektiğinde nükleer silâh kullanabileceğini en üst düzeydeki yetkililerden birinin ağzından ifade etmiş olması ve bu ifadeye General Cu'nun ÇHC gemi ve uçaklarına yapılacak bir benimsenmiş silâh saldırısının dâhi gerektiğinde bir nükleer saldırıyla karşılık bulacağını ifade etmiş olması, ABD'de endişeyi iyice arttırmıştır. Ancak, HKO emekli generallerinden Pan Zhenqiang ÇHC'nin ilk kullanan olmama ilkesini muhafaza edeceğini görüşündedir. Zhenqiang ilk kullanan olmama ilkesinin ÇHC'nin çıkarlarına en fazla hizmet eden ilke olduğu ve gerek bölgesel gerek küresel strateji dengesini sağladığı fikrindedir. İlk kullanan olmama ilkesinin ÇHC için stratejik dengenin korunması; uluslararası silâh denetimi; ÇHC'nin uluslararasıdaki şâni* ; bölge ve Tayvan ve Tayvan Boğazı'yla ilgili meseleler bakımlarından son derece önemli olduğu görüşünü savunan Zhenqiang, ilkin nükleer silâhların muazzam öldürücü gücü sebebiyle kullanılmasının ÇHC'nin çıkarlarına hizmet etmeyeceğini söylemektedir. ÇHC, 1950'li yıllarda nükleer silâha sâhip ülkeler tarafında bir nükleer silâh şantajına hedef olduğu için nükleer silâh geliştirmek mecburiyetinde kalmış ve ilk atom bombasını dener denemez de ilk kullanan olmama ilkesini açıklamıştır. Hem bu olay hem de ÇHC'nin bugün sâhip olduğu nükleer imkân ve kâbiliyetin, bilhassa ABD ve Rusya'yla karşılaştırıldığında çok geri olması da, ÇHC'nin nükleer silâhlara sâdece savunma amacıyla sâhip olduğunun kanıtıdır. ÇHC ayrıca nükleer silâha sâhip olmayan ülkelerle nükleer

⁴²⁶ Chas Freeman bu yetkilinin adını vermediyse de yetkilinin dönemin HKO Genel Kurmay Başkan Vekili General Şiong Guangkay [Xiaong Guangkai] olduğu tahmin edilmektedir. Bu tür kaynağı belirtilmeyen haberlere temkinli yaklaşılması gerektiğini düşünmemize rağmen bu haberin ÇHC tarafından yalanlandığına dair bir habere de rastlamadık.

* Özgün İngilizce metinde “reputation” kelimesi kullanılmıştır.

silâhlardan arındırılmış bölgelere ve bu bölgelerde bulunan ülkelere karşı da nükleer silâh kullanmayacağı güvencesi vererek tutumunu pekiştirmiştir. Zhenqiang ÇHC'nin Batılıların anladığı mânâda bir nükleer silâh devleti olmadığını; zirâ, ÇHC'nin hiçbir zaman, benimsenmiş silâh imkân ve kabiliyetini desteklemek veya onun eksiklikleri gidermek maksadıyla, nükleer silâh kullanma tehdidinde bulunmadığını; bir nükleer silâh yarışına girmediğini; ilk kullanan olmama güvencesi sâyesinde uluslar arası ilişkilerinde nükleer silâh konusunu en az konuşulur hâle getirdiğini; ve nükleer silâh yarışına girmeyerek hem bölgesel hem de küresel stratejik dengeyi muhafaza ettiği fikrindedir.⁴²⁷

General Cu'nun sözlerini ÇHC'yle ABD arasındaki benimsenmiş silâh dengesinin kapatılması için ÇHC'nin nükleer silâhla caydırıcılığa sâhip olması gerektiği şeklinde yorumlanabileceği; fakât, Cu'nun teklifini Soğuk Savaş döneminde ABD'yle SSCB arasında var olan karşılıklı dehşet (tahrip) dengesi [*mutual assured destruction (M.A.D.)*] olduğu şeklinde yorumlayan general Cen Çiang, bu yolun takip edilmesi hâlinde : 1 -) ÇHC'yle ABD arasındaki ilişkinin, tam da aralarında bir işbirliğine şiddetle ihtiyaç duydukları bir dönemde, hızla bir cepheleşme ilişkisine dönüşeceğini ve bu durumda karşılıklı siyâsal güveni ve itimadı yok edeceği; 2 -) Kaçınılmaz olarak bir nükleer silâh yarışını başlatacağı; 3 -) Bilhassa ÇHC'nin ABD'yi dengeleyebilecek bir caydırıcılığa sâhip olana kadar geçecek uzun süre içinde bunalım yönetimini, özellikle her iki tarafın birbirini önceden vurma baskısı altıdayken ve bilhassa benimsenmiş veya nükleer silâhli çatışma bunalımı ihtimalinin doğduğu bir ortamda, çok zor bir hâl alacağı; 4 -) Emir komuta zinciri dışında bir nükleer saldırının vukuu bulma ihtimalinin hayli yüksek olacağı fikrindedir.

⁴²⁷ 5725 ZHENQIANG, Pang (HKO'dan emekli tümgeneral; Pekin'de bulunan Ulusal Savunma Üniversitesi Strateji Çalışmaları Enstitüsü profesörü ve bu enstitünün önceki direktörü; daha sonra Uluslararası Çin Akademik Çalışmalar ve Değişim Vakfı Başkan Yardımcısı) : "China Insistence on No-First-Use of Nuclear Weapons", **China Security**, Autumn 2005, Issue no. 1, erişim : International Relations and Security Studies Network Website < <http://se1.isn.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=PublishingHouse&fileid=84CB6F23-491C-0941-C1BE-8EA90BA9C1DE&lng=en> >, 27 Kasım 2006, [CENCİANG, Pang __ : "Çin'in Nükleer Silâhları İlk Kullanan Olmama Üzerindeki Israrı", **Çin Güvenliği**, Sonbahar 2005, sayı : 5, erişim : Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Çalışmaları Şebekesi Ağ Yöresi, __, __].

Cen ÇHC'nin ilk kullanan olmama ilkesinden vazgeçmesinin, ABD Başkanı George. W. Bush'un izlediği politikalarla zâten büyük zarar verdiği nükleer silâhların yayılmasını önleme çaba ve düzenine büyük darbe indireceği; ve ÇHC'nin bundan bu tür hiçbir antlaşma ve düzenlemede öncü olamayacağını; ve bu tutumun diğer ülkeler arasında "Bir ülke ulusal çıkarları gerektirdiğinde, her ne kadar aksini savunsa da, nükleer silâha yönelebiliyor." intibamı doğurarak nükleer silâhların yayılmasını hızlandıracağı fikrindedir.

Ceçiang ayrıca, ÇHC'nin ilk kullanan olmama politikasından vazgeçmesinin ÇHC'nin görünümünü bozmakla kalmayacağını böyle bir girişimin sözünün dâhi edilmesinin, ABD'de "Çin tehdidi"ni sürekli gündeme getirmeye çalışan yeni muhafazakârların ekmeğine yağ süreceği görüşündedir. Buna ilâve olarak, ÇHC'nin, ilk kullanan olmama politikasını terk etmesi komşusu olan ve ÇHC'nin zaman içinde defâlarca kanıtlanmış bu politikasına güven tesis etmiş, ancak ABD tarafından desteklenen devletlerde de büyük bir endişe yaratacak ve bu durum bilhassa bölgedeki güven ortamını ciddî mânâda bozacaktır.

Ceçiang Tayvan söz konusu olduğunda dahi değil bir nükleer savaşın, bir benimsenmiş silâhlarla savaşın dahi yakın gelecekte vukuu bulmasının mümkün olmadığı görüşündedir. Zirâ, ÇHC'nin kabûl ettiği Ayrılmayı Önleme Kanunu gereğince ÇHC'nin birinci amacının Tayvanla ÇHC'nin barışçı bir yolla birleşmesinin sağlanmasıdır. Bu amaç kısa veya orta ve hâttâ uzun vâdede gerçekleştirilemese bile, çok uzun vâdede gerçekleştirilebilmesi için mevcut durumun korunması, ÇHC'nin menfaatinedir; zirâ, ÇHC bu şekilde, amacına ulaşabilmek için çok daha uygun şartlara kavuşma imkânına sâhip olacaktır. Bu durumda ÇHC ancak ve ancak son derece haklı bir sebeple savaşa girebilir ki, o zaman uluslararası toplumda da ÇHC sempati toplayacak ve davasını daha güçlü bir şekilde savunabilecektir. Bu şartlar altında askerî güç kullanma konusunda asıl sınırlandırılmış olan ABD'dir. Bu sebeplerden dolayı yakın bir gelecekte bir savaşın çıkma ihtimali çok zayıftır. Ayrıca, bir çatışmanın çıkması hâlinde, bu çatışmanın nükleer silâh kullanılacak seviyeye kadar yükseltilmeyip sahası, şiddeti vb. bakımlardan denetim altında tutulması da ÇHC'nin davasına hizmet edecektir.

Ayrıca, ABD'yi bilhassa nükleer silâhlarla caydırıcılık konusunda Soğuk Savaş döneminin zihniyetini hâlâ bırakmamışlıkla itham eden ÇHC'nin, ilk kullanan olmama politikasını terk ederek fiilî caydırıcılık politikası izlemeye başlamasının, eleştirdiği politikayı uygulamak mânâsına gelecektir.

Aynı konuda bir makale yazan Shen Dingli, ÇHC'nin yaptığı ilk atom bombası denemesini başarıyla gerçekleştirdiği 16 Ekim 1964 günü,

“Çin, hiçbir zaman ve hiçbir şart altında nükleer silâhları ilk kullanan olmayacaktır; ve Çin hiçbir zaman ve hiçbir şart altında nükleer silâha sâhip olmayan ülkelere ve nükleer silâhlardan arındırılmış bölgelere karşı nükleer silâh kullanmayacak ve nükleer silâh kullanma tehdidinde bulunmayacaktır.”

açıklamasını yaparak nükleer silâhları hiç kullanmama politikasını ilân ettiğinden bahisle başladığı makâlesinde⁴²⁸ ÇHC'nin, NPT'nin süresiz olarak uzatılmasının oylanacağı, ki bu uzatılma kabûl edilmiştir, NPT'nin 1995 senesinde yapılan gözden geçirme toplantısının öncesinde, edilgin güvenlik güvencelerini gündeme getirmek sûretiyle söz konusu antlaşmanın süresiz uzatılması yolunda büyük bir rol oynadığını belirtmektedir.

ÇHC'nin Tayvan'a karşı nükleer silâh kullanma ihtimaline karşı da, 1990 senesinde bir ÇHC Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün ÇHC'nin nükleer silâha sâhip olmayan ülkelere için ilk kullanmama politikasını uyguladığı ve Tayvan'ın devlet olma özelliği bulunmadığından bu politikanın Tayvan için, diğer devletler için olan uygulanabilirliğinden çok daha fazla uygulanabilir olduğunu söylediğine dikkâtleri çekmektedir.

⁴²⁸ 5691 DINGLI, Shen (Şanghay'da bulunan Fudan Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü İcra Direktörü ve aynı ensitütüde profesör; direktör vekili olduğu aynı Üniversitenin Amerika Çalışmaları Enstitüsü bünyesinde bulunan Çin'in ilk hükümetten bağımsız programı olan Silâh Denetimi ve Bölgesel Çalışmalar İzlenesininin kurucularından.) : “Nuclear Deterrence in the 21st. Century“, **China Security**, Autumn 2005, Issue no. 1, erişim : International Relations and Security Studies Network Website < <http://se1.isn.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=PublishingHouse&fileid=84CB6F23-491C-0941-C1BE-8EA90BA9C1DE&lng=en> >, 27 Kasım 2006, [DİNGLİ, Şen __ : “21.yy. Nükleer Silâhlarla Caydırıcılık“, **Çin Güvenliği**, Sonbahar 2005, sayı : 5, erişim : Uluslararası İlikiler ve Güvenlik Çalışmaları Şebekesi Ağ Yöresi, __, __].

Dingli'ye göre ÇHC askerî bakımdan nükleer silâhlara sahip olmakla bunları kullanmak arasında bir ayırım yapmaktadır. ÇHC nükleer silâhların, kendi sâhip oldukları da dâhil olmak üzere, tamamıyla imha edilmesinden yana olmakla birlikte, bu düş amaç (ütopya , düş ülke) gerçekleşinceğe kadar nükleer silâhların varlığının bir gerçek olduğu ve bu gerçekle birlikte yaşamak mecbûriyetinde olduğunu belirtmektedir.. 1950'li yıllarda karşı karşıya olduğu bekâ sorunun yanı sıra nükleer şantaj sebebiyle geliştirdiği nükleer silâhlar, ÇHC'yi bu tür silâhlara sâhip olmayan, ve bilhassa her ne maksatla olursa olsun nükleer silâhların kullanılmasına karşı olan ülkelerden uzaklaştırma ihtimâlini de doğurmuştur. ÇHC hiç kullanmama ve ilk kullanan olmama politikalarıyla bu ihtimâli zayıflatmıştır. ÇHC'nin bu politikayı nükleer hem bu tür silâhlara sâhip olmayan hem de bu tür silâh sâhibi ülkeler karşısında silâh geliştirmekte karşılaşıcağı sorunları hafifletmek maksadıyla bir manevra olarak icad ettiği görüşünün de yaygın bir görüş olduğu hatırlanmalıdır.

ABD ülkesinin, ülke dışındaki varlığının ve tesislerinin bir nükleer silâh sâhibi devletin müttefiki bir devlet tarafından benimsenmiş silâhlarla saldırıya uğraması hâlinde dahi nükleer silâh kullanacağını ilân ettiğinden; ve ÇHC'nin ve Rusya'nın ilk kullanan olmama politikalarına itimat etmediğinden bahisle hiç kullanmama ve ilk kullanan olmama politikalarının nükleer silâh devletlerini ahlâki bakımdan ikiye ayırdığını söyleyen Dingli; 1993 senesinde, içine düştüğü askerî ve siyâsal zayıflığı gidermek maksadıyla vazgeçtiğini ilân etmesiyle birlikte, bu politikaları eksiksiz ve önkoşulsuz uygulayan tek ülke olarak ÇHC'nin kaldığını belirtmektedir.

Dingli, ÇHC'nin atom bombası üretmeye çalıştığı ve bunu başardığı 1950'li ve 1960'lı yıllar için de, ÇHC'nin hiç kullanmama ve ilk kullanan olmama politikaları sâyesinde ABD'nin bugün DKHC ve İran'a karşı uygulamaya çalıştığı bir önleyici saldırıdan da kurtulmak istediğini ifâde etmektedir.

Dingli, ÇHC'nin nükleer caydırıcılığının en çok caydırıcılık politikası olduğunu söylemektedir. Bu sebeple ÇHC'nin nükleer imkân ve kâbiliyeti bir nükleer saldırıya hedef olduktan sonra karşılık verecek kadardır.

Hiç kullanmama ve ilk kullanan olmama ilkelerinin Çinli yöneticiler üzerinde nükleer silâhların ciddî durumlarda dahi kullanılmasına karar vermelerini engelleyen ilkeler olduğu fikrine sâhip olan Dingli, yine de böyle bir durumda Çin'in nükleer silâh kullanabileceğini söylemektedir. Ciddî durumdan kasıt, ÇHC'nin nükleer imkân ve kabiliyetine yönelik nükleer veya benimsenmiş silâhlarla saldırıdır. Dingli, ÇHC'nin benimsenmiş olmayan bir yöntemle ağır saldırı altında kalması veya benimsenmiş gücünün hayâtî çıkarlarını koruyamayacak derecede tahrip edilmesi hâlinde de nükleer silâh kullanabileceği fikrindedir. Dingli, ÇHC'nin hayâtî çıkarı olarak Tayvan'ın bağımsızlık girişimini ve bunun sağlanması için ÇHC'ye yapılacak bir saldırıyı örnek vermektedir.

General Cu'nun söz konusu açıklamasını değerlendiren bir başka araştırmacı Bruce Blair, ÇHC'nin nükleer savaş başlıklarını Soğuk Savaş döneminde, SSCB ve ABD'nin aksine, füzelerden ayrı bir yerde tutarak ve yine bu iki ülkenin giriştikleri nükleer silâh yarışına da katılmayarak sürekli olarak politikasının vurul-vur olduğunu gösterdiğini söylemektedir.⁴²⁹ ABD'nin ve SSCB'nin ciddî nükleer silâh tehdidi altında dahi ilk kullanan olmama ilkesinden vazgeçmemiş ÇHC'nin, neden birden bire bu ilkedan vazgeçme gereği duyduğunu açıklamaya çalışan Blair, General Cu'nun sözlerinin, genellikle yorumlandığı gibi şâhinlerin görüşü olmayıp, aslında mantıklı bir akıl yürütmenin neticesi olduğu fikrindedir; zirâ, Cu, ÇHC silâhli kuvvetleriyle ABD silâhli kuvvetleri arasındaki benimsenmiş silâh imkân ve kâbiliyet uçurumunun farkındadır ve Tayvan gibi ÇHC için hayâtî bir mesele sebebiyle ÇHC'yle ABD arasında çıkabilecek bir savaşta Çin'in benimsenmiş silâh kuvvetlerinin ABD'nin üstün benimsenmiş silâh kuvvetleri tarafından kısa sürede saf dışı bırakılabileceğini bilmektedir. Böyle bir durumun vukuu bulması hâlinde ÇHC hayâtî çıkarlarını savunmak için gerektiğinde kullanmama ve ilk kullanan olmama

⁴²⁹ 5691 BLAIR, Bruce (Vaşington D.C.'de bulunan Dünya Barışı Enstitüsü Başkanı), "General Zhu and Chinese Nuclear Preemption", **China Security**, Autumn 2005, Issue no. 1, s. 16, erişim : International Relations and Security Studies Network Website < <http://se1.isn.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=PublishingHouse&fileid=84CB6F23-491C-0941-C1BE-8EA90BA9C1DE&lng=en> >, 27 Kasım 2006, [BLEYR, Brus, __ : "General Cu ve Çin'in Önceden Vuruş Öğretisi", **Çin Güvenliği**, Sonbahar 2005, sayı : 5, erişim : Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Çalışmaları Şebekesi Ağ Yöresi, __, __].

ilkelerini de bir tarafa bırakarak nükleer silâh kullanabilecektir. Blair, Rusya'nın da 1993 senesinde ilk kullanan olmama ilkesinden vazgeçerek ABD karşısındaki benimsenmiş silâh imkân ve kabiliyetindeki eksikliğini nükleer silâhlara dayanarak gidermeye çalışmakla ÇHC'nin yapmaya çalıştığını yaptığını belirtmektedir. ÇHC'nin ABD'ye karşı bir nükleer önceden saldırı yapması Çin'in faydasına mıdır ? Blair bu soruya, ABD'yle ÇHC arasındaki nükleer imkân ve kâbiliyetin çok büyük olduğu; ÇHC böyle bir saldırıyı becerebilse dahi ABD'nin muazzam saldırısıyla âdetâ yok olacağı; General Cu'nun konuşmasına yüzlerce ABD şehrinin Çin nükleer silâhlarıyla vurulmasından bahisle, aslında ÇHC'nin nükleer imkân ve kabiliyet bakımından ABD'yle arasındaki uçurumu kapatmış olacağı bir dönemi kastedebileceği, fakât bunun da olağan şartlar altında ve ÇHC'nin giriştiği ekonomik kalkınma hamlesinden vazgeçilmemesi hâlinde çok uzun bir zaman süreceği; ayrıca, ÇHC'nin bu kadar çok nükleer silâh üretme çabasına girişmesi hâlinde, BMÜYA antlaşmasından ve, üreteceği silâhları denemek mecburiyetinde olduğu için, KDYA çerçevesinde verdiği taahhütleri geri çekmek mecbûriyetinde kalacağını söyleyerek bu soruya olumsuz cevap vermekte; ve General Cu'nun bu açıklamayı, Tayvan'ın ÇHC için çok önemli olduğu ve Tayvan'ı kaybetmemek için her türlü yola başvurabileceği, bir benimsenmiş silâhlarla savaş soncunda yenilse bile Tayvan'ı kaybetmemek için nükleer silâh kullanmaya başvurarak savaşacağını belirtmek istediği fikrinde olmakla birlikte, ÇHC'nin böyle bir işe kalkışması hâlinde de, Çin nükleer silâh fırlatma sahalarındaki en küçük bir hareketliliğin ABD'nin gözetleme uyduları tarafından tespit edileceğini ve ABD tarafından anında vurulacağını; zirâ, ÇHC'nin nükleer silâh başlıklarının füzelerden ayrı bulunduğu için füze fırlatma süresinin çok uzun süreceğini söyleyerek, bu teşebbüsün de ÇHC'nin faydasına olmayacağı görüşündedir. Blair'e göre, bu görüşün ortaya atılmasının bir diğer sebebi de, ABD'nin algılamasında Tayvan için her şeyi yapabilecek bir Çin algısı oluşturarak caydırıcılığı arttırmak olabilir. Blair, General Cu'nun söylediklerinin aslında ABD'nin söylediklerinden çok da farklı olmadığını şöylece ifade etmektedir :

“General [ABD]'nin kulağına Çin'in ilk kullanan olmama ilkesiyle ilgili kar suyu kaçırmak Çin'in, pek çoğunun diğer ülkeleri işledikleri iddia edilen günahlar sebebiyle, Birleşik Devletlerin nükleer politikasına bakmadan, kınamakta çok da aceleci olduğu Çin eleştirmenlerinin kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Birleşik Devletlerin politikası hiçbir zaman ilk kullanan

olmama ilkesini içermemiştir, ve geçmiş on yıl içinde Birleşik Devletler nükleer silâhlarının rolünü ve görevlerini, dünyanın her yerindeki nükleer olmayan tehditlerle başa çıkmak maksadıyla, arttırmıştır. Birleşik Devletler, nükleer silâhların kullanılabilceği şartları ve bu silâhların kendilerine karşı kullanılabilceği hedef listesini ve ülkelerin sayısını arttırmakta diğerk nükleer silâh sâhibi ülkelerden çok daha fazla ileriye gitmiştir. Birleşik Devletler, niyetleri hakkında tahminlerde bulunduğugizil düşmanlar edinmeye çalışmayı âdet hâline getirmiştir. Geçmiş on yıl içinde bu oyunu bir sanat hâline getirmiş ve tabii ki Çin ve Tayvan'a da uygulamıştır. Vaşington, nükleer silâhların hangi şartlar içinde kullanılabilceğine dair bir karışıklık politikası izlemekte ve Çinle Tayvan yüzünden girişeceğı bir savaşta nükleer silâh kullanma ihtimâlini dışlamamaktadır. Cu'nun bir bakımdan Çin'in ilk kullanan olmama politikasından fiilen ayrılması mânâsına gelen görüşünün, Birleşik Devletlerin olası Tayvan savaşına ilişkin politikasıyla kıyaslanabilir olduğunu söylemek doğrudur. Cu'nun yorumları, Çin hükümetinin daha fazla karışıklık yaratmak isteyip istemediğı bir tarafa bırakılacak olursa, Tayvan savaşında Çin'in nükleer silâh kullanma politikasına dair daha fazla karışıklık yaratmakta ve böylece Cu Çin'i politikaları aynı derecede esnek olan Birleşik Devletlerle ve diğerk nükleer silâh sâhibi devletlerin hepsiyle aynı sınıfa koymaktadır. Cu'nun Çin savaş gemilerine veya Halk Kurtuluş Ordusu'nun dağınık unsurlarına Birleşik Devletler tarafından yapılacak bir taarruzun Çin ülkesine yapılmış sayılacağı kavramı Amerikalıların saldırı eşiklerine dair görüşlerinden daha fazla kışkırtıcı değildir. Bu kavramla şaşırıp kalmış olan ve bunu kışkırtıcı olarak tanımlayan eleştirmenlerin, sâdece ülke topraklarının kendisinin kritik eşik olmadığını anlamaları gerekmektedir. Birleşik Devletlerin plânlarında gemiler ve uçaklar da dâhil olmak üzere Birleşik Devletler Silâhlı Kuvvetleri'ne ülkesi dışında yapılacak saldırılar, müttefiklerine yapılacak saldırılar veya Birleşik Devletler'in hassas menfaatlerine karşı herhangi bir yerde yapılacak saldırılar bazı durumlarda nükleer silâhların da kullanılacağı askerî karşılık çerçevesi içine girmektedir. Bu sebeple, Soğuk Savaş döneminde NATO içinde bulunan bir Alman birliğine Sovyetler tarafından yapılacak bir saldırı Birleşik Devletlerin karışıklık vermesini gerektirecek bir saldırganlık olarak tanımlanacaktır. Küba Füze Bunalımı esnâsında Birleşik Devletler çevrelemesinin o kadar tehlikeli olmasının sebeplerinden biri buydu. Amerikalı liderler, çevrelemeyi yapan Birleşik Devletler gemileriyle bunu yarmaya çalışın Rus gemileri arasında vukuu bulabilecek düşmanca bir hâdisenin iki ülkeyi savaşın içine çekebileceğinden endişe etmekteydi.”⁴³⁰

Liber ve Pres ise, ABD'nin sürekli olarak bir nükleer silâh üstünlüğü aramasının, Çin'in nükleer silâhlarının ilk saldırıyı atlatma yeteneklerini arttırmak için, füzelerinin erimini arttırmak ve hareketli rampalı kıtalar arası yörünge altı füzeler (balistik füzeler) üretmeye ve önceden tanımlanmış hedef uygulamasına

⁴³⁰ Blair, a.m., s. 20-21.

geçmeye yönelteceği kanâatindedir.⁴³¹ Liber ve Pres ne Rus ne de Çinli uzmanların, tıpkı ABD'nin ÇHC'nin askerî imkân ve kâbiliyetlerindeki artışa bu ülkenin sözlerinden daha çok önem atfettiği gibi, ABD'nin beyanatlarına bu ülkenin nükleer silâh imkân ve kabiliyetinde meydana gelen değişiklikler kadar önem vermediğini ve bu iki ülkenin ABD'nin nükleer silâh cephaneliğindeki somut gelmeleri çok yakından izlediğini öne sürmektedir.⁴³² Liber ve Pres Sun Xiangli'nin,

“Nükleer caydırıcılığın etkililiği kıyasen silâhların nicelik üstünlüğünden ziyâde karşılık verme kabiliyetiyle belirlenir.”⁴³³

ve

“[Çin'i sınırlı nükleer silâh cephaneliği] sınırlı caydırıcılığı sağlayan silâhların sayısının değişmez olduğu anlamına gelmez. Bu tür bir caydırıcılık için gereken miktar nükleer cephaneliğin varlığını sürdürmesiyle bağlantılı devingen bir miktardır.”⁴³⁴

aktararak, ÇHC'nin ABD'nin söz konusu politikası karşısında nükleer cephaneliğini yenileyeceğini iddia etmektedir. Ayrıca, ÇHC'nin nükleer savaş tehdidinin en yüksek olduğu Soğuk Savaş dönemini çok az sayıda nükleer silâhla atlattığı ve bu sebeple Soğuk Savaşın ardından nükleer cephaneliğini arttırmayı hiç düşünmeyeceği iddiasına, Soğuk Savaş döneminden Çin'in asıl tehdidi SSCB'den algıladığını ve SSCB'nin nükleer silâhlarının çok da hassas nişan alabilir silâhlar olmadığı için ve ÇHC'nin anılan dönemde fakir olduğu için bu dönemi bu şekilde atlattığını, ancak günümüzde Çin'in zenginleşmesi ve bir dünya gücü hâline gelmesiyle birlikte, ve bu durumun, hassas isâbet yeteneği bulunan nükleer silâhlara sâhip ABD'yle çatışma

⁴³¹ Liber ve Pres, s. 67.

⁴³² a.m., s. 69.

⁴³³ 5691 XIANGLI, Sun : “Analysis of China's Nuclear Strategy”, **China Security**, Autumn 2005, issue : 1, s. 24, erişim : China Security Website < <http://se1.isn.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=PublishingHouse&fileid=84CB6F23-491C-0941-C1BE-8EA90BA9C1DE&lng=en> >, 16 Mart 2007 [ŞIANGLI, Sun : “Çin'in Nükleer Savaş Stratejisinin Çözümü”, **Çin'in Güvenliği**, Sonbalar 2005, sayı : 1, erişim : Çin'in Güvenliği Ağ Yöresi].’den aktran : Lieber ve Pres, s. 71.

⁴³⁴ Xiangli, s. 28'den aktaran : Lieber ve Pres, s. 71.

ihitmâlini arttırması sebebiyle, deęiŖeceęini öne sürmektedir.⁴³⁵ Xiangli'nin Zhou Enlai'dan aktardığı Ŗu sözler bu durumun daha 1960 yıllarda kavrandığını ortaya koymaktadır.

“anahtar nicelikte değildir; en az miktar, nitelik ve çeŖitlilięe sâhip olmalıyız.”⁴³⁶

Lieber ve Pres, hem General Cu'nun sözlerini çok önemseyerek bilhassa Tayvan, ki biz buna Çin için son derece sorunlu bir bölge olan Doğu Türkistan'ı [*Şinsiang*]'ın da eklenmesi gerektiği kanâatindeyiz, için gerektiğinde nükleer savaşı göze alabileceğini ortaya koyduğunu; hem de ÇHC'nin asında göz korkutmak amacıyla gerçekleŖtireceęi bir nükleer silâh hareketliliğinin ABD tarafından bir nükleer silâh saldırısına hazırlık olarak algılanıp ABD'yi ilk saldırıyı yapmaya teŖvik etme olasılığının hayli yüksek olduğundan bahisle, ÇHC'nin ilk kullanan olmama politikasına sadakatin kayıp ve kazancı çok yüksek olduğu durumlarda bir anlam ifâde etmeyebileceğini öne sürmektedir.^{437 / 438}

⁴³⁵ Lieber ve Pres, s. 71-72.

⁴³⁶ Xiangli, s. 24.

⁴³⁷ Lieber ve Pres, s. 73-75. Lieber ve Pres'in aksine Çinli yetkililer ve uzmanlar general Cu'nun sözlerinin kişisel görüşleri olduğunu ve ABD'nin, ÇHC'nin resmî açıklamalarından ziyâde general Cu'nun sözlerine benzer kişisel sayılabilecek açıklamaları esas alarak ÇHC'nin niyetlerini çarpıttığını ileri sürmektedir. (bkz. : LIEGGI, Stephanie : “Sixth U.S.-China Conference on Arms Control, Disarmament and Nonproliferation : US-China Nonproliferation Cooperation “, s. 4, 33, 34).

⁴³⁸ GiriŖeceęi bir savaşın ÇHC'ye muhtemel mâliyeti için bkz. : 5071 SCOBELL, Andrew : “The Costs Of Conflict :The Impact On China Of A Future War“, **Strategic Studies Institute of The U.S. Army War College**, October, 2001, erişim : Strategic Studies Institute of The U.S. Army War College Website < <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/00060.pdf#search=%22U.S.China%201997-1998%20summits%22> >, 9 Ekim 2006 [SKOBELL, Endru : “Çatışmanın Bedeli : Çıkacak Bir Savaşın Çin Üzerindeki Etkisi“, **ABD Kara Kuvvetleri Harb Akademisi Stratejik Çalışmalar Enstitüsü**, Ekim, 2001, erişim : ABD Kara Kuvvetleri Harp Akademisi Stratejik Çalışmalar Enstitüsü Ağ Yöresi].

2.4 – Eksik (Negatif) Güvenlik Güvencesi ve Tam (Pozitif) Güvenlik Güvencesi

Bir devletin veya devletler topluluğunun, nükleer silâha sâhip olmayan bir devletin veya devletler topluluğunun veya sınırları içinde nükleer silâh bulunmayan bir (nükleer silâhlardan arındırılmış) bölgeye karşı nükleer silâh kullanmama ve nükleer silâh kullanma tehdidinde bulunmama güvencesi **Eksik Güvenlik Güvencesi**; bir devletin veya devletler topluluğunun, nükleer silâha sâhip olmayan bir devletin veya devletler topluluğunun veya sınırları içinde nükleer silâh bulunmayan bir (nükleer silâhlardan arındırılmış) bölgenin bir nükleer silâh saldırısına mâruz kalması hâlinde bu ülkeye yardım ve destekte bulunması ve saldırgan ülkenin veya ülkeler topluluğunun cezalandırılması ve sebep olduğu zararı tazmin etmesi için uluslararası zeminde girişimde bulunma taahhüdü **Tam Güvenlik Güvencesi** olarak adlandırılmaktadır.

Eksik güvenlik güvencesi için nükleer silâh devletleri arasında ortak bir anlaşma bulunmamakla birlikte, bu ülkelerin hepsi tek taraflı olarak eksik güvenlik güvencesi vermiştir. İlk atom bombası denemesini yaptığı 16 Ekim 1964 târihinden beri, eksik güvenlik güvencesinin bir türü olan ilk kullanmazlık taahhüdünde bulunan ve bu taahhüdüne sâdik kalan ÇHC 5 Nisan 1995 târihinde tam güvenlik güvencesini de ilân etmiştir. Söz konusu bildirgede tam güvenlik güvencesini içeren dördüncü maddesi şöyledir :

“ 4. Çin Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu’nun daimî üyesi olarak kurulun, nükleer silâh saldırısına mâruz kalan nükleer silâh sâhibi olmayan herhangi bir ülkeye, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi uyarınca, destek olunması ve saldırıda bulunan devlete katı ve etkili yaptırımların uygulanması amacıyla lazım gelen tedbirleri almasını temin için kurul içinde harekete geçmeyi yükümlenir. Bu taahhüt tabiatıyla Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması’na taraf veya herhangi bir nükleer silâha sâhip olmayan ülke veya nükleer patlatıcı düzenekler üretmeme veya edinmeme hususlarında bağlayıcı ve benzer bir uluslararası antlaşmaya dâhil herhangi bir nükleer silâha sâhip olmayan ülke için, nükleer silâh içeren bir saldırı veya bu tür bir saldırı tehdidi durumunda uygulanır.”⁴³⁹

⁴³⁹ Çin’in söz konusu güvenlik güvenceleri bildirgesi için bkz. : 6173 “China's National Statement on Security Assurances 5 April 1995“, **Nuclear Threat Initiative (NTI) Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/engdocs/npt0495a.htm> >, 20 Kasım 2006, [“Çin’in Güvenlik

ÇHC bu bildirgenin birinci maddesinde hiçbir zaman ve hiçbir şart altında nükleer silâhı ilk kullanan olmayacağı; ikinci maddesinde de eksik güvenlik güvencesi taahhüdünde bulunmuş; fakât, eksik güvenlik güvencesini dördüncü maddedeki şartlara bağlamıştır.

ÇHC'nin tam güvenlik güvencesi saldırıya uğrayan devletin NPT'ye veya benzer ve taraflarının herhangi bir nükleer patlayıcı düzeneği üretmemeyi veya edinmemeyi bağlayıcı kılan bir uluslararası antlaşmaya taraf olması şartına bağlıdır. Güvencenin bir diğer şartı da saldırıya uğrayan ülkeye destek vermek için yapılacak girişimin BM Güvenlik Kurulu bünyesinde yapılacağıdır. Bu şartlar dikkâte alındığında nükleer silâha sâhip olmayan fakât bu tür silâhları üretmeyeceği veya edinmeyeceği taahhüdünde bulunmuş ve fakât bu taahhüdü bir uluslararası antlaşma veya topluk bağlamında vermemiş bir ülkenin saldırıya uğraması hâlinde bu tam güvenlik güvencesi bu ülke için geçerli olmayacaktır. Ayrıca, ister NPT'ye veya benzeri bir antlaşmaya taraf olsun ister olmasın, nükleer silâha sâhip olmayan bir ülkenin resmen nükleer silâh devleti olan diğer dört devlet, ki bunlar ABD, İngiltere, Fransa ve Rusya'dır, tarafından saldırıya uğraması hâlinde ÇHC'nin bu taahhüdüne ne kadar sâdik kalacağı bir başka sorudur. Bu hâliyle söz konusu tam güvenlik güvencesi, resmen nükleer silâh sâhibi olmayan ülkeleri caydırmak maksadıyla ilân edilmiş bir güvencedir. Bu güvencenin ilân edilmesinin bir diğer amacı da, NPT'ye taraf olmayan ülkeleri bu veya benzer bir antlaşmaya taraf olmaya zorlamaktır. Nükleer silâha sâhip olmayan bir ülkeye veya nükleer silâhtan arındırılmış bir ülkeye, resmen nükleer silâh devletleri tarafından ortaklaşa tam güvenlik güvencesinin BM Güvenlik Kurulunun 11 Nisan 1995 târih ve 984 sayılı kararıyla tanınmasıyla, ÇHC

Güvencelerine Dair Ulusal Bildirgesi 5 Nisan 1995 “, **Nükleer Tehdidi Önceleme Girişimi Ağ Yöresi]**) : “4. China, as a permanent member of the United Nations Security Council, undertakes to take action within the Council to ensure that the Council takes appropriate measures to provide, in accordance with the Charter of the United Nations, necessary assistance to any non-nuclear-weapon State that comes under attack from nuclear weapons, and to impose strict and effective sanctions on the attacking State. This commitment naturally applies to any non-nuclear-weapon State party to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons or to any non-nuclear-weapon State that has entered into any comparable internationally binding commitment not to manufacture or acquire nuclear explosive devices, in the event of aggression involving the use of nuclear weapons or the threat of such aggression against the State.”

de dâhil olmak üzere nükleer silâh devletleri, bu tür silâha sâhip olmayan ülkelerin veya bu tür silâhlardan arındırılmış bölgelerin bir nükleer silâh saldırısına mâruz kalması karşısında düşeceği zor durumdan kurtulmuştur. Ancak, bu kararda da tam güvenlik güvencesi saldırıya uğrayan ülkenin NPT'ye taraf olması şartına bağlanmıştır.⁴⁴⁰ Çin'in tek taraflı olarak 5 Nisan 1995 târihinde ilân ettiği tam güvenlik güvenceleriyle BM Güvenlik Kurlunun 984 sayılı kararı arasındaki en önemli fark, ÇHC'nin taahhüt ettiği tam güvenlik güvenceleri için nükleer silâh saldırısına mâruz kalan ülkenin NPT'ye ya da benzer bir antlaşmaya taraf olması şart koşulmuşken, BM Güvenlik Kurlunun söz konusu kararında tam güvenlik güvencesi için saldırıya mâruz kalan ülkenin sâdece NPT'ye taraf olması şart koşulmuştur. Bu durumda ÇHC'nin BM Güvenlik Kurlunun bahsi geçen kararının yanı sıra kendi taahhüdüne de sâdik kalıp kalmayacağı meçhûldür.

2.5 – ÇHC'nin Caydırıcılık ve Nükleer Caydırıcılık Kavramları

Çinli strateji çözümlemecilerinin, Batı yazınına 2. Dünya Savaşı'ndan sonra girmiş olan caydırıcılık kavramının köklerini, Üstad Zu (Sun Tzu, Sun Zi veya Çang Çing (M.Ö. 544-496))'nin "düşmanı savaşmadan yenmek" kavramına dayandırmaktadır.⁴⁴¹ Çinli stratejiciler caydırıcılığı, ABD'nin bu ilkeyi askerî saldırının bir parçası olarak kabûl etmesinden ve ister savunma, ister savunma saldırısı, ister yayılcı amaçlı saldırı olsun, herhangi bir askerî harekât esnâsında nükleer silâhları ilk kullanan olma ilkesini saklı tuttuğu caydırıcılık anlayışından farklı olarak, ulusal

⁴⁴⁰ Kararın özgün metni için bkz. : 6174 "United Nations Security Council Resolution 984 Adopted by the Security Council at its 3514th meeting 11 April 1995", **Nuclear Threat Initiative (NTI) Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/engdocs/unsc984.htm> >, 20 Kasım 2006, ["Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu Tarafından 11 Nisan 1995 Tarihinde Yapılan 3514. Toplantısında Kabûl Edilen 984 sayılı BM Güvenlik Kurulu Kararı", **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

⁴⁴¹ Zhang, s. 5. Bu cümle bu eserde şu şekilde tercüme edilmiştir : "overwhelming the enemy without fighting. ". Üstad Zu, elimizde bulunan en eski strateji kitabı olan Savaş Sanatı kitabını yazan kişidir. Üstad Zu ayrıca uluslararası ilişkiler kuramı açısından bilinen ilk gerçektir.

çıklarının korunması ve ülkeye yönelik tehditlerin bertaraf edilmesi zemininde ele alarak caydırıcılığın tamâmen savunmaya yönelik olduğunu ifâde etmektedir.⁴⁴²

Çinli çözümlenecilere göre ne savaş ne de barış olan, bu ikisinin arasında bulunan ve farklı seviyelere sahip caydırıcılık, seviyeleri itibariyle, **topyekûn caydırıcılık** ve **sınırlı caydırıcılık** olarak ele alınabileceği gibi **benimsenmiş silâh caydırıcılığı**, **nükleer caydırıcılık** ve **dış uzayda caydırıcılık** olarak da ele alınabilir.⁴⁴³ Topyekûn caydırıcılık, nükleer silâhlar da dâhil olmak üzere ülkenin imkân ve kabiliyetlerinin tamamının seferber edilerek uygulanacak caydırıcılıktır. Ancak, topyekûn caydırıcılık da, ülkenin imkân ve kabiliyetlerinin tamamının seferbere edilmesi raddesine varana kadar sırasıyla siyâsal, ekonomik vb imkân ve kabiliyetlerin seferber edilmesiyle uygulanacak **siyâsal top yekûn caydırıcılık**, **ekonomik top yekûn caydırıcılık** vb. olmak üzere alt safhalarda da uygulanabilir, ki bu yöntem **şiddet içermeyen caydırıcılık** olarak da adlandırılmaktadır. Benimsenmiş silâh caydırıcılığı da **top yekûn benimsenmiş silâh caydırıcılığı** ve **sınırlı benimsenmiş silâh caydırıcılığı** olarak uygulanabilir. Top yekûn benimsenmiş silâh caydırıcılığı ülkenin karşı karşıya kalabileceği büyük bir benimsenmiş silâh saldırısı karşısında, benimsenmiş silâh gücünün tamamının sefer edilmesidir. Sınırlı benimsenmiş silâh caydırıcılığı ise, bölgesel veya küçük çaplı çatışmalarda sınırlı miktarda benimsenmiş silâhların kullanılmasıyla uygulanacaktır. Benzer kavramlar yeni yeni gündeme girmeye başlayan dış uzayın silâhlandırılması alanında da uygulanabilir. Bu yöntemler de genel olarak **şiddet içeren caydırıcılık** olarak adlandırılmaktadır.

⁴⁴² a.y.

⁴⁴³ Zhang, a.y. ÇHC'nin uzayla ilgili çalışmalarını ele alan derli toplu iki kaynak olarak bkz. : 6195 **China Security**, (Front cover title : China's Space Ambitions), issue no : 2, 2006, erişim : China Security Website < http://www.wsichina.org/attach/china_security2.pdf >, [**Çin'in Güvenliği**, (Kapak başlığı : "Çin'in Uzay Hırsları"), sayı : 2, 2006, erişim : Çin'in Güvenliği Ağ Yöresi].; 6196 **China Security**, (Front cover title : Space), Winter, 2007, erişim : China Security Website < http://www.wsichina.org/%5Ccs5_all.pdf > [**Çin'in Güvenliği**, Kış 2007, erişim : Çin'in Güvenliği Ağ Yöresi].

Halk Kurtuluş Ordusu İkinci Topçu Birliği karşı stratejik nükleer silâh saldırısından sorumludur. Ayrıca, nükleer silâh geliştirme araştırmaları ve nükleer silâhların konuşlandırılmasından da sorumludur. 1 Temmuz 1966 târihinde kurulmuş bu birlik geçen süre zarfında gelişmiş ve kendi ürettiği çeşitli nükleer silâhlarla donanmıştır. Bu birlik sâhip olduğu nükleer silâhlarla bir nükleer savaş yürüme ve nükleer silâhla karşı saldırıda bulunma kabiliyetine kavuşmuştur.⁴⁴⁴

ÇHC daha öncede açıkladığımız üzere, kurulduğu günden itibaren karşı karşıya kaldığı hegemonyacı güçlerin ekonomi, teknoloji vb. ambargo ve nükleer silâhla tehdidine karşı, hegemonyacı güçleri desteklemek ve böylece bir mânâda dünya barşını da sağlamak maksadıyla nükleer silâh ürettiğini söylemektedir.⁴⁴⁵

ÇHC geçen süre zarfında nükleer silâhları fırlatma kabiliyetini de kazanmış ve bu silâhları fırlatabilecek kısa, orta ve uzun menzilli füzeleri de geliştirmiştir. ÇHC nükleer silâh üretmeye başladığı günlerdeki öğretisini ana hatlarıyla muhafaza etmektedir. Bu çerçevede ÇHC kendisine yönelecek bir nükleer saldırıya yetkinlikle karşılık verecek seviyede olduğunu ve böylece hegemonyacı güçlerin kurmaya çalıştığı nükleer silâh hegemonyasını kırmakta olduğu fikrini muhafaza etmektedir.⁴⁴⁶

ÇHC'nin nükleer silâhlarda ulaştığı seviye her ne kadar takdire şâyânsa da, ABD ve Rusya'nın ulaştığı seviyeyle karşılaştırıldığında ve ABD'nin 1940 ile 1996 seneleri arasında nükleer silâhlar için yaklaşık en az on iki trilyon ABD Doları

⁴⁴⁴ 6175 HUAN, Yang (Tüm General, Halk Kurtuluş Ordusu İkinci Topçu Birliği (Stratejik Füze Kuvvetleri) Önceki Komutan Vekili , PLA) : "China's Strategic Nuclear Weapons", **Federation of American Scientists Website**, erişim : < <http://www.fas.org/nuke/guide/china/doctrine/huan.htm> >, 21 Ekim 2006, [__ __ : "Çin'in Stratejik Nükleer Silâhları", **Amerikan Bilimciler Federasyonu Ağ Yöresi**. Bu makâle 1989 senesinde yayımlanmıştır.

⁴⁴⁵ bkz. : Huan, a.m.

⁴⁴⁶ a.m..

harcadığı dikkâte alındığında, kat etmesi gereken uzun bir yol vardır.⁴⁴⁷ Huan'a göre, hayâtta kalma becerisi, çabuk karşı saldırı, isabetlilik, nüfuz etme ve silâh dizgeleri yönetimi teknolojisine hâkim olabilmek için ÇHC'nin nükleer silâh geliştirme konusunda yoğunlaşılması gereken alanlar, 21. yy.'ın gelişmiş teknolojisini elde etmek ve ileri teknolojiyle üretilmiş silâhlar yapmak olmalıdır.⁴⁴⁸

2.6 – ÇHC'nin 21. Yy. da Ortaya Çıkan Nükleer Silâh Tehditlerine Karşı İzleyebileceği Politikalar

ÇHC'nin 21. yy.da karşılaştığı nükleer silâh tehditleri şöylece sıralanabilir :

- 1-) Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte Soğuk Savaş döneminde iki süper güç olan SSCB ve ABD arasındaki dehşet dengesinin bozularak önderliğin ABD'ye geçmesi (ABD'nin nükleer silâh üstünlüğü).
- 2-) İlerleyen teknoloji sâyesinde az güçlü nükleer silâhların üretilmesi ve bunların taktik amaçlarla ufak çaplı çatışma savaşlarda kullanılabilmesi (nükleer silâhlarının kullanıldığı alanların artması);
- 3-) ABD'nin uyguladığı tek taraflılık politikası ve mutlak güvenlik arayışı.

⁴⁴⁷ Yapılan bir araştırmaya göre ABD'nin 1940 ile 1996 senesi arasında nükleer silâhları için 409 400 000 000'ü geliştirme, 365 100 000 000'ü nükleer atıklar ve bu atıkların sebep olduğu çevre kirlenmesinin giderilmesi, 31 100 000 000'ü eski nükleer silâhların sökülmesi, 937 200 000'ü nükleer silâhara karşı savunma; 831 100 000 000'u hedefleme ve nükleer silâhların ve komutası, 3 241 000 000'u mevzilendirmek, 2 100 000 000 nükleer silâh kazalarından vb.den zarar görenler, 3 100 000 000'ı sırların korunması, 900 000 000'ı Kongre'nin nükleer silâh sahalarını denetlemesi için olmak üzere toplam 11 914 900 000 000 ABD Doları harcadığı tespit edilmiştir. (bkz. : “Cold War Experience : The Bomb“, **Cable News Network (CNN) Website**, erişim : < <http://www.cnn.com/SPECIALS/cold.war/experience/the.bomb/atomic.audit/program.html> >, 18 Eylül 2006 [“Soğuk Savaş Deneyimi : Bomba“, **Kablolu Haber Şebekesi Ağ Yöresi**]. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. : “The U.S. Nuclear Weapons Cost Study Project Atomic Audit : The Costs and Consequences of U.S. Nuclear Weapons Since 1940“, **The Brookings Institution Website**, erişim : < <http://www.brook.edu/fp/projects/nucwcost/weapons.htm> >, 18 Eylül 2006 [“ABD'nin Çekrideksel Silâh Mâliyeti Projesi Akçal Nükleer Silâh Denetimi : ABD'nin Çesirdeksel Silâhlarının 1940 Senesinden İtibaren Mâliyeti ve Sonuçları“, **Brukings Enstitüsü Ağ Yöresi**].

⁴⁴⁸ a.m.

- 4-) Gelişen teknoloji ve SSCB dağılması neticesinde pek çok nükleer mâlzeme ve teknolojinin yeni ortaya çıkan devletlerde kalması ve SSCB'nin çökmesi üzerine bu ülkede ortaya çıkan ekonomik bunalım sebebiyle pekçok nükleer silâh uzmanının çeşitli ülkelerde iş bulması ve bu yolla nükleer silâh teknolojisinin yayılması.
- 5-) İkinci ve dördüncü maddede belirtilen sebeplerin doğal bir sonucu olarak, nükleer silâhların ve üretim bilgilerinin tedhişçi unsurların eline geçmesi.
- 6-) ABD'nin, kitle imha silâhlarının yayılmasının önlenmesi ve bu tür silâhların yayılmasına karşı uluslararası ve ikili düzenlemeleri kendi ulusal çıkarlarını elde etmek maksadıyla kullanması sebebiyle, nükleer silâhlanma konusunda izlediği çifte ölçülü politikalar; ve bu bağlamda NPT'nin süresiz olarak uzatılabilmesi için nükleer silâha sâhip olmayan ülkelere bu tür silâh yapmaya teşebbüs etmemeleri karşılığında barışçıl nükleer enerji teknolojisine kavuşacaklarına dair verdiği taahhüdü tam olarak uygulamaması ve taahhüdünde çifte ölçülü uygulamalara gitmesi ve bu durumun nükleer silâhlara sâhip olmayan ülkelerde kuşkuya yol açması.
- 7-) ABD'nin uluslararası anlaşma ve antlaşmalardan doğan yaptırım hakkını yine ulusal çıkarlarını elde etmek amacıyla hemen hemen her fırsatta çifte ölçülü olarak uygulamak istemesi.
- 8-) Nükleer silâhların, nükleer enerjili denizatlılara yüklenmesi vb. uygulamalarla hareketli rampalardan fırlatılması neticesinde bu tür silâhların atıldığı noktaların tespitinin güçleşmesi.
- 9-) ABD'nin, ileride dünyanın tamamını kapsayacağı anlaşılan ulusal ve bölgesel füze kalkanı projesi.

10-) Çin'in giderek dünya pazarlarına açılması ve üretiminin artması üzerine enerji ihtiyacı veya Tayvan vb. ve Çin'in giderek bir dünya gücü olma yolunda ilerlemesi sebebiyle ABD'yle çatışma riskinin artması.

11-) ABD Çin'e karşı uyguladığı kuşatma stratejisi.

ÇHC'nin 21. yy.da "istikrar" kavramını nasıl yorumladığı 21. yy.da nükleer silâh tehditlerine karşı alacağı tedbirlerde önemli bir rol oynamaktadır. Roberts ÇHC'nin "istikrar" kavramını nasıl yorumladığının daha iyi kavramamız için bize yardımcı olmaktadır :

"Bu tarihi özet Çin diplomasisinin önceliklikle ilgilendiği ve odaklandığı alanın istikrar olduğunu göstermektedir. Çinli çözümlemecilerin hatırı sayılır bir zaman ve enerjiyi, kullandıkları terimler Batılı meslektaşlarınınkinden farklı da olsa, nükleer silâh çağında istikrarın ne anlama geldiği hususunda, endişelenerek, harcadığı görülmektedir. Batılılar için istikrar, nükleer silâh güçlerinin bunalımlar ve silâhlanma yarışları devinimlerinin belli bir kısmını kapsamı bakımından önem arz etmektedir. Çinli çözümlemecilerin, muteber bir vurul-vur [ikinci vuruş] caydırıcılığını muhafaza etmeleri tek fakât önemli istisnası saklı kalmak kaydıyla, bunalım dönemlerindeki istikrarla o kadar ilgilenmedikleri görülmektedir. ABD'yle Sovyetler arasında Soğuk Savaş döneminde, uluslararası gerilimlerin kaynağı olduğunu ileri sürerek, bu yarışla uluslararası dizge üzerinde yol açtığı yan etkileri bakımından daha çok ilgilendikleri görülmektedir. Genel olarak, Çinli çözümlemecilerin yalnızca nükleer silâh ilişkilerini ele almayıp daha geniş mânâda siyasal-askerî ilişkileri dikkâte alan istikrar ve istikrarın gereklerine dair bakış açıları Amerikalı çözümlemecilerinkinden daha geniştir."⁴⁴⁹

Roberts, bu zihniyet farklılığının ABD'yle ÇHC arasındaki stratejik diyalog önündeki ciddi bir engel olduğunu ve Rusya'nın ABD'yle sürdürdüğü benzer diyalogla ÇHC'nin yürütmek istediği diyalog arasındaki farkı otaya koyduğunu söyledikten sonra, HKO'nun bir resmî belgesinden şu bölümleri aktarmaktadır :

⁴⁴⁹ 6230 ROBERTS, Brad : "China and Ballistic Missile Defense :1955 to 2002 and Beyond", **Institute for Defense Analysis (IDA)**, IDA Paper P-3826, September, 2003, s. 44-45, erişim : [Institute for Defense Analysis Website < http://www.fas.org/nuke/guide/china/doctrine/bmd.pdf >](http://www.fas.org/nuke/guide/china/doctrine/bmd.pdf), 4 Mart 2007 [ROBERTS, Brad : "Çin ve Yörünge Altı Füze Savunması : 1955'den 2002'ye ve Sonrası", **Savunma Çözümlemeleri Enstitüsü**, __, Eylül, 2003, erişim : Savunma Çözümlemeleri Enstitüsü Ağ Yöresi].

“– ABD ve Rusya’nın stratejik nükleer silâhlarını azaltmaya girişmeleri saldırgancaydı. Dünya istikrarı ve barışı için de faydalıdır. Ancak, ABD ve Rusya’nın stratejik nükleer silâhlarının sayısını azaltırken, aslında bir nükleer silâh üstünlüğü yarışının tüm alanlarda sürdüğü gözden kaçırılmamalıdır.

– Nükleer silâhların yayılması dizginlenmiş fakât nükleer silâh elde etmeye çok yakın devletler ve bölgelerin sayısının artmasını durdurmak zorlaşmıştır.”Nükleer silâh elde etmeye yakın devlet “nükleer silâh teknolojisine sâhip olup lüzumu hâlinde nükleer silâh yapabilecek devletler anlamına gelmektedir.

– Büyük çapta bir nükleer savaşın çıkma tehlikesi azalmış olsa da, nükleer silâhların kullanılması ihtimali hâlâ mevcuttur.

– [...] Nükleer silâhların kullanılmasına getirilen sınırlamalar sebebiyle yerden yere fırlatılan füzelerin benimsenmiş ve nükleer silâh başlıklarını taşıyabilecek şekilde çifte kullanımlı olarak geliştirilmesi yoluna gidilmektedir.”⁴⁵⁰

Congcu ÇHC’nin bu tehditlere karşı izleyebileceği politikaları da şu şekilde sıralamaktadır⁴⁵¹ :

- Saydam ve sorumlu bir nükleer güç olduğu görünümünü yaratmak, ki bu bölüme kadar anlatılardan ÇHC’nin bir hayli yol katettiği görülmektedir.
- Diğer ülkelerin ve bilhassa ABD’nin yeni nükleer silâh geliştirme çabalarına karşılık, nükleer silâh cephaneliğini nicelik ve nitelik olarak geliştirmek ve buna bağlı olarak nükleer silâh ve savaş öğretilerini bu gelişmelere uyguna olarak somutlaştırmak, ki bu iki alanada ÇHC’nin kat etmesi gereken uzun bir yol olduğu görülmektedir.
- Kitle imhâ silâhların yayılmasının önlenmesi ve bu yayılmaya karşı antlaşma ve bu antlaşmalara taraf olmak ya da olmamak gibi iki seçeneği bulunmaktadır ÇHC’nin. Bu düzenlemelere taraf olması, genel olarak ÇHC’nin ulusal güvenliğine faydalı olmakla birlikte, bu düzenlemelere

⁴⁵⁰ “The Strategic Use and Development of the Second Artillery in the New Period “[“İkinci Topçu Birliğinin Yeni Dönemde Stratejik Kullanımı ve Gelişmesi“], tercüme edilmiş bir HKO belgesinden alıntı, aktaran : a.m., s. 45.

⁴⁵¹ Zhongchu, s. 60-63.

uyuması için ABD üzerinde uygulayabileceği baskı sınırlı olduğundan, ve en azından ABD'nin şu an için ÇHC'nin nükleer caydırıcılığını azaltacak yeni nükleer silâh geliştirmekten ve bölgesel ve ulusal füze kalkını geliştirmekten vazgeçmeye niyeti olmadığı anlaşıldığından, bu tür düzenlemelere taraf olması ÇHC'nin nükleer caydırıcılığını daha da hızlı bir biçimde azaltacaktır. Bu durumda ÇHC, ABD karşısında sınırlı bir caydırıcılığı ulaşana kadar bu düzenlemelere taraf olmamayı tercih etme ihtimâli yüksektir.

2.7 – ÇHC'nin Nükleer Savaş İmkân ve Kâbiliyeti⁴⁵²

ÇHC'nin 250 kadarı stratejik ve 150 kadarı taktik olmak üzere yaklaşık toplam 400 kadar nükleer savaş başlığı bulunduğu tahmin edilmektedir. Ancak, yine tahminlere göre ÇHC'nin nükleer savaş imkân ve kâbiliyetinin esas sorunu bu başlıkları kullanacak yeterli sayıda ve kâbiliyette araca sâhip olmamasıdır.

ÇHC nükleer savaş başlıklarını, kara konuşlu kıtalar arası ve kısa erimli yörünge altı füzeler [*short range ballistic misilse (SRBM)*] fırlatma kâbiliyetine sâhiptir. ÇHC ayrıca bu savaş başlıklarını denizaltılardan da fırlatmak için çalışmaktadır; ancak, Şia [*Xia*] sınıfı denizaltılarında bazı sorunlar bulunduğu zannedilmektedir.

250 adet kadar olduğu tahmin edilen stratejik nükleer savaş başlıklarından sâdece 120 adedi dört farklı tipte füzeyle takılıdır. Bu füzelerle fırlatılabilecek savaş başlıklarının sayıları füzeler itibariyle şöyledir :

⁴⁵² 6005 Bu bölümdeki bilgiler şu kaynaktan derlenmiştir : “Nuclear Capabilities – Nuclear Weapons“, **Nuclear Threat Initiative Website**, güncellenme : Aralık 2005, erişim : < http://www.nti.org/e_research/profiles/China/Nuclear/5569_5636.html >, 6 Şubat 2007 [“Nükleer İmkân ve Kâbiliyet – Nükleer Silâhlar“, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

- 18 ilâ 20 adet olduğu tahmin edilen kıtalar arası yörünge altı füze olan Doğu Rüzgârı (Dong Feng-5 (DF-5))
- Yarı menzilli yörünge altı füze olan ve 12 adet olduğu tahmin edilen Dong Feng-4 (DF-4)
- Orta menzilli yörünge altı füze olan ve 40 adet olduğu tahmin edilen Dong Feng-3A (DF-3A)
- Orta menzilli yörünge altı füze olan ve 48 adet olduğu tahmin edilen Dong Feng-21A (DF-21A)
- 12 adet denizaltıdan fırlatılan Cu Lang [Ju Lang - 1 (JL-1)] füzesi

DF-5, DF-3A, DF-4, DF-21, DF-21A ve DF-5 füzeleri karadan fırlatılan füzelerdir.

ÇHC'nin orta menzilli DF-3A füzelerini fırlatmak için 40 ayrı noktada rampaları mevcuttur. Ancak, bu rampalar katı yakıtlı, iki kademeli DF-21 füzelerini fırlatacak şekilde yenilenmektedir.

ÇHC'nin kıtalar arası yörünge altı füze olarak tanımlanan füzeleri DF-4 ve DF-5A olmakla birlikte, erimi 5500 km. olan DF-4 Amerika kıtasına ulaşamamaktadır. DF-4 Asya kıtası içinde ve bilhassa Rusya'ya karşı etkili olabilecek niteliktedir. ÇHC'nin gerçek kıtalar arası yörünge altı füzesi Amerika kıtasının her noktasına ulaşabilen DF-5A füzesidir. Her iki tip füze de depolarda ve mağralarda muhafaza edilmektedir.

ÇHC'nin DF-11 ve DF-15, ki bu füzelerin ihracat isimleri sırasıyla M-11 ve M-9'dur, nükleer savaş başlığı taşıyabilirlikleriyle bilinmelerine rağmen, ABD kaynakları da dâhil olmak üzere böyle bir özelliğe sâhip olduklarını doğrulamamaktadır.

ÇHC füzelerini çağa uygun bir şekilde yenileme çabası içindedir. Yeni tasarlanan iki füzeden biri olan DF-31 ve DF-31A karada hareketli rampalarla konuşlandırılabilen katı yakıtlı ve diğer füzelere göre daha kısa sürede fırlatılmaya hazır hâle gelebilen füzelerdir. Bu füzeler artık eskimiş modeller olan DF-5 ve DF-5A'nın yerini alacaktır. ABD Savunma Bakanlığı DF-31'in 2006 ve DF-31A'nın 2009 yılında kullanılabilir hâlde olacaklarını tahmin etmektedir.

ÇHC'nin denizaltılardan fırlatılan füzelerde sorun yaşaması sebebiyle, JL-1'in yerine yeni geliştirmekte olduğu DF-31 füzesinin denizaltılar için tasarlanmış modeli olan JL-2'yi geliştirmektedir. Bu füzenin 16 Ekim 2005 târihinde bir denizaltıdan fırlatılarak denendiği tahmin edilmektedir. Ancak, bu füzeler, ÇHC'nin geliştirmekte olduğu YNFND tipi denizaltılardan fırlatılabildiği için 2008 veya 2010 yılları arasındaki dönemde kullanılabilir hâle geleceği tahmin edilmektedir.

2.7.1 – Bombalayıcılar

ÇHC'nin nükleer bomba taşıyabildiği bilinen 30 adet Önder (Cian / Qian -5 / A-5/ FANTAN) ve 100 adet Hong-6 (B-6/BADGER) uçağı bulunmaktadır. Önder-5'in menzili 400 km. olup bir adet atom bombası taşıyabilmektedir. Cehennem-6 (Hong-6)'nın erimi 3100 km.dir ve üç adet atom bombası taşıyabilmektedir. Bu uçaklar otuz senedir kullanılmakta olup çağın ihtiyacına cevap veremediğinden, ÇHC yeni modeller geliştirmeye çalışmaktadır. Yeni geliştirilen Cehennem-7 (H-7) uçağı, başlarda nükleer silâh taşıyabilen bir uçak olduğu tahmin edildiyse de, bu tamının doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. ÇHC Rusya'nın SU-30 modelini esas alarak SU-30MKK ve SU-30MKK2 modellerinin yapılması üzerinde yoğunlaşmıştır.

2.7.2 – Taktik (Stratejik Olmayan) Nükleer Silâhlar

ÇHC'nin, 1970'lerin sonlarında yapmaya başladığı ve 1980'li yıllarda da yapmaya devam ettiği 20 kilotonun altında düşük güçlü nükleer silâh denemelerine ve HKO'nun 1983 senesinde taktik nükleer silâh türlerine ve bu silâhların işlevlerine dair bir kılavuz yayımlamış olmasına dayanılarak, taktik nükleer silâhlara sâhip

olduğu tahmin edilmektedir. Ancak, Savunma İstihbaratı Kurumu [*Defense Intelligence Agency (DIA)*]'nin 1984 senesinde yayımladığı raporunda bu bilgiyi doğrulamamış ve ve HKO'nun toplarla atılabilen taktik nükleer silâha sâhip olmadığını belirtmiştir.

ÇHC'nin 1988 senesinde taktik nötron bombası denemesi yaptığı tahmin edilmekle birlikte, son ABD istihbarat raporları ÇHC'nin taktik nükleer silâha sâhip olduğuna dair herhangi bir bilgi içermemektedir.

2.7.3 – Nükleer Cephânelik

ÇHC'nin nükleer cephâneliği hakkında da kesin bilgi yoktur. 2001 senesinde ABD Savunma Bakanlığı'nın “Nükleer Silâhların Yayılması Tehlikesi ve Bu Tehlikeye Karşılık” [*Proliferation Threat and Response*] başlıklı raporunda, ÇHC'nin yüz adetten fazla kullanılmaya hazır savaş başlığı bulunduğunu ve diğer savaş başlıklarının da depolar da tutulduğunu belirtmiştir.⁴⁵³

Nükleer silâhlarla ilgili bir başka husus da hedeflemedir. ABD CIA raporlarına göre, ÇHC'nin elinde bulunan 18 ilâ 20 adet DF-5A füzesinin 13'ü ABD'yi hedeflemiştir. Diğer beşi de, Asya kıtasında başka hedefleri hedeflemiştir. Ancak, bu durumun iki ülke arasında 1998 senesinin Temmuz ayında mutabık kalınan hedeflememe antlaşmasından sonra değişmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

ÇHC'nin 2015 yılı itibariyle karada konuşlu onlarca kıtalar arası yörünge altı füzenin ABD'yi hedefleyeceği; karada ve denizde konuşlu ve bir nükleer silâh saldırısını atlatacak birkaç on adet füzenin de ABD'yi hedef alacağını; on yıl sonra ÇHC'nin güçleri megatonla ifâde edilen savaş başlıkları bulunan yaklaşık yirmi adet kıtalar arası yörünge altı füzesi adetinin elliye; güçleri kilotonla ölçülecek birden

⁴⁵³ 6004 Proliferation Threat and Response, **U.S. Department of Defense**, Office of the Secretary of Defense, January 2001, s. 14, erişim : U.S. Department of Defense Website [Birleşik Devletler Savunma Bakanlığı Ağ Yöresi] < <http://www.defenselink.mil/pubs/ptr20010110.pdf> >, 6 Şubat 2007 [Kitle İmha Silâhların Yayılması Tehlikesi ve Karşılık, **Birleşik Devletler Savunma Bakanlığı**, Savunma Bakanı Ofisi, Ocak 2001].

fazla savaş başlığı taşıyabilecek füzelerinin sayısının da elli ilâ yüz adede çıkacağı öne sürülmektedir. Bu tahminlerle ilgili olarak ÇHC'nin nükleer cephaneliği hakkında geçmişte yapılan tahminlerin pek de isâbetli olmadığını da belirtmekte fayda vardır. ABD Pasifik Bölgesi Komutanlığı 1960 senesinde ÇHC'nin 1973 senesi itibariyle 435 adet nükleer silâha sâhip olacağını iddia etmiş, fakât gerçek rakamın 150 adet kadar olduğu ortaya çıkmıştır. 1980'li yılların ortalarında Savunma İstihbaratı Kurumu ÇHC'nin 1989 senesi itibariyle 586 ve 1994 senesi itibariyle 818 adet nükleer savaş başlığına sâhip olacağını ileri sürmüştür; bu miktar 1980'lerin başlarında 400 adet kadardır. ABD'nin son zamanlarda yayımlanan benzeri istihbarat raporlarında benzer hatâları ısrarlı bir şekilde tekrar edildiğine dair haberler çıkmaktadır.⁴⁵⁴

2.7.4 – Emir-Komuta

ÇHC'nin nükleer silâhların emir-komuta zinciri hakkında çok az bilgi bulunmakla birlikte, nihaî emir-komutanın ÇKP Genel Sekreterliği ve ÇHC Devlet Başkanlığı Merkezî Askerî Kurul Başkanlığı görevlerini aynı anda üstlenen kişide olduğu tahmin edilmektedir. Ancak, nükleer silâhların kullanılabilmesi için üst düzeydeki askerî ve sivil liderler arasında bu konuda bir uzlaşmanın ortaya çıkması gerektiği tahmin edilmektedir.

ÇHC'nin nükleer silâhlarının yirmi ayrı noktada ve fırlatma araçlarından ayrı olarak bulunmaktadır. ÇHC'nin, bu silâhların teknik veya iltişim aksaklıkları sebebiyle fırlatılmasını engelleyen düzeneklere sâhip olmadığı tahmin edilmektedir. Ancak, ÇHC'nin yeni nesil ve bilhassa hareketli rampalı nükleer silâh dizgelerinin çok daha karmaşık, teknik ve emir-komuta zincirinin daha alt kademedeki yetkililere

⁴⁵⁴ 6364 “New Report Finds Pentagon Exaggerates China's Nuclear Capability : Pentagon Exaggerates China's Nuclear Capability to Justify Buying New Generation of U.S. Weapons, Report Finds“, **Federation of American Scientists Website**, November 30, 2006, erişim : < <http://fas.org/main/content.jsp?formAction=297&contentId=568> >, 3 Nisan 2007 [“Yeni Rapor Pentagon'un Çin'in Nükleer Silâh İmkân ve Kâbiliyetini Abarttığını Ortaya Koyuyor : Pentagon Çin'in Nükleer Silâh İmkân ve Kâbiliyetini Yeni Kuşak ABD Nükleer Silâhlarının Alınmasını Haklı Göstermek Maksudıyla Abartıyor“, **Amerikalı Bilimciler Federasyonu Ağ Yöresi**, 30 Kasım 2006].

kadar indirilecek ve böylece istenmeyen fırlatmaları önleyecek imkâna da kavuşacağı düşünülmektedir.

ABD Savunma Bakanlığı'nın 2005 senesinde yayımladığı rapora göre ÇHC'nin kısa menzilli yörünge altı füzelerinin toplamı 650 ilâ 730 adet olup yılda 75 ile 120 adet arası hızla artmaktadır. Bu füzelerin çoğu Tayvan'ın karşısında bulunan Fucian'da konuşlandırılmıştır.

ÇHC nükleer silâhların ve bu silâhları fırlatma dizgelerini çağdaştırmasının temel amacının ÇHC'ye yapılacak bir nükleer silâh saldırısını caydırmak ve bunun mümkün olmaması hâlinde mâruz kalınacak nükleer silâh saldırısında ayakta kalabilecek silâhlara sâhip olmak şeklinde açıklamaktadır.

ÇHC'nin yeni geliştirmekte olduğu DF-31 ve DF-31A füzelerini ÇBTHA (çok başlıklı tek hedef arası) ve BÇBHA (Bağımsız Çoğul Başlıklı Çoğul Hedef Aracı)larla donatmak istediği yönünde yorumlar da bulunmaktadır. Yeni geliştirilmekte olan DF-31 ve JL-1 füzelerinde yer konumlandırma dizgesi bulunacaktır.⁴⁵⁵

2.7.5 – Kruyz Füzelere

ÇHC'nin kara saldırısı için kruyz füzeleri geliştirmek niyetinde olduğu ve bunun başarılması hâlinde, bu füzelere taktik nükleer savaş başlığı takılabileceği iddia edilmektedir. Bu tür füzelerin geliştirilmesi için başta Rusya olmak üzere pek çok ülkeden teknoloji ve mâlzeme desteği sağlanmaktadır. ÇHC bu tür füzeleri hazır almak yerine kendi üretmek istemekte ve bunun için çalışmaktadır. Bu tür füzelerden

⁴⁵⁵ Çin'li yöneticilerin bunalım anlarında karar verme süreçlerine dair yapılmış bir araştırma için bkz. : 6276 SCOBELL, Andrew and WORTZEL, Larry M (Haz) : "Chinese National Security Decisionmaking Under Stress", **Strategic Studies Institute of the U.S. Army War College Website** , September, 2005, erişim : < <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/pub623.pdf> >, 4 Mart 2007 [SKOBEL, Endru ve VORTZEL, Leri M. : "Çin'in Gerilim Altında Ulusal Güvenlikle İlgili Karar Alışı", **ABD Ordusu Stratejik Çalışmalar Enstitüsü Ağ Yöresi**].

ilki olan Hong Niao-1 (HN-1) 300 ile 400 kg. arasındaki benimsenmiş savaş silâhı başlığını veya 90 kilotonluk nükleer savaş başlığını 600 km. mesâfeye fırlatabilmektedir.

2.7.6 – Bağımsız Çoğul Başlıklı Çoğul Hedef Araçları (BÇHA)

ÇHC tek ve birbirinden bağımsız çoğul savaş başlığı taşıyan araçlar geliştirebilecek düzeye gelmiştir. Bilhassa bağımsız çok savaş başlığı taşıyan araçlar, ABD ulusal füze savunma ve sahne füze savunma dizgelerini geliştirmesi ve bu dizgeleri Japonya ve Tayvan'a yerleştirme girişiminde bulunması ihtimâli karşısında önem kazanmıştır. ÇHC'nin 1981 senesinin Eylül ayında bir araçla yörüngeye uydu yerleştirmesi bu tür araçları geliştirme yolunda attığı en önemli adım olmuştur.

ÇHC ayrıca füze savunma dizgelerini kandıracak sahte savaş başlıkları ve füzeler geliştirmek için de faaliyete bulunmaktadır. ABD istihbarat raporları ÇHC'nin bu tür dizgeleri geliştirme kâbiliyeti bulunmakla birlikte henüz geliştirmedeği, fakât bu tür araçların çok yetkin modellerini birkaç sene içinde geliştirebileceğini belirtmektedir.

2.8 – ÇHC'nin ABD'nin Sahne Füze Kalkanına Karşı İtirazları⁴⁵⁶

ABD'nin Japonya ve Tayvan'ı kapsayacak şekilde kurmak istediği sahne füze savar dizgesinin hem Japonya hem de Tayvan ayağına itiraz etmektedir ÇHC'nin dizgenin Tayvan ayağına itirazları kısaca şöylece sıralanabilir :

- Tayvan'ın özgüvenini arttırarak ÇHC'den ayrılma (bağımsızlık kazanma) eğilimini güçlendirecektir.
- Tayvan'a bu dizgelerin satılması ÇHC'nin iç işlerine müdâhale anlamına geldiğinden ÇHC'nin egemenlik haklarının çiğnenmesidir.

⁴⁵⁶ Bu bölümdeki bilgiler şu kaynaktan derlenmiştir : 6293 “China’s Opposition to US Missile Defense Programs“, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/mdpos.htm> >, 6 Şubat 2007 [“Çin’in Birleşik Devletler’in Füze Savunma İzlenelerine İtirazları“, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

- Bu dizgenin Tayvan'a satılması ABD'yle Tayvan arasında fiilî bir askerî ittifakın ilk adımı olacaktır.
- Bu dizgenin Tayvan'a verilmesi ÇHC ve ABD tarafından 1982 senesinde yayımlanmış ortak bildirgenin çiğnenmesi anlamına gelecektir.
- Tayvan'ın bu teknolojiyi saldırı füzeleri geliştirmek için kullanması mümkündür.
- Bu dizgenin Tayvan'a verilmesi füzelerin yayılması anlamına geleceğinden ÇHC'nin FTDD'ye katılması yolunda olumsuz bir etkide bulunacaktır.

ÇHC'nin sahne füze savar dizgesinin Japonya ayağına yönelik itirazları da şöylece sıralanabilir :

- Bu dizgenin Japonya'ya satılmasıyla birlikte Japonya eline geçireceği bu üretim bilgisini saldırı silâhları geliştirmekte kullanabilir.
- Bu dizge sâyesinde Japonya'yla ABD arasında yapılacak işbirliği Japonya'nın askerîleşmesi için siyâsî ve teknik zemini sağlayabilir.
- ABD'yle Japonya arasındaki ittifakın niteliği değişebilir.
- Japonya'ya konuşlandırılacak bu dizgenin imkân ve kâbiliyeti genişletilmek sûretiyle Tayvan'ın savunulması için kullanılabilir.
- ÇHC'yle Japonya ve ÇHC'yle Tayvan arasında bir silâhlanma yarışına sebep olabilir.

ÇHC'nin sahne füze savunma dizgesine itirazları da şöylece özetlenebilir :

- UFSD ÇHC'nin nükleer silâhla stratejik caydırıcılığının ve benimsenmiş silâh cephâneliğinin imkân ve kabiliyetini zayıflatır.

- UFSD ABD'yle Rusya arasında stratejik silâhların azaltılması sürecini durdurur.

Çin, ABD'nin ulusal füze kalkanı projesinin kendisine yönelik olarak hazırlandığını şu noktalara dayanarak ileri sürmektedir :

1. SSCB'nin nükleer silâh gücü gerilemekte, bu durum ABD'yle arasındaki stratejik nükleer silâh dengesinin ABD lehine bozulmasına sebep olmakta; ve ABD'yle arasında Soğuk Savaş döneminde olduğundan daha yumuşak bir ilişki mevcuttur.
2. Ulusal füze kalkanı projesinin toplam mâliyetinin altmış ile yüz milyar ABD Doları arasında olacağı hesaplanmaktadır. ABD'nin böyle bir yükün altına sâdece “haydut devletler”den gelecek bir füze saldırısını düşünerek girmesi mantıklı değildir. CIA'nın ABD Kongresi'ne sunduğu 1998 târihli bir rapor DKHC haricinde hiçbir ülkenin ABD'yi vurabilecek ICBMye 2010 senesine kadar sâhip olamayacağı ve sâdece Hindistan, Pâkistan, İran ve DKHC'nin 3000 km.den az erimli orta menzilli ICBM geliştirme gayreti içinde olduğu belirtilmektedir.
3. Çok sayıda savaş başlığına ve füzeye sâhip olan Rusya'nın, bu silâhları yoğun bir şekilde kullanarak ABD'ye yapacağı bir saldırıyı, ulusal füze kalkanı durduramayacaktır. Ancak, Çin'in bu kadar çok sayıda savaş başlığı ve ICBMsi yoktur.⁴⁵⁷

Ding ise, sahne füze savunma dizgesinin bölge ülkelerine bir güvenlik şemsiyesi oluşturacağından, bölgedeki silâhlanma yarışını önleyeceği; ABD'nin silâh

⁴⁵⁷ 6368 SHEN, Dingli : “A Chinese Perspective on National Missile Defense“, **International Network of Engineers and Scientists Against Proliferation Website**, t.y., erişim : < <http://www.inesap.org/bulletin18/bul18art09.htm> >, 19 Mart 2007 [ŞEN, Dingli : “Ulusal Füze Kalkanı Hakkında Bir Çin Görüşü“, **Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasına Karşı Uluslararası Mühendisler ve Bilimciler Ağı Ağ Yöresi**].

satışlarında son derece sıkı kurallar uyguladığı için bu teknolojinin başka ülkelere geçmesinin imkânsız olduğu; ve Japonya'nın hem nükleer silâh hem de bunları fırlatacak yörünge altı füze teknolojisine zâten sâhip olduğu ve bunları yapması için sahne füze savunma dizgesinden elde edeceği bilgiye ihtiyacı bulunmadığı için ÇHC'nin itirazlarını yersiz bulmaktadır.⁴⁵⁸

ÇHC'nin bu itirazlarının temelini, ABD Başkanı Ronald Reagan'ın 1983 senesinde gündeme getirdiği SSÖ (Stratejik Savunma Öncülüğü) ilk gündeme geldiği andan itibaren yönelttiği itirazlar teşkil etmektedir. ÇHC, ABD'yle arasındaki yakınlaşmanın en hızlı olduğu 1980'li yıllarda dahi bu girişimin, SSCB'yle ABD arasındaki silâhlanma yarışını hızlandıracağını söyleyerek SSÖ'ye itiraz etmiştir. Bu dönemde Çinli çözümlemeciler, SSÖ'nün ÇHC için son derece önemli olan barışçıl bir uluslararası ortamın sağlanması; nükleer silâhlara muteber bir caydırıcılığın sağlanması; Çin yetiminin çağdaştırılması ve ÇHC'nin uluslararası toplum içindeki yerinin yükseltilmesi amaçları bakımından son derece zararlı olduğu kanâatine varmıştır.

Çinli çözümlemeciler yine aynı dönemde, SSÖ'nün askerî hedeflerden ziyâde siyâsal ekonomik hedefleri olduğu kanısını taşımaktaydı. Çinli çözümlemeciler, ABD'nin SSCB'yi, SSÖ'ye karşı tedbir almaya mecbur ederek ekonomik bakımdan zorlamak ve böylece SSCB'nin nükleer silâhlarını çağdaştırma programını durmasını sağlamak ve karada konuşlu kıtalar arası yörünge altı füzelerini etkisiz hâle getirmeyi amaçladığını düşünmekteydi. Çinli çözümlemeciler ABD'nin asıl niyetinin, SSÖ'nün kendisine sağladığı ilk vuruş imkânından gerçekten yararlanmak olmayıp, bunun yerine bir başka siyâsal hedef olan silâhların denetlenmesi ve SSCB'nin üçüncü dünya ülkelerindeki askerî faaliyetlerinin denetim altına alınması hedeflerine ulaşmak olduğu kanısını taşımaktaydı.

⁴⁵⁸ 6006 DING, Arthur S. "Viewpoint : China's Concerns About Theatre Missile Defense : A Critique", **The Nonproliferation Review**, Fall 1999, erişim : Center for Nonproliferation Studies of Monterey Institute of International Studies Website < <http://cns.miis.edu/pubs/npr/vol06/64/ding64.pdf> >, 6 Şubat 2007 [__ : "Görüş : Çin'in Sahne Füze Savunmasıyla İlgili Endişeleri : Bir Eleştiri", **Kitle İmha Silâhlarının Yayılmamasına Bakış**, Sonbahar 1999, erişim : Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Kitle İmha Silâhlarının Yayılması Önleme Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi].

ÇHC SSÖ'ye karşı :

1. Saldırı güçlerinin arttırılması (niceliksel caydırıcılık)
2. Savunma dizgesini aşacak kandırma ve zırh vb imkân ve kâbiliyetin arttırılması (niteliksel karşılık)
3. ABD'nin ESÖ'nün belkemiğini oluşturan uyduları varmak için uyudu savar silâhların [*Anti-satellite Attack Weapons (ASAT)*] geliştirilmesi

önlemleri üzerinde durmuştur.⁴⁵⁹

ÇHC'nin bu itirazları, esas unsurları itibariyle ulusal füze kalkaniyla ilgili olarak hâlâ geçerli olmakla birlikte bugün ÇHC, ulusal füze kalkanının esas olarak ÇHC'yi çevrelemek maksadını haiz olduğunu ve ABD'nin "haydut devletler" in ciddî bir füze saldırısı tehdidi oluşturduğunu iddia ederek Japonya'yı, hem bu dizgenin geliştirilmesine ortak etmeye hem de bu vesileyle Japonya'yı ÇHC'nin çevrelenmesinde kullanmak amacını taşıdığına inanmaktadır. ÇHC ayrıca ulusal füze kalkanının, ABD'yle ÇHC, ÇHC'yle Tayvan ve Rusya'yla ABD arasındaki

⁴⁵⁹ ÇHC 1980'lerde yoğunlaşarak uydu savar silâhlar [*Anti Satellite Attack Weapons (ASAT)*] üretmeye çalıştığı ve bazı başarısız girişimlerde bulunduğu bilinmekte yada kuvvetle tahmin edilmekteydi. ÇHC 11 Ocak 2007 tarihinde yer yüzeyinden 530 ile 537 mil (yaklaşık 865 km.) yukarıda bulunan bir sabit hava gözlem uydusunu karadan fırlattığı bir devinim enerjisi füzesiyle vurmuştur. Bu yükseklik ABD ve Japon casus uydularının seyrettiği yüksekliğe denk bir yüksekliktir. Bu deneme, ÇHC'in daha önce yaptığı üç başarısız denmeden sonra dördüncü deneme olmuştur. ÇHC'in yaptığı bu deneme ABD Kongresine sunulan bir raporda şu cümlelerle değerlendirilmiştir : "11 Ocak 2007 tarihinde ÇHC dünya yörüngesinde seyreden ve kullanılmayan kendi hava gözlem uydusunu, karadan fırlatılan bir ,yörünge altı (balistik) füzeyle (Feng Yun 1C) vurmak sûretiyle ilk uydu savar silâh denemesini başarıyla gerçekleştirmiştir. Geçmişte sâdece ABD ve Sovyetler Birliği başarılı uydu savar denemelerinde bulunmuştu. İki ülkenin yirmi yıl önce denemeleri, yörüngede gezen diğer uyduları tehdit edecek uzay kirliliğine yol açtığı için, durduklarını bildirilmiştir. ABD yetkililerin Pekin'den bu konuda ne deneme öncesinde bir açıklama aldıkları ne de Çinli yetkililerin denemenin yapıldığını , denmeden sonraki on üç gün ve ABD'nin ÇHC'nin denemesini kamu oyuna duyurduğu 18 Ocak 2007 târihinden sonraki bir hafta boyunca, 24 Ocak 2006 [târih yanlış yazılmış, doğru târih 24 Ocak 2007 olmalı] târihine kadar doğrulamamıştır." (6371 DUMBAUGH, Kerry : "China-U.S. Relations: Current Issues and Implications for U.S. Policy", **Congressional Research Service**, February 14, 2007, CRS Report for Congress, s. CRS-4 [DAMBAUH, Keri : "Çinle ABD Arasındaki İlişkiler : Mevcut Meseleler ve ABD Siyâsetine Etkileri", **ABD Kongresi Araştırma Hizmetleri**, 14 Şubat 2007, Kongre Araştırma Hizmetleri'nin ABD Kongresi için Hazırladığı Rapor]).

silâhlanma yarışını kışkırtacağını da düşünmektedir. Ancak, ÇHC'nin bu dizgelere asıl itirazı, aslında bu kadar büyük boyutlu bir füze tehdidinin bulunmadığı ve ABD'nin "mutlak güvenlik" uğrunda ve ÇHC'nin nükleer ve yörünge altı füze caydırıcılığını elinden almak için böylesine büyük bir füze tehdidi icâd ettiği iddiasıdır.⁴⁶⁰

ÇHC ABD'nin ulusal füze kalkanına karşı kendi nükleer silâh dizgesini yenilemeye ve çeşitlendirmeye çalışırken ulusal füze kalkanına karşı diplomatik mücadeleyi de Silâhsızlanma Konferansı'nda da ulusal füze kalkanına karşıtlık zemininde sürdürmektedir.

Ulusal füze kalkanına karşıtlığın merkezinde ABD'nin YAFSA'nın yenilenmesi talebine karşı koymak yer almıştır. ÇHC Silâhların Denetlenmesi Genel Direktör Vekili Hu Xiaodi 1999 senesinde BM'de yaptığı bir konuşmada,

"YAFSA son zamanlarda uluslararası durumda meydana gelen bazı olumsuz gelişmelerden kaynaklanan ciddi bir dirençle karşı karşıyadır. Antlaşmaya taraf olan devletlerden biri kendi mutlak güvenliğini ve stratejik avantajını temin etmek maksadıyla başına buyruk bir şekilde, yalnız kendi ulusal füze kalkanı programını yürütmekle yetinmeyip diğer ülkelerle ortak sahne füze savunma dizgesi geliştirme programını hayâta geçirmek için hızlı bir şekilde baskı uygulamaktadır. Bu kabil davranışlar sâdece antlaşmaya açıkça aykırı olmayıp antlaşmanın nükleer hükümleriyle de büyük bir çelişki içindedir"

Büyükelçi Sha Zukang da antlaşmanın bir kez böyle tâdil edilmesi hâlinde bunun araksının geleceği endişesine şu sözleriyle dile getirmiştir :

"Antlaşma bir kez tâdil edildi mi şartların değişmesine bağlı olarak tekrar ve tekrar tâdil edileceğini ve geçersizleşeceğini söyleyebiliriz. Eğer böyle olursa, füzeleri azaltma antlaşması sâdece ismen yaşar ve sâdece bir kâğıt yığını olarak kalır. ABD'nin konuyu yeniden değerlendireceğini, antlaşmayı tâdil etmek girişimlerinden vazgeçeceğini ve YAFSA'yı muhafaza etmek olan doğru yola döneceğini umuyoruz."

⁴⁶⁰ MEDEIROS, Evan S. "Third U.S.-China Conference on Arms Control, Disarmament and Nonproliferation : U.S.-China Arms Control and Nonproliferation Cooperation - Progress and Prospects", s. 19-20.

ÇHC ABD'yle giriştiği bu diplomatik mücadeleye Rusya'yla da işbirliği yapmıştır. İki ülke 14 Nisan 1999 tarihinde yayımladıkları ortak bildirmede,

“YAFSA'nın muhafaza edilmesi ve güçlendirilmesi hassas önemi haizdir. [YAFSA] küresel stratejik istikrarın muhafaza edilebilmesinin kilit taşıdır.”

ifâdesine yer vermiştir.

İki ülke arasındaki bu diplomatik işbirliği yine diplomasi alanındaki somut meyvesini ÇHC'nin Rusya'nın BM'ye sunduğu bir karar tasarısını desteklemesiyle vermiştir. “YAFSA'nın Muhafazası ve Antlaşmaya Uyulması” başlığını taşıyan bu karar tasarısı antlaşmaya taraf devletleri antlaşmanın korunması ve antlaşmanın, antlaşmaya tam ve ödünsüz bir şekilde uyulmak sûretiyle güçlendirilmesine dâvet etmektedir.

Çin ve Rusya'nın şu ana kadar sözlerle ifâde edilen YAFSA karşıtlığının somut eyleme dönüşüp dönüşmeyeceği hususunda dönemin ÇHC Başbakanı Cu Rongci 1999 senesinin Mart ayında bir soruya cevaben gerekirse bunun gündeme geleceği fakât bu hususun tartışılması için zamanın henüz erken olduğunu belirtmiştir.

YAFSA'nın tâdil edilmesinin ve ulusal füze kalkanının aslen Rusya'nın stratejik caydırıcılığını tehdit ettiğinin farkında olan ÇHC, Rusya'nın bazı ödümler karşılığında ABD'yle anlaşmasından endişe etmektedir. Nitekim Rusya, 2 Haziran 2000 tarihinde Rusya, ABD ve NATO'nun Avrupa'yı kapsayacak ve 1-) füze teknolojisinin yayılmasının ve füze tehdidinin yapısının ve ölçüsünün ortaklaşa tespit edilmesi; 2-) Avrupa'yı kapsayacak stratejik olmaya bir füze kalkanının geliştirilmesi dizgesinin oluşturulma ve yerleştirme yönergelerinin ortaklaşa hazırlanması; 3-) Avrupa'yı kapsayacak çok kademeli fırlatılma anında uyarı merkezinin ortaklaşa oluşturulması; 4-) ortaklaşa komuta ve personel eğitiminin yapılması; 5-) ortaklaşa araştırma ve geliştirme faaliyetlerini; 6-) ortaklaşa stratejik olmayan füze dizgelerinin geliştirilmesi; 7-) Barış harekâtlarının ve sivil nüfusun güvenliğinin sağlanması için

ortaklaşa veya eşgüdüm içinde idâre edilecek füze savunma unsurlarının oluşturulması hususlarını içeren stratejik olmayan bir füze kalkanı geliştirmesini teklif ederek ABD'yle bu kuşkunun doğmasına sebep olan bir pazarlığa girişmiştir.⁴⁶¹ ÇHC ayrıca YAFSA'nın çok taraflı bir anlaşma olmasını sağlayıp kendisin de antlaşmaya taraf olmasını temin ederek ABD'yle Rusya arasındaki görüşmeleri etkilemek; Rusya'nın antlaşmanın tâdil edilmesine karşıtlığını güçlendirmek; ABD'nin Rusya'yı antlaşmanın tâdilâtına muhalif tavrından vazgeçirmesi için Rusya'ya ödün olarak füze savar teknolojisini aktarmasını engellemek imkânına da kavuşmak istemiştir.

ÇHC Silâhsızlanma Konferansı zemininde YAFSA'nın tâdil edilmesi ve UFSD'ye karşı yürüttüğü diplomasi mücâdelesini bu iki teşebbüsün silâhlanma yarışına sebep olacağını ve bu yarışın uzaya sıçrayacağı savına dayandırmaktadır. Bu sebeple ÇHC konferans zemininde Dış Uzayın Silâhlanmasını Önleme Kurulu'nun kurulması için mütemâdiyen çağrı da bulunmaktadır, ancak ABD bu çağrılara kayıtsız kalmış ve 13 Haziran 2002 târihinde antlaşmadan tek taraflı olarak çekilmiştir. ÇHC, ABD'nin bu tavrını ÇHC nin BM Daimî Temsilci Vekili Shen

⁴⁶¹ ROBERTS, Brad : "China and Ballistic Missile Defense :1955 to 2002 and Beyond", s. 33-34. Roberts Rusya'nın teklifte bulunduğu târihi 6 Haziran 200 olarak belirtirken bu dip notunun sonunda bulunan kaynaklar bu târihi 2 Haziran 200 olarak vermektedir. 6372 SOKOV, Nikolai : "A Grand NMD Game:The Challenge Of New Russian Initiatives", (Monterey Institute of International Studies) **Center for Nonproliferation Studies Website**, 15 June 2000, erişim : < <http://cns.miis.edu/pubs/reports/soknmd.htm> >, 21 Mart 2007 [SOKOV, Nkolay : "Büyük Bir Ulusal Füze Savunması Oyunu : Rusya'nın Yeni Girişimi", (Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü) **Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**, 15 Haziran 2000]; 6273 STANLEY, Alessandra : "Putin Goes to Rome to Promote Russian Arms Control Alternative", **New York Times Website**, 5 June 2000, erişim : < <http://partners.nytimes.com/library/world/europe/060600russia-putin.html> >, 21 Mart 2007 [STENLİ, Alesandra : "Putin Rusya'nın Silâhların Denetlenmesi Seçeneğini Tanıtmak İçin Roma'ya Gitti", **Nev York Tayms Website**, 6 Haziran 2000,]; 6374 GORDON, Michael R. : "Putin Offers Alternative Antimissile Plan", **New York Times Website**, 2 June 2000, erişim : < <http://partners.nytimes.com/library/world/europe/060300russia-missiles.html> >, 21 Mart 2007 [GORDON, Maykıl R. : "Putin Başka Bir Füze Savar Dizgesi Teklif Etti", **Nev York Tayms Website**, 2 Haziran 2000]; 6375 WOOLF, Amy F. : "National Missile Defense: Russia's Reaction", **Conressional Research Service**, June 14, 2002, CRS Report for Congress, Order Code RL30967, erişim : Federaiton of American Scientists Website < <http://www.fas.org/spp/starwars/crs/RL30967.pdf> >, 21 Mart 2007, s. CRS-14 [DAMBAUH, Keri : "Ulusal Füze Savunması : Rusya'nın Tepkisi", **ABD Kongresi Araştırma Hizmetleri**, 14 Haziran 2002, Kongre Araştırma Hizmetleri'nin ABD Kongresi için Hazırladığı Rapor, ___, erişim : Amerikalı Bilginler Federasyonu Ağ Yöresi].

Guofang'ın 13 Ekim 1999 târihinde yaptığı konuşmasında yer alan şu sözlerinde olduğu gibi sert sayılabilecek ifâdelerle kınamaktadır.

“Belli bir ülke bir yandan Silâhsızlanma Konferansı'nda Dış Uzayın Silâhlendirilmesinin Önlenmesi Kurulu'nun oluşturulmasına engel olurken, diğer taraftan dış uzayda baskın ve hâkim olarak askerî alanda avantaj sağlamak gayretiyle kendi dış uzay ve füze savunma programını yürütmekte acele etmektedir. Bu yılın başından beri füze savunma dizgesi hususunda gösterilen umursamaz ısrar bilhassa rahatsızlık yaratmaktadır.”

ÇHC dış uzayın ABD tarafından silâhlendirilmesinin nükleer silâh caydırıcılığını ciddî şekilde azaltacağından ve kendisinden çok daha ileri bir teknolojiye sâhip ABD'yle çok pahalıya mâl olacak bir yarışa sürükleyeceğinden korkmaktadır.

ABD'nin ulusal füze kalkanı dizgesinin ÇHC'nin nükleer silâhlarını çağdaşlaştırması projesi üzerinde de son derece önemli bir etkisi bulunmaktadır. Mevcut durumda ÇHC nükleer silâhlarının, ABD tarafından yapılacak bir saldırıdan kurtulması olarak tanımlanan varlığını sürdürebilmesini, denizaltılar veya karada konuşlu hareketli rampalardan fırlatılabilen ICBM dizgelerine yönelmektedir. Ancak, ABD'nin ulusal füze kalkanı dizgesini işlerlik kazandırması hâlinde, ÇHC'nin bu projesinin amacına ulaşma ihtimali son derece azalacağından Çin muhtemelen, ya sâdece nükleer silâhlarının sayısını arttırma yoluna ya da bu yolla birlikte bu silâhlarının varlığını sürdürebilme yeteneklerini arttırmayı birlikte ele alacağı bir karma strateji izlemek zorunda kalacaktır⁴⁶², ki bu tercihin ekonomik mâliyeti birinci seçeneğin ekonomik mâliyetinden çok yüksek olacağından, Çin bir bakıma ABD'nin SSCB'yi girmeye zorladığı ve bu ülkenin dağılmasında büyük rol oynayan bir silâhlanma yarışına ABD tarafından zorlanacaktır, ki bu ÇHC'nin ekonomik hamlesini büyük oranda sekteye uğratacağından ÇHC'nin büyük geç olma hayalleri suya düşecektir ve bu sebeple Liping'in,

“Çin ABD'yle bir silâhlanma yarışına girişmeyecektir. İlk olarak, bu Çin için gereksizdir, çünkü Çin sâdece karşılık vermesini sağlayacak en az karşı saldırı

⁴⁶² 6246 BIN, Li : “The Impact of the U.S. NMD on the Chinese Nuclear Modernization“, s. 4.

caydırıcılık imkân ve kâbiliyetini muhafaza etmek istemektedir. İkinci olarak, eski Sovyetler Birliği derslerini unutmamıştır. Üçüncü olarak, Çin uzun sürecek iç ekonomik kalkınmasına odaklanacaktır.”⁴⁶³

sözlerinden anlaşılacağı üzere ÇHC'nin ABD'yle bir silâhlanma yarışına girmeye niyeti yoktur.

ABD'nin ulusal füze kalkanının ÇHC'nin ICBMlerini çağdaştırma projelerini nasıl etkilediği aşağıdaki çizelgede daha iyi görülmektedir. Birinci satırda bölü çizgisinin solundaki sayılar, ABD'nin ulusal füze kalkanının kurmaması hâlinde, ÇHC'nin üç farklı durumda alması gereken önlemleri göstermektedir. İkinci satır ABD'nin toplam füzelerine karşı; üçüncü satır ABD'nin sâdece kullanılmaya hazır füzelerine karşı; üçüncü satır ABD'nin füze sayısını 1000'e düşürmesi hâlinde, ÇHC'nin caydırıcılığını muhafaza edebilmesi için sahip olması gereken füze sayısı ve bu füzelerin konuşlanmalarını göstermektedir. Bölü çizgisinin sağındaki sayılar, ABD'nin kurmak istediği ulusal füze kalkanının yaklaşık on ilâ otuz adet ICBM'sini saptamayı ve tâkip etmeyi amaçladığı ilk aşamasının, ÇHC'nin caydırıcılığını muhafaza edebilmesi için konuşlandırması gereken füze sayısını göstermektedir. Bu durumda ÇHC, ABD'nin her strateji seçeneğinde füze sayısını en az elli adet arttırmak mecbûriyetinde olduğu tahmin edilmiştir.

⁴⁶³ LİPİNG Xia (Şangay Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Uluslararası Stratejik Çalışmalar Merkezi Yöneticisi ve profesörü) : “China's Nuclear Policy and Nuclear Disarmament”, yayımlanmamış araştırma çalışması, Sonbahar, 2002, s. 11'den aktaran : Roberts, s. 36.

Çizelge – 10 : Çin'in Farklı Önkabüllere Göre Muteber Caydırıcılığa Sâhip Olabilmesi İçin Gereken Silâhların Miktar ve Konuşlandırılma Dizeyi

Çin'in Silâhlarının Sayısı ve Konuşlanma Öngörüsü				
ABD'nin farklı seviyelerdeki savaş başlıkları	Siloda saklanan	Tek hat hareketli	İki hat hareketli	Denizaltılarda konuşlanan
ESAA II : Hazır ve saklanan KAYİF: 1400 DAYİF: 2130	1200 / 1250	167 / 217	22 / 72	30 / 80
ESAA II :Sâdece hazır : KAYİF: 500 DAYİF: 1680	800 / 850	112 / 162	18 / 88	30 / 80
Toplam : 1000 KAYİF: 230 DFKAYAF: 770	430 / 480	57 / 107	14 / 64	30 / 80

Kaynak 6246 BIN, Li : “The Impact of the U.S. NMD on the Chinese Nuclear Modernization”, **Emerging From Conflict Website**, t.y., s. 3., erişim : < <http://www.emergingfromconflict.org/readings/bin.pdf> >, 4 Mart 2007 [__ : “ABD'nin Sahne Füze Kalkanının Çin'in Nükleer Silâhlarını Çağdaştırmasına Etkileri”, **Çatışmadan Kurtuluş Ağ Yöresi**]. (Aynı yazar tarafından yazılmış aynı başlıklı makâlenin (6255) taslak hâli)

Bu artırımlar ÇHC'yi büyük bir akçal yükün altına sokacağı gibi, söz konusu silâhların ABD'nin ulusal füze kalkanını aşabilmesi için yeni nükleer silâh denemeleri yapmasını ve silâh sayısını arttırabilmesi için bölünebilir madde üretimini ve tedarikini arttırması gerektirecektir. Bu ihtimâllerden birincisi ÇHC'nin KDYA'ya ve FTDD karşı; ikincisi BMÜYA'ya karşı tutumunu değiştirmesine sebep olacaktır. Silâhların denetlenmesi ve kitle imhâ silâhlarının yayılmasının önlenmesi düzenlemelerine katılmasının kendi güvenliğine yarardan çok zararlı olduğunu görecektir. Çin, söz konusu düzenlemelere genel olarak da kuşkuyla ve soğuklukla yaklaşacaktır.⁴⁶⁴

⁴⁶⁴ a.m., s. 11 ve 13.

ÇHC'nin ABD'nin ulusal füze kalkanına karşı vereceği cevabın niteliğiyle ilgili olarak Çin'li uzmanlar nükleer silâhların sayısının füze kalkanını aşacak yeter sayıda ve nitelikte tutulmak suretiyle, SSCB'nin yaptığı gibi ABD'yle bir silâh yarışına girmek hatasının yapılmayacağı ve çağdaştırma projesinde öne sürülünden çok daha az mâliyetinin bulunduğunu ileri sürmektedir. Böylece ABD ulusal füze kalkanına milyarlarca ABD Doları para yatıracak fakât buna karşılık arzulanığı mutlak güvenliğe kavuşamayacaktır.⁴⁶⁵ Ancak, Qiu'nun

“... benimsenmiş silâhların da nükleer güçlere saldırma imkân ve kâbiliyeti bulunmaktadır. Bu sebeple, nükleer karşılık verme imkân ve kâbiliyeti sâdece nükleer güçler tarafından değil benimsenmiş silâh güçleri tarafından da tehdit edilmektedir. Benimsenmiş silâhların teknolojisindeki hızlı gelişme aslen, üretimbilgisindeki önderlikleri ve servetleri sebebiyle (meselâ ABD gibi) devletlerin elinde olduğu için, bu imkân stratejik dengeye zarar verebilir ve yeni bir silâhlanma yarışını başlatabilir.”⁴⁶⁶

sözlerinden de anlaşılacağı üzere Çin'in nükleer imkân ve kâbiliyetini benimsenmiş silâhlara karşı da korumak gibi bir sorunla da karşı karşıyadır. Ayrıca, ÇHC'nin hareketli rampalı füzelere yönelmesi hâlinde, bu füzelerin savaş başlıklarının silolarda saklanması mümkün olmayacağından silâhların uyarı seviyelerinin de değişmesi teknik bir mecbûriyet hâline geleceğinden, ÇHC'nin bugüne kadar savunageldiği caydırıcılık öğretilerinin değişmesi gerekeceği bilinen bir husustur..

⁴⁶⁵ 6274 SCOBELL, Andrew and WORTZEL, Larry M. : “China’s Growing Military Power: Perspectives On Security, Ballistic Missiles, And Conventional Capabilities“, **Strategic Studies Institute of the U.S. Army War College Website** , September, 2002, s. 175-177, erişim : < <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/FILES/PUB59.pdf> >, 4 Mart 2007 [SKOBEL, Endru ve VORTZEL, Leri M. : “Güvenlik, Yörünge Altı Füzeler ve Benimsenmiş Silâh İmkân ve Kâbiliyeti Bakımından Çin'in Artan Askerî Gücü“, **ABD Ordusu Stratejik Çalışmalar Enstitüsü Ağ Yöresi**].

⁴⁶⁶ YONG Qiu : “Preliminary Study on the Threat of Precision Strike Conventional Weapons to Nuclear Weapons,” prepared for the 11th Summer Symposium in Shanghai, July 28-August 8, 1999 [YONG, Ciu : “Hassas Nişangâhlı Benimsenmiş Silâhların Nükleer Silâhlara Tehditi Üzerine Bir Ön Çalışma“, 28 Temmuz – 8 Ağustos 1999 târihleri arasında Şangay'da düzenlenen 11. Yaz Sempozyumu için hazırlanmış makâle,]’den aktaran : Roberts, s. 38. Qiu'nun makâlesinin aslı şu erişimde mevcuttur : < <http://www.inesap.org/bulletin17/bul17art17.htm> >

3 – Nükleer Silâh Kökenli Bunahımlarda Çin Diplomasisi : Dört Örnek Olay

Bu bölümde Hindistan ve Pâkistan'ın 1998 senesinde gerçekleştirdiği nükleer silâh denemeleri, DKHC'nin 2006 senesinde gerçekleştirdiği kıtalar arası füze ve nükleer silâh denemeleri ve İran'ın nükleer silâh edinme girişimleri karşısında ÇHC'nin izlediği politikalar irdelenecektir.

3.1 – Hindistan'ın Nükleer Silâh Denemeleri ve ÇHC'nin Tutumu⁴⁶⁷

Hindistan 11 Mayıs 1998 târihinde biri on iki kiloton gücünde ve muhtemelen hidrojen bombası olan bir; ve bir veya ikisi kilotondan az güçte ve muhtemelen taktik nükleer silâh geliştirmek maksadıyla toplam on iki kiloton gücünde en fazla üç deneme; 13 Mayıs 1998 târihinde 0,2 ve 0,6 kiloton gücünde iki deneme; ve 18 Mayıs 1998 târihinde iki ile beş kiloton arasında bir güçte deneme olmak üzere 11 ile 18 Mayıs 1998 târihleri arasında toplam beş veya altı deneme yapmıştır.⁴⁶⁸ Hindistan bu denemelerin sebebi olarak Pâkistan'ın nükleer silâh programını ve ÇHC'nin artmakta olan askerî gücünü göstermiştir. ÇHC'yle Hindistan arasında 1993 yılında sınır anlaşmazlıklarının çözülmesi için varılan mutabakattan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler yumuşamaya başladıysa da, Hindistan'ın bahsi geçen nükleer silâh denemelerinin öncesinde ilişkiler gerilmiştir. Hindistan bu gerilimin sebebi olarak şu hususları öne sürmüştür :

- Çin devriyelerinin ÇHC'yle Hindistan sınırını ihlâl etmesi.
- ÇHC'nin Hindistan'ı Pâkistan ve Miyanmar'la beraber çevrelemeye çalışması.

⁴⁶⁷ 6075 “China and the Nuclear Tests in South Asia“, **Nuclear Threta Initiative Website**, t.y., erişim : < <http://www.nti.org/db/china/nsascris.htm>. >, 19 Aralık 2006 [“Çin ve Güney Asya'daki Nükleer Silâh Denemeleri“, **Nükleer Silâh Tehdidini Önleme Girişimi Ağ Yöresi**].

⁴⁶⁸ 6391 “Table of Indian and Pakistani Nuclear Tests, 1974-2002“, **Natural Sources Defense Council Website**, erişim : < <http://www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab22.asp> >, 24 Mart 2007 [“Hindistan ve Pâkistan'ın 1974-2002 Yılları Arasında Yaptığı Nükleer Silâh Denemeleri Çizelgesi“, **Doğal Kaynakları Savunma Konseyi Ağ Yöresi**].

- ÇHC'nin kuşkuya yol açan açıklamaları ve deniz kuvvetlerinin füze konuşlandırması.
- ÇHC'nin Tibet'te Hindistan sınırına çok yakın noktalarda nükleer silâh depolaması.
- Tibet'te bulunan Çin askerî havaalanının son altı ay içinde genişletilmesi.

Dönemin Hindistan Dışişleri Bakanı George Fernandes'in şu sözleri ilişkilerin ne kadar gerildiğini göstermektedir :

“Himalayalar'daki durumu küçümsemek ulusal çıkarlarımız için doğru değildir. Aslında bizim için gelecekte pek çok sorun yaratacaktır.”

“Çin'le ilişkilerin yumuşamasına rağmen Çin, Hindistan için orta ve uzun vâdede esas güvenlik meselesidir ve öyle kalması muhtemeldir. Füze imkân ve kâbiliyetini arttırması ve Pâkistan'a füze programı için verdiği muazzam destek Hindistan için ciddi güvenlik endişesi teşkil etmektedir.”

Ayrıca, Fernandes Çin'in, Hindistan'ın bir numaralı gizil tehdidi olduğunu ve Hindistan'ın gerek gördüğü takdirde nükleer silâh seçeneğini kullanması gerektiğini ifâde etmiştir.

Hindistan söz konusu denemelerini yapmasının ertesi günü 12 Mayıs 1998 târihinde ÇHC Dışişleri Bakanlığı,

“Çin hükûmeti Hindistan tarafından yapılan denemelerden ciddi kaygı duymaktadır.

ve

“[Denemeler] mevcut uluslararası eğilimlere aykırıdır ve güney Asya'daki barış ve istikrara katkıda bulunmamaktadır.”

açıklamalarını yapmıştır.

Çin hükûmeti 13 Mayıs 1998 târihinde, Hindistan denemelerinden şoka uğradığını ve bu denemeleri şiddetle kınadığını bildirmiş ve uluslararası toplumu

birleşik bir tutum almaya ve Hindistan'ın nükleer silâh geliştirmeye derhâl durdurmaya çağırılmıştır. Ayrıca ÇHC, Hindistan'ın ileri sürdüğü Çin tehdidiyle başa çıkmak için nükleer silâh imkân ve kâbiliyetini geliştirmesi gerektiği iddiasını

“Hindistan tarafından Çin'e karşı yapılan bu yersiz suçlama tamamen nükleer silâh geliştirmek için bahâneler bulmak maksadını taşımaktadır.”

açıklamasını yapmıştır.

Çin Başbakan Vekili Qian bir toplantı esnâsında, Hindistan'ın denemelerinin ciddi bir mesele olduğunu ve 140'dan fazla ülkenin KDYA'yı imzaladığı bir zamanda yapıldığını söyledikten sonra,

“Hindistan'ın “Çin tehdidi” dediği [husus] dengelemek için yaptığı iddiasında bulunması daha da kabûl edilemez bir husustur.”

açıklamasında bulunmuştur.

ÇHC'de resmî tavrın yanı sıra kamuoyunun %89 oranına varan tepkisi ve %80 oranıyla da BM'nin Hindistan'a ambargo uygulaması gerektiği fikrinin doğmasına sebep olmuştur.

ÇHC aynı zamanda tepkisini Hindistan hükûmetine doğrudan da iletmiştir. Bu tutum alt seviyelerdeki görüşmelerden üst seviyedeki demeçlere kadar yansımıştır. ÇHC'yle Hindistan arasında 8-9 Haziran 1998 târihinde yürütülen sınır görüşmeleri esnâsında Çin,

“Çin tarafı Hindistan'ın önderlerinin son zamanlarda Çin'i küçük düşüren, Çin halkının duygularını yaralayan ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi için mevcut sağlıklı ortamı zayıflatan ifâdeler kullandığını belirtmiştir ... Çin tarafı Hindistan tarafına Çin'e karşı yönelttiği geçerliliği olmayan suçlamaları durdurmaya ve somut davranışlarda bulunmaya dâvet eder.”

açıklamasını yapmıştır.

ÇHC ayrıca, tepkileri doğrudan Hindistan Savunma Bakanı George Fernandes'i de hedef almıştır. ÇHC Fernandes'i Hindistan'ın nükleer silâh denemelerine bahane bulmak için ÇHC'yi kullanmakla itham etmiş ve bu tür

ifâdelerin ciddi sonuçları hususunda Fernandes'i uyarmıştır. ÇHC gazetelerinde Fernandes şovenlikle de suçlanmıştır. Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü 5 Haziran 1998 târihinde,

“Hindistan savunma bakanı ara sıra Çin’e bu meseleyle ilgili olarak nükleer silâh denemelerine ve askerî yapılanması için bahane arayışı içinde sebepsiz yere saldırmıştır. Çinle Hindistan’ın arasındaki ilişkileri kesintiye uğratan bu tür sözler, Çin halkının güçlü tepkisiyle karşılaşmaktadır ve Hindistan’da her çevreden kabûl edilmediğini gösterir seslerin topluca çıkmasına sebep olmaktadır.”

ÇHC Hindistan’a yaptığı denemeler yüzünden yönelttiği eleştirilerini 1998 senesinin sonlarına kadar devam ettirmiştir. 1998 senesinin Kasım ayında Amerikalı basın mensuplarıyla yaptığı bir toplantıda ÇHC Dışişleri Bakanlığı sözcüsü şu sözleri söylemiştir :

“Hindistan geçen Mayıs ayında maalesef günümüzün târihsel eğilimlerine aykırı ve güney Asya’daki barış ve istikrarı ciddi mânâda etkileyen nükleer silâh denemeleri yapmıştır. Pâkistan da daha sonra nükleer silâh denemiştir. Hindistan’ın nükleer silâh denemeleri sâdece Hindistan’la Pâkistan arasındaki gerilimi arttırıp güney Asya’da silâhlanma yarışını kışkırtmakla kalmayıp, uluslararası silâhsızlanma [sürecine] ve nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi [sürecine] ağır bir darbe indirmiştir. Hindistan’ın nükleer silâh denemelerinin geniş bir kınanmayla karşılanması ve uluslararası toplumda ciddi endişeleri uyandırması gâyet tabiidir.”

Bu gerilim iki ülke arasında 1998 senesinin Kasım ayında yapılması plânlanan ortak çalışma gurubunun gündeminin, ÇHC’nin Hindistan’dan nükleer silâh denemelerinin sebebi olarak ÇHC’yi göstermesi sebebiyle özür dilemesini, Hindistan’ın ise toplantının esas gündemine Hindistan’la ÇHC arasındaki sınır sorunları ve ÇHC’nin Pâkistan’a aktardığı nükleer silâh ve füze teknolojisi olmasında ısrar etmesi üzerine iptâl edilmesine yol açmıştır. Bu iptâl on yıllık geçmişi olan toplantıların târihinde ilk iptâldir.

ÇHC bu sert tepkisine rağmen. ABD ve Japonya’nın uluslararası toplumu Hindistan ve Pâkistan’a ambargo uygulamaları için yürüttüğü seferberliğe katılmamış

ve Hindistan ve Pâkistan'a ambargo uygulamamış; ancak, Hindistan'a dört reaktörü için yaptığı yakıt satışını durdurabileceğini duyurmuştur.

Dönemin ÇHC Devlet Başkanı Jiang Zemin, her ne kadar Hindistan nükleer silâh denemelerinin asıl sebeplerinden birinin Çin tehdidi olduğunu ilân ettiyse de uzun zamandır Asya'da başat bir güç olmak isteyen Hindistan'ın bu denemeleri sebebiyle ÇHC'nin nükleer silâh denemelerine tekrar başlamayacağını; güney Asya'daki gerilimin asıl suçlusunun Hindistan olduğunu; açıkça ÇHC ve Pâkistan'ı hedef alan bu denemelerin kendisini şoka uğrattığını söylemiştir. Zemin'in Asya'daki silâh denemelerine ve dolayısıyla Hindistan'ın bu tür denemelerine karşı sert tutumu Pâkistan söz konusu olduğunda,

“Çin Pâkistan'ın karşılık vermeyeceğini ve akıllıca bir karar vereceğini ummaktadır. Ancak, Pâkistan hükûmeti bu konuda çok güçlü bir kamuoyu baskısı altındadır.”

sözlerinden de anlaşılacağı üzere yumuşamıştır. Zemin ayrıca Hindistan'ın Pâkistan'ın nükleer silâhlarını ÇHC'nin yardımıyla geliştirdiği iddiasını reddederek ÇHC'yle Pâkistan arasındaki nükleer enerji işbirliğinin barışçıl amaçlı olduğunu ifade etmiştir.

ÇHC bundan başka bu sorunun çözülmesi için belli bir noktaya kadar ABD'yle de işbirliği yapmıştır. ÇHC'yle ABD arasında 1998 senesinin Haziran ayında bu konuya ilişkin olarak gerçekleştirilen zirvenin sonunda ilân edilen ortak bildirge de ana hatları itibariyle şu ifadeler yer almıştır :

“BM Güvenlik Kurulu daimî üyelerinin BM Genel Kurulu'nun 1172⁴⁶⁹ sayılı kararı hâline gelen ortak bildirgesi güney Asya'da baş gösteren nükleer silâh ve füze yarışının nasıl ele alınacağına dair açık ve kapsamlı hedefler ve plân ortaya koymaktadır. Ortak bildirgede ana hatları çizilmiş adımları tam olarak

⁴⁶⁹ 6083 “Resolution 1172 (1998) Adopted by the Security Council at its 3890th Meeting, on 6 June 1998”, United Nations Security Council, S/RES/1172 (1998), 6 June 1998, **United Nations Website**, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/158/60/PDF/N9815860.pdf?OpenElement> >, 15 Ekim 2006, [“Güvenlik Kurulu tarafından 6 Haziran 1998 Tarihinde Yapılan 3890. Toplantısında Alınan Karar 1998 Senesi 1172 Numaralı Karar”, Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurul, __ , 6 Haziran 1998, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**]

destekleyeceğimizi taahhüt ediyoruz ve Hindistan ve Pâkistan'ın bir kez daha başkaca nükleer silâh denemeleri yapmamaya ve Kapsamlı Denemelerin Yasaklanması Antlaşmasına derhâl ve şartsız olarak uymaya; Nükleer Silâhlanmadan ve nükleer silâhların konuşlandırılmasından ve nükleer silâh fırlatma yeteneği bulunan füze denemelerinden kaçınmaya ve bu tür füzelerin konuşlandırmayacaklarına; ve nükleer silâh edinmeyeceklerine veya nükleer silâh fırlatma kabiliyetine sâhip füzeleri konuşlandırmaktan vazgeçeceklerine dair kesin taahhütte bulunmaya dâvet ediyoruz.”

“Çin ve ABD nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi için güçlü ve etkili bir uluslararası işbirliği oluşturulması hususundaki güçlü kararlılığı bulunmakta; ve NPT merkez olmak üzere nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi yönündeki dünya çapındaki çabaları cesâretlendirmeye devam edeceğiz; ve amacımızın Hindistan ve Pâkistan da dâhil olmak üzere bütün ülkelerin Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na, antlaşmanın mevcut hâliyle ve hiçbir tâdilât yapılmaksızın, uyması olduğunu bir kez daha vurgularız. Antlaşmaya uymayan devletler kendilerine antlaşmaya uyan devletlere tanınan kolaylıkların tanınmasını ve lâyük görülen uluslararası tutuma lâyük görüleceklerini bekleyemez. Son nükleer silâh denemelerine rağmen Hindistan ve Pâkistan NPT uyarınca nükleer silâh devleti konumuna sâhip değildir.”⁴⁷⁰

Ancak, 1998 senesinde ilân edilen ÇHC ve ABD ortak bildirgesine rağmen ÇHC'nin ABD'nin Hindistan'ı bir nükleer silâh devleti olarak tanıma ihtimâlinde duyduğu endişe. dönemin ÇHC Dışişleri Bakanlığı Silâhların Denetlemesi ve Silâhsızlanma Dairesi Başkanı Sha Zukang'ın Vaşington DC'de 1998 senesinin Haziran ayında yaptığı şu konuşmada ortaya konmuştur :

“İlk olarak uluslararası toplum sabırlı ve sebatkâr olmalı ve kısa zamanda ilerleme sağlanamaması sebebiyle umudunu yitirmemelidir. İkinci olarak, uluslararası toplum ve bilhassa esas güçler konuyla ilgili görüş birliğine sâhip olmalı ve birbirleriyle uyumlu eylemlerde bulunmalıdır. Sağlam bir nükleer silâhların önlenmesi düzenlemesi bütün ülkelerin faydasıdır. Eğer herhangi bir ülke güney Asya'daki nükleer silâh denemelerinin uluslararası nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi düzenlemeleri üzerindeki etkisini dikkâte almadan, kısa vâdeli siyasal ekonomik ve stratejik fayda elde etmek için tek taraflı olarak yararlanırsa, sâdece zâten kötü bir hasar görmüş uluslararası nükleer silâhların yayılmasını önleme düzenlemesini daha da zayıflatır ve sonunda o ülkenin uzun vâdeli çıkarları da tehlikeye girer. Hindistan'la sözde en az nükleer caydırıcılık imkân ve kabiliyeti hususunda müzakerelerde bulunmak ve bu hususu tartışmaya açmak BM Güvenlik Kurulu'nun 1172 sayılı kararının doğrudan çiğnenmesidir. Hindistan'ın BM Güvenlik Kurulu daimî üyeliği talebini, nükleer silâh

⁴⁷⁰ Bu açıklamanın özgün metni için bakınız : 5874 “Sino-U.S. Presidential Joint Statement on South Asia 27 June 1998 Beijing”, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/sasiasum.htm> >, 19 Aralık 2006 [“Çin ve ABD Devlet Başkanlarının Güney Asya'ya Dair Ortak Açıklaması, 27 Temmuz 1998, Pekin“, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

denemelerinin hemen akabinde, desteklemek de bir fayda sağlamaz. Bu eylemlerin güney Asya'daki nükleer silâh denemelerinin uluslararası nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi düzenlemelerinde yarattığı tahribatın onarılmasında herhangi bir yardımı olmayacağı açıktır.”

ÇHC 1999 senesinin başında Hindistan'la arasında gerilen ilişkileri yumuşatmak için adımlar da atmıştır. 1999 senesinin Şubat ayında Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de yapılan Çinle Hindistan Arasındaki İlişkiler Semineri'nde ÇHC'nin Hindistan Büyükelçisi,

“Çin Hindistan'la ilişkilerini geliştirmek hususunda samimidir ve buna inanmaktadır. Bunun Hindistan halkının da özlemi olduğuna inanıyoruz.”

açıklamasında bulunmuştur. Büyükelçi ayrıca, ÇHC'nin Pâkistan'ın nükleer silâh ve füze geliştirme programına katkıda bulunmadığını; ÇHC'yle Pâkistan arasındaki nükleer enerji alanındaki işbirliğinin UAEK'nın gözetimi altında olduğunu; ancak, ÇHC'nin Hindistan'ın ÇHC'nin Pâkistan'a nükleer enerji ve füze yardımı hakkındaki endişesinin farkında olduğunu ve ÇHC'nin bu hususta olumlu, esnek ve uygulanabilir bir yaklaşım sergilediğini ve endişe yaratan belli politikaların gereken şekilde yeniden düzenlendiğini ifâde etmiştir.

1999 senesinin Nisan ayının sonlarına doğru toplanan çalışma grubu iki ülke arasındaki ilişkilerini düzelmesine, toplantının gündemine Hindistan'ın denemelerini iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlıklarını ve ÇHC'nin Pâkistan'a yaptığı nükleer yardımı vb. tartışmaları almayıp iyi komşuluk ilişkileri üzerinde yoğunlaşarak katkıda bulunmuştur.

ÇHC 2000 senesi itibariyle olumlu tavrını muhafaza etmekle beraber Hindistan'ın nükleer silâh programını durdurmasını ve BM kararlarına eksiksiz olarak uymasını talep etmeye devam etmiştir. Hindistan Dışişleri Bakanlığı 2000 senesinin Mart ayında,

“Çin'in Hindistan'a yaptığı nükleer ve füze programına yardımın bölgenin istikrarı üzerinde sorumluluk ve soğukkanlılıkla ele almamız gereken menfi etki yaptığına dair endişemizi ilettik.... Ülkenin kendi güvenlik ihtiyaçlarına karar

vermek ve ulusal güvenlik için lâzım gelen hangi adım olursa olsun o adımı atmak egemenlik hakkıdır. Görüş farklılıklarına rağmen iki taraf da diyalogun devam etmesinden yana olmuştur.”

açıklaması yapılmıştır.

3.2 – Pâkistan’ın Nükleer Silâh Denemeleri ve ÇHC’nin Tutumu⁴⁷¹

Pâkistan da Hindistan’ın nükleer silâh denemelerinden hemen sonra biri 28 Mayıs 1998 târihinde dokuz ile on iki kiloton arasında bir güçte ve 30 Mayıs 1998 târihinde bir kiloton gücünde bir deneme olmak üzere toplam iki nükleer silâh denemesi yapmıştır.⁴⁷² Dönemin Pâkistan Dışişleri Bakanı Samsad Ahmet dönemin ÇHC Dışişleri Bakanı Tang Jiaxuan’a Pâkistan’ın denemelerinin hemen öncesinde 18-20 Mayıs 1998 târihinde bir ziyârette bulunmuştur. Pâkistan dışişleri bakanına göre Hindistan’ın nükleer silâh denemeleri sâyesinde bölgede sorumsuzca sarstığı istikrarın bölgenin ve dünyanın güvenliğine yaptığı etki ve bu duruma dair Pâkistan’ın görüşü üzerinde durulmuştur. Ancak, basında çıkan haberlere göre Pâkistan Çin’den Hindistan’ın kendisine saldırması hâlinde nükleer silâh koruması talep etmiştir. Ancak, Çin tarafı bu görüşmeyi iki ülke arasındaki rutin bir görüşme olarak niteleyerek önemsememiştir. Pâkistan bu talebi çerçevesinde Çin tarafına kendisine bu güvencenin verilmesi hâlinde nükleer silâh denemesi yapmaktan vazgeçebileceğini de bildirmiştir.

O dönemde ÇHC Dışişleri Bakanlığı’nda yapılan bir basın toplantısında bakanlık sözcüsü ÇHC’nin Pâkistan’ı denemeleri yapmaktan alıkoymaya çalışıp çalışmadığı; Pâkistan’ı bir nükleer silâh saldırısına karşı koruyup korumayacağı; ve ÇHC’nin Pâkistan’ın denemelerine karşı tepkisinin ne olduğuna dair soruları cevapsız bırakmış ve,

⁴⁷¹ a.m.

⁴⁷² “Table of Indian and Pakistani Nuclear Tests, 1974-2002 “. Pâkistan kaynakları 28 Mayıs 1998 târihinde beş denemenin yapıldığını bildirmiş, fakât sarsıntı ölçümleri yapıldığı iddia edilen denemelerin sarsıntılarını birbirinden ayrı olarak kaydedemediği için bu konuda bir kesinlik mevcut değildir.

“Uluslararası toplum için şu anda öne çıkan husus, Hindistan’a karşı nükleer programını durdurması için kararlı ve gâyet açık bir tutum almak üzerine yoğunlaşmaktır. Ancak, bu yolla Pâkistan’ın ve diğer güney Asya devletlerinin güvenlik ortamı sağlanabilir.”

açıklamasını yapmıştır.

Pâkistan Dışişleri Bakanı Şamsad Pekin’den dönüşünde ÇHC’nin Pâkistan’a nükleer silâh denemesi yapması hâlinde ekonomik ambargo uygulamayacağına inandığını söylemiştir. Şamsad kendisine ÇHC’nin denemeleri yapmaması hususunda uyarıda bulunup bulunmadığına dair yöneltilen soruya,

“Çin ulusal çıkarımıza olmayan herhangi bir şeyi yapmamızı istemedi”

diye cevaplamıştır.

Ancak, Birleşik Haber Kurumu [*Associated Press*] dönemin ABD Başkanı Bill Clinton’un baskısı üzerine dönemin ÇHC Devlet Başkanı Jiang Zemin’in Pâkistan’a denemeleri yapmamasını talep eden bir mektup yolladığını duyurmuştur. Ancak, ÇHC Dışişleri Bakanlığı mektup konusunda bir yorumda bulunmamıştır.

ÇHC Dışişleri Bakanlığı sözcüsü 28 Mayıs 1998 günü, Pâkistan’ın denemeleri yapmasından birkaç saat önce kendisine yöneltilen benzer sorulara,

“Güney Asya’daki hâl-i hazırdaki durum tamamıyla Hindistan tarafından yaratılmıştır. Hindistan, güçlü ulular arası muhalefeti dikkâte almadan yüzsüzce nükleer silâh denemelerini yapmış ve komşularını tehdit etmiştir.”

vermiş ve,

“Uluslararası toplumun önündeki en âcil mesele Hindistan’dan nükleer silâh geliştirme plânlarını bırakmasını ve yanlış tutumunu değiştirmesini derhâl talep etmek için birlikte hareket etmektir. Bölgenin güvenlik kaygıları sâdece bu yolla tamamen giderilebilir.”

sözleriyle açıklamasına devam etmiştir.

Pâkistan'ın beş nükleer silâh patlattığı denemelerinin ardından ÇHC'nin tepkisi geçiştirme niteliği kazanmıştır :

“Çin Pâkistan'ın bu gün yaptığı nükleer silâh denemeleri sebebiyle büyük üzüntü duymaktadır. Çin daima nükleer silâhların tamamıyla yasaklanması ve imha edilmesini savunmuş ve hangi çeşitte olursa olsun nükleer silâhların yayılmasına karşı olmuştur. Çin hükûmeti bundan derin kaygı ve güney Asya'da bugün mevcut nükleer silâh yarışından huzursuzluk duymaktadır. Burada güney Asya'da ilgili ülkeleri en yüksek seviyede soğukkanlılığa ve durumun daha da kötüleşmesinden sakınmak için ve güney Asya'daki barış ve istikrar uğruna nükleer silâh geliştirme programlarını derhâl tamamıyla bırakmaya çağırıyoruz.”

açıklamasını yapmıştır. ÇHC diğer dört nükleer silâh devletiyle birlikte bir bildirge yayımlamakla kalmayıp BM Güvenlik Kurulu'nun 6 Haziran 1998 târih ve 1172 sayılı ve Pâkistan ve Hindistan'ın denemelerini şiddetle kınayan kararını desteklemiştir.⁴⁷³

ÇHC bu tutumuna karşın Pâkistan Başbakanı Navaz Şerif televizyondan yayımlanan halka sesleniş konuşmasında, ÇHC'ye bu bunalım saatlerinde Pâkistan'a verdiği destek için teşekkür etmiş ve Pâkistan'ın büyük komşusuyla gurur duyduğunu söylemiştir.

Pekin'le Vaşington arasında kurulmuş kırmızı hat da ilk kez Pâkistan'ın denemeleri sebebiyle kullanılmış ve ÇHC Devlet Başkanı Jiang Zemin'le ABD Başkanı Bill Clinton yaptıkları görüşmede, uluslararası toplumun güney Asya'da barış, güvenlik ve istikrar kurulması ve nükleer silâhlardan arındırılmış bölge oluşturulması için eşgüdüm içinde hareket etmesi gerektiği hususunda mutabık kalmıştır.

Dönemin şartları itibariyle Hindistan'ın bu denemeleri, ÇHC ve Hindistan arasında bilhassa sınır anlaşmazlıkları hususunda yaşanan olumlu havayı ve iyi

⁴⁷³ Bildirge için bkz. : 5873 “Permanent 5 Joint Communique on India and Pakistan“, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/p50698.htm> >, 19 Aralık 2006 [“Daimî Beşlerin Hindistan ve Pâkistan'a dair Ortak Bildirgesi“, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Örül Ağ Yöresi**].

yöndeki muhtemel gelişmeleri baltalamıştır. ÇHC, ABD'nin bu olay karşısındaki tutumunu giderek değiştirerek Hindistan'ı örtülü olarak da olsa nükleer silâh devleti olarak tanınmasından endişe etmiştir. Nitekim, ABD bu denemelerden kısa bir süre sonra Hindistan'a uyguladığı ambargoları kaldırmış ve Hindistan'ın ABD Kongresi'nin onaylamayı reddettiği KDYA'yı imzalaması için girişimlerde bulunmuştur.

Hindistan'ın nükleer silâh denemelerinin iki ülke arasındaki stratejik dengeyi de ciddi oranda bozduğu gerçektir. ÇHC şehirlerinin pek çoğunun Hindistan'ın nükleer silâhlarının erimi içine girme ihtimâli çok artmış ve bu durum ÇHC'nin nükleer silâhları ilk kullanan taraf olmama ilkesini ciddi bir sınavla karşı karşıya bırakmıştır.

Hindistan'ın bu denemeleri gizliden gizliye ve farklı hızlarda da olsa, iki ülke arasında bilhassa nükleer silâhlar ve bunları fırlatma dizgeleri alanında silâhlanma yarışı başlamıştır. Bu yarış silâhların hem niteliklerinin hem niceliklerinin artırılması yönünde cereyan etmiştir.

Pâkistan'ın nükleer silâh denemeleriye, ÇHC'nin güvenliğini daha da karmaşık hâle sokmuştur. ÇHC'nin birincil endişesi, Pâkistan ve Hindistan'ın nükleer silâhlarının emir-komutasında yaşanabilecek bir sorun sebebiyle kazara birbirine karşı kullanmaları neticesinde yaşanacak olaylara ÇHC'nin de müdâhil olması ihtimâli olmuştur. ÇHC'nin ikincil endişesini de böyle bir durumda ÇHC'nin ekonominin ve uluslararası ilişkilerinin olumsuz yönde etkilenmesi teşkil etmiştir. ÇHC 2000 yılında yapılan konferanslarda Pâkistan'ın nükleer silâh denemelerini, Hindistan'ın nükleer silâh denemelerine bir cevap olarak yaptığını ve aslında Pâkistan'ın bu tür silâhlar geliştirmek niyetinde olmadığını iddia etmeyi sürdürmüştür.⁴⁷⁴

⁴⁷⁴ Medeiros. "Third U.S.-China Conference on Arms Control, Disarmament and Nonproliferation : U.S.-China Arms Control and Nonproliferation Cooperation - Progress and Prospects", s. 15.

3.3 – ABD’yle İran Arasındaki Nükleer Silâh Bunalımında Çin’in Tutumu

ÇHC’nin, İran’la ABD ve DKHC’yle ABD arasında çıkan nükleer silâh bunalımlarında izlediği politika ve diplomasiyle, Hindistan ve Pâkistan’ın nükleer silâh denemeleriyle ilgili olarak izlediği politika ve diplomasi arasında büyük farklar bulunmaktadır. İran’ın ÇHC’ye komşu olmaması, bir Orta Doğu ülkesi ve petrol kaynaklarına sâhip olması vb. özellikleri bu ülkeyi Hindistan, Pâkistan ve DKHC’den farklı kılmaktadır. Ayrıca, ÇHC’nin izlediği yeni dış politikasında ve tek kutupluluğa karşıtlık politikasında İran önemli bir yer işgâl etmektedir. Bu özellikler sebebiyle, ÇHC’nin İran’la ABD arasında meydana gelen nükleer silâh bunalımında uyguladığı politika ve diplomasının, bu iki ülke arasındaki ilişkilerin daha ayrıntılı olarak irdelenerek daha iyi anlaşılabilceği kanâatini taşıdığımızdan, ÇHC’yle İran arasındaki ilişkileri daha geniş bir çerçevede ele almayı tercih ettik.

3.3.1 – Çin’in İran’la İlişkisinin Târihçesi

İran İslâm Cumhuriyeti’nin ÇHC için önemi bilhassa ÇHC’nin giriştiği kalkınma hamlesi sebebiyle şiddetle ihtiyaç duyduğu petrol sebebiyle son zamanlarda son derece artmıştır. Berman, Luft’a dayanarak Çin ve İran arasındaki enerji antlaşmalarının tutarının 120 000 000 000 ABD Dolarını bulduğunu ifâde etmektedir.⁴⁷⁵ Ancak, ÇHC’yi ve İİC’yi birbiriyle ittifaka zorlayan bir ikinci neden

⁴⁷⁵ LUFT, Gal : “Statement before the U.S.-China Economic and Security Review Commission “, July 21, 2005, erişim : < http://www.uscc.gov/hearings/2005hearings/written_testimonies/05_07_21_22wrts/luft_gal_wrts.htm.> [__ : “ABD ve Çin Ekonomik ve Güvenlik Takip Kurulu’ndaki İfâde”, 21 Temmuz 2005] ‘e dayanarak : 5034 BERMAN, İlan : “The Impact Of The Sino-Iranian Strategic Partnership“, Testimony before the U.S.-China Economic & Security Review Commission, Hearing on “China’s Proliferation to North Korea and Iran, and Its Role in Addressing the Nuclear and Missile Situations in Both Nations”, s. 2, erişim : Indian Institute of Science Website < <http://www.iisc.ernet.in/nias/nuclzero.pdf> >, 12 Haziran 2006 [__ : “Çinle İran Arasındaki Stratejik Ortaklığın Etkileri “, Çin ve ABD Ekonomi ve Güvenlik Kurulu’ndaki İfâde, “Çin’in Kuzey Kore ve İran’ı Nükleer Silâhlendirmesi ve Bu İki Ülkedeki Nükleer Silâhlanma ve Füzeler Bakımından Rolü“ konulu dinleme, erişim : Hint Bilim Enstitüsü Ağ Yöresi]. ÇHC’nin İran’daki yatırımlarının kısa bir özeti için bkz. : 5171 YUAN, Jing Dong : “China and the Iranian Nuclear Crisis“, **China Brief**, vol. : VI, issue : 3, February 1, 2006, s. 2, erişim : Jamestown Foundation Website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cb_006_003.pdf >, 10 Haziran 2006 [YUAN, Cing Dong : “Çin ve İran Nükleer Bunalımı“, **Çin Özeti**, cilt : 6, sayı : 3, 1 Şubat 2006, erişim : Ceymistovn Vakfı Ağ Yöresi].

de iki devletin de tek kutuplu bir dünya istememesi veya başka bir deyişle ABD'nin plânlarına karşı çıkmasıdır.⁴⁷⁶ Bu sebeple, ABD'yle İran arasında baş gösteren nükleer silâh bunalımında ÇHC'nin İran'a ciddî bir desteği söz konusudur. Bu desteğin mahiyeti anlaşılabilmesi iki ülke arasındaki ilişkinin bilhassa İkinci Dünya Savaşından sonraki seyri incelendiğinde hakkıyla anlaşılabilir.

Çağdaş dönemde İran ile Çin arasındaki ilişki, İran'ın Çin'le 1922 yılında diplomatik ilişki kurmasıyla başlar. İran böylece, Çin'deki Mançu Hükümdarlığı'nın 1912 yılında yıkılmasından sonra aynı yıl kurulan Çin Cumhuriyeti ile diplomatik ilişki tesis eden ilk Orta Doğu ülkesi olmuştur. Olumlu bir şekilde başlayan bu ilişki, 1949 yılında ÇHC ilân edilmesiyle birlikte kesilmiş ve İran'ın 1951 senesinde BM'de ÇHC'yi Kore Savaşı'nda saldırgan taraf olarak tanımlayan karara katılmasıyla birlikte kötüleşmiştir. İran'ın 1955 yılında Bağdat Paktı'na katılması da, ÇHC'nin söz konusu pakta ABD'nin komünist dünyayı çevreleme stratejisi olarak yorumlaması sebebiyle iki devlet arasındaki ilişkileri iyice kötüleştirmiştir.

ÇHC'nin SSCB'yle ilişkilerinin bozulması ve ABD'nin ÇHC'nin güney doğu sınırındaki faaliyetlerinin artması üzerine, ÇHC içinde bulunduğu yalnızlıktan ve kuşatılmışlıktan kurtulmak için yeni ilişkiler kurma ihtiyacı duymuştur. İran, 20 Ekim 1970 tarihinde ÇHC'nin BM'ye üye olarak kabûl edilmesi için yapılan oylamada çekimser kalmıştır. ÇHC İran'la; İran'ın, Tayvan'ın ÇHC'nin parçası ve ÇHC'yi de Çin'in tek devleti olduğunu kabûl etmesi üzerine 16 Ağustos 1971'de diplomatik ilişki kurmuştur.

ÇHC'nin İran'la ilişkisi; ÇHC'nin İran'ı, söz konusu dönemde Basra Körfezi'nde yayılmakta olan SSBC'nin nüfuzunu kırarak bir güç olarak görmesi üzerine, İran'ın ABD'nin desteğiyle silâhlanmasına göz yumması sebebiyle 1978 yılının sonlarına kadar güçlü bir şekilde devam etmiştir. Mao'nun halefi olan Hua Guofeng'in İran'a gönderdiği heyetin, İran Şahı Rıza Pehlevî'nin devrilmesinden

⁴⁷⁶ Berman, s. 2-3.

önce İran'ı ziyâret eden son yabancı devlet heyeti olması ÇHC'nin o dönemde İran'la kurduğu ilişkilerin ne denli güçlü ve kendi için önemli olduğunun kanıtıdır.

I. Körfez Savaşı'nın sonuna kadar ÇHC'nin İran'la ilişkisi çok yoğun olmamış ve ÇHC Irak'ın yanı sıra İran'a da silâh satmaya devam etmiştir. ÇHC'yle İran arasındaki ilişkiler I. Körfez Savaşı'nın akabinde yoğunlaşmıştır. Yoğunluğun derecesi 1985-2006 yılları arasında İran ve ÇHC arasında vukuu bulan resmî ziyâretler târih sırasına göre bakıldığında daha iyi anlaşılacaktır. İki ülke arasında 1985le 2006 seneleri arasında toplam yirmi iki adet üst düzeyde ziyâret gerçekleşmiştir. Bu ziyâretler içinde İİC Başkanı Hatemi'nin ÇHC'ye 170 kişilik bir heyetle yaptığı ziyâret ve ÇHC Başkanı Jiang Zemin'in 2002 senesinde İİC'ye yaptığı ziyâret son derece önemlidir. Jiang Zemin'in 2002 senesinde İİC'ye yaptığı ziyâret esnâsında iki ülke arasında imzâlanan ortak bildirge de ciddî bir önemi haizdir. Bildirge iki ülke arasında tam bir stratejik işbirliği açıklamasıdır. Bildirgede vurgulanan hususlar söz konusu ziyâretin öncesinde gerçekleşen diğer üst düzey ziyâretlerde de dile getirilmiştir.⁴⁷⁷ Bildirgede : iki ülke arasındaki dostluğun sağlam olduğu; geniş, kapsamlı ve iki ülkenin stratejik çıkarlarıyla uyumlu ilişkilerin kurulması için oluşturulan sürekli danışma düzeneğinin sürdürülmesi; ekonomik ve tecimsel ilişkilerin geliştirilmesi; başta enerji olmak üzere çeşitli alanlarda işbirliğinin kurulması; İpek Yolu'nun ve İpek Yolu kültürünün ve ilişkilerinin canlandırılması; Hatemî'nin Medeniyetler Arası Diyalog girişiminin son derece olumlu bir girişim olduğu ve Çin tarafının bu girişimi desteklediği; İran'ın tek Çin

⁴⁷⁷ 6032 "Foreign Minister Tang Jiaxuan Held Talks With Foreign Minister Kharazi Of Iran", **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China Website**, November 15th., 2000, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjw/zzjg/xybfs/gjlb/2818/2820/t16316.htm> > , 07 Mart 2006, ["Dışişleri Bakanı Tang Ciaşuan Dışişleri Bakanı Harazi'yle Görüştü", **ÇHC Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**]; 6087 "Iranian President Khatami Meets with Minister Tang Jiaxuan ", **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China Website**, 11.15.2000, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjw/zzjg/xybfs/gjlb/2818/2820/t16317.htm> > , 07 Mart 2006, ["İran Devlet Başkanı Hatemi Dışişleri Bakanı Tang Cia-şuan'la Bir Araya Geldi", **ÇHC Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**, ___]; "Foreign Minister Tang Jiaxuan Interviews with Valizadeh, Chief Correspondent of Islamic Republic News Agency in Beijing", **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China Website**, 15 November 2000, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjw/wjwz/2467/2820/t14269.htm> > , 07 Mart 2006. ["Dışişleri Bakanı Tang Ciaşuan'ın İslâm Cumhuriyeti Haber Ajansı Pekin Baş Muhabiri Velizâde'yle Yaptığı Mülâkat", 15 Kasım 200, **ÇHC Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**, 15 Kasım 2000].

siyâsetine devam edeceği; dünya barışının temin edilmesi için her türlü çabanın sarf edileceği; çok kutuplu ve hegemonyacılıktan uzak, eşitlikçi ve âdil bir dünya düzenin gerekliliği ve bu amaç için çalışılacağı; dünya sorunlarının çözülmesi için güç kullanılmasına ve ambargo ve tehditlere başvurulmaması gerektiği; BM'nin önemi ve bu kurumun kuruluş anlaşmasına sadâkâtin önemi; nükleer, canlı bilimsel ve kimyasal silâhların tamamen yasaklanması ve yok edilmesinin gerekliliği; silâhsızlanma düzenlemelerinin her ülke için ayın şekilde, ayrımsız olarak uygulanmasının gerekliliği ve her ülkenin nükleer enerjii ve teknolojisini, canlı bilimsel ve kimyasal teknolojiyi uluslararası örgütlerin denetimi altında şeffaf olarak kullanma hakkına sâhip olduğu; Orta Doğu'da barışın Filistin halkının haklarının tanınmadan sağlanamayacağı; Orta Doğu'nun nükleer, canlı bilimsel ve kimyasal silâhlardan arındırılmasının gerekliliği; İran Körfezi'nin güvenliğinin yabancı ülkelerin müdâhaleleri olmadan bölge ülkeleri tarafından sağlanmasının lâzım geldiği; Irak'ın BM kararlarını bütünüyle uygulaması gerektiği ve Irak'ın toprak bütünlüğünün mutlaka korunması gerektiği ve Irak halkının ülkelerinin geleceğine kendilerinin karar vermesinin gerekliliği; Afganistan'daki sorunların taraflar arasında etnik unsurlarında katılacağı geniş tabanlı müzâkerelerle çözülmesinin gerekliliği; tedhişçiliğin son derece önemli bir sorun olduğu ve iki ülkenin buna karşı yoğun bir işbirliğine gideceği; insan haklarının ülkelerin iç işlerine müdâhale aracı olarak kullanılmaması ve insan haklarının gelişebilmesi için her ülkenin düzenine ve içi işlerine ve kültürüne saygı gösterilmesi gerektiği, insan hakları hususunda çifte ölçütlerin uygulanması gerektiği hususları dile getirilmiştir.⁴⁷⁸

Çin'in İİC Devlet Başkanı Hatemi'ye yaptığı bu dâvetin, İran'ın o dönemde izlemeye çalıştığı ve Humeyni döneminde tâkib edilen siyâsetten farklı olan siyâseti incelendiğinde gâyet iyi plânlanmış ve uygun bir zeminde yapılmış bir dâvet olduğu görülecektir. Zirâ, İİC'nin, bir önceki Devlet Başkanı Hâşimî Rafsancanî döneminde

⁴⁷⁸ 6033 "Joint Communique Between The People's Republic of China and The Islamic Republic of Iran Chinese Ministry of Foreign Affairs June 5, 2002", **Iran Watch Website**, erişim : < <http://www.iranwatch.org/government/China/china-mfa-commbetweenchinaandiran-060502.htm> >, 12 Mart 2006 ["Çin Halk Cumhuriyeti ve İran İslâm Cumhuriyeti'nin Ortak Bildirgesi Çin Dışişleri Bakanlığı 22 Haziran 2002 ", **Iran Watch Ağ Yöresi**, Pekin, 22 Haziran 2000].

uygulamaya konulan, fakât İran içindeki tutucuların (Humeynicilerin) muhalefeti sebebiyle arzu edilen şekilde uygulanamayan bu siyâsetinin temeli, bilhassa dış siyâsette İslâmî söylemi azaltmak ve özellikle "devrim ihracı" söylemini tamamıyla bırakmak sûretiyle, tıpkı Çin'in yaptığı gibi faydacı bir dış siyâset izlemek olarak özetlenebilir. İran bu siyâsetiyle, o dönemde karşılıklı güvensizlik sebebiyle ilişkileri hayli bozuk olan ABD haricindeki büyük güçlerle ilişkilerini düzeltmek arzusundaydı. İran'ın böyle bir siyâset tâkip etmesinin asıl sebebi, Irak'la girdiği ve sekiz yıl süren savaşın sonucunda yetiminin hayli bozulmuş olması, dünyada yalnızlaşması, SSCB'nin çökmesi neticesinde Orta Asya'da ve Kafkasya'da ABD'nin siyâsal ve askerî nüfuzunun artması ve İran'ı çevrelemesidir.⁴⁷⁹

Hatemi'nin siyâsetinin özü Basra Körfezi'nde istikrarın sağlanması ve dünya siyâsal yetimine daha derin ve hızlı katılmak ve bölgesel ve küresel uluslararası kurumlarla daha fazla ilişki kurmak olarak özetlenebilir. Bu sûrette İran, ABD'yi Asya'nın batısında sınırlayabilecek ve Basra Körfezi ülkeleriyle iyi ilişkiler kurabilecektir.⁴⁸⁰ Kanâatimizce İran'ın ÇHC'yle ilişki kurmasının bir başka sebebi de, İran'ın hem ABD'nin Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya'da artan etkisini kırmak için nükleer güce sahip ve BM Güvenlik Kurulu üyesi olan ÇHC'ye yanaşmak hem de Çin'in, gerek dünyada gerek Orta ve Orta Doğu'da artan etkisinden faydalanmak istemesidir.

⁴⁷⁹ İran'da Amedînecad'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte, ABD'yle İran arasındaki nükleer silâh bunalımı şiddetlenmiştir. Bunalımın bu şekilde şiddetlenmesinin esas sebeplerinden birinin, İran'ın hayâtî bir sorunla karşı karşıya olduğunu ve bu sorunun Batı'yla, faydacı siyâsetler izleyerek uzlaşımak sûretiyle çözülemeyeceği görüşünde olan kanadın Ahmedînecad'la birlikte iktidara gelmesidir. Bu kanada, SSCB'nin ve Irak'ın batıyla uyuşmaya için had safhada gayret sarfettiğini; ancak, SSCB'nin dağıldığını ve Irak'ın işgâl edilerek parçalanmaya çalışıldığını; bu sebeple, Batı'ya dur demenin yolunun onunla uzlaşmak değil, tam aksine onu korkutarak mümkün olabileceği görüşündedir. Bu sebeple, Ahmedînecad kanadı önceki yönetimler gibi uzlaşmacı ve alttan alıcı bir tavır sergilemeyip batı dünyasını korkutan hamleler yapmaktadır. (KESKİN, Arif (Avrasya Startejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) İran Uzamanı) : **Habercinin Saati**, Kanal B Televizyonu, 9 Nisan 2007).

⁴⁸⁰ 6034 ALAM, Shah : "The Changing Paradigm of Iranian Foreign Policy Under Khatemi", **Strategic Analysis**, December 2000, Vol. XXIV, No. 9, erişim : < http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_dec00als01.html >, 12 Mart 2006, [ELAM, Şah : "Hatemi Döneminde İran'ın Değişen Dış Siyâset Paradigması", **Stratejik Çözümleme**, Aralık, 2000, 24. Cilt, sayı : 9].

ÇHC'nin, Çin için son derece hassas bir bölgesi olan, aslî nüfusunu müslüman Türklerin oluşturduğu ve ayrılıkçı faaliyetlerde Müslümanlığın da kullanıldığı Doğu Türkistan'ın, Hatemi tarafından ziyâret edilmesine müsaade etmesi de ayrıca üstünde durulması gereken bir husustur. Çin'in bu geziye müsaade etmesinin sebebi, İran'ın Rafsancani'yle başlatıp Hatemi'yle devam ettirdiği dinî söylemleri ve bilhassa İran İslâm devrimini ihraç etme söyleminden vazgeçmesidir. Bu ziyârete müsaade ederek ÇHC İran'ın bu söylemini samimî bulduğunu çok kuvvetli bir şekilde imâ etmiştir.

İİC Devlet Başkanı Hatemi'nin ÇHC'ye 2000 senesinin Haziran ayında yaptığı ziyâreti, ÇHC Devlet Başkanı Yardımcısı ve Askerî İşler Kurulu Başkanı Hu Jintao'nun 2001 senesinin Ocak ayında İİC'ye yaptığı ziyâret tâkip etmiştir. Hu Jintao bu ziyâretinde de benzer hususları dile getirmiştir.⁴⁸¹

⁴⁸¹ 6035 “China Wants to Increase Cooperation with Iran: Hu Jintao Says“, **People's Daily Website**, Sunday, January 7th, 2001, erişim : < http://english.people.com.cn/200101/07/eng20010107_59766.html >, 07 Mart 2006. [“Hu Jintao : Çin İran'la İşbirliğini Arttırmak istiyor“, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**, 07 Ocak 2001, Pazar]; 6036 “Vice President Hu Jintao Holds Talks with Iranian First Vice President Habibi“, **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China Website**, 01.07.2001, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/xybfs/gjlb/2818/2820/t16318.htm> >, 07 Mart 2006. [“Başkan Yardımcısı Hu Jintao İran Devlet Başkanı Birinci Yardımcısı Habibi'yle Görüştü“, **ÇHC Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**, __]; ÇHC'nin ABD'nin bu saldırılarına karşı cevabı için bkz. : 6037 “Full text of Human Rights Record of the US in 2005“, **People's Daily Website**, March 03, 2005, erişim : < http://english.people.com.cn/200603/09/eng20060309_249259.html > , 13.Mart.2006. [“ABD'nin 2005 Yılı İnsan Hakları Sicili'nin Tam Metni“, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**, 03 Mart 2005]; 6038 “Vice President Hu Jintao Meets with Iranian Foreign Minister Kharazi“, **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China Website**, 08.01.2001, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/xybfs/gjlb/2818/2820/t16321.htm> >, 07 Mart 2006. [“Başkan Yardımcısı Hu Jintao İran Dışişleri Bakanı Harazi'yle Görüştü“, **ÇHC Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].

3.3.2 – Çin'in İran'a Nükleer Silâh Desteği⁴⁸²

Çin'in İran'a nükleer silâh ve üretim bilgisi hususlarında verdiği destek nükleer araştırma projeleri, nükleer elektrik santralleri ve uranyum dönüştürme ve zenginleştirme alanlarında olmuştur. Çin ve İran aralarındaki nükleer işbirliğini kabûl etmekle berâber, bu faaliyetlerin NPT'nin barışçıl nükleer faaliyetleri ve bu çerçevede yapılacak işbirliklerini mümkün kılan maddelerine uygun olduğunu belirtmekteydi. 1998 yılı da dâhil olmak üzere UAEK'nın İran'ın nükleer faaliyetlerinde kurumun ilkeleri doğrultusunda hareket ettiğini bildirdiği dikkâte alındığında, Çin ve İran'ın iddialarının o dönem zarfında doğru olduğu kabûl edilebilir. Ancak, UAEK'nın bu bildirimlerine rağmen ABD'nin Çin'i, aralarında 1985 senesinde imzalanmış Barışçıl Nükleer İşbirliği Anlaşması'nın yürürlüğe girebilmesi için, mütemâdiylen İran'a verdiği nükleer desteği kesmesi için sıkıştırması ve 1997 senesinde gerçekleşen ABD-ÇHC Doruğu'ndan önce yapılan müzâkereler esnâsında Çin'den bu yönde yazılı tâviz koparması çok ilginçtir.⁴⁸³

Çin'le İran arasında nükleer işbirliğinin iki ülke arasında 1985 senesinde imzâlanan nükleer elektrik santralî anlaşmasıyla başladığı ve söz konusu anlaşmanın İsfahan Bütünleşik Nükleer Tesisiyle ilgili olduğu kabûl edilmektedir. Bu tesis 1984 senesinde faaliyete geçmiş ve 1992 senesinde UAEK tarafından yapılan denetlemelere kadar varlığı kuruma bildirilmemiştir.⁴⁸⁴ Çin'in bilhassa HKO (Çin Halk Kurtuluş Ordusu) vasıtasıyla bu tesiste İran'a, tesis faaliyete geçtikten sonra destek verdiği ve bu destek kapsamında HKO'nun İran'a iki adet yetersiz kütleli*

⁴⁸² Bu bölümün hazırlanmasında şu kaynaktan yararlanılmıştır : BYMAN, Daniel and CLIFF, Roger : China's Arms Sales Motivations and Implications, **RAND Corporation Website**, erişim : < http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1119/ >. [BAYMAN, Danyel ve KLİF, Rocir : "Çin'in Silâh Satışları Sebepler ve Sonuçlar", **RAND Kurumu Ağ Yöresi**].

⁴⁸³ 6039 GILL, Bates : "Chinese Arms Exports to Iran", **Middle Eastern Review of International Affairs**, Vol. 2, No. 2, May 1998, erişim : < <http://meria.biu.ac.il/journal/1998/issue2/jv2n2a7.html> >, 15 Mart 2006, [GİL, Beyts : "Çin'in İran'a Silâh İhracatı", **Uluslararası İlişkilere Orta Doğu'dan Bakış**, 2. cilt, 2. sayı , Mayıs 1998].

⁴⁸⁴ a.m.

* Yetersiz kütle [subcritical mass] : zincirleme tepkime için yeterli olmayan kütle.
Yeterli Kütle [critical mass] : zincirleme tepkime için yeterli kütle.

izotop ** üretici (27 kW/s. gücünde iki adet nötron üretici ve soğutucusuz ağır su üretici ***) verdiği tahmin edilmektedir. ABD, Çin'in 1988'le 1992 yılları arasında on beş kadar İranlı nükleer enerji mühendisini Çin'de eğittiğine ve 1980'lerin sonlarında İran'a İsfahan'daki tesislerde kullanması için küçük bir elektrikle mıknatıslandırılan ayırıcı **** sattığına inanmaktaydı. Yine ABD istihbaratına göre, Çin 1991 senesinde İran'la bu ülkeye 20 ilâ 30 mgW gücünde bir deneme reaktörü satmak için anlaşma yapmıştı. Çin sürekli olarak İran'la arasında nükleer bir işbirliğinin vb. olmadığını iddia ettiyse de, sonunda bu ülkeyle 1989 ve 1991 yıllarında iki adet araştırma reaktörü satmak için anlaşma yaptığını kabûl; ancak söz konusu reaktörlerin nükleer silâh üretecek kapasitede olduğunu reddetmiş ve bu reaktörlerin kullanılacağı tesislerin de UAEK'nın denetlemesine tâbi olduğunu; bu durumun da İran'ın Çin'den aldığı cihazları nükleer silâh yapmak için kullanmasını engellediğini söylemiştir. UAEK'nın 1992 senesinde İran'ın İsfahan tesislerinde yaptığı denetleme Çin'in bu iddialarını doğrulamış; fakât, ABD'nin, UAEK'nın söz konusu raporuna rağmen baskısını sürdürmesi neticesinde Çin, devam etmekte olan 20 mgW. gücündeki reaktör kurulma işlemini durdurmuş ve teknik zorlukları ileri sürerek anlaşmayı feshetmiştir. Çin'le İran arasındaki nükleer üretim bilgisi işbirliği bu fesihle son bulmamış; iki ülke 1993 senesinde HT-6B modeli Tokamak türü bir füzyon reaktörü için anlaşmış ve Çin'in bu reaktörle ilgili bilgi desteği 1995 senesine kadar sürmüştür. Bu reaktör Tahran'da Âzad Üniversitesi'ne yerleştirilmiştir.

Rafsanjani'nin Pekin'e 1992 senesinde yaptığı ziyâret esnâsında, iki ülke arasında Nükleer Enerji İçin İşbirliği Anlaşması ve 300 mgW. gücünde bir basınçlı su reaktörü için anlaşma imzalanmıştır. Her iki ülke de bu anlaşmayı duyurmuş ve söz konusu reaktörün UAEK'nın denetlemesine tabi olacağını bildirmiştir. Bu

** İzotop [isotope] : atom numaraları aynı olup kütleleri farklı olan atomların her biri.

*** ağır su [heavy water] : nükleer tepkilerde kullanılan bir çeşit zenginleştirilmiş sudur. Bu maddede hidrojen atomlarının yerini ağır döteryum izotopu almıştır. Simgesi D2O'dur. Kullanılmasının sebebi zenginleştirilmiş uranyum yerine doğal uranyumun kullanılmasına imkân tanınmasıdır.

**** Elektromanyetik ayırıcı [electromagnetic separator]. Bu cihazın İngilizce'deki diğer adı "kalütron" [calutron] olup uranyumun zenginleştirilmesinde kullanılmaktadır.

anlaşma da yine “Nükleer silâh yapımında kullanılabilir.” gerekçesiyle ABD’yi rahatsız etmiş ve ABD bu satışın gayrî ahlâkî olduğunu ve söz konusu satışın gerçekleşmemesi gerektiğini ilân etmişse de, Çin ABD’nin bu talebini kabûl etmediğini dünyaya ilân etmiştir. İran da ABD’yi bu açıklaması sebebiyle kınamıştır. Ancak, 1995 senesinde Çin, iki adet 300 mgW. gücünde nükleer elektrik enerjisi santrali için İran’la yaptığı anlaşmayı tek yanlı olarak iptâl edeceğini bildirmiştir. Bu iptalin sebebi bilinmemektedir.

İran’la Çin arasında uranyum zenginleştirilmesi alanında da işbirliği yapılmıştır. ABD istihbaratı 1994 senesinde, Çin’in İran’a uranyum heksaflorid (UF6)* tesisi de içeren bir uranyum zenginleştirme tesisi kurmasında yardımcı olduğu bilgisini edinmiştir.⁴⁸⁵ Her ne kadar uranyum heksaflorid barışçıl nükleer enerji için kullanılsa da, İran’ın zenginleştirilmiş uranyumu uluslararası pazarda alabileceği fiyatın çok daha üstünde bir mâliyete katlanarak kendi uranyum zenginleştirme tesislerini kurmaya çalışmasından ABD yine rahatsız olmuştur. Çin 1995 senesinde, İran’la uranyum zenginleştirme bilgisi hususunda işbirliği yaptığını kabûl etmiş ve UAEK’ya söz konusu uranyum zenginleştirme tesisinin tamamlanması aşamasının kurumun denetlemesine tabi olmasını teklif etmiş; ancak, ABD söz konusu tesisin kurulmasında Çin’in İran’a sağladığı teknik desteği kesmesini istemiştir. 2000 senesinde kullanılmaya başlanacağı o zamanlar tahmin edilen tesisin büyük kısmı 1997 senesinde tamamlanmıştır. Ancak, Çin’le ABD arasında 1997 senesinde varılan anlaşma uyarınca, Çin İran’a verdiği nükleer üretim bilgisi desteğini büyük oranda kestiği ve İran’ın söz konusu projelerinde bilfiil yer almadığı hâlde, İran’a söz konusu tesisi bitirmesi için bilgi desteği vermeye devam etmiştir.

* Uranyum heksaflorid (UF6) bir gaz olup ses hızından daha hızlı dönen ayırıcılarla işlenerek sivil veya askerî amaçlı nükleer projelerde kullanılabilir yakıtı dönüştürülmektedir.

⁴⁸⁵ 6040 “China's Nuclear Exports and Assistance to Iran“, **Nuclear Threat Initiative Website**, updated : 09/23/2003, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/niranpos.htm> >, 3 Ağustos 2006 [“Çin’in İran’a Nükleer Dışsatımı ve Yardımı“, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**, güncellenme târihi : 23 Eylül 2003].

ABD istihbaratı, Çin’le İran arasında kimyasal ve canlı bilimsel silâh üretim bilgisi veya mâlzemesi konularında herhangi bir ilişki olduğu konusunda herhangi bir ip ucuna rastlamamıştır.

Çin’in İran’la çok büyük hacme ulaşan askerî ilişkisi mevcuttur. Bu ilişki kapsamında Çin İran’a binlerce top yedek parçası, zırhlı personel taşıyıcısı, 100 adetten fazla savaş uçağı, düzinelerce küçük savaş gemisinin yanı sıra çeşitli füze dizgeleri ve havadan havaya, yüzeyden havaya fırlatılan füzelerle gemi savar kruyz füzeleri üretme bilgisi aktarmıştır. Ayrıca İran’ın NBC (nükleer, biolojik ve kimyasal) silâhlar programlarına da katkıda bulunmuştur.

Çin İran’la son askerî antlaşmasını 1996 senesinin Eylül ayında yapmıştır. Bu antlaşmayla Çin İran’a benimsenmiş silâhların, elektronik dizgelerin ve askerî eğitim hizmeti, yanı sıra füzeler ve de bilhassa gemi savar füzeler satmayı taahhüt etmiştir.

1997 yılının Ekim ayından itibaren Çin İran’a gemi savar füzelerin yanı sıra NDbK silâh dizgeleri satışını azaltmaya başlamıştır. Çin’in İran’a yaptığı uzlaşma silâhları satışları aşağıdaki çizelgede daha ayrıntılı olarak görülmektedir.

Çizelge – 11 : ÇHC'nin İran'a Silâh Satışları

Satılan Silâh	Sene	Miktar
C-801 gemi savar füze (gmd. gmy./yzyd. gmy.) *	1987	100
C-801 fırlatıcısı	1987	8
C-802 gmd. gmy. füze	1994–96	80
C-802 gmd. gmy füze dizgesi	1994–96	10
C.S.A.-1 yzyd. hvy	1985–86	130
C.S.A.-1 yzyd. hvy. dizge	1985–86	6
ESR-1 gözetleme radarı	1994–96	10
F-6 savaş uçağı	1982–88	93
F-7 savaş uçağı	1986–88	44
F-7M hava savunma uçağı	1992–94	68
Hai Ying-2-L gmd. gmy. füze fırlatıcısı	1987–88	8
Hai Ying-2 gmd. gmy. füze	1987–88	124
Hong Jian-73 tank savar füze	1982–88	6500
Hong Ying-5 taşınır yzyd. hvy. füze	1985–88	600
^K ızıl önder [<i>Hongqi</i>] 2B yzyd. hvy. füze	1990–93	96
Kızıl önder -2B yzyd. hvy. füze dizgesi	1990–93	8
Hudong sınıfı füzeli hucum bot (M)	1994–96	10
^O ghab yzyd. zzy. füze	1986–91	1
^P i Li-2A hvd. hvy. füze	1986–88	540
PL-7 hvd. hvy. füze	1986–88	360
^P irinç Lâmbası alev gözler radar *	1994–96	10
T-59 ana muharebe tankı	1982–88	740
Tip 501 zırhlı personel taşıyıcısı	1986–88	300
Tip 59/1 130mm kundaklı sahra topu	1982–87	520
Tip 60 122mm kundaklı top	1985–86	100
Tip 63 eş anlı çok füze fırlatıcısı	1983–90	800

Kaynak : BYMAN, Daniel and CLIFF, Roger : “China’s Arms Sales Motivations and Implications”, **RAND Corporation Website**, s. 50-51 erişim : < http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1119/MR1119.appa.pdf >.[BAYMAN, Danyel ve KLİF, Rocir :, “Çin Silâh Satışları Sebepler ve Sonuçlar”, **RAND Kuruluşu Ağ Yöresi**].

* Listede kullanılan kısaltmaların anlamları : gmd. : gemiden; gmy. : gemiye; yzyd. : yüzeyden; zzy. : yüzeğe, hvy. : havaya.

* Rice Lamp Fire Controller Radar (RLFCR).

Çizelge – 12 : Çin'in İran'a nükleer enerji ve silâh üretim bilgisi aktarımları

Cinsi	Yılı	Amacı
İki adet yetersiz kütle reaktörü, açık hazne tesisi ve grafit düzengeçli reaktör	1992 yılında tamamlanmıştır.	Araştırma reaktörü
Küçük bir kalütron imal edilmiş ve yerleştirilmiştir	1992	Araştırma geliştirme kalütronu
27KWt gücünde nötron üretici, 900g. Yüksek derecede zenginleştirilmiş uranyum yakıtı ve ağır su	1994	Araştırma reaktörü
Ağır sulu ve sıfır enerjili araştırma reaktörü	1995	Araştırma reaktörü
30MWt gücündeki bir araştırma reaktörün için yapılan görüşmeler teknik ve akçalandırma sorunları sebebiyle iptâl edilmiştir.	1991-92	Araştırma reaktörü
Çin Çinşan Nükleer Enerji Şirketi ve Şanghay Nükleer Araştırma ve Tasarım Enstitüsü 300 M.W. gücünde iki adet başıncılı su reaktörünün inşası için anlaşma imzalanmış fakât bu anlaşma askıya alınmıştır.	1992 senesinin Eylül ayında anlaşma sağlanmıştır.	Enerji reaktörü
İran Çin'in yardımıyla uranyum heksaflorid (UF6) dönüştürme tesisi inşa etme kararı almıştır. İran tesisi 2000 senesinden sonra faaliyete geçirmeyi plânlamaktadır ancak Çin'in anlaşmayı feshettiği intibai mevcuttur.	1996	UF6 dönüştürme
İran bilinmeyen miktarda tribütrilfosfat temin etmiş olup Çin'den plütonyumun ayrıştırılması için veri temin etmiş olabilir.	1994	Plütonyumun tekrar işlenmesi
Çin Bilimler Akademisi Plâsma Fiziği Enstitüsü bir tokamak araştırma reaktörü inşa etmiş ve yerleştirmiştir.	1993-94	Isıl devinimli nükleer silâh üretmek için veri temini
Pekin Uranyum Yerkabuğu Bilimi Araştırma Enstitüsü İran'a uranyum araştırmalarında yardım etmiştir.	—	Uranyum çıkarılması

Kaynak : 6041 KOCH, Andrew and WOLF, Janette : “Selected Iranian nuclear imports”, **Monterey Institute of International Studies (MIIS) Center For Nonproliferation Studies (CRS) Website**, erişim : < <http://cns.miis.edu/pubs/reports/pdfs/irantbl.pdf> >, 17 Mart 2006, [KOÇ, Andru ve VOLF, Janet : “İran’ın Nükleer İthalâtından Seçmeler”, **Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önceleme Ağ Yöresi**].

Gemi savar füzeler, nükleer silâhlar ve bu silâhları taşımaya muktedir kıtalar arası füzeler kadar ABD’yi ve müttefiklerini tedirgin etmektedir. Zira, bu füzeler ABD’nin Basra Körfezi’nde ve civarında bulunan üslerini ve deniz gücünü tehdit etmektedir. Gemi savar füzeler ayrıca, İran tarafından ABD’ye yönelecek ciddî bir saldırı karşısında Basra Körfezi’nde ve civarındaki deniz trafiğini ve dolayısıyla petrol sevkiyatını sekteye uğratmak amacıyla kullanılabilir. Genel olarak bakıldığında, Çin’in İran’a nükleer, canlı bilimsel ve kimyasal silâhlarla ilgili olmak üzere sevk ettiği iddia edilen hususların, bu hususlara ilişkin uluslararası antlaşmalara ve diğer düzenlemelere uygun olduğu Amerikan kaynakları da kabûl etmektedir.⁴⁸⁶

İran, Çin’in ve Rusya’nın yardımları sâyesinde kendi silâh dizgeleri üretilebilir seviyeye gelmiştir. Ancak, Çin bu tür yardımlarda bulunduğunu ve bilhassa kruyz füzeleri ve NBC silâhlar sattığını kabûl etmemiştir.

Çin 1997 senesinin Ekim ayından itibaren, bilhassa ABD’nin baskısıyla İran’a nükleer silâh geliştirme programında yardımda bulunmamayı kabûl etmiş ve 1998 senesinde, ABD Savunma Bakanı Cohen ÇHC Devlet Başkanı Jiang Zemin’den, ÇHC’nin İran’a ilâve gemi savar kruyz füzeleri ve bu füzelerin üretim bilgisini aktarmayacağına veya İran’ın tür özgün silâhlar imâl etmeyeceğine dair teminat almıştır.

Çin’in bu taahhütlerde bulunmak sûretiyle, bir bakıma dolaylı da olsa önceden reddettiği hususları bir manâda kabul ettiği anlaşılmaktadır. Çin’in böyle bir tutuma girmesinin temelde iki sebebi vardır. Bu sebeplerden biri Kutsal Barış Alanı

⁴⁸⁶ Byman and Cliff, a.m., s. 5.

[*Tiannanmen*] olaylarından sonra sarsılan, uluslararası itibarını düzeltmek ve içine düştüğü yalnızlığı kırmak; diğeri de SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan durumdan faydalanmak istemesidir.

Aslında, ÇHC Kutsal Barış Alanı olayından sonra, başlangıçta başını ABD'nin çektiği bir Batı tarafından yalnızlaştırılma sorunuyla karşılaştıysa da, yaklaşık iki sene içinde giriştiği diplomatik hamleler ve sunduğu yatırım ve ekonomi imkânlarıyla Avrupa ülkelerini ve Japonya'nın bu tavrını değiştirmesini sağlamıştır. Bu başarısında İngiltere'nin de Çin'le ilişkilerini, Hong Kong'un 1997 senesinde ÇHC'ye devredilecek olması sebebiyle bir an evvel düzeltmek istemesi de önemli bir etken olmuştur.

Çin'in İran'a silâh satışlarını durdurmasını bir diğeri önemli sebebi de, Doğu Bloğu'nun 1991 senesinde dağılmasıdır. Çin'li yöneticiler bu dönemde sıranın ÇHC'ye gelebileceğinden ciddi mânâda endişe duymaya başlamıştır. Bu sebeple Batı dünyasıyla ilişkilerini sorunsuz yürütmek istemiştir.

Doğu Bloğu'nun dağılması Çin Halk Cumhuriyeti'nin İran'a en azından nükleer enerji ve silâh ve kıtalar arası füze üretimi bilgisini aktarmasını kesmesinde uygun bir ortam da sağlamıştır. Zira, İran'a ihtiyaç duyduğu üretim bilgisini ve silâhları Doğu Bloğu'ndan kopan ülkelere temin etme yolu açılmıştır.

Çin'in silâh satışından vazgeçmesinin üçüncü sebebi de girişmiş olduğu ihracata dayanan kalkınma hamlesi için hedef pazarları oluşturan Batı dünyasıyla ilişkilerini düzeltmek ihtiyacı duymasındır.

Çin'i böyle tavrı takınmaya zorlayan dördüncü sebep de, ABD'nin Çin'i kendisinin istemediği ülkelere silâh ve silâh üretim bilgisini satmakla suçlayarak Çin'e uyguladığı bilhassa üretim bilgisi ambargosundan ve bazı ekonomik ambargolardan Çin'in kurtulmak istemesidir.

3.3.3 – İnan'la ABD Arasında Ortaya Çıkan Bunalımda Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tutumu

ABD'yle İnan arasında vukuu bulan nükleer bunalımın başından bugün vardığı noktaya kadar geçilen her safhada Çin'in politikası üç ana ayağa dayanmıştır. Bunlardan birincisi ÇHC'nin ilân ettiği genel dış politika esasları içinde bulunan kuvvet kullanılmaması ilkesi; ikincisi söz konusu meselenin UAEK içinde ve tarafından bir çözüme kavuşturulması; ve üçüncüsü de Çin Halk Cumhuriyeti'nin NPT'ye sâdik olduğu ve nükleer silâhlanmanın önlenmesinden yana olduğunun sık sık vurgulanmasıdır.

Çin Halk Cumhuriyeti UAEK Heyeti Başkanı Cong Yan 14 Mart 2006 tarihinde kurumun Mart ayı yönetim kurulu toplantısında yaptığı konuşmada⁴⁸⁷, kurumun İnan'da üç senedir sürdürdüğü denetleme faaliyeti esnâsında, İnan'ın ilân etmiş olduğu nükleer mâlzemenin ve tesislerin içinde nükleer patlayıcı tespit edemediğini; İnan'ın uranyum yükseltme, lazerle zenginleştirme ve yakıt üretim programlarının da denetlemeye dâhil edildiğini, İnan'ın da bu konuyla ilgili başkaca hususları açıklığa kavuşturmak için kurumla işbirliğini sürdürdüğünü; sürüncemede kalan hususlara ilişkin denetimlerin devam ettiğini ve kurumun, konuşmanın yapıldığı tarih itibariyle İnan'ın elinde kuruma bildirmediği nükleer mâlzeme bulunduğunu veya İnan'ın yine kuruma haber vermeden nükleer faaliyette bulunduğunu söyleyecek durumda olmadığını ve denetlemelerin devam ettiğini söylemiştir. Cong bu konuşmasında, İnan'ı henüz açıklığa kavuşturulamayan hususlarda daha fazla ve uzun süreli işbirliği yapmaya dâvet etmektedir. Cong'un bu konuşmasında

“Çin kurumun denetimlerini bağımsız ve tarafsız bir şekilde yapmasını desteklemekte ve”

⁴⁸⁷ 6042 YAN, Zhang : “Statement on the Iranian Nuclear Issue by Zhang Yan Head of the Chinese Delegation in IAEA march Board meeting“, **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China Website**, March 14th, 2006 erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/jks/kjfywj/t240150.htm> >, 22 Mart 2006, [“Çin UAEK Heyeti Başkanı Cang Yan'ın Mart Ayı Yönetim Kurulu Toplantısında İnan'ın Nükleer Konusu Hakkında Yaptığı Konuşma“, **Çin Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**, 14 Mart 2006].

cümlesini sarf etmiş olması hayli kayda değerdir. Cong, esas meselenin söz konusu sorunun taraflarının diyalogu mu çatışmayı mı seçecekleri olduğunu söyledikten sonra, Rusya ve Avrupa Birliği'yle ve Bağlantısızlık Hareketi ülkeleriyle İran arasındaki ve Çin'in ilgili taraflarla kendi tarzınca devam ettirdiği görüşmelere atıfta bulunarak :

“Biz İran konusundaki diplomatik çabaların son zamanlarda çok yoğun olduğunu görmekteyiz... Yukarıdakilerin hepsi tarafların hepsinin İran'ın nükleer konusuna diplomatik yolla çözüm bulunmasına etkin olarak devam ettiğini göstermektedir.”

demıştır. Cong bu tutumun neden gerekli olduğunu şöyle açıklamaktadır:

“Çin İran'ın nükleer konusunun diplomatik vasıtalarla barışçı bir biçimde çözüme kavuşturulmasını istemiştir, ki bu istek sâdece nükleer silâhların yayılmasını önleme düzeneğinin etkinliği, kurumun yetkisinin artırılması ve ülkelerin nükleer enerjiyi barışçıl amaçla kullanmalarının artmasının sıhhati için değil, aynı zamanda bölgesel ve dünya barışı, istikrarı ve gelişimi içindir. Tarafların hepsinin çıkarınadır. Çin tarafların hepsinin diplomatik çabalarını takdirle karşılamakta ve desteklemekte; ve uluslararası toplumu diplomatik çabalara daha fazla zaman tanınabilmesi için sabra, soğukkanlılığa; ve diplomatik müzakereciler için daha uygun bir havanın ve ortamın yaratılması için, karşılıkları arttıracak adımlar atmaktan kaçınmaya dâvet eder.”

Cong konuşmasını Çin'in nükleer silâhların yayılmasının önlenmesine dair tutum ve politikasının sağlam ve açık olduğunu; NPT'yi imzalayan ülkelerin yükümlülüklerini eylemleriyle de yerine getirirken, nükleer enerjiyi barışçı amaçlarla kullanma hakkından faydalanabilmeleri gerektiğine inandıklarını söyleyerek; ve İran'ı antlaşmanın gerektirdiği yükümlülükleri yerine getirmeye, UAİK'nın ilgili tâlimatlarını uygulamaya, kurumla tam işbirliği yapmaya, daha fazla şeffaf olmaya ve nükleer (uranyum zenginleştirme) faaliyetler de dâhil olmak üzere güven tesis eden tedbirler almaya dâvet ederek bitirirken, ilgili ta-rafların hepsine şu çağrıda bulunmuştur:

“Çin diplomatik çabaların sürdürülmesinin İran'ın nükleer konusunun çözülmesi için akılcı seçenek olarak bulunduğu inanmaktadır. Konunun, kurumun müdahale çerçevesi içinde çözülmesine imkân vardır. Çin tarafların hepsiyle, İran'ın nükleer konusunun, NPT'nin amacı ve kurum yönetiminin ilgili kararları uyarınca barışçıl bir şekilde hâlline sevk etmek için çalışacaktır.”

Bu konuşmadan anlaşılacağı üzere, ÇHC konunun çözümü için diplomatik çabadan yanadır. Ayrıca, konunun UAEK içinde çözülmesini istemektedir. Ancak, Çin konunun çözümünde mutlak söz sahibi olmasını istediği UAEK'nın “bağımsız ve tarafsız” çalışmasını da talep etmeyi ihmâl etmemektedir. Çin bir mânâda, sorunun ABD tarafından ortaya çıkarılmasından beri diplomatik destek verdiği İran'a NPT'nin ve UAEK'nın ilgili kararlarına harfiyen uymasını isterken, diğer taraftan da NPT'ye dâhil olan ve olmayan ülkelerin nükleer enerjiyi barışçı amaçlarla kullanabilmelerinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu açıklamalar bir araya getirildiğinde, Çin Halk Cumhuriyeti'nin hem UAEK'nın çalışma şekliyle hem de genel mânâda NPT'nin uygulanmasından pek de memnun olmadığı; ve bu iki kurumun da, ABD ve genel olarak Batı dünyası tarafından nükleer enerjiyi barışçı amaçlar için dahi kullanmak isteyen ülkelere karşı, ki bu ülkeler NPT'yi imzalamış ve kabûl etmiş olsalar dahi, bir baskı aracı olarak kullanıldığını imâ etmektedir. Özgün metinde İran'ın, taraf olduğu NPT'nin ve diğer düzenlemelere ve UAEK'nın kararlarına uymaya dâvet edilmesinin hemen ardından, hâtta aynı cümle içinde, mevcut düzenlemelerin NPT'ye taraf olan ülkelerin dahi nükleer enerjiyi barışçı amaçlarla kullanmalarına engel olmak için kullandığının söylenmesi, bir mânâda üstü kapalı olarak İran'ın ve genel olarak ABD'nin istemediği ülkelerin, antlaşmalar dahilinde olsa da nükleer enerjiye ve üretim bilgisine sâhip olmasının engellendiği veya engelleneceği ve böylece “İran'ın başka çaresi yoktu.” imâsında bulunularak İran'a destek verildiği anlamına gelmektedir. ÇHC'nin bu endişelerinde ne kadar haklı olduğu, 4 Şubat 1998 târihi itibariyle ABD Dışişleri Bakanlığı Nükleer Silâhların Yayılmamasından Sorumlu Bakan Yardımcısı Robert J. Einhorn'un,

“Birleşik Devletlerin [Çin'le yapılan] nükleer silâhların yayılmasını önleme görüşmelerindeki amaçları Birleşik Devletler hukukunun ÇHC'yle ABD arasında 1985 senesinde imzâlanmış anlaşmanın uygulanabilmesi için gerektirdiği şartların yerine getirilmesi ve bâzı durumlarda bundan da fazlasının temin edilmesi için dikkâtlı bir şekilde tespit edilmiş amaçlardı. Amaçlarımız : (1) Çin'in Pakistan'a [UAEK tarafından] denetlenmeyen tesislerine ve nükleer patlayıcı programlarına verdiği desteğin kesmek; (2) Çin'in İran'la, [İran'ın] [UAEK tarafından] denetlenen nükleer enerji programı için yaptığı işbirliğinin budanmasıydı...”⁴⁸⁸

⁴⁸⁸ bkz. : 6043 EINHORN, Robert J. : “Testimony of Robert J. Einhorn, Deputy Assistant Secretary of State for Nonproliferation before the Committee of International Relations, U.S.

ve benzer bir iddiayı dile getiren Harward Üniversitesi Belfer Bilim ve Uluslararası İlişkiler Merkezi İcra Başkanı ve Atom Projesi Yöneticisi Jennifer Weeks'in,

“Yönetim Çin'i, İran'la giriştiği bütün tedarik ilişkilerini, bu ilişkiler [UAEK tarafından] denetlenen tesislere yönelik olsa da, İran'ın nükleer silâhlar geliştirmeye çalıştığına inandığından, kesmesi için zorlamaktadır. Bu sebeple, İran'a yapılan herhangi bir Çin ihracatı, [bu ihracat] UAEK'nın denetlemesi altında olan tesisleri [için yapılmış] olsa bile, İran'ın silâh programına katkıda bulunacağından Clinton yönetiminin doğrulaması için gereken ölçütleri ihlâl etmektedir.”⁴⁸⁹

ifâdeleri okunduğunda ne kadar haklı olduğu anlaşılmaktadır.

Çin'in, İran'ın nükleer konusunun UAEK'nın çerçevesi dışında BM Güvenlik Kurulu kararları yoluyla veya bu kararlara ihtiyaç duyulmadan, güç kullanılarak veya ambargolar vasıtasıyla hâlline itiraz etmesinin başka sebepleri de mevcuttur. Çin'in BM temsilcisi Büyükelçi Wang Guangya bu endişeleri şu sözleriyle dile getirmiştir:

House of Representatives 4 February 1998 Peaceful Nuclear Cooperation with China“, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/einh0298.htm> >, 25 Eylül 2006 [İNHORN, Robert : “ABD Dışişleri Bakanlığı Nükleer Silâhların Yayılmamasından Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert İnhorn'un Temsilciler Meclisi Uluslararası İlişkiler Kurulu Huzurunda Verdiği İfade 4 Şubat 1998 Çin'le Barışçıl Nükleer Enerji için İşbirliği“, **Nükleer Tehdidi Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

Özgün metin :

“U.S. goals in the nuclear nonproliferation talks were carefully chosen to satisfy -- and in some cases exceed -- the requirements of U.S. law to implement the 1985 Agreement. Our goals were: (1) to terminate Chinese assistance to Pakistan's unsafeguarded nuclear facilities and nuclear explosive program, (2) to curtail Chinese Cooperation with Iran's safeguarded nuclear program,...“

⁴⁸⁹ Weeks, a.i.

Özgün metin :

“The administration is pushing China to terminate all of its supply relationships with Iran, even to safeguarded facilities, because the U.S. government believes that Iran is seeking to develop nuclear weapons. Therefore, any Chinese nuclear exports to Iran -- even to facilities subject to inspection by the International Atomic Energy Agency (IAEA) -- would contribute to Iran's weapons program, thus violating the Clinton administration's criteria for certification. “

“Temel olarak hepimiz Konseyin görevinin UAEK’nın yetkisinin sürdürülmesi olduğuna inanmaktayız. Ancak, üyeler konseyin oynaması gereken rolün ne olması lâzım geldiği hususunda bölünmüş durumdadır. Güvenlik Konseyi’nin UAEK’nın rolünü güçlendirdiğini, bu rolü UAEK’dan almaya veya kurumun yerine geçmeye çalışmadığı yönünde bir mesaj vermemiz gerekmektedir.”⁴⁹⁰

Bu konuşmada da, ABD’nin BM Güvenlik Kurulu’nun UAEK’nın görevlerini devralması veya başka bir ifadeyle UAEK’nın BM Güvenlik Kurulu vasıtasıyla saf dışı bırakılması teşebbüsünde bulunulduğu imâ edilmekte ve bundan duyulan rahatsızlık dile getirilmektedir. Bu tutum, Çin Halk Cumhuriyeti’nin ABD’nin Birleşmiş Milletler’de yapmak istediği değişikliğe temkinli yaklaştığı dikkâte alındığında daha fazla bir anlam ifade etmektedir.⁴⁹¹

⁴⁹⁰ 6045 “Chinese ambassador reiterates IAEA’s leading role in dealing with Iranian issue“, **New China News Agency (Xinhua) Website**, March 22nd, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-03/22/content_4328781.htm >, 11 Nisan 2006, [“Çin büyükelçisi İran’ın nükleer konusunda UAEK’nın önderlik yapması gerektiğini tekrar vurguladı“, **Yeni Çin Haber Kurumu (Şinhua) Ağ Yöresi**, 22 Mart 2006]. Bundan sonra “New China News Agency“, “NCNA“ ve “Yeni Çin Haber Kurumu“, “YÇHK“ olarak kısaltılmıştır.

⁴⁹¹ Etkili, hesap verebilen ve temsil gücü yüksek bir Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu’nun, BM’nin üyelerinin hepsi için faydalı olacağı inancında olan Çin, çok taraflılığın ilke edinilmesinin, BM’in rolünü güçlendirilmesinin ve Güvenlik Kurulu’nun yetkisini muhafaza edilmesinin, ülkelerin karmaşık hâle gelen dünya sorunlarını yetkin bir şekilde çözmesine yardımcı olacağı görüşündedir. Bu sebeple Çin, yetkisinin devamı ve artırılması ve rolünün güçlendirilmesi için, Güvenlik Kurulu’nun genişletilmesi, çalışma ilkelerinin iyileştirilmesi de dâhil olmak üzere gerekli ve akılcı bir yeniden yapılanmayı desteklemektedir. Çin Güvenlik Kurulunun genişletilmesinde, BMye üye ülkelerin üçte ikisinden fazlasını teşkil eden gelişmekte olan ülkelerin, Afrika ülkelerinin, orta büyüklükteki ülkelerin coğrafî, kültürel ve uygarlık dağılımının da dikkâte alınarak BM Güvenlik Kurulu’na dâhil edilmelerini istemektedir. Çin BM Güvenlik Kurulu’nda bulunmayan BM üyesi devletlerin fikir ve tavsiyelerinin yanı sıra hükümet dışı kuruluşların fikir ve tavsiyelerinin de BM Güvenlik Kurulu’nda etkili olmalarının sağlanması gerektiği fikrindedir. Çin, Güvenlik Kurulu’nun yeniden yapılandırılmasında şu ilkelerin de ilâveten dikkâte alınmasında ısrar etmektedir : a-) Çoğunculukla mümkün olan en geniş uzlaşmanın sağlanması; b-) Yapay son târihlerin dayatılmaması; c-) Üyelerin oylarını ne şekilde kullanacağına dair baskı yapılmaması; d-) BM Güvenlik Kurulu’nun yeniden yapılandırılmasının BM’nin tümünden yeniden yapılandırılmasının bir parçası olarak ele alınması ve bu sebeple BM Güvenlik Kurulu’nun yeniden yapılandırılmasının aşamalı olarak gerçekleştirilmesi *

* Özgün metin için bkz. : 6046 GUANGYA, Wang : “Statement by Ambassador Wang Guangya, Permanent Representative of China to the UN, at the 60th GA Session on Security Council Reform“, **Permanent Mission of the People’s Republic of China to the United Nations Website**, November 10th, 2005, erişim : < <http://www.china-un.org/eng/zghlhg/zzhgg/t220921.htm> >, 11 Nisan 2006, [GUANGYA, Vang : “Çin Daimî Temsilcisi Büyükelçi Vang Guangya’nın Genel Kurul’un 60. Toplantısının Güvenlik Kurulu’nun Yeniden Yapılandırılmasına Dair Oturumunda Yaptığı Konuşma“, 10 Kasım 2005, **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Daimî Temsilciliği Ağ Yöresi**].

Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'ndan 21 Mart 2006 tarihinde yapılan açıklamada :

“Çin’in tutumu BM Güvenlik Kurulu’nun daimî üyelerinin çıkarı kadar geçici üyelerin çıkarıyla da uyuşan ve konunun icabınca diplomatik müzakereler ve çabalarla çözümlenmesini öngören ısrarcı tutumdur.”⁴⁹²

denerek hem Çin’in tutumunu muhafaza edeceği mesajı verilmekte hem de BM Güvenlik Kurulu’nun daimi olmayan üyelerine atıfta bulunularak, bu üyelerin de konuya etkin olarak dâhil olmaları için bir nevî üstü kapalı bir dâvette bulunmaktadır. Bu tutum, ÇHC’nin dış politika esaslarından olan çok kutuplu dünyanın yaratılması ve her devletin herhangi bir tasnife tabi tutulmadan uluslararası toplumun eşit, saygın ve sözü dinlenen üyesi kabûl edilmesi ilkeleriyle uyumludur. ÇHC Dışişleri Bakanı Li Zhaoxing Rus medyasına verdiği bir mülâkatta, ÇHC’nin konunun çözüme ulaşması için diplomatik yollarda ısrarcı olduğu ve tarafları sükûnete ve soğuk kanlılığa çağırması vb. hususları vurgulamasının yanı sıra,

“Mevcut durumda, Rusya’nın teklifi İran’ın nükleer konusundaki tıkanmayı aşmayı sağlayacak bir tekliftir.”

diyerek Rusya’nın İran’a yaptığı uranyumu birlikte zenginleştirme teklifine destek verdiğini ifâde etmiştir.⁴⁹³

İİC’nin özel temsilcisi ve İran Yüksek Güvenlik Kurulu Sekreteri Cevat Laricani’nin Pekin’e yaptığı ziyâret esnâsında tarafların diplomatik bağları daha da

⁴⁹² 6047 “Hope remains over Iranian nuclear issue : Chinese FM “, **NCNA Website (Xinhua)**, March 22nd., 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-03/22/content_4329257.htm >, 11 Nisan 2006, [“Dışişleri Bakanı : İran’ın nükleer konusunda çözüm umudu hâlâ vardır.“, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 22 Mart 2006].

⁴⁹³ 6048 “China Prefers negotiation over Iranian nuclear Issue : FM“, **NCNA Website (Xinhua)**, March 21st, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-03/21/content_4324950.htm >, 22 Mart 2006, [“Dışişleri Bakanı : Çin İran’ın nükleer konusu hakkında müzakerelere devam edilmesini tercih etmektedir.“, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 21 Mart 2006].

arttırmayı müzakere ettiği haberi⁴⁹⁴, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ABD'ye, ABD'nin İran'ın siyâseten yalnızlaştırılmasını istediği bir dönemde, tutumunu muhafaza edeceğine dair verdiği bir başka mesaj olarak yorumlanmaktadır. ÇHC Dışişleri Bakan Yardımcısı Lu Guozeng'in 24'le 26 Şubat 2006 târihleri arasında yaptığı ziyâret esnâsında, Çin'le İran arasında 35 sene önce tesis edilen ilişkilerin bu süre zarfında gâyet iyi geliştiği ; ve Çin'in siyâsal , ekonomik ve kültürel alanda ikili ilişkileri geliştirmeye kararlı olduğu hususlarının, basın toplantısında Dışişleri Bakanlığı sözcüsü tarafından ifâde edildiği haberinin verilmesi de benzer şekilde yorumlanabilecek bir husustur.⁴⁹⁵

UAEK'nın, AB'nin hazırladığı tasarıya göre İran'ı BM Güvenlik Kurulu'na sevk edilmesini öngören raporunun Çin'in olumlu ve beş üyenin çekimsiz oy kullanmasıyla 27 olumlu ve 3 olumsuz oyla kabûl edilmesi üzerine, Çin'in,

“Kararın İran'ı yükümlülüklerini ve sözlerini ifâya dâvet ettiğini; fakât, UAEK'nın İran'ın nükleer konusuyla alâkadar olma sorumluluğunu BM Güvenlik Kurulu'na devretmeye cevaz vermediğine inanmaktayız. Kararın İran'ın nükleer konusunu UAEK'nın çerçevesi içinde diplomatik müzakerelerle çözülmesine yardımcı olacağını ummaktayız.”

açıklaması⁴⁹⁶, Çin'in hem UAEK'daki dengeleri hem de ABD karşısındaki gücünü dikkâte alarak, bir taraftan ABD'nin önünü açmak sûretiyle ABD'yi memnun ederken, konunun fazla ileri gitmesini önlemek için İran üzerinde de bir baskı

⁴⁹⁴ 6049 “Chinese FM calls for patience, flexibility to solve Iran nuclear issue“, **NCNA (Xinhua) Website**, 14 Mart 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-03/14/content_4303966.htm >, March 22nd, 2006, [“Dışişleri Bakanı : İran'ın nükleer konusu çözülmesi için sabır, esneklik gösterilmesini istedi.“, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 22 Mart 2006].

⁴⁹⁵ 6050 “FM spokesman on Chinese vice FM's visit to Iran“, **NCNA (Xinhua) Website**, February 28th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-02/28/content_4239408.htm >, 22 Mart 2006, [“Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün Dışişleri Bakan Yardımcısının İran'a yaptığı ziyârete dair açıklaması.“, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 28 Şubat 2006].

⁴⁹⁶ 6051 “China hopes new IAEA resolution will help solve Iranian nuclear issue“, **NCNA (Xinhua) Website**, February 4th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-02/07/content_4149071.htm >, 22 Mart 2006, [“Çin UA EK'nın yeni kararının İran'ın nükleer konusunu çözülmesinde yardımcı olacağına inanmaktadır.“, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 4 Şubat 2006].

yaratmayı amaçlamış olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Ancak, Çin diğer taraftan da konunun hâlli için İran'a ambargo uygulanmasına veya bu ülkeye karşı askerî güç kullanılmasına veya İran'ın siyâseten yalnızlaştırılmasına karşı olduğunu ısrarla ve defaatle bildirerek, BMGüv.K'da İran'ın aleyhine olacak bir tasarı da veto oyu kullanacağını işâretini vermektedir.

Çin'in UAEK Heyet Başkanı Wu Hailong kurumun söz konusu kararı ve Çin'in tutumu hakkında şu açıklamayı yapmıştır:

“Hâl-i hazırda İran'ın nükleer silâhlanma konusunun UAEK çerçevesinde çözüme imkânı hâlâ mevcut olduğuna inanıyoruz. Kabul edilen tasarıda mevcut BMGüv.K'ya bildirimde bulunmaya ilişkin koşullar, bizce kurumun tüzüğü'nün 12-C ve 3-B maddelerine dayanan bir tasarruf değildir. Tam aksine, bu tasarrufun esas amacı, Kurum'un İran'ın nükleer silâhlanma konusuna daha iyi müdâhil olma imkânını sağlamaktır. Çin heyeti bu anlayış itibariyle karar tasarısı için olumlu oy kullanmıştır.”⁴⁹⁷

Vu bu sözlerinin ardından Çin'in tercihinin konunun diplomatik yoldan çözülmesi olduğunu ve gelecekte de bu tutumunu sürdüreceğini söylemiştir.

İran'a bir siyâsi destek de, İran Birinci Başkan Yardımcısı Muhammed Rıza Arif'in 2005 senesinin Temmuz ayında Çin'e yaptığı ziyaret esnâsında Çin Devlet Başkanı Hu Jintao tarafından verilmiştir. Hu Jintao Çin'in değişik alanlarda ve uluslararası kurumlarda İran'la işbirliğini geliştirmek istediğini; İran'ın ŞİÖ'yle işbirliği geliştirme çabalarını memnûniyetle karşıladığını; Çin ve İran'ın geçmiş yıllar boyunca karşılıklı siyâsal güveni derinleştiren ve pek çok bölge ve dünya konularında fikir birliğine varmalarını sağlayan bir çok üst düzey temasın yapıldığını; her iki tarafın da faydasına olmak üzere işbirliğini ve dostça ilişkileri geliştirmek için somut zeminin mevcut olduğunu; Çin ve İran'ın ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduğunu; işbirliğinin ve karşılıklı ticâretin son

⁴⁹⁷ 6052 “Room exists for resolving Iran issue within IAEA : China“, NCNA (Xinhua) Website, February 4th., 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-02/04/content_4139213.htm >, 22 Mart 2006, [“Çin : İran konusunun UAEK içinde çözülmesi mümkündür.“, YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi, 4 Şubat 2006].

yıllarda istikrarlı bir şekilde artması ve enerji alanının başlıca işbirliği konusu olmasıyla meyvesini verdiğini; her iki tarafın da bölge ve dünya meselelerinde sağlıklı eşgüdüm gerçekleştirdiğini ve işbirliği yaptığını söylemiştir.⁴⁹⁸

ÇHC, söz konusu sürecin tamamında ABD'yle İran arasındaki bunalımı barışçı yollardan giderme imkânını sağlayan BM Güvenlik Kurulu kararlarına katılmıştır. Bu kararlardan sonuncusu olan 28 Mart 2006 târîhli karar, İran'a uranyumu zenginleştirme çalışmalarını durdurması için bir aylık süre tanımıştır. Bu kararın alınmasından sonra, UAİK Başkanı Muhammed El Baradei'in İran'a yapacağı ziyaretle ilgili olarak Çin Dışişleri Bakanlığı'ndan şu açıklama yapılmıştır :

“Çin, El Baradei'in, İran'ın nükleer meselesinin UAİK bünyesinde çözülmesinde olumlu bir rol oynayacağına inanmaktadır. El Baradei'in İran'a yapacağı ziyaretin, uluslararası toplumun İran'ın nükleer meselesinin barışçıl yollarla çözülmesi için gösterdiği çaba için faydalı olacağına inanıyoruz.”⁴⁹⁹

ABD, BM Güvenlik Kurulu'nda bu kararı aldırdıktan sonra, İran'ın söz konusu karara uymaması hâlinde, yaptırımları veya askerî harekâtı mümkün kılan bir karar teklifini konseye sunmasını engellemek için, Çin'in BM Elçisi Wang Guangya 12 Nisan 2006 târihinde, İran'a karşı uygulanacak askerî ve ekonomik yaptırımların bir sonuç vermeyeceğini; sorunun en iyi şekilde çözülebileceği zeminin UAİK olduğunu belirttikten sonra;

“Biz müzâkerelerin ve diplomatik çözümün en iyi yol olduğuna dair inancımızı muhafaza ediyoruz.”

⁴⁹⁸ 6053 “China ready to boost ties with Iran, says President Hu“, **NCNA (Xinhua) Website**, July 6th., 2005, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2005-07/06/content_4139227.htm >, 22 Mart 2006, [“Çin İranla bağlarını artırmaya hazırdır. ‘ diyor Başkan Hu.“, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 6 Temmuz 2005].

⁴⁹⁹ 6054 “China hopes Iranian nuclear issue solved peacefully“, **NCNA (Xinhua) Website**, April 11th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-04/11/content_4412164.htm >, 06 Mayıs 2006, [“Çin İran'ın nükleer meselesinin barışçıl yolla çözüleceğini ummaktadır“, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 11 Nisan 2006].

demidir.⁵⁰⁰ Wang Guangya ertesi gün yaptığı bir açıklamada;

“[İranlı yetkililerin] açıklamalarına göre, [İran] UAEK kararının ve BM Güvenlik Kurulu Başkanlık Bildirisinin de dâhil olduğu uluslararası toplumun olmasını istediği noktada değildir. İranlıların uluslararası toplumun tepkisini dikkâte alıp daha çok işbirliği yapmasını temenni ediyorum”

dedikten sonra Çin'in hâdiselerin gidişâtından endişe duyduğunu belirtmiş ve Çin'in ilgili tarafların hepsine soğukkanlı ve yapıcı davranmayı ve durumu daha da kötüleştirecek davranışlardan kaçınmayı telkin ettiğini; diplomatik çabaların devam ettiğini ve askerî veya diğer türden yaptırımların mevcut durumda faydalı olmayacağını ve diplomatik çözümün en iyi yol olduğunu söylemiştir.⁵⁰¹ Çin Dışişleri Bakan Yardımcısı Jui Tiankai 14 ile 18 Nisan 2006 târihleri arasında son durumu değerlendirmek için İran ve Rusya'ya bir seyâhâtte bulunmuştur.⁵⁰² Çin 16, 19, 20, 25, 27 ve 29 Nisan 2006 târihlerinde ısrarla ve tekraren yaptığı açıklamalarla İran'a karşı askerî veya ekonomik yaptırımlar uygulanmasına karşı olduğunu ve sorunun çözülmesi için mutlak sûrette diplomasinin kullanılması gerektiği yolundaki tutumunu iyice perçinlemiştir.⁵⁰³ Ayrıca, ÇHC'nin BM Büyükelçisi Wang

⁵⁰⁰ 6055 “China : Military, economic measures on Iran counterproductive“, **NCNA (Xinhua) Website**, April 12th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-04/12/content_4413802.htm >, 06 Mayıs 2006, [“Çin : İran'a uygulanacak askerî ve ekonomik yaptırımlar sonuç vermeyecektir “, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 12 Nisan 2006].

⁵⁰¹ 6056 “Iran should be more cooperative on nuclear issue : Chinese ambassador“, **NCNA (Xinhua) Website**, April 13th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-04/13/content_4417441.htm >, 06 Mayıs 2006 [“Çin Büyükelçisi : İran nükleer meselede daha çok işbirliği yapmalı “, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 13 Nisan 2006].

⁵⁰² 6057 “China’s senior diplomat to visit Iran, Russia“, **NCNA (Xinhua) Website**, April 13th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-04/13/content_4422333.htm >, 06 Mayıs 2006 [“Üst düzey Çinli diplomat İran ve Rusya'yı ziyaret edecek “, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 12 Nisan 2006].

⁵⁰³ Anılan târihlerdeki açıklamalar şu kaynaklarda mevcuttur. Kaynaklar târih sırasına göre verilmiştir. :

6058 “China urges restraint over Iranian nuclear standoff “, **NCNA (Xinhua) Website**, April 16th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-04/16/content_4430093.htm >, 06 Mayıs 2006, [“Çin İran nükleer uyuşmazlığında itidâl telkin ediyor“, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 16 Nisan 2006].

Guangya'nın 30 Nisan 2006 tarihinde yaptığı açıklamada, İran'ın durumunun BM Kuruluş Sözleşmesi'nin 7. maddesi çerçevesinde mütalâa edilmesinin son derece tehlikeli olacağını söylemiş; ve buna gerekçe olarak da, İran'ın böyle bir durum karşısında NPT'den çekileceğini açıklamış olmasını ve durumda tamamen serbest kalacağını göstermiştir.⁵⁰⁴

Çin bu ısrarlı tutumunun diğer ülkelerin politikalarını nasıl etkilediğini Adıbelli şöylece târif etmektedir :

“15 Mayıs'ta Çin'in Şangay şehrinde toplanan ŞİÖ Dışişleri Bakanları Konseyi, İran'ın nükleer sorunu hakkında muhtıra gibi açıklamada bulundular. Bakanlar adına konuşan Rusya Dışişleri Bakanı Mavrov, Rusya ve Çin'in İran'a kuvvet kullanılmasına izin vermeyeceklerini, böyle bir karara BM Güvenlik Konseyi'nde de oy vermeyeceklerini açıkladı. Lavrov, bu açıklamayı ŞİÖ adına yaptı. Ardından 16 Mayıs günü, Çin Dışişleri Bakanı Li Zhaoxing'in Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov ile görüşmesinin ardından yapılan açıklamada Çin ve Rusya, İran'ın nükleer sorunun diyalogla çözümlenmesi çağrısında bulundu. Çin ve Rusya'nın bu sert tutumu AB'nin ve özellikle Almanya ve Fransa'nın da giderek tutumlarının yumuşatmalarına neden oluyor. Rusya'nın da aslında tutum değişikliği içine girdiği söylenebilir. Daha önceleri Rusya'nın, İran konusundaki tutumu pek fazla açık değildi. Retorik olarak kuvvet kullanımına karşı çıkmakla

6059 “China urges restraint over Iran nuclear issue“, **NCNA (Xinhua) Website**, April 19th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-04/19/content_4445842.htm >, 06 Mayıs 2006 [“Çin İran nükleer meselesinde itidâl telkin ediyor“, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 19 Nisan 2006].

6060 “China urges restraint in solving Iranian nuclear nuclear issue“, **NCNA (Xinhua) Website**, April 25th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-04/20/content_445_4313.htm >, 06 Mayıs 2006 [“Çin İran nükleer meselesinin çözülmesi için itidâl telkin ediyor“, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 25 Nisan 2006].

6061 “China hopes Iran nuclear issue solved with diplomatic means, defense minister “, **NCNA (Xinhua) Website**, April 27th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-04/27/content_4479234.htm >, 06 Mayıs 2006 [“Savunma bakanı : Çin İran nükleer meselerinin diplomatik yollarla çözüleceğini ummaktadır.“, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 27 Nisan 2006].

6062 “Chinese ambassador calls for diplomatic solution on Iran's nuclear issue“, **NCNA (Xinhua) Website**, April 29th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-04/29/content_4489780.htm >, 06 Mayıs 2006 [“Çinli büyükelçi İran'ın nükleer meselesinde diplomatik çözüm için çağrıda bulundu. “, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 29 Nisan 2006].

⁵⁰⁴ 6063 “Chinese envoy : introducing Iran resolution under Capter 7 ‘dangerous““, **NCNA (Xinhua) Website**, April 30th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-04/30/content_4495457.htm >, 06 Mayıs 2006 [“Çinli temsilci : İran'ı Yedinci bölüm çerçevesinde tanımlamak ‘tehlikelidir‘.“, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 30 Nisan 2006].

beraber, uluslararası toplumun alacağı her türlü kararı destekleyebileceği sinyalini de veriyordu. Bu tutumu sonradan değişti. Bu değişiklikte, Çin'in İran'ın nükleer sorunu konusundaki yaklaşımı ve buna karşılık uluslararası kamuoyunda kazandığı itibar etkili rol oynadı. Çin'in yapıcı diplomasi dediği bu yöntem şu sıralar Rusya'nın da gündemini işgal etmektedir.”⁵⁰⁵

BM Güvenlik Kurulu 31 Temmuz 2006 târihinde yaptığı toplantısında, Fransa, İngiltere ve Almanya tarafından ABD'nin desteğiyle önceden hazırlanan ve diğer üyelerle müzâkere edilen bir kararı bir red oyuna mukâbil on dört kabûl oyuyla kabûl etmiştir.⁵⁰⁶ Bu karar İran'ın uranyum zenginleştirme programını 31 Ağustos 2006 târihine kadar sona erdirmesini ve bunu yapmaması hâlinde İran'a bâzı ekonomik ve diplomatik yaptırımların uygulanacağı hükümlerini içermektedir. Kararın kabûl edilen bu hâliyle İngiltere ve Fransa tarafından hazırlanan taslağı arasındaki en önemli fark, İran'ın söz konusu karara uymaması hâlinde bahsi geçen yaptırımların doğrudan ve özişleyerek uygulanmayıp, ne tür yaptırımların nasıl uygulanacağı hususlarının ayrıca müzâkere edilecek olmasıdır. Taslak metnin bu şekilde yumuşatılarak karar hâline getirilmesinde en önemli rolü ÇHC ve Rusya oynamıştır.⁵⁰⁷ Biz de, Adıbelli'nin yukarıda aktardığımız görüşüne katılarak bu süreçte ÇHC'nin önderlik ettiği kanâatini taşımaktayız.

⁵⁰⁵ Adıbelli, s. 14.

⁵⁰⁶ Red oyunu Katar Emirliği kullanmıştır. Kararın İngilizce metni için bkz. : 6068 “Resolution 1696 (2006) Adopted by the Security Council at its 5500th meeting, on 31 July 2006“, **United Nations Security Council**, , S/RES/1696 (2006), 31 July 2006, erişim : Carnegie Endowment Website < <http://www.carnegieendowment.org/static/npp/Res1696.pdf> >, 16 Şubat 2007 [“Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'nun 31 Temmuz 2006 Târihinde Yaptığı 5500. Toplantısında Aldığı 1696 (2006) Sayılı Karar“, **Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu**, __, 31 Temmuz 2006, erişim : Karnegi Vakfı Ağ Yöresi].

⁵⁰⁷ 6064 LYNCH, Colum : “Security Council Sets Deadline for Iran“, **The Washington Post Website**, Tuesday, August 1, 2006, erişim : < <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/08/30/AR2006083002539.html> >, 6 Ağustos 2006, [LİNÇ, Kolum : “Güvenlik Kurulu İran İçin Kesin Bir Târih Belirledi“, **Vaşington Postası Ağ Yöresi**]; 6065 “U.N. Gives Iran Nuke Deadline“, **CBS Website**, July 31, 2006 erişim : < <http://www.cbsnews.com/stories/2006/07/31/world/main1849144.shtml> >, 6 Ağustos 2006, [“BM İran'a Süre Tanıdı“, **CBS Ağ Yöresi**]; “Tehran has until end of Aug to suspend program or face sanctions“, **CNN Website**, Monday July 31, 2006, erişim : < http://www.cnn.com/2006/WORLD/meast/07/31/iran.nuclear.ap/index.html?section=cnn_latest > [“Tahran ya Ağustos Ayının Sonuna Kadar İzencesini Askıya Alacak ya da Yaptırımlara Mâruz Kalacak“, **CNN. Ağ Yöresi**, 31 Temmuz 2006 Pazartesi].

Bu kararın alınmasından sonra Çin'in BM neznindeki ikinci temsilcisi Liu Zhenming Güney Kore'ye hitaben yaptığı konuşmada : ÇHC'nin, diyalog ve müzâkerelerin sorunun çözülmesi için geçerli olan tek yol olduğu şeklindeki tutumunun devam ettiğini; bu kararın amacının nükleer silâhların yayılması düzeninin korunması, UAEK'nın yetkesinin ve rolünün desteklenmesi, Kurumun başkanına ve ekibine sorunun hâlli için yapacağı çalışmalarda destek verilmesi ve soruna diplomatik ve siyâsal yollardan uygun bir çözümün bulunması amacını taşıdığını ve soruna bir çözüm bulunması hususundaki gecikmenin soru tarafları arasındaki güven yetersizliğinden kaynaklandığını ve BM Güvenlik Kurulu'nun sorunu tek başına çözemeyeceğini ifâde ettikten sonra şunları söylemiştir :

“Diyalog ve müzâkere tek çıkış yoludur. sorunun ele alınmasında UAEK esas düzenek olmalıdır. Çözüm kapsamlı diplomatik çabanın sarf edilmesini gerektirmektedir; Güvenlik Kurulu tarafından alınacak her tedbir diplomatik çabaların gösterilebilmesine yol açmalıdır.”

Liu bahsi geçen kararın çok açık bir şekilde İran'ın uranyum zenginleştirme ve işleme faaliyetlerine son vermesi⁵⁰⁸ ve İran'ın söz konusu karara uymaması hâlinde, BM Güvenlik Kurulu'nun BM tüzüğünün 41. maddesi⁵⁰⁹ uyarınca İran'ı

⁵⁰⁸ İngiliz Yayın Kurumu 18 Mayıs 2006 târihinde doğruluğu şüphe götürür şu haberi vermiştir : “Bazı batılı diplomatların BBC'ye yaptığı açıklamalar İran'ın nükleer programının ne derece ilerlemiş olduğuna dair şüpheler yarattı. İran'ın nükleer programı İran uranyum zenginleştirmekten vazgeçmeye yanaşmıyor Bazı batılı kaynaklar, uranyum zenginleştirmede kullanılan hammaddenin Çin'den ithal edilmiş olabileceğini söylüyorlar. Uzmanlar, İran'ın kendi ürettiği hammadde olan uranyum heksaflorid'in zenginleştirme işlemi için yeterince saf olmadığını belirtiyor. İran, nükleer silâh geliştirmede kullanılması kaygıları nedeniyle batının faaliyetlerini durdurma çağrularına rağmen geçen ay uranyum zenginleştirdiğini açıklamıştı. Bu mesaj, İran'ın nükleer programının yeni bir aşamaya girdiği şeklinde yorumlanmıştı.... BBC'nin sorularını yanıtlayan bazı diplomatlar, bu süreçte kullanılan gazın aslında İran'ın üretimi olmayabileceğini söylüyor. Bu kaynaklara göre, uranyum heksaflorid maddesi 1991'de Çin'in İran'a sattığı az miktarda hammaddenin bir parçası. Çin bu dönemde nükleer madde satışlarını sınırlayan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı henüz imzalamamıştı Uzmanlar İran'ın elindeki uranyum heksaflorid gazının saf olmadığını bu nedenle ilk aşamada teknolojiyi sınamak için daha iyi kalite Çin hammaddesi kullanılmış olabileceğini belirtiyorlar. “* ”

* 6066 “İran Çin uranyumu mu kullandı?“, **İngiliz Yayın Kurumu Türkçe Haberler Ağ Sayfası**, 18 Mayıs 2006, erişim : < http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/05/060518_iran_china.shtml >, 8 Ağustos 2006.

⁵⁰⁹ BM Sözleşmesi, 7. Kısım, 41. Fıkra : “Güvenlik Kurulu, kararlarının fiilen uygulanabilmesi için silâhlı kuvvetlerin dâhil olmayacağı terbirler hakkında karar alabilir ve Birleşmiş Milletler

müzâkere masasına dönmeye ikna etmek için uygun tedbirleri almasını sağlamak amacını taşıdığını söylemiş; ve tarafları diplomatik çabalara zarar verecek, vaziyeti daha da kötüleştirecek veya süreci denetlenemeyecek hâle getirecek adımlar atmamaya dâvet etmiştir.⁵¹⁰

ÇHC nükleer silâhların yayılmasını önleme düzenlemelerinin çoğuna taraf olduğu veya taraf olmak için teşebbüslerde bulunduğu esnâda BM Güvenlik Kurulu' nun, başta ABD olmak üzere diğer üyelerinin baskılarına bu kadar dayanabilmekle berâber, İsrail'in Lübnan'a saldırısından da istifâde ederek BM Güvenlik Kurulu'nda alınan karar da, ABD'nin arzuladığı şekilde İran'a yaptırımların, İran'ın söz konusu karara uymaması hâlinde özişleyip uygulanmasının Rusya'yla birlikte engelleyebilmiştir. İran'ın bahsi geçen karara uymaması hâlinde yaptırımların uygulanabilmesi için ayrıca görüşmelerde bulunmak gerekmekte, bu da Çin ve Rusya'ya diplomasi alanındaki güçlerini ortaya koyma ve İran'a da zaman kazanma imkânını tanımaktadır.

BM Güvenlik Kurulu 23 Aralık 2006 târihinde aldığı 1737 sayılı ve İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini 60 gün içinde durdurulması hâlinde askerî nitelik arz etmeyen, akçal, teknik, ticârî ve ekonomik ambargoları öngören kararı,

Üyerlerine bu kararları uygulamaları için çağrıda bulunabilir. Söz konusu kararlar ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim imkânlarının tamamem veya kısmem; diplomatik ilişkilerin de tamamen kesilmesini içerebilir. “*"

* Özgün metin için bkz. : Charter of the United States, Chapter VII, Article 41, **United Nations Website**, erişim : < <http://www.un.org/aboutun/charter/index.html> >, 7 Ağustos 2006, [Birleşmiş Milletler Tüzüğü, 7. Kısım, 41. Madde, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**].

⁵¹⁰ 6067 “China calls for continuing diplomatic efforts to solve Iran's nuclear issue“, **NCNA (Xinhua) Website**, 31 July, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-07/31/content_4901874.htm > [“Çin İran nükleer sorunun çözülmesi için diplomatik çabaların devam ettirilmesi için çağrıda bulundu“, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**]. Liu Zhenming'in ifâdelerinin büyük bir bölümü BM Güvenlik Kurulu'nun söz konusu 31 Temmuz 2006 târih ve 1696 sayılı kararında yer almaktadır; bkz. : 6068 “Resolution 1696 (2006)“, (United Nations Security Council, S/RES/1696 (2006)), **United Nations Website**, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/450/22/PDF/N0645022.pdf?OpenElement> >, 7 Ağustos 2006, [“ Karar 1696 (2006) “, (Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu, __), **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**].

ÇHC'nin de katılımıyla oybirliğiyle almıştır.⁵¹¹ ÇHC'nin Birleşmiş Milletler Temsilcisi Büyükelçi Wang Guangya kararın alınmasından sonra yaptığı konuşmada, İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin uzun zamandır uluslar arası toplumun dikkâtini çekmesine rağmen İran'ın UAEK'nın ve BM Güvenlik Kurulu'nun taleplerine olumlu bir yanıt vermediğini; 1737 sayılı kararın nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi düzeneğinin güçlendirilmesini, UAEK'nın yetkesinin tekrar kurulmasını ve İran'ın nükleer meselesiyle ilgili olarak diplomatik çabaların arttırılmasını amaçladığını; kararda yer alan yaptırımların amaç olmayıp İran'ı tekrar görüşmelere başlatmak için başvuru araçları olduğunu ve ülkesinin bu sebeple karar için olumlu oy kullandığını; ambargo tedbirlerinin sâdece silâhlanmanın yayılması bakımından nâzik olan nükleer faaliyetler ve nükleer silâhların fırlatılmasıyla ilgili olmak üzere sınırlı tutulduğunu ve İran'ın uranyum zenginleştirme ve tekrar işleme faaliyetlerini durdurması, BM Güvenlik Kurulu ve UAEK'nın kararlarına uyması hâlinde askıya alınabileceğini ve iptâl edilebileceğini; BM Güvenlik Kurulu'nun meseleyi tek başına ele almayıp UAEK'nın sorunun hâlli için esas merciliğini sürdürmesi gerektiğini; BM Güvenlik Kurulu kurumunun dışında da çok taraflı diplomatik çabaların sorunun çözülmesi için sarf edilmesi gerektiğini; ve bu çabaların İran'la karşılıklı güven ve saygıya dayanan bir ilişki içinde İran'ın barışçıl amaçla nükleer enerjiyi kullanmasını sağlayacak bir anlaşmanın oluşturulmasını amaçlamasını gerektirdiğini söylemiştir.⁵¹² Yaptırımlar UAEK'nın 21 Şubat 2007 târihinde sunacağı raporunda İran'ın karara uymadığını belirtmesi hâlinde devreye girecektir.

⁵¹¹ Kararın İngilizce metin için bkz. : 6069 “Resoluition 1737 (2006) Adopted by the Security Council at its 5612th meeting, on 23 December 2006“, (United Nations Security Council, S/RES/1737 (2006)) **Iran Focus News Agency Website**, erişim : < <http://iranfocus.com/uploads/UNSC1737.pdf> >, 16 Şubat 2007 [“Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'nun 23 Aralık 2006 Târihinde Yaptığı 5612. Toplantısında Aldığı 1737 (2006) Sayılı Karar“, (Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu, __), **Odak İran Haber Kurumu Ağ Yöresi**].

⁵¹² 6070 “Security Council Imposes Sanctions On Iran For Failure To Halt Uranium Enrichment, Unanimously Adopting Resolution 1737 (2006)“, (Security Council SC 8928), **United Nations Website**, 23 December 2006, erişim : < <http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8928.doc.htm> >, 16 Şubat 2007 [“Oybirliğiyle Alınan 1373 (2006) Sayılı Karar Uyarınca Güvenlik Kurulu İran'a Uranyum Zenginleştirme Faaliyetlerini Durmaması Hâlinde Ambargo Uygulayacak“, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**].

3.4 – Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti’nin Füze ve Nükleer Silâh Denemeleri ve ÇHC’nin Tutumu⁵¹³

ABD’yle Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti (DKHC) arasında meydana gelen nükleer silâh bunalımı esasen 1994 senesinde iki ülke arasında Mutabakat Çerçevesi’nin 21 Ekim 1994 târihinde imzâlanmasından sonra, 2002 senesinde ABD’nin iddiasına göre DKHC’nin, DKHC’nin iddiasına göre ABD’nin, söz konusu antlaşmanın şartlarına uymaması sebebiyle DKHC’nin tekrar plütonyum üretmeye yönelik adımları atmaya başlamasına ABD’nin tepki göstermesiyle bugünkü noktaya eriştiği sürece girmiştir.⁵¹⁴

1994 senesinde Mutabakat Çerçevesi’nin imzâlanması sürecinde ve öncesinde soruna pek fazla müdâhil olmayan ÇHC, 2002 senesinden itibaren önce Üçlü Görüşmeleri sonrasında da Altılı Görüşmeleri düzenleyerek ilerleyen süreçte giderek artan etkinlikte bir rol oynamıştır. ÇHC’nin 1994 ve öncesinde olaylara pek fazla müdâhil olmamasının sebebi genel olarak, sorunun bir an önce bir askerî çatışmaya çıkmadan ve ÇHC’yle ABD karşı karşıya gelmeden çözümlenmesi istemesi olarak açıklanırken, 2002 senesindeki olaylardan sonra sürece daha fazla müdâhil olmasının çok çeşitli sebepleri bulunmaktadır.

⁵¹³ Bu bölümde ele alınan olayların târih dizini için bkz : 6301 “Timeline: N Korea nuclear stand-off“, **British Broadcast Cooperation (BBC) Website**, erişim : < <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/2604437.stm> >, 8 Mart 2007 [“Kuzey Kore Bunalımının Zaman Dizini“], **İngiliz Yayın Kurumu – Örül Ağ Yöresi**; 6455 PARAMESWARAN, P. : “US, North Korea end milestone talks on optimistic note“, **Agence France Press**, March 7, 2007, erişim : Yahoo Website < http://news.yahoo.com/s/afp/20070307/pl_afp/nkoreausnuclearweapons_diplomacy_070307061341 >, 8 Mart 2007 [PARAMESVARAN, P. : “ABD’yle Kuzey Kore kilometre taşı niteliğindeki görüşmeleri iyimserlikle bitirdi“, **Fransa Haber Kurumu**, 7 Mart 2007]. Daha ayrıntılı bir târih dizini için bkz. : 6390 KIM, John : “Timeline of Nuclear Threats on the Korean Peninsula“, Veterans Force Website, t.y., erişim : < http://www.veteransforpeace.org/File/pdf/timeline_of_nuclear_threats.pdf >, 15 Aralık 2006 [KİM, Con : “Kore Yarımadasındaki Nükleer Savaş Tehditlerinin Zaman Dizini“, Gönüllüler Gücü Ağ Yöresi].

⁵¹⁴ Bu anlaşmanın özgün İngilizce metni için bkz. : 5877 “Agreed Framework Between the United States of America and the Democratic People’s Republic of Korea October 21, 1994“, **Carnegie Endowment For International Peace**, website, erişim : < http://www.carnegieendowment.org/static/npp/agreed_framework.cfm > 25 Ocak 2007 [“Birleşik Amerika Devletleri’yle Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti Arasında Mutabık Kalınmış Çerçeve, 21 Ekim 1994“, **Karnegi Uluslararası Barış Vakfı**, Ağ Yöresi].

Kore Yarımadası ve komşu olması hasebiyle DKHC târih boyunca ÇHC ve Asya anakarası için önemli olmuştur. Kore Yarımadası bilhassa Japonya'nın Asya anakarasını işgâl etme girişimlerinde köprü başı olarak kullanılmıştır. Bu bölgede yaşanan huzursuzluk, meselâ göç vb. sonuçları itibariyle ÇHC'yi daima ilgilendirmiştir. Yarımadanın sosyalist düzeni benimsemiş DKHC'yle serbest ekonomi ve Batı tarzı düzeni benimsemiş Kore Cumhuriyeti arasında bölünmüş olması ve Kore Cumhuriyeti'nin Batı dünyasının sıkı bir müttefiki olması ve bu ittifak gereği ve kendi güvenliği ve ekonomisi için Japonya'yla yakın ilişki kurmuşluğu da ÇHC'nin yaptığı siyasal yeryüzeyi hesaplarında dikkâte alınmaktadır.

ÇHC DKHC'yi Soğuk Savaş döneminde ABD Japonya ve Kore Cumhuriyeti'ye karşı desteklemiş, fakât DKHC bu dönemde ÇHC'yi ve SSCB'yi birbirine karşı kullanmıştır.

ÇHC'yle DKHC arasındaki ilişkiler, ÇHC'nin Kore Cumhuriyeti'yle diplomatik ilişki kurduğu ve Japonya'yla ilişkilerinin yumuşamaya başladığı 1990'lı yılların başlarında da sorunlu olmuştur. ÇHC Japonya ve Kore Cumhuriyeti'ni Ç.H.C için taşıdıkları önem sebebiyle göz ardı edemediği gibi DKHC'yi de, yukarıda saydığımız kendisi için siyasi yeryüzesel (jeopolitik) öneminin bir başka unsuru olarak, Kore Cumhuriyeti'yle kendi arasında bir tampon bölge olması özelliği sebebiyle Japonya ve Kore Cumhuriyeti'yle ilişkilerini geliştirmek uğruna gözden çıkarmamıştır.

Kore Cumhuriyeti'nin bu siyasal yeryüzesel önemi ÇHC'nin bu ülkeye ambargolar konmasına karşı gösterdiği ısrarlı muhalefetin esas sebebidir. Ancak, bu tutumunda ÇHC'nin dış siyasetinin esas unsurlarından biri olan “uluslararası ve ikili sorunların güç ve yaptırım kullanılmadan müzâkereler yoluyla çözülmesi” ilkesinin de önemli bir rol oynadığı unutulmamalıdır.

ÇHC'nin DKHC'nin nükleer silâha sâhip olmasının bölgede silâhlanma yarışını hızlandırmasından; Japonya ve Tayvan'ın ABD'nin hazırladığı füze kalkanına daha sıkı sarılmasına; ABD ve müttefiklerine silâhsızlanma

görüşmelerinde ve diğer siyasal meselelerde ellerine koz vereceğinden endişe etmektedir. Buna rağmen, ÇHC DKHC'ye, ABD, Japonya, Kore Cumhuriyeti'yle ilişkilerini düşünerek ve aksini yapması hâlinde sorumluluk sâhibi bir dünya gücü olma iddiasını kaybedeceği ve bu desteğinin neticesinde komşularının ve Asya kıtasındaki ülkelerin kendisine güvenini yitireceği endişesiyle tam, kesin ve açık bir destek vermemektedir.

ABD tarafından sıkça gündeme getirilerek sorunlaştırılan DKHC'nin nükleer silâhları melesinde ÇHC'nin tavrı şu üç ilke üzerine inşa edilmiştir :

- nükleer silâhların tamamen yasaklanması ve imha edilmesi.
- Kore Yarımadası'nın Kore Cumhuriyeti de dâhil olmak üzere nükleer silâhlardan tamamıyla arındırılması.
- Kore Yarımadas'ında, zuhur eden nükleer silâh sorununun kesinlikle güç ve tehdide ve ambargolara başvurulmadan ve müzâkereler yoluyla çözülmesi.

ABD'yle DKHC arasında yaşanan nükleer silâh sorununun başlarında iki ülke arasındaki ilişkilere söz konusu sorun çerçevesinde pek müdâhil olmayan ÇHC, sorunun bu yolla çözülemediğini görmesi üzerine giderek daha etkin bir rol üstlenmiştir.

DKHC 1993 senesinde UAEK'nın reaktörlerini denetlemesini engellemesiyle ve NPT'den çekilmeyi düşünmesiyle başladığı iddia edilen bunalımın bu ilk safhalarında ÇHC'nin bunalıma tepkisi çekingence olmuştur. ÇHC bunalımın hâlli için yapılması düşünülen çok taraflı görüşmelere katılmamış ve DKHC'ye ambargo uygulanması teklifi BM Güvenlik Kurulu'nda oylanırsa red oyu kullanacağını ve sorununun ambargolar yoluyla değil müzâkereler yoluyla çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak, 1994 senesinde ÇHC'nin DKHC'nin tavrını değiştirmemesinden duyduğu rahatsızlık, ABD'nin tavrını tamamıyla kabûllenmemekle birlikte tutumunu değiştirmiş ve DKHC'yi ÇHC'nin bundan sonra kendisine karşı ambargo

uygulanması tekliflerini reddetme tutumundan vazgeçeceğini belli etmiştir. Yeni tutum söz konusu teklifler için red oyu yerine çekimser oy kullanılması ve böylece ABD'nin isteklerine yol açılmasıdır. ÇHC'nin tutumundaki bu değişikliğin DKHC'nin 1994 senesinde ABD'yle arasında imzaladığı Mutabakat Çerçevesi'ni kabûl etmesinde son derece etkili olduğuna inanılmaktadır. Bu mutâbakata göre DKHC, nükleer silâh programını durdurması; grafit çubuklarıyla kararlaştırılan reaktörlerini ve ilgili tesislerini kapatması; UAEK'nın denetimlerine müsaade etmesi; NPT'ye uyması; ve bunların karşılığında hafif su reaktörleri ve ABD, Japonya ve Kore Cumhuriyeti'nden petrol alması öngörülmekteydi. DKHC'nin ÇHC'nin bu görüşmeler esnâsında oynadığı rolden pek memnûn kalmadığı söylenebilir. Bu memnûniyetsizlik Kuzey Kore yönetiminin yayım organı olan İşçinin Günlüğü gazetesinde şu satırlarla ifâde edilmiştir:

“[DKHC] ABD'yle başka birinin sempatisine veya tavsiyesine dayanmadan bağımsızca ilişki kurmuştur.”

ÇHC'nin söz konusu mutabakatın meydana çıkmasında önemli bir rolü olduğu bilinmekle berâber, ÇHC'nin mutabakatın oluşması esnâsında yürütülen görüşmelere çok fazla katılmadığı ve müdâhale etmediği de bilinmektedir. Bu tutuma ÇHC'nin Mutabakat Çerçevesi'nin uygulanması için oluşturulan Kore Yarımadası Nükleer Enerji Geliştirme Örgütü [*Korean Peninsula Nuclear Energy Development Organization (KED)*]'ne üye olmaması örnek olarak gösterilmektedir. ÇHC sorunun müzâkereler yoluyla çözülmesini savunmaya devam etmekte ve bu yolda atılmış bir adım olan DKHC, ABD, ÇHC ve Kore Cumhuriyeti tarafından oluşturulan dörtlü görüşmelere katılmıştır.

DKHC 1998 senesinde Mutabakat Çerçevesi uyarınca kendisine gönderilmesi gereken petrol sevkiyatındaki aksamaları ve reaktörlerin inşasındaki gecikmeleri ve ülkeye uygulanan ekonomik ambargoların ülke ekonomisini kötü etkilediği ve ABD'nin antlaşma çerçevesinde yükümlülüklerini yerine getirmekten imtina ettiğini öne sürerek, Yongbyon nükleer reaktörünü tekrar faaliyete sokmayı ve daha önce reaktörden çıkarılmış kullanılmış yakıt çubuklarını tekrar kullanmaya başlayacağını

duyurmuştur, ki bu mutabakatın askıya alınması anlamına gelmekteydi. ÇHC bu gelişme üzerine, ABD ve DKHC'yi sorunun çözülmesi için görüşmeleri devam ettirmeye dâvet etmiştir. 1992 senesinde ABD'nin DKHC'yi, ABD'nin varlığından şüphelendiği bir yer altı tesisi denetlenmesine müsaade etmeye zorlamaya hakkı bulunmadığını söyleyen ÇHC'nin bu olayda da 1990'lı yıllar boyunca izlediği politikanın gereği olarak pek fazla dâhil olmak istemediği görülmüştür. ÇHC'nin Silâhların Denetlenmesi ve Silâhsızlanmadan Sorumlu Büyükelçisi Sha Zukang 1999 senesinin Şubat ayında kendisiyle yapılan bir mülâkatta şu sözleri söylemiştir :

“Mevzu-u bahis sorun hakkında uzlaşmaya varmak için diyalog ve görüşmeler en iyi yoldur. Gururlu bir ülke olan Kuzey Kore söz konusu olduğunda ambargoların sonuç getirmeyeceği aşikârdır. Kuzey Kore'nin meşrû güvenlik kaygılarının bulunduğunu kabul etmeliyiz. Diyalogu sürdürmeye ve daha fazla sabretmeye ihtiyacımız var... Ancak, Çin'in oynayabileceği öncülüğe gelince : Mutfağa girip nasıl pişirileceğini bilmediğimiz yemeği pişiremeyiz.”

Söz konusu bunalım DKHC'nin 2002 senesinin Ekim ayında gizli bir uranyum zenginleştirme programı yürüttüğünü ve 10 Ocak 2003 târihinde NPT'den çekildiğini açıklamasıyla birlikte tekrar alevlenmiştir. DKHC'nin NPT'den çekildiği açıklamasına kadar süregelen diplomasisini devam ettiren ÇHC bu açıklama üzerine, DKHC'yle gizli bir görüşme yaparak kaygılarını bu ülkeye iletmiştir. Ancak, DKHC bu görüşmeden iki gün sonra yaptığı açıklamada, başka ülkelerin nükleer silâh faaliyetlerinden rahatsız olmaları hâlinde, ABD'ye DKHC'yle görüşmesi için baskı yapmaları gerektiği ifâde edilmiştir.

ABD kendisine göre edilgin bir tavır içinde olan ve DKHC'ye yapabileceği baskının tamamını yapmayan ÇHC'nin bu tavrından duyduğu memnûniyetsizliği bu dönemde açıkça ifâde etmeye başlamıştır. ABD Başkanı George W. Bush Jiang Zemin'le yaptığı bir telefon görüşmesinde DKHC'nin nükleer silâh faaliyetleri konusunda çok taraflı hareketin önemini vurgulamış ve Zemin'e ÇHC'nin nükleer silâhlardan arındırılmış Kore Yarımadası taahhüdünü hatırlatmıştır. Bu gelişmeler üzerine ÇHC, Dışişleri Bakanlığı Çinli diplomatların hem ABD hem DKHC'yle sürekli temasta olduğunu; iki tarafın farklı konumlarını uzlaştırmakta taraflara yardımcı olduğu; ve ÇHC'nin önceliğinin sonunu müzâkereler yoluyla çözülmesi

olduğu açıklamasını yapmıştır. Bu dönemde DKHC'nin baskı altına alınmayı kolay kolay kabûl etmeyen bir devlet olduğu çeşitli uzmanlarca dile getirilmiştir.

ÇHC'nin DKHC'yle ilgili memnûniyetsizliği bu ülkenin füze denemeleri yapması ve nükleer silâh sâhibi olduğunu açıklamasıyla iyice artmıştır. ÇHC 2003 senesinin başından itibaren DKHC üzerindeki baskıyı arttırabileceği işâretini bu ülkeye diplomatik yollarla vermeye başlamış ve DKHC'ye Amerikalıları tahrik etmeye devam etmesi hâlinde, ÇHC'nin ambargo karşıtı tutumunu devam ettiremeyeceğini açıkça söylemiştir. Bu işâretler kabilinden olup olmadığı kesin olmamakla birlikte ÇHC, 2003 senesinin Şubat ayında DKHC'ye yaptığı petrol sevkiyatını üç günlüğüne durdurduğu haberleri basında işlenmiştir. Ayrıca, ÇHC DKHC'ye üst düzey yetkililerden oluşan bir heyet göndererek bu ülke üzerindeki baskısını arttırmıştır. ÇHC Rusya Federasyonu'yla birlikte BM Güvenlik Kurulu'nda DKHC'nin tutumunun ele alınmasını ve DKHC'nin NPT'den çekilmesi üzerine bu ülkenin kınanmasını engellemiştir.

ÇHC çabaları ABD ve DKHC'nin 2003 senesinin Nisan ayında üçlü görüşmelere başlamayı kabûl etmesiyle bir başarı sağlamıştır. 23-24 Nisan 2003 târihinde yapılan bu görüşmeler tamamıyla ÇHC'nin arabuluculuk girişimlerinin neticesinde gerçekleşmiştir. Tarafların görüşmelere başlayamamasının sebebi, Japonya, ABD ve Kore Cumhuriyeti'nin konusu bölge güvenliğini de ilgilendirmesi sebebiyle görüşmelerin çok taraflı olmasını isterken, DKHC'nin meselenin kendisiyle ABD arasında olması sebebiyle görüşmelerin bu iki taraf arasında olması hususunda ısrar etmesinden doğan görüşmelerin şeklinin nasıl olacağı hususundaki anlaşmazlık olmuştur. Ancak, ÇHC'nin bu arabuluculuk girişiminin asıl maksadının sorunu bir çözüme kavuşturmak olmayıp sâdece taraflar arasındaki gerilimi azaltmayı gâye edindiği ÇHC Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan, ÇHC Vaşington ve Pyongyang'ın birbirinin durumunu daha iyi anlamalarının mevcut gerilimi azaltmasını umduğu yolundaki açıklamasıyla anlaşılmalıdır.

Bu görüşmeler DKHC'nin bir ara esnâsında ABD'ye nükleer silâh sâhip olduğunu gayri resmî olarak açıklaması üzerine – ki DKHC'nin bu iddiayı kabûl

etmediğini belirtmişik – plânlamandan bir gün önce sona ermiştir. Bu açıklama ÇHC’yi şaşkınlığa uğratmış ve güç durumda bırakmıştır. Bu gelişme üzerine ÇHC, Japonya ve Kore Cumhuriyeti 2003 senesinin Haziran ayının ortalarında BM Güvenlik Kurulu’nun DKHC’nin nükleer silâh programı gündemiyle toplanması ve ÇHC’nin ilk kez bu toplantıda sorunun hâlli için çok taraflı görüşmeler yapılması hususunda diğer taraflarla mutabık kalması, ÇHC’nin başını ABD’nin çektiği cephenin savlarına yaklaştığı izlenimini doğurmuştur.⁵¹⁵

DKHC’nin 4 ve 5 Temmuz 2006 târihinde füze denemesi yapması üzerine B.M Güvenlik Kurulu’nun aldığı ve bu ülkeye kitle imha silâhları, füze üretim bilgisi ve bunlarla ilgili akçalandırmayı yasaklayan; DKHC’nin yörünge altı füze programını durdurmasını ve bu konuda daha önce verdiği taahhütlere sâdik kalmasını; DKHC’nin durumu daha kötüleştirecek davranışlarda bulunmamaya dâvet eden; bu ülkenin nükleer silâh programlarının hepsini bırakmaya; altılı görüşmelere dönmeye ve 19 Eylül 2005 târihili ortak bildirgeyi uygulamasını öngören 15 Temmuz 2006 târih ve 1695 sayılı kararını imzâlamıştır Bu karar BM Güvenlik Kurulu’nun oybirliğiyle alınmıştır.⁵¹⁶

Kararın alınmasından sonra bir konuşma yapan ÇHC Büyükelçisi Wang Guangya yeteri kadar süre öncesinden haber vermeden uzun menzilli füze denemesi yapan DKHC’yi eleştirmiş ve bu sebeple ÇHC’nin kararı olumlu bulduğunu; ÇHC’nin şu anda Kore Yarımadası’ndaki durumdan büyük endişe duyduğunu; ÇHC’nin yarımadada gerilimi attıracak her türlü girişime karşı olduğunu; ÇHC’nin söz konusu karar tasarısının BM Güvenlik Kurulu’nda tartışılmaya başlandığı andan itibaren biri barış ve istikrarı muhafaza etmek diğeri Güvenlik Kurulu’nu bir arada

⁵¹⁵ Buraya kadar verilen bilgileri şu kaynaktan derlenmiştir : 6076 “China and the North Korean Nuclear Issue“, **Nuclear Threat Initiative**, Website, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/koreapos.htm> >, 19 Aralık 2006 [“Çin ve Kuzey Kore Nükleer Meselesi“, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

⁵¹⁶ Bu kararın İngilizce tam metni için bkz. : 5867 “Resolution 1695 (2006)“, United Nations Security Council, S/RES/1695(2006), 15 July 2006, **United Nations** [“Karar 1695 (2006)“, Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu, __, 15 Temmuz 2006, **Birleşmiş Milletler**], erişim United Nations Website [Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi], < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/431/64/PDF/N0643164.pdf?OpenElement> >, 23 Ocak 2007.

tutmak olan başlıca iki amacı olduğunu; ÇHC'nin Güvenlik Kurulu'nun mümkün olan en erken târihte uygun bir cevap vermesi gerektiğini ifâde ettiğini ve bu yönde çalıştığını; karar tasarısının çıkması için ilerideki görüşmeler için büyük zararı dokunacak oy baskısına başvurmadığını; Rusya'yla beraber karar taslağı hazırlayarak sürece katkıda bulunduğunu söylemiş ve tarafları itidalli davranarak sorunu barışçı yollarla çözmeye dâvet etmiştir.⁵¹⁷

DKHC'nin 9 Ekim 2006 târihinde nükleer silâh denemesi yapması üzerine BM Güvenlik Kurulu 14 Ekim 2006 târihinde BM Kuruluş Sözleşmesi'nin yedinci faslının 41. maddesi gereğince 1718 sayılı kararı oybirliğiyle almıştır. Bu kararda ana hatları itibariyle :

- DKHC denemeler sebebiyle kınanmış;
- Başkaca nükleer silâh denemesi yapmamasını;
- DKHC'nin NPT'den çekildiğini bildiren açıklamasını geri çekmesi ve antlaşmaya tekrar taraf olmasını;
- DKHC'nin yörünge altı füze programlarının hepsini durdurması ve önceden verdiği taahhütleri tekrar hayâta geçirmesini;
- DKHC'nin nükleer silâh programlarının hepsinden vazgeçmesi ve bunu kanıtlayacak denetimlere izin vermesini;
- DKHC'nin yürütmekte olduğu diğer kitle imha silâhı programlarını durdurması ve bunun denetlenmesine imkân tanınmasını;

⁵¹⁷ 5868 “Security Council Condemns Democratic People’s Republic Of Korea’s Missile Launches, Unanimously Adopting Resolution 1695 (2006)“, Security Council SC/8778, **United Nations Website**, Department of Public Information News and Media Division, New York, erişim : < <http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8778.doc.htm> >, 23 Ocak 2007 [“Güvenlik Kurulu Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti’nin Füze Fırlatmasını Oybirliğiyle 1695 (2006) Kararını Alarak Kınadı“, Güvenlik Kurulu __, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**, Kamu Bilgilendirme, Haber ve Yayıncılık Dairesi, Nev York].

- Yukarıdaki maddelerde anılan öğelerle ilgili mâlzeme ve teknolojinin ve bazı benimsenmiş silâh ve mâlzemenin lüks malların DKHC'ye ulaştırılmasına engel olmaları ve bu unsurları DKHC'den alınmamasını;
- DKHC'nin yörünge altı füze ve nükleer silâh programlarına herhangi bir şekilde katkıda bulunmuş özel ve tüzel kişilerin nakdî ve aynî varlıklarını dondurulmasını;
- BM üyesi ülkelerin bu kişilerin ülkelerinde ikamet etmelerini veya ülkelerinden transit geçişlerini engellemelerini;
- DKHC'den gelen ve bu ülkeye giden yüklerin denetlenmesini;
- BM'ye üye ülkelerin kararın yürürlüğe girdiği târihten itibaren otuz gün içinde karar maddelerinin uygulanmasını için hangi adımları attıklarını BM Güvenlik Kurulu'na bildirmelerini;
- Karar maddelerinin yürütülmesinin denetlenmesi için bir kurul kurulmasını;
- DKHC'yi şartsız olarak altılı görüşmelere dönmesini ve 19 Eylül 2005 târihli ortak bildirgeyi hayâta geçirmesini;
- DKHC'nin faaliyetlerini sürekli gözetlenmesi ve gerektiğinde karar maddelerinin daha da ağırlaştırılması ve kaldırılması da dâhil olmak üzere, değiştirilmesini öngören kararı ÇHC de kabûl etmiştir.⁵¹⁸

⁵¹⁸ Kararın İngilizce tam metni için bkz. : 5869 "Resolution 1718 (2006)", **United Nations Security Council**, S/RES/1718(2006), 14 October 2006, , erişim : The Ministry of Foreign Affairs of Japan Website < <http://www.mofa.go.jp/policy/un/resolution1718.pdf> >, 23 Ocak 2007 ["Karar 1718 (2006)", **Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu**, __, 14 Ekim 2006, erişim : Japonya Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi].

Bu kararın akabinde bir açıklama yapan ÇHC Büyükelçisi Wang Guangya, ÇHC'nin DKHC'nin nükleer silâh denemelerini kabûl etmediğini ve bu hususu denemelerin gerçekleştirildiği gün yapılan bir açıklamayla duyurduğunu; BM Güvenlik Kurulu'nun bu kararının kurulun bir mesele hakkındaki sağlam ve kararlı duruşunu ortaya koyduğunu ve ÇHC'nin kararı bu sebeple kabûl ettiğini; DKHC'ye konan ambargoların DKHC'nin kararları uygulama yönünde atacağı adımlara bağlı olarak kaldırılabileceğini; ancak, ÇHC 'nin DKHC'ye giden ve bu ülkeden gelen yüklerin denetlenmesini kabûl etmediğini ve kararın bu hususla ilgili maddelerine bu yönde çekince koyduğunu ifade etmiş ve ÇHC'nin sorunun bütünü ve çözülmesiyle ilgili genel ve buraya kadar açıklanmaya çalışılan tavrını bir kez daha dile getirmiştir.⁵¹⁹

Bazı Amerikan kaynaklarına göre, ÇHC'nin arabuluculuk görevinde, bilhassa DKHC'nin son nükleer silâh denemesinin sonrasında bu kadar acele etmesinin asıl sebebi, ÇHC'nin uyguladığı politikanın bir sonuç vermemesinden ve bu başarısızlığın ÇHC'nin bir dünya gücü olmasını engellemesi ihtimâlinde duyulan kaygıdır. Bu görüşe göre, ÇHC'nin bu güne kadar uyguladığı” sorunu barışçı yollarla çözelim” politikası DKHC'nin en son 9 Ekim 2006 târihinde yaptığı nükleer silâh denemesiyle iflâs etmiş ve Pyongyang'a giden yolun Pekin'den geçmediğini gösteren bu olay ÇHC yöneticileri arasında “Bir dünya gücü olmanın yolunu bulacak mıyız? Yoksa, bu işten vazgeçip sahayı ABD'ye mi bırakacağız?” tartışmasını da başlatmıştır.⁵²⁰

⁵¹⁹ 5870 “Security Council Condemns Nuclear Test By Democratic People’s Republic Of Korea, Unanimously Adopting Resolution 1718 (2006)“, Security Council SC/8853, **United Nations Website**, Department of Public Information News and Media Division, New York, erişim : < <http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8853.doc.htm> >, 23 Ocak 2007 [“Güvenlik Kurulu Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti'nin Nükleer Silâh Denemelerini Oybirliğiyle 1718 (2006) Kararını Alarak Kınar“, Güvenlik Kurulu __, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**, Kamu Bilgilendirme, Haber ve Yayıncılık Dairesi, Nev York].

⁵²⁰ 5746 MONTLAKE, Simon : “After North Korea's bomb test, China ponders a problematic friendship“, **Christian Science Monitor**, 10/11/2006, Vol. 98, Issue 221 [MONTLEYK, Simon : “Kuzey Kore'nin bomba denemesinden sonra Çin sorunlu bir ilişki üzerine kafa yoruyor“, __, __, __, Cilt : 98, Sayı : 221].

ÇHC'nin kuzeydoğu Asya'daki meselelerde Bush yönetiminin talep ve yöntemleriyle tamamıyla mutabık olmasa da daha fazla eşgüdümçülük rolü oynaması gerektiğini ve böylece bu sorunun çözülebilmesi için Bush yönetiminin ÇHC'ye daha fazla güvenebileceğini; ve ÇHC'nin bunun sağlayabilmesi için DKHC'ye ambargo uygulamayı bile düşünmesi gerektiğini ifâde eden Prof. Huang Dahui gibi Çinli akademisyenler de mevcuttur.⁵²¹ Ancak, bu görüşlere târihçi Niu Jun'un da, bilhassa DKHC'nin son nükleer silâh denemesinden önceki politikasının çok katı olduğunu; ancak, son denemeden sonra bu politikayı değiştirme imkânı yakaladığını; bu denemelerin öncesinde de ÇHC'nin bu politikada bazı hâtâlar olduğunu anlamaya başladıklarını; fakât Çinli liderlerin bu politikayı nasıl değiştireceklerine dair kesin bir fikre sâhip olmadıklarını söyleyerek⁵²² katılması, bu türden bir demecin alt düzeydeki ÇKP'nin alt düzeydeki bir yetkilisine verdirerek ABD'yi sâkinleştirmeye çalışması olarak kabûl edilmezse, ilginç bir gelişme olarak yorumlanabilir. Bu ileti, DKHC'ye ve dünya kamuoyuna yönelik bir ileti olarak da kabûl edilebilir.

Anne Wu 2005 senesinde yayımlanan makâlesinde ÇHC'nin Kore Yarımadası'nda ortaya çıkan bu sorunun çözümlenmesinde ÇHC'nin rol oynamasının kaçınılmaz, doğal ve gerekli olduğunu kabûl etmektedir.⁵²³ Wu ÇHC'nin bu bunalımda önceki bunalımlarda takındığı ve meselenin DKHC, ABD ve UAEK arasında bir sorun olduğu tavrını bırakarak farklı bir yol izlemekte olduğunu; ve bu yeni tutum çerçevesinde DKHC'ye verdiği ilk iletinin, ÇHC'nin Kore Yarımadası'nda nükleer silâh istemediği iletisi olduğunu söylemektedir. ÇHC DKHC'nin nükleer silâh denemeleri yapmasıyla birlikte nükleer silâhlardan arındırılmış Kore Yarımadası isteğiyle, ABD'nin BM Güvenlik Kurulu kararı vasıtasıyla yaratacağı baskı da dâhil olmak üzere, uygulayacağı baskı politikası

⁵²¹ a.m.

⁵²² a.m.

⁵²³ 5745 WU, Anne (Kenedi [Kennedy] Hükûmet Okulu Belfer Bilim ve Uluslararası İşler Merkezi'nde araştırmacı; eski Çin Dışişleri Bakanlığı görevlisi) : "What China Whispers to North Korea", **Washington Quarterly**, Spring 2005, s. 15 [WU, En : "Çin'in Kuzey Kore'ye Fısıldadığı", **Vaşington Üçaylığı**, İlkbahar 2005].

gereğince DKHC'ye ambargo koyması sebebiyle bu ülkede meydana gelecek bir düzen sarsıntısından etkilenme ve düzen değişikliğine de tahammül edememe ihtimâli arasında sıkışmıştır. Yaklaşık son yirmi yıl içinde uyguladığı politikalar ve ASEAN sayesinde Asya kıtasındaki durumunu sağlamlaştıran ÇHC'nin DKHC'nin denemelerinin kıtada yaratacağı karmaşanın ÇHC'nin iktisadî gelişimi ve dolayısıyla bir dünya gücü olması için son derece önemli olan ve uğrunda fedakârlıklarda bulunduğu barış ve istikrar ortamını sarsacağı kesin olduğundan, tahammülü yoktur; ve ÇHC bu sebeple Kore Yarımadası'nda nükleer silâh bulunmasını istememektedir. Saunders ve Yuan da 2003 senesinin başında yayımladıkları makâlelerinde ABD'yle DKHC arasındaki uranyum zenginleştirme bunalımının ÇHC'nin bir dünya gücü olup olmadığını gösterebilmek için yakaladığı ilk ciddî fırsat olduğu görüşündedir.⁵²⁴

Sorunun bir başka boyutu da, ABD'nin sorunun hâlli için askerî müdâhaleye kalkışması üzerine, ÇHC'nin DKHC'yle arasında 1961 senesinde imzâlanmış Dostluk Antlaşması gereği DKHC'yi müdafaa etmek mecburiyetinde kalacağından doğrudan ABD'yle çatışmaya girme ihtimâlinin bulunmasıdır. Yapılan tahminlere göre DKHC'yle ABD arasında çıkacak savaş, ÇHC'nin büyüme hızını ÇHC bu savaşın dışında kalsa dahi, en az %10 ilâ %20 oranında düşürecektir.⁵²⁵ DKHC'den ÇHC'ye doğru mevcut göçmen akını da sorunun bir başka boyutudur. Bu akınları önlemeye çalışan ÇHC'nin durumunu, Bush yönetiminin 2004 senesinin Ekim ayında imzâladığı ve DKHC'den göçenlere 2008 yılına kadar senelik yirmi milyon ABD Doları yardım yapmasını öngören karar da, ÇHC'nin DKHC'yi ABD'nin düşmanca niyet taşımadığına iknâ etmeye çalıştığı bir dönemde, hayli

⁵²⁴ 5841 SAUNDERS, Phillip C. and YUAN, Jing-dong : "Korea Crisis Will Test Chinese Diplomacy", **Center for Nonproliferation Studies of Monterey Institute of International Studies Website**, January 8, 2003, erişim : < <http://cns.miis.edu/pubs/other/chidiplo.htm> >, 1 Şubat 2007 [SAUNDERS, Filip ve YUAN, Cing-dong : "Kore Bunamlımı Çin Diplomosisini Sınayacak", **Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Kitle İmhâ Silâhlarının Yayılmasının Önlenmesi Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**, 8 Ocak 2003].

⁵²⁵ JIRU, Sheng : "The Urgency Affairs in Maintaining Northeast Asia Security: To Curb the Dangerous Game on the North Korean Nuclear Issue," **International Politics and Economy**, no. 9 (2003): 53 [CİRÜ Şeng : "Kuzeydoğu Asya'da Güvenliğin Sağlanması İçin Aciliyet Arzeden İş : Kuzey Kore'nin Nükleer Silâh Konusu Üzerinde Oyananan Tehlikeli Oyunun Dizginlenmesi", **Uluslararası Siyâset ve Ekonomi**, sayı : 9, 2003, s. 53]'e dayanarak Wu, s. 37.

güçsüzleştirmiştir. Bu durumda ÇHC, DKHC'ye karşı uygulayacağı politikada iç devinimleri, uluslararası hukuku, ABD'yle ve Batıyla ilişkilerini DKHC'yle ilişkilerini Güney Kore'yle ilişkilerini, insan hakları, göçmenlik hukuku vb. birçok etkeni dikkâte almak zorunda kalmaktadır.⁵²⁶

DKHC'nin Asya'da Japonya, Güney Kore ve Tayvan'ın da bu silâhlardan edinmeye kalkışmasına sebep olarak nükleer silâhlanmayı hızlandırması son derece mümkündür.. Bunun gerçekleşmesi hâlinde Rusya, Hindistan ve Pâkistan ve biri devleti olmak üzere üç nükleer silâha sâhip komşusu bulunan ÇHC'nin bu niteliği haiz komşularının sayısı biraz zaman alsa da altıya çıkma ihtimâli kuvvetle mevcuttur. Bu aday ülkelerden Japonya'nın karar vermesi hâlinde nükleer silâha çok kısa bir süre içinde sâhip olabileceği; Güney Kore'nin 1980'li senelerde plütonyum esaslı nükleer silâh geliştirme veya bu yönde olabilecek çalışmalar yaptığının ve 2000 senesinde atom bombası yapılmasına elverişli düzeyde uranyum zenginleştirme çalışmaları yaptığı çok yakın bir târih olan 2004 senesinin Eylül ayında ortaya çıkmış olması; ve Tayvan'ın 1980'lerin ortalarında plütonyumu ayırıştırma çalışmaları yapmış olmasının mümkün olduğuna dair raporların yayımlanması ve buna ek olarak Taypey Taymıs [*Taipei Times*] gazetesinde 13 Ağustos 2004 târihinde Tayvan'ın elinde ÇHC'nin en büyük on şehri ve en büyük üç barajını mahvedecek yetkinlikte nükleer silâh bulunmasının ÇHC'den Tayvan'a yönelen tehdit karşısında çok iyi bir caydırıcı olacağını belirten bir baş yazının yayımlanması⁵²⁷, bölgede bir nükleer silâhlanma yarışının ne kadar kolay başlayabileceğine ve nükleer silâha sâhip devlet sayısının ne kadar kolay artabileceğini göstermektedir.

⁵²⁶ Wu, s. 37-38.

⁵²⁷ SMITH, Graig S. "Taiwan May Have Experimented With Atomic Bomb Ingredient", **New York Times**, October 14, 2004 [SMİT, Greyg S. : "Tayvan Atom Bombası Bileşenleriyle Denemeler Yapmış Olabilir", **Nev York Taymıs**, 14 Ekim 2004] (Bu habere 6084 < <http://www.nytimes.com/2004/10/14/international/asia/14nuke.html?ex=1255406400&en=27cf523d37e6ec3a&ei=5090&partner=rssuserland> > erişiminden ulaşılabilir.); ve yzr.a.y. : "Editorial: Taiwan Needs Nuclear Deterrent", **Taipei Times**, August 13, 2004 [__ : "Başyazı : Tayvan'ın Nükleer Silâh Caydırıcılığına İhtiyacı Vardır", **Taypey Taymıs**, 13 Ağustos, 2004] (Bu başyazıya 6085 < <http://www.taipeitimes.com/News/editorials/archives/2004/08/13/2003198573> > erişiminden ulaşılabilir.) 'e dayanarak Wu, s. 38.

Wu'ya göre, ÇHC, ABD Irak'la büyük sorunlarla uğraştığı, Bush yönetiminin iç politikada büyük kısmı yine Irak'a saldırısı sonrasındaki yenilgisinden* kaynaklanan muhalefete karşı karşıya kaldığı; giderek düzeyi şiddetlenen DKHC sorunu karşısında alınması gereken tedbirleri, yukarıda bahsi geçen meseleler sebebiyle alabilecek siyasal ve askerî kararlılığı göstermediği bir dönemde DKHC üzerindeki etkisini kullanarak ABD'ye büyük bir yardımda bulunmak sûretiyle, ABD'yle ilişkilerine büyük oranda geliştirebileceğine inanmaktadır.⁵²⁸ Wu'nun varsayımlarına, en azından kuramsal düzeyde de olsa, ÇHC'nin bahsi geçen etkinliğini ABD'den arasında sorun yaşadığı pek çok alanda tâviz koparmak için kullanabileceği ihtimâli de eklenebilir. Wu, ÇHC'nin görüşmelerin kesilmemesi için gösterdiği gayretin, güvenlik endişelerini gidermek ihtiyacının yanı sıra bir sebebinin de, ÇHC'nin ABD'yle ilişkilerini daha da iyileştirmek istemesi olduğunu düşünmektedir. ABD' de DKHC'nin nükleer silâh sorununa dair söylemini ÇHC'nin, sorunun diplomasi yoluyla çözülmesi için önceliği alabilmesini sağlamak maksadıyla, azaltmıştır. Bunun üzerine ÇHC,

- 2002 senesinde DKHC'nin uranyum zenginleştirme programı yürüttüğünün ortaya çıkması üzerine ÇHC'nin, diyalogun sorunun çözülmesinde en etkili, yol olduğunu söyleyerek ilgili tarafların yapacağı toplantılara ev sâhipliği yapmak istediğini açıklayarak,
- Önceki Dışişleri Bakanı ve Başbakan Vekili Qian Qichen'i 8-9 Mart 2003 Kim Jong İl'i üçlü görüşmelere katılmaya iknâ etmek için sınırda Kim Jong İl'le buluşturarak,
- 25 Temmuz 2003 târihinde ÇHC Dışişleri Bakan Vekili Rai Bungua'nın ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao'nun çok taraflı görüşmelerin balamasını talep eden mektubunu Kim İl Jong'a vererek,

* Özgün metin : “U.S. preoccupation with Iraq ...“ [“ABD'nin Irak'taki meşgûliyeti ...“].

⁵²⁸ Wu, s. 38

- 2003 sensinin Nisan ayından (makâlenin yayımlandığı 2005 senesine kadar) üçlü görüşmeye ve altılı görüşmelerin üç dönüşüne ev sâhipliği yaparak,
- Görüşmelerin 2004 senesinin Eylül ayında kesilmesi üzerine ÇHC'nin ev sâhipliğini bırakıp arabuluculuk ve eşgüdümçülük rolünü üstlenmesi ve görüşmelerin tekrar başlaması için plânlar hazırlaması; ve sorunun hâll edilmesi yollarını araştırmak üzere Güney Kore'yle ABD arasında mekik diplomasisini yürütmesi için bir özel temsilci atayarak,
- 18-20 Ekim 2004 târihlerinde DKHC'nin ikinci en önemli adamı olan Yüksek Halk Meclisi Başkanı Kim Yong Nam'ın Çin'e dâvet ederek ve iki tarafın sorunun hâlli için dilomasinin en iyi yol olduğu hususunda DKHC'yle mutabık kalarak,

ortaya koyduğu tutumla ÇHC DKHC'ye ikinci iletisi olan “sorunu ilgili taraflarla görüşmelisin” iletisini vermiştir. ABD bu çabaları için ÇHC'ye teşekkür etmiştir.⁵²⁹

ÇHC'nin DKHC'ye verdiği üçüncü ileti “Seni anlıyorum” iletisidir. ÇHC DKHC'nin ABD'nin kendisine karşı uzun süredir düşmanca tutum sergilemesi; DKHC'yi İran ve Irakla birlikte “haydut devlet” vb. Sıfatlarla damgalaması; ABD'nin Irak hükûmetini bu ülkeye uluslararası hukuka aykırı saldırıyla devirmesinin DKHC de güvenlik kaygılarını arttırdığını anladığını söylemektedir.⁵³⁰ / * DKHC'ye ÇHC,

⁵²⁹ Wu, s. 38-39.

⁵³⁰ ABD Başkanı Corc Buş DKHC'yi şer eksenine ilk kez “2002 Yılında Birliğin Durumu” konuşmasında dâhil etmiştir. Bu konuşmanın özgün metni için bkz. : 6077 BUSH, George W : “The President's State of the Union Address“, The United States Capitol, Washington, D.C., 29 January 2002, erişim : Whitehouse Website < <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html> >, 26 Ocak 2007 [BUŞ, Corc W. : “Başkanın Birliğin Durumu Konuşması“, Birleşik Devletler Kapitolü, Vaşington D.C., 29 Ocak 2002, erişim : Beyaz Saray Ağ Yöresi].

* Vudvard [Woodward] Corc Buş'tan şu sözleri aktarmaktadır : “Kim Cong İl'den nefret ediyorum. Bu herife karşı duygusal bir tepkim var; çünkü, halkını aç bırakıyor.” (WOODWARD, Bob : Bush at War, **Simon & Schuster**, New York, 2002, s. 340. [VUDVARD, Bob : Buş Savaşta, Simon ve Şuster, Nev York]'den aktaran : 5524 KIM, Samuel S. : “China's Conflict-Management Approach to the Nuclear Standoff on the Korean

ABD başkanının 2002 senesi Birliğin Durumu konuşmasına birkaç gün kala ABD'nin "haydut devletler" vb. mantığı terk etmemesinin çok ciddi sonuçlara yol açacağını duyurmuştur.⁵³¹

ÇHC başlarda çok taraflı görüşmelerin kendisi üzerinde baskı oluşturmak için gündeme getirildiğine inanarak ABD'yle ikili görüşmeler yapmak isteyen DKHC'yi çok taraflı görüşme yapmaya ve bu görüşmeleri sürdürmeye, kullandığı yumuşak ve dengeli dille iknâ etmiştir. ÇHC'nin bu yöntemi DKHC'nin burnu dik tutumunu ve ABD'nin sert taktiklerini yumuşatmaktadır. ÇHC bunu esas alarak DKHC'nin güvenlik kaygılarını ciddiye alarak başarmıştır.⁵³²

ÇHC'ye altılı görüşmelerin faydası tarafların Kore Yarımadası'nın nükleer silâhlardan arındırılmasının en yi yolunun diplomasi olduğunun ve bunun da adım adım gerçekleşeceğini kavramasını sağlamasıdır. Ancak, ABD buna rağmen

Peninsula“, **Upsala University The Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Website**, paper presented at ‘Comparing Different Approaches to Conflict Prevention and Management: Korean Peninsula and the Taiwan Strait Conference’, 16-17 December 2005, Stockholm, s 17, d.n. : 42, erişim : < http://www.silkroadstudies.org/new/docs/conferences/2005/CMinNEA/papers/Samuel%20Kim_%20paper.pdf >, 13 Haziran 2006 [__ : “Kore Yarımadası’ndaki Nükleer Çözumsuzlükte Çin’in Çatışma Yönetimi Yaklaşımı“, **Upsala Üniversitesi Orta Asya-Kafkasya Enstitüsü İpek Yolu Çalışmaları Ağ Yöresi**, ‘Kore Yarımadası’nda ve Tayvan Boğazı’nda Çatışmanın Önlenebilirliği ve Çatışma Yönetimine Farklı Yaklaşımların Karşılaştırılması’ isimli konferansta sunulan tebliğ, 16-17 Aralık 2005, Stokholm].

“[Amerika] iblisle müzâkere etmeyecektir, onu mahavdeceğiz. “(Kim : “China’s conflict-management ... “, s, :17, d.n. : 42)

Hesch [Hörş] de sağlam bir kaynağın kendisine ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney’in şu sözlerini aktardığını yazmaktadır : “Bush ve Cheney bu herifin kellesini tepside istiyor. Müzâkereler hakkında söylenenlere aldırma. Müzâkereler olacaktır; ancak, Irak’dan sonra bu herifin işini bitirecekler. Onlara göre Hitler’in bir çeşidi.“ (“The Cold Test: What the Administration Knew About Pakistan and the North Korean Nuclear Program”, **The New Yorker**, January 27, 2003, s : 47 [“Soğuk Sınana : Yönetim Pâkistan’ın ve Kuzey Kore’nin Nükleer İzlencesi Hakkında Bildikleri“, **Nev Yorklu**, 27 Ocak 2003]’den aktaran : Kim : “China’s conflict-management ...“, s.17, d.n. : 42).

⁵³¹ QUAN Kong : “PRC Foreign Ministry briefing“, February 5, 2002 [ÇUAN Kong : “ÇHC Dışişleri Bakanlığı bilgilendirme toplantısı“]’na dayanarak Wu, s. 40.

⁵³² Wu, s. 40.

bütüncül-denetlenebilir-geri dönüşsüz nükleer silâhsızlanma talebinden vazgeçmemiştir. DKHC'nin tutumu karşılığa-karşılık tutumudur.⁵³³

Wu'ya göre, ÇHC'nin DKHC'ye verdiği dördüncü mesaj kendisine artık kayıtsız şartsız destek olmayacağıdır. DKHC artık uluslararası alanda nasıl davranacağını öğrenmelidir. Bu çerçevede DKHC'nin nükleer silâh programında ısrar etmesi ÇHC'nin uluslararası alanda zor durumda bırakmakta ve olağan şartlarda bu ülkeye yapabileceği bazı yardımları da engellemektedir. Bu talep Hu Jintao'nun 2003 senesinin Ağustos ayında yaptığı ve DKHC'yi ekonomide kendine yeterli olmaya sağlaması; reformlar yapmaya çalışması ve kitle imha silâhlarını sökerek komşularıyla ilişkilerini düzeltmelerini dile getirdiği “Üç Teklif” konuşmasında açıkça ifâde edilmiştir.⁵³⁴ ÇHC bu tavrının bir başka göstergesi olarak 12 Şubat 2003 târihinde DKHC meselesini BM'ye taşımak için UAEK'da yapılan oylamada ÇHC, DKHC'yi NPT'yi ihlâl etmekle suçlamış ve oylama da olumlu oy kullanmıştır. Wu'ya göre ÇHC'nin bu tavrı DKHC'ye açık bir uyarıydı.⁵³⁵

Wu, ÇHC'nin DKHC'yle arasında 1961 senesinde imzâlanmış dostluk antlaşmasını da artık bir yük olarak telâkki eteği görüşündedir. Zira değişmiş ÇHC dış siyâseti sâyesinde ÇHC artık ne devrim ihraç etmek ne de, bilhassa üçüncü dünya ülkelerindeki sosyalist iktidarları, desteklememekte ve bu sebeple kendini büyük bir uluslararası baskı altında hissetmemektedir. Ayrıca, ÇHC ekonomik kalkınmaya öncelik verdiği için, dünyada ve bölgesindeki barış ve istikrar çok önemli olduğundan söz konusu antlaşmanın va'z ettiği üzere, ABD tarafından saldırıya uğraması hâlinde bu ülkenin fiilen yardımına koşup ABD'yle bir çatışmaya girmesi imkânsızdır. ÇHC'nin söz konusu antlaşmayı 1996 senesi de dâhil olmak üzere, o târihe kadar âdet olduğu üzere şaşaalı törenlerle kutlamayı son yıllarda bırakmış ve

⁵³³ a.m., s. 41.

⁵³⁴ 6082 LAM, Willy Wo-Lap : “Time to Act, China Tells N. Korea“, **CNN Website**, August 5, 2003, erişim : < <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/asiapcf/east/08/24/willy.column/> > December 25, 2004 [LAM, Vili Vo-Lap : “‘Harekete Geçmenin Zamanıdır.’ Diyor Çin Kuzey Kore'ye“, **Kablolu Haber Şebekesi Ağ Yöresi**, __, 25 Aralık 2004]’e dayanarak Wu, s. 41.

⁵³⁵ Wu, s. 41-42.

çok daha mütevazı törenler düzenlemesi de ÇHC'nin bu antlaşmaya bakışının değiştiğini gösteren bir başka kanıttır, Wu'ya göre.⁵³⁶

Wu, ÇHC'nin DKHC'ye beşinci iletisinin ambargolardan sakınmak için reformlar yapması gerektiğini beşinci ileti olarak söylediği görüşündedir. ÇHC DKHC'nin kendisine karşı girişilen her sert harekete bir öncekinden daha şâhince bir tavırla cevap verdiğini bildikleri ve ilân ettikleri beş dış politika ilkesine karşı olduğuna inandıkları için DKHC'ye ambargo uygulanmasına karşıdır. Çok mecbur kalması hâlinde bir BM kararı olarak ambargo uygulamayı tercih etmekte, fakât bunu tek başına yapmayı aslâ istememektedir. Ayrıca, Çin' yöneticilerinin ve çözümlenemecilerinin bazıları çok az şeye sâhip olan DKHC'nin Batılı bir ülkenin savaşmayı aslâ göze alamayacağı bazı şeyler için kaybedeceği pek fazla bir şey olmadığı için savaşacağına inanmaktadır.

Sâdece nükleer silâhların yayılmasının önlenmesini düşünen ABD, ambargolar vasıtasıyla DKHC hükûmetinin zayıflatılmasının hâtta çökertilmesinin, bu ülkenin komşuları için yaratacağı toplumsal ekonomik sonuçlarını, kendisini rahatsız etmeyeceği için umursamamaktadır.

Bu sebepleri göz önünde tutan ÇHC DKHC'ye denetimli bir Pazar ekonomisi için reform yapmasını öğütlemekte; çok taraflı görüşmeleri de hem bu ülkeyi dış dünyaya açmak ve DKHC'nin değişmesini, hem dünyanın süper gücün, hem de Rusya ve Japonya gibi büyük güçlerin ve komşusu Güney Kore'nin istediğini ve bunu destekleyeceğini göstermek; DKHC'yi buna hazırlamak için kullanmaktadır.⁵³⁷

ÇHC önceleri sâdece ve sâhipliğini yaptığı çok taraflı görüşmelerde ki rolünün ve işlevinin giderek çeşitlenmesinden de keyif almakta ve bunu bir büyük güç olarak kendisinin tanınması yolunda kullanmaktadır.

⁵³⁶ a.m., s. 42.

⁵³⁷ a.m., s. 44-45.

ÇHC'nin çok taraflı görüşmeler sürecinde karşılaştığı en önemli sorun barışçı diyalogu taktik temkinliliği ve ekonomik kaldıracı nasıl harmanlayacağı sorunu olmuştur.⁵³⁸

Bazı ABD kaynakları ÇHC'ye açlık, göç vb. yaratacağı toplumsal ve ahlâkî sorunlara rağmen, söz konusu sorunun Japonya'nın da nükleer silâh edinmeye karar vermesine yol açabileceği ve ÇHC'nin bu ülkeyle târihsel olarak düşman olduğunu; DKHC'de, bu ülkeye giren gıdanın pek çoğunun Kim Jong İl'e ve onun şirketlerine gittiği için halkın zaten açlık çektiğini ileri sürerek, DKHC'ye bilhassa gıda ambargosu uygulanmasını tavsiye etmekte; bu tavsiyelerini ÇHC'nin sorumlu bir güç olmasını istemesine dayandırmakta ve ABD'nin ve İngiltere'nin Libya'ya karşı uyguladığı ve sopa yönetiminin işleyeceğini iddia etmektedir.⁵³⁹ / *

Jaewoo Choo ise, altılı görüşmelerin başlamasının sebebinin, daha önceki görüşmelerde ve antlaşmaların imzalanmasından sonra tarafların, bu tür çok taraflı görüşmelerin gündeme gelebileceğinden bahsetmişliğinin; Soğuk Savaş sonrası dönemde bir uluslararası sorunu çözenin ve bilhassa çatışmayı çözenin bedelinin hiçbir ülke tarafından tek başına karşılanamaz hâle gelmişliğinin; Buzan'a atfen ülkeler arasında ciddî bir düşünüm farklılığının bulunmadığı ve ülkelere oluşan blokların mutlak sûrette tâbi olduğu süper güçlerin bulunmadığı Soğuk Savaş sonrası dönemde, ulusal güvenlik anlayışının devletlerin sâdece bekasının çok ötesine

⁵³⁸ a.m., s. 46.

⁵³⁹ 5749 PARK John S. "Inside Multilateralism : Six Party Talks", **The Washington Quarterly**, Vol. : 28, no. : 28, Autumn 2005 [PARK, Con S. "Çok Tararflılığın İçi : Altılı Görüşmeler", **Vaşington Üçaylığı**, Cilt : 28, sayı : 4, Sonbahar 2005], s. 79 ;

5747 yzr. a. y. : "North Korea's nuclear test puts onus on China, S. Korea", **USA Today**, , Oct 10, 2006 [___ : "Güney Kore : Kuzey Kore'nin Nükleer Silâh Denemeleri Çin'e Görev Yüklemektedir", **Bugün ABD**, 10 Ekim 2006].

* Libya, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in ABD kuvvetlerince 13 Aralık 2003 târihinde yakalanmasının hemen ertesinde 19 Aralık 2003 târihinde ilişkilerinin batı dünyasıyla olağanlaştırılması karşılığında kitle imhâ silâhları üretmekten vazgeçeceğini ve bu silâhların üretildiği tesisleri sökeceğini açıklamıştır. Libya'yla bu konuda yapılan gizli görüşmeler 2003 senesinin Mart ayında İngiltere'nin devreye girmesiyle başlatılmıştır.

geçmişliğinin olduğunu öne sürdükten⁵⁴⁰ sonra, 2005 senesinde yayımlanan bir başka makâlesinde, ÇHC'nin 2003 sesinin Kasım ayında dönemin dışişleri bakan vekili Dai Buggua tarafından açıklanan altılı görüşmelerin kurumlaşması talebinin ilke olarak çok doğru ve gerekli olduğunu ifade etmekle birlikte, birbirlerine hiç güvenmeyen tarafların ancak böyle zamana yayılmış bir düzenle uzlaştırılabileceğini ileri sürmekte; fakât sorunu başlatan ve kurban kim?; ABD'nin DKHC'yle konuşma isteksizliğinin diğer tarafların iddia ettiği ölçüde görüşmelerin kesilmesinde etkili midir?; Görüşmeleri etkileyen dış şartlar nelerdir?; Bu dış şartlar simetrik midir simetrik değil midir?; Sorunun kapsamı nedir?; Görüşmeler sorun temelinde mi geniş açılı bakış temelinde mi yürütülecektir?, Üzerinde mutabık kalınmış çözüm paketleri n kadar arayla uygulanacaktır?; Hangi şartlar altında bu faydalar ve öncülük işbirliği öncülüğü somutlaşacaktır? sorularının hepsinin cevabını eksiksiz olarak veremediği için kurumlaşamayacağı iddiasındadır. Choo'ya göre altılı görüşmelerin kurlaşmasını istediğinin en önemli işareti, ÇHC'nin üyelerinin görüşmelere katılan tarafların dışişleri bakanlıklarının üst düzey yetkilileri olacak ve başkanlığı dönüşümlü olarak üstlenilecek çalışma gruplarının oluşturulmasını istemesidir.⁵⁴¹ ABD'nin de, Batı dünyasının ileri gelen ve dünya siyasetinde ve ileride DKHC'nin görüşmelerin başarılı olması ve bu görüşmelerin sonucu kararların uygulanması hâlinde, DKHC'nin üye olması kuvvetle muhtemel uluslararası kurumlarda etkili olan dört ülkenin daha katılmasıyla kurumlaşma istediğini söylemektedir.⁵⁴² ABD'nin bu niyeti Choo'nun öne sürdüğü üzere, ÇHC'nin altılı görüşmeleri kurumlaştırma isteğinin aslında ÇHC'nin altılı görüşmeleri bir bölgesel

⁵⁴⁰ 6232 CHOO, Jaewoo : "Strategic Implication of Six-Party Talks for East Asia's Security Future", **Tamkang University Website**, s. 8, 15-17, erişim : < <http://www2.tku.edu.tw/~ti/Journal/8-4/843.pdf> >, 4 Mart 2007 [ÇU, Ceyvu : "Altılı Görüşmelerin Doğu Asya'nın Gelecekteki Güvenliğine Yansımaları ", **Tamkang Üniversitesi Ağ Yöresi**].

⁵⁴¹ 5875 CHOO Jaewoo : "Is Institutionalization of the Six-Party Talks Possible?", **East Asia**, Vol. : 22, no. : 4, Winter 2005, s. 42 [ÇU, Ceyvu : "Altılı Görüşmelerin Kurumlaşması Mümkün mü?", **Doğu Asya**, cilt : 22, sayı : 4. Çalışma gruplarıyla ilgili bir yorum için bkz. : 6416 yzr.a.y. : "Establishing working groups "conducive" to nuclear talks, says researchers", **People's Daily Website**, November 11, 2005, erişim : http://english.people.com.cn/200511/11/eng20051111_220445.html >, 5 Nisan 2007 [___ : "Çalışma gruplarının kurulması nükleer silâh bunalımı görüşmelerine için 'faydalı olur', diyor araştırmacılar", **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**, 11 Kasım 2005].

⁵⁴² a.m., s. 48.

güvenlik antlaşması veya örgütüne çevirme niyetiyle⁵⁴³ birlikte ele alındığında, ÇHC'nin de ABD'nin bu taleplerine kayıtsız kalmayacağı düşünülebilirse de, ÇHC'nin dış siyâsetinin hiçbir askerî pakta üye olmayacağı ilkesinin sorun yaratabileceği hususu da dikkâte alınmalıdır. Zira, DKHC 2003 senesinde başlayan birinci kısım üçlü ve müteakip altılı görüşmelerde, kaybedecek pek fazla bir şeyi olmayan Libya'nın aksine, kendisinin tam kapsamlı çözüm için müzâkerelere devam etmesi ve kitle imhâ silâhlarından vazgeçmesi için güvenlik güvenceleri ve ekonomik kalkınma için büyük çapta yardım vb.yi çözümün parçası olarak talep ettiğini bildirmiştir.⁵⁴⁴ DKHC'nin güvenlik güvenceleri talep etmesi görüşmeleri çıkmaza sürüklemek için midir; veya DKHC'nin paranoyasından mı kaynaklanmaktadır ? 1994 senesinde Clinton yönetimi döneminde dahi ABD'nin DKHC'ye, diplomasinin sonuç vermemesi hâlinde saldırmayı düşündüğünü ve bunun için plânlar hazırlamışlığı bu sorunun DKHC'nin bu taleplerinde haklı olduğunu göstermektedir.⁵⁴⁵ Ancak, yine Clinton yönetimi zamanında Cumhuriyetçi Partili Richard Armitage tarafından hazırlanan ve hazırlanmasına Paul D. Wolfowitz'in de katkısı bulunan Armitage Raporu DKHC'yi meşru bir oyuncu olarak kabûl etmekte ve ilişkilerin tamamen olağanlaştırılmasını öngörmekteydi.⁵⁴⁶ / * Green ise, ABD'nin Asya'yı ortak bir güvenlik oluşumu içinde şekillendirip Asya ülkelerinin güç dengesi

⁵⁴³ a.m., s. 42.

⁵⁴⁴ Park, s. 79.

⁵⁴⁵ 5764 HWANG, Jihwan : "Realism and U.S. Foreign Policy Toward North Korea", **World Affairs**, Summer 2004, vol. : 167, no. : 1, s. 18 [HVANG Cihvan, "Gerçekçilik ve Birleşik Devletler'in Kuzey Kore'ye Yönelik Dış Siyâseti", **Dünya İlişkileri**, Yaz 2004, cilt : 167, sayı : 1].

⁵⁴⁶ a.m., s. 5.

* Richard Armitage 23 Mart 2001'de Corc Buş tarafından Dışişleri Bakanı Vekilliğine getirilmiş ve üç gün sonra yemin ederek görevine başlamıştır;16 Kasım 2004 târihinde vekili olduğu ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell [Kolin Povel]'in istifasından bir gün sonra görevinden istifa etmiştir. Paul D. Wolfowitz 2001-2005 yılları arasında George Bush Yönetiminde ABD Savunma Bakanı Yardımcılığı Görevinde bulunmuştur.

vb. hesapları bir yana bırakıp ortak tehditlere yönelmesini isterken, kendisinin Asya ülkelerini güç dengesi ilkesiyle değerlendirdiği fikrindedir.⁵⁴⁷

Jaewoo başka bir makâlesinde, Çin'in altılı görüşmeleri başlatması gelecekte bölgede ortaya çıkabilecek güvenlik yapılanmaları açısından son derece önemli olduğunu; Altılı görüşmelerin kurumlaşması ve bir örgütü dönüşmesi hâlinde, bölgede bağlayıcı kurallara sâhip bir güvenlik örgütü ilk kez kurulmuş olacağını; Altılı görüşmelerin, ABD heyetinin Kuzey Kore'ye 2003 senesinde yaptığı tekliften de anlaşılacağı üzere, görüşmelerin bir sonuç vermesi hâlinde sürece daha fazla devletin katılmasıyla kurumlaşma ihtimâli bulunduğunu; ve Kuzey Kore sorununun barışçı bir şekilde çözüme kavuşturulması, ABD'nin bölgede kurmak istediği füze kalkanı dizgesinin gerekliliğini tamamen ortadan kaldıracığı ve bunun ABD için büyük bir darbe olacağı fikrini ileri sürmektedir.⁵⁴⁸ Jaewoo'nun bu iddiası ABD'nin sorunu barışçı yollardan çözmek için neden bu kadar ısrarlı olduğu sorusuna, ABD'nin bunu gerçekten isteyip istemediği sorusu da bir kenara bırakıldığında cevap vermezken, ÇHC'nin bu sorunda birden etkin bir rol oynamaya başlamasının bir sebebinin de, ABD'nin füze kalkanı dizgesini tamamıyla kullanmaya başlaması üzerine ÇHC'nin caydırıcılığının iyice azalması ve bu arada ABD'nin Irak'da istediği hedeflere ulaşması üzerine Kuzey Kore'ye bir askerî harekât yapma ihtimâlinin hayli yüksek olduğunu düşünmüşlüğüünün olması ve ABD'nin elinden bu kozları almak istemesinin bulunduğunu göstermektedir.

Ness, Altılı görüşmelerin sonucunun Kuzeydoğu Asya'da bir güvenlik paktının temellerini atmakta olduğunu ve altılı görüşmelerin başarıyla neticelenmesi hâlinde söz konusu paktın oluşacağını; altılı görüşmelerde aslında Bush'un ya-bizdensin-ya-düşmansın tutumuyla yaşa-yaşat tutumu arasında şiddetli bir mücadele sürdüğü fikrinde olan uzmanlardan biridir. Ness, ÇHC'nin henüz bir

⁵⁴⁷ 5771 GREEN, Michael J. : "The United States and East Asia in the Unipolar Era", **Journal of Strategic Studies**, Vol. : 24, no. : 4, December 2001, s. 37 [GRİN, Maykıl J. : "Tek Kutuplu Devirde Birleşik Devletler ve Doğu Asya", **Stratejik Çalışmalar Dergisi**, cilt : 24, sayı : 4, Aralık 2001].

⁵⁴⁸ CHOO, Jaewoo : "Strategic Implicaiton of ...", s. 21-23.

hegemon sayılamayacağı ve ABD'yi dengelemeye çalışmadığını, fakât Asya'nın geleceğine dair iki farklı görüşün mücâdelesinin söz konusu olması sebebiyle, bu mücâdelenin iki hegemon arasındaki bir mücâdele olmadığını öne sürmektedir. Ness, Japonya'nın bu meselede ABD'nin önderlik etmesine tarafsızca yaklaştığını, fakât diğer Asya ülkelerinin hem ABD'yle hem de, aslında ABD'ninkinden korktukları gibi hegemonyasından korktukları ve ABD'nin füze kalkanına ev sâhipliği yaparak veya ABD'yle askerî ittifaklara girerek ürkütmek istemedikleri, Çin'le iyi ilişkilerini devam ettirmek istememeleri sebebiyle, bu iki ülkenin de söz konusu bunalıma önderlik etmesini istedikleri iddiasındadır. Sorunun çözülmesi için ÇHC'nin ve Japonya'nın işbirliğinde bulunması gerekmekte, fakât bu iki ülke arasındaki sorunlar sebebiyle mümkün görünmemektedir. Ayrıca, ABD kendisini dışlayan hiçbir oluşuma, Japonya'nın 1998 senesinde meydana gelen Asya bunalımından sonra bir Asya Para Fonu kurulması teklifinin dahi ABD tarafından reddedildiğini hatırlatarak, güneydoğu Asya'da müsaade etmediğini belirtmektedir.⁵⁴⁹

Bu konuda yapılmış bir başka çalışma da, Rusya ve ÇHC'nin de kısmen dizgeye eklemlenmesine rağmen DKHC'nin ortada bir boşluk olarak kaldığını belirttikten sonra, ABD'nin DKHC'nin kendisiyle ikili görüşmelere razı olması; DKHC'nin sâdece nükleer silâh geliştirme programı yürütmeyip nükleer silâhlara sâhip olduğunu açıklaması üzerine dahi ABD'nin, sorunu ikili görüşmelerde ele almaktan itinayla kaçınıp çok taraflı görüşmelerde ele almakta son derece ısrar etmesinin, bir bölgesel güvenlik antlaşmasının oluşturulmak istendiğini gösterdiği fikrine katılmaktadır.⁵⁵⁰ Bu sav ve ÇHC'nin de benzer bir niyet taşıdığı intibası birlikte ele alındığında, DKHC nükleer silâh bunalımı üzerinden ABD, Rusya, Japonya, Güney Kore ve ÇHC arasında bir bölgesel güvenlik antlaşması pazarlığının

⁵⁴⁹ 6378 NESS, Peter Van : "Why the Six Party Talks Should Succeed", **Policy Forum Online 05-62A**, July 27th, 2005, erişim : < <http://www.nautilus.org/fora/security/0562VanNess.html> >, 19 Eylül 2006 [NES, Peter Van : "Altılı Görüşmeler Neden Başarıyla Sonuçlanmalı", **Siyâset Meydanı Ağ Yöresi**, 27 Temmuz 2005].

⁵⁵⁰ 5762 FLAKE, L. Gordon : "The Future of Regional Security Cooperation, and Korea's Role", **East Asia**, Summer 2004, vol. : 21, no. : 2, s. 61-63 [FLEYK, L. Gordon : "Bölge Güvenlik İşbirliğinin Geleceği ve Kore'nin Rolü", **Doğu Asya**, Yaz 2004, cilt : 21, sayı : 2].

sürdürülmekte olduğu söylenebilir. Flake, Altılı görüşmelerin DKHC'ye ilk teklif edildiğinde bir DKHC yetkilisinin 1995 senesinde ABD'li yetkililere yönelttiği,

“Beş birbirine benzeyen düzen birine karşı olacaksa, böyle bir toplantıya neden katılmak isteyelim ki ?”

sorusu⁵⁵¹ DKHC'nin de o dönemde böyle bir oluşumda dışarıda bırakılmaktan duyduğu endişenin bir ifâdesi olabileceğini söylemektedir.

Flake ayrıca, DKHC'nin nükleer silâh programının görüşmelerde taraf olan beş devlet tarafından kınanmışlığı ve DKHC'nin bu programdan derhâl vazgeçmesinin istenmesi vb. hususlarda mutabakat sağlanmışlığı da bir bölge güvenlik antlaşmasına doğru yol alındığına işâret ettiğini ve bu gelişmenin DKHC'ye bu çemberden çıkmanın esas çâresinin nükleer silâh imkân ve kâbiliyetini asla terk etmemek olduğunu düşündüreceğini savlamaktadır.⁵⁵² DKHC'nin 9 Ekim 2006 târihinde yaptığı nükleer silâh denemeleri bu sav doğrulamaktadır. Ayrıca, DKHC'nin ABD'nin kendisine saldırmayacağına dair verdiği taahhütlere pek ciddiye almayıp çok daha geniş güvenlik güvenceleri talep etmesi de bu savı destekleyen başka bir husustur.

2003 senesinde altılı görüşmeler başladığında ABD'yle ÇHC arasında başlıca iki görüş farklılığı bulunmaktaydı. Birincisi, ABD DKHC'nin nükleer silâh programını bir tehdit olarak görürken ve gerektiğinde bu sorunu çözmek için askerî güç kullanabileceğine dair bir hava yaratırken, ÇHC DKHC'de düzenin çökmesi sonucunda denetimsiz kalacak nükleer silâhların çok daha büyük bir tehlike yaratacağını düşünmekteydi. İkinci fikir ayrılığı olarak, ÇHC DKHC'nin söz konucu programının, DKHC nükleer silâh denemesi yapmadığı ve savaş başlığı üretmediği müddetçe ciddi bir tehlike oluşturabileceğine inanmadığı gibi DKHC'nin üreteceği kıtalar arası yörünge altı füzelerin, hedeflerini vurabilmeleri için gerekli radar ve

⁵⁵¹ a.m., s. 3.

⁵⁵² a.m., s. 4.

uydu dizgeleri bulunmadığı için, bu füzelerin üretilseler bile, en azından ABD ve Avrupa için ciddi bir tehdit oluşturacağına inanmamasından kaynaklanmaktaydı.⁵⁵³

Choo aynı mâkalede, altılı görüşmelerin sonuç verebilmesi için sorunun siyâsî boyutlarının çok taraflı görüşlerde, DKHC'yle ABD arasında olan ekonomik boyutu da bu iki ülke arasında ele alınması; ve sorunun çözülebilmesi amacıyla, ABD'nin ekonomik ambargoları kaldırmak için DKHC'nin ABD'nin öne sürdüğü koşulları kayıtsız şartsız uygulamayı kabûl etmesini talep etmek yerine, Vietnam, Çin ve Rusya'yla ilişkilerini olağanlaştırırken izlediği yola benzer daha müsamahakâr bir yol izlemesi gerektiğini söylemekte; ve sorunun çözümü için Libya sorunun çözülme tarzının örnek alabileceğini söyleyenlere de, bu soruna taraf olan devletlerin tutumlarının ve dönemin şartlarının tamamen farklı olması sebebiyle sonuçsuz kalacağı cevabını vermiştir. ÇHC, SSBC'nin çökmesi üzerine sınırları içinde bulunan bir çok nükleer silâha sâhip olarak dünyanın sayılı nükleer silâh gücü hâline gelen Belarus, Ukrayna ve Kazakistan'ın bu silâhları sökmesi için ABD ve Rusya tarafından ekonomik yardım ve kolaylıklar ve çok taraflı güvenlik güvencesi verilerek iknâ edilmesine benzer bir yöntemin uygulanmasını istemekteydi.⁵⁵⁴

ABD'yle DKHC arasında söz konusu bunalımın bilhassa 2002 senesinde ABD tarafından âniden başka amaçlarla alevlendirildiğini de iddia edilmektedir. Bu sebeplerden en önemlisi 2002 senesinde Japonya ve Güney Kore'nin DKHC'ye karşı tutumlarının yumuşatması ve bu ülkeyle olağan ilişkiler kurma yolunda attıkları adımlar neticesinde ABD'nin bölge politikasının dizginlerinin elinden kaçtığı korkusuna kapılmış olduğu ileri sürülmektedir. ABD'nin korkusunu iyice kamçılayan olayların, dönemin ABD Dışişleri Bakanlığı Doğu Asya ve Pasifik İşlerinden sorumlu

⁵⁵³ a.m., s. 84.

⁵⁵⁴ a.m., s. 85. Bu üç ülkenin nükleer silâhlardan vazgeçme sürecini anlatan bir çalışma olarak bkz. : 6405 POTTER, William C. : "The Politics of Nuclear Rununciation : The Cases of Balarus, Kazakhstan, and Ukraine", **The Henry L. Stimson Center**, Occasional Paper, no. : 22, April, 1995, erişim : Henry L. Stimson Center Website < <http://www.stimson.org/pdf/OccasionalPaper22.pdf> >, 26 Mart 2007 [POTTER, Vilyam C. : "Nükleer Silâhlardan Feragat Siyâseti : Belarus, Kazakistan ve Ukrayna Vak'aları", **Henri L. Stimson Merkezi**, Araştırma Çalışması, sayı : 22, Nisan, 1995, erişim : Henri L. Stimson Merkezi Ağ Yöresi].

Bakan Yardımcısı James Kelly'nin DKHC'ye yaptığı bir ziyâret esnâsında DKHC Dışışleri Birinci Yardımcısı Kang Sok Cu 'ya elinde DKHC'nin uranyum zenginleştirme programı yürüttüğüne dair kanıtlar bulunduğunu söyleyerek suçlamasından, ki DKHC ABD'nin bu iddiasını görüşmeler esnâsında kanıtlayamadığını ve DKHC'nin bu iddiayı asla kabûl etmediğini; sâdece gerekirse nükleer silâh ve ondan daha güçlü silâhları da yapabileceğini söylediğini; ve ABD'nin bu söylemi kendi amaçlarına uygun bir şekilde değiştirerek kamuoyuna açıkladığını iddia etmiştir,⁵⁵⁵ beş ay öncesinde 2002 senesinin Nisan ayında, Kuzey

⁵⁵⁵ 6003 YONG, Kim Ji : “‘J. Kelly Failed to Produce ‘Evidence’ in Pyongyang’; Framed up ‘Admission’ Story“ [YONG, Kim Ci : “‘Ceymis Kelli Pyongyang’da ‘kanıt’ gösteremedi; ‘kabûl edildi.’ hikâyesini yarattı“], DKHC Dışışleri Bakanlığı Direktörü O Song Çol [Chol]’un açıklaması, erişim : < http://www1.korea-np.co.jp/pk/188th_issue/2003013001.htm >, 4 Şubat 2007. Çol’un vukuu bulduğunu iddia ettiğine dair bir başka bir hâdise de ABD’nin ÇHC’ye yönelttiği ve sonradan kısmen yalan olduğu ortaya çıkan bir suçlamadır :

“1996 yılında ABD basını, bir Çinli askerî yetkilinin önceki Savunma Bakan Yardımcısı Charles Chas Freeman [Çarls Chas Friman]’in yanında ABD kentlerine nükleer silâhlarla saldırıda bulunma tehdidinde bulunduğunu bildirmiştir. Çinli askerî yetkilinin kimliği Freeman tarafından açıklanmamasına rağmen General Xiong Guankai’a atfen yapılan yorumlarda Çinli yetkilinin, Tayvanla ilgili olarak bir çatışma çıkması hâlinde, Los Angeles şehrine nükleer silâh saldırısında bulunma tehdidinde bulunduğu ileri sürülmüştür. Freeman daha sonra, söz konusu konuşmanın bir grup Çinli yetkiliyle yapılan bir tartışma sonrasında meydana geldiğini, fakât bunun bir ABD şehrinin en erken vurulması anlamına gelmediğini söylemiştir. Ancak, Freeman’in iddiasına rağmen [Şiong ‘un] bu söztleri, pek çok çözümlemeci tarafından Çin’in nükleer silâh öğretisinin savunması değil saldırgan olduğunu ispatlamak için kullanılmıştır.“*

Sirinsione [Joseph Cirincione]’e kendi tanık olduğu bu konuşmayı aktarmakta ve şu şekilde yorumlamaktadır :

“Yorum çok yanıltıcı bir şekilde Nev York Taynıs [New York Times]’da çıktı. 1995 senesinin Ekim ayında dört-beş saat süren bir tartışmanın sonuna doğru yapılmıştır... Konuştuğum Çinli subayların fikri Amerika’nın bir askerî karşılıkta bulunmayacağıydı. Çok ateşli geçen tartışmanın sonunda içlerinden biri ‘Son olarak, bizi nükleer saldırıda bulunmakla tehdit ettiğiniz 1950li yıllardaki stratejik kaldıracı sâhip değilsiniz. Bunu yapabiliydiniz, çünkü biz size karşı [aynı türde bir] saldırıda bulunamazdık. Ancak, bizi bugün vurursanız, biz de sizi vururuz. Bu sebeple, bu tür tehditlerde bulunamazsınız. Nihâyetinde Los Angeles’i Taypey’den daha fazla düşünmek zorundasınız.’ dedi. Sözlerin caydırıcı mâhiyette olup ilk kullanan olmama ilkesiyle uyumlu olduğuna dikkât ediniz. Los Angeles’i bombalamak tehdidi değildir.“**

* 6392 LIEGGI, Stephanie : “Going Beyond the Stir : The Strategic Realities of China’s No-First-Use Policy“, **Nuclear Threat Initiative Website**, December 2005, erişim : < http://www.nti.org/e_research/e3_70.html#fn1 >, 24 Mart 2007 [LIEGGI, Stefani : “Karışıklığı Aşmak : Çin’in İlk Kullanan Olmama Politikasının Stratejik Gerçekleri“, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

** 6393 CIRINCIONE, Joseph : “Did China Threaten to Bomb Los Angeles?“, **Carnegie Endowment Website**, (Proliferation Brief, vol. : 4, number : 4),

ve Güney Kore'nin iki ülkeyi birleştirecek bir demiryolu ve 1000 kadar Güney Kore'li firmanın DKHC'de yatırım yapacağı Kaesong Sanâyi Bölgesi'nin kurulması için anlaşmaya varılmasıyla başlamıştır. Bu anlaşma üzerine ABD bu sanâyi bölgesinin kurulabilmesi için temizlenmesi gereken mayınları temizlemeyi ve bu bölgede yatırımı yapacak Güney Kore'li firmaların hassas ABD üretim bilgilerini ve bilgi ürünlerini söz konusu bölgede kullanamayacaklarını bildirmiş; fakât sonradan dönemin Güney Kore Başbakanı Kim Dae, ABD Başkanı George Bush'la yaptığı telefon görüşmesinde bu itirazlarından vazgeçmesine istemesi üzerine ve iki ülke arasında yürütülen yoğun diplomatik görüşmelerden sonra ABD Savunma Bakanlığı mayınların temizlenmesi için olur vermiştir. Böylece başlayan korkunun dönemin Japonya Başbakanı Junichiro Kouzumi'nin, dokuz ay boyunca ABD'den gizleyerek zeminini hazırladığı ve kesinleştirdiği hâlde öncesinde ABD'yi hakkında bilgi vermediği ve ABD istihbaratının gerçekleşmesinden üç hafta öncesinde haberdar olduğu ve ABD'nin ısrarına ve DKHC'nin uranyum zenginleştirme programını da gündeme getirerek o anda yapılmasının sakıncalı olacağını bildirdiği bir geziyi 17 Eylül 2002 tarihinde yapması üzerine daha arttığını söylemektedir.⁵⁵⁶ Eberstad da bu iddiayı ayın ve başka örneklerle doğrulamakla berâber, sorunun 2002 senesinde alevlenmesinin asıl sebebinin DKHC'nin Mutabakat Çerçevesi'ne uymayarak ABD'yi kandırışlığı olduğunu, Harrison'un Japonya Başbakanı Kouzumi'nin gezisini ABD'nin kendisini bundan haberdar etmişliğine rağmen iptâl etmediği savını görmezlikten gelerek, bu ülkelerin DKHC'nin bu uranyum zenginleştirme programından haberi olsaydı bu gezileri gerçekleştirmeyeceklerini savlayarak, iddia etmektedir.⁵⁵⁷

erişim : <
<http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=651> >,
24 Mart 2007 [SİRİNSİONE, Cosef : “Çin Los Angeles'i Bombalama Tehdidinde Bulundu mu?”, **Karnegi Vakfı Ağ Yöresi**, (Kitle İmha Silâhlarının Yayılması Özeti, cilt : 4, sayı : 4)].

⁵⁵⁶ Selig, a.m.

⁵⁵⁷ 5761 EBERSTADT, Nicholas : “The North Korean Nuclear Drama :Another ‘Twenty Years’ Crisis ”, **East Asia**, Summer 2004, vol. : 21, nu. : 2, s. 4 [EBERSTADT, Nikolas : “Kuzey Kore Nükleer Silâh Dramı Başka bir ‘Yirmi Yıl Bunalımı’ mı?“, **Doğu Asya**, Yaz 2004, cilt : 21, sayı : 2].

Laney ve Shaplen de Harrison'un iddialarına katılmaktadır. Yazarlar, DKHC'nin sorunun alevlenmesinin öncesinde, sorunun ortaya çıktıktan sonra sergilediği tutumla taban tabana zıt ve son derece olumlu adımlar attığını belirtmektedir. Sorunun öncesinde, Bush yönetimi iktidara geldiğinden beri yapılan en yüksek düzeydeki ilk görüşme olan DKHC Dışişleri Bakanı Paek Nam Sun'la ABD Dışişleri Bakanı arasında Temmuz ayında bir plânlanmamış görüşme yapılmış; temasta bulunması için bir ABD heyeti Pyongyang'a dâvet edilmiş; geçen bir yıl zarfında Kore Cumhuriyeti'yle en üst düzeyde görüşmelere başlama teklifinde bulunmuş; Kore Cumhuriyeti'yle demiryolu ve karayolu bağlantılarının tekrar kurulması konusunda mutabık kalmış ve proje üzerinde derhâl çalışmaya başlamış; askersizleştirilmiş bölgelerin ve demiryollarını doğuda ve batıda çevreleyen geniş koridorların mayından temizlenmesi başlatmış; Güney Kore'nin bir kenti olan Pusan'da yapılan Asya Oyunlarına 600'den fazla sporcu ve temsilci göndermiştir, ki bu DKHC'nin Güney Kore'de yapılan bir etkinliğe ilk katılımıdır; ücretlerin arttırılması, temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının serbest bırakılması, Çin'dekine benzer ekonomik bölgeleri oluşturma girişimi vb. ekonomik ve serbest pazar uygulamalarını başlatmış; geçen iki sene zarfında Japonya'yla en üstü düzeyde görüşmeleri başlatmış, akabinde Japonya Başbakanı Junichiro Kouzimi'yle bir toplantı yapmış ve bu toplantıda 1970'li ve 1980'li yıllarda bazı Japon vatandaşlarını kaçırdığını kabûl etmiş ve kaçırılmış ve hayâtta kalmış Japonlara Japonya'yı ziyâret etme izni vermiş (yazarlar makâlelerinin devamında kaçırılan Japonlarla ilgili olumlu adımların Kim Jong İl tarafından uranyum zenginleştirme programının kabûllenilmesi öncesinde ABD'yle ilişkilerini düzeltmek için atılmış taktik bir adım olduğunu öne sürmektedir) ; o güne kadar Vaşington, Japonya ve Seul'ü birbirine karşı oynamaktan vazgeçerek bu üç başkentle de ciddî ilişkiler kurma aşamasına geçmişti. Uranyum zenginleştirdiği ABD tarafından açıklanan DKHC, haberin çıkması üzerine derhâl ABD'nin saldırmazlık güvencesi vermesi hâlinde programı durduracağını açıklamış fakât ABD bu teklifi kötü bir davranışın ödüllendirilmesi olacağından reddetmiştir. Bununla da yetinmeyen ABD, Kasım ayında DKHC'nin 1994 târîhli Mutabakat Çerçevesi'ni ve diğer nükleer silâhların yayılması antlaşmalarını ihlâl ettiği gerekçesiyle Mutabakat Çerçevesi uyarınca DKHC'ye her yıl göndermesi gereken

500 000 ton ham petrolü göndermeyeceğini açıklamıştır. Bu gelişme üzerine DKHC uranyum zenginleştirme faaliyetlerine tekrar başlayacağını ilân etmiştir.^{558 / 559}

Güney Kore ve ÇHC 20 Ekim 1990 târihinde birbirlerinin başkentlerinde ticâret bürosu açacaklarını duyurmuştur. Bu bürolar, resmen açıklanmasa da, konsolosluk işlevi de görecekti.⁵⁶⁰ ÇHC'yle Kore Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler, 1994 senesinde patlak veren DKHC bunalımının öncesinde, ÇHC, Kore Cumhuriyeti'nin BM'ye üye olması karşısındaki vetosunu kaldırmış ve ÇHC'yle Kore Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişki 1992 senesinde kurulmuştu. Bu gelişme ÇHC'nin uygulamaya başladığı yeni dış siyâset kapsamında düşünüldüğünde, ÇHC'nin Kore Yarımadası'ndaki etkisi son derece artmıştır. Bu gelişmenin DKHC açısından iyi bir gelişme olmadığı düşünülebilir; ancak, Yi ÇHC'nin bu süreçte DKHC'yi çok iyi bir şekilde yönettiği iddiasındadır.⁵⁶¹ Yi, ÇHC'nin Güney Kore'ye yönelik siyâsetinin daha 1980 senesinde değişmeye başladığını söylemektedir. Dönemin ÇHC Dışişleri Bakanı Huang Hua'nın 25 Ocak 1980'de Kore Cumhuriyeti politikasını "kapalı ama kilitli olmayan kapı" olarak tanımlamıştır.⁵⁶² 1994 senesinde DKHC'nin nükleer silâh bunalımı ortaya çıktığında ÇHC böylesine avantajlı bir konumdaydı Söz konusu bunalım ÇHC için de bir bunalımdı. Ancak . ÇHC bu

⁵⁵⁸ 6081 LANEY, James T. and SHAPLEN, Jason T. : "How to Deal With North Korea", **Foreign Affairs**, vol. : 82, issue : 2, March-April 2003, s. 1 [LANEY, Ceymis T. ve ŞAPLEN, Ceyson T. : "Kuzey Kore Nasıl Ele Alınmalı", **Dış İşleri**, cilt : 82, sayı : 2, Mart-Nisan 2003].

⁵⁵⁹ Laney ve Shaplen aynı makâlelerinin iki sayılı son notunda DKHC tarafından kaçırılan Japon vatandaşlarıyla ilgili gelişmeler hakkında şu bilgiyi vermektedir : "Kaçırılmış ve hayâtta kalmış Japonların ziyâretleri aslında son iki hafta için plânlanmıştı. Kuzey'in uranyum zenginleştirme programını kabul etmesi üzerine Japonya [söz konusu Japonların Kuzey Kore'ye dönmelerini] reddetti ve Kuzey Kore'ye [söz konusu Japon vatandaşlarının] Kuzey Koreli akrabalarının da katılması için baskı yapmıştır. Ancak, ilginçtir ki, sorunun hâlen çözülmemiş olmasına rağmen ve Japonya Kuzey Kore'yle ilişkilerin ilerlemesinin bu meselenin hâlline bağlı olduğunu açıkladığı hâlde, Tokyo ve Pyongyang bu meseleyi sessizce hâletmeyi tercih etmiştir."

⁵⁶⁰ 5784 YI, Xiaoxiong : "China's Korea Policy : From 'One Korea' to 'Two Koreas'", **Asian Affairs: An American Review**, Summer95, Vol. : 22 Issue : 2, s. 126 [YI, Şiaoşing, "Çin'in Kore Politikası : 'Tek Kore'den 'İki Kore'ye", **Asya İşleri : Bir Amerikan Bakışı**, Yaz 95, cilt : 22, sayı : 2].

⁵⁶¹ a.y.

⁵⁶² a.m., s. 122-123.

bunalımı avantajı çevirmeyi bilmiştir. İlkın ÇHC, ABD, Japonya ve Kore Cumhuriyeti'ni DKHC'ye karşı olumsuz bir tavır almak yerine olumlu bir tavır almaya yönlendirmek sûretiyle çok önemli bir rol oynayabilecekleri hususunda iknâ etmiştir. Bu sâyede bu üç ülkenin de uzlaşmacı bir tavır almasını sağlamıştır. Dönemin ABD Dışışleri Bakanı Warren Christopher 1994 senesinin Mart ayında,

“Çin'in Kuzey Kore'nin nükleer silâh edinmemesinde bizim olduğu gibi çok önemli çıkarları vardır. Bizi Kore sorununda destekleyeceklerini tahmin ediyorum”

demiştir.⁵⁶³ Bill Clinton'un bu dönemde, ÇHC'nin insan hakları meselesini ayrı tutup hiçbir şarta bağılı olmadan ÇHC'nin en çok kayrılan ülke statüsünü iade ettiği günün ertesi günü, Warren Christopher'in ÇHC Dışışleri Bakanı Qian Qichen'e ÇHC'nin DKHC'yi nükleer silâh programından vazgeçmesi için bu ülke üzerindeki nüfuzunu kullanması için ileti göndermesi⁵⁶⁴ de, ÇHC'nin bu çabalarında etkili olduğu tahmin edilmektedir. Yine aynı dönemde, ABD'yle ÇHC arasında karşılıklı askerî ziyâretler de dâhil olmak üzere ziyâretlerin sayısında bir artış görülmüştür.⁵⁶⁵

DKHC Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte ÇHC için stratejik önemini kaybetmiş olsa dahi ÇHC, DKHC'yi diğer büyük güçlerle pazarlık etmek için bir koz olarak görmektedir. Yalnızlaşmış ve yetiminmsel bakımdan büyük sorunlarla karşı karşıya olan DKHC karşısında ÇHC bu ülkenin dış dünyaya bağlantı yoludur. Ayrıca, Kore Yarımadası'nın böyle tamamıyla birbirinden farklı ekonomik ve sayasal düzene sâhip iki ülke arasında bölünmüş olması da ÇHC'nin bu bölge üzerinde etkisini arttırmaktadır. Bundan başka ABD'nin Asya kıtasında ve dünyada kendisiyle boy ölçüşecek güçte bir devletin ortaya çıkmasını engelleme stratejisi ÇHC'nin DKHC'nin hâmisi olmaya mecbur etmekteydi.⁵⁶⁶

⁵⁶³ a.m., s. 128-129.

⁵⁶⁴ a.m., s. 129; a.m., son not : 23.

⁵⁶⁵ a.m., s. 129.

⁵⁶⁶ a.y.

ÇHC DKHC'ye doğrudan nükleer silâh programını terk etmesini söylemek yerine Kore Yarımadası'nın nükleer silâhlardan arındırılmasını tercih ettiğini söylerken, ABD'ye de diplomatik yolların baskıdan ve güç kullanmaktan daha iyi olduğunu telkin etmiş ve bu arada DKHC'yle jeopolitik ilişkilerini muhafaza ederken, DKHC'ye nükleer silâh programı meselesini ABD'yle iyi pazarlık etmek için bir koz olarak kullanabileceği telkininde bulunmuştur.⁵⁶⁷ ÇHC böylece, pek çok bakımdan DKHC'yle ABD arasındaki süreci etkileyebilmiştir. Bunlardan birincisi, BM'deki veto yetkisini de kullanarak ABD'yi diplomasi yolunu denemeye iknâ etmiş ve bunu yaparken ABD'ye DKHC'nin, ÇHC'nin arka bahçesi olduğunu ve aralarındaki güvenlik ittifakının hâlâ geçerli olduğunu hatırlatmıştır. İkinci olarak ÇHC, DKHC ve ABD'ye DKHC'yle ABD, DKHC'yle UAEK ve iki Kore arasında gerçekleşecek üç yollu görüşmeler yürütmelerini teklif etmiştir, ki bu tarz daha sonra Clinton yönetiminin Cenevre'de yapılan görüşmelerde kabûl ettiği tarzıdır. DKHC bir yıl sonra, sert pazarlığı neticesinde 21 Ekim 1994 târihinde Mutabakat Çerçevesi imzalandığında “Avans”, “Bir Külkedisi Hikâyesi”, “Birleşik Devletlerin Siyâseti Büyüdü”, “Pişmanlık Sebebi”, “Riskli Rüşvet” başlıklı haberler yayımlanmıştır. Bu başlıkların doğruluğu, ABD'yle DKHC arasında varılan anlaşma uyarınca, DKHC'de bu ülkenin düşmanlarının dört milyar ABD Doları değerinde hafif sulu reaktör kuracağı; bu reaktörler işletilmeye başlanıncaya kadar ABD'nin DKHC'ye enerji ihtiyacını karşılaması için yılda 500 000 ton petrol vereceği; ve en önemlisi DKHC'nin, yaptıysa nükleer silâhlarını muhafaza edeceği ve nükleer faaliyet sahalarını beş yıl boyunca denetlenmeye açmayacağı düşünüldüğünde, anlaşılmaktadır. ÇHC'nin desteği olmadan böyle bir başarı sağlanamazdı ve bu desteğin bulunduğu antlaşmanın imzalanması üzerine DKHC'de ve bu ülkenin denetiminde Japonya'da yayımlanan gazetelerde ÇHC'ye teşekkür yazılarının yayımlanması bu desteğin varlığını göstermektedir.⁵⁶⁸

⁵⁶⁷ a.y.

⁵⁶⁸ a.m., s. 130 – 131.

ÇHC 1994 senesinin Ağustos ayında Merkezî Askerî Kurul tarafından hazırlanan ve DKHC sınırında Liaodong bölgesinde amacı hava, deniz ve kara kuvvetlerinin büyük bir stratejik hedefe saldırı esnâsındaki eşgüdümleyebilme yeteneklerinin sınanmaması olarak açıklanan, ancak hedefin ne olduğu açıklanmayan büyük tatbikatı, DKHC Halkın Silâhlı Güçleri Genel Kurmay Başkanı Choe Kwang'ın, ÇHC Merkezî Kurul Başkanı Jiang Zemin'le görüşmesi esnâsında, ülkesinin nükleer silâh programını durdurmayı kabûl etmekle birlikte güvenlik kaygılarını dile getirmesi üzerine, Jiang Zemin'in generale DKHC bir işgale uğrarsa Çin'in bunu oturup seyretmeyeceğine dair güvence verdikten sonra, ÇHC'nin DKHC'ye verdiği güvenlik güvencelerini somutlaştırmak için ÇHC'nin uygun bir zamanda büyük bir tatbikat yapılacağını söylemesi üzerine yapılmıştır. ÇHC bu tatbikatla DKHC'ye, Kim İl Sung'un ölümünden sonra DKHC'de iktidara kim gelirse gelsin ÇHC'nin desteğinin ne kadar önemli olduğunu idrak etmesi gerektiği iletisini iletmiştir.⁵⁶⁹

Ji ÇHC'nin 2003 senesinde başlayan altılı görüşmelerde bir mevcut durum gücü gibi davrandığını söylemektedir.⁵⁷⁰ Ji, DKHC'nin, ÇHC'nin 2000 senesi olimpiyat oyunlarına ev sâhipliği adaylığının oylandığı oylamada olumsuz oy kullanmasının da ÇHC'nin yeni başlayan altılı görüşmelerde DKHC'ye şartlı ve ölçülü destek vermekte etkili olduğu görüşündedir.⁵⁷¹ Ji, sorunun DKHC'ye daha sert davranılarak çözümlenmesini savunan cephenin yavaş yavaş üstünlük sağlamasına rağmen, mevcut durumu muhafaza etmeyi savunan görüşün hâkim olmasını, ÇHC'nin birinci politikaya geçmek için zaman kazanması olarak yorumlamaktadır.⁵⁷²

⁵⁶⁹ a.m., s. 131.

⁵⁷⁰ 5881 JI, You : "Understanding China's North Korea Policy", **China Brief**, Jamestown Foundation, vol. : IV, issue : 5, March 3, 2004, s. 1, erişim : Jamestown Foudation website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cb_004_005.pdf >, 12 Ocak 2007 [CI, You : "Çin'in Kuzey Kore Politikasını Anlamak", **Çin Özeti**, Ceymistovn Vakfı, erişim : Ceymistovn Vakfı Ağ Yöresi].

⁵⁷¹ a.m., s. 2.

⁵⁷² a.y.

Yine Ji'ye göre, ÇHC 11 Eylül sonrasında ortaya çıkan durumu kendine fayda sağladığı müddetçe olumlu olarak değerlendirmiş ve ABD'ye bu dönemde yapacağı yardımın kendisine uluslararası alanda daha fazla manevra imkânı sağlayacağını anlamıştır. ÇHC, DKHC nükleer silâh bunalımında ABD'ye verdiği destek, Bush yönetimine Tayvan'da Başbakan Chen Shui-bian'ın yapmaya hazırlandığı bağımsızlık için halk oylamasını desteklemediği açıklamasını yapmasını sağlamıştır.⁵⁷³ Ci, DKHC'nin Wu Bangguo'nun önceden 25 Eylül 2003 târihinde yapılmak üzere plânlanmış ÇHC ziyâretini süresiz olarak ertelemesini, ÇHC'nin DKHC'ye nazaran ABD'ye yakın durmasının DKHC'de yarattığı rahatsızlığa kanıt olarak göstermektedir.⁵⁷⁴

ÇHC altılı görüşmeleri Kore Cumhuriyeti'yle ilişkilerini iyileştirmek ve iki Kore'nin birleşmesini kolaylaştırmak amacıyla da kullanmak istemektedir. Zira, ÇHC'ye güçlü bağlarla bağlı bir birleşik Kore'nin bölgedeki ABD-Japonya- Kore Cumhuriyeti aleyhine olan güç dengesini kendi lehine çevireceğini düşünmektedir.⁵⁷⁵ Zhang da iki Kore'nin birleşmesinin ÇHC için çok daha iyi olacağı fikrindedir. Zirâ, târih 1590larda Ming Hamedanı'nın Kore'deki olaylara müdâhalesinde, 1894'te Çin'in Kore'de Japonya tarafından yenilmesinde ve 1950 senesinde Çin'in Kore'ye tekrar müdâhalesinde görüldüğü üzere, Kore Yarımadası'ndaki sorunla ÇHC'yi bu olaylara müdahil olmak mecburiyetinde bırakmakta ve bu durum Çin'i ekonomik, askerî ve iç siyâset bakımından olumsuz yönde etkilemektedir. Çin 1950 yılında Kore'ye müdâhalesinde 1 000 000 kişilik zaiyat vermiştir. Mevcut durumda Kore Yarımadası'nın bölünmüşlüğü ABD askerî gücünün orada bulunması için bir bahane yaratmaktadır. Bu durum bir askerî çitaşmanın çıkma ihtimalini canlı tutmaktadır. Ayrıca, DKHC'de meydana gelebilecek bir ekonomik veya siyasal bunalım sonucu

⁵⁷³ a.m., s. 2-3.

⁵⁷⁴ a.m., s. 3.

⁵⁷⁵ a.y.

iki Kore'nin apar topar birleşmek mecburiyetinde kalmasının ÇHC'ye maliyeti plânlı ve programlı bir birleşmenin mâliyetinden çok daha fazla olacaktır.⁵⁷⁶

Ci, ÇHC'nin bu bunalımı başarıyla yöneterek iç politikada DKHC'ye karşı yeni bir politika geliştirmenin ilk adımlarını attığı; dünyaya Kore Yarımadası'ndaki sorunların çözülmesinde göz ardı edilemeyecek bir oyuncu olduğunu gösterdiği kanâatindedir.⁵⁷⁷

Harrison ayrıca, Keli'nin söz konusu suçlamalarda bulunmasından önce ABD istihbaratının hazırladığı raporlarda, DKHC'nin bir uranyum zenginleştirme programı bulursa dahi bu programın kapsamının ve ne kadar ilerlemiş olduğunun tespit edilemediği ve bu programın büyük ihtimâlle barışçıl amaçlı bir düşük seviyede uranyum zenginleştirme programı olduğunun⁵⁷⁸; ve DKHC'nin uranyumun yüksek seviyede zenginleştirilmesinde kullanılan bazı cihazları temin etmek için teşebbüste bulundursa da bu amacına tam olarak ulaşip ulaşmadığının bilinmediğini belirtildiğini söylemektedir. Ayrıca, DKHC'nin bu tür siparişlerinin teslimatlarının bazı ülkeler tarafından engellendiği de bilinmekteydi.

⁵⁷⁶ 5997 ZHANG, Jian : “Why China needs one Korea“, **Asia Times Online**, July 6, 2001, erişim : < <http://www.atimes.com/china/CG06Ad02.html> >, 2 Şubat 2007 [CANG, Cian : “Çin'in Neden Birleşik Bir Kore'ye İhtiyacı Var“, **Asya Tayms Ağ Yöresi**].

⁵⁷⁷ a.y.

⁵⁷⁸ 5754 POLLACK Jonathan D. : (director of the Strategic Research Department in the Center for Naval Warfare Studies of the Naval War College, Naval War College's Asia-Pacific Studies Group), “The United States, North Korea, and the End of The Agreed Framework“, **Navy War College Review**, Summer 2003, vol. : LVI, no. : 3 [POLLAK, Conatan D. : (Deniz Harp Okulu Deniz Muharebeleri Çalışmaları Merkezi Stratejik Araştırmalar Dairesi Yöneticisi ve Deniz Harp Okulu Pasifik Asyası Çalışmaları Grubu Yöneticisi), “Birleşik Devletler, Kuzey Kore ve Mutabakat Çerçevesi Antlaşmasının Sonu“, **Deniz Harp Okulu Bakışı**, Yaz 203, cilt : 56, sayı : 3]. Bu makâle Merkezî İstihbarat Teşkilâtı [CIA]'in DKHC'yle ilgili olarak hazırladığı raporların ne kadar tezatla dolu olduğunu çok iyi bir şekilde anlatmaktadır. Robert Gard'ın makâlesi de ABD istihbaratının 1 Şubat 2004 târihi itibariyle açıkladığı bilgilerin güvenilir olmadığını iddia etmektedir. Bu makâle için bkz. : 5879 GARD, Robert : “Déjà-Vu All Over Again: How Reliable is U.S. Intelligence on North Korea's Nuclear Program?“, **Arms Control Center**, erişim : Arms Control Center Website < <http://www.armscontrolcenter.org/archives/000226.php> >, 27 Ocak 2007 [_, “Görmüştüm. Her Şey Yeni Baştan : Birleşik Devletlerin Kuzey Kore'nin Nükleer Silâh İzlenesine Dair İstihbaratı Ne Kadar Güvenilir?“, **Silâh Denetleme Merkezi**, erişim : Silâh Denetleme Merkezi Ağ Yöresi].

DKHC'nin nükleer silâh meselesinin alevlendiği ve altılı görüşmelerin başladığı 2003 senesi itibariyle bu görüşmelerin tarafları olan, Rusya, Japonya ve Güney Kore'ye, bu iddialarını kanıtlayarak hiçbir delil sunmadığı ÇHC Dışişleri Bakanı Vekili Zhou Wenzhong'un Nev York Taymıs [*New York Times*] gazetesi muhabirine 7 Haziran 2004 târihinde yaptığı,

“Şu ana kadar Birleşik devletler uranyum zenginleştirme programının varlığına iknâ edecek delil sunmamıştır. [İzlencenin] var olup olmadığını bilmiyoruz.”

açıklamasıyla iyice gün yüzüne çıkmıştır.⁵⁷⁹

Harrison ayrıca uranyumun düşük seviyede zenginleştirmenin NPT'ye göre serbest olduğunu, fakât DKHC'yle Kore Cumhuriyeti arasında 1991 senesinde yapılan antlaşmada uranyumun düşük ve yüksek seviyede zenginleştirilmesi arasında bir ayırım yapılmaksızın yasaklandığı; ve 1994 senesinde imzalanan Mutabakat Çerçevesi'nde sâdece plütonyumdan bahsedildiğini ve uranyumun zenginleştirilmesinin yasaklanmadığını; ve bu sebeple DKHC'nin uranyumu düşük seviyede zenginleştirmiş olsa dahi, 1994 antlaşmasının 1991 anlaşmasına atıfta bulunması sebebiyle, en azından hukuken 1994 tarihli Mutabakat Çerçevesi'nin çiğnenmiş sayılabileceğini ve ABD'nin de bu hususu kullandığını yazmaktadır. Harrison ayrıca, ABD'nin 2002 senesinin Aralık ayında Mutabakat Çerçevesi gereğince göndermesi gereken petrol sevkiyatını durdurana kadar DKHC'nin bu anlaşmanın hükümlerine riayet ettiğini de belirtmektedir.⁵⁸⁰

James Cotton yukarıda bahsi geçen, DKHC'yle Güney Kore arasında Kore Yarımadası'nın nükleer silâhlardan arındırılmasını da içeren antlaşmanın yürürlüğe girmesinin, iki Kore arasından imzâlanan başka anlaşma ve antlaşmaların yürürlüğe girmesine bağlı olduğunu; ve bu diğer antlaşmalar yürürlüğe girmediği ve iki Kore arasındaki dostluk anlaşmasının da yürürlüğe girmemiş olduğunu; bu sebeple DKHC'nin bu antlaşmaya atıfta bulunan Mutabakat Çerçevesi'ni ihlâl ederek, en

⁵⁷⁹ Harrison, a.m.

⁵⁸⁰ a.m.

azından hukuken de olsa diğer antlaşmaları hilâfına nükleer silâh ürettiğini veya bu amaçla uranyum zenginleştirdiğinin iddia edilemeyeceğini; fakât DKHC'yle ABD arasında yapılmış bir gizli anlaşma bulunabileceğini ve ABD'nin bu anlaşmaya dayanarak DKHC'yi suçlama ihtimâlinin bulunduğu görüşündedir. Cotton, ayrıca ABD'nin de söz verdiği reaktörlerin inşaatını söz verdiği târih olan 2003 senesine kadar bitirmemesi ve DKHC'de bir irtibat bürosu açmak vb. yükümlülüklerinden hiçbirini yerine getirmemiş ve ABD Başkanı George Bush'un 2002 senesinin Ocak ayında yaptığı Birliğin Durumu konuşmasında, DKHC'den şeytan ekseninin bir üyesi olarak tanımlamasının da, bazı yorumlara göre 1994 senesinde iki taraf arasında imzâlanan Mutabakat Çerçevesi'nin ruhuna aykırı olduğunu da ileri sürmektedir.⁵⁸¹ Mutabakat Çerçevesi'nin DKHC bakımından faydası ABD'yi görüşme yapmaya ve bu görüşmeyi bir anlaşmayla sonuçlandırmaya mecbûr etmesi; DKHC'ya on yıllık bir zaman kazandırması; ve DKHC'ya bir on yıllık zaman daha kazanabileceğini göstermesidir.⁵⁸² George Bush'un DKHC'yi şeytan ekseninin bir üyesi olarak gösterip haydut devlet olarak nitelemesi, DKHC önderliğine Clinton döneminde ABD'den aldıkları, ABD'nin kendilerine saldırmayacaklarına dair güvencelerin artık geçerli olmadığını düşündürmüştür.^{583 / 584}

⁵⁸¹ 5769 COTTON, James : "The Second North Korean Nuclear Crisis", **Australian Journal of International Affairs**, Vol. : 57, no. : 2, July 2003, , s. 12 [KOTTON, Ceymis, "İkinci Kuzey Kore Nükleer Silâh Bunalımı", **Avustralya Uluslararası İşler Dergisi**, cilt : 57, nu. : 2, Temmuz 2003].

⁵⁸² a.m., s. 16.

⁵⁸³ 5770 ZAKARIA, Fareed : "Sweet Peas for North Korea", **Newsweek**, 1/20/2003, Vol : 141, Issue :3 [ZEKERİYA, Ferit : "Kuzey Kore'ye Tatlı Armutlar", __, __, Cilt : 141, sayı : 3].

⁵⁸⁴ ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell [Kolin Pavıl] 26 Şubat 2003 târihinde ABD'nin Kuzey Kore'ye saldırmak niyetinin olmadığını açıklamıştır. (bkz. : 6078 yzr.a.y. "N. Korea warns of nuclear conflict", **CNN Website**, February 26, 2003, erişim : < <http://www.cnn.com/2003/WORLD/asiapcf/east/02/25/nkorea.missile/index.html> >, 27 Ocak 2007 [__, "Kuzey Kore Nükleer Silâh Savaşı Uyarısında Bulundu", **Kablolu Haber Şebekesi Ağ Yöresi**, 26 Şubat 2003]). Benzer şekilde, ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice 10 Ekim 2006 târihinde ABD'nin DKHC'ye saldırmaya veya bu ülkeyi işgâl etmeye niyeti olmadığı açıklamasını yapmıştır. (Bkz. : 6079 SHANKER, Thom and HOGE, Warren : "Rice Asserts U.S. Plans No Attack on North Korea", **The New York Times Website**, October 11, 2006, erişim : < <http://www.nytimes.com/2006/10/11/washington/11dipl.html?ex=1318219200&en=73a16b9401585ccc&ei=5090&> >, 27 Ocak 2007 [ŞANKER, Tom ve HOG, Vorrın : "Rays Birleşik Devletlerin Kuzey Kore'ye Herhangi Bir Saldırı Plânlamadığını Teyit Etti", **Nev York Taymıs Ağ Yöresi**, 11 Ekim 2006]).

ÇHC'nin sorunu diplomasi yoluyla çözülmesinde bu kadar ısrarcı olması için başka sebepler de bulunmaktaydı. Condoleezza Rice George Bush'un güvenlik danışmanı olduğu dönem içinde 2004 senesinin Ekim ayında, hükûmetin Irak'ta bulunduğunu iddia ettiği nükleer silâh ve diğer kitle imha silâhlarının bulunamaması üzerine hükûmetin bu yanlış değerlendirmesini şöyle savunmuştur :

“Bir siyâset yapan biri Saddam Hüseyin gibi bir tiranın yeteneklerini küçümseyerek kaybeden tarafta olmayı kaldıramaz.”⁵⁸⁵

1994 senesinde DKHC'de ortaya çıkan nükleer silâh bunalımı esnâsında ABD Savunma İstihbaratı Kurumu [*Defense Intelligence Agency*] Başkanı olan General James Clapper şu sözleri, diğer verilerle birlikte ele alındığında, ÇHC'nin dayanaklarını güçlendirmekle kalmayıp, bize de ABD'nin nasıl taktikler izlediğini açıkça göstermektedir.

“Kurumsal olarak karşı biri olarak bir bombaları olduğundan emin değildim. Hiçbir şekilde bir dumanı tüten silâh türünden bir kanıt bulamadık. Ancak, birçok olasılığı dikkâte alan ihtimâlleri hesaplıyorsunuz. Kuzey Kore gibi bir olayda en muhafazakâr yaklaşım tarzı olan en kötü durum senaryosunu uygulamamız gerekir.”⁵⁸⁶

“Bütün bu bilgilere rağmen DKHC'nin 9 Ekim 2006 târihinde yaptığı nükleer silâh denemeleri ABD'nin haklı olduğunu kanıtlıyor mu?” sorusuna hemen “Evet” cevabının verilebilmesi mümkün görünmektedir. ABD'nin bu tavrı DKHC'nin “ABD bize karşı düşmanca bir tutum için.” savını doğrulamaktadır. ABD bu tavrıyla, DKHC'yi nükleer silâh geliştirmeye teşvik etmiş ve hâttâ İsrail örneğinden anladığımız üzere, nükleer silâh geliştirme aşamasından çok daha önemli bir aşama olan nükleer silâh deneme aşamasına geçmeye mecbur bırakmıştır. ÇHC istihbaratının DKHC'de olup bitenlerden ve bu ülkenin nükleer silâh geliştirme

⁵⁸⁵ Harrison, a.m. Özgün metin : "a policymaker cannot afford to be wrong on the short side, underestimating the ability of a tyrant like Saddam Hussein."

⁵⁸⁶ a.y. Özgün metin : “personally as opposed to institutionally, I was skeptical that they ever had a bomb. We didn't have smoking gun evidence either way. But you build a case for a range of possibilities. In a case like North Korea, you have to apply the most conservative approach, the worst-case scenario.”

aşamasının neresinde olduğunu bilmemesinin ihtimâl dışı olduğunu da kabûl ettiğimizde, ÇHC'nin DKHC ve İran konusunda sorunun barışçıl yöntemlerle çözülmesi; ambargo vb. uygulamalara karşı çıkmasının temel sebeplerinin sâdece ekonomik kaygılar ve ilân ettiği dış siyâset ilkelerine sadakâtin teşkil etmediği anlaşılmaktadır.

ÇHC'nin yükselişinin ABD'de yarattığı rahatsızlıktan ve ÇHC'nin buna yanıtında kısaca bahsetmekte de fayda vardır. ÇHC, ABD'de iktidara gelen kadronun şâhin tavırlı bir kadro olduğunu bilmekle berâber, ÇHC'ye karşı açıkça bir tavrın “ÇHC tehdidinin önce özel, sonra yarı resmî ve bilimsel toplantılarda dile getirilmesinden sonra, 2002 senesinde basına sızan nükleer silâh yapılanması raporunda açıkça dile getirilmesinden duyduğu büyük rahatsızlıkla berâber, kaçınma işbirliği ve stratejik karşılık olmak üzere birbirini tâkip eden üç politika izlemiştir. ÇHC ilk aşamada ABD'nin önleyici vuruş, haydut devletlere askerî müdâhale vb. stratejilerinin ÇHC'nin çıkarlarıyla açıkça çeliştiğini görmüş, fakât bu heveslerin zaman için tükeneceği umuduyla, yeni iktidara gelen George Bush yönetimiyle çatışmaktan kaçınmıştır. 11 Eylül 2001 saldırısıyla birlikte ÇHC, ABD'nin öfkesinden kendi çıkarları doğrultusunda kendi içindeki ayrılıkçı hareketleri (bilhassa Doğu Türkistan bölgesindekileri bastırabilmek için faydalanacağını düşünerek ABD'yle neredeyse tam bir işbirliğine girişmiştir. Ancak, yakın olarak yorumlanabilecek işbirliğine rağmen ÇHC, Rusya ve Fransa'yla birlikte ABD'nin Irak'a saldırmasına ve bu ülkeyi işgâl etmesine karşı çıkmıştır. Ancak, ABD'nin Asya'ya yönelmesi ve sorunları çözmek için güç kullanmayı ön plâna çıkaran bir tek yancı politika izlemeye başlaması üzerine ÇHC, bu gelişmeyi önlemek için, farklı devletleri bir araya getirebilecek oluşumlar meydana getirme stratejisi izlemeye başlamıştır. Târihsel bakımdan büyük bir gerçekçi devlet olan ÇHC, geçmişte her büyük devletin yaptığı gibi, gerektiğinde tek yanlı stratejiler uygulamıştır. Bu yeni çok taraflılık politikası ÇHC için de târihinde bir ilk olmuştur.⁵⁸⁷

⁵⁸⁷ 5757 NESS, Peter Van : “China's Response to Bush Doctrine“, **World Policy Journal**, Winter 2004, s. 40 - 41 [__ : “Çin'in Buş Öğretinse Cevabı“, **Dünya Politikası Dergisi**, Kış 2004].

Akla ÇHC'nin DKHC'ye nükleer silâh yapması için yardım edip etmediği sorusu gelmektedir. Weixing bu yönde hiçbir kanıt bulunmadığını söylemektedir. ÇHC'nin DKHC'ye yaptığı tek yardım 1964 senesinde bu ülkedeki uranyum madeni yataklarının tespit edilmesi için ülke çapında yaptığı maden arama çalışmasıdır. Bu çalışma neticesinde ticârî nitelikte çok zengin uranyum yatakları bulunmuştur.⁵⁸⁸

Uluslararası Bunalım Grubunun hazırladığı bir çalışmaya göre, ÇHC'nin DKHC üzerindeki etkisi kendinin açıkladığından fazla, uluslararası toplumun sandığından azdır. ÇHC'nin DKHC'yle ilgili kısıtları şunlardır :⁵⁸⁹

- Kore Yarımadası'ndaki herhangi bir sorunun bilhassa DKHC'deki bir düzen değişikliğinin yaratacağı ekonomik, toplumsal ve siyâsal sonuçlarından kaçınmak.
- Birleşik Kore'nin ABD'nin etki siyada tahakkümü altına girmesini engellemek.
- Ekonomik bakımdan zayıf olan üç kuzey doğu bölgesini bu bölgelerin kalkınma plânına DKHC'yi dâhil ederek kalkındırmak.
- İkili ilişkilerin akçal yükünü yardım yerine ticâreti koyarak azaltmak.
- Yarımadanın nükleer silâhlardan arındırılması sürecine katılarak içeride, dışarıda ve ABD'nin nezninde itibar kazanmak.

⁵⁸⁸ BERMUDE, Joseph S., "North Korea's Nuclear Programme" **Jane's Intelligence Review**, September 1991, s. 404-411 [BERMUDE, Cosef S. : "Kuzey Kore'nin Nükleer Silâh İzlenesi", **Ceyn İstihbarata Bakış**, Eylül 1991, s. 404-411]'e dayanarak 5783 HU, Weixing : "Beijing Defense Strategy and the Korean Peninsula", **Journal of Northeast Asian Studies**; Fall 95, Vol. 14 Issue 3 [HU, Veixing : "Pekin'in Savunma Stratejisi ve Kore Yarımadası", **Kuzeydoğu Asya Çalışmaları Dergisi**, Sonbahar 95, cilt : 14, sayı : 3].

⁵⁸⁹ 5882 yzr.a.y. : "China and Korea : Comrades Forever?", **Asia Report**, International Crisis Group, no. : 112, February 1, 2006, s. i, erişim : Nautilus Institute Website < <http://www.nautilus.org/fora/security/0610.pdf> > ["Çin ve Kore : Daima Yoldaşlar mı ? ", **Asya Raporu**, Uluslararası Bunalım Grubu, nu. : 112, 1 Şubat 2006, erişim : Natilüs Enstitüsü Ağ Yöresi].

- DKHC sorununu Tayvan meselesinde ABD'ye karşı koz olarak kullanmak.
- DKHC sorununun Japonya ve Tayvan'ın nükleer silâh edinmesine yol açmasını engellemek.

Adrew Scobell'de, ilki 2003 senesinin Nisan ayında yapılan üçlü görüşmeler; ikincisi ve üçüncüsü sırasıyla 2003 senesinin Ağustos ve 2004 senesinin Şubat aylarında yapılan altılı görüşmeler olmak üzere ABD'yle DKHC'yi aynı masaya oturtmayı beceren ÇHC'nin DKHC'nin üzerinde uygulayabileceği baskının son raddesine geldiğini ve şu sebeplerle artık ÇHC'den pek fazla bir şey beklenemeyeceği fikrindedir :

- ÇHC'den çok fazla umutvar olmamak;
- ÇHC'nin ulusal çıkarlarını korumadaki kararlılığını küçümsenmemesi;
- ÇHC'nin taraf seçmeye zorlanmaması,
- DKHC'den fazla bir hareket beklenmemesi;
- ÇHC'nin DKHC'yi nükleer silâh sâhibi olmaktan vazgeçireceğine güvenmemek gerekir.⁵⁹⁰

Scobell ayrıca, ÇHC 2001 senesinde Şangay İşbirliği Örgütü'nün bir araya getirdiğinden beri ilk kez kendi isteğiyle böylesine riskli bir girişimde bulunduğuna işâret etmektedir. Aslında, ŞİÖ üyelerinin arasında bir düşmanlık bulunmaması ve böyle bir örgütü kurmakta gösterdikleri istek iki tarafın yıllara dayanan düşmanlığının ve son olaydaki menfaat çatışmaları dikkâte alındığında, son teşebbüsün ÇHC'nin cesaret ettiği büyük bir girişim olarak görülmelidir. Ancak, bu görüşmelerin sonuçsuz

⁵⁹⁰ 5788 SCOBELL, Andrew : "China and North Korea : From Comrades in Arms to Allies at Arm's Length", **Strategic Studies Institute of the U.S. Army War College Website**, March 2004, s. vi, erişim : < <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/pub373.pdf> >, 12 Ocak 2007 [SKOBEL, Endru : "Çin ve Kore : Kolkola Yoldaşıktan Kol Mesâfeli Müttfikliğe", **Amerikan Kara Harp Okulu Stratejik Çalışmalar Enstitüsü Ağ Yöresi**, Mart 2004]. İngilizce'de "comrades in arms" ifâdesi "silâh arkadaşlığı" ve "arm" kelimesi de "silâh " ve "kol " anlamına geldiğinden, makâlenin başlığında, "Silâhlı Yoldaşıktan (araya nükleer silâhların girmesiyle soğuyan fakât bozulmayan / bir silâh mesafesinde ya da silâhli desteğin söz konusu olmadığı) Yakın Müttfiklik " anlamına da gelen bir kinâyeye mevcuttur.

kalması hâlinde dahi, Scobell'e göre, ÇHC'nin hanesine itibar ve takdir kazanmaktan başka bir şey yazılmayacaktır.⁵⁹¹

Scobell, ÇHC'nin 1994 senesinde göstermediği bu istekliliği 2003 senesinde göstermesinin sebeplerini de şöylece sıralamaktadır :

- ABD'nin Irak'a saldırısı sebebiyle ABD'nin DKHC'ye karşı da benzer bir tutum içine girmesi ihtimâlden duyulan kaygı sebebiyle ABD'nin bahanelerinin elinden alınması isteği;
- Nükleer silâhlara sâhip bir DKHC'nin yaratabileceği tehlikeler :
- ABD'nin askerî müdâhalesini dâvet edebilir ve rejimin yıkılması sonucunda bilinen tehlikeler ortaya çıkabilir;
- Kore Cumhuriyeti, Tayvan ve Japonya'nın nükleer silâh sâhibi olmasına yol açabilir;
- ABD'nin kurmaya füze kalkanının niteliğini geliştirilmesine ve kurulma süresinin kısaltılmasına yol açabilir.
- Kore Yarımadası'nda uzun süren bir bunalımın yetimine zarar vermesine yol açabilir.

Scobell, ayrıca ÇHC'nin mevcut durumu muhafaza etmek istemesinin sebeplerinden birinin, DKHC'nin Pekin'in sözünü tam olarak dinlememesi olduğunu söylemektedir. Bu durumda ÇHC, DKHC'ye ne çok sert ne de çok yumuşak davranmaktadır.⁵⁹²

⁵⁹¹ a.m., s. 11-12.

⁵⁹² a.m., s. 16 ve 22-23.

1990'ların ortalarında DKHC'ye tehlikeli sularda gezinmesi hâlinde 1961 târihli antlaşmanın gereği olan yardım ve desteği sağlamayacağını açıkça ifâde eden; dönemin başbakanının 1997 senesinde basın mensuplarıyla yaptığı bir sohbet esnâsında,

“Kuzey Kore ÇHC'nin ne müttefikidir ne de düşmanı, sâdece bir komşusudur.”

dediği⁵⁹³ ÇHC'nin, ABD'nin Irak'daki saldırısının tamamladığını açıkladıktan sonra dikkâtini, Irak'ın fiilen parçalanmasına ve kaynaklarının paylaşılmasına çevirmesi üzerine, askerî müdâhale ihtimalinden duyduğu rahatsızlık azalmış ve DKHC'yi desteklemeye devam etmiştir.⁵⁹⁴

Scobell, ÇHC'nin 2003 senesinde ABD ve DKHC arasında görüşmelerin başlaması ve bu görüşmeleri başlatmak için gösterdiği aşırı isteklilik için iki sebep daha göstermektedir. Bunlardan birincisi, ÇHC'de 2002 senesinin Kasım ayında yapılan 16. ÇKP Kurultayı'yla başlayan ve 2003 senesinin Mart ayında toplanan Ulusal Halk Kurultayı'yla devam eden lider değişimi olduğu kanısındadır. Scobell'e göre, yönetime aşamalı olarak geçecek Hu Jintao ve ekibi henüz denenmemiştir ve Hu Jintao tam bu değişim sürecinde, ABD'nin DKHC'ye bir askerî müdâhalede bulunmasından çekinmişti. Bu sebeple, Hu Jintao'nun böyle bir ihtimâli ortadan kaldırması gerekmektedir. Ayrıca, 2003 senesinde ÇHC'de ortaya çıkan SARS* hastalığı da ÇHC önderlerini çok uğraştırmış ve netâmeli meselelerle ilgilenmekten alıkoymuştur.⁵⁹⁵ İkincisi, ÇHC'nin DKHC'nin esneklik göstermeyeceğini bilmesi sebebiyle ABD'nin üzerindeki baskısını arttırmasıdır. ÇHC'nin sorunda ABD'yi

⁵⁹³ a.m., s. 19-20 ve 25.

⁵⁹⁴ a.m., s. 17. Skobel burada “yeniden yapılandırma” ifâdesini kullanmıştır.

* İveğen ve Şiddetli Solumum Yetmezliği Hastalığı [*Severe Acute Respiration Syndrome(SARS)*]

⁵⁹⁵ a.m., s. 21.

suçlayıcı bir dil kullanmasının sebebi budur. ÇHC Dışışleri Bakan Yardımcısı Van Yi 6 Eylül 2003 târihinde şu sözleri söylemiştir :

“Amerika’nın DKHC’ye yönelik siyâseti : Karşı kaşıya olduğumuz sorun budur.”⁵⁹⁶

Scobell’e göre, ÇHC hem ABD’yi hem DKHC’yi suçlamakla tarafsız davranmaya çalıştığını göstermek istemekle berâber suçun aslan payını ABD’nin üzerine yıkmaktadır. ÇHC’nin asıl amacı DKHC’nin nükleer silâh sâhibi olmasını engellemek değil, bu ülkedeki düzeni ayakta tutmaktır.⁵⁹⁷

Scobell, 2003 senesinin Şubat ayının sonlarında ÇHC’nin DKHC’ye petrol sekiyatını üç günlüğüne kesmesinin ÇHC’nin açıkladığı üzere teknik aksaklıklar sebebiyle meydana geldiğini düşünmekle beraber, ÇHC’nin bunun ABD ve DKHC tarafından kasten yapıldığının düşünülmesini, böylece DKHC’nin Şubat ayları ortasındaki bir görüşmede DKHC Dışışleri Bakanı Paek Nam Sun’a yaptığı ülkesinin davranışlarını düzeltmesi hususunda Dışışleri Bakan Yardımcısı Wang Yi vasıtasıyla uyarısını fiilen tekrarladığını zannetmesini; hem de ABD’nin kendi uyarılarının ÇHC tarafından kaale alındığını düşünmesini istemiştir. Bundan iki ay sonra DKHC, ABD’yle görüşmelere başlamıştır.⁵⁹⁸

Scobell ayrıca, Onuncu Ulusal Halk Kurultayı öncesinde petrol sekiyatının durdurulması hususunda ortak bir karar alınmasının zorluğunu da sekiyatın durdurulmasının teknik aksaklıklar sebebiyle olduğunu kanıtladığı; sınırda ordunun hareketlenmesi, Myanmar ve Burma sınırında da benzer hareketliliğin aynı târihlerde yaşanması sebebiyle, bir iç ve sınır boyu asayiş harekâtı olarak değerlendirilmesi

⁵⁹⁶ “China faults U.S. on nuclear negotiations: Washington is called a hindrance in talks with North Korea“, **International Herald Tribune**, September 6,2003 [“Çin Nükleer Silâh Görüşmelerinde Birleşik Devletleri Suçluyor : Vaşington Kuzey Kore’yle Görüşmelerin Önündeki Bir Engel Olarak Tanımlanıyor“, __, 6 Eylül 2003]’den aktaran : Scobell, a.m., s. 25.

⁵⁹⁷ a.m., s. 38 ve 39.

⁵⁹⁸ a.m., s. 23.

gerektiği fikrindedir.⁵⁹⁹ Bin ise, bu harekâtın bir iç veya sınır boyu asayiş harekâtı olmayıp, ABD'nin Carl Vinson uçak gemisini bölgeye göndermesi benzeri askerî hareketlilik üzerine DKHC'yi sıkıştırma için yapılmış bir harekât olduğunu; harekâtın her zaman yapıldığı dönemden farklı bir dönemde yapıldığını da belirterek iddia etmektedir.⁶⁰⁰

DKHC'nin söz konusu nükleer silâh bunalımını ikinci Irak olmamak için ABD'den güvenlik güvenceleri koparmak maksadıyla çıkardığını ileri süren çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalardan birine imzâ atmış Lim, ABD'nin bu talebe yarım ağızla cevap verdiğini, ancak, yine de Irak "meselesini" hâllenede kadar, DKHC'ye ambargo uygulayarak ve bu ülkeden gelen ve bu ülkeye giden yükü muayene ederek ve gerektiğinde el koyarak havuç ve sopa stratejisiyle cevap verdiğini ileri sürmektedir. ÇHC'nin asıl hedefi iki Kore'nin birleşmesi sürecine hâkim olmaktır. Ayrıca, artık Güney Kore ABD'den çok ÇHC'yi koruyucusu olarak görmektedir. Güney Kore Başbakanı Roh Moo-hyun seçim kampanyası esnâsında ABD'yle DKHC arasında vukuu bulabilecek bir savaşta tarafsız kalacağını söylemiştir.⁶⁰¹

Lim'e göre ayrıca, iki Almanya'nın birleşmesinin Batı Almanya'ya maliyetini gören Kore Cumhuriyeti DKHC'nin zayıflamasını istememektedir. Ayrıca, iki Kore'nin halkı da Japonya'yı, yarımadayı 1910'la 1945 yılları arasında işgâl döneminde çok sert yöntemler uyguladığı için, istememekte ve DKHC'nin nükleer

⁵⁹⁹ a.m., s. 24.

⁶⁰⁰ 5821 BIN, Yu : "China Maneuvers to Bring a Soft-landing to the Korean Crisis", **Yale Global Onlme**, 11 February, 2003, s. 1, erişim : < <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=952> > ve devamı < <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=952&page=2> >, 31 Ocak 2007 [___ : "Çin Kore Bunalımında Yumuşak İniş için Manevra Yapıyor", **Yale Küresel Ağ Yöresi Dergisi**, 11 Şubat 2003].

⁶⁰¹ 5886 LIM, Robyn : "Korea in the Vortex", **China Brief**, Volume : III, issue : 1, January 14, 2003, s. 5, erişim : Jamestown Foundation Website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cwe_003_001_001.pdf >, 14 Ocak 2007 [LİM, Robin : "Girdaptaki Kore", **Çin Özeti**, cilt : III, sayı : 1, 14 Ocak 2003, erişim : Ceymistovn Vakfı Ağ Yöresi].

silâhlarını, birleşme olursa, miras almak istemektedir.⁶⁰² Bu bunalımda Japonya'nın ABD'ye yaklaşırken Kore Cumhuriyeti'nin de ÇHC'ye yaklaşmakta olduğu; ancak, ÇHC'nin henüz ne yapacağına karar vermemiş olduğu da, Lim'in söz konusu bunalımda ÇHC'nin siyâsetine ilişkin olarak öne sürdüğü diğer hususlardır.⁶⁰³

Nalapat ise, traktör bir tarafa, yüksek devirli torna bile tasarlayıp imâl edemeyen Pâkistan'ın ve bisikletten başka bir şey üretemeyen DKHC'nin nükleer silâh üretecek ve bunları uzun mesâfeye atacak füzeleri yapabilmelerinin pek de mantıklı olmadığını söylemektedir. Nalapat, bu sebeple, nükleer silâhların bu ülkelere ÇHC tarafından verildiği fikrindedir. Zira, Pâkistan Hindistan'ı ve DKHC Japonya'yı tehdit etmek sûretiyle ÇHC'nin târihsel rakibi olan bu ülkelerin ÇHC'ye yönelik olarak sarf edecekleri enerjiyi azaltmaktadır.⁶⁰⁴ Ancak, bu durum aynı zamanda ABD'nin, Japonya'nın ve Kore Cumhuriyeti'nin de elini kolunu bağlamakta ve üçünü de sorunun çözülmesi için ÇHC'nin yardımına muhtaç kılmaktadır.⁶⁰⁵ Nalapat ilginç bir soru sormaktadır : Klâsik caydırıcılık kavramı nükleer silâha sâhip bir devleti aynı nitelikteki bir başka devlete, göreceği karşılık sebebiyle, ilk nükleer silâh saldırısını yapmaktan alıkoyar ve Soğuk Savaş döneminde ABD'yle SSCB arasında işlemiştir. Ancak, nükleer silâha sâhip bir devlet başka bir devlete bu silâhları gizlice temin eder ve o devlete kendisine rakip bir nükleer silâha sâhip devlete saldırtırsa, ne olur? Saldırgan devlet büyük zarar görse dahi silâhları temin eden devlet hem stratejik amaçlarına ulaşmış olabilir hem de cezasız kalabilir. Nalapat, ÇHC'nin böyle bir yol izlediğini kanısında olmakla birlikte, bu stratejinin de bazı kısıtlarının bulunduğunu söylemektedir. Nalapat'a göre, nasıl ki 1980'li yıllarda SSCB'ye karşı savaşmaları için ABD tarafından eğitilen ve silâhlandırılanlar daha sonra ABD'ye; ve benzer

⁶⁰² a.m., s. 6.

⁶⁰³ a.m., s. 7.

⁶⁰⁴ 5887 NALAPAT, M.D. : "North Korea : "A 'proxy' Nuclear State", **China Brief**, volume : III, issue : 6, March 25, 2003, s. 5, erişim : Jamestown Foundation Website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cwe_003_006_001.pdf >, 29 Ocak 2007 [], "Kuzey Kore : Bir 'vekil ' Nükleer Silâh Devleti ", **Çin Özeti**, cilt : III, sayı : 6, 25 Mart 2003, erişim : Ceymistovn Vakfı Ağ Yöresi [].

⁶⁰⁵ a.m., s. 5-6.

amaçla Çin tarafından silâhlandırılan Vietnamlılar, Vietnam birleştikten sonra eski yardımcısı ÇHC'ye 1970 senesinde saldırmışsa, bu iki ülkenin de gelecekte ÇHC'ye saldırabilme ihtimâli mevcuttur. Eğer ABD bu politikası sebebiyle ÇHC'yi cezalandırmazsa Rusya'da bir gün aynı yolu izleyebilecektir.⁶⁰⁶

Willy Lam, ÇHC'nin DKHC'nin nükleer silâh ve uranyum zenginleştirme ve plütonyum elde etme programlarından, bu tesislerin yer altında ve kalabalık bölgelerin uzağında bulunması; ve Kim Sung İl'in, ÇHC'den taleplerinin bâzılarının karşılık görmemesi üzerine, evvelki yıllarda hükûmet ve parti kademelerinden ÇHC yanlılarını uzaklaştırmış olması sebebiyle haber almakta zorlandığını ileri sürmektedir.⁶⁰⁷

Lam ayrıca, ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney'in 13-15 Nisan 2004 târihinde Pekin'e yaptığı ziyâret esnâsında ABD dışişleri Bakan Yardımcısı James Kelly Tayvan'ın tek taraflı bağımsızlığını ilân etmesinin ÇHC'nin askerî harekâtına yol açabileceğini ve ABD'nin Tayvan'ın böyle bir tek taraflı karar sebebiyle saldırıya mâruz kalması hâlinde Tayvan'a yardım edemeyeceğini söylediğini bildirmektedir.⁶⁰⁸ Bu açıklama, ABD'nin Tayvan meselesini DKHC sorununu alevlendiği bir dönemde Çin'e karşı bir baskı kozu olarak kullanmaktan vazgeçip geçmediği; ÇHC'nin bu durumdan yararlanıp Tayvan üzerindeki baskısını arttırıp arttırmayacağı; ABD'nin DKHC sorununun çözülmesinde ÇHC'nin yardımına bu kadar muhtaç olup olmadığı; veya ABD'nin Tayvan'ı durumdan yararlanıp böyle bir teşebbüste bulunmaktan alıkoymayı mı çalıştığı sorularını akıllara getirmektedir.

⁶⁰⁶ a.m., s. 6-7.

⁶⁰⁷ 5888 LAM, Willy : "Kim Jong-Il's Visit to Beijing: What Does it Mean for the West?“, **China Brief**, volume : 4, issue : 9, April 29, 2004, s. 2, erişim : Jamestown Foundation Website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cb_004_009.pdf >, 30 Ocak 2007 [LAM, Vili : "Kim Yong İl'in Pekin Ziyâreti Batı için Ne Anlama Taşıyor?“, **Çin Özeti**, cilt : 4, sayı : 29, erişim : Ceymistovn Vakfı Ağ Yöresi].

⁶⁰⁸ a.m., s. 3-4.

Lam'a göre Cheney'in ve Kim Jong İl'in Pekin ziyaretlerinin sırasıyla 13-15 Nisan 2004 ve 19-21 Nisan 2004 tarihlerinde gerçekleşmiş olması da çok mânîdardır. ÇHC bu iki ziyâreti birbirine bu kadar yakın plânlayarak DKHC üzerindeki güçlerini ABD'ye göstermek sûretiyle ABD'nin Tayvan'a yönelik tutumunu ve bu ülkeye yaptığı silâh satışlarını azaltmasını istemiştir.⁶⁰⁹

Lam kaleme aldığı başka çalışmalarda ABD'yle DKHC arasındaki nükleer silâh bunalımı üzerinden ÇHC'yle ABD arasında yaşanan mücâdelenin başka yönlerine de dikkâte çekmektedir. ÇHC'nin iç değerlendirmelerinde ABD'yi 11 Eylül olayları sonrasında yapılan işbirliğine rağmen güvenilmez olarak nitelendirilmesi ve bu değerlendirmenin sızdırılmasının ABD'yi baskı altına alma çabalarının devam ettiğini göstermektedir.⁶¹⁰ ÇHC ABD'nin askerî gücünü Avrupa'dan Asya'ya kaydırıldığını ve bölgedeki askerî tatbikatlarını arttırdığını düşünmektedir.⁶¹¹ ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice ÇHC'yi ABD'nin kendisine karşı bir çevreleme stratejisi uygulaması için bir sebep olmadığına ikna etmeye çalışırken, ÇHC'nin son altılı görüşmelerde ABD heyetiyle yakın bir işbirliği yapmamasından şikâyetçi olduğunu; ve ÇHC'den yeni Bağdat yönetimini istikrarı için Ortadoğu'da ve Müslüman ülkeler üzerindeki etkisini kullanmasını istediğini söylemektedir. İki taraf arasında Çin'in çevrelenmesi ve ABD'nin Tayvan'a desteği sebebiyle sert görüşmeler olmuştur.⁶¹²

⁶⁰⁹ a.m., s. 3.

⁶¹⁰ 5889 LAM, Willy : "The End Of The Sino-American Honeymoon?", **China Brief**, volume : IV, issue : 13, June 24, 2004, s. 3, erişim : Jamestown Foundation Website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cb_004_013.pdf >, 30 Ocak 2007 [LAM, Vili : "Çin'le Amerika'nın Balayının Sonu mu?", **Çin Özeti**, cilt : IV, sayı : 13, Haziran 2004, erişim : Ceymistovn Vafı Ağ Yöresi].

⁶¹¹ 5990 LAM, Willy : "Beijing's Reaction to East Asia's Changing Alliances", **China Brief**, volume : IV, issue : 15, July 22, 2004, s. 1-2, erişim : Jamestown Foundation Website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cb_004_015.pdf >, 30 Ocak 2007 [LAM, Vili : "Doğu Asya'nın Değişen Müttefiklik İlişkilerine Pekin'in Tepkisi", **Çin Özeti**, cilt : IV, sayı : 15, 22 Temmuz 2004, erişim : Ceymistown Vakfı Ağ Yöresi].

⁶¹² a.m., s. 3.

Bazı ÇHC yöneticileri ABD'nin ÇHC'yi DKHC sorunun çözülmesinde piyon olarak kullanmak istediğini düşünürken⁶¹³ ÇHC'nin söz konusu sorunu zamana yayarak ABD'nin İran'a saldırırken iki defa düşünmeye zorlamak istediğinin ileri sürülmektedir.⁶¹⁴ Zirâ, ÇHC'nin İran'la çok sayıda enerji anlaşması vardır ve Irak'ta durumun 2007 senesinin başında istikrara kavuşacağını düşünen ÇHC ABD'nin bu târihten sonra İran'a saldıracağını düşünmektedir.

Ci altılı görüşmelerin başarıya ulaşamamasının sebepleri olarak : DKHC'nin nükleer silâhları ABD'ye karşı bir koz olarak elinde tutmak istemesi; ÇHC için savaştan kaçınmanın, DKHC'de düzen değişikliğinden çok daha fazla önem arz etmesi; ÇHC'nin sorunun barışçıl yolla çözülmesi teklifinin, ABD'nin DKHC'ye yazılı güvenlik güvenceleri vermesini ve sorunun DKHC'nin istediği gibi zamana yayılmasını ve aşamalı ve paralel görüşmelerle ve pazarlık edilerek çözülmesini gerektirmesi; ve bunun da ABD'nin ve DKHC'ye güvenlik güvenceleri vermesini ve DKHC'ye nükleer silâh programından vazgeçtiği için tazminat ödemesi taleplerinin gündeme gelmesine yol açması olarak saymaktadır.⁶¹⁵ Irak'ta batağa saplanmış ABD'nin söz konusu sorunun zamana yayılmasının, bu sorun için yeni bir strateji geliştirmesi için zamana ihtiyacı olduğundan, faydasına olabileceğinden, bu konuda ÇHC'yle çıkarları çakışmış olabilir. Yine Ci'ye göre, Mutabakat Çerçevesi'nin yürümediğini gören ABD'nin ne tazminat ödemeye ne de güvenlik güvenceleri vermeye niyeti vardır. ABD tazminat yerine, şartlarını kabûl eden Libya'nın uluslararası topluma geri dönmesine müsaade ettiği Libya modelini uygulamak

⁶¹³ 5991 LAM, Willy : "U.S.-Japan Security Declaration Causes China To Reconsider Stance On North Korea", **China Brief**, vol. : 5, issue : 5, March 1, 2005, s. 1-2, erişim : Jamestown Foundation Website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cb_005_005.pdf >, 31 Ocak 2007 [LAM, Vili : "Birleşik Devletler'le Japonya Arasında Güvenlik Bildirgesi Çin'in Kuzey Kore'yle İlgili Duruşunu Gözden Geçirmesine Sebep Oluyor", **Çin Özeti**, cilt : 5, sayı : 5, erişim : Ceymistovn Ağ Yöresi].

⁶¹⁴ a.m., s. 3.

⁶¹⁵ 5992 JI, You : "Why Are The Six-Party Talks Failing? A Chinese Perspective", **China Brief**, vol. : 5, issue : 9, April 26, 2005, s. 8, erişim : Jamestown Foundation Website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cb_005_009.pdf >, 30 Ocak 2007 [Cİ, Yu : "Altılı Görüşmeler Neden Başarısız ? Bir Çin Görüşü ", **Çin Özeti**, cilt : 5, sayı : 9, 9 Nisan 2005, erişim : Ceymistovn Vakfı Ağ Yöresi].

istemektedir. Ancak, Çinli çözümleneciler DKHC için düzenini muhafaza etmesinin uluslararası topluma dönmekten çok daha önemli olması ve Libya modeli uygulansa dahi, DKHC'nin geçiş sürecini atlattırarak petrol vb. bir kaynağa sâhip olmaması sebebiyle dış yardıma bağlı olması Libya modelinin uygulanması esnâsında doğacak sorunların ekonomik mâliyetini Çin için arttıracacağı görüşündedir.⁶¹⁶ Ayrıca, Tayvan meselesi var oldukça Çin için başka hiçbir ülke DKHC kadar değerli olamaz. Bu sebeple ÇHC'nin DKHC üzerinde ne kadar baskı uygulayacağı ABD'den alacağı tâvize bağlıdır.⁶¹⁷

Lam'a göre, DKHC'nin 14 Temmuz 2006'da yaptığı füze denemeleri üzerine BM Güvenlik Kurulu'nun 15 Temmuz 2006 târih ve 1695 sayılı kararı için, ki bu karar hiçbir yaptırımı içermeyip sâdece DKHC'nin kınanmasını öngörmektedir, ÇHC durumunu düzeltmek için evet oyu kullanmıştır. ÇHC DKHC üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu iddia etse de, 2003 senesinde bu ülkeye petrol sevkiyatını üç günlüğüne durdurmasından sonra, DKHC göstermelik de olsa bazı tâvizler vermiş ve altılı görüşmelere katılmaya razı olmuştur. ÇHC'nin bu dürüst olmayan tutumu, altılı görüşmeler sürecinde esas sorun hâlini almıştır. Hu'nun iktidara gelmesinden önce bozuk olan ÇHC'yle DKHC ilişkilerin Hu'nun iktidara gelmesinden sonra hızla düzeldiğini söyleyen Lam, bu değişimin sebebinin gelecek yıl yapılacak On Yedinci ÇKP Kurultayı öncesinde DKHC'yle sıcak ilişkiler sürdürülmesi taraftarı olan ordu komutanlarının desteğini, bir oğlunu ölüme gönderecek kadar DKHC'yı önemli bulan Mao Zedung'un bu ilkesini yaşattığını göstererek kazanılmak istenmesi olduğu fikrindedir.⁶¹⁸ Yuan ise, DKHC'nin nükleer silâh denemeleriyle sınırı aştığını düşünerek 1718 sayılı BM Güvenlik Kurulu kararı için olumlu oy kullandığı

⁶¹⁶ a.m., s. 8-9.

⁶¹⁷ a.m., s. 9.

⁶¹⁸ 5893 LAM, Willy : "Hu's Mishandling Of The North Korean Crisis", **China Brief**, vol. : 6, issue : 15, July 19, 2006, s. 7, erişim : Jamestown Foundation Website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cb_006_015.pdf >, 30 Ocak 2007 [LAM, Vili : "Hu'nun Kore Bunalımını Yanlış Yönetmesi", **Çin Özeti**, cilt : 6, sayı : 15, 19 Temmuz 2006, erişim : Ceymistovn Vakfı Ağ Yöresi].

kanâatindedir.⁶¹⁹ ÇHC'nin BM Güvenlik Kurlunun söz konusu, DKHC'ye ambargo uygulanmasını da içeren kararına olumlu oy vererek DKHC'yi sıkıştırmak bakımından ABD'nin müttefiki Kore Cumhuriyeti'nden bile daha istekli görüldüğü fikrinde olanlar da vardır.⁶²⁰ Shirk'e göre, bu karar uyarınca ÇHC sâdece DKHC'nin bilhassa açık denizde seyreden gemilerinin yanı sıra kara taşıtlarını denetleyecektir, ki denizde denetleme ABD'yi dahi zorlayan bir husustur.⁶²¹ Shirk, bâzı Çin bankalarının DKHC'yle işlemleri durdurmasının BM Güvenlik Kurulu Kararı'nın talep ettiğinden de fazla bir eylem olduğu ve DKHC'nin BM Güvenlik Kurulu'nun söz konusu kararına uymaması hâlinde, ÇHC'nin petrol kozunu kullanabileceği görüşündedir. Yine Shirk'e göre ÇHC basını da DKHC'yi eleştirmek hususunda serbest bırakmıştır.⁶²² ÇHC'nin bu şekilde tavır değiştirmesinin sebebi olarak, DKHC'nin nükleer silâh denemelerini ÇKP'nin çok önemli yıllık toplantısını yaptığı bir döneme; Japonya Başbakanı'nın ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao'yu ziyâretinin ertesi gününe ve bir hafta süren ulusal bayramının hemen ertesine denk gelen bir târihte yapmış olmasının ÇHC'nin bu tavrın suratına indirilmiş bir şamar olarak görmesi olduğu fikrindedir Shirk.⁶²³ Shirk ayrıca, ÇHC'nin ortak düşmanın birbirinden nefret eden ülkeleri dahi bir araya getirebileceği gerçeğinden hareketle, DKHC nükleer silâh sorununu Japonya'yla bir birliktelik kurmak için kullanmakta olduğunu ileri sürmektedir.⁶²⁴ Biz bu amacın ABD'yle ilişkileri düzeltmek amacının önüne dahi geçmiş olabileceği ihtimâlinin bulunabileceğini hatırlatıyoruz. ÇHC'yle

⁶¹⁹ 5818 YUAN, Jing-dong : "China's new North Korea diplomacy", **Asia Times**, November 14, 2006, erişim : Asia Times Website < <http://www.atimes.com/atimes/China/HK14Ad02.html> >, 31 Ocak 2007 [YUAN, Cing-dong : "Çin'in yeni Kuzey Kore diplomasisi", **Asya Taymıs**, 14 Kasım 2006, erişim : Asya Taymıs Ağ Yöresi].

⁶²⁰ 5820 SHIRK, Susan L. : "China Gets Tough With North Korea", **Yale Global Online**, 26 Otober 2006, erişim : < <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=8341> >, 31 Ocak 2007 [ŞÖRK, Suzın L. : "Çin Kuzey Kore'ye Karşı Sertleşiyor", **Yale Küresel Ağ Yöresi**, 26 Ekim 2006].

⁶²¹ a.m.

⁶²² a.m.

⁶²³ a.m.

⁶²⁴ a.m.

Japonya arasında bilhassa Japonya Başbakanı Kouzimi'nin, içlerinde on dördünün savaş suçlusunu olarak mahkûm edildiği Japonların gömülü olduğu Yasukuni Mezarlığı'nı ısrarla ziyâret etmesi üzerine ÇHC'de tepki doğmuştur. Ancak, bu olayların öncesinde ÇHC Devlet Başkanı Jiang Zemin'in Japonya'yı ziyâreti esnâsında da sürekli bu olaya değinmesi yatmaktadır. Ayrıca, iki ülke arasında, muhtemelen zengin petrol kaynaklarına sâhip Doğu Çin Denizi'yle ilgili anlaşmazlıklar da bulunmaktadır. Bu gerilimli ortamda ne Hu ne Kouzimi, DKHC'nin eylemleri üzerine bölgedeki ülkelerin hepsiyle görüşmede buldukları hâlde, birbirleriyle telefon görüşmesi dahi yapmamıştır.⁶²⁵ Ancak, Japonya'da Shinzo Abe'nin Kouzimi'den sonra başbakan olması üzerine ve Abe'nin Yakusuni Mezarlığı'nı ziyâret edip etmeyeceği belli değilken, ÇHC siyasal engellerin kaldırılması için bir anlaşma yapılmasını önermiş ve Abe ilk ziyâretini ABD yerine ÇHC'ye yapmıştır.⁶²⁶ Shirk'ün verdiği bu bilgi bizim öne sürdüğümüz ihtimali desteklemektedir. Shirk, Japonya'nın, DKHC'nin nükleer silâh sâhibi olmasını ÇHC'nin sessizce kabûllendiğini görmesi üzerine aynı yolu izlemesi, ÇHC' için nükleer silâha sâhip bir DKHC'den çok daha tehlikeli olmasına rağmen, bu şekilde devam edecek gelişmelerin ikilemsel olarak kuzey Asya'daki stratejik dengelerin değişmesine yol açarak bu bölgeyi daha tehlikeli yapmak yerine daha güvenli bir hâle getirebileceği fikrindedir.⁶²⁷

Diamond ve Pinkston, ÇHC'nin sorunun başından beri sorunu çözen taraf olmayı değil arabulucu olmayı tercih ettiği ve yürütülen atılı görüşmelerin sorunun çözülmesinden sonra bölgedeki diğer sorunların çözülmesi için kullanılabileceği görüşündedir.⁶²⁸ Ancak, yazarlar, ABD'nin DKHC'yle doğrudan görüşmelerden

⁶²⁵ a.m..

⁶²⁶ a.m.

⁶²⁷ a.m.

⁶²⁸ 5824 DIAMOND Andrew F. and PINKSTON Daniel A. : "Don't Outsource North Korea Problem to China", **The Korea Times**, April 25, 2005, erişim : Center for Nonproliferation Studies of Monterey Institute of International Studies Website < http://cns.miis.edu/pubs/other/pinkston_050425.htm >, 31 Ocak 2007 [DAYMOND Endru F. ve PINKSTON Daniel A. : "Kuzey Kore Sorununu Çin'e İhale Etmeyin", **Kore Tayms**, 25 Nisam 2005, erişim :

kaçınmasının, ABD'nin bölgedeki müttefikleri gözündeki itibarını azalttığı; ABD'nin ÇHC'nin DKHC'yi yönlendirebilme etkisini abarttığını; ve bunalımın çözülmesinin uzun sürmesi hâlinde Kore Cumhuriyeti'nde rahatsızlık yaratacağı ve Kore Cumhuriyeti'ne yönelik yeni ve nispeten ABD'ninkinden bağımsız ve farklı bir tavır almasına yol açacağı ve bunun da ABD'nin kaybı olacağını ileri sürmektedir. Asher de altılı görüşmelerin ÇHC ve ABD ve müttefikleri için farklı anlama geldiği fikrindedir. Aşer, ÇHC'nin altılı görüşmeleri yarımada'nın nükleer silâhlardan arındırılmasından ziyâde, DKHC'nin bu silâhlarını ve bunalımı yönetmek için kullanmak istediğini düşünmesi sebebiyle, görüşmeler sırasında DKHC üzerindeki baskısını daha ziyâde DKHC'nin üslûbuyla ilgili olduğunu belirtmektedir. Aşer ayrıca, ÇHC'nin amacının aslında nükleer silâhlara sâhip bir DKHC vasıtasıyla ABD ve Kore Cumhuriyeti arasındaki ittifakı zayıflatmayı; Japonya'yı sindirmeyi ve ABD'yi de DKHC'nin bu silâhlara sâhip olmaması hâlinde takınabileceği tavidan bu silâhlar sâyesinde vazgeçirmeyi; bir başka deyişle DKHC'yi bir nükleer silâhlara sâhip bir vekil devlet (veya piyon) olarak kullanmak istediği görüşündedir. Aşer bu iddiasını, DKHC'nin bugüne kadar Japonya'yı ve ABD'yi vuracak silâhlar yapmasına karşın ÇHC'nin hiçbir ciddî itiraz da bulunmamasına dayandırmakta; ve ÇHC'nin bu tavrını ancak Japonya'nın nükleer silâh ve füze dizgeleri; ve Japonya, Kore Cumhuriyeti ve ABD'nin berâberce füze kalkamı geliştirmesi üzerine, bu stratejik denge değişikliğinin ÇHC'nin caydırıcılığını azaltacağı için, değiştirebileceğini; ve ÇHC'nin siyasal ve ekonomik bütünlüğünü muhafaza ettiği müddetçe nükleer silâhlara sâhip bir DKHC'yle birlikte yaşayabileceği ve hâttâ NPT'ye tekrar kabûl edilen ve nükleer silâhları için çeşitli önlemler alan DKHC'nin ÇHC için hiçbir sorun teşkil etmeyeceği görüşündedir.⁶²⁹

Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi].

⁶²⁹ 5843 ASHER, David L. : "How to Approach the China–North Korea Relationship", **The Heritage Foundation Website**, September 14, 2006, erişim : < <http://www.heritage.org/Research/AsiaandthePacific/hl969.cfm> >, 1 Şubat 2007, [AŞER, Deyvid L. : "Çinle Kuzey Kore Arasındaki İlişki Nasıl Ele Alınmalı", **Gelenek Vakfı Ağ Yöresi**, 14 Eylül 2006].

Tkacik ÇHC'yi suçlayıcı bir dille kaleme aldığı makâlesinde, ÇHC'nin görüşmeler esnâsında dürüst davranmadığı, ÇHC'nin ABD'den, DKHC'nin uyuşturucu ve kara para aklama vb. faaliyetleri içindeyken, bu ülkeye uyguladığı akçal ambargoları kaldımasını istediğemesini kanıt göstererek, iddia etmektedir.⁶³⁰ 20 Kasım 2006 târihinde ÇHC'nin Makau Bankası'nda ABD'nin talebi üzerine dondurduğu yaklaşık 12 000 000 ABD Doları değerindeki varlığını yine ABD'yle anlaşarak altı görüşmelerin tekrar başlamasını kolaylaştırmak için serbest bıraktığı haberi çıkmıştır.⁶³¹ Yazar, ÇHC Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Liu Jianchao'nun 10 Ekim 2006 târihli basın toplantısında muhabirlerin yönelttiği bir soruyu yanıtlarken DKHC'nin nükleer silâh denemesinin ÇHC'yle DKHC arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilediğini ve iki ülke arasında büyük fikir ayrılığına sebep olduğunu söylediğini yazmaktadır. Söz konusu basın toplantısının metni bütün olarak okunduğunda ÇHC'nin mevcut siyâsetinde ısrarlı olduğu görülmektedir.⁶³²

⁶³⁰ 5825 TKACIK, Jr., John J. : "A New Tack for China after North Korea's Nuclear Test?", **The Heritage Foundation Website**, erişim : < <http://www.heritage.org/Research/AsiaandthePacific/wm1236.cfm> >, 31 Ocak 2007 [TIKEYSİK, Jr., Con J. : "Kuzey Kore'nin Nükleer Silâh Denemelerinden Sonra Çin'in Yeni Bir Teşebbüsü", **Gelenek Vakfı Ağ Yöresi**].

⁶³¹ 5865 DONG-SHIN, Seo : "China Unfreezes NK Bank Accounts", **Korea Times Websites**, November 11, 2006, , erişim : < <http://times.hankooki.com/lpage/200611/kt2006112023204768040.htm> >, 3 Şubat 2007 [__ : "Çin NK Bankası Hesaplarını Çözdü", 11 Kasım 2006, **Kore Taymıs Ağ Yöresi**].

⁶³² 5827 "China's policy on developing friendly ties with DPRK 'unchanged'", **Chinese Government Official Website**, October 10, 2006, erişim : < http://www.gov.cn/misc/2006-10/10/content_409433.htm >, 31 Ocak 2006 ["Çin'in Kuzey Kore'yle Dostça İlişkileri geliştirme politikası 'değişmemiştir' . ", **Çin Hükümeti Resmî Ağ Yöresi**].

Özgün metin :

"China said Tuesday that it has not changed its policy on developing good-neighborly relations with the Democratic People's Republic of Korea (DPRK), though the latter's nuclear test has had a negative impact on the ties."In dealing with the bilateral ties, we stick to two principles: first, the development of the ties should serve the common interests of both sides; second, it should be conducive to the peace, stability and development of Korean Peninsula and Northeast Asia,"Chinese Foreign Ministry spokesman Liu Jianchao told a regular press conference.He said the DPRK ignored opposition of the international community and flagrantly conducted the nuclear test, and the Chinese government is resolutely opposed to it.But the spokesman said China will continue to develop good-neighborly and friendly cooperation with the DPRK and this policy is unshakable. According to a report by the official Korean Central News Agency (KCNA), the DPRK conducted an underground nuclear test on October 9.The nuclear test, the first conducted by the DPRK, came about a week after the country announced it would undertake an unprecedented atomic test under the condition where safety is firmly guaranteed. The nuclear test has strained the situation of Korean Peninsula,

Mansurov da şu sebepler yüzünden ÇHC'nin DKHC üzerindeki nüfuzunun sanıldığı kadar güçlü olmadığını ve bu nüfuzunu abartıldığı görüşündedir :

- ÇHC'nin bu ülkeye ekonomik yardımı ve DKHC'nin ÇHC'ye bu çerçevedeki bağımlılığı (petrol, gıda, tohum vb.) hem mutlak hem bağıl akçal değerler olarak azalmıştır.
- ÇHC'nin askerî ve teknik yardımı düzenli değildir ve tartışmalıdır. İki ülke arasındaki karşılıklı savunma ittifakının içi boş olup sâdece kâğıt üzerinde mevcuttur.
- DKHC'nin ÇHC yöneticilerine ve hükûmetine bakışı giderek ikircikleşmekte ve olumsuzlaşmaktadır.
- Devrimci gelenek tükenmiş ve şahsî bağılıklar ve liderler arasındaki bağ çoktan çözülmüştür. DKHC'nin beslediği ve yeniden canlandırmaya çalıştığı yeni gelenekçi ve yalnızlaşmacı milliyetçilik, Çin'in Marksçılık taklidi geri dönüşü (revizyoncu) hegemonyacı düşünümüyle uyuşmamaktadır. İki başkentte Faydacılık ve ulusal çıkarların akılcı hesaplanması hâkimdir.
- ÇHC DKHC'yi çok taraflı görüşlere geri döndürse bile, değil Vaşington'un kendi musikîsine göre bile dans ettiremez. DKHC talepleri karşılanmadığı müddetçe bu görüşleri geçiştirecektir.⁶³³

said Liu, and he called for calm response from all parties concerned.He urged the DPRK to observe its commitment to non-nuclearization on Korean Peninsula and stop taking any action that may worsen the current situation.China and the DPRK have kept contact and consultations on non-nuclearization of the Peninsula in recent years. China will continue to have contact and consultations with all parties concerned so as to bring them back to talks, said the spokesman.China is resolutely opposed to solving the Korean Peninsular nuclear issue by means of war, said Liu, adding that the humanitarian needs of the DPRK people should be taken into full consideration when any action is taken."We sincerely hope that the DPRK can enjoy peace, stability, development and prosperity,"Liu said.He also confirmed that China has kept a close eye on the aftermath of the nuke test, but so far no air pollution from it has been detected."

⁶³³ 5828 MANSOUROV, Alexandre Y. : "Giving Lip Service with an Attitude : North Korea's China Debate", **Asia-Pacific Center for Security Studies Website**, erişim : <

Samore, nükleer silâh denemesi yapma tehdidinde bulunarak ABD ve dünyayla nükleer silâha sâhip Pâkistan ve Hindistan'ın kurduğu türde bir ilişki kurmak isteyen DKHC'nin bu silâhlardan asla vazgeçmeyeceğini bilen ÇHC'nin asıl amacının DKHC'nin bu silâhlarını ve bu silâhları fırlatma dizgelerini sınırlamak olduğu fikrindedir.⁶³⁴ DKHC nükleer silâh denemesi yaptıktan sonra bu silâhlardan aslâ vazgeçemeyecektir. Segal da, BM Güvenlik Kurulu'nun DKHC'nin nükleer silâh denemeleri üzerine aldığı yaptırım kararı üzerine, Kore Cumhuriyeti'nin DKHC'ya desteğinin arttığını ve ÇHC'nin DKHC'ya ekonomik desteğinin azalmadığını bildiğini ifade etmektedir.⁶³⁵ BM Güvenlik Kurulu'nun yaptırım kararlarının tamamıyla uygulanırsa dahi, DKHC'nin kendisine yönelik her baskıya çok sert karşılık vermesi sebebiyle, istenen sonucu yaratmayacağını düşünenler de vardır.⁶³⁶ Ancak, Moran ÇHC'nin yayımladığı gümrük sayıtlarına dayanarak, ÇHC'nin aksini ifade ettiğini ve basında da aksi yönde haberler çıktığını belirterek, ÇHC'nin DKHC'ye akaryakıt sevkiyatını ciddi oranda azalttığını da iddia etmektedir.⁶³⁷

Uluslararası Bunalım Grubu'nca yayımlanan bir çalışma, ÇHC'nin BM temsilcisi büyükelçi Wang Guangya DKHC'nin nükleer silâh denemeleri üzerine 14

http://www.apcss.org/Publications/SAS/ChinaDebate/ChinaDebate_Mansurov.pdf >, 31 Ocak 2007 [MANSUROV, Aleksandr Y. : "Tavırla Desteklenmiş Sözlü Destek : Kuzey Kore'nin Çin Tartışması", **Asya-Pasifik Güvenlik Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**].

⁶³⁴ 5832 ZISSIS, Carin : Interview with Gary Smore, **Council on Foreign Relations Website**, October 6, 2006. erişim : < <http://www.cfr.org/publication/11617/samore.html> >, 31 Ocak 2007 [ZİSSİS, Karin : Geri Smore ile mülâkat, **Dış İlişkiler Konseyi Ağ Yöresi**, 6 Ekim 2006].

⁶³⁵ 5833 GWERTZMAN, Bernard : Interview with Adam Segal, **Council on Foreign Relations Website**, December 15, 2006, erişim : < <http://www.cfr.org/publication/12253/segal.html> >, 31 Ocak 2007 [___, Adam Segal ile mülâkat, **Dış İlişkiler Konseyi Ağ Yöresi**].

⁶³⁶ 5835 KANG David C. and FRIEDBERG Aaron L. : "How to Control a Nuclear North Korea?", **Council on Foreign Relations Website**, December 8, 2006, erişim : < http://www.cfr.org/publication/12164/how_to_control_a_nuclear_north_korea.html >, 31 Ocak 2007 [___ ve FRİDBERG, Aron : "Nükleer Silâhlara Sâhip Kuzey Kore Nasıl Denetim Altında Tutulacak?", **Dış İlişkiler Konseyi Ağ Yöresi**].

⁶³⁷ 5837 MORAN, Michael : "China Plays Its North Korea Hand", **Council on Foreign Relations Website**, November 1, 2006, erişim : < <http://www.cfr.org/publication/11856/> >, 31 Ocak 2007 [MORAN, Maykıl : "Çin Kuzey Kore Elini Oynuyor", **Dış İlişkiler Konseyi Ağ Yöresi**, 1 Kasım 2006].

Ekim 2006 tarih ve 1718 sayılı BM Güvenlik Kurulu kararının ÇHC'nin de olumlu oy kullanmasıyla alınmasından sonra,

“Denetleme tamam; ancak, denetleme yol kesme ve el koymadan farklıdır. Sanırım her her ülke bunu değişik bir biçimde yapacaktır.”

beyanatında bulunduğunu ve Çinli yetkililerin DKHC'yle ÇHC arasındaki sınırda bir şehir olan Dangdong'dan DKHC'ye giden ve DKHC'den Çin'e gelen kamyonların yüklerini denetledikleri ve DKHC'ya sefer yapan tek yabancı havayolu şirketi olan Güney Çin Havayolları'nın bu seferlerini durduğunu ve bazı Çin bankalarının da DKHC'yle işlemleri durdurduğunu bildirmiştir.⁶³⁸

2006 senesinin Ekim ayında yayımlanan bir başka çalışmada, ÇHC'nin DKHC'yle ilgili olarak bir muğlaklık politikası izlediği ve böylece bu ülkenin nükleer silâhlara sâhip olup olmadığının kesinlikle bilinmemesi sağlanarak, hem ABD'nin bu ülkeye bir askerî müdâhalede bulunması önlenmekte hem de Japonya, Tayvan ve Kore Cumhuriyeti'nin nükleer silâh elde etmesinin önüne geçildiği iddia edilmektedir. Bu çalışmada ayrıca, ÇHC'nin ABD'nin baskısı ve Kore Cumhuriyeti'nde konuşlu gücü sâyesinde DKHC'nin Kore Cumhuriyeti tarafından yutulmasana ve böylece ÇHC'nin güneydoğu sınırınının 1416 km.lik bölümünün ABD'nin etkisi altına girmesinden çekindiği için mevcut durumu muhafaza etmek istediği ifâde edilmektedir.⁶³⁹ Ayrıca, DKHC'nin bu şekilde yutulması hem ÇHC'nin hem Kore Cumhuriyeti'nin bu bölge için büyük masraflar yapmasına sebep olacaktır.⁶⁴⁰ Böyle bir durumda ÇHC ayrıca, enerji ve zamanının büyük bir kısmını

⁶³⁸ 5839 yzr.a.y. : “North Korea’s Nuclear Test : The Fallout“, **Asia Briefing**, no. : 56, 13 November 2006, erişim : International Crisis Group Website < http://www.crisisgroup.org/library/documents/asia/north_korea/b56_north_koreas_nuclear_test_the_fallout.pdf >, 31 Ocak 2007 [“Kuzey Kore'nin Nükleer Silâh Denemeleri : Saçıntılar“, **Asya Özeti**, sayı : 56, 13 Kasım 2006, erişim : Uluslararası Bunalım Grubu Ağ Yöresi].

⁶³⁹ 5844 yzr.a.y. : “Intelligence Brief: China's Policy toward North Korea Remains Unchanged“, **Power and Interest News Report Website**, October 11, 2006, erişim : < http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=568&language_id=1 >, 1 Şubat 2007 [__ : “İstihbarat Özeti : Çin'in Kuzey Kore'ye Yönelik Politikası Değişiklik Arz Etmemiştir“, **Güç ve Çıkar Haber Raporu Ağ Yöresi**].

⁶⁴⁰ a.m.

DKHC'ye ayırmak mecbûriyetinde kalacağında, Tayvan'la yeteri kadar ilgilenememesine yol açacaktır. Tayvan'ın bu fırsatı değerlendirip ABD ve Japonya ile ittifakını ilerletmesi ve BM'ye kabul edilmesi hâlinde ÇHC doğudan denizden de kuşatılmış olacaktır.⁶⁴¹

Marquardt 2003 senesinin Eylül ayında yayımlanan makâlesinde, ÇHC'nin, dış güçlerin müdâhalelerine ve saldırılarına daha dayanıklı olacağından DKHC'nin güçlü olmasını; fakât bu gücün ÇHC'nin yönetemeyeceği kadar da fazla olmamasını istediğini; ve bu sebeple nükleer silâhların ÇHC'nin DKHC üzerindeki nüfuzunu azaltacağı için DKHC'nin bu silâhlara sâhip olmasını istemediğini ileri sürmektedir.⁶⁴² Markua ÇHC için bu politikayı bihakkın yerine getirmesinin de zor olduğunu söylemekte ve ÇHC'nin, bir tercihe zorlanırsa, ulusal çıkarlarına çok daha fazla uygun olduğu için, DKHC'yi destekleyeceğini düşünmektedir.⁶⁴³

Walters ve Kenny birlikte yazdıkları ve 2006 senesinin Haziran ayında yayımlanan makâlelerinde, 2002 senesinde DKHC'nin ve ABD'nin birbirlerini Mutabakat Çerçevesi'ne uymamakla karşılıklı olarak suçlamaları üzerine DKHC'nin söktüğü yakıt çubuklarını tekrar devreye sokmasıyla çıkan bunalım üzerine ÇHC'nin altılı görüşmeleri başlatmaktaki esas maksadının, ABD'nin DKHC üzerindeki askerî baskısını azaltmak ve bu baskıyı diplomatik baskıya çevirmek olduğunu ileri sürmektedir.⁶⁴⁴ Yazarlara göre ÇHC ABD'nin DKHC üzerindeki nüfuzunu

⁶⁴¹ a.m.

⁶⁴² 5856 MARQUARDT, Erich : “China's Support for North Korea Lies in its Fear of the United States”, **Power and Interest News Report Website**, 03 September 2003, erişim : < http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=85&language_id=1 >, 1 Şubat 2007 [MARKUAR, Erich : “Çin'in Kuzey Kore'ye Verdiği Desteğin Sebebi Birleşik Devletlerden Duyduğu Korkudur”, **Güç ve Çıkar Haber Raporu Ağ Yöresi**, 3 Eylül 2003].

⁶⁴³ a.m.

⁶⁴⁴ 5857 WALTERS, Todd M.; KENNEY Nicholas : “The United States and North Korea Compete for China's Support”, **Power and Interest News Report Website**, 20 June 2006, erişim : < http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=513&language_id=1 >, 1 Şubat 2007 [WALTERS, Tod M. / KENNİ, Nikolas : “Birleşik Devletler ve Kuzey Kore Çin'in Desteği İçin Yarışıyor”, **Güç ve Çıkar Haber Raporu Ağ Yöresi**, 20 Haziran 2006].

arttıracığından sorunun güvenlik güvenceleri de dâhil olmak üzere ABD'nin önderliğiyle çözülmesini de istememekteydi.⁶⁴⁵ Ayrıca, ÇHC'nin bu amaçlarına ulaşmasında Kore Cumhuriyeti'nin o dönemde başlattığı "Güneş Parlıyor" siyâsetinin zarar görmesini istememesi sebebiyle görüşmelerde kesin tavır sergilememesi ve Japonya'nın da 1970'li ve 1980'li yıllarda DKHC tarafından kaçırılan vatandaşlarının bir şekilde hesabını görmek istemesinin, başını ABD'nin çektiği cenahın elinin zayıflamasında büyük rolü olmuştur.⁶⁴⁶ Kore Cumhuriyeti'yle DKHC arasındaki ticâretin son yıllarda gelişmesi de Kore Cumhuriyeti'nin DKHC'ye karşı yumuşak tavır izlemesine yol açarak ABD'nin önderlik ettiği cephenin elinin zayıflamasına sebep olmuştur.⁶⁴⁷ Walters ve Kenny de, bir tarafta Irak ve Afganistan'da batağa saplanmış diğer tarafta İran'la uğraşmak isteyen ABD'nin, DKHC'ye karşı ÇHC'nin de dâhil olacağı ve Kore Cumhuriyeti'nde can kaybına sebep olacak bir savaşa girişmekten kaçınmakta ve sorunun çözülmesi için ÇHC'nin yardımını talep ettiğini ileri sürmektedir.⁶⁴⁸

2006 senesinin Mayıs ayında kaleme alınan bir başka makâle, ABD'nin ÇHC'den 2005 senesinde DKHC'ye yaptığı yakıt sevkiyatını kesmesini istediğini fakât bu talebin reddedildiğini bildirmektedir.⁶⁴⁹

Walters kaleme aldığı bir başka makâlesinde, altılı görüşmelerin dördüncü dönüsünde bilhassa Japonya ve ABD'nin insan hakları ihlâllerini de gündeme getirmek istediğini, fakât bu talebin Rusya, Çin, Kore Cumhuriyeti ve DKHC'nin

⁶⁴⁵ a.m.

⁶⁴⁶ a.m.

⁶⁴⁷ 5858 yzr.a.y. : "Intelligence Brief: U.S. Refrains from Confronting North Korea", **Power and Interest News Report Website**, 11 May 2006, erişim : < http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=488 >, 2 Şubat 2007 [__ : "İstihbarat Özeti : Birleşik Devletler Kuzey Koreyle Karşı Karşıya Gelmekten Çekiniyor", **Güç ve Çıkar Haber Raporu Ağ Yöresi**, 11 Mayıs 2006].

⁶⁴⁸ a.m.

⁶⁴⁹ "Intelligence Brief: U.S. Refrains from ...".

güçlü itirazıyla gündemden çıkarıldığını; DKHC'nin barışçıl nükleer enerji programı yürütme talebinin, bilhassa ABD ve Japonya tarafından, DKHC'nin daha önce benzer bir programı askerî amaçlara sevk ettiği gerekçesiyle reddettiğini; fakâat ÇHC, Rusya ve Kore Cumhuriyeti'nin DKHC'nin bu talebini kabûl ettiğini; ancak, Kore Cumhuriyeti'nin bu onayını, ABD'yle önceden vardığı bir anlaşama ve önceden yaptığı bir açıklamayla, DKHC'nin nükleer silâh tesislerini sökmesi, NPT'ye dönmesi ve UAEK'nın denetlemelerini kabûl etmesi şartına bağladığını; ve bu görüş ayrılığının görüşmeler esnâsında sorun yarattığını ifâde etmiştir.⁶⁵⁰ Kore Cumhuriyeti'nin bu açıklamasına rağmen Rusya ve ÇHC'nin bu teklife onayının en azından zımnen aynı veya benzer şartları içermesi kuvvetle muhtemeldir.

Pei ve Mastro da ÇHC'nin ABD'yle Kore Yarımadası üzerinde çelişen uzun vâdeli stratejik çıkarları sebebiyle söz konusu sorunun çözülebilmesi için gerekli olan ve DKHC'nin nükleer silâh kâbiliyetini tamamen bertaraf etmeyi amaçlayan stratejik işbirliği yerine, bu imkân ve kâbiliyeti sınırlamayı amaçlayan taktik işbirliği yaptığını söylemektedir.⁶⁵¹ Yazarlara, göre ABD ÇHC'nin yükselişinin Asya'da yaratacağı siyâsal yeryüzey etkilerini önlemek için, 38. enlemde konuşlanmış güçlerini bu hattın ötesine taşımak istemektedir. Bu sebeple, ABD'yle DKHC arasındaki nükleer silâh sorunun kökten çözülebilmesi için, iki Kore'nin nasıl birleşeceği yolunda ciddi girişimlerde bulunulmalı ve ABD'nin ÇHC'yle birliklerini 38. enlemin ötesinde konuşlandırılması için anlaşmaya varması gerekmektedir.⁶⁵² Dingli de, ÇHC'nin uzun vâdeli stratejik amacını şöyle özetlemektedir : ÇHC, DKHC'nin ABD'nin askerî güçlerinin Kore Cumhuriyeti'nde konuşlanmak mecbûriyetinde bırakması sebebiyle

⁶⁵⁰ 5859 WALTERS, Todd M. : “The Fourth Round of Six-Party Talks“, **Power and Interest News Report Website**, 5 September 2005, erişim : < http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=360&language_id=1 >, 2 Şubat 2007 [WALTERS, Tod M. : “Altılı Görüşmelerin Dördüncü Dönüsü“, **Güç ve Çıkar Haber Raporu Ağ Yöresi**, 5 Eylül 2005].

⁶⁵¹ 5863 PEI, Minxin / MASTRO, Oriana Skylar : “How to Deal with North Korea“, **Financial Times**, December 13, 2006, erişim : Carnegie Endowment for International Peace Website < <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=18918&prog=zch.zgp&proj=znpp> >, 2 Şubat 2007 [PEI, Minxin / MASTRO, Oriana Skylar : “Kuzey Kore Nasıl Ele Alınmalı“, __, 13 Aralık 2006, erişim : Karneği Uluslararası Barış Vakfı Ağ Yöresi].

⁶⁵² a.m.

hem bu sınıra fazla askerî güç yığmaktan kurtulmakta hem de Tayvan'a daha fazla dikkât ve kaynak ayırabilmektedir. Ayrıca, DKHC'nin nükleer silâh denemesi yaparak nükleer silâh imkân ve kâbiliyetine kavuşması ABD'nin Tayvan'a ilişkin siyâset ve strateji seçeneklerini sınırlandırmaktadır.⁶⁵³ Pei ve Mastro'nun sorunun tamamıyla çözümlenmesinden kastının sorunun ABD bakımından çözümlenmesi olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.

Dingli makâlesinin devamında, ÇHC'nin bu bunalımı çok iyi idâre etmek mecbûriyetinde olduğunu; zirâ, bir gün DKHC bu bunalımdan bıkip çıkar yol olarak ABD'yle anlaşmayı seçerse, ÇHC'nin büyük bir kozu elinden kaçıracağı; veya DKHC'nin veya ABD'nin fevrî bir kararıyla savaş çıkması ve DKHC'nin yenilmesi durumunda, ki bu muhakkaktır, ÇHC'nin güneydoğusundan ve doğusundan DKHC, Tayvan ve Japonya tarafından çevreleneceğini; ve bu durumda ÇHC'nin Tayvan üzerindeki etkisini iyice kaybedeceğini belirtmektedir.⁶⁵⁴

Dengli'ye göre DKHC'nin asıl amacı nükleer silâh edinmektir. Zirâ, ABD nükleer silâhı ikinci dünya savaşı'nda Almanya'dan kendisine yönelen tehdit sebebiyle geliştirmiş ve Almanya yenildikten sonra bu silâhlardan vazgeçmek bir yana sürekli olarak bu silâhları geliştirmiştir ve geliştirmeye devam etmektedir. Bu silâhlar sâyesinde başka ülkelere güvenlik sağlayarak bir dünya gücü hâline gelmiştir. ABD veya Çin diğer nükleer silâh devletlerinin vereceği ve ülkesinin bu güçlerce işgâl edilmeyeceği güvencesini de içerse dahi, güvenlik güvenceleri üzerine bu silâhlardan vazgeçecek midir ? Böylesine güçlü ülkeler bu silâhlardan vazgeçmezken, bu ülkelerden çok daha zayıf bir ülke neden vaz geçecektir ? Nükleer silâhların bir ülkeye sağladığı en önemli fayda aslî ulusal çıkarların başka güçler tarafından tehdit edilmesini önlemesidir. Ayrıca, DKHC ABD'yle arasında benimsenmiş silâh güçleri bakımından da büyük bir dengesizlik bulunduğu için, nükleer silâhlarını önce ABD

⁶⁵³ 5866 DINGLI, Shen, : "North Korea's Strategic Significance to China", **China Security**, Autumn 2006, s.20, [DİNGLİ, Şen : "Kuzey Kore'nin Çin için Stratejik Ayrıcalığı ", **Çin'in Güvenliği**, Sonbahar 2006].

⁶⁵⁴ a.m., s. 21.

yok etse dahi, bu silâhlardan vazgeçmeyecektir. ABD'nin uluslararası hukuku ve kurumları çiğneyerek Irak'ı işgâl ettiği bir dönemde DKHC'nin bu silâhlardan vazgeçip geçemeyeceği de ayrıca sorulması gereken bir sorudur Dengli'ye göre.⁶⁵⁵

Dengli, DKHC'nin altılı görüşmelere dönmeyi başka çâresi bulunmadığı için kabûl ettiği fikrindedir. DKHC. henüz nükleer silâh yapamadığı için zaman kazanmak ve ABD'yle gerçek bir doğrudan görüşme yolu aradığı için altılı görüşmelere tekrar dönmeyi kabûl etmiştir. Ancak, ÇHC'nin, bu sorunun çözülmesinde oynayacağı rolün çok ufak bir rol olması sebebiyle, altılı görüşmeleri başlatması sebebiyle, DKHC'yle ABD'nin doğrudan görüşmesinin önünde bir engel teşkil etmesi bakımından, DKHC tarafından dostça bir girişim olarak yorumlanmamış olması da kuvvetle muhtemeldir.⁶⁵⁶

Dingli, DKHC'nin nükleer silâhlarını ve denemelerini, tıpkı Hindistan'ın ABD'yle yaptığı son anlaşmayla sağladığı gibi⁶⁵⁷, uluslararası topluma kabûl edilmesinin bir aracı olarak kullanmakta olduğu fikrindedir. Böylece, DKHC'nin bir kez bu durumu kabûl edilip uluslararası topluma kabûl edildiğinde dış dünyaya açılması çok daha kolay olacaktır. Dingli'nin bir diğer savı da, bir ülkenin nükleer silâha sâhip olması hâlinde benimsenmiş silâh güçlerine yapacağı yatırımın azalacağıdır. Bu sebeple nükleer silâhlara sâhip olan DKHC'nin artık benimsenmiş silâh güçlerine yapacağı yatırımı ekonomik gelişmesine kaydırarak uluslararası

⁶⁵⁵ a.m., s. 22-24.

⁶⁵⁶ a.y.

⁶⁵⁷ 18 Temmuz 2005 târihinde Hindistan'la ABD arasında nükleer enerji ve üretim bilgisi alanında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Hindistan, daha önceleri UAİK'nın denetlemesine müsaade etmediği sivil nükleer enerji tesislerini denetlemeye açacak; fakât hangi tesislerin sivil olduğuna Hindistan karar verecek; ve askerî nükleer silâh vb. tesisler bu uygulamanın dışında tutulacaktır. Hindistan, bu denetimleri, UAİK'nın ek protokolünü imzâlayarak resmî hâle getirecek; daha önceden yaptığı nükleer silâh denemeyeceğine dair tek taraflı beyanına sâdik kalacak; nükleer cephâneliğinin güvenliğini arttıracak; BMÜYA'nın yürürlüğe girmesi için çaba harcayacak ve bölünebilir maddeleri zenginleştirme teknolojisinin ve bu teknolojiye sâhip olmayan ülkelere aktarmayacak; ve ABD şirketlerinin ülkesinde sivil nükleer elektrik santralleri kurmasına ve bu santrallerle yakıt sağlamasına müsaade edecektir. Hindistan bunların karşılığında ABD'den çifte kullanımlı madde, mâlzeme, teçhizat, nükleer silâh yapımında kullanılabilircek uranyum ve plütonyum zenginleştirme bilgisi de dâhil olmak üzere nükleer teknoloji ve sivil nükleer elektrik santralleri için yakıt alacaktır.

toplumdaki kötü imajını ekonomik alanda kaydedeceği ve sunacağı fırsatlar sayesinde düzeltmek sûretiyle dış dünyayla bütünleşmesini hızlandırabilecektir.⁶⁵⁸

Dingli, ABD'nin yapması muhtemel askerî harekât hakkında da, ABD'nin DKHC'nin nükleer silâh tesislerini vursa dahi, DKHC'nin benimsenmiş silâh güçlerinin erimi içinde bulunan Kore Cumhuriyeti'ne büyük hasar verebileceği ve ABD'nin bu savaşı kazanamayıp bir bataklığa saplanacağı görüşündedir.⁶⁵⁹

Dingli, DKHC'yle ÇHC arasında 1961 senesinde imzalanmış ve taraflardan birinin bir saldırıya mâruz kalması hâlinde diğer tarafın mağdur tarafa yardım etmesine öngören maddesini, ÇHC'nin uyguladığı yeni dış siyâset., ekonomi ve dış açılma siyâsetleri sebebiyle, uygulamaya gönüllü olmadığını ve hâtta ÇHC'nin bu maddeyi kaldırmak istediğini ve bu sebeple ÇHC'nin öncelikleri konusunda kafasının karışık olduğunu da ileri sürmektedir.⁶⁶⁰

Ancak, DKHC de, ÇHC ve Rusya'nın sorumlu dünya gücü olduklarını göstermek için BM Güvenlik Kurulu kararlarına imzâ atsalar veya DKHC'yi kınayan açıklamalarda bulunsalar dahi çıkarları gereği, son tahlilde ABD'nin siyâsetiyle birebir aynı siyâseti uygulamayacaklarını bilmektedir.⁶⁶¹ Bu ittifak antlaşmasıyla ilgili bir diğer sorun da, DKHC'nin ABD tarafından saldırıya uğraması ve ÇHC'nin DKHC'ye yardım etmemesi hâlinde, ÇHC'nin hem DKHC'nin hem de dünyanın gözünde itibar kaybetmesi ve bunun sonucunda dünyada kurmaya çalıştığı etkinliğin büyük bir yara almasıdır.⁶⁶²

⁶⁵⁸ a.m., s. 25.

⁶⁵⁹ a.y.

⁶⁶⁰ a.m., s. 26.

⁶⁶¹ a.y.

⁶⁶² a.m., s. 26-27.

DKHC, ÇHC'nin öncelikleriyle ilgili sorunu sebebiyle, Çin üzerinde baskı oluşturmak için de nükleer silâh sâhibi olmak istemesi kuvvetle muhtemeldir. Dingli bu durumu şöylece özetlemektedir :

“Eğer bir gün Çin bir tehdit olarak algılanırsa, DKHC'nin nükleer silâhları Çin'in Kuzeyle ilişkilerini yürütmesini büyük ölçüde zorlaştıracaktır. Son çözümlemede Çin'in Küzey Kore'yle olağan ve dostane ilişkiler sürdürmeye ihtiyacı vardır.”⁶⁶³

DKHC'nin, nükleer silâhlara sâhip olduktan sonra ABD'nin kendisinden bu silâhlarla komşularını tehdit etmeyerek; bu silâhları başkalarına satmayarak veya başka ülkelere bu teknolojiyi satmayarak; ve para sahteciliği, zararlı madde ticâreti vb. yollara başvurmuyarak, tıpkı Pâkistan ve Hindistan'dan talep ettiği gibi, sorumlu fakât resmî olmayan, kılgın bir nükleer güç olmasını talep etmekten başka çâresi bulunmadığı düşündüğü görüşürdedir Dingli. Bu sebeple DKHC nükleer cephâneliğini biraz daha arttırana kadar ABD'nin ve uluslararası toplumun baskılara dayanacaktır. Böylece, DKHC ABD tarafından ciddiye alınmasını sağlayacak bir stratejik koza sâhip olacaktır. Bu aşamadan sonra DKHC uluslararası topluma dönecektir.⁶⁶⁴

Dengli'ye göre DKHC'nin nükleer silâh sâhibi olması üzerine Japonya ve Kore Cumhuriyeti'nin kendi nükleer silâhlarını geliştirmek veya ABD'yle ittifaklarını kuvvetlendirmekten başka seçenekleri yoktur. Şu anda ikinci seçeneği tercih ettikleri görülmektedir. Ayrıca, ÇHC'yle arasındaki ilişkilerin gelişiyor olması da altılı görüşmelere katılan cephelerin arasındaki dengeleri etkilemektedir.⁶⁶⁵

Zhu Feng DKHC'nin 5 Temmuz 2006 târihinde yaptığı uzun menzilli füze ve 9 Ekim 2006 târihinde yaptığı nükleer silâh denemelerinin ÇHC'yi ciddi biçimde etkilediği ve ÇHC'nin DKHC'ye yönelik siyâsetinde ciddî bir değişikliğe yol açtığını

⁶⁶³ a.y.

⁶⁶⁴ a.m., s. 28-30.

⁶⁶⁵ a.m., s. 31.

belirtmektedir. Bu değişikliğin en somut kanıtı ÇHC'nin 1695 ve 1718 sayılı BM Güvenlik Kurul kararları için evet oyu kullanmasıdır.⁶⁶⁶

Yazara göre, DKHC'nin 5 Temmuz 2006 târihinde gerçekleştirdiği füze denemeleri ÇHC'nin bu ülkeye yönelik dış siyâsetinde bir dönüm noktasıdır. Bu denemelerle DKHC, ABD'nin kıyılılarını ve Japonya'yı vurabilecek güce eriştiğinden, ABD'nin bu denemeler karşısında gösterdiği tepki, DKHC'nin bu güne kadar yaptığı kısa ve orta menzilli füze denemeleri karşısında gösterdiği tepkiden çok daha farklı olması ÇHC'nin arabulucu olarak itibarını ve DKHC üzerinde çok fazla etkisi olduğu inancını sarsmıştır. Bu denemenin akabinde ABD'nin bir uçak gemisini bölgeye göndermesi bölgede bir silâhlı çatışma hâttâ savaş riskinin artmasına sebep olmuştur. ÇHC her şeyden önce bu tırmanışı durdurmaya çalışmış ve bunun için altılı görüşmeleri başlatmıştır.⁶⁶⁷

ÇHC'nin bu demelere tepkisi başlarda yumuşak olduysa da, 28 Temmuz 2006 târihinde ÇHC Başbakanı Wen Jiabao'nun DKHC'nin denemeleri, ÇHC kamuoyunda oluşan gerilimin artmaması için, durdurmasını istemesiyle değişmeye başladığı görülmüştür. ÇHC böyle bir açıklamayı denemeleri durdurmasını istediği DKHC ne NPT'den ayrıldığında ne de nükleer reaktörleri 2005 senesinin şubat ayında tekrar devreye soktuğunda yapmıştır. Bu değişikliğin birinci sebebi, görüşmeler esnâsında ÇHC'yle Kore Cumhuriyeti arasında doğan yakınlaşma nedeniyle Kore Cumhuriyeti'nin ÇHC'den, DKHC'nin füze denemesinde bulunmasını engellemesi talebini ÇHC'nin karşılayamamış olmasıdır.⁶⁶⁸ Feng, ÇHC'nin bu konuda söz verip vermediğini belirtmemektedir. Ayrıca, DKHC'nin bu tür taleplere kolay kolay boyun eğmediği de hatırdan çıkarılmamalıdır. Yazara göre ikinci sebep, Japonya'nın nükleer silâh elde etmesi, askerileşmesi ve ABD'yle ittifakını ilerletmesi ve bu dönemde iki

⁶⁶⁶ 5871 FENG, Zhu : "Shifting Tides : China and North Korea", **China Security**, Autumn 2006, s. 35 [FENG, Cu : "Değişen Akıntılar : Çin ve Kuzey Kore", **Çin'in Güvenliği**, Sonbahar 2006].

⁶⁶⁷ a.m., s. 36.

⁶⁶⁸ a.m., s. 37.

ülke arasındaki ilişkilerde sorun bulunması sebebiyle, ÇHC’de milliyetçiliğin artması ve bunun sonucunda HKO’nun bütçeden daha fazla pay istemesinden duyduğu endişedir. Üçüncü sebep, bu denemelerle DKHC’nin ÇHC’nin güvenlik ihtiyaçlarına ve altılı görüşmelere hiç saygı göstermediğinin ortaya çıkmış olmasıdır. ÇHC önderliğinin, DKHC’nin zamanla bir Çin benzeri dünyaya açılma modelini benimseyebileceğine inancının son bulması dördüncü sebeptir. ÇHC’nin yumuşak yaklaşımı bu bakımdan da bir sonuç vermeyecektir. Bu etkilerin altında ÇHC BM Güvenlik Kurulu’nun 1695 sayılı DKHC’nin füze denemelerini kınayan ve bu ülkeye sınırlı yaptırımlar uygulanmasını öngören kararı için olumlu oy kullanmıştır.^{669 / 670}

Feng’e göre, DKHC’nin 9 Ekim 2006 târihinde nükleer silâh denemesi yapması bu durumu ÇHC için çok daha kötüleştirmiştir. Zirâ, ÇHC’ye göre DKHC nükleer silâhları, ÇHC’nin bütün itirazlarına rağmen yaptığına göre, ÇHC’yle ilişkilerinden çok daha fazla önemsemektedir. ÇHC’nin DKHC yönetimiyle ilgili bütün düşünceleri değişmiştir. Bunun üzerine ÇHC’de DKHC yönetiminin neden böyle davrandığına dair yapılan tartışmalarda bazı uzmanlar daha önce anlatılan stratejik sebepler yüzünden DKHC’nin ÇHC’nin kendisini, en azından gerektiği gibi, cezalandıramayacağına inandığını; başka bir kesim de DKHC’nin ÇHC’ye kendisini cezalandırması hâlinde, bir “U” dönüşü yaparak ABD’yle anlaşmaya varıp ÇHC’yi zor durumda bırakacağını, en azından, imâ ettiği fikrini öne sürmüştür. Nükleer silâh denemesi üzerine iki ülke arasındaki geleneksel dostluk uçup gitmiştir. ÇHC o güne kadar hep rakip devletler için kullandığı bir dille DKHC’yi kınamıştır; DKHC’nin hesabı tutmamıştır.⁶⁷¹

⁶⁶⁹ a.m., s. 38-39.

⁶⁷⁰ Polak, ÇHC’nin DKHC’nin NPT’den çekilmesine ses çıkarmamasının sebebi olarak ÇHC’nin bu adımını ABD’nin bir taktik manevra olarak değerlendirmesi olduğunu ileri sürmektedir. Bkz. : 6001 POLLACK, Jonathan D. : “China And A Changing North Korea Issues, Uncertainties, And Implications“, **U.S. Naval War College Web Asia Pacific Studies Group Website**, February 21, 2003, erişim : < <http://www.nwc.navy.mil/apsg/papers/Pollack%20NORTH%20KOREA%20PAPER.htm> >, 4 Şubat 2007 [POLAK, Conatan D. : “Çin ve Değişen Bir Kuzey Kore : Sorunlar, Belirsizlikler ve Yansımaları “, **Birleşik Devletler Deniz Harp Okulu Asya Pasifik Çalışmaları Topluluğu Ağ Yöresi**].

⁶⁷¹ Feng, s. 40-41.

Feng'e göre, DKHC'nin nükleer silâh sâhibi olamamasında çıkarları Japonya ve ABD'ninkiyle örtüşen ÇHC, resmî olarak bu ülkelerle aynı dili genellikle kullanmamaktaydı. DKHC'nin nükleer silâh sâhibi olması Asya'daki stratejik dengeleri değiştirecek yeni sorunlara yol açacak ve ÇHC bu yükü tek başına taşıyamayacağından Kore Cumhuriyeti'yle yakınlaşmak ihtiyacını duyacak; bu yakınlaşma Japonya'nın ABD'yle ve Kore Cumhuriyeti'nin ÇHC'yle yakınlaşmasını arttıracak ve bu yakınlaşmalar sonucunda bölgede ÇHC'nin hiç istemediği bir cepheleşme meydana gelecektir. DKHC'nin nükleer silâh edinmesinin ve akabinde gelişen olayların ÇHC'yle Japonya arasındaki diyalogu arttırmak gibi iyi bir tarafı da bulunmaktadır.⁶⁷²

Feng ÇHC'nin, DKHC'yi nükleer silâh yapmaktan alıkoymak için bu ülkeye karşı askerî güç kullanması olasılığı üzerinde de durmaktadır. 1992 senesinde Kore Cumhuriyeti'yle tam diplomatik ilişki kurarak DKHC'ye artık ittifaklarının koyu bir ABD karşıtlığına dayanamayacağı işâretini vererek DKHC'nin gözünde dönek konumuna düşen ÇHC'nin, DKHC'yi nükleer silâh programından vazgeçirmek için güç kullanmasının doğuracağı diğer sorunların yanı sıra, sâdece DKHC'yi kaybetme tehlikesini doğurmayıp DKHC halkının büyük bir kısmının Çin düşmanı hâline gelmesine de sebep olacaktır. Diğer bir sorun da, Kore Cumhuriyeti'nde konuşlu ABD gücünün azalıp azalmayacağı sorunudur. ÇHC'nin bu olayda sorumluluğu, süreci fazlaca ABD'yle paylaşması sebebiyle ABD'nin DKHC'nin nükleer programını sona erdirmesini gerçekten istemediğini düşünmesi ve bu durumda öne atılıp bütün yükü ve DKHC'yle düşman olma tehlikesini tek başına göğüsleyerek yüklenmek istememesi de başka bir meseledir. Ayrıca, ÇHC altılı görüşmeler yoluyla da olsa bölgede kurulacak bir güvenlik düzenini sâdece tek başına kuramayacağının farkındaydı. Tarafların hepsinin bölgede bir çok taraflı güvenlik düzeninin kurulması hakkında konuşması fakât hiçbirinin bunun nasıl yapılacağını somut olarak ortaya koymaması da ÇHC'yi bu fikirden soğutmuştur.⁶⁷³

⁶⁷² a.m., s. 47-48.

⁶⁷³ a.m., s. 43.

Feng, ABD'yle DKHC arasında meydana gelen bunalımın çerçevesinde ÇHC'nin DKHC'ye yönelik siyâsetinin değişmesinde, ÇHC içindeki devinimin oynadığı role de dikkât çekmektedir. Bu devinim genellikle Batı yanlısı olarak bilinen dışişleri bakanlığı ve ÇKP Uluslararası İlişkiler Dairesi tarafından yaratılmıştır. Temel görüş farkı, dışişleri bakanlığının DKHC siyâsetinin Batıyla eşgüdüm içinde yürütülmesi gerektiğini düşünürken, ÇKP Uluslararası İlişkiler Dairesi DKHC'nin eninde sonunda ÇHC'nin sözünü dinleyeceğine inanarak, DKHC'ye tam güven ve tam destek siyâsetinden yana tavır koymasıyla ortaya çıkan bir devinimdir. Ancak, bu cephenin güç yitirdiği, 2006 senesinin Ağustos ayında ÇKP Merkez Komitesi'nin yaptığı toplantıdan sonra ÇHC'nin “barışçıl gelişme yolu”, “dışa açılma ve karşılıklı fayda”, “uyumlu bir dünyanın kurulması” ve “bireye odaklanma” ilkelerini de kapsayan yeni bir diplomasi uygulayacağını açıklanmasıyla anlaşılmıştır. Bundan daha da önemli olmak üzere DKHC'nin, ÇHC'nin aslî ulusal çıkarları için tehlikeli bir meydan okumada bulunduğu belirtilmiştir. Feng, ÇHC'de ayrıca DKHC'nin nükleer silâhlara sâhip olmasının stratejik açıdan ÇHC'yi güçlendirdiği; ABD'nin sorunu Japonya'nın silâhlanması için bilerek geciktirdiği; veya doğu Asya'daki devletler arasında düşmanlığı körükleyerek ÇHC üzerindeki baskıyı arttırmayı amaçladığını ileri süren görüşlerin de ortaya çıktığını belirtmektedir. DKHC'nin söz konusu denemeleri reformcu olan Hu ve Wen ikilisinin itibarını sarstığı görüşünde olan Feng ayrıca, ÇHC'nin DKHC'ye yönelik siyâsetindeki değişikliğin bir görünüşü olarak ÇHC'nin DKHC'ye, açıkça ilân etmese de, bir ekonomik ambargo uyguladığını, bazı sayıtlara dayanarak iddia etmektedir.⁶⁷⁴

Snyder ve Witt'in makâlelerinde, ÇHC'nin ABD'yle DKHC arasındaki nükleer silâh bunalımından sürecin kenarında değil tam merkezinde yer aldığını belirttikten sonra, ÇHC'nin asıl sorununun ABD'nin meseleyi gerçekten çözmek isteyip istemediği hususunda bir karar verememişliği sebebiyle ÇHC'nin şimdiye

⁶⁷⁴ a.m., s. 46.

kadar tarafları bir araya getirmekten öte başka bir tasarrufta bulunmadığını ifâde etmektedir.⁶⁷⁵ Polak ise, ÇHC'nin görüşmeler esnâsında,

“(1) Kuzey’le ilişkilerini, Kuzey Kore politikalarının Çin’e ne kadar etkin bir rol oynamaya müsaade ediyorsa, ilişkilerini o kadar muhafaza etmeye; (2) Kore Cumhuriyeti’yle kalkınma ve güvenlik bakımından muteber ve gelişen bir ilişki kurmayı ve sürdürmeyi; (3) ABD’nin bölgesel politikaları bağlamında yardımlaşma ve rekâbetle karışık politika yürütmeyi; ve (4) Başlıca güçlerin yarımadaya ilişkin rollerini ve çıkarlarını hesaba katmayı”

amaçladığını yazmaktadır.⁶⁷⁶

Blank 2007 senesinin Ocak ayında yayımlanan makâlesinde, DKHC'nin nükleer denemeleri başarıyla gerçekleştirerek kendi kaderini, ABD'den, ÇHC'den ve Rusya'dan bağımsız olarak eline aldığını ve bir rejim değişikliği tehdidini de önemli ölçüde bertaraf ettiğini ve bu durumun ABD dış politikası için bir yenilgi olduğunu belirtmiştir.⁶⁷⁷ Blank'a göre olayların bu şekilde gelişmesinde ABD'nin tek taraflı tutumu; çok fazla DKHC'de düzen değişikliğinden söz etmesi; insan hakları, yasa dışı madde ticâreti vb. sebepler yüzünden DKHC'ye zamansız ambargo uygulanması; varılan ara anlaşmaların yürürlüğe girebilmesi için mutlak sûrette önce kendi taleplerinin yerine getirilmesini şart koşması; Kore Cumhuriyeti'nin ÇHC ve Rusya'yla gelişen ilişkilerini hiç dikkâte almamak; görüşmelerde yer alan bilhassa ÇHC, Rusya ve Kore Cumhuriyeti'nin bölgesel çıkarlarını dikkâte almayıp kendi küresel çıkarlarını gerçekleştirme peşinde koşması sonucu bu ülkelerin tam desteğini

⁶⁷⁵ 5601 SNYDER, Scott and WIT, Joel : “Chinese Views Breaking the Stalemate on the Korean Peninsula “, United States Institute of Peace, Special Report 183, February 2007, s.6, erişim : United States Institute of Peace Website < <http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr183.pdf> >, 4 Şubat 2007 [SNAYDER, Skot ve VİT, Coel : “Çinli Uzmanların Kore Yarımadası'ndaki Çıkmazın Nasıl Aşılacağına Dair Görüşleri“, Birleşik Devletler Barış Enstitüsü, Özel Rapor 183, Şubat 2007, __, erişim : Birleşik Devletler Barış Enstitüsü Ağ Yöresi].

⁶⁷⁶ Pollack, “China and a Changing North Korea ... “.

⁶⁷⁷ 6080 BLANK, Stephen : “The End of Six-Party Talks?“, **Strategic Insight**, vol. : 6, issue : 1, January 2007, erişim : U.S. Naval Academy Post Graduate School Center for Contemporary Conflict Website < <http://www.ccc.nps.navy.mil/si/2007/Jan/blankJan07.asp> >, 2 Şubat 2007 [BLENK, Stefin : “Altılı Görüşmelerin Sonu mu ? “, **Stratejik Derin Bakış**, cilt : 6, sayı : 1, Ocak 2007, erişim : Birleşik Devletler Deniz Harp Okulu Mezuniyet Sonrası Okulu Çağdaş Çatışmalar Merkezi Ağ Yöresi].

ve işbirliğini sağlayamaması olarak belirtmekte ve bu politika ve strateji hatalarına da Bush yönetimi içindeki bürocuların mücâdelelerini sebep olduğunu ifade etmektedir.

Blank, görüşmelerde ABD'nin, ÇHC'nin DKHC üzerinde baskı uygulamasına çok fazla bel bağladığını ve bu durumun ÇHC'nin ABD'nin politikasını yönlendirir hâle geldiğini ve ÇHC'nin bu durumdan kendi çıkarına istifade ettiğini söylemektedir. Blank, ABD'nin ÇHC'nin asla DKHC'yi, her ne kadar bu ülkenin nükleer silâh edinmesine karşı çıksa da, ABD'nin istediği düzeyde sıkıştırmayacağını ve asla ABD'yi DKHC'ye tercih etmeyeceğini anlayamadığını ileri sürmektedir. Bu tutumun ÇHC'nin Kore Cumhuriyeti ve Rusya'yla yakınlaşmasını ve böylece görüşmeler esnâsında ABD'ye karşı bir cephenin oluşmasına yol açmıştır. Blank Şiaoşiong'un ve Ku'nun şu sözlerini nakletmektedir :

“Çin'in Birleşik Devletler'e yardım etmeye niyeti yoktu. Pekin'in istediği bir kapsamlı “Kore Yarımadası yol haritasını çizmek” ve kuzeydoğu Asya'da öncü rol oynamaktır. Pekin için yol haritasının çizilmesi için gerekli olan parçalar şunlardır : ilkin Vaşington ve Pyongyang'ı gelecekteki görüşmeler için bir çerçeve sağlayacak bir “yüz kızartmayan” dil için uzlaştırmak. Sonra, Birleşik Devletler'in Kuzey Kore'ye, Çin tarafından da desteklenen saldırmazlık güvencesi verdimen istemektedir. Üçüncü olarak, Kuzey Kore için bir resmî veya resmî olmayan Çin ve Rusya güvenlik güvencesi; ve dördüncüsü de Kuzey Kore için Güney Kore ve Japonya'nın yeni ekonomik yadımıdır. Pekin'in “yol haritası”nın amaçları uygulamada iki yönlüdür : birincisi, Kuzey Kore'yi, kitle imha silâhlarının ve yörünge altı füzelerin üretim hattı yerine, Kuzey Kore'yi Çin'in kalkınması için büyük bir kalkınma bölgesine ve Çin'in ulusal güvenliği için istikrarlı bir tampon devlete dönüştürmek; ikincisi, Güney Kore'deki Amerikan nüfuzunu azaltmak ve stratejik olarak tarafsız bir Kore yarımadası yaratmaktır. Çin'in bakış açısına göre, altı ülke Pyongyang'ın nükleer silâh programını nasıl durduracakları konusunda anlaşsın veya anlaşmasın, görüşmeler en azından bir netice hasıl etmiştir : Çin'in bölgede çok daha fazla kendine güvenin bir arabulucu güç olarak yükselmesi.”⁶⁷⁸

“Çin nükleer silâh sorunu görüşmeleri esnâsında Kuzey'in nükleer silâh sorununa tam bir çözüm bulmaktan ziyâde, kendi stratejik çıkarlarını enarttırmayı tercih ettiği görülmektedir. Çin Kuzey Kore kartını Kuzeydoğu Asya'da Birleşik Devletler-Japonya güvenlik işbirliğinin güçlendirilmesine karşı kullanmak

⁶⁷⁸ YI, Xiaoxiong : “Chinese Foreign Policy In Transition: Understanding China's 'Peaceful Development'”, *Journal of East Asian Affairs*, XIX, no. 1, Spring-Summer, 2005, 89-90 [YI, Şiaoşiong : “Dönüşen Çin Dış Siyâseti : Çin'in 'Barışçı Kalkınması'nı Anlamak”, *Doğu Asya İşleri Dergisi*, vol. : XIX, nu. : 1, İlkbahar-Yaz 2005, s. 89-90] dan aktaran : Blank, a.m.

istemektedir. Çin'in asıl amacı Kuzey Kore'de rejimi değiştirmek değil, Kuzey Kore'yi idâre etmek ve Kore yarımadası'nda istikrarı muhafaza etmektir.”⁶⁷⁹

Blank'a göre, ABD'nin ÇHC'nin DKHC üzerinde bulunduğu inandığı fakât aslında bulunmayan veya bulunsu dahi ÇHC'nin kullanmak istemediği, nüfuzunu kullanmasını; bunu yapmadığı takdirde ÇHC'yle ilişkilerini gözeden geçireceği tehdidiyle yaptığı aşırı baskı neticesinde ÇHC, bu baskının iki sonucu olan ya kendisinin tampon devletten vazgeçmesi ya da DKHC'nin çökmesi sonucunda bir düzen değişikliğinin meydana gelmesi seçeneklerinden hiçbirini kabûl edemeyeceği için, târihte görülmemiş bir şekilde dizginleri eline almış ve bölgedeki ağırlığı çok arttırmıştır.

Blank, DKHC'nin nükleer silâh denemesinden sâdece yirmi dakika önce ÇHC'yi haberdar etmesinin, DKHC'nin ÇHC'ye güvenmediğini hâtta ÇHC'ye karşı öfkeyle doluluğuna kanıt olduğunu; ve bu durumda ÇHC'nin, daha önce imza edildiği dönemdeki sözel ve ruhsal anlamını yitirdiğini açıkladığı 1961 târihli ittifak antlaşması da dahil olmak üzere, DKHC'ye yönelik siyâsetini gözden geçirmeye başladığını; ÇHC'nin, DKHC'nin nükleer silâh tesislerinin ABD tarafından vurulması hâlinde, DKHC'de ÇHC yanlısı bir hükûmetin yerleştirilmesi için bir askerî harekâtı ve işgâli öngören ihtimâl plânlarını 2003 senesinde yaptığını; fakât Çinli komutanların bunun mümkün olmadığını bildirdiğini de hatırlatarak, belirtmektedir. Bu olumsuz durumda ABD'nin ÇHC üzerinde DKHC üzerindeki nüfuzunu kullanması için baskısını arttırması veya sürdürmesi, hem ÇHC'de şüpheleri hem de DKHC'nin direncini arttırmıştır. Bu durumda ABD'nin baskısından ve mütemadiyen DKHC'yi gıda yardımını ve petrol sevkiyatını kesmekle tehdit etmekten bıkan ÇHC'nin, ne ABD'nin ne de DKHC'nin izlediği politikadan memnûn olması, ÇHC'nin ABD'nin politikasını izleyeceği mânasına gelmemekteydi. DKHC'nin nükleer silâh elde etmek istemesinin asıl sebebinin güvenliği konusunda Çin'in

⁶⁷⁹ KOO, Bon-Hak : “The Six-Party Talks: A Critical Assessment and Implications for South Korea's Policy toward North Korea”, **Korean Journal of Defense Analysis**, XVIII, no. 1, Spring, 2006, 98-99 [KU, Bon Hak : “Altılı Görüşmeler : Eleştirmeli Bir Çözümleme ve Güney Kore'nin Kuzey Kore'ye Yönelik Politikasına Etkileri”, **Kore Savunma Çözümlemeleri Dergisi**, cilt : XVIII, sayı : 1, Bahar, 2006, s. 98-99]'dan aktaran : Blank, a.m.

tahakkümünden kurtulurken, ÇHC'den, Kore Cumhuriyeti'nden, Japonya'dan Rusya'dan ve ABD'den yardım koparmak olduğunu pek alâ bilen Çinli yöneticilerin, Kore üzerindeki nüfuzlarının çok hızlı bir şekilde tükenmemesi için bu nüfuzu dikkâtlı ve tasarruflu bir şekilde kullanmaları gerektiğinin bilincindeydi. Blank'a göre, bu sebeple ÇHC'nin Rusya ve Kore Cumhuriyeti'yle birlikte DKHC'nin nükleer silâhlardan arındırılmasının neden güvenlik güvencelerinin, ekonomik yardımların ve NPT çerçevesinde barışçıl nükleer enerji çalışmalarına müsaadeyi de içermesi gerektiği konusundaki ısrarını açıklamaktadır.

Blank'a göre ayrıca, ABD DKHC'yle doğrudan görüşmemekteki ısrarı sebebiyle ortaya çıkan mâliyeti ÇHC ve diğer tarafların üzerine yıkmaya çalışmıştır. Bunu gören diğer taraflar bölgedeki durumlarını güçlendirmek için işbirliği yapmışlardır. Bu işbirliğinin somut sonucu 19 Eylül 2005 târihinde imzalanan ve aslen ÇHC'yle Kore Cumhuriyeti'nin işbirliğini bir ürünü olan İlkeler Antlaşması ve bu antlaşmayı ABD'nin kabûl etmek mecbûriyetinde kalmasıdır.⁶⁸⁰ Blank, nükleer silâh sorununun 2002 senesinde ABD tarafından Japonya ve Kore Cumhuriyeti'nin DKHC'ye karşı izledikleri yumuşama politikasından bu ülkeleri vazgeçirmek için kasten ifşa edildiğine pek çok akademisyenin, bu iddia açıkça kanıtlanmış olmasa dahi, inandığını ayrıca belirtmektedir. ABD'nin bu yanlış politikası sonunda süreci ÇHC'nin önderliğine terk etmeye mecbûr etmiştir. Blank, ÇHC'yle DKHC arasında bilindiğinden daha derin sorunların bilhassa 1990 yıllardan itibaren baş göstermeye başladığını söyleyerek, DKHC'nin bu sorunlardan kurtulmak için de nükleer silâh sahibi olmak istediğini belirtmektedir.

Kim, 19 Eylül 2005 târihli ortak bildirgenin hazırlanmasında ÇHC'nin son derece önemli bir rol üstlendiğini ve bu amaca ulaşmak için şartları çok iyi değerlendirdiğini belirtmektedir. ABD'nin ihracatında büyük bir paya sâhip olmasına

⁶⁸⁰ Bu anlaşmanın aslı için bkz. : 6428 “Joint Statement of the Fourth Round of the Six-Party Talks Beijing, September 19, 2005”, **U.S. Department of State Website**, September 19, 2005, erişim : < <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2005/53490.htm> >, 20 Nisan 2007 [“Altılı Görüşmelerin Dördüncü Dönüsü Ortak Bildirgesi, Pekin, 19 Eylül 2005 “, **ABD Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].

rağmen ÇHC bunu yapabilmiştir.⁶⁸¹ / ⁶⁸². Çinli diplomatlar söz konusu ortak bildirge için beş taslak hazırlamış ve bunlardan beşincisi önce ABD hâriç diğer taraflarca olumlu bulunmuş ve sonunda ABD tarafından da kabûl edilmiştir. Kim ABD'nin söz konusu bildirgeyi imzâlamasının sebeplerini şöylece sıralamaktadır :

- Geçen beş sene zarfında DKHC'ye karşı uygulanan biçilmiş çevreleme politikasının başarısızlığı dikkâte alındığında güvenilecek başka bir seçeneğin bulunmaması.
- Çin'in, bilhassa barışçıl nükleer enerji maddesine ilişkin olarak, taslağı üzerinde irâde ittifakını, üç yandaş (Çin, Rusya ve Güney Kore), bir muhalif (ABD) ve çekimsiz veya yarı yandaş (Japonya) olmak üzere, yandaşlar lehinde 3½'ye 1½ oranında kurabilmesi.
- ÇHC'nin ABD'yi "evet" ya da "hayır" seçenekleriyle karşı karşıya bırakıp "hayır" seçeneğini tercih etmesi hâlinde, dünya kamuoyu tarafından altılı görüşmeleri tıkamak ve hâttâ sonuçsuz bırakmakla suçlanmayı göze alması neticesiyle köşeye sıkıştırması.

⁶⁸¹ ABD dış ticâret sayıtlarına göre 2006 yılında ABD'nin ÇHC'ye karşı verediği ticâret açığı 232 548 600 000 ABD dolarıdır.(Kaynak : 6112 "Trade in Goods (Imports, Exports and Trade Balance) with China ", **U.S. Census Bureau, Foreign Trade Division, Data Dissemination Branch**, erişim : U.S. Census Bureau Website < <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html#2006> >, 27 Şubat 2007 [Çinle (İthalât, Dışsatım ve Ticâret Dengesi Bakımından) Mal Ticâreti ", ABD Sayıtlama Bürosu, Dış Ticâret Dairesi, Veri Dağıtım Bürosu, erişim : ABD Sayıtlama Bürosu Ağ Yöresi])

⁶⁸² 5524 KIM, Samuel S : "China's Conflict-Management Approach to the Nuclear Standoff on the Korean Peninsula", **Upsala University The Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Website**, paper presented at ' Comparing Different Approaches to Conflict Prevention and Management: Korean Peninsula and the Taiwan Strait Conference ', 16-17 December 2005, Stockholm, s. 18-19, erişim : < <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/conferences/2005/CMinNEA/papers/Samuel%20Kim%20paper.pdf> >, 13 Haziran 2006 [__ : "Kore Yarımadası'ndaki Nükleer Çözumsuzlükte Çin'in Çatışma Yönetimi Yaklaşımı", **Upsala Üniversitesi Orta Asya-Kafkasya Enstitüsü İpek Yolu Çalışmaları Ağ Yöresi**, 'Kore Yarımadası'nda ve Tayvan Boğazı'nda Çatışmanın Önlenmesi ve Çatışma Yönetimine Farklı Yaklaşımların Karşılaştırılması' isimli konferansta sunulan tebliğ, 16-17 Aralık 2005, Stokholm].

- Amerikalıların ÇHC'nin bildirge teklifini, zamanı geldiğinde geriye dönük olarak ve kendi yorumları uyarınca tekrar ele alabileceklerine inanmaları.

Yine Kim'e göre ÇHC, Bush yönetiminin, Irak bataklığı, İran'la yine nükleer silâhlar sebebiyle bir bunalım çıkartması, Katrina kasırgası ve Amerika'da yönetime güven oyununu azalması gibi sebepler yüzünden içinde bulunduğu zor koşulları da, Mao'nun Çin'in manivela gücünün ABD'nin kendi kendine yarattığı sorunlar sayesinde arttığını belirten ünlü sözüne ve Wang Jisi'nin

“ABD'nin görünümü lekeli kaldığı müddetçe, Çin'in çok taraflı olaylardaki manivela gücü daha yüksek olacaktır”

ifâdesine uygun olarak, çok başarılı olarak kullandığı fikrindedir.⁶⁸³ / ⁶⁸⁴ ÇHC bu bildirgeyle, öncesinde dünyada yayılmış olan Amerika veya Bush karşıtlığından ve Irak'taki yalanları sebebiyle ABD istihbaratına yönelik güvensizlikten, ki her ikisi de ABD'nin Irak'a yönelttiği saldırıyla ilgilidir, faydalanmak olan birinci; söz konusu sorunun çözülmesi için Kuzeydoğu Asya'nın irâdesinin ABD'nin katı yaklaşımından, ÇHC'nin “parça parça barış” veya “karşılıklı adımlarla barış” olarak adlandırılan yaklaşımına doğru kaydırılması olan ikinci aşamadan geçtikten sonra, ABD'ye açıkça meydan okuyacak güveni kazanmıştır. ÇHC bu bildirgeyle ABD'yi tamlık, denetlenebilirlik, geri dönülmezlik ve tasfiye edilmelik [*complete, verifiable, irreversible and dismantlement (CVID)*]* ilkelerinden oluşan katı tutumundan

⁶⁸³ 6113 JISI, Wang : “China's Search for Stability With America”, **Foreign Affairs**, September/October, 2005, s. 3, erişim : Foreign Affairs Website < <http://www.foreignaffairs.org/20050901faessay84504/wang-jisi/china-s-search-for-stability-with-america.html> >, 19 Mart 2006 [__, “Çin'in ABD'yle İstikrar Arayışı”, **Dış İşleri**, Eylül/Ekim, 2005, erişim : Dış İşleri Ağ Yöresi] Bu makâle özgün Çince makâlenin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş nüshasıdır.

⁶⁸⁴ Kim, s. 20-21.

* Bu terimler arasında en çok tartışma yaratan geriye dönüşsüzlük (irreversibility) ilkesiydi. Zirâ, ABD bu ilkeyi DKHC'nin bir daha aslâ, barışçı amaçla da olsa, nükleer enerji çalışmalarında bulunmaması olarak yorumlamak eğilimindeydi. Bu mesele altılı görüşmelerin dördüncü dönüsünde DKHC'yle ABD arasında bir mutabakata varılabilmesi için üzerinde uzlaşılmasında en çok zaman ve emek harcanan mesele olmuştur. (6110 SNYDER, Scott; COSSA Ralph A. and GLOSERMAN, Brad : “Six-Party Talks : Developing Roadmap for Future Progress“, **Issues and Insights**, vol. : 5, number : 8, s. 14-15, erişim : Center for Strategic and International Studies (CSIS) Website, < <http://www.csis.org/media/csis/pubs/issuesinsights>

vazgeçirmiş ve karşılıklı tâvizlere dayanan bir çözüme râzı etmiştir.⁶⁸⁵ Kim, ÇHC'nin altılı görüşmeler sürecinde doğrudan kendi faydasına olan yaklaşımının yanına Rusya, Güney Kore ve Japonya'yı da çok başarılı bir şekilde çekebilmeyi⁶⁸⁶ ve ABD'nin iç ve dış politika başarısızlıklarından, yukarıda belirtildiği üzere çok ustaca yararlanarak, ABD yi “yaptığım gibi değil, söylediğim gibi yap!” düsturundan vazgeçirdiğini vurgulamaktadır. Kim, ÇHC'nin yeni yeni yeşermekte olan Kuzeydoğu Asya Birliği denebilecek oluşumun ölü doğmasını engellediği ve bu oluşumun hayâta geçirilmesi (kurumsallaşması) için mutlaka savunulması gereken bir yaklaşım olduğu ve Çinli diplomatlarında bu hususu dile getirdiklerini belirtmektedir.^{687/688}

v05n08.pdf >, 27 Şubat 2007 [SNAYDER, Skot; KOSSA, Ralf ve __ : “Gelecekteki İlerlemeler için Yol Haritası Hazırlayan Altılı Görüşmeler“, **Meseleler ve Derinbakış**, cilt : 5, sayı : 8, __, erişim : Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi Ağ Yöresi]].

⁶⁸⁵ a.m., s. 21.

⁶⁸⁶ a.m., s. 23.

⁶⁸⁷ a.m., s. 24.

⁶⁸⁸ Görüşmelerin başka alanların ışığında ne ifâde ettiğine dair kısa bir özet için bkz. : 6205 BIN, Yu : “Tale of two talks in Beijing“, **Asia Times Online**, August 6, 2005, erişim : < <http://www.atimes.com/atimes/China/GH06Ad04.html> >, 17 Mart 2007 [__ : “Pekin’de İki Görüşmenin Hikâyesi“, **Asya Tayms Ağ Yöresi**, 6 Ağustos 2005]. Makalerin beşliği Charles Dickens [Çarls Dikins]’ın 1879 senesinde yazdığı ünlü romanı “İki Şehrin Hikâyesi [A Tale of Two Cities]’den esinlenmedir.

SONUÇ

Japonya'nın 1945 senesinde ABD tarafından, çok kısa bir arayla iki kere atom bombalarıyla bombalanması, bilhassa İkinci Dünya Savaşı'nın gâlip devletlerini, muaazam yıkım gücüne sâhip bu silâhı elde etmek yolunda güdülemiştir. Yüz yıldan fazla bir süredir Batı yayılmacığına karşı mücâdele eden ve bu mücâdeleyi Marksçılık ideolojisinin Çin'in şartlarına uyarlanmış bir çeşitlemesiyle kazanan ÇHC, kurulduğu 1949 senesinden itibaren ABD'nin düşmanı hâlini almıştır. 1949 senesi itibariyle, Asya'da geniş bir ülkeye ve büyük sayıda nüfusa sahip sosyalist ülkeler olarak SSCB ve ÇHC bulunmaktadır. Batı dünyası için bundan daha kötüsü, bu iki ülkenin ittifak hâlinde olmasıdır. Ancak, bu ittifak kısa bir süre sonra, SSCB'nin ÇHC'yi Marksçılıktan sapmakla; ÇHC'nin de SSCB'yi sosyalizmden sapmak ve Batı dünyasıyla işbirliği yaparak revizyoncu bir politika izlemekle suçlaması üzerine sona ermiş; ve bu ayrılık iki ülke arasında silâhlı çatışmaların vukuu bulmasına sebep olmuştur.

ÇHC'nin nükleer silâhlara ve kendisinininkinden çok daha gelişmiş askerî güce sâhip müttefikinden ayrılması üzerine yalnız kalması; SSCB'yle arasında meydana gelen silâhlı çatışmalarda, fiilen kullanılmasa da, nükleer silâhların gündeme gelmesi; ve SSCB'nin ABD'yle nispten bir yumuşama politikası izlemesi, ÇHC'nin nükleer silâh sâhibi olma arzusunu pekiştirmiştir. ÇHC 1964 yılında yaptığı ilk atom bombası denemesinin hemen akabinde yaptığı açıklamada, atom bombasını ülkesine karşı girişilen nükleer silâh şantajını kırmak için geliştirdiğini; ancak, asıl maksadının nükleer silâhların tümüyle ve ayrımsız olarak yok edilmesi olduğunu dünyaya ilân etmiştir. ÇHC dönemin eğilimine uyarak nükleer silâh çeşitliliğini arttırmıştır. ÇHC'nin nükleer silâh sahibi olması, ABD'yi ve Asya Kıtası'ndaki müttefiklerini; ÇHC'ye, güçsüz olan devletleri nüfuzu altına alma imkânını sağlaması sebebiyle, son derece endişelendirmiş; olağan şartlarda yapıcı bir teklif olarak kabûl edilmesi gereken nükleer silâhların tümüyle ve ayrımsız olarak imha edilmesi teklifi de, dünyanın ve bilhassa Asya Kıtası'nın nükleer silâhlardan arındırılması hâlinde, bu bölgede ÇHC'nin muazzam konvansiyonel savaş gücü karşısında durabilecek bir güç bulunmaması sebebiyle, ABD'yi son derece rahatsız

etmesi üzerine, red edilmesi sonucunu doğurmuştur. ÇHC'nin atom bombasını ezilen bütün devletler için ürettiği mealindeki açıklamaları da bu endişeyi güçlendirmiştir. ÇHC'nin bu dönem itibariyle esas aldığı temel ilke, kapitalist dünyayla bir savaştan kaçınılamayacağı ön kabûlüdür. Mao Zedung'a göre, sermâyeci yayılmacı ve onlarla işbirliği içinde bulunan SSCB benzeri sosyalist görünümlü fakât aslında revizyoncu olan devletlerle, başını ÇHC'nin çektiği sosyalist dünya arasında bir savaş eninde sonunda çıkacaktır. Bu savaş sonunda, sermâyeciliğin doymak bilmez pazar ve kâr hırsı sebebiyle, bir topyekûn savaşa dönüşecek ve savaşın asıl hedefi de ÇHC olacaktır. "Dünya savaşından kaçınılmazlık ilkesi"nin doğal sonucu ise, ÇHC'nin ne pahasına olursa olsun nükleer silâh elde etmesi ve nükleer silâhlarını geliştirmesi olmuştur.

ÇHC'nin izlediği nükleer savaş politikasının yanı sıra izlediği SSCB Karşısı Cephe Oluşturma Politika'nın 1970'li senelerin başında çeşitli sebeplerden yüzünden yürütülemez hâle gelmesi üzerine ÇHC, ABD'yi ehven-i şer düşman olarak tanımlayarak, SSCB'ye karşı bu ülkeyle işbirliğine gitmek kararı almış ve bu kararını uygulamaya geçirmiştir. ÇHC'nin SSCB karşısında zayıf düşmesinde, ülke içinde yaklaşık on yıl süren Büyük İleri Sıçrayış ve Kültür Devrimi dönemlerinin ÇHC'nin ekonomisinde ve toplumunda büyük tahribat yapmasının da etkisi olmuştur. ÇHC'yle ABD arasındaki işbirliği, nükleer silâhları kapsaması da, ÇHC'nin ülkesinde ABD'nin SSCB'yi hedef alan dinleme üsleri kurmasına müsaade edecek kadar ilerlemiştir. ABD bu işbirliğine rağmen, Japonya, Güney Kore, Filipinler vb, ülkelerde atom bombaları bulundurmamak sâretiyle SSCB'nin yanı sıra ÇHC'yi de tehdit etmeye devam etmiştir.

Mao Zedung'un 9 Eylül 1976 târihinde ölmesi üzerine devlet başkanlığı görevini üstlenen Hua Guofeng'ten sonra Dang Xiaoping'in bu görevi üstlenmesiyle ÇHC'nin dış politikasında da ciddî değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Yeni dış politika komşularla, ABD'yle ve genel olarak ülkelerin hepsiyle iyi ilişkiler kurulmasını ve gerginlikler yaratılmasını önlemeyi amaçlamaktadır. Bu tür bir dış politika uygulanmasının sebebi ise, ÇHC'nin uygulamaya başladığı yeni kalkınma modelinin ihracata ve ülkeye yabancı sermâye çekmeye dayanması sebebiyle,

sorunsuz bir dünya gerektirmesidir. Bu yeni politika içinde ÇHC'nin nükleer silâh, nükleer savaş ve nükleer silâhsızlanma politikalarına da ayrı bir önem atfedilmiştir. Yeni nükleer silâh politikasının uygulanmasının ilk adımı, yeni dünya düzenin çözümlenmesiyle atılmış ve bu çözümlenme sonucunda, üçüncü dünya savaşının en azından kısa ve orta vâdede vukuu bulmayacağına kanâat getirilerek, Mao Zedung'un "topyekûn dünya savaşının kaçınılmazlığı ilkesi" yerine "üçüncü dünya savaşından sakınılabirlik ilkesi" olarak adlandırabileceğimiz ilke esas alınmıştır. ÇHC kalkıştığı yeni ekonomi hamlesi sürecinde, genel olarak silâhlanma ve askerî harcamaların ve özel olarak, yüksek mâliyetleri sebebiyle bu gider kalemlerinin, büyük bölümünü oluşturacak nükleer silâhlanmaya kaynak ayırmak istememektedir. Zira, ÇHC'nin bir silâhlanma yarışına girişmesi, SSCB'nin bu hatâsını çok iyi irdelemiş olan Çinli önderlerin gözünde, gelirlerin büyük kısmının silâhlanmaya harcanmasına yol açacağı için Çin'in kalkınmasını engelleyeceğinden, ÇHC'nin felâketi olacaktır.

ÇHC yeni nükleer silâh politikası çerçevesinde ilk adımını 1978 senesinde UAEK'ya üyeliği irdelemeye başlayarak atmış ve ÇHC'nin bu kuruma 1984 senesinde resmen üye olması da bu yolda atılmış ilk somut adımı olmuştur. Bu adımı ÇHC'yle ABD'de arasında 1985 senesinde imzâlanan nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını amaçlayan anlaşma tâkip etmiştir. Bu anlaşma ÇHC bakımından, ABD'nin ileri nükleer enerji teknolojisine erişmesi ve dünyada prestij kazanması bakımından son derece yüksek önem arz ederken; ABD bakımından, ÇHC'nin nükleer faaliyetlerinin denetlenmesini; ÇHC'nin uluslararası nükleer silâh ve enerji düzenlemelerinin içine çekilmesi; ve kısa bir süre içinde çok sayıda nükleer enerji santralî inşa etmeyi plânlayan Çin pazarına, arzettiği kârlılık sebebiyle, ABD firmalarına açılması nedeniyle aynı derecede önem arz etmekteydi.

Söz konusu anlaşma ABD tarafından 1998 senesinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın ABD tarafından onaylanmasının bu kadar uzun bir süre almasının sebepleri : ABD Kongresi'nin anlaşmayla ÇHC'ye çok fazla tâviz verildiğini düşünmesi ve ABD istihbaratının ÇHC'nin nükleer silâhlandırma konusunda verdiği taahütlere sâdik kalmadığını bildiren raporlarıdır. ABD'nin

ÇHC'nin nükleer silâhlanmada önemli bir rol oyandığına dair inancının ilk somut göstergesi, bu ülkeye 1985 senesinde uyguladığı ambargolarla olmuştur. ÇHC, her ne kadar ABD tarafından geçen bu süre zarfında sürekli olarak nükleer silâhlandırılmayla suçlandıysa da, ABD'nin ambargo vb. tepkileri hep Çin şirketleriyle sınırlı kalmış, ÇHC hükümetini veya devletini doğrudan suçlayan bir boyut almamıştır. ABD'nin böyle bir tutum takınmasının sebebi ÇHC'yi devlet ve hükümet olarak doğrudan karşısına almak istememesinin yanı sıra, söz konusu suçlamaların hiçbir zaman somut olarak ispatlanamamasıdır.

ÇHC bütün bu suçlamalar karşısında, başka ülkelerle yürüttüğü nükleer işbirliğinin barışçıl amaçlı olduğunu ve uluslararası anlaşma ve antlaşmalara herhangi bir aykırılık içermediğini iddia etmiş ve ABD'nin ÇHC'ye yönelttiği suçlamalar somut kanıtlarla ispat edilememiştir. ÇHC itirazlarına rağmen, ABD'nin bazı taleplerini, aldığı ödümler karşısında yerine getirerek bu alanda ödümler vermiştir. Pâkistan'a çifte kullanımlı beş bin adet mıknaş sattığını ve İran'a inşa edeceği bir nükleer enerji reaktörünün inşaatından, ABD'nin baskısı üzerine, vazgeçmesi ve buna benzer faaliyetlerde bulunmayacağına dair, önce sözlü sonra yazılı, taahhütte bulunması ÇHC'nin verdiği ödönlere örnek olarak gösterilebilir. ÇHC, kendisine yönelik bu suçlamaların artışına ve nükleer silâhlanmayı önleme düzenine uyumu arttırışına paralel olarak, nükleer mâlzeme ve teknolojiyle ilgili ihracat düzenlemelerini de uluslararası düzenlemelere nerdeyse tam olarak eşitlemiştir.

ÇHC uluslararası nükleer kurumlara taraf olma politikasını, ayrımcı nitelik taşıması ve nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını engelleyerek bir nükleer enerji tekeli yaratmak maksadıyla nükleer silâh devletleri lobisi tarafından tasarlanmış bir kurum olduğunu ileri sürerek daima eleştirdiği NPT'ye 1992 senesinde, antlaşma hakkındaki ihtiyatını muhafaza ettiği hâlde, taraf olarak devam ettirmiştir. ÇHC'nin NPT'ye taraf olurken ileri südüğü tez, anlaşmanın bütün ayrımcılığına ve olumsuzluklarına rağmen nükleer silâhsızlanmada etkili olduğudur. ÇHC, NPT'nin süresiz ve şartsız olarak uzatılması için 1995 senesinde yapılan gözden geçirme toplantısında, ABD'ye, bu amaçla perde arkasından, diplomatik

destekte bulunmuştur. ÇHC tarafından fikir olarak ortaya atılan ve hazırlanmasında ÇHC'nin büyük katkısı bulunan; ve nükleer silâh devletlerinin, nükleer silâhlarının NPT'ye taraf olan hiçbir ülkeyi hedef almayacağına dair bir madde içeren bildirgenin, söz konusu toplantı esnâsında nükleer silâh devletleri tarafından kabûl edilip açıklanması, NPT'nin anılan toplantı sonunda şarsız ve süresiz olarak uzatılmasının kabûl edilmesinde son derece etkili olmuştur.

ÇHC NPT'nin olumsuz yönlerini anlaşmanın gözden geçirilmesi hazırlık ve esas toplantılarında vurgulamak ve bu olumsuzlukların giderilmesi için tekliflerde bulunmak politikasını ısrarla devam ettirerek, bilhassa ABD'ye karşı etkili bir muhalefette bulunmaktadır. ÇHC'nin muhalefetine merkezini, nükleer silâh devletlerinin diğer ülkelere eksik güvenlik güvencesi vermek yerine tam güvenlik güvencesi vermeleri; nükleer silâhlanmanın önlenmesi düzeninin nükleer enerjinin ve nükleer teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını engelleyerek, söz konusu düzenin bir baskı aracı olarak kullanılmasının önlenmesi; KDYA'nın bütün ülkeler tarafından onaylanarak yürürlüğe girmesi; NPT'nin hiçbir şekilde nükleer silâh devletlerine bu silâhlara sonsuza değin sâhip olma hakkı tanımadığı; dış uzayın silâhlandırılmadan korunması; ve son amaç olarak, nükleer silâhların tümüyle ve hiçbir ülkeye herhangi bir ayrıcalık tanınmadan imha edilmesi husularındaki ısrarı oluşturmaktadır.

ÇHC nükleer silâhlanmanın önlenmesi düzeninde nükleer silâhlardan arındırılmış bölgeler ve nükleer silâhlanmanın önlenmesini amaçlayan diğer kurumların hemen hemen hepsine taraf olarak, dünya nükleer silâhsızlanma politikasında çok önemli bir rol oynamaktadır. ÇHC bu yolda son adımı Zangger Komitesi'ne 2004 yılında üye olmakla atmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, yeni dünya düzeninde nükleer silâhların öneminin azalacağı iddiası, 11 Eylül 2001 târihinde ABD'ye yapılan İkiz Kuleler saldırısı üzerine ABD'nin, temellerini bu saldırı öncesinde attığı ve nükleer silâhların da gerektiğinde konvansiyonel güçlere veya hedeflere karşı kullanılmasını esas alan, yeni nükleer savaş öğretisi ve bunun bir uzantısı olarak, kendi mutlak

güvenliğini sağlamak iddiasıyla kurmaya çalıştığı füze kalkanı projelerinin gündeme gelmesi ve uygulanması üzerine çökmüş ve bu girişimler, hem ÇHC'nin güçlü itirazlarına hem de nükleer silâh ve caydırıcılık öğretilerini gözden geçirmesine sebep olmuştur. Nükleer silâhların küreselleşme döneminde de önemini koruyacağını, gerek Soğuk Savaş dönemindeki tecrübelerinden gerekse küreselleşme döneminin ilk büyük çaplı işgâl harekâtı olan ABD'nin Irak'a 1991 ve 2003 yıllarında yaptığı saldırılardan çıkardığı sonuçlardan zâten farkında olan ÇHC'yi nükleer silâh politikaları ve nükleer silâh caydırıcılığı bakımından yeni arayışlara itmiştir. ÇHC, ABD'nin ulusal füze kalkanı projesine bu teşebbüsün nükleer silâhlanmayı hızlandıracağı ve dış uzayın silâhlanmasına sebep olacağı; sahne füze kalkanı porjesine de, söz konusu projesini uygulanmasının başta Tayvan ve Japonya'nın desteğini gerektirmesi sebebiyle, başta Tayvan olmak üzere bu ülkelerin askerî özgüvenlerini arttıracığı; zamanla bu teknolojinin anılan ülkelerin eline geçeceği; sahne füze kalkanının zamanla saldırı amacıyla kullanılabilmesi; ÇHC'nin çok sınırlı olan nükleer silâh caydırıcılığını tümüyle etkisizleştireceği; ve Tayvan'a bağımsızlığını ilân etmesi yolunda büyük bir destek sağlayacağı gerekçeleriyle, şiddetli itirazıyla karşılaşmıştır.

ÇHC'nin nükleer silâh caydırıcılık öğretileri ele alındığında, başlarda “en az nükleer silâh caydırıcılığı” ve ikinci aşamada ve günümüze kadar “muteber en az nükleer silâh caydırıcılığı” öğretilerini uyguladığı görülmektedir. Bu süre zarfında ÇHC'nin hiç değiştirmeden uyguladığı ve günümüzde de uygulamaya devam ettiği nükleer silâh caydırıcılığı öğretisi ise “muğlaklığa dayalı nükleer silâh caydırıcılığı” öğretisi olmuştur. Ancak, ÇHC ABD'nin anılan teşebbüsleri karşısında nükleer silâhlarını geliştirmektedir. ÇHC yeni nükleer silâhlarının arasına denizaltılardan ve karada konuşlanan hareketli rampalardan fırlatılabilir nükleer savaş başlığı taşıyan füzeleri de eklemek için çalışmalarda bulunmaktadır. Katı yakıtlı füzelerini akaryakıtla çalışan füzelere dönüştürme ve füzelerin menzillerini artırmak çalışmaları da ÇHC'nin bu alanda yürüttüğü çalışmalar arasındadır. ABD'nin kurmak istediği ulusal füze kalkanı ve Asya Kıtası sahne füze kalkanını aşacak çok başlıklı ve yalancı çok başlıklı füze projeleri de ÇHC'nin üzerinde çalıştığı diğer projelerdir. ÇHC'nin denizaltılardan ve karada konuşlu hareketli rampalardan

fırlatılabilir nükleer başlık taşıyan füzeleri geliştirmesi, ÇHC'nin caydırıcılık öğretisini ve nükleer silâhlarının emir komuta dizgesini de değiştirmesini gerektirecektir. Zirâ, hâl-i hazırda savaş başlıklarının füzelerden ayrı yerlerde saklandığı ve bu savaş başlıklarının kullanılmasının gerekli olduğu hâllerde füzelerin ateşlenmesinin bâzen günler alabileceği düşünülmektedir.

ÇHC'nin 20 yy.da karşı karşıya kaldığı ve nükleer silâhlar sebebiyle ortaya çıkmış dört bunalımda izlediği politikalar karşılaştırıldığında, ÇHC'nin dış politikasındaki ve dünya olaylarına bakışındaki değişiklikler gâyet açık bir şekilde görülmektedir. İlk olay Hindistan ve Pâkistan'ın 1998 senesinde, birbirinin peşi sıra yaptıkları nükleer silâh denemesi üzerine baş gösteren bunalımdır. ÇHC'nin bu bunalımlar esnâsındaki tavrı Soğuk Savaş diplomasisinin güçlü izlerini taşımaktadır. ÇHC Hindistan'ı şiddetle kınamış; Pâkistan'a çok yumuşak davranmış; fakât, her iki ülkeyi de kınayan ve iki ülkeyi de nükleer silâh geliştirme faaliyetlerine derhâl son vermeye dâvet eden BM kararını onaylamıştır.

İran'la ABD arasında vukuu bulan nükleer silâh bunalımı, Hindistan ve Pâkistan vak'alarından farklıdır. Hindistan ve Pâkistan açıkça nükleer silâh denemesi yapmışken; İran barışçıl amaçla uranyum zenginleştirme programı yürüttüğünü; ABD ise, İran'ın asıl niyetinin nükleer silâh yapmak olduğunu iddia etmektedir. ÇHC bu bunalımda İran'a büyük destek vermiş ve hâttâ Rusya'yı da aynı şekilde davranmasını sağlayacak şekilde etkilemiştir. ÇHC'nin artan enerji talebinin bu diplomasiyi uygulamasında büyük etkiye sâhip olduğu genellikle bilinen bir husus olmakla birlikte bu ihtiyaç, genellikle ileri sürüldüğü gibi, ÇHC'nin diplomasinin tek sebebi değildir. ÇHC, 21. yy.'ın başında İran'la ortak stratejik küresel hedefler bakımından mutabık kalmıştır. Her iki devlet de çok kutuplu bir dünya düzeninin kurulması gerektiğini, uluslararası kurumların ABD'nin hakimiyeti altına girmemesi gerektiği vb. hususları içeren bir ortak bildirgeyi dünya kamuoyuna ilân etmiştir. İki ülke arasında enerji alanındaki ilişkiler çok sıkıdır. İran'la ABD arasında vukuu bulan söz konusu bunalım, ÇHC'nin bir dünya gücü olma ve dünya politikalarını ve dünyanın tek süper gücü olduğu kabûl edilen ABD'nin dünya politikalarını ciddî bir biçimde etikleyen ve engelleyen ilk örnek olması bakımından son derece önemlidir.

ÇHC'nin İran'ı böylesine güçlü bir şekilde desteklemesi ve ABD'nin BM'de İran'a karşı aldırma istediği kararları sürekli olarak geciktirmesinin ve sulandırmasının da ortaya koyduğu gibi bu politikasında başarıya ulaşması, Orta Doğu ülkelerinde ve genel olarak ABD'nin hedefi olan ülkelerde ÇHC'nin saygınlığının artmasını sağlamıştır.

DKHC'yle ABD arasında, DKHC'nin uranyum zenginleştirme programı ve nükleer silâh denemeleri sebebiyle çıkan bunalım sürecinde ÇHC'nin, bilhassa dörtlü ve altılı görüşmeler safhasında, yürüttüğü diplomasi tümüyle yeni bir diplomasıdır. Bunalımın ilk evrelerinde sorunun DKHC'yle ABD arasında olduğunu kabûl ederek, çatışmayla neticelenebilecek sorunlarda taraf olmama esasına dayanan geleneksel politikasını uygulayan ÇHC, daha sonra bu tavrını değiştirerek önderlik diplomasisi uygulamış ve altılı görüşmeleri, plânlamış, örgütlemiş ve neticelendirmiştir. Bu süreç esnâsında ABD'nin târihsel müttefikleri olduğu kabûl edilen Japonya ve Güney Kore'yi dahi diplomatik olarak yanına çekmeyi başarmış ve ABD'yi süreç sonunda imzâlanan antlaşmayı kabûl etmeye âdetâ mahkûm etmiştir. Bu görüşmeler esnâsında bölgede ileride oluşturulması muhtemel bir işbirliği ve güvenlik örgütünün de zemini hazırlanmıştır. Rusya'yla birlikte ŞİÖ'yü kurmuş ÇHC'nin Asya Kıtası'nda böylesine bir itibar kazanması ve kurulması muhtemel yeni işbirliği ve güvenlik örgütünün ŞİÖ'yle ilişkilendirilmesi veya bütünleştirilmesi ihtimâlinin ABD'yi son derece rahatsız edeceği muhakkaktır.

Çalışmamızın sonucunda eriştiğimiz kesin bulgular özet olarak şu hususları içermektedir :

- ÇHC nükleer silâhları, Soğuk Savaş döneminde kendisine karşı uygulanan nükleer silâh şantajını kırmak için edinmiştir.
- ÇHC, Soğuk Savaş döneminde nükleer silâh sahibi olmasına – günümüzde ABD ve Batı dünyasının “hür dünyayı korumak” veya “serseri devletlerden gelen tehdite karşı savunmak” vb. sloganlarla bir benzerini ortaya koyduğu – ideolojik boyutu, nükleer silâhlarının sermâyecilik ve eeperyalizm tarafından

sömürülmekte ve ezilmekte olan ülkelerin savunulmasında da kullanılacağına dair yaptığı vurguyla eklemiştir.

- ÇHC, Soğuk Savaş döneminde sınırlı sayıda ve imkân ve kâbiliyette nükleer silâh bulundurarak “en az caydırıcılık” öğretisini uygulamıştır.
- ÇHC, 1964 senesinde yaptığı ilk atom bobası denemesinden hemen sonra yaptığı açıklamada, nükleer silâha sâhip ülkeleri – ayrımsız olarak – sâhip oldukları nükleer silâhları imhâ etmeye çağırılmış ve günümüze kadar bu teklifini muhafaza etmiştir. ÇHC’nin bu tezine, nükleer silâhların tümüyle imha edilmesi hâlinde, Asya Kitası’nda ÇHC’nin muazzam konvansiyonel gücü karşısında durabilecek hiçbir ülkenin bulunmadığı teziyle cevap verilmiştir.
- ÇHC’nin nükleer silâh politikası, Dang Xiaoping’le başlayan yeni dış açılma döneminin yeni dış politikasının mihenk taşlarından biridir.
- ÇHC esas olarak nükleer silâhlanmaya ve silâh yarışına karşıdır ve nükleer silâhlanmanın önlenmesinde önderlik rolü oynamaktadır
- Nükleer silâh politikasında, giriştiği ekonomik kalkınma hamlesini kolaylaştırmak için, yeri geldiğinde tâvizler vermiş; fakât, bu tâvizlerin karşılığında da tâvizler elde etmiştir.
- ÇHC, bilhassa ABD tarafından, başka ülkelere nükleer silâh ve nükleer savaş başlığı taşıyabilecek füze teknolojilerini temin etmekle suçlanmakla birlikte, bu suçlamalar hiçbir zaman kesinlikle ispatlanamış; ve bu suçlamaların sonucu olarak ÇHC’ye uygulanan ambargolar, esas olarak ÇHC veya ÇHC hükümetine karşı uygulamayıp; ambargoların muhatabı olan aralarında kamu kuruluşları da bulunan özel kişiler ve tüzel kişilikleri bulunan kuruluşlar olmuştur.

- ÇHC bâzı suçlamaları söz konusu suçlamalar tam kesinlikle ispat edilmese dahi, kabûl ettiği yönünde yorumlanabilecek tavır sergilemiştir. ÇHC'nin böyle bir tavır takınmasının sebebi, aldığı tâvizler olmuştur.
- Nükleer silâhların yayılmasının önlenmesi düzenlemelerinin ABD tarafından bir baskı unsuru olarak kullanılmasına şiddetle muhalefet etmektedir ve ABD'yi engellenmektedir.
- Nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasının her ülkenin hakkı olduğunu ve bu hakkın her ülke tarafından sorunsuzca kullanılması gerektiğini savunmakta ve bu yolda girişimlerde bulunmaktadır.
- NPT'ye taraf olmakla birlikte, bu antlaşmaya başından beri yönelttiği itirazlarını muhafaza etmektedir. Ancak, ÇHC, bu tutumuna rağmen NPT'nin koşulsuz ve süresiz uzatılması için 1995 senesinde yapılan toplantıda, NPT'nin bütün olumsuzluklarına rağmen nükleer silâhsızlanmada önemli bir işlevi bulunduğunu ileri sürerek, bu amacın gerçekleştirilebilmesi için ABD'yi diplomatik olarak desteklemiştir.
- ÇHC, NPT'nin nükleer silâh devletlerine bu silâhlarını sonsuza dek muhafaza edeceklerinin bir güvencesi olmadığı tezini sürekli savunmaktadır.
- Nükleer siâhlardan arındırılmış bölgelerin kurulmasını desteklemektedir.
- ABD'nin ulusal ve sahne füze kalkanı projelerine karşı çıkmaktadır. Bu projelerin nükleer silâh caydırıcılığını büyük oranda sınırlayacağını düşünmektedir.
- Sürekli “muğlaklığa dayalı caydırıcılık” öğretisini uygulamıştır. Soğuk Savaş döneminde alt öğreti olarak “en az caydırıcılık” öğretisini uygulamıştır.

- 11 Eylül 2001 İkiz Kuleler saldırılarından sonra ABD'nin saldırganlığının artması ve bu ülkenin konvansiyonel hedeflere karşı dahi nükleer silâh kullanımsını öngören öğretiler açıklaması ve bu öğretilerin diğer nükleer silâh devletleri tarafından kabûl edilmesi ve bu ülkelerin de de berzer öğretiler geliştirmesi üzerine ÇHC, “muğlaklığa dapalı caydırıcılık öğretisi”ni muhafaza ederken, nükleer silâh imkân ve kâbiliyetini arttırmak sûretiyle “muteber caydırıcılık öğretisini” uygulamaya geçirmek üzere çalışmaktadır.
- Barışçıl nükleer işbirliğine açıktır.
- Ulusal çıkarlarını önde tutmaktadır.
- Bilhassa İran'la ABD ve DKHC'yle ABD arasında yaşanan nükleer silâh bunalımlarında etkili bir dünya diplomasisi yürüterek dünya olaylarını ve dengelerini etkileyebilme kâbiliyetine eriştiğini ispat etmiştir.
- ABD'yle DKHC arasında baş gösteren nükleer silâh bunalımının giderilmesi için örgütlediği ve başarıyla sonuçlandığı Altı Görüşmeler boyunca uyguladığı diplomasiyle bölgele bir güvenlik ve işbirliği örgütü kurulmasına uygun zemini hazırlamış ve zaman zaman ABD'nin sâdik müttefiki olan Güney Kore'yi ve Japonya'yı da yanına çekebilmeyi başarmıştır.
- Ulusal çıkarlarını önde tutması ve dünya olaylarını ve dengelerini etkileyebilme kâbiliyeti sebebiyle, ÇHC'yle, askerî alan ve nükleer enerji alanı da dâhil olmak üzere, tarafların ulusal çıkarlarına aykırı düşmeyecek ilişkilerin kurulabilmesi; ve böylece uluslararası ortamda karşılaşılan sorunlarda ÇHC'nin desteğinin sağlanabilmesi mümkündür.

Bibliografya

Kitâplar

- CANKARA, Yavuz : Yeni Oyun : İran'ın Nükleer Politikası, IQ Kültürsanat Yayıncılık, yayın nu. : 119, araştırma inceleme dizisi: 85 İstanbul, Mart, 2005
- DENG, Yong : “Conception of National Interests : Realpolitik, Liberal Dilemma, and the Possibility of Change”, **In the Eyes of the Dragon : China views the world**, Yong DENG and Fei-Ling WANG (eds.), Rowman and Littlefield Publishers, 1999, [___, “Ulusal Çıkar Kavramı : Gerçekçilik, Özgürlükçü İkilem ve Değişim İhtimâli”, **Ejder'in Gözüyle : Çin Dünyaya Bakıyor**, Yong DENG ve Fei-Ling Vang (haz.)]
- EKREM, Nuraniye Hidâyet : “İran'ın tam üyeliği ve yeni başvurular değerlendiriliyor ... ŞİÖ, genişlemeyi tartışıyor“, **Cumhuriyet Strateji** (Cumhuriyet gazetesinin özel eki), 5 Haziran 2006, Yıl : 2, Sayı :101.
- GREENE, Fred : **U.S. Policy and the Security of Asia**, McGraw Hill Book Company, 1968 [GRİN, Fred : **Birleşik Devletlerin Politikası ve Asya'nın Güvenliği**, McGraw Hill Kitâp Şirketi, 1968 Dışilişkiler Konseyi].
- GÜRLER, Ali İhsan : **Büyük Ortadoğu Projesi ve Bush Doktrini**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, yayın nu. : 134, araştırma inceleme dizisi nu. : 97, birinci baskı, Temmuz 2005, İstanbul.
- JING-DONG, Yuan : “China's Pragmatic Approach to Nonproliferation Policies in the Post-Cold War Era“, **Chinese Foreign Policy Pragmatism and Strategic Behavior**, Suisheng ZHAO (ed.), An East Gate Book, 2004, [CİNG, Dong : “Çin'in Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Silâhsızlanma Politikalarına Faydacı Yaklaşımı”, **Çin Dış Politikası Faydacılık ve Stratejik Davranış**]
- ÖZGÜR, Salih : **Geleceğe Yönelen Tehdit : Kitle İmha Silahları**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, yayın nu. : 202, araştırma inceleme nu. : 160, 1. baskı, İstanbul, Kasım, 2006.
- SANQING, Jian : **Foreign Policy Restructuring As Adaptive Behavior - China's Independent Foreign Policy 1982-1989**, University Press of America Inc., 1996 [SANCİANG, Cian : **Bir Uyuşmacı Davranış Olarak Dış Politikanın Yapılandırılması – Çin'in 1982 ve 1989 Yılları Arasındaki Bağımsız Dış Politikası**, Amerika Üniversite Yayınları]

- SÖNMEZOĞLU, Faruk : **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Der Yayınları, yayın nu. : 346, genişletilmiş 2.basım, İstanbul, 2005.
- WANG, Fei-Ling : “Self Image and Strategic Intentions : National Confidence and Political Insecurity“, **In the Eyes of the Dragon : China views the world**, DENG, Yong and WANG, Fei-Ling (eds.), Rowman and Littlefield Publishers Inc., 1999, [WANG, Fei-Ling : “Özgörüş ve Stratejik Niyetler : Ulusal Güven ve Siyâsal Güvensizlik“, **Ejder’in Gözüyle : Çin Dünyaya Bakıyor**, Yong Deng ve Fei Vang Ling (haz.), Rowman ve Littlefield Yayımcıları].
- WANG, Juanwei : “Managing Conflict: Chinese Perspective on Multilateral Diplomacy and Collective Security“, **In the Eyes of the Dragon : China views the world**, Yong DENG and Fei-Ling WANG (eds.), Rowman and Littlefield Publishers Inc., 1999, [WANG, Juanwei : “Çatışma Yönetimi : Çok Taraflı Diplomasi ve Ortak Güvenlik Hakkında Çin Görüşü“, **Ejder’in Gözüyle : Çin Dünyaya Bakıyor**, Yong DENG ve Fei-Ling Vang (haz.)].
- YUEH, Leo – LIU, Yun : **China as a Nuclear Power in World Politics**, (Taplinger Publishing Co., Inc.), New York, 1972, [Yueh - Liu : **Bir Nükleer Silâh Gücü Olarak Dünya Politikasında Çin**, Taplinger Yayımcılık Kuruluşu, New York, 1972].

Makâleler

- 6331 ADELMAN Kenneth A.: “Statement by Kenneth L. Adelman Director of the Arms Control and Disarmament Agency Before the House Foreign Affairs Committee On the 1985 US-China Nuclear Cooperation Agreement 31 July 1985“, **Nuclear Threat Initiative Website**, 31 July 1985, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/ncaadel.htm> >, 25 Eylül 2006, [ADELMAN, Kenit (Silâh Denetleme ve Silâhsızlanma Dairesi Yöneticisi) : “Silâh Denetleme ve Silâhsızlanma Dairesi Yöneticisi Kent A. Adelman’ın Temsilciler Meclisi Uluslararası İlişkiler Kurulu Huzurunda Yaptığı Konuşma“, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].
- 6034 ALAM, Shah : “The Changing Paradigm of Iranian Foreign Policy Under Khatemi“, **Strategic Analysis**, December 2000, Vol. XXIV, No. 9, erişim : < http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_dec00als01.html >, 12 Mart 2006, [ELAM, Şah : “Hatemi Döneminde İran’ın Değişen Dış Siyâset Paradigması“, **Stratejik Çözümleme**, Aralık, 2000, 24. Cilt, 9, sayı].
- 5843 ASHER, David L. : “How to Approach the China–North Korea Relationship“, **The Heritage Foundation Website**, September 14, 2006, erişim : < <http://www.heritage.org/Research/AsiaandthePacific/hl969.cfm> >, 1 Şubat 2007, [AŞER, Deyvid L. : “Çinle Kuzey Kore Arasındaki İlişki Nasıl Ele Alınmalı“, **Gelenek Vakfı Ağ Yöresi**, 14 Eylül 2006].
- 6292 BEN-CHAIM, Moshe : “The Temple and Tabernacle“, **Mesora Website**, t.y., erişim : < <http://www.mesora.org/temple.html> >, 24 Aralık 2006 [Moşe BEN-HAİM, “Tapınak ve Çadır“, **Gelenek Ağ Yöresi**].
- 5034 BERMAN, Ilan : “The Impact Of The Sino-Iranian Strategic Partnership“, Testimony before the U.S.-China Economic & Security Review Commission, Hearing on “China’s Proliferation to North Korea and Iran, and Its Role in Addressing the Nuclear and Missile Situations in Both Nations”, erişim : Indian Institute of Science Website < <http://www.iisc.ernet.in/nias/nuclzero.pdf> >, 12 Haziran 2006 [__ : “Çinle İran Arasındaki Stratejik Ortaklığın Etkileri“, Çin ve ABD Ekonomi ve Güvenlik Kurulu’ndaki İfâde, “Çin’in Kuzey Kore ve İran’ı Nükleer Silâhlandırması ve Bu İki Ülkedeki Nükleer Silâhlanma ve Füzeler Bakımından Rolü “konulu dinleme, erişim : Hint Bilim Enstitüsü Ağ Yöresi].

* Bilişim ağı yörelerinden temin edilmiş kaynaklara birer çağrı sayısı atanmış olup bu kaynaklar aynı çağrı numaralarıyla çalışmanın ekinde bulunan yoğun kayıt disklerine kaydedilmiştir.

- 6246 BIN, Li : “The Impact of the U.S. NMD on the Chinese Nuclear Modernization“, **Emerging From Conflict Website**, t.y., erişim : < <http://www.emergingfromconflict.org/readings/bin.pdf> >, 4 Mart 2007 [__ : “ABD’nin Sahne Füze Kalkanının Çin’in Nükleer Silâhlarını Çağdaştırmasına Etkileri“, **Çatışmadan Kurtuluş Ağ Yöresi**]. (Aynı yazar tarafından yazılmış aynı başlıklı makâlenin (6255) taslak hâli)
- 6255 BIN, Li : “The Impact of the U.S. NMD on the Chinese Nuclear Modernization“, **Jane’s Intelligence and Insight Website**, March 7, 2001, erişim : < http://www.janes.com/security/international_security/news/jir/jir010307_1_n.shtml >, 4 Mart 2007. (Aynı yazar tarafından yazılmış aynı başlıklı makâlenin (6246) başka basımı) [__ : “Amerika Birleşik Devletleri’nin Ulusal Füze Savunma Dizgesinin Çin’in Nükleer Silâhlarını Çağdaştırması Üzerindeki Etkisi”, **Ceyn İstihbarat ve İnceleme Ağ Yöresi**, 7 Mart 2001].
- 5821 BIN, Yu : “China Maneuvers to Bring a Soft-landing to the Korean Crisis“, **Yale Global Online**, 11 February, 2003, erişim : < <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=952> > ve devamı < <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=952&page=2> >, 31 Ocak 2007 [__, “Çin Kore Bunalımında Yumuşak İniş için Manevra Yapıyor“, **Yale Küresel Çevrimiçi Dergi**, 11 Şubat 2003].
- 6205 BIN, Yu : “Tale of two talks in Beijing“, **Asia Times Online**, August 6, 2005, erişim : < <http://www.atimes.com/atimes/China/GH06Ad04.html> >, 17 Mart 2007 [__ : “Pekin’de İki Görüşmenin Hikâyesi“, **Asya Taymıs Ağ Yöresi**, 6 Ağustos 2005].
- 5691 BLAIR, Bruce : “General Zhu and Chinese Nuclear Preemption“, **China Security**, Autumn 2005, Issue no. 1, erişim : International Relations and Security Studies Network Website < <http://se1.isn.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=PublishingHouse&fileid=84CB6F23-491C-0941-C1BE-8EA90BA9C1DE&lng=en> >, 27 Kasım 2006, [BLEYR, Brus : “General Cu ve Çin’in Önceden Vuruş Öğretisi“, **Çin Güvenliği**, Sonbahar 2005, sayı : 5, erişim : Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Çalışmaları Şebekesi Ağ Yöresi, __, __].

- 6080 BLANK, Stephen : “The End of Six-Party Talks ?“, **Strategic Insight**, vol. : 6, issue : 1, January 2007, erişim : U.S. Naval Academy Post Graduate School Center for Contemporary Conflict Website < <http://www.ccc.nps.navy.mil/si/2007/Jan/blankJan07.asp> >, 2 Şubat 2007 [BLANK, Stefan : “Altılı Görüşmelerin Sonu mu ?“, **Stratejik Derin Bakış**, cilt : 6, sayı : 1, Ocak 2007, erişim : Birleşik Devletler Deniz Harp Okulu Mezuniyet Sonrası Okulu Çağdaş Çatışmalar Merkezi Ağ Yöresi].
- 817 BONIFACE, Pascal : “French Nuclear Weapons Policy after the Cold War“, (Occasional Paper), **The Atlantic Council of the United States**, August 1998, erişim : The Atlantic Council of the United States Website < http://www.acus.org/docs/9808French_Nuclear_Weapons_Policy_After_Cold_War.pdf >, 1 Aralık 2006, [BONIFACE Pascal : “Soğuk Savaş Sonrasında Fransa’nın Nükleer Silâh Politikası“, (occasional paper), Ağustos 1998].
- 6077 BUSH, George W. : “The President's State of the Union Address“, The United States Capitol, Washington, D.C., erişim : Whitehouse Website < <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html> >, 26 Ocak 2007 [BUŞ, George W. : “Başkanın Birliğin Durumu Konuşması“, Birleşik Devletler Kapitolü, Vaşington D.C.].
- 6122 BUTLER Nicola : “A Citizens' Inquiry Into the Legality of Trident : Military and political aspects of British Nuclear Forces and Defence Policy“, presentation, **British American Security Information Council**, 6 November 2004, erişim : British American Security Information Council Website < <http://www.basicint.org/nuclear/legalnb.htm#14> >, 4 Aralık 2006, [BATLIR, Nikola : “Trident’in Mesruiyetine Dair Bir Vatandaş Sorgulaması : İngiliz Nükleer Güçlerinin ve Savunma Politikasının Askerî ve Siyasal Yanları“, sunum, **İngiliz Amerikan Güvenlik Bilgilendirme Kurulu**, 6 Kasım 2004].
- 6126 BUTLER, Nicola and BROMLEY, Mark : Secrecy and Dependence: The UK Trident System in the 21st Century, **British American Security Information Council Website**, BASIC Research Report, November 2001, erişim : < <http://www.basicint.org/pubs/Research/2001UKtrident1.htm#Chapter%201.htm> >, 5 Aralık 2006, [BATLIR, Nikola ve BROMLİ, Mark : Gizlilik ve Bağımlılık : 21. yy.da Birleşik Krallık’ın Trident Dizgesi, **İngiliz Amerikan Güvenlik Bilgilendirme Kurulu Ağ Yöresi**, rapor].

- 6406 BUTLER, Nicola : “Chirac reasserts French Nuclear Weapons Policy“, **Disarmament Diplomacy**, Issue no. : 82, Spring, 2006, erişim : ACRONYM Institute Website < <http://www.acronym.org.uk/dd/dd82/82chirac.htm#en01> >, 26 Mart 2007 [BATLIR, Nikola : “Şirak Fransa’nın Nükleer Silâh Politikasını Doğruladı“, **Silâzsızlanma Diplomasisi**, sayı : 82, İlkbahar, 2006, erişim : AKRONİM Enstitüsü Ağ Yöresi].
- BYMAN, Daniel and CLIFF, Roger : China’s Arms Sales Motivations and Implications, **RAND Corporation Website**, erişim : < http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1119/ >. [BAYMAN, Danyel ve KLİF, Rocır : “Çin’in Silâh Satışları Sebepler ve Sonuçlar“, **RAND Kurumu Ağ Yöresi**].
- 6137 CERNIELLO, Craig : “Clinton Issues New Guidelines on U.S. Nuclear Weapons Doctrine“, **Arms Control Today**, November / December 1997, erişim : Arms Control Today Website < http://www.armscontrol.org/act/1997_11-12/pdd.asp >, 14 Aralık 2006 [SERNİELLO, Kreyg : “Clinton Birleşik Devletlerin Nükleer Silâhlar Öğretisine İlişkin Yeni Bir Kılavuz Açıkladı“, **Günümüzde Silâh Denetimi**, Kasım / Aralık 1997, erişim : Günümüzde Silâh Denetimi Ağ Yöresi ___].
- 503 CHARI, P.R. : “India’s Nuclear Doctrine : Confused Ambitions“, **The Nonproliferation Review**, Fall / Winter 2000, erişim : Monterey Institute of International Studies Center for Nonproliferations Studies Website < <http://cns.miis.edu/pubs/npr/vol07/73/73chari.pdf> >, 11 Aralık 2006, [ÇARİ, P.R. : “Hindistan’ın Nükleer Silâh Öğretisi : Karışık Arzular“, **Silâhların Yayılmamasını Gözden Geçirme**, Sonbahar / Kış 2000, erişim : Monteri Uluslararası Çalışmalar Merkezi Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme Çalışmaları Merkezi].
- 6129 CHIRAC, Jacques : “Speech by Jacques CHIRAC, President of the French Republic, during his visit to The Strategic Forces.”, (Landivisiau / L’Ile Longue / Brest (Finistère))”, **Présidence De La République Website**, 19 Janvier 2006, erişim : < http://www.elysee.fr/elysee/anglais/speeches_and_documents/2006/speech_by_jacques_chirac_president_of_the_french_republic_during_his_visit_to_the_strategic_forces.38447.html >, 2 Aralık 2006, [ŞİRAK, Jak : ”Fransa Cumhurbaşkanı Jak Şirak’ın Stratejik Kuvvetler’e ziyâreti esnâsında yaptığı konuşma“, **Fransa Cumhurbaşkanlığı Ağ Yöresi**, 19 Ocak 2006].

- 5875 CHOO Jaewoo : “Is Institutionalization of the Six-Party Talks Possible ?”, **East Asia**, Vol. : 22, no. : 4, Winter 2005 [ÇU, Ceyvu : “Altılı Görüşmelerin Kurumlaşması Mümkün mü ?”, **Doğu Asya**, cilt : 22, sayı : 4.]
- 6232 CHOO, Jaewoo : “Strategic Implication of Six-Party Talks for East Asia’s Security Future”, **Tamkang University Website**, erişim : < <http://www2.tku.edu.tw/~ti/Journal/8-4/843.pdf> >, 4 Mart 2007 [ÇU, Ceyvu : “Altılı Görüşmelerin Doğu Asya’nın Gelecekteki Güvenliğine Yansımaları”, **Tamkang Üniversitesi Ağ Yöresi**].
- 5992 JI, You : “Why Are The Six-Party Talks Failing? A Chinese Perspective“, **China Brief**, vol. : 5, issue : 9, April 26, 2005, erişim : Jamestown Foundation Website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cb_005_009.pdf >, 30 Ocak 2007 [Cİ, Yu : “Altılı Görüşmeler Neden Başarısız ? Bir Çin Görüşü“, **Çin Özeti**, cilt : 5, sayı : 9, 9 Nisan 2005, erişim : Ceymistovn Vakfı Ağ Yöresi].
- 6393 CIRINCIONE, Joseph : “Did China Threaten to Bomb Los Angeles ?”, **Carnegie Endowment Website**, (Proliferation Brief, vol. : 4, number : 4), erişim : < <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=651> >, 24 Mart 2007 [SİRİNSİONE, Cosef : “Çin Los Angeles’i Bombalama Tehdidinde Bulundu mu ?”, **Karnegi Vakfı Ağ Yöresi**, (Kitle İmha Silâhlarının Yayılması Özeti, cilt : 4, sayı : 4)].
- 6286 COHEN, Avner : “Untold Story of İsrail’s Bomb“, **Washington Post Website**, April 30, 2006, erişim : < http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2006/04/28/AR2006042801326_pf.html >, 2 Ocak 2007 [KOHEN, Avner (Meriland Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Çalışmaları Merkezi kıdemli araştırmacısı ve “İsrail ve Bomba”adlı kitâbın yazarı) ve BÖR, Vilyam (Corc Vaşington Üniversitesi Ulusal Güvenlik Belgeliği kıdemli araştırmacısı) : “İsrail’in Bombasının Anlatılmamış Hikâyesi“, **Vaşington Postası Ağ Yöresi**, 30 Nisan 2006].
- COHEN, Avner and BURR, William : “Israel Crosses the Treshold”, **Bulletin of the Atomic Scientist**, Vol. 62, no. 3, May / June 2006, erişim : Bulletin of the Atomic Scientists Website < http://www.thebulletin.org/article.php?art_ofn=mj06cohen >, 2 Ocak 2007 [KOHEN, Avner ve BÖR, Vilyam : “İsrail Eşiği Aşıyor”, **Atom Bilginleri Bülteni**, cilt : 62, sayı : 3, Mayıs / Haziran 2006, erişim : Atom Bilginleri Ağ Yöresi].

- 5769 COTTON, James :”The Second North Korean Nuclear Crisis”, **Australian Journal of International Affairs**, Vol. : 57, no. : 2, July 2003 [KOTTON, Ceymis : ”İkinci Kuzey Kore Nükleer Silâh Bunalımı”, **Avustralya Uluslararası İşler Dergisi**, cilt : 57, nu. : 2, Temmuz 2003].
- 5215 DAVIS, Jonathan E. :”Export Controls in the People’s Republic of China”, (University of Georgia School of International Affairs) **Center for International Trade and Security**, 2005, erişim : (University of Georgia School of International Affairs) Center for Trade and Security Website < <http://www.uga.edu/cits/documents/pdf/CITS%20China%20Final.pdf> >, 18 Ekim 2006 Çarşamba [DEYVİS, Conıtın : “Çin Halk Cumhuriyetinde İhracatın Denetlenmesi”, (Corciya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Okulu) **Uluslararası Ticâret ve Güvenlik Merkezi**, 2005, erişim : (Corciya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Okulu) Uluslararası Ticâret ve Güvenlik Merkezi Ağ Yöresi].
- 5824 DIAMOND Andrew F. and PINKSTON Daniel A. : “Don't Outsource North Korea Problem to China”, **The Korea Times**, April 25, 2005 erişim : Center for Nonproliferation Studies of Monterey Institute of International Studies Website < http://cns.miis.edu/pubs/other/pinkston_050425.htm >, 31 Ocak 2007 [DAYMOND, Andru F. ve PİNKSTON Daniel A. : “Kuzey Kore Sorununu Çin’e İhale Etmeyin”, **Kore Taymıs**, 25 Nisam 2005, erişim : Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi].
- 6006 DING, Arthur S. : “Viewpoint : China’s Concerns About Theatre Missile Defense : A Critique”, **The Nonproliferation Review**, Fall 1999, erişim : Center for Nonproliteration Studies of Monterey Institute of International Studies Website < <http://cns.miis.edu/pubs/npr/vol06/64/ding64.pdf> >, 6 Şubat 2007 [ARTUR, Ding S. : “Görüş : Çin’in Sahne Füze Savunmasıyla İlgili Endişeleri : Bir Eleştirisi”, **Kitle İmha Silâhlarının Yayılmamasına Bakış**, Sonbahar 1999].
- 5866 DINGLI, Shen, : “North Korea’s Strategic Significance to China”, **China Security**, Autumn 2006 [DİNGLİ, Şen : “Kuzey Kore’nin Çin için Stratejik Ayrıcalığı”, **Çin’in Güvenliği**, Sonbahar 2006].

- 5691 DINGLI, Shen : “Nuclear Deterrence in the 21st. Century”, **China Security**, Autumn 2005, Issue no. 1, erişim : International Relations and Security Studies Network Website < <http://se1.isn.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=PublishingHouse&fileid=84CB6F23-491C-0941-C1BE-8EA90BA9C1DE&lng=en> >, 27 Kasım 2006, [DİNGLİ, Şen : “21.yy. Nükleer Silâhlarla Caydırıcılık”, **Çin Güvenliği**, Sonbahar 2005, sayı : 5, erişim : Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Çalışmaları Şebekesi Ağ Yöresi, —, —].
- 5865 DONG-SHIN, Seo : “China Unfreezes NK Bank Accounts”, **Korea Times Website**, November 11, 2006, , erişim : < <http://times.hankooki.com/lpage/200611/kt2006112023204768040.htm> >, 3 Şubat 2007 [DONG-ŞİN, Seo : “Çin NK Bankası Hesaplarını Çözdü”, 11 Kasım 2006, **Kore Taymın Ağ Yöresi**].
- DOWLER,Thomas and HOWARD, Joseph : “Countering the Threat of Well-Armed Tyrant : A Modest Proposal for Small Nuclear Weapons”, **Strategic Review**, Fall 1991, [DOVLER, Tomas ve HOVARD, Cosef : “İyi Silâhlanmış Tiranın Tehdini Önlemek : Küçük Nükleer Silâhlar için Mütevazı Bir Teklif”, **Stratejik Bakış**, Sonbahar 1991].
- 6371 DUMBAUGH, Kerry : “China-U.S. Relations: Current Issues and Implications for U.S. Policy”, **Congressional Research Service**, February 14, 2007, CRS Report for Congress, [DAMBAUH, Keri : “Çinle ABD Arasındaki İlişkiler : Mevcut Meseleler ve ABD Siyâsetine Etkileri”, **ABD Kongresi Araştırma Hizmetleri**, 14 Şubat 2007, Kongre Araştırma Hizmetleri'nin ABD Kongresi için Hazırladığı Rapor].
- 5761 EBERSTADT, Nicholas : “The North Korean Nucler Drama : Another ‘Twenty Years’ Crisis ‘, **East Asia**, Summer 2004, vol. : 21, nu. : 2, [EBERSTAD, Nikolas : ”Kuzey Kore Nükleer Silâh Dramı Başka bir ‘Yirmi Yıl Bunalımı‘ mı ?“, **Doğu Asya**, Yaz 2004, cilt : 21, sayı : 2].

- 6043 EINHORN, Robert J. :”Testimony of Robert J. Einhorn, Deputy Assistant Secretary of State for Nonproliferation before the Committee of International Relations, U.S. House of Representatives 4 February 1998 Peaceful Nuclear Cooperation with China”, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/einh0298.htm> >, 25 Eylül 2006 [EINHORN, Robert J. : “ABD Dışişleri Bakanlığı Nükleer Silâhların Yayılmamasından Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert Einhorn’un Temsilciler Meclisi Uluslararası İlişkiler Kurulu Huzurunda Verdiği İfade 4 Şubat 1998 Çin’le Barışçıl Nükleer Enerji için İşbirliği”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önleme Girişimi Ağ Yöresi**].
- 6429 ELLEMAN, Bruce : “Sino-Soviet Relations and the February 1979 Sino-Vietnamese Conflict”, 20 April 1996, **Texas Technical University Vietnam Project Vietnam Center Website**, erişim : < http://www.vietnam.ttu.edu/vietnamcenter/events/1996_Symposium/96papers/elleviet.htm >, 4 Kasım 2006, [ELLEMAN, Bruce : “Çin’le Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler ve Çinle Vietnam Arasında Şubat 1979 Târihinde Ortaya Çıkan Çatışma”, __, **Teknik Üniversitesi Vietnam Projesi Vietnam Merkezi Ağ Yöresi**]
- 6321 EN-LAI, Chou : “Report To The Tenth National Congress Of The Communist Party Of China”, (Delivered on August 24 and Adopted on August 28, 1973), **Etext Archives Website**, erişim : < <http://www.etext.org/Politics/MIM/classics/mao/cpc/10cong.html> >, 4 Kasım 2006, [EN-LAY, Çu : “10.Ulusal Komünist Parti Kongresi’ne Rapor”, (24 Ağustos 1973 târihinde sunulmuş ve 28 Ağustos 1973 târihinde kabûl edilmiştir), **E-metin Belgeliği Ağ Yöresi**]
- 6282 FARR, Warner D. : “The Third Temple's Holy Of Holies:Israel's Nuclear Weapons”, **USAF Counter Proliferation Center**, Counter Proliferation Papers, Future Warfare Series, No. 2, erişim : USAF Air University Website < <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cpc-pubs/farr.htm> >, 24 Aralık 2006 [FARR, Warner D. : “Üçüncü Tapınak Kutsalının Kutsalı : İsrail’in Nükleer Silâhları”, **ABD Hava Kuvvetleri Üniversitesi Silâhların Yayılmasını Önleme Merkezi**, Silâhların Yayılmasını Önleme Çalışmaları, Gelecekte Savaşlar Serisi, sayı : 2, erişim : ABD Hava Kuvvetleri Üniversitesi Ağ Yöresi __].

- 6287 FELDMAN, Noah : “Islam, Terror and the Second Nuclear Age”, **The New York Times Website**, October 29, 2006, erişim : < <http://www.nytimes.com/2006/10/29/magazine/29islam.html?ex=1319774400&en=072d0d0ae9ef345d&ei=5090&partner=rssus> >, 2 Ocak 2007 [__ : “İslâm, Tedhiş ve İkinci Nükleer Silâh Çağı”, **New York Taymıs Ağ Yöresi**, 29 October 2006].
- 5871 FENG, Zhu : “Shifting Tides : China and North Korea”, **China Security**, Autumn 2006 [FENG, Cu : “Değişen Akıntılar : Çin ve Kuzey Kore”, **Çin’in Güvenliği**, Sonbahar 2006].
- 6430 FERGUSON, Charles D. : “Mini-Nuclear Weapons and the U.S. Nuclear Posture Review”, **Center for Nonproliferation Studies Website**, erişim : < <http://cns.miis.edu/pubs/week/020408.htm> >, 18 Kasım 2006, [FERGUSON, Çarls D. : “Küçük Nükleer Silâhlar ve Birleşik Devletler’in Nükleer Silâh Tutumu”, **Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Girişimi Merkezi Ağ Yöresi**].
- 5762 FLAKE, L. Gordon : “The Future of Regional Security Cooperation, and Korea’s Role”, **East Asia**, Summer 2004, vol. : 21, no. : 2 [FLEYK, L. Gordon : “Bölge Güvenlik İşbirliğinin Geleceği ve Kore’nin Rolü”, **Doğu Asya**, Yaz 2004, cilt : 21, sayı : 2].
- FRENKIEL Olenka : “Israel’s Secret Weapon”, belgesel televizyon programı, **British Broadcast Corporation Television**, channel 2, 17 March 2003, 23:20 G.M.T., erişim : < <http://video.google.com/videoplay?docid=-234685330662058240> >, 23 Aralık 2006 [__ : “İsrail’in Gizli Silâhı”, **İngiliz Yayın Kurumu Televizyonu**, 2. kanal, 17 Mart 2003, Grinviç saatiyle 23:20].
- 6330 GALLUCI, Robert L. : “Testimony of Robert L. Galluci Dean of the Edmund A. Walsh School of Foreign Service, Georgetown University Before the House Committee on International Relations 7 October 1997”, **Nuclear Threat Initiative Website**, 7 October 1997, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/week1097.htm> >, 25 Eylül 2006, [GALLUCI, Robert L. : “Cortavn Üniversitesi Edmund A. Valş Dış Hizmetler Okulu Dekanı Robert Galuci’nin Temsilciler Meclisi Uluslararası İlişkiler Kurulu Huzurunda Verdiği İfade”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önleme Girişimi Ağ Yöresi**, 7 Ekim 1997]
- 6015 GARCIA Jr., Manuel : “What’s Behind the ASAT Test ? – China’s New Chip in Space War Poker”, **Counter Punch Website**, erişim : < <http://www.counterpunch.org/garcia01222007.html> >, 6 Şubat 2007 [GARSİYA Jr. : Manuel : “Uydu Savar Denemesinin Arkasında Ne Var ? – Çin’in Yeni Çipi Uzak Savaşı Pokerinde”, **Karşı Vuruş Ağ Yöresi**].

- 5879 GARD, Robert : “Déjà-Vu All Over Again: How Reliable is U.S. Intelligence on North Korea's Nuclear Program?”, **Arms Control Center**, erişim : Arms Control Center Website < <http://www.armscontrolcenter.org/archives/000226.php> >, 27 Ocak 2007 [__ : “Görmüştüm. Her Şey Yeni Baştan : Birleşik Devletlerin Kuzey Kore'nin Nükleer Silâh İzlenesine Dair İstihbaratı Ne Kadar Güvenilir ?”, **Silâh Denetleme Merkezi**, erişim : Silâh Denetleme Merkezi Ağ Yöresi].
- 6369 GAURAV, Kampani : “How a US National Missile Defense will Affect South Asia”, **Center for Nonproliferation Studies - Monterey Institute of International Studies Website**, May, 2000, erişim : < <http://cns.miis.edu/pubs/reports/usmslsa.htm> >, 19 Mart 2007 [__ : “ABD'nin Füze Kalkanı Güney Asya'yı Nasıl Etkileyecek ?”, **Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**, Mayıs, 2000].
- 6039 GILL, Bates :”Chinese Arms Exports to Iran”, **Middle Eastern Review of International Affairs**, Vol. 2, No. 2, May 1998, erişim : < <http://meria.biu.ac.il/journal/1998/issue2/jv2n2a7.html> >, 15 Mart 2006, [GİL, Beyts : “Çin'in İran'a Silâh İhracatı”, **Uluslararası İlişkilere Orta Doğu'dan Bakış**, 2. cilt, 2. sayı , Mayıs 1998].
- 6328 GILMAN, Benjamin A. : “Implementation of the US-China Nuclear Cooperation Agreement : Whose Interests Are Sereved ? Statement of Chairman Benjamin Gilman Full House International Relations Committe Hearing 7 October 1997”, **Nuclear Threat Initiative Website**, 7 Ekim 1997, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/gilm1097.htm> >, 25 Eylül 2006, [__ : “ABD Kongresi Uluslararası İlişkiler Kurulu Başkanı Robert J. Gilman'ın Demeci : ABD'yle Çin Arasında Nükleer Enerji İşbirliği Anlaşmasının Yürürlüğe Girmesi Kimin Çakırlarına Hizmet Etmektedir?”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önleme Girişimi Ağ Yöresi**, 7 Ekim 1997]
- 5412 GOLDSTEIN, Lyle J. ; ERICKSON, Andrew S (eds.) : “China's Nuclear Force Modernization”, **Navy Naval War College**, Newport Papers : 22, erişim : Navy Naval War College Website < <http://www.nwc.navy.mil/press/npapers/np22/NP22.pdf> >, 10 Haziran 2006 [GOLDŞTİN, Layl J.; ERİKSON, Endru S. (haz.) : “Çin'in Nükleer Silâh Gücünü Çağdaştırması”, **ABD Deniz Kuvvetleri Deniz Harp Akademisi**, Newport Çalışmaları : 22, erişim : ABD Deniz Kuvvetleri Deniz Harp Akademisi Ağ Yöresi].

- 6374 GORDON, Michael R. : “Putin Offers Alternative Antimissile Plan”, **New York Times Website**, 2 June 2000, erişim : < <http://partners.nytimes.com/library/world/europe/060300russia-missiles.html> >, 21 Mart 2007 [GORDON, Maykıl R. : “Putin Başka Bir Füze Savar Dizgesi Teklif Etti”, **Nev York Taymıs Website**, 2 Haziran 2000].
- 5771 GREEN, Michael J. : “The United States and East Asia in the Unipolar Era”, **Journal of Strategic Studies**, Vol. : 24, no. : 4, December 2001 [GRİN, Maykıl J. : “Tek Kutuplu Devirde Birleşik Devletler ve Doğu Asya”, **Stratejik Çalışmalar Dergisi**, cilt : 24, sayı : 4, Aralık 2001].
- 6046 GUANGYA, Wang : “Statement by Ambassador Wang Guangya, Permanent Representative of China to the UN, at the 60th GA Session on Security Council Reform”, **Permanent Mission of the People’s Republic of China to the United Nations Website**, November 10th, 2005, erişim : < <http://www.china-un.org/eng/zghlhg/zzhgg/t220921.htm> >, 11 Nisan 2006, [GUANGYA, Van : “Çin Daimî Temsilcisi Büyükelçi Vang Guangya’nın Genel Kurul’un 60. Toplantısının Güvenlik Kurulu’nun Yeniden Yapılandırılmasına Dair Oturumunda Yaptığı Konuşma”, 10 Kasım 2005, **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Daimî Temsilciliği Ağ Yöresi**].
- 6245 GUIHONG, Zhang : “US Security Policy towards South Asia after September 11 and its Implications for China: A Chinese Perspective”, **Strategic Analysis**, vol. : 27, no. : 2, April – June, 2003, [GUIHONG, Cang : “Çin Gözüyle 11 Eylül Sonrasında ABD’nin Güney Asya’ya Yönelik Güvenlik Politikası ve Çin’e Etkisi”, **Stratejik Çözümleme**, cilt : 27, sayı : 2, Mayıs – Haziran, 2003].
- 6299 GUOQIANG, Tang : “Address by H.E. Mr. Tang Guoqiang, Head of Chinese Delegation, On Part II of the 27th Session of the Working Group B of the Preparatory Commission for the CTBTO”, **Permanent Mission of the People’s Republic of China to the United Nations and Other International Organization at Vienna Website**, 29 August 2006, erişim : < <http://www.chinesemission-vienna.at/eng/xw/t269458.htm> > [GUOCİANG, Tang : “Çin Heyeti Başkanı Zât-ı Âlileri Bay Tang Guociang’ın Kapsamlı Denemelerin Yasaklanması Antlaşması Örgütü Hazırlık Kurulu B Çalışma Topluluğu 27. Birleşimi’nin II. Kısmında Yaptığı Konuşma”, **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler ve Diğer Uluslararası Örgütler Viyana Daimi Temsilciliği Ağ Yöresi**, 29 Ağustos 2006].

- 5833 GWERTZMAN, Bernard : Interview with Adam Segal, **Council on Foreign Relations Website**, December 15, 2006, erişim : < <http://www.cfr.org/publication/12253/segal.html> >, 31 Ocak 2007
[__ : Adam Segal ile mülakat, **Dışilişkiler Konseyi Ağ Yöresi**].
- 6296 HAILONG, Wu : “Ambassador Wu Hailong Deliver Speech to the Twenty-Fourth Session of the Preparatory Commission for CTBTO”, **Permament Mission of the People’s Republic of China to the United Nations and Other International Organization at Vienna Website**, 27 June 2005, erişim : < <http://www.chinesemission-vienna.at/eng/xw/t201605.htm> >
[HAYLONG, Vu : “Büyükelçi Vu Haylong Kapsamlı Denemelerin Yasaklanması Antlaşması Örgütü Hazırlık Kurulunun Yirmidördüncü Oturumunda Konuşma Yaptı “, **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler ve Diğer Uluslararası Örgütler Viyana Daimi Temsilciliği Ağ Yöresi**, 27 Haziran 2005].
- 6171 HARNEY, Alexandra; SEVASTOPULOS, Demetri and ALDEN, Edward : ”Top Chinese general warns US over attack”, **Financial Times Website**, July 14, 255, erişim : < <http://www.ft.com/cms/s/28cfe55a-f4a7-11d9-9dd1-00000e2511c8.html> >, 27 Kasım 2006, [Aleksandra HARNEY, __, Evard ALDEN, “Üst düzeydeki Çinli general Birleşik Devletleri taarruz hakkında uyardı”, **Faynensıl Tayms Ağ Yöresi**, 15 Temmuz 2005.].
- 5753 HARRISON, Selig S : “Did North Korea Cheat?”, **Foreign Affairs**, Jan / Feb2005, Vol. 84, Issue 1 [__,”Kuzey Kore Aldattı mı ?”, **Dış İşleri**, Ocak / Şubat 2005, cilt : 84, sayı : 1].
- 5783 HU, Weixing : “Beijing Defense Strategy and the Korean Peninsula”, **Journal of Northeast Asian Studies**; Fall 95, Vol. 14 Issue 3 [HU, Veişing : “Pekin’in Savunma Stratejisi ve Kore Yarımadası”, **Kuzeydoğu Asya Çalışmaları Dergisi**, Sonbahar 95, cilt : 14, sayı : 3].
- 6175 HUAN, Yang : “China’s Strategic Nuclear Weapons”, **Federation of American Scientists Website**, erişim : < <http://www.fas.org/nuke/guide/china/doctrine/huan.htm> >, 21 Ekim 2006, [__, “Çin’in Stratejik Nükleer Silâhları”, **Amerikan Bilimciler Federasyonu Ağ Yöresi**].

- 5313 HUGHES, Llewelyn : “Why Japan Won’t Nuclear (Yet)?”, **Massachusetts Intitute of Technology Website**, erişim : < [http://web.mit.edu/polisci/students/lhughes/Hughes_Why_Japan_Wont_Go_Nuclear_\(yet\)_Final.pdf#search=%22%22Why%20do%20states%20build%20nuclear%20weapons%3F%22%22](http://web.mit.edu/polisci/students/lhughes/Hughes_Why_Japan_Wont_Go_Nuclear_(yet)_Final.pdf#search=%22%22Why%20do%20states%20build%20nuclear%20weapons%3F%22%22) >, 24 Eylül 2006 [HUYGS, Levelin : “Japonya Neden Nükleer Silâh Edinmeyecek (Şimdilik)?”, **Massaçusets Teknik Üniversitesi Ağ Yöresi**].
- 6265 HUNTER, Robert E. : “After 9/11 : US Policy in Northeast Asia”, **Asia-Pacific Review**, vo. : 10, no. : 1, 2003, [HANTIR, Robert E. : “11 Eylül Sonrasında Kuzeydoğu Asya’da ABD Politikası”, **Asya-Pasifik Bakış**, cilt : 10, sayı : 1, 2003].
- 5764 HWANG, Jihwan : “Realism and U.S. Foreign Policy Toward North Korea”, **World Affairs**, Summer 2004, vol. : 167, no. : 1 [HVANG Cihvan, “Gerçekçilik ve Birleşik Devletler’in Kuzey Kore’ye Yönelik Dış Siyâseti”, **Dünya İlişkileri**, Yaz 2004, cilt : 167, sayı : 1].
- 5881 JI, You : “Understanding China’s North Korea Policy”, **China Brief**, Jamestown Foundation, vol. : IV, issue : 5, March 3, 2004, erişim : Jamestown Foudation website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cb_004_005.pdf >, 12 Ocak 2007 [CI, You : “Çin’in Kuzey Kore Politikasını Anlamak”, **Çin Özeti**, Ceymistovn Vakfı, erişim : Ceymistovn Vakfı Ağ yöresi].
- 6025 JIABO, Wen : “Join Hands to Create A Better Future for China-ASEAN Relations”, (Full text of Premier Wen Jiabao's speech at the ASEAN-China Commemorative Summit 2006-10-30), **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Rehpublic of China Website**, erişim : < <http://asean-chinasummit.fmprc.gov.cn/eng/zxxx/t278045.htm> >, 15 Şubat 2007 [CIABO, Ven : “Daha İyi Bir Geleceği Yaratmak için Çinle ASEAN Arasında Elbirliği Edelim”, (Başbakan Ven Ciabao’nun ASEAN ve Çin Kutlama Zirvesinde 30 Ekim 2006 Târihinde Yaptığı Konuşmanın Tam Metni), **Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].
- 6114 JIANGUO, Wu : “Nuclear Shadow on High-Tech Warfare”, **American Scientists Federation Website**, erişim : < <http://www.fas.org/nuke/guide/china/doctrine/jianguo.htm> >, 21 Ekim 2006, [CIANGUO, Vu : “İleri Teknoloji Savaşı Üzerindeki Nükleer Silâhların Gölgesi”, **Amerikalı Bilimciler Federasyonu Ağ Yöresi**].

- 6358 JIAXUAN, Tang : “Address by H.E. Mr. Tang Jiaxuan Minister of Foreign Affairs Of the People's Republic of China At the 5th ARF Ministerial Meeting Manila”, **The University of Hawaii School of Hawaiian, Asian and Pasifik Studies Website**, 27 Temmuz 1998, erişim : < <http://www.shaps.hawaii.edu/security/arf/arf31osp.html> >, 14 Mart 2007 [CİAŞUAN, Tang : Çin Halk Cumhuriyeti Büyükelçisi Zât-ı Âlileri Tang Ciaşuan'ın Beşinci G.B.F. Bakanlar Toplantısında Yaptığı Konuşma”, **Havai Üniversitesi Havai, Asya ve Pasifik Çalışmaları Okulu Ağ Yöresi**, 27 Temmuz 1998].
- 6315 JIEYI, Liu : “Statement by Mr. Liu Jieyi, Director General of Arms Control and Disarmament Department, Foreign Ministry of China, on Nuclear Disarmament and Security Assurances”, **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China Website**, 6 April 2004, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjzb/zzjg/jks/jkxw/t82570.htm> >, 21 Ekim 2006, [CİEYİ, Liu : “Çin Dışişleri Bakanlığı Silâhların Denetlenmesi ve Silâhsızlanma Dairesi Genel Direktörü Sn. Liu Cieyi'nin Nükleer Silâhsızlanma ve Güvenlik Güvencelerine Dair Yaptığı Konuşma”, **Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].
- 6162 JIJUN, Li : “Traditional Military Thinking and the Defensive Strategy of China”, An Address at the U.S. Army War College, Letort Paper, , **American Scientists Federation Website**, Dr. Karl H. Tilford, Jr. (ed.), no.1, August 1977, erişim < <http://www.fas.org/nuke/guide/china/doctrine/china-li.pdf> >, 21 Ekim 2006, [CİCUN, Li : “Çin'in Geleneksel Stratejik Düşünüşü ve Savunma Stratejisi”, Birleşik Devletler Kara Kuvvetleri Harp Akademisi'inde Yapılan Konuşma, Letort Çalışması, (__ (haz.)) sayı : 1, , **Amerikalı Bilinciler Federasyonu Ağ Yöresi**, Ağustos 1997].
- 6298 JINGYE, Cheng : “Statement by H.E. Ambassador Cheng Jingye Head of the Chinese Delegation at the 2006 Substantive Session of United Nations Disarmament Commission“, **Permament Mission of the People's Republic of China to the United Nations and Other International Organization at Vienna Website**, 10 April 2006, erişim : < <http://www.chinesemission-vienna.at/eng/xw/t245856.htm> > [CİNGYE, Çeng : “Çin Heyeti Başkanı Zat-ı Âlileri Büyükelçi Çeng Cingye'nin Birleşmiş Milletler Silâhsızlanma Kurulunun 2006 Yılı Resmî Oturumunda Yaptığı Konuşma”, **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler ve Diğer Uluslararası Örgütler Viyana Daimi Temsilciliği Ağ Yöresi**, 10 Nisan 2006]

- 6113 JISI, Wang : “China’s Search for Stability With America”, **Foreign Affairs**, September / October, 2005, erişim : Foreign Affairs Website < <http://www.foreignaffairs.org/20050901faessay84504/wang-jisi/china-s-search-for-stability-with-america.html> >, 19 Mart 2006 [CİSİ, Vang : Çin’in ABD’yle İstikrar Arayışı”, **Dış İşleri**, Eylül / Ekim, 2005, erişim : Dış İşleri Ağ Yöresi].
- 6308 JOHNSON, Rebecca : “NPT PrepCom Interim Report, April 15, 2002”, **Acronym Institute Website**, erişim : < <http://www.acronym.org.uk/npt/200201.htm> >, 13 Ekim 2006, [CONSON, Rebeka : ” NPT Gözden Geçirmeye Hazırlık Konferansı Ara Raporu, 15 Nisan 2002”, **Akronim Enstitüsü Ağ Yöresi**].
- 6410 JOHNSON Rebecca; BUTLER Nicola; PULLINGER Stephen : “Worse than Irrelevant? British Nuclear Weapons in the 21st Century”, **ACRONYM Institute for Disarmament Policy**, 2006, erişim : ACROMYN Institute for Disarmament Policy Website < [http://www.acronym.org.uk/uk/Worse than Irrelevant.pdf](http://www.acronym.org.uk/uk/Worse%20than%20Irrelevant.pdf) >, 26 Mart 2007 [CONSON, Rebeka; BATLIR, Nikola; PULLİNGER, Stefan : “21. Yy.da İngiltere’nin Nükleer Silâhlarından Söz Dahi Edilmemeli mi?”, **AKRONİM Silâhsızlanma Diplomasisi Enstitüsü**, 2006, erişim : AKROMİM Silâhsızlanma Enstitüsü Ağ Yöresi].
- 5111 KAN, Shirley (Coordinator, Specialist in National Security Policy, Foreign Affairs, Defense and Trade Division) and HOLT, Mark (Specialist in Energy Policy Resources, Science and Industry Division) : “U.S.-China Nuclear Cooperation Agreement”, Report for Congress, **Congressional Research Service (CRS)**, , December 13, 2005, erişim : < <http://fpc.state.gov/documents/organization/58442.pdf> >, 18 Ekim 2006 [ŞÖRLİ, Kan (Eşgüder, Ulusal Güvenlik Politikası, Dış İşleri, Savunma Konularında ve Ticâret Bölümünde Uzman) ve __ (Enerji Politikası Kaynakları, Bilim ve Endüstri Bölümünde Uzman), “ABD’yle Çin Arasında Nükleer İşbirliği Anlaşması”, Kongre için Hazırlanan Rapor, **Kongre Araştırma Hizmetlerinin (KAH)**, 13 Aralık 2005].
- 5703 KAN, Shirley A. : **China and Proliferation of Weapons of Mass Destruction and Missiles : Policy Issues**, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress, Order Code : RL31555, updated : April 6, 2006 [KAN, Şörlü A. : **Çin ve Kitle İmha Silâhlarını ve Füzelerin Yayılması : Politika Meseleleri**, Kongre Araştırma Hizmetleri __ Kongre Raporu, Sipâriş numarası : RL3155, güncellenme târihi : 6 Nisan 2006].

6425 KAN, Shirley A. : “China : Suspected Acquisition of U.S. Nuclear Weapon Secrets”, **Congressional Research Service** (The Library of Congress), Report for Congress, updated : February 1, 2006, erişim : Federaiton of American Scientists Website < <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL30143.pdf> > [KAN, Şörlü A. : “Çin : ABD'nin Nükleer Silâh Sırlarını Elde Ettiğinden Kuşulanılmaktadır”, **Kongre Araştırma Hizmetleri** (Kongre Kütüphanesi), Kongre için Rapor, son güncellenme târihi : 1 Şubat 2006, erişim :Amerikalı Bilginler Federasyonu Ağ Yöresi].

5835 KANG David C. and FRIEDBERG Aaron L. : “How to Control a Nuclear North Korea?”, **Council on Foreign Relations Website**, December 8, 2006, erişim : < http://www.cfr.org/publication/12164/how_to_control_a_nuclear_north_korea.html >, 31 Ocak 2007 [KANG, Deyvid ve FRİDBERG, Aron : “Nükleer Silâhlara Sâhip Kuzey Kore Nasıl Denetim Altında Tutulacak ?”, **Dış İlişkiler Konseyi Ağ Yöresi**].

KANWAL Gurmeet : “India’s Nuclear Doctrine and Policy”, **Strategic Analysis** (A Monthly Journal of Institute for Defence Studies and Analysis (IDSA)), Vol. XXVI, No. 11, February 2001, [__ : “Hindistan’ın Nükleer Silâh Öğretisi ve Politikası”, **Stratejik Çözümleme** (Savunma Çalışmaları ve Çözümlemeleri Enstitüsü __), Cilt XXVI, __, (Şubat 2001)].

6168 KAU, Michael, Y.M. : “Clinton’s Three No’s Policy : A Critical Assessment”, (rough draft not for circulation, prepared for Conference on War and Peace in the Taiwan Strait, February 26-27, 1999, Duke University), t.y., **John Hope Franklin Center for Interdisciplinary International Studies at Duke University Website**, erişim : < <http://www.jhfc.duke.edu/ducis/pass/pdf/warpeaceconf/p-kau.pdf> >, 19 Kasım 2006, [KAU, Maykıl Y.M. : “Clinton’un Üç Hayır Politikasının Eleştirili Değerlendirilmesi”, (Duke Üniversitesi’nde 26-27 Şubat 1999 târihleri arasından yapılan Tayvan Boğazında Savaş ve Barış Konferansı’nda sunulmak üzere hazırlanmış makâlenin ilk taslağı), t.y., **Dük Üniversitesi Con Hop Dallar Arası Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**]

6283 KEINON, Herb : “PMO denies that Olmert disclosed Israel’s nuclear hand”, **Jarusalem Post Website**, December 11, 2006 (updated December 12, 2006), erişim : Jarusalem Post Website < http://www.jpost.com/servlet/Satellite?cid=1164881872535&page_name=JPost/JPArticle/ShowFull >, 24 Aralık 2006 [KEYNON, Örb : “Başbakanlık Olmert’in İsrail’in nükleer silâh elini açıkladığını yalanladı”, **Kudüs Postası Ağ Yöresi**, 11 Aralık 2006 (güncelleme : 12 Aralık 2006)].

6332 KENNEDY Richard J. : “Statement by the Ambassador Richard J. Kennedy Ambassador US Permanent Representative to the I.A.E.A. and Special Advisor to the Secretary of State on Nonproliferation Policy and Nuclear Energy Affairs Before the House Foreign Affairs Committee on 1985 US.-China Nuclear Cooperation Agreement 31 July 1985”, **Nuclear Threat Initiative Website**, 31 July 1985, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/ncakenn.htm> >, 25 Eylül 2006, [KENEDİ, Richard J. : “ABD’nin UAEK Nezninde Temsilcisi ve ABD Özel Dışişleri Bakanlığı Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Politikaları ve Nükleer Enerji İşleri Danışmanı Richard J. Kennedy’nin Temsilciler Meclisi Uluslararası İlişkiler Kurulu’nda ABD’yle Ç.HC. Arasında 1985 Yılında İmzâlanan Nükleer Enerji İşbirliği Anlaşması Hakkında Yaptığı Konuşma”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**, 31 Temmuz 1985]

KESKİN, Arif : **Habercinin Saati**, Kanal B Televizyonu, 9 Nisan 2007.

6149 KILE, Shannon N.; FEDCHENKOF, Vitaly and KRISTENSEN, Hans M. : “Indian Nuclear Forces, 2006”, (Excerpt from, Shannon N. Kile, Vitaly Fedchenko and Hans M. Kristensen : “World nuclear forces”, **SIPRI Yearbook 2006: Armaments, Disarmament and International Security**, Oxford University Press, Oxford, 2006), Stockholm Peace Research Institute Website, erişim : < <http://www.sipri.org/contents/expcon/India.pdf> >, 10 Aralık 2006, [KAYL, Şennon N.; FEDÇENKO, Vitali ve KRİSTENSEN Hans M.:”2006 Senesi İtibariyle Hindistan’ın Nükleer Silâh Güçleri”, (KAYL, Şennon N.; FEDÇENKOF, Vitali ve KRİSTENSEN Hans M. : “Dünyadaki Nükleer Silâh Güçleri”, **Stokholm Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) 2006 Yılığ** : **Silâhlanma, Silâhsızlanma ve Uluslararası Güvenlik**, Oksford Üniversitesi Yayınları, Oksford, 2006’dan alınmıştır), Stokholm Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) Ağ Yöresi].

5524 KIM, Samuel S. “China’s Conflict-Management Approach to the Nuclear Standoff on the Korean Peninsula”, **Upsala University The Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Website**, paper presented at ‘Comparing Different Approaches to Conflict Prevention and Management : Korean Peninsula and the Taiwan Strait Conference’, 16-17 December 2005, Stockholm, s 18-19, erişim : < <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/conferences/2005/CMinNEA/papers/Samuel%20Kim%20paper.pdf> >, 13 Haziran 2006 [__ : “Kore Yarımadası’ndaki Nükleer Çözumsuzlükte Çin’in Çatışma Yönetimi Yaklaşımı”, **Upsala Üniversitesi Orta Asya-Kafkasya Enstitüsü İpek Yolu Çalışmaları Ağ Yöresi**, ‘Kore Yarımadası’nda ve Tayvan Boğazı’nda Çatışmanın Önlenmesi ve Çatışma Yönetimine Farklı Yaklaşımların Karşılaştırılması’ isimli konferansta sunulan tebliğ, 16-17 Aralık 2005, Stokholm].

6041 KOCH, Andrew and WOLF, Janette : “Selected Iranian nuclear imports”, **Monterey Institute of International Studies (MIIS) Center For Nonproliferation Studies (CRS) Website**, erişim : < <http://cns.miis.edu/pubs/reports/pdfs/irantbl.pdf> >, 17 Mart 2006, [KOÇ, Endru ve VOLFF, Janet : “İran’ın Nükleer İthalâtından Seçmeler”, **Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önlemek İçin Çalışmalar Merkezi Ağ Yöresi**].

6141 KRALEV, Nicholas : “U.S. Drops Pledge on Nukes”, **Washington Times**, Feb 22, 2002, erişim : Yorkshire Campaign for Disarmament Website < <http://cndyorks.gn.apc.org/news/articles/usdropspledge.htm> >, 15 Aralık 2006 [KRALEV, Nikolas : “Birleşik Devletler Nükleer Silâhlara Dair Taahhüdünden Vazgeçiyor”, **Vaşington Taymıs**, 22 Şubat 2002, erişim : Yorkşir Silâhsızlanma Seferberliği Ağ Yöresi].

5889 LAM, Willy : “The End Of The Sino-American Honeymoon?”, **China Brief**, volume : IV, issue : 13, June 24, 2004, erişim : Jamestown Foundation Website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cb_004_013.pdf >, 30 Ocak 2007 [LAM, Vili : “Çin’le Amerika’nın Balayının Sonu mu ?”, **Çin Özeti**, cilt : IV, sayı : 13, Haziran 2004, erişim : Ceymistovn Vafı Ağ Yöresi].

5990 LAM, Willy : “Beijing’s Reaction to East Asia’s Changing Alliances”, **China Brief**, volume : IV, issue : 15, July 22, 2004, erişim : Jamestown Foundation Website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cb_004_015.pdf >, 30 Ocak 2007 [LAM, Vili : “Doğu Asya’nın Değişen Müttefiklik İlişkilerine Pekin’in Tepkisi”, **Çin Özeti**, cilt : IV, sayı : 15, 22 Temmuz 2004, erişim : Ceymistown Vakfı Ağ Yöresi].

- 5991 LAM, Willy : “U.S.-Japan Security Declaration Causes China To Reconsider Stance On North Korea”, **China Brief**, vol. : 5, issue : 5, March 1, 2005, erişim : Jamestown Foundation Website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cb_005_005.pdf >, 31 Ocak 2007 [LAM, Vili : “Birleşik Devletler’le Japonya Arasında Güvenlik Bildirgesi Çin’in Kuzey Kore’yle İlgili Duruşunu Gözden Geçirmesine Sebep Oluyor”, **Çin Özeti**, cilt : 5, sayı : 5, erişim : Ceymistovn Ağ Yöresi].
- 5893 LAM, Willy : “Hu’s Mishandling Of The North Korean Crisis”, **China Brief**, vol. : 6, issue : 15, July 19, 2006, erişim : Jamestown Foundation Website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cb_006_015.pdf >, 30 Ocak 2007 [LAM, Vili : “Hu’nun Kore Bunalımını Yanlış Yönetmesi”, **Çin Özeti**, cilt : 6, sayı : 15, 19 Temmuz 2006, erişim : Ceymistovn Vakfı Ağ Yöresi].
- 6082 LAM, Willy Wo-Lap : “Time to Act, China Tells N. Korea”, **Cable News Net (CNN)**, August 5, 2003, erişim : < <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/asiapcf/east/08/24/willy.column/> > December 25, 2004 [LAM, Vili Wo-Lap : “‘ Harekete Geçmenin Zamanıdır.’ Diyor Çin Kuzey Kore’ye”, **Kablolu Haber Şebekesi**, __, 25 Aralık 2004].
- 6081 LANEY, James T. and SHAPLEN Jason T. : “How to Deal With North Korea”, **Foreign Affairs**, vol. : 82, issue : 2, March-April 2003 [LANEY, Ceymis T. ve ŞAPLEN Ceyson T. : “Kuzey Kore Nasıl Ele Alınmalı”, **Dış İşleri**, cilt : 82, sayı : 2, Mart-Nisan 2003].
- 6329 LEVENTHAL, Paul : “Statement for Record The US-China Nuclear Cooperation Agreement Paul Leventhal President, President, Nuclear Control Institute Full House Intrenational Relations Committe Hearing 7 October 1998”, **Nuclear Threat Initiative Website**, 7 Ekim 1997, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/ncalev.htm> >, 25 Eylül 2006, [LEVINTAL, Pol : “Nükleer Denetleme Enstitüsü Başkanı Paul Leventhal’in Kongre’nin Uluslararası İlişkiler Kuluna ABD’yle Ç.H.C Arasındaki Nükleer İşbirliği Anlaşmasına Dair Yaptığı Konuşması”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**, 7 Ekim 1997]
- 6432 LICHFIELD, John : “Chirac threatens nuclear attack on states sponsoring terrorism”, **The Independent Website** , 20 January 2006, erişim : < <http://news.independent.co.uk/europe/article339823.ece> >, 2 Aralık 2006, [LIÇFIYLD, Con : “Şirak tedhişçiliği destekleyen ülkelere karşı nükleer silâh saldırısı tehdidinde bulundu”, **Bağımsız**, 20 Ocak 2006].

- 6194 LIEBER, Keir A. and PRESS, Daryl G. : “U.S. Nuclear Primacy and the Future of the Chinese Deterrent”, **China Security**, Winter 2007, erişim : China Security Website < http://www.wsichina.org/%5Ccs5_4.pdf >, 3 Mart 2007 [LİBER, Keyr ve PRES, Daril G. : “ABD’nin Nükleer Silâh Üstüğü ve Çin’in Caydırıcılığının Geleceği”, **Çin’in Güvenliği**, Kış 2007, erişim : Çin’in Güvenliği Ağ Yöresi].
- 6200 LIEGGI, Stephanie : “Sixth U.S.-China Conference on Arms Control, Disarmament and Nonproliferation : US-China Nonproliferation Cooperation”, (Monterey İnstitute of International Studies) **Center for Nonproliferation Center**, East Asia Nonproliferation Program, conference (5-6 June 2006, Washington D.C.) report, October, 2006, erişim : Monterey Institute for International Studies Website < http://cns.miis.edu/cns/projects/eanp/research/uschina6/US_China_Conf06.pdf >, 3 Mart 2007, s. 20 ve 35 [LİEGGİ, Stefani : “Altıncı Birleşik Devletler-Çin Silâhların Denetimi, Silâhızlanma ve Kitle İmha Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Konferansı : ABD’yle Çin Arasında Kitle İmha Silâhların Yayılmasını Önleme İşbirliği”, (Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü) **Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önceleme Çalışmaları Merkezi**, Doğu Asya İzlenesi, 5-6 Haziran 2006 târihinde Vaşington D.C.’de yapılan konferansın raporu, Ekim, 2006, erişim : Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü].
- 6392 LIEGGI, Stephanie : “Going Beyond the Stir : The Strategic Realities of China’s No-First-Use Policy”, **Nuclear Threat Initiative Website**, December 2005, erişim : < http://www.nti.org/e_research/e3_70.html#fn1 >, 24 Mart 2007 [LİEGGİ, Stefani : “Karışıklığı Aşmak : Çin’in İlk Kullanan Olmama Politikasının Stratejik Gerçekleri”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Ağ Yöresi**].
- 5886 LIM, Robyn : “Korea in the Vortex”, **China Brief**, Volume : III, issue : 1, January 14, 2003, erişim : Jamestown Foundation Website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cwe_003_001_001.pdf >, 14 Ocak 2007 [LİM, Robin : “Girdaptaki Kore”, **Çin Özeti**, cilt : III, sayı : 1, 14 Ocak 2003, erişim : Ceymistovn Vakfı Ağ Yöresi].
- 6351 LO, Bobo – ROTHMAN, Andy : “China and Russia : Common Interests, Contrasting Perceptions”, **CLSA Asia Pacific Markets**, report, May, 2006, erişim : Chatham House Website < <http://www.chathamhouse.org.uk/pdf/research/rep/RussiaChinaMay06.pdf> >, 13 Mart 2007 [LO, Bobo – ROTMAN, Endi : “Çin ve Rusya : Ortak Çıkarlar, Farklılaşan Algular”, **CLSA Pasifik Asyası Pazarları**, rapor, Mayıs, 2006].

6064 LYNCH, Colum : “Security Council Sets Deadline for Iran”, **The Washington Post Website**, Tuesday August 1, 2006, erişim : < <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/08/30/AR2006083002539.html> >, 6 Ağustos 2006, [LİNÇ, Kolum : “Güvenlik Kurulu İran İçin Kesin Bir Târih Belirledi”, **Vaşington Postası Ağ Yöresi**]

5177 MANNING Robert A.; MONTAPERTO, Ronald; ROBERTS, Brad : “China, Nuclear Weapons, and Arms Control : A Preliminary Assessment”, **Council on Foreign Relations**, 2000, erişim : Council on Foreign Relations Website < <http://www.cfr.org/content/publications/attachments/china.pdf> >, 18 Ekim 2006 [__ ; __; ROBERTS, Bred : “Çin, Nükleer Silâhlar ve Silâh Denetimi : Bir Hazırlık Değerlendirmesi”, **Dış İlişkiler Konseyi**, 2000, erişim : Dış İlişkiler Konseyi Ağ Yöresi].

5828 MANSOUROV, Alexandre Y. : “Giving Lip Service with an Attitude : North Korea’s China Debate”, **Asia-Pacific Center for Security Studies Website**, erişim : < http://www.apcss.org/Publications/SAS/ChinaDebate/ChinaDebate_Mansourov.pdf >, 31 Ocak 2007 [MANSUROV, Aleksandır Y. : “Tavırla Desteklenmiş Sözlü Destek : Kuzey Kore’nin Çin Tartışması”, **Asya-Pasifik Güvenlik Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**].

6202 MEDEIROS, Evan S. : “Third U.S.-China Conference on Arms Control, Disarmament and Nonproliferation : U.S.-China Arms Control and Nonproliferation Cooperation - Progress and Prospects”, **Monterey Institute of International Relations – Canter for Nonproliferation Studies, Conference Website**, Conference (September 14-15, 2000, Beijing, China) Report, East Asia Nonproliferation Program, October, 2000, erişim : < <http://cns.miis.edu/cns/projects/eanp/research/uschina3/cr3.pdf> >, 15 Mart 2007 [MEDEYROS, İvın S. : “ABD’yle Çin Arasında Silâhların Denetimi, Silâhsızlanma ve Kitle İmha Silâhların Yayılmasının Önlenmesine Dair Üçüncü Konferans : ABD’yle Çin Arasında Silâh Denetimi ve Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasının Önlenmesine İlişkin İşbirliğindeki Gelişme, İltimâl ve Görüşler”, **Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**, 14-15 Eylül 2000 târihinde Çin’in Pekin şehsinde yapılan konferansın raporu, Doğu Asya’da Kitle İmhâ Silâhların Yayılmasının Önlenmesi İzlenesi, Ekim 2000].

- 5505 MEDEIROS, Evan S. : “Chasing the Dragon : Assessing China’s System of Export Controls for WMD-Related Goods and Technologies”, **RAND Cooperation National Security Division**, 2005, erişim : RAND Cooperation < http://www.rand.org/pubs/monographs/2005/RAND_MG353.pdf >, 18 Ekim 2006 [MEDEYROS, İvin S. : “Ejderhayı İzlemek : Çin’in Kitle İmha Silâhlarıyla İlintili Mâlzemenin İhracatını Denetleme Dizgesinin Değerlendirilmesi”, **RAND Kuruluşu Ulusal Güvenlik Dairesi**, 2005, erişim : RAND Kuruluşu Ağ Yöresi].
- 6184 MEDEIROS, Evan S. and YUAN, Jing-dong : “The U.S. Nuclear Posture Review and China’s Responses”, **Monterey Institute of International Studise Center for Nonproliferation Studies Website**, April 1, 2002, erişim : < <http://cns.miiis.edu/pubs/week/020401.htm> >, 4 Mart 2007 [MEDEYROS, İvin S. ve YUAN, Cing-dong : “ABD Nükleer Silâh Yapılanması Gözden Geçirme Raporu ve Çin’in Tepkisi”, **Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Kitle İmha Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**, 1 Nisan 2002.].
- 6203 MEDEIROS, Evan S; SAUNDERS, Phillip C. : “Fouth US—China Conference on Arms Control, Disarmament and Nonproliferation : Building a Global Strategic Framework for the 21st Century”, **Monterey Institute of International Relations – Center for Nonproliferation Studies, Conference Website**, Conference (March, 4-5 2002, Washington D.C.) Report, East Asia Nonproliferation Program, June, 2000, s : 13, erişim : < <http://cns.miiis.edu/cns/projects/eanp/research/uschina3/cr3.pdf> >, 3 Mart 2007 [MEDEIROS, İvin S.; SAUNDERS, Filip C. : “ABD’yle Çin Arasında Silâhların Denetimi, Silâhsızlanma ve Kitle İmha Silâhların Yayılmasının Önlenmesine Dair Dördüncü Konferans : 21.Yy. için Stratejik Bir Çerçevenin Oluşturulması”, **Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**, 4-5 Mart 2002 târihinde ABD’de Vaşington D.C.’de yapılan konferansın raporu, Doğu Asya’da Kitle İmhâ Silâhların Yayılmasının Önlenmesi İzlenesi, Haziran 2000].
- 6285 MELMAN, Yossi : “Let the World Worry”, **Ha’aretz**, December 13, 2006, erişim : < http://www.fmep.org/analysis/articles/let_the_world_worry.html >, 1 Ocak 2007 [__ : “Dünya Endişelensin”, __, 13 Aralık 2006].

- 5746 MONTLAKE Simon : “After North Korea's bomb test, China ponders a problematic friendship”, **Christian Science Monitor**, 10/11/2006, Vol. 98, Issue 221 [MONTLEYK, Simon : “Kuzey Kore'nin bomba denemesinden sonra Çin sorunlu bir ilişki üzerine kafa yoruyor”, __, __, __, Cilt : 98, Sayı : 221].
- 5837 MORAN, Michael : “China Plays Its North Korea Hand”, **Council on Foreign Relations Website**, November 1, 2006, erişim : < <http://www.cfr.org/publication/11856/> >, 31 Ocak 2007 [MORAN. Maykıl : “Çin Kuzey Kore Elini Oynuyor”, **Dış İlişkiler Konseyi Ağ Yöresi**, 1 Kasım 2006].
- 6433 MOORE, Molly : “Chirac: Nuclear Response to Terrorism Is Possible”, **Washington Post Website**, 20 Janury 2006, erişim : < <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/19/AR2006011903311.html> >, 2 Aralık 2006 [MUUR, Moli : “Şirak : Tedhişe karşı nükleer silâh kullanmak mümkündür”, Vaşington Postası, 2 Ocak 2006].
- 6400 MULLER, Harald / SCHAPER, Annette : “US. Nuklear Politik Nach Dem Kalten Krieg”, **Hessische Stiftung Friends und Konfliktforschung**, Report, March, 2003, erişim : Hessische Stiftung Friends und Konfliktforschung Website < <http://www.hsfk.de/downloads/Report%203-2003.pdf> >, 23 Mart 2007 [MÜLLER, Harald; ŞAPER, Anet : “ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Nükleer Silâh Politikası”, **Hessen Barış ve Çatışma Araştırmaları Vakfı**, Rapor, Mart, 2003, erişim : Hessen Barış ve Çatışma Araştırmaları Vakfı Ağ Yöresi].
- 5887 NALAPAT, M.D. : “North Korea :”A ‘ proxy ‘ Nuclear State”, **China Brief**, volume : III, issue : 6, March 25, 2003, erişim : Jamestown Foundation Website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cwe_003_006_001.pdf >, 29 Ocak 2007 [__, “Kuzey Kore : Bir ‘vekil’ Nükleer Silâh Devleti”, **Çin Özeti**, cilt : III, sayı : 6, 25 Mart 2003, erişim : Ceymistovn Vakfı Ağ Yöresi”].
- 5757 NESS, Peter Van : “China's Response to Bush Doctrine”, **World Policy Journal**, Winter 2004 [__ : “Çin'in Buş Öğretinse Cevabı”, **Dünya Politikası Dergisi**, Kış 2004].
- 6378 NESS, Peter Van : “Why the Six Party Talks Should Succeed”, **Policy Forum Online 05-62A**, July 27th, 2005, erişim : < <http://www.nautilus.org/fora/security/0562VanNess.html> >, 19 Eylül 2006 [NES, Peter Van : “Altılı Görüşmeler Neden Başarıyla Sonuçlanmalı”, **Siyâset Meydanı Ağ Yöresi**, 27 Temmuz 2005].

- 5082 NI, Chun Chun : “China’s Electric Power Industry and Its Trends”, **The Institute of Energy Economics of Japan Website**, April 2006, erişim : < <http://eneken.ieej.or.jp/en/data/pdf/326.pdf> >, 12 Haziran 2006 [Nİ, Çun Çun : “Çin’in Elektrik Enerjisi Sanâyisi ve Eğilimleri”, **Japonya Enerji Ekonomisi Enstitüsü Ağ Yöresi**, Nisan 2006].
- NORRIS, Robert S. and KRISTENSEN Hans M. : “British nuclear forces, 2005”, **Bulletin of the Atomic Scientists**, vol. 61, no. 06, November/December 2005 s. 77-79, erişim : Bulletin of the Atomic Scientists Website < http://www.thebulletin.org/article_nn.php?art_ofn=nd05norris >, 5 Aralık 2006, [__ ve __, “İngiltere’nin Nükleer Silâh Gücü 2005”, **Atom Bilginleri Bülteni**, cilt 61, sayı 06, Kasım/Aralık 2005].
- NORRIS, Robert S. and KRISTENSEN, Hans M. : “NRDC Nuclear Notebook : Indias Nuclear Forces, 2005”, **Bulletin of the Atomic Scientists**, Vol. 61, no. 01, September / October 2005, erişim : Bulletin of the Atomic Scientists Website < http://www.thebulletin.org/article_nn.php?art_ofn=so05norris >, 10 Aralık 2006, [__ ve __, “Doğal Kaynakları Savunma Konseyi Defteri : 2005 Yılı İtibariyle Hindistan’ın Nükleer Güçleri”, **Atom Bilginleri Bülteni**, cilt : 61, sayı : 01, Eylül / Ekim 2005, erişim : Atom Bilginleri Bülteni Ağ Yöresi __]
- NORRIS, Robert S. and KRISTENSEN Hans M. : “U.S. Nuclear Forces, 2006”, **Bulletin of Atomic Scientists**, 18 Aralık 2006 [__ ve __, “2006 Yılında ABD’nin Nükleer Güçleri”, **Atom Bilginleri Bülteni**, cilt : 62, sayı : 1, Ocak / Şubat 2006, erişim : Atom Bilginleri Bülteni Ağ Yöresi].
- NORRIS Robert S.; ARKIN, William M. and BURR, William : “Where They Are”, **The Bulletin of Atomic Scientists**, vol. 55, no. 06, November / December 1999, erişim : The Bulletin of Atomic Scientists Website < http://www.thebulletin.org/article.php?art_ofn=nd99norris_024 >, 21 Aralık 2006 [__, Vilyam M. ARKİN ve Vilyam BÖR, “Buldukları Yerler”, **Atom Bilginleri Bülteni**, cilt : 55, sayı : 06, Kasım / Aralık 1999, erişim : Atom Bilginleri Bülteni Ağ Yöresi].

- NORRIS Robert S.; ARKIN, William M. and BURR, William : “How much did Japan know?”, **The Bulletin of Atomic Scientists**, vol. 56, no. 1, January / February 2000, pp. 11-13 / 78-79, erişim : Bulletin of the Atomic Scientist Website < http://www.thebulletin.org/article.php?art_ofn=jf00norriss >, 21 Aralık 2006 [__, Vilyam M. ARKİN ve Vilyam BÖR : “Japonya ne kadarını biliyordu ?”, **Atom Bilginleri Bülteni**, cilt : 56, sayı : 1, Ocak / Şubat 2000, erişim : Atom Bilginleri Bülteni Ağ Yöresi __].
- 6411 NORTON-TAYLOR, Richard : “New Trident system may cost £76bn, figures show,”, **The Guardian**, 21 September 2006, erişim : Yorkshire Campaign for Nuclear Disarmament Website < http://cndyorks.gn.apc.org/news/articles/trident_new_figures.htm >, 26 Mart 2007 [NORTON-TAYLOR, Riçird : “Sayılar Yeni Üç Dilli Mızrak Projesinin Yetmiş Altı Milyar Sterlin’i Bulabileceğini Gösteriyor”, __, 21 Eylül 2006, erişim : Nükleer Silâhsızlanma İçin Yorkşayır Seferberliği Ağ Yöresi].
- 5347 O’DONOGUE, Patrick M. : “Theater Missile Defense In Japan : Implications For The U.S.- China - Japan Strategic Relationship”, **University of Oregon Website**, September 2000, erişim : < <http://libweb.uoregon.edu/msu/e-asia/readb/japtmdfs.pdf> >, 13 Haziran 2006 [ODONOG, Patrik M. : “Japonya’daki Sahne Füze Kalkanı’nın ABD, Çin ve Japonya Arasındaki Stratejik İlişkiye Etkisi”, **Oregon Üniversitesi Ağ Yöresi**, Eylül 2000].
- PAN, Esther : “The U.S.-India Nuclear Deal”, **Council on Foreign Relations Website**, updated : February 24, 2006, erişim : < <http://www.cfr.org/publication/9663/> >, 11 Nisan 2007 [PAN, Ester : “ABD’yla Hindistan Arasındaki Nükleer Antlaşma”, **Dış İlişkiler Konseyi Ağ Yöresi**, son güncellenme târihi : 24 Şubat 2006].
- PANDE, Savita : “Chinese Nuclear Doctrine”, **Strategic Analysis** (A Monthly Journal of Institute for Defence Studies and Analysis (IDSA)), Vol. XXII, No. 12, March 2000, [__, “Çin’in Nükleer Öğretisi”, **Stratejik Çözümleme** (Aylık Savunma Çalışmaları ve Çözümlemeleri Merkezi (IDSA) Dergisi), __, __, Mart 2000].
- 5749 PARK John S.: “Inside Multilateralism : Six Party Talks”, **The Washington Quarterly**, Vol. : 28, no. : 28, Autumn 2005 [PARK, Con S. : “Çok Tararflılığın İçi : Altılı Görüşmeler”, **Vaşington Üçaylığı**, Cilt : 28, sayı : 4, Sonbahar 2005].

- 6379 PARRISH, Scott and POTTER, William : “Central Asian States Establish Nuclear-Weapon-Free-Zone Despite U.S. Opposition”, (Monterey Institute for International Studies) **Center for Nonproliferation Studies Website**, September 8, 2006 erişim : < <http://cns.miis.edu/pubs/week/060905.htm> >, 22 Mart 2007 [PARİŞ, Skot ve POTER, Vilyam : “Orta Asya Devletleri ABD’nin Karşı Çıkmasına Rağmen Nükleer Silâhtan Arındırılmış Bölge Kurdu”, (Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü) **Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**].
- PATTANIK, Smruti S. (Dr., araştırma görevlisi) : “Pakistan’s Nuclear Strategy”, **Strategic Analysis** (A Monthly Journal of Institute for Defence Studies and Analysis (IDSA)), Vol. XXVII, No. 1, January-March 2003 , [__, “Pâkistan’ın Nükleer Silâh Stratejisi”, **Stratejik Çözümleme** (Savunma Çalışmaları ve Çözümlemeleri Enstitüsü __, Cilt XXVII, __, (Ocak-Mart 2003)].
- 5863 PEI, Minxin / MASTRO, Oriana Skylar : “How to Deal with North Korea”, **Financial Times**, December 13, 2006, erişim : Carnegie Endowment for International Peace Website < <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=18918&prog=zch,zgp&proj=znpp> >, 2 Şubat 2007 [PEİ, Minşin / MASTRO, Oriana Skaylar : “Kuzey Kore Nasıl Ele Alınmalı”, __, 13 Aralık 2006, erişim : Karnegi Uluslararası Barış Vakfı Ağ Yöresi].
- PERRY, William (Secretary of Defense), **Annual Report to the President and Congress**, February 1995, str. 32, erişim : U.S. Department of Defense Website < <http://www.dod.mil/execsec/adr95/toc.html> >, 14 Aralık 2006 [PERRİ, Vilyam (ABD Savunma Bakanı) : **Başkana ve Kongre’ye Yıllık Rapor**, Şubat 1995, erişim : B.A.D Savunma Bakanlığı Ağ Yöresi __].
- 6142 PINCUS, Walter : “‘ Rogue’ Nations Policy Builds on Clinton's Lead”, **Washington Post Website**, March 12, 2002, erişim : < <http://www.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn?pagename=article&node=&contentId=A10783-2002Mar11¬Found=true> >, 18 Aralık 2006. [PINKUS, Valter : “‘Haydut’ Milletler Politikası Klinton’un Önderliğinde Oluşturuluyor”, **Washington Postası Ağ Yöresi**, 2 Mart 2002].

- PLATTS John T. : **A Dictionary of Urdu, Classical Hindi and English**, Digital Dictionaries of South Asia, Chicago Universiti Website, erişim : < <http://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/philologic/search3advanced?dbname=platts&query=bahadur&matchtype=exact&display=utf8> >, 10 Aralık 2006, [PLATS , Con T. : **Urdu, Klâsik Hint ve İngiliz Dilleri Sözlüğü**, Sayısal Güney Asya Dilleri Sözlükleri, Şikago Üniversitesi Ağ Yöresi].
- 5754 POLLACK Jonathan D. (director of the Strategic Research Department in the Center for Naval Warfare Studies of the Naval War College, Naval War College's Asia-Pacific Studies Group) : “The United States, North Korea, and the End of The Agreed Framework”, **Navy War College Review**, Summer 2003, vol. : LVI, no. : 3 [POLLAK Conatan D. (Deniz Harp Okulu Deniz Muharebeleri Çalışmaları Merkezi Stratejik Araştırmalar Dairesi Yöneticisi ve Deniz Harp Okulu Pasifik Asayası Çalışmaları Grubu Yöneticisi) : “Birleşik Devletler, Kuzey Kore ve Mutabakat Çerçevesi Antlaşmasının Sonu”, **Deniz Harp Okulu Bakışı**, Yaz 2003, cilt : 56, sayı : 3].
- 6001 POLLACK, Jonathan D. : “China And A Changing North Korea: Issues, Uncertainties, And Implications”, **U.S. Naval War College Web Asia Pacific Studies Group Website**, February 21, 2003, erişim : < <http://www.nwc.navy.mil/apsg/papers/Pollack%20NORTH%20KOREA%20PAPER.htm> >, 4 Şubat 2007 [POLAK, Conitn D. : “Çin ve Değişen Bir Kuzey Kore : Sorunlar, Belirsizlikler ve Yansımaları”, **Birleşik Devletler Deniz Harp Okulu Asya Pasifik Çalışmaları Topluluğu Ağ Yöresi**].
- 6262 POLLACK, Jonthan D. : “Chinese Security in the Post-11 September World: Implications for Asia and the Pacific”, **Asia-Pacific Review**, vol. : 9, no. : 2, 2002 [POLLAK, Conitn D. : “11 Eylül Sonrası Dünyada Çin'in Güvenliğinin Asya ve Pasifik Bölgelerine Etkisi”, **Asya-Pasific Bakış**, cilt : 9, sayı : 2].
- 6325 PREEZ, Jean du : “Security Assurances Against the Use or Threat of Use of Nuclear Weapons: Is Progress Possible at the NPT Prepcom?”, t.y, **Center for Nonproliferation Studies Website**, erişim : < <http://cns.miis.edu/research/npt/nptsec.htm> >, 17 Ekim 2006, [PRİZ, Jan dü : “Nükleer Silâh Kullanmak veya Kullanmak Tehdidine Karşı Güvencelerde NPT Hazırlık Konferansında Bir İlerleme Sağlanması Mümkün mü?”, __, **Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**].

- 6121 PUTIN, Wladimir W. : “Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy“, **Munich Conference on Security Policy Website**, February 2, 2007, erişim : < http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?menu_2007=&menu_konferenzen=&sprache=en&id=196& >, 27 Şubat 2007 [PUTIN, Vilâdimir V. : “43. Münih Güvenlik Politikası Konferansı Konuşması”, **Münih Güvenlik Politikası Konferansı Ağ Yöresi**, 2 Şubat 2007].
- 6455 PARAMESWARAN, P. : “US, North Korea end milestone talks on optimistic note”, **Agence France Press**, March 7, 2007, erişim : Yahoo Website < http://news.yahoo.com/s/afp/20070307/pl_afp/nkorea_usnuclearweaponsdiplomacy_070307061341 >, 8 Mart 2007 [PARAMESVARAN, P. : “ABD’yle Kuzey Kore kilometre taşı niteliğindeki görüşmeleri iyimserlikle bitirdi”, **Fransa Haber Kurumu**, 7 Mart 2007].
- 6120 PUTIN, Vladimir : “Vladimir Putin’in 43. Münih Güvenlik Konferansında Yaptığı Konuşma”, **Genekurmay Başkanlığı Ağ Yöresi**, t.y., erişim : < http://www.tsk.mil.tr/haberler_olaylar/uluslararası_gelismeler/munih_guvenlik_konferansi/putininkonusmasi_15022007.htm >, 27 Şubat 2007.
- 6121 PUTIN, Wladimir W. : “Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy“, **Munich Conference on Security Policy Website**, February 2, 2007, özellikle prg : 43-47, erişim : < http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?menu_2007=&menu_konferenzen=&sprache=en&id=196& >, 27 Şubat 2007 [PUTIN, Vilâdimir V. : “43. Münih Güvenlik Politikası Konferansı Konuşması”, **Münih Güvenlik Politikası Konferansı Ağ Yöresi**, 2 Şubat 2007].
- 6316 QIYUE, Zhang : “Foreign Ministry Spokeswoman Zhang Qiyue's Comments on China-EU Joint Declaration on Non-proliferation and Arms Control”, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China Website**, 13 December 2004 (2004/12/13), erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/xwfw/s2510/t174475.htm> >, 21 Ekim 2006, [CİYUE, Cang : “Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Cang Ciyue’nin Çin ve AB’nin Silâhların Yayılmasının Önlenmesi ve Silâhların Denetimine Dair Ortak Bildiri’ye Hakkındaki Yorumu”, **Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].

- 5511 RETHINARAJ, T.S. Gopi : “China’s Energy and Regional Security Perspectives”, **Defense and Security Analysis**, vol. : 19, no. : 4, December 2003, erişim : Middlebury College Website < <http://community.middlebury.edu/~scs/docs/Rethinaraj.%20China's%20Energy%20and%20Regional%20Security.pdf> >, 12 Haziran 2006 [__ : “Çin’in Enerji ve Bölge Güvenliğine Bakışı”, **Savunma ve Güvenlik Çözümlenmeleri**, cilt : 19, sayı : 4, Aralık 2003, s. 377-388 erişim : Midılböri Koleji Ağ Yöresi].
- 6132 RICE, Condoleezza : “Campaign 2000: Promoting the National Interest”, **Foreign Affairs**, January / February 2000, erişim : Foreign Affairs Website < <http://www.foreignaffairs.org/20000101faessay5-p60/condoleezza-rice/campaign-2000-promoting-the-national-interest.html> >, 12 Aralık 2006 [RAYS, Kondoliza : “2000 Yılı Kampanyası : Ulusal Çıkarlarda Başarıyı Arttırmak”, **Dış İlişkiler**, Ocak / Şubat 2000, erişim : Dış İlişkiler Ağ Yöresi].
- 6230 ROBERTS, Brad : “China and Ballistic Missile Defense :1955 to 2002 and Beyond”, **Institute for Defense Analysis (IDA)**, IDA Paper P-3826, September, 2003, erişim : İnstitüte for Defense Analysis Website < <http://www.fas.org/nuke/guide/china/doctrine/bmd.pdf> >, 4 Mart 2007 [ROBERTS, Bred : “Çin ve Yörünge Altı Füze Savunması : 1955’den 2002’ye ve Sonrası”, **Savunma Çözümlenmeleri Enstitüsü**, __, Eylül, 2003, erişim : Savunma Çözümlenleri Enstitütüsü Ağ Yöresi].
- 6233 ROCHE, O.C. Douglas (Senator; Chairman, Middle Powers Initiative) : “Status of the Implementation of the NPT 13 Steps and Nuclear Disarmament”, **Reaching Critical Will Website**, t.y. erişim : < <http://www.reachingcriticalwill.org/legal/npt/ngorep/Roche13pts.html> >, 16 Ekim 2006, [ROŞ, O.C. Douglas (Senatör, Orta Büyüklükteki Kuvvetler Girişimi Başkanı) : “NPT’nin 13 Adımının Uygulanması ve Nükleer Silâhsızlanmasının Durumu”, **Eşik İstek Ağ Yöresi**]
- 6434 SAHUC, Stéphane : “Chirac banalise l’arme nucléaire”, **I’Humanité Website**, 20 Janvier 2006, erişim : < <http://www.humanite.fr/journal/2006-01-20/2006-01-20-822257> >, 2 Aralık 2006, [SAHUK, Stefani : “Şirak nükleer silâhların kullanılmasını basitleştirdi”, **İnsanlık Ağ Yöresi**, 20 Ocak 2006].

- 5841 SAUNDERS Phillip C. and YUAN Jing-dong : “Korea Crisis Will Test Chinese Diplomacy”, **Center for Nonproliferation Studies of Monterey Institute of International Studies Website**, January 8, 2003, erişim : < <http://cns.miis.edu/pubs/other/chidiplo.htm> >, 1 Şubat 2007 [SAUNDERS, Filip ve YUAN, Cing-dong : “Kore Bunamlımı Çin Diplomosisini Sınayacak”, **Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Kitle İmhâ Silâhlarının Yayılmasının Önlenmesi Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**, 8 Ocak 2003].
- 6133 SAVAGE, David G.: “Nuclear Plan Meant to Deter”, **Los Angeles Times**, Mar. 11, 2000, erişim : Yorkshire Campaign for Disarmament **Website** < <http://cndyorks.gn.apc.org/news/articles/plantodeter.htm> >, 13 Aralık 2006. [SEVIC, Deyvid G. : “Nükleer Silâh Plânı Caydırma Amaçlı”, **Los Angeles Tayms**, 11 Mart 2000, erişim : Yorkşir Silâhsızlanma Seferberliği Ağ Yöresi]
- 5788 SCOBELL, Andrew : “China and North Korea : From Comrades in Arms to Allies et Arm’s Length”, **Strategic Studies Institute of the U.S. Army War College Website**, March 2004, erişim : < <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/pub373.pdf> >, 12 Ocak 2007 [SKOBEL, Endru : “Çin ve Kore : Kolkola Yoldaşıktan Kol Mesâfeli Müttefikliğe”, **Amerikan Kara Harp Okulu Stratejik Çalışmalar Enstitüsü Ağ Yöresi**, Mart 2004].
- 6274 SCOBELL, Andrew and WORTZEL, Larry M. : “China’s Growing Military Power: Perspectives On Security, Ballistic Missiles, And Conventional Capabilities”, **Strategic Studies Institute of the U.S. Army War College Website** , September, 2002, erişim : < <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/PUB59.pdf> >, 4 Mart 2007 [SKOBEL, Endru ve VORTZEL, Leri M. : “Güvenlik, Yörünge altı Füzeler ve Benimsenmiş Silâh İmkân ve Kâbiliyeti Bakımından Çin’in Artan Askerî Gücü”, **ABD Ordusu Stratejik Çalışmalar Enstitüsü Ağ Yöresi**].
- 6276 SCOBELL, Andrew and WORTZEL, Larry M (Haz.) : “Chinese National Security Decisionmaking Under Stress”, **Strategic Studies Institute of the U.S. Army War College Website** , September, 2005, erişim : < <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/pub623.pdf> >, 4 Mart 2007 [SKOBEL, Endru ve VORTZEL, Leri M. : “Çin’in Gerilim Altında Ulusal Güvenlikle İlgili Karar Alışı”, **ABD Ordusu Stratejik Çalışmalar Enstitüsü Ağ Yöresi**].

- 6079 SHANKER, Thom and HOGE, Warren : “Rice Asserts U.S. Plans No Attack on North Korea”, **The New York Times Website**, October 11, 2006, erişim : < <http://www.nytimes.com/2006/10/11/washington/11diplo.html?ex=1318219200&en=73a16b9401585cc&ei=5090&> >, 27 Ocak 2007 [ŞANKER, Tom ve HOG, Vorrın : “Rays Birleşik Devletlerin Kuzey Kore’ye Herhangi Bir Saldırı Plânlamadığını Teyit Etti”, **Nev York Taymıs Ay Yöresi**, 11 Ekim 2006].
- 6368 SHEN, Dingli : “A Chinese Perspective on National Missile Defense”, **International Network of Engineers and Scientists Against Proliferation Website**, t.y., erişim : < <http://www.inesap.org/bulletin18/bul18art09.htm> >, 19 Mart 2007 [ŞEN, Dingli : “Ulusal Füze Kalkanına Hakkında Bir Çin Görüşü”, **Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasına Karşı Uluslararası Mühendisler ve Bilimciler Ağı Ağ Yöresi**].
- 6431 SHENG, Michael M. : “China's Decision to Enter the Korean War, Reappraisal and New Documentation”, **Korea and World Affairs**, Research Center for Peace and Unification of Korea, Vol. XIX , No. 2, Summer 1995, , erişim : Korea Web Weekly Website < <http://www.kimsoft.com/korea/cn-korea.htm> >, 22 Kasım 2006, [ŞENG, Maykıl : “Çin’in Kore Savaşına Girme Kararı, Yeni Değerlendirme ve Yeni Belgeler”, **Kore ve Dünya, Barış ve Kore’nin Birleşmesi Araştırma Merkezi**, Cilt : 19, Sayı : 2, Yaz 1995, Kore Haftalık Ağ Yöresi].
- 5820 SHIRK, Susan L. : “China Gets Tough With North Korea”, **Yale Global Online**, 26 Otober 2006. erişim : < <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=8341> >, 31 Ocak 2007 [ŞÖRK, Suzın L. : “Çin Kuzey Kore’ye Karşı Sertleşiyor”, **Yale Küresel Çevrimiçi Dergi**, 26 Ekim 2006].
- 6084 SMITH, Graig S. : “Taiwan May Have Experimented With Atomic Bomb Ingredient”**New York Times**, October 14, 2004, erişim : < <http://www.nytimes.com/2004/10/14/international/asia/14nuke.html?ex=1255406400&en=27cf523d37e6ec3a&ei=5090&partner=rssuserland> >, 20 Şubat 2007 [SMİT, Greyg S. : “Tayvan Atom Bombası Bileşenleriyle Denemeler Yapmış Olabilir”, **Nev York Taymıs**, 14 Ekim 2004].
- 6125 SMITH, Michael : “Revealed: UK develops secret nuclear warhead”, **The Sunday Times**, erişim : The Sunday Times Website < <http://www.timesonline.co.uk/article/0,,2087-2081800,00.html> >, 5 Aralık 2006, [Maykıl, SMİT : “Birleşik Krallık’ın gizli nükleer silâh geliştirdiği açıklandı”].

- 5601 SNYDER, Scott and WIT, Joel : “Chinese Views Breaking the Stalemate on the Korean Peninsula”, **United States Institute of Peace**, Special Report 183, February 2007, erişim : United States Institute of Peace Website < <http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr183.pdf> >, 4 Şubat 2007 [SNAYDER, Skot ve VİT, Coel : “Çinli Uzmanların Kore Yarımadası’ndaki Çıkmazın Nasıl Aşılacağına Dair Görüşleri”, Birleşik Devletler Barış Enstitüsü, Özel Rapor 183, Şubat 2007, __, erişim : Birleşik Devletler Barış Enstitüsü Ağ Yöresi].
- 6110 SNYDER, Scott; COSSA Ralph A. and GLOSERMAN, Brad : “Six-Party Talks : Developing Roadmap for Future Progress”, **Issues and Insights**, vol. : 5, number : 8, erişim : Center for Strategic and International Studies (CSIS) Website, < http://www.csis.org/media/csis/pubs/issuesinsights_v05n08.pdf >, 27 Şubat 2007 [SNAYDER, Skot; KOSSA, Ralf ve __ : “Gelecekteki İlerlemeler için Yol Haritası Hazırlayan Altılı Görüşmeler”, **Meseleler ve Derinbakış**, cilt : 5, sayı : 8, __, erişim : Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi Ağ Yöresi].
- 6118 SOKOV, Nikolai : “Russia’s New Security Concept : The Nuclear Angle”, **Center For Nuclear Studies Website, 2000** (2004’te gözden geçirilmiş), erişim : < <http://www.nti.org/db/nisprofs/over/Concept.htm> >, 30 Kasım 2006, [SOKOV, Nikolay : “Nükleer Silâhlar Bakımından Rusya’nın Yeni Güvenlik Kavramı : Nükleer Açı”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önleme Ağ Yöresi**].
- 6182 SOKOV, Nikolai : “Russia’s New Doctrine : An Overview”, **Center For Nuclear Studies Website**, August 2004, erişim : < <http://www.nti.org/db/nisprofs/russia/weapons/doctrine.htm> >, 30 Kasım 2006, [Nikolay, SOKOV : “Rusya’nın Yeni Öğretisi : Genel bakış”, Nükleer Çalışmalar Merkezi Ağ Yöresi].
- 6119 SOKOV, Nikolai : “Chronology of Significant Military Maneuvers”, **Center For Nuclear Studies Website**, August 2004, erişim : < <http://www.nti.org/db/nisprofs/russia/weapons/maneuver.htm> >, 30 Kasım 2006, [SOKOV, Nikolay : “Belli Başlı Manveraların Zaman Dizini “, **Nükleer Silâh Tehdidini Önleme Girişimi Ağ Yöresi**].

- 6386 SOKOV, Nikolai : “Russian Ministry of Defense's New Policy Paper: The Nuclear Angle”, (Monterey Institute for International Studies) **Center for Nonproliferation Studies**, October 10, 2003 erişim : < <http://cns.miis.edu/pubs/reports/sok1003.htm> >, 23 Mart 2007 [SOKOV, Nikolay : “Rusya Savunma Bakanının Yeni Politika Belgesi : Nükleer Açık”, (Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü) **Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**].
- 6372 SOKOV, Nikolai : “A Grand NMD Game :The Challenge Of New Russian Initiatives”, (Monterey Institute of International Studies) **Center for Nonproliferation Studies Website**, 15 June 2000, erişim : < <http://cns.miis.edu/pubs/reports/soknmd.htm> >, 21 Mart 2007 [SOKOV, Nikolay : “Büyük Bir Ulusal Füze Savunması Oyunu : Rusya'nın Yeni Girişimi”, (Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü) **Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**, 15 Haziran 2000]
- 5878 SQUASSONI, Sharon A. and FEICKERT, Andrew (Specialists in National Defense Foreign Affairs, Defense, and Trade Division), “Disarming Libya: Weapons of Mass Destruction”, Congressional Research Service Report for Congress, April 22, 2004 [SKUASSONİ, Şeyrin; FAYKERT, Endru (Ulusal Savunma, Dışişleri, Savunma ve Ticâret Dairesi Uzmanları), Kongre Araştırma Hizmetleri Kongre Raporu, 22 Nisam 2004].
- 6273 STANLEY, Alessandra : “Putin Goes to Rome to Promote Russian Arms Control Alternative”, **New York Times Website**, 5 June 2000, erişim : < <http://partners.nytimes.com/library/world/europe/06060russiaputin.html> >, 21 Mart 2007 [STANLİ, Alesandra : “Putin Rusya'nın Silâhların Denetlenmesi Seçeneğini Tanıtmak İçin Roma'ya Gitti”, **New York Taymıs Ağ Yöresi**, 6 Haziran 2000].
- 6385 STERNGOLD, James : “Battlefield nukes : Secret Vietnam-era report, just declassified, highlighted dangers”, **San Francisco Gate Website**, May 9, 2003, erişim : < <http://www.sfgate.com/cgi-bin/article.cgi?file=/chronicle/archive/2003/03/09/IN180619.DTL> >, 22 Mart 2007 [ŞTERNGOLD, Ceymis : “Muharebe alanında nükleer silâhlar : Yakında Açıklanan Vietnam Savaşı Zamanında Hazırlanmış Gizli Rapor Tehlikeyi Ortaya Çıkardı”, **San Fransisko Köprüsü Ağ Yöresi**].

6259 SWAINE, Michael D. : “Exploiting a Strategic Opening”, **Strategic Asia**, no. : 5, 2005, erişim : The National Bureau of Asian Research Website < http://www.nbr.org/publications/strategic_asia/pdf/sa04_3china.pdf >, 20 Mart 2007 [SVEYN, Maykıl D. : “Stratejik Çatlaktan Yararlanmak”, **Stratejik Asya**, sayı : 5, 2005, erişim : (ABD) Ulusal Asya Araştırmaları Bürosu Ağ Yöresi].

6409 TAYLOR, Claire; YOUNGS, Tim; YOUNG, Ross; BERMAN, Gavin : “The Future of the British Nuclear Deterrent”, **House of Commons Library**, Reseach Paper, 3 November 2006, erişim : Parliament of United Kingdom Website < <http://www.parliament.uk/commons/lib/research/rp2006/rp06-053.pdf> >, 26 Mart 2007 [TAYLOR, Cler; YANGS, Tim; YANG, Ros; BERMAN, Gavin : “İngiltere’nin Nükleer Silâh Caydırıcılığının Geleceği”, **Avam Kamarası Kütüphanesi**, Araştırma, 3 Kasım 2006, erişim : Birleşik Krallık Parlementosu Ağ Yöresi].

TETRAIS, Bruno : “Nuclear policy: France stands alone”, **Bulletin of the Atomic Scientists**, Vol. 60, no. 04, July/August 2004, erişim : Bulletin of the Atomic Sciencists Website < http://www.thebulletin.org/article.php?art_ofn=ja04tertrais.html >, 1 Aralık 2006, [TÖTRE, Bruno : “Nükleer Politika : Fransa Yapayalnız”, **Atom Bilginleri Bülteni**, Cilt : 60, sayı : 4, Temmuz/Ağustos 2004, erişim : Atom Bilginleri Bülteni Ağ Yöresi ___].

5825 TKACIK, Jr., John J. : “A New Tack for China after North Korea's Nuclear Test?”, **The Heritage Foundation Website**, erişim : < <http://www.heritage.org/Research/AsiaandthePacific/wm1236.cfm> >, 31 Ocak 2007 [TİKEYSİK, Jr., Con J. : “Kuzey Kore’nin Nükleer Silâh Denemelerinden Sonra Çin’in Yeni Bir Teşebbüsü”, **Gelenek Vakfı Ağ Yöresi**].

5336 TOMPKINS, Joanne : “Influences on Chinese Nuclear Planning”, **Stimson Center Website**, report, Summer 2002, erişim : < <http://66.102.9.104/search?q=cache:XK7Laxv1ypgJ:www.stimson.org/inchina/pdf/InfCNPTompkins.pdf+%22Influences+on+Chine+se+Nuclear+Planning%22&hl=tr&ct=clnk&cd=1&gl=tr> >, 27 Şubat 2006 [TOMPKINS, Coan : “Çin’in Nükleer Silâh Plânlaması Üzerindeki Etkiler”, **Stimson Merkezi Ağ Yöresi**, rapor, Yaz 2002].

- 5857 WALTERS, Todd M.; KENNEY Nicholas : “The United States and North Korea Compete for China's Support”, **Power and Interest News Report Website**, 20 June 2006, erişim : < http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=513&language_id=1 >, 1 Şubat 2007 [WALTERS, Tod M. / KENNİ, Nikolas : “Birleşik Devletler ve Kuzey Kore Çin’in Desteği İçin Yarışıyor”, **Güç ve Çıkar Haber Raporu Ağ Yöresi**, 20 Haziran 2006].
- 5859 WALTERS, Todd M. : “The Fourth Round of Six-Party Talks”, **Power and Interest News Report Website**, 5 September 2005, erişim : < http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=360&language_id=1 >, 2 Şubat 2007 [WALTERS, Tod M. : “Altılı Görüşmelerin Dördüncü Dönüsü”, **Güç ve Çıkar Haber Raporu Ağ Yöresi**, 5 Eylül 2005].
- 6135 WARNER III, Edward L. : “Statement of the Honorable Edward L. Warner III Assistant Secretary of Defense for Strategy and Threat Reduction Before the Senate Armed Services Subcommittee on Strategic Forces Hearing on Nuclear Deterrence”, **U.S. Committee on Armed Services Website**, 14 April 1999, erişim : < <http://armed-services.senate.gov/statemnt/1999/990414ew.pdf> >, 12 Aralık 2006 [WARNER III, Edward L. : Strateji ve Tehdidin Azaltılmasından Sorumlu Savunma Bakanı Yardımcısı Saygıdeğer Edward L. Warner’ın Senatonun Silâhlı Kuvvetler Stratejik Kuvvetler Alt Komitesinde Nükleer Caydırıcılık Sunumu”, **B.A.D. Silâhlı Kuvvetler Kurulu Ağ Yöresi**, 14 Nisan 1999].
- 6044 WEEKS, Jennifer : “Statement for Record The US-China Nuclear Cooperation Agreement Jennifer Weeks Executive Director, Managing the Atom Project, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard University Full House International Relations Committee Hearing 7 October 1997”, **Nuclear Threat Initiative Website**, 7 Ekim 1997, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/week1097.htm> >, 25 Eylül 2006, [WEEKS, Jennifer (Harvard Üniversitesi Belfer Bilim ve Uluslararası İlişkiler Merkezi İcra Başkanı ve Atom Projesi Yöneticisi) : “Harvard Üniversitesi Belfer Bilim ve Uluslararası İlişkiler Merkezi İcra Başkanı ve Atom Projesi Yöneticisi Jennifer Weeks’in Kongre’nin Uluslararası İlişkiler Kulu’na ABD’yle Ç.H.C Arasındaki Nükleer İşbirliği Anlaşması Hakkında Yaptığı Konuşması”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**, 7 Ekim 1997].

- 6091 WINGFIELD-HAYES, Rupert : “Satisfying China’s Demand for Energy”, **BBC Website**, 16 February 2006, erişim : < <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4716528.stm> >, 25 Şubat 2007 [VINGFILD-HAYES, Rupert : “Çin’in Enerji Talebinin Doyurulması”, **İngiliz Yayım Kurumu Ağ Yöresi**, 16 Şubat 2006].
- 6376 WOLF, John S : “China in the Nuclear Suppliers Group (NSG), U.S. Department of State Website, Testimony Before the House International Relations Committee -May 18, 2004”, erişim : < <http://www.state.gov/t/isn/rls/rm/32570.htm> >, 22 Mart 2007 [VOLF, Con S. “Çin Nükleer Tedârikçiler Grubu’nda”, ABD Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi, Temsilciler Meclisi Dışişleri Kurulu’nudaki İfâde – 18 Mayıs 2004].
- 816 WOOLF, Amy F. : “U.S Nuclear Weapons : Changes in Policy and Force Structure”, (The Library of Congress Congressional Research Service (CRS) Report to Congress), **The Library of Congress Congressional Research Service (CRS)**, updated August 10, 2006, erişim : Federation of American Scientists Website < <http://www.fas.org/spp/crs/nuke/RL31623.pdf> >, 12 Aralık 2006 [VULF, Armi S. : “Birleşik Devletler’in Nükleer Silâh Politikası ve Güç Yapısındaki Değişiklikler”, (Kongre Kütüphânesi Kongre Araştırma Hizmetleri (KAH) Kongre için hazırladığı rapor), **Kongre Kütüphânesi Kongre Araştırma Hizmetleri (KAH)**, güncellenme târihi 10 Ağustos 2006, erişim : Amerikalı Bilimciler Federasyonu Ağ yöresi __].
- 6375 WOOLF, Amy F. : “National Missile Defense: Russia’s Reaction”, **Congressional Research Service**, June 14, 2002, CRS Report for Congress, Order Code RL30967, erişim : Federation of American Scientists Website < <http://www.fas.org/spp/starwars/crs/RL30967.pdf> >, 21 Mart 2007, [DAMBAUH, Keri : “Ulusal Füze Savunması : Rusya’nın Tepkisi”, **ABD Kongresi Araştırma Hizmetleri**, 14 Haziran 2002, Kongre Araştırma Hizmetleri’nin ABD Kongresi için Hazırladığı Rapor, __, erişim : Amerikalı Bilginler Federasyonu].
- 5745 WU, Anne : “What China Whispers to North Korea”, **Washington Quarterly**, Spring 2005, [WU, En : “Çin’in Kuzey Kore’ye Fısıldadığı”, **Vaşington Üçaylığı**, İlkbahar 2005].

6310 XIAODI, Hu : “Statement by H.E. Ambassador Hu Xiaodi, Head of the Chinese Delegation, at the 2nd. Session of the Preparatory for the 2005 NPT Review Conference (28 April 2003)”, **Permament Mission of the People’s Republic of China to the United Nations Office at Geneva and Other International Organizations in Switzerland Website**, erişim : < <http://www.china-un.ch/eng/gjhyfy/hy2003/t85240.htm> >, 16 Nisan 2004, [ŞİAODİ, Hu : “Büyükelçi ve Çin Heyetinin Başkanı Zât-ı Âlileri Büyükelçi Hu Şiaodi’nin 2005 Yılı NPT’yi Gözden Geçirme Konferansı’nın İkinci Hazırlık Komitesi’nde Yaptığı Konuşma (28 Nisan 2003)“, **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi ve İsviçre’de Bulunan Diğer Uluslararası Kuruluşlar Daimî Temsilciliği Ağ Yöresi**].

6345 XIAODI, Hu : “Statement by H.E. Ambassador Hu Xiaodi, Head of the Chinese Delegation, at the 2nd. Session of the Preparatory for the 2005 NPT Review Conference (28 April 2003), **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/huxdnpt0403.htm> >, [ŞİAODİ, Hu : “Büyükelçi ve Çin Heyetinin Başkanı Zât-ı Âlileri Büyükelçi Hu Şiaodi’nin 2005 Yılı NPT’yi Gözden Geçirme Konferansı Hazırlık Komitesi İkinci Birleşiminde Yaptığı Konuşma”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önleme Girişimi Ağ Yöresi**].

6313 XIAODI, Hu : “Statement by H.E. Ambassador Hu Xiaodi at the Closing Meeting of the 2nd Session of the Preparatory Committee for the 2005 NPT Review Conference (May 9th, 2003, Geneva)”, 16 Nisan 2004, **Permament Mission of the People’s Republic of China to the United Nations Office at Geneva and Other International Organizations in Switzerland Website**, erişim : < <http://www.china-un.ch/eng/gjhyfy/hy2003/t85245.htm> >, 12 Ekim 2006, [ŞİAODİ, Hu : “Çin Heyetinin 2005 Yılı NPT’yi Gözden Geçirme Konferansı’nın İkinci Hazırlık Komitesi’nin Kapanış Toplantısında Yaptığı Konuşma (9 Mayıs 2003)“, **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi ve İsviçre’de Bulunan Diğer Uluslararası Kuruluşlar Daimî Temsilciliği Ağ Yöresi**, 16 Nisan 2004].

- 6294 XIAODI, Hu : “Statement by H.E. Ambassador Hu Xiaodi at the 1st Session of the Preparatory Committee for the 2005 NPT Review Conference
“, **Permament Mission of the People’s Republic of China to the United Nations ant Other International Organization at Vienna Website**, 8 January 2002, erişim : < <http://www.chinesemission-vienna.at/eng/fyywj/ells/t127658.htm> >, 9 Şubat 2007 [ŞİAODİ, Hu : “Zât-ı Âlileri Büyükelçi Hu Şiaodi’nin NPT’nin 2005 Yılı Gözden Geçirme Toplantısına Hazırlık Komitesinin Birinci Oturumunda Yaptığı Konuşma”, **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler ve Diğer Uluslararası Örgütler Viyana Daimi Temsilciliği Ağ Yöresi**, 8 Ocak 2002]
- 6023 XIAODI, Hu : “Statement by Ambassador Hu Xiaodi on Nuclear-Weapon-Free Zone 19 May 2005 at Main Committee II of the NPT Review Conference, New York”, **Permament Mission of the People’s Republic of China to the United Nations Website**, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/ce/ceun/eng/xw/t196529.htm> >, 15 Şubat 2007 [ŞİAODİ, Hu : “Büyükelçi Hu Şiaodi’nin 19 Mayıs 2005 Târihinde NPT Gözden Geçirme Konferansı’nın II. Aslî Kurulu’nda Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölgeler Hakkında Yaptığı Konuşma”, **Çin Halk Cumhuriyeti BM Temsilciliği Ağ Yöresi**].
- 6186 XIAODI, Hu : “Statement by H.E. Mr. Hu Xiaodi, Ambassador for Disarmament Affairs of China at the Plenary of the Conference on Disarmament”, **Permament Mission of the People’s Republic of China to the United Nations Office at Geneva and Other International Organizations in Switzerland Website**, Geneva, 15 February 2001 Erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/ce/cegv/eng/gjhyfy/hy2001/t85194.htm> >, 4 Mart 2007 [ŞİAODİ, Hu : “Çin’in Silâhsızlanma İşlerinden Sorumlu Büyükelçisi Zat-ı Âlileri Bay Hu Şiaodi’nin Silâhsızlanma Konferansı’nın Tam Katılımlı Toplantısında Yaptığı Konuşma”, **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Cenevre Bürosu ve İşviçredeki Diğer Uluslararası Örgütler Daimi Temsilciliği Ağ Yöresi**, Cenevre, 15 Şubat 2001].
- 6421 XIAODI, Hu : “Statement by Mr. Hu Xiaodi, Ambassador for Disarmament Affairs of China, at the Plenary of the 2004 Session of the Conference on Disarmament”, **Nuclear Initiative Website**, < http://www.nti.org/db/China/chindocs/huxiaodi_021204.htm >, 10 Nisan 2007 [ŞİAODİ, Hu : “Çin’in Silâhsızlanma İşlerinden Sorumlu Büyükelçisi Sn. Hu Şiaodi’nin Silâhsızlanma Konferansı’nın 2004 Senesi Birleşiminin Tam Katılımlı Toplantısında Yaptığı Konuşma”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

6354 XIAOPING, Deng : “Speech By Chairman of the Delegation of the People’s Republic of China, Deng Xiaoping, At the Special Session of the U.N. General Assembly”, **Marxists Website**, (“Speech By Chairman of the Delegation of the People’s Republic of China, Teng Hsiao-Ping, At the Special Session of the U.N. General Assembly”, **Foreign Languages Pres**, t.y.’dan aktarma), April 10, 1974, updated : 2003 erişim : < <http://marxists.org/reference/archive/deng-xiaoping/1974/04/10.htm> >, 13 Mart 2007 [ŞİAOPİNG, Deng : “Çin Halk Cumhuriyeti Heyet Başkanı’nın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun Altıncı Özel Toplantısında Yaptığı Konuşma”, **Marksçılar Ağ Yöresi**, __, 10 Nisan 1974, güncelleme târihi : 2003].

6042 YAN, Zhang : “Statement on the Iranian Nuclear Issue by Zhang Yan Head of the Chinese Delegation in IAEA march Board meeting”, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China Website**, March 14th, 2006 erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjbj/zjg/jks/kjfywj/t240150.htm> >, 22 Mart 2006, [YAN, Zhang : “Çin UAEK Heyeti Başkanı Cang Yan’ın Mart Ayı Yönetim Kurulu Toplantısında İran’ın Nükleer Konusu Hakkında Yaptığı Konuşma”, **Çin Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**, 14 Mart 2006].

6295 YAN, Zhang : “Statement by H.E. Ambassador Zhang Yan, Head of the Chinese Delegation at the Conference on Facilitating the Entry into Force of the Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty”, **Permament Mission of the People’s Republic of China to the United Nations and Other International Organization at Vienna Website** , 2 June 2004, erişim : < <http://www.chinesemission-vienna.at/eng/cjyjk/CTBT/t127377.htm> >, 9 Şubat 2007 [YAN, Cang : “Çin Heyeti Başkanı Zât-ı Âlileri Büyükelçi Cang Yan’ın Kapsamlı Denemelerin Yasaklanması Antlaşması’nın Yürürlüğe Girmesini Kolaylaştırma Konferansında Yaptığı Konuşma”, **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler ve Diğer Uluslararası Örgütler Viyana Daimi Temsilciliği Ağ Yöresi** , 2 Haziran 2004]

6318 YAN, Zhang : “Statement by Mr. Zhang Yan, Head of the Chinese Delegation in the General Debate at the 2005 NPT Review Conference”, t.y., **United Nations Website**, erişim : < <http://www.un.org/events/npt2005/statements/npt03china.pdf> >, 9 Ekim 2006, [YAN, Cang : “Sn. Çin Heyeti Başkanı Cang Yan’ın 2005 Yılı NPT’nin Gözden Geçirme Konferansı’nda Yaptığı Konuşma”, t.y., **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**]

- 6319 YAN, Zhang : “Statement by Mr. Zhang Yan, Head of the Chinese Delegation in the General Debate at the 2005 NPT Review Conference”, 3 May 2005 (2005/05/03), **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China Website**, 3 May 2005, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/jks/kjfywj/t194498.htm> >, 17 Ekim 2006, [YAN, Cang : “Sn. Çin Heyeti Başkanı Cang Yan’ın 2005 Yılı NPT Gözden Geçirme Konferansı’nda Yaptığı Konuşma”, 3 Mayıs 2005, **Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].
- 6320 YAN, Zhang : “Statement by Head of the Chinese Delegation Mr. Zhang Yan in the General Debate at the 2005 NPT Review Conference”, 3 Mas 2005, New York, **Parmanent Mission of the People’s Republic of China to the United Nations Website**, erişim : < <http://www.china-un.org/eng/xw/t194106.htm> >, 17 Ekim 2006 [“Sn. Çin Heyeti Başkanı Cang Yan’ın 2005 Yılı NPT’nin Gözden Geçirme Konferansı Genel Oturumunda Yaptığı Konuşma”, **Çin Halk Cumhuriyeti Vinyena BM ve İsviçre’de Bulunan Diğer Uluslararası Örgütler Daimî Temsilciliği Ağ Yöresi**].
- 6297 YISHAN, Zhang : “Statement by H.E. Ambassador Zhang Yishan Head of the Chinese Delegation at the Conference on Facilitating the Entry into Force of the CTBT”, **Permanent Mission of the People’s Republic of China to the United Nations and Other International Organization at Vienna Website**, 22 September 2005, New York, erişim : < <http://www.chinesemission-vienna.at/eng/xw/t213624.htm> > [YİŞAN, Cang : “Çin Heyeti Başkanı Zât-ı Âlileri Cang Yişan’ın Kapsamlı Denemelerin Yasaklanması Antlaşması’nın Yürürlüğe Girmesini Kolaylaştırma Konferansı-nda Yaptığı Konuşma”,**Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler ve Diğer Uluslararası Örgütler Viena Daimi Temsilciliği Ağ Yöresi**, 22 Eylül 2005, Nev York].
- 6003 YONG, Kim Ji : “‘J. Kelly Failed to Produce ‘Evidence’ in Pyongyang’; Framed up ‘Admission’ Story” [“Ceymis Kelli Pyongyang’da ‘kanıt’ gösteremedi; ‘kabûl edildi.’ hikâyesini yarattı”], DKHC Dışişleri Bakanlığı Direktörü O Song Çol [Choll]’un açıklaması, erişim:< http://www1.koreanp.co.jp/pk/188th_issue/2003013001.htm >, 4 Şubat 2007

- 6157 YOSHIBUMI, Wakayama : “Thinking the unthinkable : Toward Japanese Nuclear Armament?”, interview with Emmanuel Todd, **Z Net Website**, December 04, 2006, via IHT / Asahi Shimbun, November 11, 2006, erişim : < <http://www.zmag.org/content/showarticle.cfm?ItemID=11551> >, 20 Aralık 2006 [YOŞİBUMİ, Vakayama, “Düşünülmeveni düşünmek : Japonya’nın Nükleer Silâhlanmaya Doğru mu Gidiyor?”, Emmanuel Tod’la mülâkat, **Z Net Ağ Yöresi**, 4 Aralık 2006, International Herald Tribune /Ashai Şinbun, 11 Kasım 2006’dan aktarma.].
- 5998 YUAN, Jing-dong : “China and the North Korean Nuclear Crisis”, **Center for Nonproliferation Studies of Monterey Institute of International Studies Website**, erişim : < <http://cns.miis.edu/research/korea/chidprk.htm> >, 2 Şubat 2007 [YUAN, Cing-dong : “Çin ve Kuzey Kore Nükleer Bunalımı”,**Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Kitle İmhâ Silâhlarının Yayılmasının Önlenmesi Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**].
- 5818 YUAN, Jing-dong : “China's new North Korea diplomacy”, **Asia Times Website**, November 14, 2006, erişim : < <http://www.atimes.com/atimes/China/HK14Ad02.html> >, 31 Ocak 2007 [YUAN, Cing-dong : “Çin’in yeni Kuzey Kore diplomasisi”, **Asya Tayms**, 14 Kasım 2006].
- 5171 YUAN, Jing Dong : “China and the Iranian Nuclear Crisis”, **China Brief**, vol. : VI, issue : 3, February 1, 2006, erişim : Jamestown Foundation Website < http://www.jamestown.org/images/pdf/cb_006_003.pdf >, 10 Haziran 2006 [YUAN, Cing Dong : “Çin ve İran Nükleer Bunalımı”, **Çin Özeti**, cilt : 6, sayı : 3, 1 Şubat 2006, erişim : Ceymistovn Vakfı Ağ Yöresi].
- 6185 YUAN, Jing-dong : “The Bush Doctrine : Chinese Perspectives and Responses”, **Asian Perspective Website**, vol. : 27, no. : 4, 2003, erişim : Asian Perspective Website < <http://www.asianperspective.org/articles/v27n4-e.pdf> >, 4 Mart 2007 [YUAN, Cing-dong : “Buş Öğretisine Çin’in Bakışı ve Tepkileri”, **Asya Görüşleri Ağ Yöresi**, cilt : 27, sayı : 4].
- 5770 ZAKARIA, Fareed : “Sweet Peas for North Korea”, **Newsweek**, 1/20/2003, Vol : 141, Issue :3 [ZERERİYA, Ferid : “Kuzey Kore’ye Tatlı Armutlar”, __, __, Cilt : 141, sayı : 3].
- 6346 ZEDONG Mao : “On the Question of the Differentiation of the Three Worlds.”, **Revolutionary Democracy Website**, erişim : < <http://www.revolutionarydemocracy.org/rdv10n1/mao.htm> >, 14 Temmuz 2006 [ZEDONG, Mao : “Üç Dünya’nın Ayrışması Meselesine Dair”, **Devrimci Demokrasi Ağ Yöresi**].

- 6304 ZEMIN, Jiang : “Promote Disarmament and Safeguard World Security”, Chinese President Jiang Zemin’s Address at the Conference on Disarmament, **The University of Hawaii School of Hawaiian, Asian and Pasifik Studies Website**, 26 March 1999, erişim : < <http://www.shaps.hawaii.edu/security/efae.html> >, 19 Ekim 2006 [ZEMİN, Ciang : “Silâhsızlanmayı Geliştirelim ve Dünya Güvenliğini Sakıyalım”, Çin Devlet Başkanı Ciang Zemin’in Silâhsızlanma Konferansı’ndaki Konuşması, 26 Mart 1999, **Havai Üniversitesi Havai, Asya ve Pasifik Çalışmaları Okulu Ağ Yöresi**].
- 6413 ZHANG, Hui : “China And a Fissile Material Cutoff Treaty”, (Kennedy School of Government) **Belfer Center for Science and International Affairs Website** < http://bcsia.ksg.harvard.edu/BCSIA_content/documents/INMM2002_Zhang.pdf >, 27 Mrat 2007 [CANG, Hui : “Çin ve Bir Bölünebilir Madderin Yasaklanması Antlaşması”, (Kendi Yönetim Okulu) **Belfer Bilim ve Uluslararası İlişkiler Merkezi Ağ Yöresi**]
- 5997 ZHANG, Jian : “Why China needs one Korea”, **Asia Times Online**, July 6, 2001, erişim : < <http://www.atimes.com/china/CG06Ad02.html> >, 2 Şubat 2007 [CANG, Cian : “Çin’in Neden Birleşik Bir Kore’ye İhtiyacı Var”, **Asya Taymıs Çevrimiçi**].
- 6279 ZHANG Ming : “China’s Changing Nuclear Posture”, **Carnegie Endowment for International Peace Publications**, April 1, 1999, erişim : Carnegie Endowment for International Peace Website < http://www.carnegieendowment.org/files/ChinaChanging_CH1.pdf >, 21 Ekim 20026, [CANG, Ming : “Çin’in Değişen Nükleer Silâh Tutumu”, **Karnegi Uluslararası Barış Vakfı Yayınları**, 1 Nisan 1999, erişim : Karnegi Uluslararası Barış Vakfı Ağ Yöresi —].
- 5725 ZHENQIANG, Pang : “China Insistence on No-First-Use of Nuclear Weapons”, **China Security**, Autumn 2005, Issiue no. 1, erişim : International Relations and Security Studies Network Website < <http://se1.isn.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=PublishingHouse&fileid=84CB6F23-491C-0941-C1BE-8EA90BA9C1DE&lng=en> >, 27 Kasım 2006, [CENCİANG, Pang : “Çin’in Nükleer Silâhları İlk Kullanan Olmama Üzerindeki Israrı”, **Çin Güvenliği**, Sonbahar 2005, sayı : 5, erişim : Uluslararası İlikiler ve Güvenlik Çalışmaları Şebekesi Ağ Yöresi, —, —]

- 5832 ZISSIS, Carin : Interview with Gary Smore, **Council on Foreign Relations Website**, October 6, 2006. erişim : < <http://www.cfr.org/publication/11617/samore.html> >, 31 Ocak 2007 [ZİSSİS, Karin : Geri Smore ile mülâkat, **Dışilişkiler Konseyi Ağ Yöresi**, 6 Ekim 2006].
- 6193 ZHONGCHUN, Wang : “Nuclear Challanges and China’s Choices”, **China Security**, issue : 5, Winter, 2007, erişim : China Security Website < http://www.wsichina.org/%5Ccs5_4.pdf >, 3 Mart 2007 [CONGÇUN, Vang : “Nükleer Silâh Rekâbeti ve Çin’in Seçenekleri”, **Çin’in Güvenliği**, sayı : 5, Kış, 2007, erişim : Çin’in Güvenliği Ağ Yöresi].
- ZHU, Mingquan : “The Evolution of China’s Nuclear Noroliferation Policy”, **The Nonproliferation Review**, Winter, 1997, [Mingçuan, CU : “Çin’in Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Politikasının Evrimi”, **Silâhsızlamaya Bakış**, Kış, 1997]
- 6074 ZUKANG, Sha : “Statement at the First Committee of the 52nd Session of the United Nations General Assembly”, New York, 14 October 1997, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/sha1097.htm> >, 18 Şubat 2007 [ZUKANG, Şa (Çin Halk Cumhuriyeti Silâzsılanma İşlerinden Sorumlu Büyükelçisi) : “Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 52. Birleşiminin Birinci Kurulunda Yapılan Konuşma”, Nev York, 14 Ekim 1997, **Nükleer Tehdidi Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].
- 6309 ZUKANG, Sha : “How to Cope with DPRK’s Withdrawal from the NPT?”, Speech by Ambassador Sha Zukang at NPT Workshop (Annecy, France), 14 March 2003, **Permamant Mission of the People’s Republic of China to the United Nations Office at Geneva and Other International Organizations in Switzerland Wib Site**, , erişim : < <http://www.china-un.ch/eng/xwtdt/t88458.htm> >, 13 Ekim 2006, [ZUKANG, Şa : “Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti’nin NPT’den Çekilmesi Nasıl Hâledilmeli ?”, Büyükelçi Şa Zukang’ın NPT İşliğindeki Konuşması (Annösi, Fransa), 14 Mart 2003, **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Cenevre Bürosu ve İsviçre’deki Diğer Ulaslar Arası Kuruluşlar Daimî Temsilcilği Ağ Yöresi**].

- 6305 ZUKANG, Sha : “Statement by H.E. Mr. Sha Zukang, Head of Delegation of the Government of the People’s Republic of China, at the 2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons”, New York, **Permanent Mission of The People’s Republic of China to the United Nations Website**, 24 April 2000, erişim : < <http://www.china-un.org/eng/zghlhg/cj/npt/t29289.htm> >, 14 Ekim 2006, [ZUKANG, Şa : “2000 Senesi Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşmasına Taraf Olan Ülkelerin Antlaşmayı Gözden Geçirme Konferansında Çin Heyetinin Başkanı Zât-ı Âlileri Şa Zukang’ın Yaptığı Konuşma”, , **New York, Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Daimi Temsilciliği Ağ Yöresi**, 24 Nisan 2000].
- 6306 ZUKANG, Sha : “Full Text of Statement by Sha at 2000 Review Conference of NPT”, **People’s Daily Website**, April 30, 2000, erişim : < http://english.peopledaily.com.cn/english/200004/30/eng_20000430_40079.html >, [ZUKANG, Şa : “NPT’nin 2000 Yılı Gözden Geçirme Konferansı’nda Şa tarafından Yapılan Konuşmanın Tam Metni”, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi** , 30 Nisan 2000].
- 6307 ZUKANG, Sha : “H.E. Amb. Sha Zukang Statement at the 2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons”, New York, 24 April 2000, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/sha0400.htm> >, 3 Ekim 2006, [ZUKANG, Şa : “Zât-ı Âlileri Büyükelçi Şa Zukang’ın Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması’na Taraf Ülkelerin 2000 Yılı Gözden Geçirme Toplantısında Yaptığı Konuşma”, Nev York, 24 Nisan 2000, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceme Girişimi Ağ Yöresi**].
- 6139 ZUKANG, Sha : “Statement by H.E. Amb. Sha Zukang at the 2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons”, 24 April 2000, New York, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China Website**, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjzb/zzjg/jks/cjjk/2622/t15400.htm> >, 15 Aralık 2006 [ZUKANG, Şa : “Zât-ı Âlileri Büyükelçi Şa Zukang’ın Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşmasına Taraf Ülkelerin 2000 Yılı Antlaşmayı Gözden Geçirme Konferansı’nda Yaptığı Konuşma”, 24 Nisan 2000, Nev York, **Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].

- 6105 ZWEIG, David and JIANHAI, Bi : “China's Global Hunt for Energy”, **Foreign Affairs**, vol. : 64, issue : 5, September / October 2005 [ZVAYK, David ve CIANHAY, Bi : “Çin’in Küresel Enerji Avı”, **Dış İşleri**, cilt : 64, sayı : 5, Eylül / Ekim 2005]
- 5747 yzr. a. Y., “North Korea's nuclear test puts onus on China, S. Korea”, **USA Today**, , Oct 10, 2006 [“Güney Kore : Kuzey Kore'nin Nükleer Silâh Denemeleri Çin'e Görev Yüklemektedir”, **Bugün ABD**, 10 Ekim 2006].
- 5839 yzr.a.y. : “North Korea's Nuclear Test : The Fallout”, **Asia Briefing**, no. : 56, 13 November 2006, erişim : International Crisis Group Website < http://www.crisisgroup.org/library/documents/asia/north_korea/b56_north_koreas_nuclear_test_the_fallout.pdf >, 31 Ocak 2007 [“Kuzey Kore'nin Nükleer Silâh Denemeleri : Saçıntılar”, **Asya Özeti**, sayı : 56, 13 Kasım 2006, erişim : Uluslararası Bunalım Grubu Ağ Yöresi].
- 5844 Yzr.a.y. : “Intelligence Brief: China's Policy toward North Korea Remains Unchanged “, **Power and Interest News Report Website**, October 11, 2006, erişim : < http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=568&language_id=1 >, 1 Şubat 2007 [__ : “İstihbarat Özeti : Çin'in Kuzey Kore'ye Yönelik Politikası Değişiklik Arz Etmemiştir “, **Güç ve Çıkar Haber Raporu Ağ Yöresi**].
- 5858 yzr.a.y. : “Intelligence Brief: U.S. Refrains from Confronting North Korea”, **Power and Interest News Report Website**, 11 May 2006, erişim : < http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=488 >, 2 Şubat 2007 [__ : “İstihbarat Özeti : Birleşik Devletler Kuzey Koreyle Karşı Karşıya Gelmekten Çekiniyor”, **Güç ve Çıkar Haber Raporu Ağ Yöresi**, 11 Mayıs 2006].
- 5882 yzr.a.y. : “China and Korea : Comrades Forever?”, **Asia Report**, International Crisis Group, no. : 112, February 1, 2006, erişim : Nautilus Institute Website < <http://www.nautilus.org/fora/security/0610.pdf> > [“Çin ve Kore : Daima Yoldaşlar mı?”, **Asya Raporu**, Uluslararası Bunalım Grubu, nu. : 112, 1 Şubat 2006, erişim : Natilüs Enstitüsü Ağ Yöresi].
- 6005 “Nuclear Capabilities – Nuclear Weapons”, **Nuclear Threat Initiative Website**, güncellenme : Aralık 2005, erişim : < http://www.nti.org/e_research/profiles/China/Nuclear/5569_5636.html >, 6 Şubat 2007 [“Nükleer İmkân ve Kâbiliyet – Nükleer Silâhlar”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

- 6013 yzr.a.y. : “Chinese Anti-Satellite [ASAT] Capabilities”, **Gobal Security Website**, erişim : < <http://www.globalsecurity.org/space/world/china/asat.htm> >, 6 Şubat 2007 [__ : “Çin’in Uydu Savar Kabiliyeti”, **Küresel Güvenlik Ağ Yöresi**]
- 6018 “Russia, China Stands for Nuclear-free Zone in Southeast Asia”, **People’s Daily Online**, July 28, 2001, erişim : < http://english.peopledaily.com.cn/english/200107/28/eng20010728_76004.html >, 15 Şubat 2007 [“Rusya ve Çin Güneydoğu Asya’da nükleer silâhlardan arındırılmış bölge kurulmasını destekliyor”, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**].
- 6019 “China supports ASEAN establish Southeast Asia Nuclear-Weapon Free Zone”, **People’s Daily Online**, October 30, 2006, erişim : < http://english.peopledaily.com.cn/200610/30/eng20061030_316537.html >, 15 Şubat 2007 [“Çin ASEAN’ı Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Güneydoğu Asya Bölgesi’ni kurması için destekliyor“, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**].
- 6035 “China Wants to Increase Cooperation with Iran: Hu Jintao Says”, **People’s Daily Website**, Sunday, January 7th, 2001, erişim : < http://english.people.com.cn/200101/07/eng20010107_59766.html >, 07 Mart 2006. [“Hu Cintao : Çin İran’la İşbirliğini Arttırmak istiyor”, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**, 07 Ocak 2001, Pazar].
- 6040 “China's Nuclear Exports and Assistance to Iran”, **Nuclear Threat Initiative Website**, updated : 09/23/2003, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/niranpos.htm> >, 3 Ağustos 2006 [“Çin’in İran’a Nükleer İhracatı ve Yardımı”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Ağ Yöresi**, güncellenme târihi : 23 Eylül 2003].
- 6045 “Chinese ambassador reiterates IAEA’s leading role in dealing with Iranian issue”, **New China News Agency (Xinhua) Website**, March 22nd, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-03/22/content_4328781.htm >, 11 Nisan 2006, [“Çin büyükelçisi İran’ın nükleer konusunda UAEK’nın önderlik yapması gerektiğini tekrar vurguladı”, **Yeni Çin Haber Kurumu (Şinhua) Ağ Yöresi**, 22 Mart 2006].
- 6047 “Hope remains over Iranian nuclear issue : Chinese FM”, **NCNA Website (Xinhua)**, March 22nd., 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-03/22/content_4329257.htm >, 11 Nisan 2006, [“Dışişleri Bakanı : İran’ın nükleer konusunda çözüm umudu hâlâ vardır.”, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 22 Mart 2006].

- 6048 “China Prefers negotiation over Iranian nuclear Issue : FM”, **NCNA Website (Xinhua)**, March 21st, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/200603/21/content_4324950.htm >, 22 Mart 2006, [“Dışişleri Bakanı : Çin İran’ın nükleer konusu hakkında müzakerelere devam edilmesini tercih etmekte-dir.”, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 21 Mart 2006].
- 6049 “Chinese FM calls for patience, flexibility to solve Iran nuclear issue”, **NCNA (Xinhua) Website**, 14 Mart 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/200603/14/content_4303966.htm >, March 22nd, 2006 [“Dışişleri Bakanı : İran’ın nükleer konusu çözülmesi için sabır, esneklik gösterilmesini istedi.”, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 22 Mart 2006].
- 6050 “FM spokesman on Chinese vice FM’s visit to Iran”, **NCNA (Xinhua) Website**, February 28th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/200602/28/content_4239408.htm >, 22 Mart 2006 [“Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün Dışişleri Bakan Yardımcısının İran’a yaptığı ziyârete dair açıklaması.”, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 28 Şubat 2006].
- 6051 “China hopes new IAEA resolution will help solve Iranian nuclear issue”, **NCNC (Xinhua) Website**, February 4th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/200602/07/content_4149071.htm >, 22 Mart 2006, [“Çin UAİK’nın yeni kararının İran’ın nükleer konusunu çözülmesinde yardımcı olacağına inanmaktadır.”, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 4 Şubat 2006].
- 6052 “Room exists for resolving Iran issue within IAEA : China”, **NCNA (Xinhua) Website**, February 4th., 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-02/04/content_4139213.htm >, 22 Mart 2006, [“Çin : İran konusunun UAİK’ içinde çözülmesi mümkündür.”, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 4 Şubat 2006].
- 6053 “China ready to boost ties with Iran, says President Hu”, **NCNA (Xinhua) Website**, July 6th., 2005, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/200507/06/content_4139227.htm >, 22 Mart 2006, [“Çin İranla bağlarını artırmaya hazırdır. ‘ diyor Başkan Hu.”, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 6 Temmuz 2005].

- 6054 “China hopes Iranian nuclear issue solved peacefully”, **NCNA (Xinhua) Website**, April 11th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/200604/11/content_4412164.htm >, 06 Mayıs 2006, [“Çin İran’ın nükleer meselesinin barışçıl yolla çözüleceğini ummaktadır”, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 11 Nisan 2006].
- 6055 “China : Military, economic measures on Iran counterproductive”, **NCNA (Xinhua) Website**, April 12th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/200604/12/content_4413802.htm >, 06 Mayıs 2006, [“Çin : İran’a uygulanacak askerî ve ekonomik yaptırımlar sonuç vermeyecektir”, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 12 Nisan 2006].
- 6056 “Iran should be more cooperative on nuclear issue : Chinese ambassador”, **NCNA (Xinhua) Website**, April 13th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/200604/13/content_4417441.htm >, 06 Mayıs 2006 [“Çin Büyükelçisi : İran nükleer meselede daha çok işbirliği yapmalı”, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 13 Nisan 2006].
- 6057 “China’s senior diplomat to visit Iran, Russia”, **NCNA (Xinhua) Website**, April 13th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/200604/13/content_4422333.htm >, 06 Mayıs 2006 [“Üst düzey Çinli diplomat İran ve Rusya’yı ziyâret edecek”, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 12 Nisan 2006].
- 6058 “China urges restraint over Iranian nuclear standoff”, **NCNA (Xinhua) Website**, April 16th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/200604/16/content_4430093.htm >, 06 Mayıs 2006 [“Çin İran nükleer uyuşmazlığında itidâl telkin ediyor”, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 16 Nisan 2006].
- 6059 “China urges restraint over Iran nuclear issue”, **NCNA (Xinhua) Website**, April 19th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/200604/19/content_4445842.htm >, 06 Mayıs 2006 [“Çin İran nükleer meselesinde itidâl telkin ediyor”, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 19 Nisan 2006].
- 6060 “China urges restraint in solving Iranian nuclear nuclear issue”, **NCNA (Xinhua) Website**, April 25th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2006-04/20/content_4454313.htm >, 06 Mayıs 2006 [“Çin İran nükleer meselesinin çözümlmesi için itidâl telkin ediyor”, **Y.Ç.HK. (Şinhua) Ağ Yöresi**, 25 Nisan 2006].

- 6061 “China hopes Iran nuclear issue solved with diplomatic means, defense minister”, **NCNA (Xinhua) Website**, April 27th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/200604/27/content_4479234.htm >, 06 Mayıs 2006 [“Savunma bakanı : Çin İran nükleer meselerinin diplomatik yollarla çözüleceğinumaktadır.”], **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 27 Nisan 2006].
- 6062 “Chinese ambassador calls for diplomatic solution on Iran’s nuclear issue”, **NCNA (Xinhua) Website**, April 29th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/200604/29/content_4489780.htm >, 06 Mayıs 2006 [“Çinli büyükelçi İran’ın nükleer meselesinde diplomatik çözüm için çağrıda bulundu.”], **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 29 Nisan 2006].
- 6063 “Chinese envoy : introducing Iran resolution under Capter 7 ‘ dangerous ‘”, **NCNA (Xinhua) Website**, April 30th, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/200604/30/content_4495457.htm >, 06 Mayıs 2006 [“Çinli temsilci : İran’ı Yedinci bölüm çerçevesinde tanımlamak ‘ tehlikelidir ‘”, **YÇHK (Şinhua) Ağ Yöresi**, 30 Nisan 2006].
- 6065 “U.N. Gives Iran Nuke Deadline”, **CBS Website**, July 31, 2006 erişim : < <http://www.cbsnews.com/stories/2006/07/31/world/main1849144.shtml> >, 6 Ağustos 2006, [“BM İran’a Süre Tandı”, **CBS Ağ Sayfası**];
- 6066 “İran Çin uranyumu mu kullandı ?”, **İngiliz Yayım Kurumu Türkçe Haberler Ağ Sayfası**, 18 Mayıs 2006, erişim : < http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/05/060518_iran_china.shtml >, 8 Ağustos 2006.
- 6067 “China calls for continuing diplomatic efforts to solve Iran's nuclear issue”, **NCNA (Xinhua) Website**, 31 July, 2006, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/200607/31/content_4901874.htm > [“Çin İran nükleer sorunun çözülmesi için diplomatik çabaların devam ettirilmesi için çağrıda bulundu”, **YÇHK (Şinhua) Ağ Sayfası**].
- 6073 “US Arms Control/Nonproliferation Sanctions Against China”, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/sanclist.htm> >, 17 Şubat 2007 [“Birleşik Devletler’in Çin’e Uyguladığı Silâhların Denetlenmesi / Kitle İmha Silâhlarının Yayılması Ambargoları”, **Nükleer Tehdidi Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

- 6076 “China and the North Korean Nuclear Issue”, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/koreapos.htm> >, 19 Aralık 2006 [“Çin ve Kuzey Kore Nükleer Meselesi”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].
- 6078 yzr.a.y. “N. Korea warns of nuclear conflict”, **Cable News Network (CNN) Website**, February 26, 2003, erişim : < <http://www.cnn.com/2003/WORLD/asiapcf/east/02/25/nkorea.missile/index.html> >, 27 Ocak 2007 [“Kuzey Kore Nükleer Silâh Savaşı Uyarısında Bulundu”, **Kablolu Haber Şebekesi**, 26 Şubat 2003].
- 6085 yzr.a.y. : “Editorial: Taiwan Needs Nuclear Deterrent”, **Taipei Times**, August 13, 2004, erişim : < <http://www.taipeitimes.com/News/editorials/archives/2004/08/13/2003198573> >, 20 Şubat 2007 [__ : “Başyazı : Tayvan’ın Nükleer Silâh Caydırıcılığına İhtiyacı Vardır”, **Taypey Taymıs**, 13 Ağustos, 2004].
- 6086 “Prime Minister Junichiro Koizumi's Visit to North Korea”, **The Ministry of Foreign Affairs of Japan Website**, September 2002, erişim : < http://www.mofa.go.jp/region/asiapaci/n_korea/pmv0209/index.html >, 20 Şubat 2007 [“Başbakan Cuniçiro Koizumi Kuzey Kore’yi Ziyâret Ediyor”, **Japonya Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].
- 6112 “Trade in Goods (Imports, Exports and Trade Balance) with China”, **U.S. Census Bureau, Foreign Trade Division, Data Dissemination Branch**, erişim : U.S. Census Bureau Website < <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html#2006> >, 27 Şubat 2007 [Çinle (İthalât, İhracat ve Ticâret Dengesi Bakımından) Mal Ticâreti“, ABD Sayıtlama Bürosu, Dış Ticâret Dairesi, Veri Dağıtım Bürosu, erişim : ABD Sayıtlama Bürosu Ağ Yöresi].
- 6115 yzr. a.y., “New history book sheds light on Britain's nuclear cargo in Falklands War”, **Agence France Press (AFP)**, London, Jun 28, 2005, erişim : NucNews Website < <http://nucnews.net/nucnews/2005nn/0506nn/050628nn.txt> >, 5 Aralık 2006, [“Yeni Târih Kitâbı Folklınd Savaşı’nda Britanya’nın Nükleer Yüküne Işık Tutuyor”, **Fransız Haber Kurumu (AFP)**, Londra, erişim : Nükleer Haberler Ağ Yöresi].

- 6116 İngiltere Savunma Bakanı Cef Hun [Geof Hoon]'la Mülâkat, İngiltere Parlementosu Ağ Yöresi, erişim : < <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200203/cmhansrd/vo030326/debtext/30326-08.htm> >, 2 Aralık 2006.
- 6117 “UK Nuclear Doctrine”, **Middle Powers Initiative Website**, erişim : < http://www.middlepowers.org/pnnd/docs/uk_update_doctrine.htm >, 2 Aralık 2006, [“Birleşik Krallık’ın Nükleer Savaş Öğretisi”, **Ara Güçler Girişimi Ağ Yöresi**].
- 6124 yzr.a.y., “Focus: Britain's secret nuclear blueprint”, **The Sunday Times**, March 12, 2006, erişim : The Sunday Times Website < <http://www.timesonline.co.uk/article/0,,2087-2081514,00.html> >, 5 Aralık 2006, [“Dikkâtler Britanya’nın gizli nükleer kilavuzunda”, __, 12 Mart 2006,].
- 6134 “China Summons US Ambassador to Make Representations”, **People’s Daily Website**, March 18, 2002, erişim : < http://english.people.com.cn/200203/17/eng20020317_92254.shtml >, 13 Aralık 2006 [Çin ABD’nin Büyük Elçisini Bilgi Vermesi İçin Dâvet Etti”, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**, 18 Mart 2002].
- 6138 “Fabricating Enemies the American Way: Analysis”, **People’s Daily Website**, May 23, 2002, erişim : < http://english.people.com.cn/200205/23/eng20020523_96298.shtml >, 15 Aralık 2006 [“Düşman İcat Etmek Bir Amerikan Tarzıdır : Çözümleme”, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**, 23 Mayıs 2002,].
- 6140 “Expounding Bush’s Approach To U.S. Nuclear Security: An Interview With John R. Bolton”, **Arms Control Today**, March 2002, erişim : Arms Control Today Website < http://www.armscontrol.org/act/2002_03/boltonmarch02.asp >, 15 Aralık 2006 [“Buş’un Birleşik Devletlerin Nükleer Silâh Güvenliğine Yaklaşımının Açıklanması : Con Bolton’la Bir Görüşme”, **Günümüzde Silâh Denetimi**, Mart 2002, erişim : Günümüzde Silâh Denetimi Ağ Yöresi __].
- 6148 “India not to engage in an arms race : Jaswant Singh, external affairs minister”, **India News**, (published by press and information, embassy of India, Washington, DC), December 1, 1999, erişim : Embassy of India, Washington DC Website < http://www.indianembassy.org/inews/indianews_dec_99.pdf >, 11 Aralık 2006, [“Hindistan bir silâhlanma yarışına girmeyecektir : Casvant Singh, dışişleri bakanı”, **Hindistan’dan Haberler**, (Hindistan Birleşik Amerika Devletleri Büyük Elçiliği Basın ve Bilgilendirme Bürosu (Vaşington D.C.) tarafından yayımlanmaktadır.), 1 Aralık 1999].

- 6150 “Japan Able To Develop Nuclear Weapons”, (via Agence France Press (AFP)), **Space War Website**, Nov 30, 2006, erişim : < http://www.spacewar.com/reports/Japan_Able_To_Develop_Nuclear_Weapons_999.html >, 20 Aralık 2006 [“Japonya Nükleer Silâh Yapacak İmkâna Sâhiptir”, (Fransız Haber Kurumu (FHK)’ndan aktarma), **Uzay Savaşı Ağ Yöresi**, 30 Kasım 2006].
- 6151 “Abe Downplays Feud On Japanese Nuclear Weaponization Option”, (via Agence France Press (AFP)), **Space War Website**, Nov 6, 2006, erişim : < http://www.spacewar.com/reports/Abe_Downplays_Feud_On_Japanese_Nuclear_Weaponization_Option_999.html >, 20 Aralık 2006 [“Abe Japonya’nın Nükleer Silâhlanma Seçeneği Etrafında Kopan Fırtınayı Önemsemedi”, (Fransız Haber Kurumu (FHK)’dan aktarma), **Uzay Savaşı Ağ Yöresi**]
- 6152 “Japan Should Reexamine Its Nuclear Weapons Ban, Ruling Party Official Says”, **Washington Post**, October 16, 2006, erişim : Washington Post Website < <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/10/15/AR2006101500657.html> >, 20 Aralık 2006 [“İktidar Partisinin Yetkilisi : Japonya Nükleer Silâh Yasağını Tekrar Gözden Geçirmeli”, **Vaşington Postası**, 16 Ekim 2006].
- 6153 “Nuclear option debate still splits Japanese leadership”, **International Herald Tribune Website**, November 5, 2006, erişim : < http://www.ihf.com/articles/ap/2006/11/05/asia/AS_GEN_Japan_Nuclear_Weapons.php >, 20 Aralık 2006 [“Nükleer silâh seçeneği Japon liderleri böldü”, __, 5 Kasım 2006].
- 6154 “Japan won't go nuclear, PM vows”, **Australia Broadcast Company (ABC) Website**, October 10, 2006, erişim : < <http://www.abc.net.au/news/newsitems/200610/s1760177.htm> >, 20 Aralık 2006 [“Başbakan Japonya’nın Nükleer Silâh Sahibi Olmayacağına Dair Söz Verdi”, **Avustralya Haber Kurumu (AHK)**].
- 6155 “Japan gives assurances it won't go nuclear”, **International Herald Tribune Website**, October 18, 2006, erişim : < <http://www.ihf.com/articles/2006/10/18/asia/web.1018cndkorea.php> >, 20 Aralık 2006 [“Japonya Nükleer Silâh Yapmayacağına Dair Taahhütte Bulundu”].
- 6156 “Japan's Abe to China's Hu: We Won't Go Nuclear”, **NewsMax Website**, erişim : < <http://www.newsmax.com/archives/articles/2006/11/20/111023.shtml> >, 20 Aralık 2006 [“Japonya Başbakanı Abe ÇHC Devlet Başkanı Hu’ya ‘ Nükleer Silâh Üretmeyeceğiz ‘ dedi”, **En Çok Haber Ağ Yöresi**].

- 6158 “A nation's credit should never be taken as a matter of no consequence”, **People’s Daily Website**, November 28, 2006, erişim : < http://english.peopledaily.com.cn/200611/28/eng20061128_326019.html >, 20 Aralık 2006 [“Bir ülkenin itibarı heba edilmemeli”, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**, 28 Kasım 2006].
- 6159 “Abe: Japan to stick to non-nuke principles”, **People’s Daily Online**, November 21, 2006, erişim : < http://english.peopledaily.com.cn/200611/20/eng20061120_323578.html >, 28 Şubat 2007 [“Abe : Japonya nükleer silâh sâhibi olmama ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalacaktır.”, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**, 21 Kasım 2006].
- 6160 “U.S. Nuclear Weapons on Chichi Jima and Iwo Jima”, **National Security Archive Electronic Briefing Book**, 13 December 1999, erişim : < <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB22/index.html#docs> >, 20 Aralık 2006 [“ABD’nin Çiçi Cima ve İvo Cima’daki Nükleer Silâhları”, **ABD Ulusal Güvenlik Belgeliği Elektronik Bilgilendirme Kitâbı**, 13 Aralık 1999].
- 6161 yzr.a.y., “China’s Nuclear Doctrine : A Credible ‘ Minimum Deterrent “”, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/doctrine.htm> >, 21 Ekim 2006, [**Nükleer Tehdidi Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].
- 6164 yzr.a.y., “China’s Nuclear Doctrine : A Credible ‘ Minimum Deterrent “”, [__ : “ Muteber ‘En Az Caydırıcılık””, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/doctrine.htm> >, 21 Ekim 2006, [**Nükleer Silâh Tehdidi Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].
- 6165 yzr. a.y., “US-China Non-targeting Agreement”, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/chusdet.htm> >, 19 Kasım 2006, [__, “Çinle Birleşik Devlet Arasındaki Hedef Almama Antlaşması”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].
- 6166 yzr. a.y., “Sino-Russian Detargeting and No-First-Use Agreement”, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/chrusdet.htm> >, 19 Kasım 2006, [__, “Çinle Rusya Arasındaki Hedeften Çıkarma ve İlk-Kullanmama Antlaşması”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

- 6167 yzr. a.y., “US Policy Toward Taiwan Swings to the Middle”, **People’s Daily Website** (People’s Daily Onlime), June 09, 2003, erişim : < http://english.people.com.cn/200306/09/eng20030609_117903.shtml >, 19 Kasım 2006, [yzr.a.y., “Birleşik Devletlerin Tayvan’a yönelik Politikası Orta Yola Kaydı”, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi** (Halkın Günlüğü Çevrimiçi), 9 Haziran 2003].
- 6170 yzr.a.y., “Clinton in China : Historic visit in review”, **British Broadcasting Cooperation (BBC) Website**, 6 April 1999, erişim : < http://news.bbc.co.uk/2/hi/special_report/1998/06/98/clinton_in_china/122321.stm >, 20 Kasım 2006, [“Clinton Çin’de : Tarihsel Ziyârete Bakış”, **İngiliz Yayım Kurumu (BBC) Ağ Yöresi** , 6 Nisan 1999].
- 6172 “China Refuses To Back Down On General's Nuclear Threat Over Taiwan”, (via Agence France Pres (AFP)), **Space War Website** , erişim : < <http://www.spacewar.com/news/nuclear-doctrine-05zm.html> >, 27 Kasım 2006 [“Çin, General’in Tayvan Sebebiyle Yaptığı Nükleer Silâh Kullanma Tehdidi Üzerine Geri Adım Atmayı Red Etti”, (Fransız Haber Kurumu (FHK)’dan aktarma), **Uzay Savaşı Ağ yöresi**].
- 6183 “Nuclear question still nags at Japan”, **Christian Science Monitor Website**, November 6, 2006. erişim : < <http://www.csmonitor.com/2006/1106/p06s01-woap.html> >, 20 Aralık 2006 [“Nükleer silâh sorusu Japonya’yı hâlâ meşgul ediyor”].
- 6243 “India – US Relations A Vision for Future”, **Pacific Council on International Policy**, Report of the Joint Task Force of Pacific Council on International Policy and Observer Research Foundation, June, 2005, erişim : Pacific Council on International Policy Website < <http://www.pacificcouncil.org/pdfs/us-india.pdf> >, 20 Mart 2007 [“Hindistan’la ABD Arasındaki İlişkiler Gelecek İçin Bir Ufuk”, **Pasifik Uluslararası Siyâset Konseyi**, Pasifik Uluslararası Siyâset Konseyi ve Gözlemci Araştırma Vakfı Ortak Raporu, Haziran 2005, erişim : Pasifik Uluslararası Siyâset Konseyi Ağ Yöresi].
- 6284 “Israel's nuclear arsenal 'not a secret,' says Straw”, **Muslim News Website**, November 21, 2006, erişim : < <http://www.muslimnews.co.uk/index/press.php?pr=238> >, 23 Aralık 2006 [“İsrail’in nükleer cephâneliği ‘bir sır değildir‘ diyor Strov”, **Müslüman Haberleri Ağ Yöresi**, 21 Kasım 2006].

- 6288 “Olmert says there is no change in Israels nucler policy”, **Middle East Times Website**, December 13, 2006, via Agence France Pres (AFP), erişim : < <http://www.metimes.com/storyview.php?StoryID=20061212-110219-5024r> >, 2 Ocak 2007 [“Olmert İsrail’in nükleer silâh politikasında bir değişiklik olmadığını söyledi” __, 13 Aralık 2006, Fransız Haber Kurumu mahreçli haber.].
- 6289 “Israel Has Sub-Based Atomic Arms Capability”, **Washington Post Website**, June 15, 2002, erişim : < <http://www.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn/A54225-2002Jun14?language=printer> >, 6 Mart 2007 [İsrail’in Denizaltılara Yüklenmiş Atom Silâhları Var”, **Vaşington Postası Website**, 15 Haziran 2002].
- 6290 “Incoming U.S. Defense Secretary tells Senate panel Israel has nuclear weapons”, **Haaretz Website**, last update : December 9, 2006, erişim < <http://www.haaretz.com/hasen/spages/798405.html> >, 6 Mart 2006 [“Göreve Gelecek ABD Dışışleri Bakanı Seneto’da Panel’de İsrail’in Nükleer Silâhları Bulunduğunu Söyledi”, __, son güncelleme : 12 Aralık 2006].
- 6291 “Israel deploys nuclear arms in submarines”, **The Independent Website**, October 12, 2003, erişim : < <http://observer.guardian.co.uk/international/story/0,6903,1061381,00.html> >, 6 Mart 2007 [“İsrail Denizaltılara Nükleer Silâhlar Yüklüyor”, **Bağımsız Ağ Yöresi**, 12 Ekim 2003].
- 6293 “China’s Opposition to US Missile Defense Programs”, **Nuclear Threat Initiative Website**, eriyim : < <http://www.nti.org/db/china/mdpos.htm> >, 6 Şubat 2007 [“Çin’in Birleşik Devletler’in Füze Savunma İzlencelerine İtirazları”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].
- 6301 “Timeline: N Korea nuclear stand-off”, **British Broadcast Cooperation (BBC) Website**, erişim : < <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/2604437.stm> >, 8 Mart 2007 [“Kuzey Kore Bunalımının Zaman Dizini”], **İngiliz Yayım Kurumu __ Örüml Ağ Yöresi**
- 6320 “Long Live Leninism”, **Foreign Languages Pres**, 1960, erişim : From Marx to Mao Website < <http://www.marx2mao.com/Other/LLL60.html> >, 6 Kasım 2006 [“Çok Yaşa Lenincilik”, **Yabancı Dil Yayınları**, 1960, erişim : Marks’tan Mao’ya Ağ Yöresi]; People’s Daily, editorial, 31 Dec 1963 [**Halkın Günlüğü**, başyazı, 31 Aralık 1963].

- 6342 “Clinton Visit Opens New Chapter in Indo-US Relations”, **People’s Daily Online**, editorial, March 26, 2000, erişim : < <http://english.people.com.cn/english/200003/26/eng20000326O101.html> >, 20 Mart 2007 [“Clinton’un Ziyâreti Hindistan’la ABD Arasındaki İlişkilerde Yeni Bir Sayfa Açtı”, **Hakın Günlüğü Ağ Yöresi**, başyazı, 26 Mart 2006].
- 6362 “Two Chinese Companies Fined for Violating Regulations on Missile Export Control”, **Asian Export Control Observer**, June 2004, s : 10, erişim : Monterey Institute of International Relations – Center for Nonproliferation Studies, Conference Website < http://www.cns.miis.edu/pubs/observer/asian/pdfs/aeco_0406.pdf >, 15 Mart 2007 [“İki Çin Şirketi Füze İhracatını Denetleme Düzenlemelerini İhlâh Ettikleri Gerekçesiyle Para Cezasına Çarptırıldı”, **Asya İhracat Denetleme Gözlemi**, Haziran 2004, erişim : Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi]
- 6363 “2 Chinese Firms Fined for Violating Missile Export Rules”, **China View**, May 25, 2004, erişim : < http://news.xinhuanet.com/english/2004-05/25/content_1490243.htm >, 15 Mart 2007 [“2 Çin Şirketi Füze İhracatını Denetleme Düzenlemelerini İhlâh Ettikleri Gerekçesiyle Para Cezasına Çarptırıldı”, **Çin’e Bakış**, 25 Mayıs 2005, erişim : Yeni Çin Haber Kurumu [Xinhua]].
- 6364 “New Report Finds Pentagon Exaggerates China's Nuclear Capability : Pentagon Exaggerates China’s Nuclear Capability to Justify Buying New Generation of U.S. Weapons, Report Finds”, **Federation of American Scientists Website**, November 30, 2006, erişim : < <http://fas.org/main/content.jsp?formAction=297&contentId=568> >, 3 Nisan 2007 [“Yeni Rapor Pentagon’un Çin’in Nükleer Silâh İmkân ve Kâbiliyetini Abarttığını Ortaya Koyuyor : Pentagon Çin’in Nükleer Silâh İmkân ve Kâbiliyetini Yeni Kuşak ABD Nükleer Silâhlarının Alınmasını Haklı Göstermek Maksudıyla Abartıyor”, **Amerikalı Bilimciler Federasyonu Ağ Yöresi**, 30 Kasım 2006].
- 6380 “A Chronology of Nuclear Threats”, **Institute for Energy and Environmental Research Website**, October, 1998 [“Nükleer Silâh Tahditleri Tarih Dizini”, **Enerji ve Çevre Araştırmaları Enstitüsü Ağ Yöresi**, Ekim 1998].

- 6381 yzr.a.y. : “British nuclear weapons stored in Singapore in 1960s : report”, **Find Articles Website**, (Kyodo News International, January 8, 2001), erişim : < http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m0WDQ/is_2001_Jan_8/ai_70384626 >, 22 Mart 2007 [“İngiliz nükleer silâhları 1960’lı yıllarda Singapurda depolandı”, **Makâle Bul Ağ Yöresi**, (Kyodo Uluslararası Haber Kurumu, 8 Ocak 2001)].
- 6382 yzr.a.y.: “A history of U.S. Nuclear Weapons in South Korea”, **The Nuclear Information Project Website**, t.y., erişim : < <http://www.nukestrat.com/korea/koreahistory.htm> >, 23 Mart 2007 [__ : “Güney Kore’deki ABD Nükleer Silâhlarının Tarihi”, Nükleer Silâh Bilgilendirme Projesi **Ağ Yöresi**].
- 6383 yzr.a.y. : “Camp Ames”, **Global Security Website**, t.y., erişim : < <http://www.globalsecurity.org/military/facility/camp-ames.htm> >, 23 Mart 2007 [__ : “Ames Kampı”, **Dünya Güvenliği Ağ Yöresi**].
- 6384 yzr.a.y. : “U.S. Nuclear Strike Planning Against North Korea”, **The Nuclear Information Project Website**, t.y., erişim : < <http://www.nukestrat.com/korea/koreaplanning.htm> >, 23 Mart 2007 [__ : “ABD’nin Kuzey Kore’yi Nükleer Silâhlarla Vurma Planı”, **Nükleer Silâh Bilgilendirme Projesi Ağ Yöresi**].
- 6388 “Trident yenilenmeli”, **İngiliz Yayın Kurumu Türkçe Ağ Yöresi**, 14 Mart 2007, erişim : < http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/6438793.stm >, 23 Mart 2007.
- 6391 “Table of Indian and Pakistani Nuclear Tests, 1974-2002”, **Natural Sources Defense Council Website**, erişim : < <http://www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab22.asp> >, 24 Mart 2007 [“Hindistan ve Pâkistan’ın 1974-2002 Yılları Arasında Yaptığı Nükleer Silâh Denemeleri Çizelgesi”, Doğal Kaynakları Savunma Konseyi Ağ Yöresi].
- 6394 “Threshold Test Ban Treaty (TTBT)”, Nuclear Threat Initiative Website, last updated : June, 1998, erişim < <http://www.nti.org/db/China/ttborg.htm> >, 24 Mart 2007 [“Eşik Deneme Yasağı Antlaşması “, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**, güncellenme târihi : Haziran 1998].
- 6395 Peaceful Nuclear Explosion Treaty (PNET), **Nuclear Threat Initiative Website**, t.y., erişim : < <http://www.nti.org/db/China/pnetorg.htm> >, 24 Mart 2007 [Barışçıl Nükleer Patlamalar Antlaşması”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

- 6396 Treaty between the United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on Underground Nuclear Explosions for Peaceful Purposes, **Nuclear Threat Initiative Website**, t.y., erişim < <http://www.nti.org/db/China/engdocs/pnet.htm> >, 24 Mart 2007 [Birleşik Amerika Devletleri'yle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Arasında Yer Altında Barışçıl Amaçlı Nükleer Patlamalar Antlaşması, **Nükleer Silâh Tehdidini Önleme Girişimi Ağ Yöresi**].
- 6397 Treaty Between The United States Of America And The Union Of Soviet Socialist Republics On The Limitation Of Underground Nuclear Weapon Tests, **Nuclear Threat Initiative Website**, t.y., erişim : < <http://www.nti.org/db/China/engdocs/ttbt.htm> >, 24 Mart 2007 [Birleşik Amerika Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Arasında Yer Altı Nükleer Silâh Denemelerinin Sınırlandırılması Antlaşması, **Nükleer Silâh Tehdidini Önleme Girişimi Ağ Yöresi**].
- 6412 “Fissile Material Cut-off Treaty (FMCT)”, **Nuclear Threat Initiative Website**, updated : 03 July 2003, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/fmctorg.htm> >, 27 Mart 2007 [“Bölünebilir Maddelerin Yasaklanması Antlaşması”, **Nükleer Tehdidi Öncelene Ağ Yöresi**, güncellenme târihi : 3 Temmuz 2003].
- 6414 “Australia, China sign uranium export deals”, **China Daily Website**, 3 April 2004, erişim : < http://www.chinadaily.com.cn/china/2006-04/03/content_558558.htm >, 27 Mart 2007 [“Avustralya ve Çin Uranyum İhracat Anlaşmasını İmzâladı”, 3 Nisan 2006].
- 6416 yzr.a.y. : “Establishing working groups ‘conducive’ to nuclear talks, says researchers”, **People’s Daily Website**, November 11, 2005, erişim : http://english.people.com.cn/200511/11/eng20051111_220445.htm >, 5 Nisan 2007 [__ : “Çalışma gruplarının kurulması nükleer silâh bunalımı görüşmelerine için ‘ faydalı olur’, diyor araştırmacılar”, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**, 11 Kasım 2005].
- 6353 Treaty Banning Nuclear Weapon Tests In The Atmosphere, In Outer Space And Under Water (Partial Test Ban Treaty – PTBT), **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < http://www.nti.org/e_research/official_docs/inventory/pdfs/.%5Catosuw.pdf >, 13 Mart 2007 [Havakürede, Dış Uzayda ve Su Altında Nükleer Silâh Denemesini Yasaklayan Antlaşma Kısmî Deneme Yasağı Antlaşması – Ks.D.Y.A.), **Çesirdeksel Tehdidi Önleme Girişimi Ağ Yöresi**]

- 6422 “Missile Technology Control Regime (MTCR)”, **Nuclear Threat Initiative Website**, last updated : February 19, 2004, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/mtcrorg.htm> >, 10 Nisan 2007 [“Füze Teknolojisini Denetleme Düzenlemesi (FTDD), **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].
- 6435 “Resources on China China's Nuclear Tests: Dates, Yields, Types, Methods, and Comments”, (Monterey Institute of International Studies) **Center for Nonproliferation Studies Website**, Last Updated June 1998, erişim : < <http://cns.miis.edu/research/china/coxrep/testlist.htm> >, 12 Nisan 2007 [“Çin’in Nükleer Silâh Denemelerine Dair Kaynaklar : Târihleri, Güçleri, Tipleri, Yöntemleri ve Açıklamalar”, (Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü) **Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme Çalışmaları Mekezi Ağ Yöresi**, güncellenme târihi : Haziran 1998].
- 6436 “Cold War Experience : The Bomb”, **Cable News Networt (CNN) Website**, erişim : < <http://www.cnn.com/SPECIALS/cold.war/experience/the.bomb/atomic.audit/program.html> >, 18 Eylül 2006 [“Soğuk Savaş Deneyimi : Bomba”, **Kablolu Haber Şebekesi Ağ Yöresi**].
- 6438 Yzr. a. y. : “Spratly Islands”, Global Security Website, t.y., erişim : < <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/spratly.htm> >, 19 Nisan 2007 [__ : “Spratli Adaları”, Küresel Güvenlik Ağ Yöresi]
- 6437 Yzr.a.y. : “India’s Draft Nuclear Doctirne”, **Arms Control TodayWebsite**, July / August 1999, erişim : < http://www.armscontrol.org/act/1999_07-08/ffja99.asp >, 1 Mart 2007 [__, “Hindistan’ın Nükleer Savaş Öğretesi Taslağı”, **Günümüzde Silâh Denetimi Ağ Yöresi**, Temmuz / Ağustos 1999].
- 6454 “Table of Known Nuclear Tests Worldwide: 1945-69 | 1970-96“, **Natural Sources Defense Council Website**, last revised : 25 November 2002, erişim : < <http://www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab15.asp> >, 13 Nisan 2007 [“Yapıldığı Bilinen Nükleer Silâh Denemeleri : 1945- 1996”, **Doğal Kaynakları Savunma Kurulu Ağ Yöresi**, son güncellenme târihi : 25 Kasım 2002].
- yzr.a.y : “Chinas Nuclear Testing”, **Center for Nonproliferation Studies Website**, erişim : < <http://cns.miis.edu/research/china/coxrep/testpos.htm> >, 18 Haziran 2006, [“Çin’in Nükleer Silâh Denemeleri”, Silâhsızlanma Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi]

- “From Essence to Actualization : The Secret of the Staff of Aaron”, **Inner Dimension Website**, erişim : < http://www.inner.org/audio/aid/E_023.htm >, 24 Aralık 2006 [“Özden Gerçekleşmeye : Hûrun’un Asasının Sırrı”, İç Boyut Ağyöresi]
- yzr.a.y. : “Inherent Capability”, **Stockholm International Peace Research Institute Website**, erişim : < <http://cbw.sipri.se/cbw/101020541.html> >, 18 Haziran 2006 [“Özgün Yetenek”, **Uluslararası Stokholm Barış Araştırmaları Enstitüsü Ağ Yöresi**].
- “Table of Global Nuclear Weapons Stockpiles, 1945-2002”, **Natural Sources Defense Council Website**, last revised : 25 November 2002, erişim : < <http://www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab19.asp#notes> >, 25 Mart 2007 [“1945-2002 Seneleri Arasında Yıllara Göre Nükleer Silâh Mevcudu”, **Doğal Kaynakları Savunma Kurulu Ağ Yöresi**, son güncellenme târihi : 25 Kasım 2002].
- “Tehran has until end of Aug to suspend program or face sanctions”, **CNN Website**, Monday July 31, 2006, erişim : < http://www.cnn.com/2006/WORLD/meast/07/31/iran.nuclear.ap/index.html?section=cnn_lat_est > [“Tahran ya Ağustos Ayının Sonuna Kadar İzlencesini Askıya Alacak ya da Yaptırımlara Mâruz Kalacak”, **CNN Ağ Sayfası**, 31 Temmuz 2006 Pazartesi].
- “The U.S. Nuclear Weapons Cost Study Project Atomic Audit : The Costs and Consequences of U.S. Nuclear Weapons Since 1940”, **The Brookings Institution Website**, erişim : < <http://www.brook.edu/fp/projects/nucwcost/weapons.htm> >, 18 Eylül 2006 [“ABD’nin Çekrideksel Silâh Mâliyeti Projesi Akçal Nükleer Silâh Denetimi : ABD’nin Çesirdeksel Silâhlarının 1940 Senesinden İtibaren Mâliyeti ve Sonuçları”, **Brookings Enstitüsü Ağ Yöresi**].
- yzr. a.y., “The Korean War - 1950: War of Unification”, **Korea Weekly Website**, erişim : < <http://www.kimsoft.com/korea/eyewit18.htm> >, 22 Kasım 2006, [__, “Kore Savaşı – 1950 : Birleşme Savaşı”, **Kore Haftalık Ağ Ağ Yöresi**].
- “Treaty of Saint Petersburg (1881)”, **Wikipedia – The Free Encyclopedia –**, erişim : < [http://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Saint_Petersburg_\(1881\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Saint_Petersburg_(1881)) >, 13 Mart 2007 [“Aziz Peterkalesi (Sen Petersburg) Antlaşması”, **Wikipedya – Özgür Ansiklopedi –**].

“China and International Agreements, Organizations and Regimes”, **Nuclear Threat Initiative Website** , erişim : < <http://www.nti.org/db/china/regimes.htm> >, 25 Nisan 2007 [“Çin ve Uluslararası Antlaşmalar, Örgütler ve Düzenlemeler”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

“Missile Chronology”, ”, **Nuclear Threat Initiative Website** , erişim : < http://www.nti.org/e_research/profiles/China/Missile/5657_5658.html >, 22 Mayıs 2007 [“Füze Târih Dizini”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

Birleşmiş Milletler Kararları ve Belgeleri

Resolutions, Official Documents System of the United Nations Website,
erişim : < [http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/327/74/IMG/NR032774.pdf? OpenElement](http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/327/74/IMG/NR032774.pdf?OpenElement) >, 4 Kasım 2006, [Kararlar, Birleşmiş Milletler Resmi Belgeler Dizgesi Ağ Yöresi]

578 Materials From the 1995 NPT Review and Extension Conference, **Programme for Promoting Nuclear Non-Proliferation (PPNN)** Website, erişim : < <http://www.ppnn.soton.ac.uk/bb2/Bb2secC.pdf> >, 13 Ekim 2006, [“1995 Yılı NPT’yi Gözden Geçirme ve Uzatma Konferansı’ndan Belgeler, **Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme İzlenesi Ağ Yöresi**].

5867 “Resolution 1695 (2006)”, United Nations Security Council, S/RES/1695(2006), 15 July 2006, **United Nations** [“Karar 1695 (2006) “Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu, __, 15 Temmuz 2006, **Birleşmiş Milletler**,]., erişim United Nations Website [Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi], < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/431/64/PDF/N0643164.pdf?OpenElement> >, 23 Ocak 2007

5868 “Security Council Condemns Democratic People’s Republic Of Korea’s Missile Launches, Unanimously Adopting Resolution 1695 (2006)”, Security Council SC/8778, **United Nations**, Department of Public Information News and Media Division, New York [“Güvenlik Kurulu Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti’nin Füze Fırlatmasını Oybirliğiyle 1695 (2006) Kararını Alarak Kınar”, Güvenlik Kurulu __, **Birleşmiş Milletler**, Kamu Bilgilendirme, Haber ve Yayımcılık Dairesi, Nev York, erişim : United Nations Website [Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi], < <http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8778.doc.htm> >, 23 Ocak 2007.

5869 “Resolution 1718 (2006)”, **United Nations Security Council**, S/RES/1718 (2006), 14 October 2006, , erişim : The Ministry of Foreign Affairs of Japan Website < <http://www.mofa.go.jp/policy/un/resolution1718.pdf> >, 23 Ocak 2007 [“Karar 1718 (2006) ”**Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu**, __, 14 Ekim 2006, erişim : Japonya Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi].

- 5870 “Security Council Condemns Nuclear Test By Democratic People’s Republic Of Korea, Unanimously Adopting Resolution 1718 (2006)”, Security Council SC/8853, **United Nations**, Department of Public Information News and Media Division, New York [“Güvenlik Kurulu Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti’nin Nükleer Silâh Denemelerini Oybirliğiyle 1718 (2006) Kararını Alarak Kınar”, Güvenlik Kurulu __, **Birleşmiş Milletler**, Kamu Bilgilendirme, Haber ve Yayımcılık Dairesi, Nev York, erişim : United Nations Website [Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi], < <http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8853.doc.htm> >, 23 Ocak 2007
- 6068 “Resolution 1696 (2006) Adopted by the Security Council at its 5500th meeting, on 31 July 2006”, **United Nations Security Council**, , S/RES/1696 (2006), 31 July 2006, erişim : Carnegie Endowment Website < <http://www.carnegieendowment.org/static/npp/Res1696.pdf> >, 16 Şubat 2007 [“Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu’nun 31 Temmuz 2006 Târihinde Yaptığı 5500. Toplantısında Aldığı 1696 (2006) Sayılı Karar”, **Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu**, __, 31 Temmuz 2006, erişim : Karnegi Vakfı Ağ Yöresi].
- 6069 “Resolutian 1737 (2006) Adopted by the Security Council at its 5612th meeting, on 23 December 2006”, (United Nations Security Council, S/RES/1737 (2006)), **Iran Focus News Agency Website**, erişim : < <http://iranfocus.com/uploads/UNSC1737.pdf> >, 16 Şubat 2007 [“Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu’nun 23 Aralık 2006 Târihinde Yaptığı 5612. Toplantısında Aldığı 1737 (2006) Sayılı Karar”, (Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu, __), **Odak İran Haber Kurumu Ağ Yöresi**].
- 6070 “Security Council Imposes Sanctions On Iran For Failure To Halt Uranium Enrichment, Unanimously Adopting Resolution 1737 (2006)”, (Security Council SC 8928), **United Nations Website**, 23 December 2006, erişim : < <http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8928.doc.htm> >, 16 Şubat 2007 [“Oybirliğiyle Alınan 1373 (2006) Sayılı Karar Uyarınca Güvenlik Kurulu İran’a Uranyum Zenginleştirme Faaliyetlerini Durdurmaması Hâlinde Ambargo Uygulayacak,”, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**].

- 6083 “Resolution 1172 (1998) Adopted by the Security Council at its 3890th Meeting, on 6 June 1998”, United Nations Security Council, S/RES/1172 (1998), 6 June 1998, **United Nations Website**, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/158/60/PDF/N9815860.pdf?OpenElement> >, 15 Ekim 2006, [“Güvenlik Kurulu tarafından 6 Haziran 1998 Târihinde Yapılan 3890. Toplantısında Alınan Karar 1998 Senesi 1172 Numaralı Karar”, Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurul, __ , 6 Haziran 1998, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi]**
- 6088 “Resolution 1696 (2006)”, (United Nations Security Council, S/RES/1696 (2006)), **United Nations Website**, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/450/22/PDF/N0645022.pdf?OpenElement> >, 7 Ağustos 2006, [“Karar 1696 (2006)”, (Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu, __), **Birleşmiş Milletler Ağ Sayfası]**.
- 6174 “United Nations Security Council Resolution 984 Adopted by the Security Council at its 3514th meeting 11 April 1995”, **Nuclear Threat Initiative (N.T.I.) Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/engdocs/unsc984.htm> >, 20 Kasım 2006, [“Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu Tarafından 11 Nisan 1995 Târihinde Yapılan 3514. Toplantısında Kabûl Edilen 984 sayılı BM Güvenlik Kurulu Kararı “, **Nükleer Tehdidi Önceleme Girişimi Ağ Yöresi]**.
- 6317 “Resolution 1540 (2004)”, **United Nations Security Council**, S/RES/1540, 28 April 2004, erişim : United Nations Website < [http://disarmament2.un.org/Committee1540/Res1540\(E\).pdf](http://disarmament2.un.org/Committee1540/Res1540(E).pdf) >, 18 Ekim 2006, [“1540 Sayılı Karar”, **Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi**, __, 28 Nisan 2006, Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi].
- 6324 “Collective Statement by the UN Permanent Five Nuclear Weapon States The 2000 NPT Review Conference (RevCon) - 14 April - 19 May 2000, New York Statement by H.E. Hubert de La Fortelle on behalf of the UN Permanent Five Nuclear Weapon States, Introducing Their Collective Statement”, **Nuclear Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/p5npt00.htm> >, 3 Ekim 2006, [“Zât-ı Âlileri Hubert La Fortelle’in Nükleer Silâha Sâhip Daimi BM Üyesi Beş Devlet Adına Ortak Açıklamalarını İlâm 14 Nisan’la 19 Mayıs 2000 Arasında Devam Eden 2000 Yılı NPT’yi Gözden Geçirme Konferansı’nda Nükleer Silâha Sâhip Daimi BM Üyesi Beş Devletin Ortak Açıklaması”, **Nükleer Tehdidi Önleme Girişimi Ağ Yöresi]**

- 6334 “Joint Convention On The Safety Of Spent Fuel Management And On The Safety Of Radioactive Waste Management”, International Atomic Energy Agency General Information Circular, INFCIRC/546, 24 December 1997, **International Atomic Energy Agency Website**, erişim : < <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1997/infcirc546.pdf> >, 18 Ekim 2006, [“Kullanılmış Akaryakıtın Güvenliğinin ve İşmetkin Atıkların Güvenliğini Yönetimine Dair Ortak Sözleşme”, **Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Ağ Yöresi**].
- 6415 “Resolutions Adopted By The General Assembly”, **United Nations**, General Assembly, A/RES/48/75, 7 January 1994, erişim : United Nations Website < <http://www.mineaction.org/downloads/A.RES.48.75%20E.pdf> >, 5 Nisan 2007 [“Genel Kurul Tarafından Alınan Kararlar”, **Birleşmiş Milletler**, Genel Kurul, __, 7 Ocak 1994, erişim : Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi].
- 6426 “Decision Principles and Objectives For Nuclear Non-Proliferation And Disarmament”, NPT/CONF.1995/32/DEC.2, New York, 17 April-12 May 1995, **Federation of American Scientists Website**, erişim : < http://www.fas.org/nuke/control/npt/text/prin_obj.htm >, [“Karar Nükleer Silâhların Yayılmasını Önlemek ve Silâhsızlanma için İlkeler ve Hedefler”, __, Nev York, 17 Nisan-12 Mayıs 1995, **Amerikan Bilimcileri Federasyonu Ağ Yöresi**].

CHC'nin NPT'yi Gözden Geçirme Toplantılarında Sunduğu Belgeler

- 6311 “Statement by the Chinese Delegation to the 2nd PrepCom for 2005 NPT RevCon on Nuclear Disarmament and Reduction of the Danger of Nuclear War (30 April 2003, Geneva)”, 16 Nisan 2004 (özgün metinde 2004/04/16 olarak yazılmıştır.), **Permament Mission of the People's Republic of China to the United Nations Office at Geneva and Other International Organizations in Switzerland Website**, erişim : < <http://www.china-un.ch/eng/gjhyfy/hy2003/t85242.htm> >, 12 Ekim 2006, [“Çin Heyetinin 2005 Yılı NPT'yi Gözden Geçirme Konferansı'nın İkinci Hazırlık Komitesi'nde Yaptığı Nükleer Silâhsızlanma ve Nükleer Savaş Tehlikesinin Azaltılmasına Dair Konuşma”,**Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi ve İsviçre'de Bulunan Diğer Uluslararası Kuruluşlar Daimî Temsilciliği Ağ Yöresi**].
- 6312 “Statement by the Chinese Delegation to the 2nd PrepCom for 2005 NPT RevCon on Non-Proliferation of Nuclear Weapons (5 May 2003, Geneva)”, 16 Nisan 2004(özgün metinde 2004/04/16 olarak yazılmıştır.), **Permament Mission of the People's Republic of China to the United Nations Office at Geneva and Other International Organizations in Switzerland Website**, erişim : < <http://www.china-un.ch/eng/gjhyfy/hy2003/t85244.htm> >, 12 Ekim 2006, [“Çin Heyetinin 2005 Yılı NPT'yi Gözden Geçirme Konferansı'nın İkinci Hazırlık Komitesi'nde Yaptığı Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesine Dair Konuşma”,**Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi ve İsviçre'de Bulunan Diğer Uluslararası Kuruluşlar Daimî Temsilciliği Ağ Yöresi**].
- 6326 “Conference room paper submitted by China”, NPT/CONF.2000/MCI/CRP.7, May 2000, The 2000 NPT Review Conference (RevCon), 14 April - 19 May 2000, New York, **British American Security Council Website**, erişim : < <http://www.basicint.org/nuclear/NPT/2000revcon/ChinaMC1CRP7.htm> >, 17 Ekim 2006, [“Çin Tarafından Sunulan Konferans Odası Çalışması”, __, 7 Mayıs 2000, 2000 Senesi NPT'yi Gözden Geçirme Konferansı, 14 Nisan-19 Mayıs 2000, Nev York, **İngiliz Amerikan Güvenlik Konseyi Ağ Yöresi**]

- 6327 / 6450 “Peaceful uses of nuclear energy Working paper submitted by China”, NPT/CONF.2000/MC.III/WP.3, 27 April 2000, The 2000 NPT Review Conference (RevCon), 14 April - 19 May 2000, New York, **British American Security Council Website**, erişim : < <http://www.basicint.org/nuclear/NPT/2000revcon/MC3-WP3-China.htm>>, 17 Ekim 2006, [“Nükleer Enerjinin Barışçıl Amaçla Kullanılması Çin Tarafından Sunulan Çalışma Metni”, __, 27 Nisan 2000, 2000 Senesi NPT’yi Gözden Geçirme Konferansı, 14 Nisan-19 27 Mayıs 2000, Nev York, **İngiliz Amerikan Güvenlik Konseyi Ağ Yöresi**]
- 6335 “Security Assurances Working Paper submitted by China”, NPT/CONF.2005/WP.7 , 4 May 2005, 2005 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, New York, 2-27 May 2005, **United Nations Website**, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/323/16/PDF/N0532316.pdf?OpenElement> >, 18 Ekim 23006, [“Çin Tarafından sunulan Güvenlik Güvenceleri Çalışma Metni”, __, 4 Mayıs 2005, 2005 Senesi Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması Gözden Geçirme Konferansı, Nev York, 2-27 Mayıs 2005, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**].
- 6336 “Peaceful Uses of Nuclear Energy Working Paper submitted by China”, NPT/CONF.2005/WP.6, 26 April 2005, **United Nations Website**, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/323/22/PDF/N0532322.pdf?OpenElement> >, 18 Ekim 23006, [“Çin Tarafından sunulan Nükleer Enerjinin Barışçıl Kullanımı Çalışma Metni”, __, 26 Mayıs 2005, 2005 Senesi Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması Gözden Geçirme Konferansı, Nev York, 2-27 Mayıs 2005, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**]
- 6337 “Nuclear Issues in the Middle East Working Paper submitted by China”, NPT/CONF.2005/WP.5, 26 April 2005, Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, New York, 2-27 May 2005, **United Nations Website**, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/323/28/PDF/N0532328.pdf?OpenElement> >, 18 Ekim 2006, [“Nükleer Enerjinin Barışçıl Kullanımı Çin Tarafından sunulan Çalışma Metni”, __, 26 Mayıs 2005, 2005 Senesi Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması Gözden Geçirme Konferansı, Nev York, 2-27 Mayıs 2005, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**]

- 6338 “Nuclear-Weapon-Free Zone Working Paper submitted by China”, NPT/CONF.2005/WP.4, 26 April 2005, **United Nations Website**, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/323/34/PDF/N0532334.pdf?OpenElement> >, 18 Ekim 23006, [“Nükleer Silâhlardan Arınık Bölge Çin Tarafından sunulan Çalışma Metni”, __, 26 Mayıs 2005, 2005 Senesi Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması Gözden Geçirme Konferansı, Nev York, 2-27 Mayıs 2005, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**].
- 6339 “Non-proliferation of Nuclear Weapons Working Paper submitted by China”, NPT/CONF.2005/WP.3, 4 May 2005, Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, New York, 2-27 May 2005, **United Nations Website**, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/323/40/PDF/N0532340.pdf?OpenElement> >, 18 Ekim 23006, [“Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Çin Tarafından sunulan Çalışma Metni”, __, 4 Mayıs 2005, 2005 Senesi Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması Gözden Geçirme Konferansı, Nev York, 2-27 Mayıs 2005, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**].
- 6340 “Nuclear Disarmament and Reduction of the Danger of Nuclear War Working Paper submitted by China”, NPT/CONF.2005/WP.2, 26 April 2005, Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, New York, 2-27 May 2005 **United Nations Website**, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/323/46/PDF/N0532346.pdf?OpenElement> >, 18 Ekim 23006, [“Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Çin Tarafından sunulan Çalışma Metni”, __, 26 Mayıs 2005, 2005 Senesi Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması Gözden Geçirme Konferansı, Nev York, 2-27 Mayıs 2005, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**].
- 6341 “Working paper on Middle East nuclear issue, submitted by China”, **United Nations**, NPT/CONF.2005/PC.II/WP.7, 28 April 2003, Preparatory Committee for the 2005 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, second session, Genva, 28 April-9 May 2003, erişim : **Birleşmiş Milletler** < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G03/610/89/PDF/G0361089.pdf?OpenElement> >, 12 Mart 2007 [“Çin tarafından Orta Doğu nükleer sorununa dair sunulan çalışma metni”, **Birleşmiş Milletler**, 28 Nisan 2003, 2005 Yılı Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması’na Taraf Ülkeler Gözden Geçirme Konferansı Hazırlık Konferansı, Cenevre, 28 Nisan-9 Mayıs 2003, , erişim : **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**].

- 6342 “Working paper preventing the proliferation of nuclear weapons, submitted by China”, **United Nations**, NPT/CONF.2005/PC.II/WP.4, 28 April 2003, Preparatory Committee for the 2005 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, second session, Genva, 28 April-9 May 2003, erişim : Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G03/610/97/PDF/G0361097.pdf?OpenElement> >, 12 Mart 2007 [“Çin tarafından nükleer silâhların yayılmasının önlenmesine dair sunulan çalışma metni”, **Birleşmiş Milletler**, 28 Nisan 2003, 2005 Yılı Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması’na Taraf Ülkeler Gözden Geçirme Konferansı Hazırlık Konferansı, Cenevre, 28 Nisan-9 Mayıs 2003, erişim : Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi].
- 6343 “Working paper on nuclear-weapon-free zones, submitted by China”, **United Nations**, NPT/CONF.2005/PC.II/WP.5, 28 April 2003, Preparatory Committee for the 2005 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, second session, Genva, 28 April-9 May 2003, , erişim : United Nations Website < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G03/611/18/PDF/G0361118.pdf?OpenElementf> >, 12 Mart 2007 [“Çin tarafından nükleer silâhlardan arındırılmış bölgelere dair sunulan çalışma metni”, **Birleşmiş Milletler**, 28 Nisan 2003, 2005 Yılı Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması’na Taraf Ülkeler Gözden Geçirme Konferansı Hazırlık Konferansı, Cenevre, 28 Nisan-9 Mayıs 2003, erişim : Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi].
- 6344 “Working paper on nuclear disarmament and reducing the danger of nuclear war, submitted by China”, **United Nations** NPT/CONF.2005/PC.II/WP.3, 28 April 2003, Preparatory Committee for the 2005 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, second session, Genva, 28 April-9 May 2003, , erişim : United Nations Website < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G03/611/04/PDF/G0361104.pdf?OpenElement> >, (Bu kaynağa ayrıca şu erişimden erişebilir : < <http://disarmament.un.org/wmd/npt/2005/PC2-listofdocs.html> >, 10 Mart 2007), 12 Mart 2007 [“Çin tarafından nükleer silâhsızlanma ve nükleer savaş tehdidini azaltılmasına dair sunulan çalışma metni”, **Birleşmiş Milletler**, __, 28 Nisan 2003, 2005 Yılı Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması’na Taraf Ülkeler Gözden Geçirme Konferansı Hazırlık Konferansı, Cenevre, 28 Nisan-9 Mayıs 2003, erişim : Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi].

- 6449 “Working paper submitted by China”, **United Nations**, NPT/CONF.2000/MC.I/WP.2, 1 May 2000, 2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, New York, 24 April-19 May 2000, erişim :United Nations Website < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/410/93/PDF/N0041093.pdf?OpenElement> >, (Bu kanağa şu erişimdede erişilebilir : < <http://disarmament2.un.org/wmd/npt/2000doclist.htm> >), 13 Ekim 2006 [“Çin Tarafından Sunulan Çalışma Belgesi”, **Birleşmiş Milletler**, __, 1 Mayıs 2000, Nükleer Silâhların Yayılmasını Öneme Antlaşmasına Taraf Devletler 2000 Yılı Antlaşmayı Gözden Geçirme Toplantısı, Nev York, 24 Nisan-19 Mayıs 2000, erişim : Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi].
- 6451 “Working Paper submitted to the Main Committee by China”, NPT/CONF.2000/MC.III/WP.11, 1 May 2000, The 2000 NPT Review Conference (RevCon), 14 April - 19 May 2000, New York, **British American Security Council Website**, erişim : < <http://www.basicint.org/nuclear/NPT/2000revcon/MC3-WP3-China.htm> > (Bu kaynağa şu erişimlerden de erişilebilir : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/408/12/PDF/N0040812.pdf?OpenElement> >; < <http://disarmament2.un.org/wmd/npt/2000doclist.htm> >), 17 Ekim 2006, [“Çin Tarafından İkinci Esas Komiteye Sunulan Çalışma Metni”, __, 1 Mayıs 2000, 2000 Senesi NPT’yi Gözden Geçirme Konferansı, 14 Nisan-19 27 Mayıs 2000, Nev York, **İngiliz Amerikan Güvenlik Konseyi Örüil Ağ Yöresi**].
- 6453 “Nuclear-Weapon-Free Zone Working Paper Submitted by China”, **United Nations Website**, 26 April 2005, NPT/CONF.2005/WP.4, 2005 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, New York, 2-27 May 2005, erişim : < <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/323/34/PDF/N0532334.pdf?OpenElement> >, 2 Kasım 2006 [“Çin Tarafından Sunulan Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Bölgeler Çalışma Belgesi”, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**, 26 Nisan 2005, __, Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşmasına Taraf Devletlerin 2005 Yılı Antlaşmayı Gözden Geçirme Konferansı, Nev York, 2-27 Mayıs 2005].

Diğer Kaynaklar

- 831 Joint Publication 3-12 – Doctrine for Joint Nuclear Operations – Final Coordination (2), **Joint Chiefs of Staff**, March 15, 2005, erişim : Global Security Website < http://www.globalsecurity.org/wmd/library/policy/dod/jp3_12fc2.pdf >, 15 Aralık 2006 [Ortak Yayın 3 –12 – Ortak Nükleer Silâh Harekâtları için Öğreti – Nihâî Eşgüdüm (2), **ABD Genelkurmay Başkanlığı**, 15 Mart 2005, erişim : Küresel Güvenlik Orül Ağ Yöresi].
- 5198 “Annual Report To Congress : Military Power of the People’s Republic of China 2006”, **Department of Defence** (United States of America), erişim : Department of Defense Website < <http://www.defenselink.mil/pubs/pdfs/China%20Report%202006.pdf> >, 10 Haziran 2006 [“Kongre’ye Yıllık Rapor : 2006 Yılında Çin Halk Cumhuriyeti’nin Askerî Gücü”, **ABD Savunma Bakanlığı**, erişim : ABD Savunma Bakanlığı Ağ Yöresi].
- 5827 “China's policy on developing friendly ties with DPRK ‘unchanged’”, **Chinese Government Official Web Portal**, October 10, 2006, erişim : < http://www.gov.cn/misc/2006-10/10/content_409433.htm >, 31 Ocak 2006 [“Çin’in Kuzey Kore’yle Dostça İlişkileri geliştirme politikası ‘ değişmemiştir .’”, **Çin Hükûmeti Resmî Ağ Kapısı**].
- 5873 “Permanent 5 Joint Communique on India and Pakistan”, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/p50698.htm> >, **19 Aralık 2006** [“Daimî Beşlerin Hindistan ve Pâkistan’a dair Ortak Bildirgesi”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Örül Ağ Yöresi**].
- 5874 “Sino-U.S. Presidential Joint Statement on South Asia 27 June 1998 Beijing”, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/sasiasum.htm> >, 19 Aralık 2006 [“Çin ve ABD Devlet Başkanlarının Güney Asya’ya Dair Ortak Açıklaması, 27 Temmuz 1998, Pekin”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].
- 5877 “Agreed Framework Between the United States of America and the Democratic People's Republic of Korea October 21, 1994”, **Carnegie Endowment For International Peace Website**, erişim : < http://www.carnegieendowment.org/static/npp/agreed_framework.cfm > 25 Ocak 2007 [“Birleşik Amerika Devletleri’yle Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti Arasında Mutabık Kalınmış Çerçeve, 21 Ekim 1994”, **Karnegi Uluslararası Barış Vakfı Ağ Yöresi**].

- 6020 “Protocol to the Southeast Asia Nuclear-Weapon-Free Zone Treaty”, **Permament Mission of the People’s Republic of China to the United Nations Office at Geneva and Other International Organizations in Switzerland Website**, 16 April 2004, erişim : < <http://www.china-un.ch/eng/cjkk/cjkbcl/cjlc/t85367.htm> >, 15 Şubat 2007 [“Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Güneydoğu Asya Bölgesi Protokolü”, **Çin Halk Cumhuriyeti BM Cenevre Bürosu ve İsviçre’de Bulunan Diğer Uluslararası Kuruluşlar Temsilciliği Ağ Yöresi**, 14 Nisan 2004].
- 6021 “Central Asia Nuclear-Weapon-Free Zone”, **Permament Mission of the People’s Republic of China to the United Nations Office at Geneva and Other International Organizations in Switzerland Website**, 16 April 2004, erişim : < <http://www.china-un.ch/eng/cjkk/cjkbcl/cjlc/t85392.htm> >, 15 Şubat 2007 [“Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Orta Asya Bölgesi”, **Çin Halk Cumhuriyeti BM Cenevre Bürosu ve İsviçre’de Bulunan Diğer Uluslararası Kuruluşlar Temsilciliği Ağ Yöresi**, 14 Nisan 2004].
- 6024 “Joint statement of China-ASEAN commemorative summit”, **China Daily Website**, updated : 31 October 2006, erişim : < http://www.chinadaily.com.cn/china/200610/31/content_720769.htm >, 15 Şubat 2007 [“Çin ve ASEAN Kutlama Doruk Toplantısı Ortak Bildirgesi”, **Çin Günlüğü Ağ Yöresi**, son güncellenme târihi : 31 Ekim 2006].
- 6027 “Nuclear Weapon Free Zones (NWFZs)”, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/nwfzorg.htm> >, 15 Şubat 2007 [“Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Bölgeler (NSAB)”, **Nükleer Tehdidi Önceleme Ağ Yöresi**].
- 6028 “Status of Signatures and Ratifications of the Treaty of Tlatelolco and its Additional Protocols I and II”, **El Organismo para la Proscripción de las Armas Nucleares en la América Latina y el Caribe Website**, erişim : < <http://www.opanal.org/opanal/Tlatelolco/P-Tlatelolco-i.htm> >, 15 Şubat 2007 [“Tlatelolco Antlaşması’nın ve I. ve II. Ek Protokollerini İmzalayan ve Onaylayan Devletler”, **Lâtin Amerika ve Karailer’de Nükleer Silâhların Yasaklanması Örgütü Ağ Yöresi**].

- 6029 “Status of the South Pacific Nuclear Free Zone Treaty”, **El Organismo para la Proscripción de las Armas Nucleares en la América Latina y el Caribe Website**, erişim : < <http://www.opanal.org/NWFZ/Rarotonga/rarotonga.htm> >, 15 Şubat 2007 [“Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Güney Pasifik Bölgesi’nin Durumu”, **Lâtin Amerika ve Karaibler’de Nükleer Silâhların Yasaklanması Örgütü Ağ Yöresi**].
- 6030 “Status of the Southeast Asia Nuclear Weapon-Free Zone Treaty”, **El Organismo para la Proscripción de las Armas Nucleares en la América Latina y el Caribe Website**, erişim : < <http://www.opanal.org/NWFZ/Bangkok/Bangkok.htm> >, 15 Şubat 2007 [“Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Güneydoğu Asya Bölgesi’nin Durumu”, **Lâtin Amerika ve Karaibler’de Nükleer Silâhların Yasaklanması Örgütü Ağ Yöresi**].
- 6031 “Status of the African Nuclear Weapon-Free Zone Treaty”, **El Organismo para la Proscripción de las Armas Nucleares en la América Latina y el Caribe Website**, erişim : < <http://www.opanal.org/NWFZ/Pelindaba/pelindaba.htm> >, 15 Şubat 2007 [“Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Afrika Bölgesi’nin Durumu”, **Lâtin Amerika ve Karaibler’de Nükleer Silâhların Yasaklanması Örgütü Örümlü Ağ Yöresi**].
- 6032 “Foreign Minister Tang Jiaxuan Held Talks With Foreign Minister Kharazi Of Iran”, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China Website**, November 15th., 2000, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/xybfs/gjlb/2818/2820/t16316.htm> >, 07 Mart 2006, [“Dışişleri Bakanı Tang Ciaşuan Dışişleri Bakanı Harazi’yle Görüştü”, **ÇHC Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**, 15 Kasım 2000].
- 6033 “Joint Communique Between The People’s Republic of China and The Islamic Republic of Iran Chinese Ministry of Foreign Affairs June 5, 2002”, **Iran Watch Website**, erişim : < <http://www.iranwatch.org/government/China/china-mfa-comm-betweenchinaandiran-060502.htm> >, 12 Mart 2006 [“Çin Halk Cumhuriyeti ve İran İslâm Cumhuriyeti’nin Ortak Bildirgesi Çin Dışişleri Bakanlığı 22 Haziran 2002”, **Iran Watch Ağ Yöresi**, Pekin, 22 Haziran 2000].

- 6036 “Vice President Hu Jintao Holds Talks with Iranian First Vice President Habibi”, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China Website**, 01.07.2001, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/xybfs/gjlb/2818/2820/t16318.htm> >, 07 Mart 2006. [“Başkan Yardımcısı Hu Cinto İran Devlet Başkanı Birinci Yardımcısı Habibi’yle Görüştü”, **ÇHC Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**, ___].
- 6037 ÇHC’nin ABD’nin bu saldırılarına karşı cevabı için bkz. : “Full text of Human Rights Record of the US in 2005”, **People’s Daily Website**, March 03, 2005, erişim : < http://english.people.com.cn/200603/09/eng20060309_249259.html >, 13 Mart 2006. [“ABD’nin 2005 Yılı İnsan Hakları Sicili’nin Tam Metni”, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**, 03 Mart 2005].
- 6038 “Vice President Hu Jintao Meets with Iranian Foreign Minister Kharazi”, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China Website**, 08.01.2001, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/xybfs/gjlb/2818/2820/t16321.htm> >, 07 Mart 2006. [“Başkan Yardımcısı Hu Cinto İran Dışişleri Bakanı Harazi’yle Görüştü”, **ÇHC Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].
- 6072 “Joint United States-People's Republic Of China Statement On Missile Proliferation - Joint United States-People's Republic Of China Statement On Stopping Production Of Fissile Materials For Nuclear Weapons 4 October 1994”, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/mtrusch.htm> >, 17 Şubat 2007 [“Birleşik Devletler’le Çin Halk Cumhuriyeti’nin Füzelelerin Yayılmasına Dair Ortak Bildirgesi – Birleşik Devletler ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin Nükleer Silâhları İçin Bülönelir Maddelerin Üretilmesinin Durdurulmasına Dair Ortak Bildirgesi – 4 Ekim 1994”, **Nükleer Tehdidi Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].
- 6077 “The President's State of the Union Address”, The United States Capitol, Washington D.C., 29 January 2002, erişim : Whitehouse Website < <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html> >, 26 Ocak 2007 [“Başkanın Birliğin Durumu Konuşması”, Birleşik Devletler Kapitolü, Vaşington D.C., 29 Ocak 2002].
- 6087 “Iranian President Khatami Meets with Minister Tang Jiaxuan”, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China Website**, 11.15.2000, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/xybfs/gjlb/2818/2820/t16317.htm> >, 07 Mart 2006, [“İran Devlet Başkanı Hatemi Dışişleri Bakanı Tang Ciaxuan’la Bir Araya Geldi”, **ÇHC Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].

- 6123 Strategic Defense Review, July 1998, excerpts, **Federation of American Scientists Federation Website**, erişim : < <http://www.fas.org/nuke/guide/uk/doctrine/sdr98/chapt04.htm> >, 30 Kasım 2006, [Stratejik Gözden Geçirme, Temmuz 1998, alıntılar, **Amerikalı Bilimciler Federasyonu Ağ Yöresi**].
- 6127 Livre Blanc Sur Defense, erişim : La Documentation Française Website < <http://lesrapports.ladocumentationfrancaise.fr/BRP/944048700/00.pdf> >, 1 Aralık 2006, [Beyaz Savunma Kitâbı, erişim : Fransız Belgeleri Ağ Yöresi ___].
- 6128 “La déclaration commune franco-britannique sur le nucléaire”, **l’Humanité Website**, 31 Octobre 1995, erişim : < <http://www.humanite.presse.fr/journal/1995-10-31/1995-10-31-737500> >, [“Fransa ve İngiltere’nin Nükleer Silâhlara Dair Ortak Bildirgesi”, **İnsanlık** (gazete), 31 Ekim 1995].
- 6131 Nuclear Posture Review (Excerpts) Submitted to Congress on 31 December 2001, **Global Security Website**, 8 January 2002, erişim : < <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/policy/dod/npr.htm> >, 12 Aralık 2006, (s. 16-17) [31 Aralık 2001 Târihinde Kongre’ye Sunulan Nükleer Silâh Yapılanmasını Gözden Geçirme Raporu (Alıntılar), **Küresel Güvenlik Ağ Yöresi**, 8 Ocak 2002].
- 6136 A National Security Strategy for a New Century, **The White House**, October 1998, erişim : The White House Website < <http://clinton2.nara.gov/WH/EOP/NSC/html/documents/nssr.pdf> >, 14 Aralık 2006 [Yeni Bir Yüzyıl için Yeni Bir Güvenlik Stratejisi, **Beyaz Saray**, Ekim 1998, erişim : Beyaz Saray Ağ Yöresi ___].
- 6144 “Draft Report of National Security Advisory Board on Indian Nuclear Doctrine”, **Pugwash Website**, August 17, 1999 erişim : < <http://www.pugwash.org/reports/nw/nw7a.htm> >, 26 Şubat 2007; [“Ulusal Güvenlik Danışma Kurulu’nun Hindistan’ın Nükleer Silâh Öğretisi’ne Dair Taslak Raporu”, 17 Ağustos 1999].
- 6145 “Draft Report of National Security Advisory Board on Indian Nuclear Doctrine”, **Atomic Archive Website**, erişim : < <http://www.atomicarchive.com/Reports/India/Indiadoctrine.shtml> >, 26 Şubat 2007; [“Ulusal Güvenlik Danışma Kurulu’nun Hindistan’ın Nükleer Silâh Öğretisi’ne Dair Taslak Raporu”, **Atom Belgeliği**, 17 Ağustos 1999].

- 6146 “Draft Report of National Security Advisory Board on Indian Nuclear Doctrine”, **Asian and Pacific Studies (Hawaii University School of Hawaii) Website**, August 17, 1999, erişim : < <http://www.shaps.hawaii.edu/security/indnucl.html> >, 26 Şubat 2007; [“Ulusal Güvenlik Danışma Kurulu’nun Hindistan’ın Nükleer Silâh Öğretisi’ne Dair Taslak Raporu”, **Asya ve Pasifik Çalışmaları (Havai Üniveritesi Havai Okulu) Ağ Yöresi**, 17 Ağustos 1999].
- 6147 “Draft Report of National Security Advisory Board on Indian Nuclear Doctrine”, **Embassy of India (Washington D.C.) Website**, August 1999, erişim : < [http://www.indianembassy.org/policy/CTBT/nuclear doctrine aug 17 1999.html](http://www.indianembassy.org/policy/CTBT/nuclear%20doctrine%20aug%2017%201999.html) > [“Ulusal Güvenlik Danışma Kurulu’nun Hindistan’ın Nükleer Silâh Öğretisi’ne Dair Taslak Raporu”, **Hindistan’ın ABD Büyükelçiliği Ağ Yöresi**, 17 Ağustos 1999].
- 6163 “White Paper on China's National Defense in 2002”, Bölüm VII, **People’s Daily Online**, erişim : < <http://english.people.com.cn/features/ndpaper2002/nd7.html> >, 19 Kasım 2006, [“Çin’in 2002 Yılı Beyaz Ulusal Savunma Kitapçığı”, **Halkın Günlüğü Ağ Yöresi**].
- 6173 “China's National Statement on Security Assurances 5 April 1995”, **Nuclear Threat Initiative (NTI) Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/engdocs/npt0495a.htm> >, 20 Kasım 2006, [“Çin’in Güvenlik Güvencelerine Dair Ulusal Bildirgesi 5 Nisan 1995”, **Nükleer Tehdidi Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].
- 6176 “Vice Foreign Minister Li Zhaoxin Summons U.S. Ambassador to China Randt to Make Representations on Tang Yiau-min's Visit to the United States”, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China Website**, 18 February 2002, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/bmdyzs/gjlb/3432/3435/t17104.htm> >, 13 Aralık 2006 [“Dışişleri Bakan Vekili Li Caoşin ABD’nin Çin Büyükelçisi Rand’ı Tang Yiau-min’nin Birleşik Amerika Devletlerine Yaptığı Ziyâret Hakkında Bilgi Vermesi için Dâvet Etti”, **Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**, 18 Şubat 2002].
- 6177 “Joint Communique of the People’s Republic of China and the United States of America”, **Embassy of the People’s Republic of China in the United States of America Website**, 28 February 1972, erişim : < <http://www.china-embassy.org/eng/zmgx/zywj/t36255.htm> >, 4 Kasım 2006, [“Çin Halk Cumhuriyetinin ve Birleşik Amerika Devletleri’nin Ortak Bildirgesi”, **Çin Halk Cumhuriyeti Birleşik Amerika Devletleri Büyük Elçiliği Ağ Yöresi**, 28 Şubat 1972].

6204 yzr. a.y. : “Forth U.S.-China Conference on Arms Control, Disarmament and Nonproliferation : Practical Steps for Improving U.S.-China Cooperation On Arms Control and Nonproliferation”, **Monterey Institute of International Relations – Canter for Nonproliferation Studies, Conference Website**, Conference (20-21 July 2004, Beijing, China), Report, East Asia Nonproliferation Program, September, 2004, erişim : < <http://cns.miis.edu/cns/projects/eap/research/uschina5/5thconf.pdf> >, 17 Mart 2007 [“ABD’yle Çin Arasında Silâhların Denetimi, Silâhsızlanma ve Kitle İmha Silâhların Yayılmasının Önlenmesine Dair Dördüncü Konferans : ABD’yle Çin Arasında Silâhların Denetlenmesi ve Kitle İmha Silâhların Yayılmasının Önlenmesinin Geliştirilmesine Dair Atılabilecek Uygulanabilir Adımlar“, **Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme Çalışmaları Merkezi Ağ Yöresi**, 20-21 Temmuz 2004 târihinde Çin’in Pekin şehrinde yapılan konferansın raporu, Doğu Asya’da Kitle İmhâ Silâhların Yayılmasının Önlenmesi İzlenesi, Eylül, 2004].

6300 “Joint Declaration of the People's Republic of China and the European Union on Non-proliferation and Arms Control“, 8 December 2004, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China Website**, 9 December 2004, erişim . < <http://www.mfa.gov.cn/eng/wjdt/2649/t173749.htm> >, 21 Ekim 2006, [“Çin Halk Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği’nin Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi ve Silâh Denetimine Dair Ortak Bildirisi“, 8 Aralık 2004, **Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**, 9 Aralık 2004].

6302 “Agreement for Cooperation Between The Government of the United States of America and The Government of the People’s Republic of China Concerning Peaceful Uses of Nuclear Energy”, **Nuclear Threat Initiative Website**, 23 July 1985, erişim: < <http://www.nti.org/db/china/engdocs/1985nca.htm> >, 25 Eylül 2006, [“Birleşik Amerika Devletleri Hükümeti’yle Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Nükleer Enerjinin Barışçıl Kullanımına İlişkin Anlaşma”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Ağ Yöresi**, 23 Temmuz 1985].

6303 yzr.a.y., “NPT-Related Satements and Developments”, **Nuclear Threat Intiative Website**, updated : February 2, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/nptchr.htm> >, 3 Ekim 2006, [NPT’yle Bağlantılı Demeçler ve Gelişmeler”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**, son güncellenme târihi : 2 Şubat 2003].

- 6333 yzr.a.y. : “NPT-Related Statements and Developments”, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/china/nptchr.htm> >, 3 Ekim 2006, [“NPT’yle Bağlantılı Demeçler ve Gelişmeler”,**Nükleer Silâh Tehdidini Önleme Girişimi Ağ Yöresi**].
- 6340 “Indo-US Relations: A Vision for the 21st Century”, **Indian Embassy (Washington D.C.) Website**, New Delhi, 21 March 2000, erişim : < http://www.indianembassy.org/indusrel/clinton_india/joint_india_us_statement_mar_21_2000.htm >, 20 Mart 2007 [“ Indo-US Relations: A Vision for the 21st Century”, **Hindistan ABD Büyükelçiliği Ağ Yöresi**, Yeni Delhi, 21 Mart 2000].
- 6341 “Joint Statement on United States – India Relations Indo-US Relations: A Vision for the 21st Century”, **Find Articles Website**, 21 March 2000 erişim : < http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m2889/is_12_36/ai_61971475 >, 20 Mart 2007 [“Birleşik Devletler Hindistan İlişkilerine Dair Ortak Bildirge : 21. Yy. İçin Bir Ufuk”, **Makale Bul Ağ Yöresi**, 21 Mart 2000].
- 6348 “International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism“, **United Nations**, 13 April 2005, erişim : United Nations Website < http://untreaty.un.org/English/Terrorism/English_18_15.pdf >, 11 Mart 2007 [“Uluslararası Nükleer Tedhişçilik Hareketlerinin Bastırılması Sözleşmesi “, **Birleşmiş Milletler**, 13 Nisan 2005, erişim : Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi].
- 6349 yzr.a.y. : “China”, **Ministry of Economy, Trade and Industry (METI) of Japan Website**, Report, erişim : < <http://www.meti.go.jp/english/report/downloadfiles/gCT0203e.pdf> >, 1 Ekim 2006, [__, Rapor, Jaonya Ekonomi, Ticâret ve Sanâyi Bakanlığı Ağ Yöresi]
- 6352 “Unequal Treaty”, Encyclopedia Britannica Concise, erişim : < <http://concise.britannica.com/ebc/article-9074240/Unequal-Treaty> >, 13 Mart 2007 [“Eşit Olmayan Antlaşma”, **Küçük Britanya Ansiklopedisi**]
- 6357 “Statement of the Government of the People's Republic of China 16 October 1964”, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/engdocs/nucsta64.htm> >, 12 Nisan 2007, 12 Nisan 2007 [“Çin Halk Cumhuriyeti Hükûmeti’nin Açıklaması 16 Ekim 1964”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önleme Girişimi Ağ Yöresi**].

- 6419 “Joint United States-People's Republic Of China Statement On Missile Proliferation”, **Nuclear Threat Initiative Website**, 4 October 1994, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/engdocs/mtrcrusch.htm> >, 10 Nisan 2007 [“Birleşik Amerika Devletleri ve Çin Halk Cumhuriyeti Arasında Füze Üretim Bilgisinin Yayılmasına Dair Ortak Bildiri”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**, 4 Kasım 2004].
- 6420 “Joint US-China Statement”, **Nuclear Threat Initiative Website**, 29 October 1997, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/engdocs/uschst97.htm> > 10 Nisan 2007 [“Ortak Birleşik Devletler – Çin Bildirgesi”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].
- 6424 “Nuclear – Weapon – Free – Zones”, **Nagasaki Web City**, erişim : < http://www1.city.nagasaki.nagasaki.jp/abm/abm_e/qa/heiwa_e/map2.html >, 10 Nisan 2007 [“Nükleer Silâhlardan Arındırılmış Bölgeler”, **Nagasaki Şehri Ağ Yöresi**].
- 6428 “Joint Statement of the Fourth Round of the Six-Party Talks Beijing, September 19, 2005”, **U.S. Department of State Website**, September 19, 2005, erişim : < <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2005/53490.htm> >, 20 Nisan 2007 [“Altılı Görüşmelerin Dördüncü Dönüsü Ortak Bildirgesi, Pekin, 19 Eylül 2005“, **ABD Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].
- 6439 “Open Skies Treaty”, **U.S. Department of State Website**, Bureau of Arms Control, Fact Sheet, 4 June 2004, erişim : < <http://www.state.gov/t/ac/rls/fs/2004/33147.htm> >, 20 Nisan 2007 [“Açık Gökler Antlaşması”, **ABD Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**, Silâhların Denetimi Bürosu, Bilgi Notu, 4 Haziran 2004].
- 6440 “Regulations of the People's Republic of China on Administration of Arms Export “, **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China Website**, 2 Mart 2004, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zjzg/jks/cjkk/2622/t70218.htm> >, 26 Mart 2007 [“Çin Halk Cumhuriyeti Silâh İhracat İdaresi Düzenlemesi”, **Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].
- 6441 “Regulations of the People's Republic of China on Control of Nuclear Export “, **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China Website**, 2 Mart 2004, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zjzg/jks/cjkk/2622/t70276.htm> >, 26 Mart 2007 [“Çin Halk Cumhuriyeti Nükleerlerin Mâlzemenin İhracatını Denetleme Düzenlemesi”, **Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].

- 6442 “Nuclear Export Control List”, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China Website**, 2 Mart 2004, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/jks/cjkk/2622/t70337.htm> >, 26 Mart 2007 [“Nükleerler Mâlzeminin İhracatını Denetleme Dizegesi, **Çin Halk Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Ağ Yöresi**],
- 6443 “Regulations of the People's Republic of China on Export Control of Nuclear Dual-Use Items and Related Technologies”, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China Website**, 2 Eylül 2002, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/jks/cjkk/2622/t15441.htm> >, 26 Mart 2007 [“Çin Halk Cumhuriyeti Çifte Kullanımlı Nükleer Mâlzemenin ve Bunlarla İlgili Teknolojinin Dış Satımını Denetleme Düzenlemesi”, **Çin Halk Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Ağ Yöresi**],
- 6444 “Regulations of the People's Republic of China on Control of Nuclear Export”, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China Website**, 2 Eylül 2002, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/jks/cjkk/2622/t15440.htm> >, 26 Mart 2007 [Çin Halk Cumhuriyeti Nükleer Mâlzemenin İhracatını Denetleme Düzenlemesi, **Çin Halk Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Ağ Yöresi**]
- 6445 “Regulations of the People's Republic of China on the Administration of Arms Export”, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China Website**, 2 Eylül 2002, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/jks/cjkk/2622/t15439.htm> > [“Çin Halk Cumhuriyeti Silâh İhracat İdaresi Düzenlemesi”, **Çin Halk Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].
- 6446 “The Missiles and Missile-related Items and Technologies Export Control List”, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China Website**, 26 Ağustos 2002, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/jks/cjkk/2622/t15436.htm> >, 26 Mart 2007 [“Füze, İlgili Unsurları ve Teknolojisini İhracatını Denetleme Dizegesi”, **Çin Halk Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].

6452 “NWS – Joint Statement at NPT 200 by China, France, Russia, UK and USA”, 1 May 2000, NPT Review Conference, New York, 14 April – 19 May 2000, erişim : **International Atomic Energy Agency Website** < http://f40.iaea.org/worldatom/Press/Events/Npt/npt2000_nws_statement.pdf >, 16 Ekim 2006 [Nükleer Silâh Devletleri – Çin, Fransa, Rusya, Birleşik Krallık ve ABD Tarafından 2000 Yılı NPT’yi Gözden Geçirme Konferansı Ortak Bildirgesi”, 1 Mayıs 2000, NPT’yi Gözden Geçirme Konferansı, Nev York, 14 Nisan – 19 Mayıs 2000, erişim : **Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Ağ Yöresi**].

“1999 NATO bombing of the Federal Republic of Yugoslavia”,- **Wikipedia, the free encyclopedia** -, erişim : < http://en.wikipedia.org/wiki/1999_NATO_bombing_of_the_Federal_Republic_of_Yugoslavia >, 8 Şubat 2007 [“1999 Yılında NATO’nun Yugoslavya Cumhuriyeti’ni Bombalaması”, **Özgür Ansiklopedi Vikipediya**]

“Anti-Ballistic Missile Treaty, **Wikipediya – the free encyclopedia** –, erişim : < http://en.wikipedia.org/wiki/Anti-Ballistic_Missile_Treaty > [“Yörünge Altı Füze Savarlar Antlaşması”, **Vikipediya – Özgür Ansiklopedi –**]

“Ballistic Missile “,**Wikipedia -the free encyclopedia-**, erişim : < http://en.wikipedia.org/wiki/Ballistic_missile >, 23 Kasım 2006, [“Yörünge Altı Füze”, **Vikipediya - özgür ansiklopedi -**].

Century China Website, erişim : < <http://centurychina.com/history/faq4.shtml#19> >, 22 Kasım 2006, [Çin Yüzyılı Ağ Yöresi].

Charter of the United States, Chapter VII, Article 41, **United Nations Website**, 26 June 1945, erişim : < <http://www.un.org/aboutun/charter/index.html> >, 7 Ağustos 2006, [Birleşmiş Milletler Tüzüğü, 7. Kısım, 41. Madde, **Birleşmiş Milletler Ağ Sayfası**, 26 Haziran 1945].

“Chemical Weapons Convention”, **Wikipedia - the free encyclopedia** - erişim : < http://en.wikipedia.org/wiki/Chemical_Weapons_Convention >, 20 Nisan 2007 [“Kimyasal Silâhlar Sözleşmesi”, Vikipediya – Özgür Ansiklopedi –]

“Cultural Revolution”, **Wikipedia – The Free Encyclopedia** –, erişim : < http://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_Revolution >, 13 Mart 2007 [“Kültür Devrimi”, **Vikipediya – Özgür Ansiklopedi –**].

“Cultural Revolution”, **Think Quest**, erişim : < <http://library.thinkquest.org/26469/cultural-revolution/> >, 13 Mart 2007 [“Kültür Devrimi”]

- “Kargil War”, **Wikipedia -The Free Encyclopedia-**, erişim : < http://en.wikipedia.org/wiki/Kargil_War#WMDs_and_the_nuclear_factor >, 21 Mart 2007 [“Kargil Savaşı”, Vikpedya – Özgür Ansiklopedi].
- “Nuclear Non-Proliferation Treaty”, **Wikipedia – the free encyclopedia** – erişim : < http://en.wikipedia.org/wiki/Nuclear_Non-Proliferation_Treaty >, 20 Nisan 2007 [“Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Antlaşması”, **Vikpedya – Özgür Ansiklopedi** –].
- “Organization for Security and Co-operation in Europe”, **Wikipedia -The Free Encyclopedia- Website**, erişim : < http://en.wikipedia.org/wiki/Organization_for_Security_and_Co-operation_in_Europe >, 4 Kasım 2006, [“Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı”, **Vikpedya Özgür Ansiklopedi Ağ Yöresi**]
- “Status of Signature and Ratification”, **Preparatory Commission for the Comprehensive Nuclear - Test - Ban Treaty Organization Website**, erişim : < <http://www.ctbto.org/> >, 20 Nisan 2007 [“İmzalayan ve Onaylayan Devletler”, **Kapsamlı Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması Hazırlık Kurulu Ağ Yöresi**]
- “Foreign Minister Tang Jiaxuan Interviews with Valizadeh, Chief Correspondent of Islamic Republic News Agency in Beijing”, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China Website**, 15 November 2000, erişim : < <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/wjbz/2467/2820/t14269.htm> >, 07 Mart 2006. [“Dışişleri Bakanı Tang Ciaşuan’ın İslâm Cumhuriyeti Haber Ajansı Pekin Baş Muhabiri Velizâde’yle Yaptığı Mülâkat”, 15 Kasım 200, **ÇHC Dışişleri Bakanlığı Ağ Yöresi**].
- “Great Leap Forward “, **Wikipedia – The Free Encyclopedia** –, erişim : < http://en.wikipedia.org/wiki/Great_Leap_Forward >, 13 Mart 2007 [“Büyük İleri Atılım”, **Vikpedya – Özgür Ansiklopedi** –].
- “Korean War”, **Wikipedia, -the free encyclopdia-**, erişim : < http://en.wikipedia.org/wiki/Korean_War >, 22 Kasım 2006. [“Kore Savaşı”, Vikpedya, özgür ansiklopedi].
- “Olmert ammette: Israele ha l'atomica”, **Google Video Website**, December 16, 2006, erişim : < <http://video.google.com/videoplay?docid=-6626313843549492144&q=Olmert> >, 23 Aralık 2006 [__, **Google Video Ağ Yöresi**, 16 Aralık 2006]

“Olmert admits Israel has nuclear weapons”, **YouTube Website**, December 13, 2006 (added), erişim : < <http://youtube.com/watch?v=tRrpvyZ9OQ0&mode=related&search=> >, 23 Aralık 2006 [“Olmert İsrail’in nükleer silâhları olduğunu kabûl ediyor”, **YouTube Ağ Yöresi**, görüntünün yüklenme târihi : 13 Aralık 2006].

“Musevilik'te Musa”, **Wikipedi - özgür ansiklopedi** - , erişim : < [http://tr.wikipedia.org/wiki/Musevilik'te Musa](http://tr.wikipedia.org/wiki/Musevilik'te_Musa) >, 24 Aralık 2006

“Rogue States”, **Wikipedia - the free encyclopedia** -, erişim : < [http://en.wikipedia.org/wiki/Rogue state](http://en.wikipedia.org/wiki/Rogue_state) >, 14 Aralık 2006 [“Haydut Devletler”, **Vikipedya, özgür ansiklopedi**,].

“Shanghai Cooperation Organization”, **Wikipedia – The Free Encyclopedia**, erişim : < [http://en.wikipedia.org/wiki/Shanghai Cooperation Organization](http://en.wikipedia.org/wiki/Shanghai_Cooperation_Organization) >, 29 Mart 2007 [“Şangay İşbirliği Örgütü”, **Vikipedya –Özgür Ansiklopedi**].

“Solomon's Temple”, **Wikipedia - the free encyclopedia** - , erişim : < [http://en.wikipedia.org/wiki/Solomon%27s Temple](http://en.wikipedia.org/wiki/Solomon%27s_Temple) >, 24 Aralık 2006 [“Süleyman’ın Tapınağı”, **Vikipedya - özgür ansiklopedi** -)].

“Theatre (Warfare)”, **Wikipedia - the free encyclopedia** - , erişim : < [http://en.wikipedia.org/wiki/Theater \(warfare\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Theater_(warfare)) >, 23 Kasım 2006, [“Yöre (Savaş)”, **Vikipedya - özgür ansiklopedi** -].

Yahoo News Website [Yahoo Haber Ağ Yöresi], erişim : < http://news.yahoo.com/s/nm/nuclear_israel_gates_dc >, 23 Aralık 2006.

“Zhu Cenghu”, **Wikipedia** (the free encyclopedia), erişim : < [http://en.wikipedia.org/wiki/Zhu Chenghu](http://en.wikipedia.org/wiki/Zhu_Chenghu) >, 27 Kasım 2006, [“Cu Cenghu”, **Vikipedya** (özgür ansiklopedi)].

Yabancı İsimlerin Okunuşları

Alexander Haig [Aleksandır Heyg]	Danny Gittings [Denni Gittings]
Alexandre Y Mansurov [Aleksandır Y. Mansurov]	David C.Kang [Deyvid C. Kang]
Andrew Scobell [Endru Skobel]	David L Asher [Deyvid L. Aşer]
Andrew F.Diamond Endu F. Daymind]	deGaulle [DöGol]
Anne Wu [En Vu]	Deng Xiaoping [Deng Şiaoping]
Aaron L.Friedberg [Aron L. Fridberg]	Dean Rusk [Diin Rask]
Arthur J.Goldberg [Artur J. Goldberg]	Dick Cheney [Dik Çeni]
Bernard Gwertzman [Bernard Gvertzman]	Eisenhower [Ayzınhavır]
Bill Clinton[Bil Klinton]	Erich Marquardt [Erih Markard]
Bon-Hak Koo [Bon-Hak Koo]	Fareed Zakaria [Ferit Zekeriya]
Brad Gloserman [Bred Gloserman]	Frank Aiken [Frenk Ayken]
Bruce Blair [Brus Bleyr]	George Fernandes [Corc Fernandes]
Carin Zissis [Karin Zissis]	George Herbert [Corc Herbert W. Buş]
Carl Vinson [Karl Vinson]	George Tenet [Corc Tenet]
Chari [Çari]	L. Gordon Flake [L. Gordın Fleyk]
Chas Freeman [Çes Friman]	Green [Grin]
Chen Yi [Çen Yi]	Graig S.Smith [Greyg S. Smit]
Ch'en Yi [Çen Yi]	Harward [Harvard]
Chen Shui-bian [Çen Şui-bian]	He Xin [Hı Şin]
Charles Duelfer [Çarls Dülfer]	He Zuoxiu [Hı Zuoşiu]
Choe Kwang [Çoe Kvang]	Henri Bentegeat [Anri Bentöja]
Clark T. Randt [Klârk T. Rand]	Henry Jackson [Henri Jakson]
Claude Zangger [Klod Zangger]	Hou Zhitong [Hu Citong]
Clausewitz [Klausvitz]	Hu Xiaodi [Hu Şiaodi]
Cohen [Kohen]	Jacques Chirac [Jak Şirak]
Condoleezza Rice [Kondoliza Rays]	Jaewoo Choo [Ceyvu Çu]
	James Baker [Ceymis Beykır]
	James Clapper [Ceymis Klepper]
	James Cotton [Ceymis Koton]

James Kelly [Ceymis Kelli]	Lionel Jospin [Lionel Jospin]
Jaswant Singh [Caswant Sing]	Liu Zhenming [Liu Cenming]
James T. Laney [Ceymis T. Laney]	Li Shenzhi [Li Şenci]
Jason T. Shaplen [Ceysin T. Şaplen]	Lowell Jacoby [Lovel Cekobi]
Jennifer Weeks [Cenifir Wiiks]	Lui Jieyi [Lui Cieyi]
Jian Zhang [Cian Cang]	Lyndon B. Johnson [Lindon B. Conson]
Jiang Zemin [Ciang Zemin]	Madelein Allbright [Medlin Olbrayt]
Jihwan Hwang [Cihvan Hvang]	M.D Nalapat [M.D. Nalapat]
Jimmy Carter [Cimi Karter]	Michael J Green [Maykıl J. Griin]
Jing-dong Yuan [Cing Dong Yuan]	Michael Moran [Maykıl Morın]
Joel Wit [Coel Vit]	Minxin Pei [Minşın Pei]
John Bolton [Con Bolton]	Nicholas Eberstadt [Nikolas Eberstad]
John Herrington [Con Heringtin]	Nicholas Kenney [Nikolas Keni]
John J Tkacik Jr. [Con J. Tkeysik Cünyor]	Niu Jun [Niu Cun]
John Major [Con Meycır]	Pan Zhenqiang [Pan Cençiang]
John Reid [Con Riid]	Paul D. Wolfovitz [Pol D. Volfovitz]
John S.Park [Con S. Park]	Peter Van Ness [Peter Van Ness]
Jonathan D. Pollack [Canıtian D. Polak]	Phillip C. Saunders [Filip C. Saunders]
Joseph Cirincione [Cosef Sirincione]	Qian Qichen [Çian Ciçen]
Joseph S Bermude [Cosef S. Bermude]	Qian Jiadong [Çian Ciadong]
Jui Tiankai [Cui Tiankay]	Qiu [Ciu]
Kenneth Kaunda [Kenit Kaunda]	Ralph A.Cossa [Ralf A. Kossa]
Kim Ji Yong [Kim Ci Yong]	Richard Armitage [Riçırd Armitic]
Kim Young Sam [Kim Yang Sam]	Richard B. Myers [Riçırd B. Mayers]
Lee Changche [Li Çançe]	Robert J. Einhorn [Robert J. İnhorn]
Li Jijun [Li Cicun]	Robert GARD [Robert Gard]
Li Zhaoxing [Li Caoşing]	Robyn Lim [Robin Lim]
Liu Jianchao [Liu Ciançao]	Roh Moo-hyun [Roh Mu-hyun]
Lee Tang-hui [Li Tang-hui]	Ronald Reagan [Ronald Regin]
	Samuel S Kim [Samuel S. Kim]

Scott Snyder [Skot Snaydır]
Seo Dong-Shin [Seo Don-Şin]
Sha Zukang [Şa Zukang]
Shen Dingli [Şen Dingli]
Shen Guofang [Şen Guofang]
Sheng Jiru [Şeng Ciru]
Shinzo Abe [Şinzo Abe]
Simon Montlake [Simon Montleyk]
Stephen Blank [Stefin Blenk]
Stephanie Lieggi [Stefani Lieggi]
Sun Xiangli [Sun Şiangli]
Susan L. Shirk [Suzın L. Şörk]
Tang Jiaxuan [Tang Ciaşuan]
Tetrais [Tötöre]
Thanon [Tanon]
Thom Şanker [Tom Şanker]
Todd M Walters [Tod M. Valters]
Wall Street Journal [Vol Striit Cörmıl]
Wang Guangya [Vang Guangya]
Wang Jisi [Vang Cisi]
Wang Shu [Vang Şu]
Wang Yi [Vang Yi]
Warren Christopher [Vorren Kristofer]
Warren Hoge [Varren Hoge]
Watergate [Votergeyt]
Weixing [Veişing]
Wen Jiabao [Ven Ciabao]
William C.POTTER [Vilyam C.
Potter]
Willy Lam [Vili Lam]
Wu Hailong [Vu Haylong]
Wu Xueqian [Vu Şuecin]
Yu Bin [Yu Bin]
Xiaoxiong Yi [Şiaşiong Yi]
Xiong Guankai [Şiong Guankay]
Yan Xuotong [Yan Şuetong]
You Ji [You Ci]
Yu Bin [Yu Bin]
Yu Peiwen [Yu Peiven]
Zhao Ziyang [Cao Ziyang]
Zhang Yang [Cang Yan]
Zhang [Cang]
Zhou Wenzhong [Cu Venzhong]
Zhu Chenghu [Cu Çenghu]
Zhu Enlai [Çu Enlay]
Zhu Feng [Cu Feng]

EKLER

Ek – 1 : Çizelge – 13 : ÇHC'nin Nükleer Silâh Denemelerinin Târih Dizini

# DENEME VE TÂRİHİ	GÜÇ	TİP	YÖNTEM	AÇIKLAMA
(#45) 29 Temmuz 1996	1-5 kT	Yer altında	--	
(#44) 8 Haziran 1996	20-80 kT	Yer altında	--	İki savaş balığının patlatıldığı bildirilmiştir.
(#43) 17 Ağustos 1995	60-80 kT	Yer altında	--	Japon Meclisi ÇHC'nin bu denemesini kınamış ve 1995 senesi ÇHC'ye verilmesi kararlaştırılmış fakât henü verilmemiş kerdilerin kalan kısmını dondurmuştur.
(#42) 15 Mayıs 1995	95 kT	Yer altında	--	Japon hükümeti dış yardım kapsamında hibeleri dondurmuştur.
(#41) 7 Ekim 1994	40-50 kT	Yer altında	--	--
(#40) 10 Haziran 1994	40-50 kT	Yer altında	--	--
(#39) 5 Ekim 1993	40-80 kT	Yer altında	--	--
(#38) 25 Eylül 1992	1-20 kT (Yaklaşık 8 kT)	Yer altında	--	--
(#37) 21 Mayıs 1992	660 kT-1 MT (650 kT)	Yer altında	--	ÇHC'nin yer altında yaptığı en büyük denemedir.
(#36) 16 Ağustos 1990	50-200 kT (189 kT)	Yer altında	--	--
(#35) 26 Mayıs 1990	15-65 kT (11.5 kT)	Yer altında	--	--
(#34) 29 Eylül 1988	1-20 kT (2.5 kT)	Yer altında	--	1,5 kt. Gücünde arttırılmış ışınım [enhanced radiation] (nötron) bombası denemesi olduğu bildirilmiştir.
(#33) 5 Haziran 1987	Bilinmiyor (250 kT)	Yer altında	--	--
(#32) 19 Aralık 1984	5-50 kT (1.3 kT)	Yer altında	--	--
(#31) 3 Ekim 1984	15-70 kT (9.1 kT)	Yer altında	--	--
(#30) 6 Ekim 1983	20-100 kT (14.9 kT)	Yer altında	--	--
(#29) 4	Bilinmiyor	Yer altında	--	--

Mayıs1983	(About 1 kT)			
(#28) 5 Ekim 1982	3-15 kT	Yer altında	--	--
(#27) 16 Ekim 1980	200 kT-1 MT	Hava kürede	--	Dünyada hava kürede yapılan son deneme..
(#26) 13 Eylül 1979	Bilinmiyor	Yer altında	--	--
(#25) 14 Aralık 1978	20 kT'nin altında	Hava kürede	--	Bölünme
(#24) 14 Ekim1978	20 kT'nin altında (3.4 kT)	Yer altında	Şaft yöntemi	ÇHC'nin Şaft yöntemiyle yaptığı ilk deneme.
(#23)15 Mart 1978	6-20 kT	Hava kürede	--	Bölünme
(#22) 17 Eylül1977	20 kT'nin altında	Hava kürede	--	Bölünme
(#21) 17 Kasım 1976	Yaklaşık 4 MT	Hava kürede	Bombalama Uçağı (H-6)	ÇHC'nin yaptığı en büyük ısıl çerideksel deneme.
(#20) 17 Ekim 1976	10-20 kT (2.6 kT)	Yer altında	--	Bölünme
(#19) 26 Eylül 1976	200 kT	Hava kürede	--	Bölünme. Kısmın başarısızdır. Özel bir silâh denemesi olduğu tahmin edilmektedir.
(#18) 23 Ocak 1976	Yaklaşık 20 kT	Hava kürede	--	Bölünme
(#17) 27 Ekim 1975	10 kT'nin altında (2.5 kT)	Yer altında	--	Bölünme
(#16) 17 Haziran 1974	200 kT-1 MT	Hava kürede	--	Isıl nükleer
(#15) 27 Haziran 1973	2-3 MT	Hava kürede	Bombalama Uçağı (H-6)	Isıl nükleer
(#14) 18 Mart 1972	100-200 kT	Hava kürede	Bombalama Uçağı (H-6)	Isıl nükleer başlığı ateşleyen ve Plütonyumla çalışan bir tetik düzeneği olması kuvvetle muhtemeldir.
(#13) 7 Ocak 1972	8-20 kT	Hava kürede	Bombalama Uçağı (Q-5)	Bölünme; kuvvetle muhtemeldir ki, plütonyum içermektedir. Possibly containing Pu
(#12) 18 Kasım 1971	15-20 kT	Hava kürede	Kule yöntemi	Bölünme; Kuvvetle muhtemeldir ki, plütonyum içermektedir.
(#11) 14 Ekim1970	3-3.4 MT	Hava kürede	Bombalama Uçağı (H-6)	Isıl nükleer

(#10) 29 Eylül 1969	Yaklaşık 3 MT	Hava kürede	Bombalama Uçağı (H-6)	Isıl nükleer
---------------------	---------------	-------------	-------------------------	--------------

(#9) 23 Eylül 1969	20-25 kT (19.2 kT)	Yer altında	Tünel yöntemi	Bölünme; Ç.H.Ç.'nin yer altında yaptığı ilk deneme.
(#8) 27 Aralık 1968	3 MT	Hava kürede	Bombalama Uçağı (H-6)	Isıl nükleer dünenek; ÇHC'nin Uranyum 235 ve Plütonyum kullanarak yaptığı ilk deneme.
(#7) 24 Aralık 1967	15-25 kT	Hava kürede	Bombalama Uçağı (H-6)	Uranyum 235, Uranyum 236 ve 6'lı Lityum eşözü (izotopu) kullanılarak yapılan deneme. Bölünme (U235, U238, and Li-6)
(#6) 17 Haziran 1967	3-3.3 MT	Hava kürede	Bombalama Uçağı (H-6)	ÇHC'nin Uranyum 235 kullanarak yaptığı ilk tam güçte ve çok kademeli ısıl nükleer deneme.
(#5) 28 Aralık 1966	122 kT/300-500 kT	Hava kürede	Kule yöntemi	Güçlendirilmiş bölünme [boosted fission] (U235) yöntemiyle yapılan deneme. İki kademeli bir aracın tasarım ilkelerinin sınanması için yapılan deneme.
(#4) 27 Ekim 1966	12-30 kT	Hava kürede	DF-2 (CSS-1) IRBM	Bölünme (U235)
(#3) 9 Mayıs 1966	200-300 kT/	Hava kürede	Bombalama uçağı (H-6)	Güçlendirilmiş bölünme (U235). ÇHC'nin Lityum-6 eşözü kullanarak yaptığı ilk güçlendirilmiş bölünme yöntemiyle yaptığı denemidir
(#2) 14 Mayıs 1965	20-40 kT	Hava kürede	Bombalama uçağı (H-6)	Bölünme (U235). Çin'in uçakla yaptığı ilk deneme.

(#1) 16 Ekim 1964	20-22 kT	Hava kürede	Kule yöntemi	Bölünme (U235). ÇHC'nin ilk denemesi. Bu denemeye "Cihaz 596" adı verilmiştir. "59" ve "6" sayıları SSCB'nin ÇHC'ye bir örnek cihaz vermeyi reddettiği yılı ve ayı (Haziran 1959) göstermektedir.
-------------------	----------	-------------	--------------	---

Kaynak : 6435 "Resources on China China's Nuclear Tests: Dates, Yields, Types, Methods, and Comments ", (Monterey Institute of International Studies) **Center for Nonproliferation Studies Website**, Last Updated June 1998, erişim : < <http://cns.miis.edu/research/china/coxrep/testlist.htm> >, 12 Nisan 2007 ["Çin'in Nükleer Silâh Denemelerine Dair Kaynaklar: Târihleri, Güçleri, Tipleri, Yöntemleri ve Açıklamalar ", Monteri Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü **Kitle İmha Silâhlarının Yayılmasını Önleme Çalışmaları Mekezi Ağ Yöresi**, güncellenme târihi : Haziran 1998]. Yukarıdaki çizelge belirtilen kaynaktan bazı değişikliklerle yapılarak aktarılmıştır.

**Ek – 2 : ÇHC Büyükelçisinin Nükleer Silâhların Yayılmasının
Önlenmesi Antlaşması'nın 2005 Yılı Gözden Geçirme Toplantısında
Yaptığı Konuşma (İngilizce)**

**Statement by Mr. Zhang 'Van,
Head of the Chinese Delegation in the General Debate
at the 2005 NPT Review Conference**

Mr. President,

First of all, please allow me, on behalf of the Chinese Delegation, to congratulate you on your election as President at this Review Conference.

Mr. President,

Since last Review Conference, both encouraging and disturbing developments have been witnessed in international security. On the one hand, some regional tensions are coming to relaxation; international cooperation is increasing in dealing with global challenges; various regional cooperation is also on the rise. Factors favorable for maintaining peace and preventing war are growing and the development in international security situation is in general peace-oriented.

While on the other hand, uncertain, unstable and unpredictable factors affecting international security are increasing too. The increasing non-traditional threats intertwined with traditional threats constitute new challenges for international security. Terrorism and the proliferation of weapons of mass destruction (WMD) become increasingly prominent. The emerging regional nuclear issues as well as the exposure of nuclear smuggling network have overshadowed the international non-proliferation efforts.

It is no less disturbing that the Anti-Ballistic Missile Treaty, which is regarded as "cornerstone of strategic stability" by the international community, was discarded; the outer space is facing the danger of weaponization; the prospect of enter-into-force of Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty (CTBT) is diluted; international arms control and disarmament is at stalemate; the Conference on Disarmament (CD) has long been paralyzed, making it impossible to start negotiations on issues such as the fissile material cut-off treaty (FMCT) and the prevention of arms race in outer space. Meanwhile, some negative developments, including sticking to the Cold War mentality, pursuing unilateralism, advocating pre-emptive strategy, listing other countries as targets of nuclear strike and lowering the threshold of using nuclear weapons, researching and developing new types of nuclear weapons for specific purposes, add new destabilizing factors to international security.

In such context, this Review Conference becomes the focus of attention. The international community is expecting States Parties to reach broad consensus and coordinate actions so as to effectively meet new challenges, further promote multilateral arms control and non-proliferation process, and make due contribution to maintaining international peace and security, promoting common prosperity and development.

Mr. President,

NPT has been in effect for 35 years. Withstanding the test of time, it has become the global treaty with the widest participation. History and today's reality have proven its indispensable value and function. It has played an important role in preventing proliferation of nuclear weapons, diminishing nuclear peril as well as maintaining international peace and security. Despite challenges to the international nuclear non-proliferation regime and the global security and arms control, NPT still stands as the cornerstone of the international nuclear non-proliferation regime, a decisive factor safeguarding world peace and stability and a successful model in solving security concerns through multilateral approaches.

In light of the latest developments, challenges and problems in international security, it is urgent for the international community to take more pragmatic and concrete steps to preserve and strengthen the universality, effectiveness and authority of the NPT. To achieve this, the three goals of NPT, namely nuclear disarmament, nuclear non-proliferation and peaceful uses of nuclear energy, must be promoted in a comprehensive and balance manner. The three goals are interlinked and inseparable. The Chinese Delegation hopes that this Conference will make progress in promoting the three goals of the Treaty. Let me elaborate briefly China's principled positions as following,

Mr. President,

To take effective measures to promote nuclear disarmament is one of the goals set by NPT. China has always advocated that all nuclear-weapon states should explicitly commit

themselves to destroying nuclear weapons in a complete and thorough manner; lowering the role of nuclear weapons in national security policy. The two countries with the largest nuclear arsenals should earnestly implement the treaty they have concluded to reduce their nuclear weapons and further reduce their nuclear arsenals in a verifiable and irreversible manner, thus creating a favorable condition for the ultimate, complete and thorough nuclear disarmament.

The CTBT is a significant step in the nuclear disarmament process. We hope that all countries will sign and ratify the treaty at an early date. The nuclear-weapon states and the other countries concerned should observe the moratorium before the Treaty entering into force. In the Conference on Disarmament, the only multilateral negotiating body in the disarmament field, efforts should be made to reach agreement on the program of work so as to start the negotiation of FMCT at an early date, as well as establish the ad hoc committees and start substantive work on nuclear disarmament, security assurances for non-nuclear-weapon states and non-weaponization of the outer space. We hope this Review Conference will provide a chance to break the deadlock.

Mr. President,

Preventing the proliferation of nuclear weapons is a pressing task facing the international community. China opposes proliferation of nuclear weapons in any form, calls upon all those outside the NPT to join as non-nuclear-weapon states, and is in favor of continued efforts to enhance and improve the existing nuclear non-proliferation regime in accordance with new developments. We believe that issues of proliferation should be dealt through an integrated approach addressing both the symptoms and root causes. We propose in this regard,

1. To earnestly create favorable international and regional security conditions conducive to non-proliferation. No country today can solve all its security problems by itself, let alone to enjoy a lasting peace and security at the expense of the security of other countries. Countries should respect each other's security interests and strive for a relationship based on mutual trust, mutual benefits, equality and cooperation so as to realize common security, thus making it possible to eradicate political and security motivations for nuclear proliferation.

2. To solve the prominent nuclear proliferation and other related issues through political and diplomatic means within the current international legal framework. Unilateralism and double standard practice on non-proliferation issues should be discarded. The fundamental goal of non-proliferation is to promote and maintain international security. Issues of proliferation concern should be addressed through dialogue and cooperation on equal basis rather than confrontation and exerting pressure.

3. To strengthen and improve the existing non-proliferation regime in light of overall non-proliferation situation and the global economic, scientific and technological developments. Any measures to strengthen the international non-proliferation regime

should follow the principle of multilateralism through broad participation, so as to ensure the fair, reasonable and non-discriminatory nature of the international nuclear non-proliferation regime. Greater role should be given to the UN and other international organizations in this respect.

Mr. President,

Ensuring the rights of peaceful uses of nuclear energy is an important guarantee to promote the universality, effectiveness and authority of the NPT. The relation between non-proliferation and the peaceful uses of nuclear energy should be put in correct perspective and properly dealt with. They are mutually complementary and inseparable with each other. The rights of non-nuclear-weapon states to the peaceful uses of nuclear energy, under the IAEA safeguards shall be respected and preserved. Non-proliferation efforts should not undermine the legitimate rights of countries, while on the other hand diversion from peaceful use to non-peaceful purposes should also be prevented. In order to enhance activities in peaceful uses of nuclear energy, international community should contribute more funds and technology, and support IAEA in playing more important role in this regard.

Mr. President,

As a State Party to the NPT, China has always faithfully observed its obligations and committed to the three objectives of the treaty, and preserving and strengthening its universality, effectiveness and authority. As a nuclear-weapon state, China has never shunned its responsibility in nuclear disarmament. The Chinese Government has always supported a complete prohibition and thorough destruction of nuclear weapons, exercised utmost restraint in developing nuclear weapons. China has never taken part, and will not do so, in any nuclear arms race and supported to promote nuclear disarmament process based on the principle of "preservation of global strategic stability" and "undiminished security for all". China supports an early-entry-into-force of the CTBT and is now working actively on its internal legal proceedings for ratifying the treaty. China supports the start of negotiation of FMCT within the framework of a balanced program of work at the CD.

Mr. President,

China believes that it is more than justified for the non-nuclear-weapon states to request to be free from threat of nuclear weapons upon forgoing development of those weapons and to have nuclear-weapon states provide assurances in this regard in a legally binding form. On the very first day it possessed nuclear weapons, China solemnly declared that at no time and under no circumstances would it be the first to use nuclear weapons. Later, China undertook unconditionally not to use or threaten to use nuclear weapons against non-nuclear-weapon states nor nuclear-weapon-free zones. China has consistently urged all nuclear-weapon states to undertake these commitments in a legal form, and will continue to do so. China has signed all relevant protocols to the nuclear-weapon-free zone treaties that are open to signature. China and the ASEAN countries have reached agreement on the Southeast Asia Nuclear-Weapon-Free Zone Treaty and its protocol. China supports the efforts of the Middle East and Central Asian countries to establish the nuclear-weapon-free zones.

Mr. President,

As a developing country, China needs both an international and peripheral environment of long-term peace and stability. The proliferation of weapons of mass destruction and their means of delivery benefits neither world peace and stability nor China's own security. China strictly observes its obligations under NPT in non-proliferation of nuclear weapons. China has opposed the proliferation of nuclear weapons in any form and actively participated in international efforts in this regard. It is the firm policy of the Chinese Government to prevent proliferation of nuclear weapons. In December 2003, the Chinese Government published its first white paper on nonproliferation entitled China's Non-Proliferation Policy and Measures, giving a comprehensive account of China's non-proliferation policies and measures. In recent years, according to the principle of rule of law, the Chinese Government has established a complete legal system on export control including that in the nuclear area. China has widely adopted export controls consistent with international practice, including exporters' registration system, licensing system, end-user and end-

use certificates, list control method. The guidelines and scope of China's export control are basically identical to the international norms. In light of the latest developments, China is further improving its regulations and laws, applying the catch-all principle, and making the acceptance of IAEA full-scope safeguards by importing country as condition for nuclear export. The Chinese Government has adopted a series of measures, such as publicizing relevant policies and regulations, conducting outreach activities, to ensure effective implementation of related regulations and laws. China actively participates in the international non-proliferation efforts. In June 2004, China joined the Nuclear Suppliers Group, thus has joined all international treaties and multilateral mechanism in area of nuclear non-proliferation. China is the first nuclear-weapon state that has completed domestic legal procedures necessary for the entry into force of the Protocol Additional. China actively participates and promotes the construction, development and perfection of the multilateral nuclear non-proliferation regimes. We have participated in the consultations to amend the Convention on Physical Protection of Nuclear Material, and made great efforts to facilitate the amendment process. China is also actively engaged in bilateral and multilateral exchanges and cooperation on non-proliferation, supports and implements strictly Security Council Resolution 1540.

Mr. President,

China actively supports and participates in international efforts aimed at peacefully resolving issues of proliferation concern. China will continue to make efforts to resolve the nuclear issue on the Korean Peninsula appropriately through six party talks and maintain peace and stability on the peninsula together with other countries. We hope that parties concerned could refrain from provocative action and demonstrate more flexibility to create favorable conditions for the resumption of the talks. China favors resolving the Iranian nuclear issue within the framework of IAEA and supports the efforts by Iran and the three EU countries to negotiate a long-term solution.

Mr. President,

The Chinese Government has regarded the development of nuclear energy as an important component of its national strategy in economic and energy development. Guided by the "scientific approach of development characterized with human-orientation, balance, harmony and sustainability", we are actively boosting the use of nuclear energy and the application of nuclear technology, optimizing the energy structure, improving ecological environment, and promoting economic development and technological progress for the benefits of the people. China attaches great importance to the cooperation with the IAEA in the field of nuclear safety and we will intensify our cooperation in information exchange and personnel training. China supports the International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism approved by the 55th General Assembly of the United Nations. China

took an active part in the drafting and consultations of the Joint Convention of the Safety of Spent Fuel Management and on the Safety of Waste Radiological Management. China has commenced relevant work for joining the Convention.

China has always supported the international cooperation in the peaceful uses of nuclear energy and attached importance to the role of IAEA in this regard. Since its accession to IAEA in 1984, China has paid its assessed contribution to the Technical Cooperation Fund in full and on time. Last year China contributed an extra US \$ 1 million, supporting the projects of peaceful uses of nuclear energy in developing countries. Guided by the principles of mutual respect for sovereignty, equality and mutual benefit, China has signed intergovernmental agreements of cooperation in the peaceful uses of nuclear energy with nearly 20 countries and undertakes various forms of cooperation.

Mr. President,

I would like to use this occasion to announce that, that the Standing Committee of the Chinese National People's Congress approved a couple of days ago China's accession to the Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile use of Environmental Modification Techniques. China's accession to the Convention further demonstrates the firm commitment by the Chinese Government and the Chinese people to promoting the process of multilateral arms control as well as the world peace and prosperity.

Mr. President,

We are to commemorate the 60th Anniversary of the foundation of the United Nations in four months. By recalling the history of the scourge of war, confrontation and arms race, and by reviewing the purposes and principles of the Charter of the United Nations, we firmly believe that there is a need to further strengthen the collective security framework centered on the United Nations and promote the lofty cause of peace, stability and cooperation together. Thorough destruction of nuclear weapons and realization of a world free of nuclear weapons is the common aspiration of the international community, and is one of the ultimate goals of NPT as well. It is the responsibility of all States Parties to seize this opportunity to promote the universality, effectiveness and authority of NPT, reinvigorate the vitality of international arms control and disarmament process, and promote the world peace and security. The Chinese Delegation will strive for a positive result of this Review Conference together with all other delegations.

Thank you, Mr. President.

Kaynak : 6318 YAN, Zhang : “Statement by Mr. Zhang Yan, Head of the Chinese Delegation in the General Debate at the 2005 NPT Review Conference”, t.y., **United Nations Website**, erişim : < <http://www.un.org/events/npt2005/statements/npt03china.pdf>

>, 9 Ekim 2006, [“Sn. Çin Heyeti Başkanı Cang Yan’ın 2005 Yılı NPT’nin Gözden Geçirme Konferansı’nda Yaptığı Konuşma”, t.y, **Birleşmiş Milletler Ağ Yöresi**]

**Ek – 3 : Birleşik Amerika Devletleri ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin
Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi ve Silâhların Denetimine
Dair Ortak Bildirgesi 4 Ekim 1994 (İngilizce)**

**JOINT UNITED STATES-PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA STATEMENT
ON MISSILE PROLIFERATION**

**JOINT UNITED STATES-PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA STATEMENT
ON STOPPING PRODUCTION OF FISSILE MATERIALS FOR NUCLEAR
WEAPONS**

4 October 1994

The United States and the People's Republic of China today agreed to work together to promote the nonproliferation of missiles, and to promote a ban on the production of fissile materials for nuclear weapons or other nuclear explosive devices.

MISSILE NONPROLIFERATION

On missile nonproliferation, the two countries agreed to work together to promote missile nonproliferation through a step-by-step approach to resolve differences over missile exports.

As the first step, the United States will take the measures necessary to lift the sanctions imposed in August 1993. Once the sanctions are waived, China will not export ground to-ground missiles featuring the primary parameters of the Missile Technology Control Regime (MTCR) -- that is, inherently capable of reaching a range of at least 300 km with a payload of at least 500 kg.

This Chinese commitment represents a global ban on exports, and goes beyond the requirements set forth in the MTCR, which calls for a "strong presumption of denial" for such missile exports. China and the United States have also resolved another important issue by China's acceptance of the U.S. position on inherent capability. Under this concept, the missile would be included in the ban if it could generate sufficient energy to deliver a 500 kg payload at least 300 km, regardless of its demonstrated or advertised combination of range and payload.

Both countries also reaffirmed their respective commitments to the Guidelines and parameters of the MTCR, which seeks to curb the proliferation of missiles worldwide.

As the next step, the United States and China agreed to hold in-depth discussions on the MTCR. We intend to work toward a Chinese commitment to control missile-related exports according to the current MTCR guidelines, as well as to promote eventual Chinese membership in the MTCR.

In August 1993, the United States determined that certain Chinese and Pakistani entities had engaged in transfers of Category II MTCR Annex items related to the M-11 missile that required the imposition of sanctions under U.S. law.

When the U.S. Government imposed Category [E] sanctions on Chinese entities for the transfer of M-11 related equipment to Pakistan, we told China that our sanctions law would enable us to waive these sanctions and avoid the possibility of future sanctions if the two sides reached a comprehensive agreement on missile nonproliferation.

In particular, we encouraged China to undertake negotiations on a binding missile agreement whereby China would adhere to current MTCR Guidelines and Annex. Actual negotiation to resolve the issue did not begin until September 1994.

The step we took today is a first step toward resolving the missile issue, and involves only a waiver of the sanctions put into place in August 1993. Those sanctions were Category II sanctions, which require the denial for two years of new export licenses for MTCR Annex items, and the denial of U.S. Government contracts relating to MTCR Annex items, with the sanctioned entities.

Nothing in the agreement changes the U.S. position with respect to exports or actual missile exports. And, were a Chinese missile export of the type that would trigger U.S. sanctions law to occur in the future, U.S. law would require the imposition of sanctions against the entities involved in the transfer.

U.S. law calls for the imposition of sanctions on foreign persons (and, in the case of China, certain government activities) who are knowingly involved in trade in MTCR Annex items that contribute to MTCR Category I missiles, in a non-MTCR country. Category I missiles are those capable of carrying a payload of at least 500 kilograms a distance of at least 300 kilometers.

The statement signed today and the subsequent lifting of sanctions do not affect the sanctions imposed in August 1993 on Pakistan. Since the imposition of those sanctions, we also have offered to Pakistan the opportunity to work with us to achieve key nonproliferation goals which could lead to a waiver of the sanctions. We look forward to continuing those discussions with Pakistan.

FISSILE MATERIALS

The two countries agreed to work together to promote the earliest possible achievement of a multilateral, non-discriminatory, internationally and effectively verifiable convention banning the production of fissile materials for nuclear weapons or other nuclear explosive devices. This will be an important step in our shared commitment to preventing the proliferation of nuclear weapons, and will provide a vehicle for working to halt the production of fissile materials for nuclear weapons or other nuclear explosive devices in key threshold states.

Kaynak : 6419 “Joint United States-People's Republic Of China Statement On Missile Proliferation”, **Nuclear Threat Initiative Website**, erişim : < <http://www.nti.org/db/China/engdocs/mterusch.htm> >, 10 Nisan 2007 [“Birleşik Amerika Devletleri ve Çin Halk Cumhuriyeti Arasında Füze Üretim Bilgisinin Yayılmasına Dair Ortak Bildiri”, **Nükleer Silâh Tehdidini Önceleme Girişimi Ağ Yöresi**].

**Ek – 4 : Çizelge – 14 : 1945-2002 Seneleri Arasında Yıllara Göre
Nükleer Silâh Mevcudu**

Yıl	ABD	S.S.C.B / Rusya	İngiltere	Fransa	Çin	Toplam
1945	6	--	--	--	--	6
1946	11	--	--	--	--	11
1947	32	--	--	--	--	32
1948	110	--	--	--	--	110
1949	235	1	--	--	--	236
1950	369	5	--	--	--	374
1951	640	25	--	--	--	665
1952	1,005	50	--	--	--	1,055
1953	1,436	120	1	--	--	1,557
1954	2,063	150	5	--	--	2,218
1955	3,057	200	10	--	--	3,267
1956	4,618	426	15	--	--	5,059
1957	6,444	660	20	--	--	7,124
1958	9,822	869	22	--	--	10,713
1959	15,468	1,060	25	--	--	16,553
1960	20,434	1,605	30	--	--	22,069
1961	24,111	2,471	50	--	--	26,632
1962	27,297	3,322	205	--	--	30,823
1963	29,249	4,238	280	--	--	33,767
1964	30,751	5,221	310	4	1	36,287
1965	31,642	6,129	310	32	5	38,118
1966	31,700	7,089	270	36	20	39,105
1967	30,893	8,339	270	36	25	39,563
1968	28,884	9,399	280	36	35	38,633
1969	26,910	10,538	308	36	50	37,841
1970	26,119	11,643	280	36	75	38,153
1971	26,365	13,092	220	45	100	39,822
1972	27,296	14,478	220	70	130	42,193
1973	28,335	15,915	275	116	150	44,791
1974	28,170	17,385	325	145	170	46,195
1975	27,052	19,055	350	188	185	46,830
1976	25,956	21,205	350	212	190	47,913
1977	25,099	23,044	350	228	200	48,920
1978	24,243	25,393	350	235	220	50,441
1979	24,107	27,935	350	235	235	52,862
1980	23,764	30,062	350	250	280	54,706
1981	23,031	32,049	350	275	330	56,035
1982	22,937	33,952	335	275	360	57,859
1983	23,154	35,804	320	280	380	59,938
1984	23,228	37,431	270	280	415	61,623
1985	23,135	39,197	300	360	425	63,416
1986	23,254	40,723	300	355	425	65,056
1987	23,490	38,859	300	420	415	63,484
1988	23,077	37,333	300	410	430	61,549

1989	22,174	35,805	300	410	435	59,124
1990	21,211	33,417	300	505	430	55,863
1991	18,306	28,595	300	540	435	48,176
1992	13,731	25,155	300	540	435	40,161
1993	11,536	21,101	300	525	435	33,897
1994	11,012	18,399	250	510	450	30,621
1995	10,953	14,978	300	500	400	27,131
1996	10,886	12,085	300	450	400	24,121
1997	10,829	11,264	260	450	400	23,203
1998	10,763	10,764	260	450	400	22,637
1999	10,698	10,451	185	450	400	22,184
2000	10,615	10,201	185	450	400	21,851
2001	10,491	9,126	200	350	400	20,567
2002	10,640	8,600	200	350	400	20,190
US = United States, SU = Soviet Union/Russia, UK = United Kingdom, FR = France and CH = China						

Açıklamalar :

- ABD'yle ilişkin tahminde birkaç yüz başlık hata payı mevcuttur.
- Rusya'nın elinde toplamının 18 000 adet olduğu tahmin edilen bertaraf edilmeyi bekleyen ve hiç kullanılmamış nükleer savaş başlığı olduğu tahmin edilmektedir. Çizelgedeki sayıya bu 18 000 adet nükleer savaş başlığı dâhil edilmemiştir.
- İngiltere ve Fransa'ya ait nükleer savaş başlıklarının sayısında birkaç on sapma mevcuttur.
- Çin'e ait nükleer savaş başlığı adedi kesin olarak bilinmemekle birlikte bu sayının çizelgedeki sayının iki katı olduğu tahmin edilmektedir.
- Ek olarak, İsrail'in 100-200, Hindistan'ın 30-35 ve Pâkistan'ın 24-48 adet nükleer savaş başlığı bulunduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca, Güney Afrika 1980'li yıllarda 6 adet nükleer silâh geliştirmiş fakât bunları daha sonra sökmüştür.

Kaynak : "Table of Global Nuclear Weapons Stockpiles, 1945-2002", **Natural Sources Defense Council Website**, last revised : 25 November 2002, erişim : < <http://www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab19.asp#notes> >, 25 Mart 2007 ["1945-2002 Seneleri Arasında Yıllara Göre Nükleer Silâh Mevcudu", **Doğal Kaynakları Savunma Kurulu Ağ Yöresi**, son güncellenme târihi : 25 Kasım 2002].

**Ek – 5 : Çizelge – 15 : Yapıldığı Bilinen Nükleer Silâh Denemeleri :
1945- 1996**

Yıl	B.A.D		SSCB		İngiltere		Fransa		Çin		Toplam
	H.K.	Y.A.	H.K.	Y.A.	H.K.	Y.A.	H.K.	Y.A.	H.K.	Y.A.	
	<i>H.K. = hava kürede; Y.A. = yer altında</i>										
1945	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
1946	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
1947	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1948	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
1949	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
1950	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1951	15	1	2	0	0	0	0	0	0	0	18
1952	10	0	0	0	1	0	0	0	0	0	11
1953	11	0	5	0	2	0	0	0	0	0	18
1954	6	0	10	0	0	0	0	0	0	0	16
1955	17	1	6	0	0	0	0	0	0	0	24
1956	18	0	9	0	6	0	0	0	0	0	33
1957	27	5	16	0	7	0	0	0	0	0	55
1958	62	15	34	0	5	0	0	0	0	0	116
1959	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1960	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	3
1961	0	9/1*	58	1	0	0	1	1	0	0	71
1962	39	55/2	78	1	0	2	0	1	0	0	178
1963	4	41/2	0	0	0	0	0	3	0	0	50
1964	0	39/6	0	9	0	2	0	3	1	0	60
1965	0	37/1	0	14	0	1	0	4	1	0	58
1966	0	44/4	0	18	0	0	5/1	1	3	0	76
1967	0	39/3	0	17	0	0	3	0	2	0	64
1968	0	52/4	0	17	0	0	5	0	1	0	79
1969	0	45/1	0	19	0	0	0	0	1	1	67

Yıl	B.A.D		SSCB		İngiltere		Fransa		Çin		Toplam
	H.K.	Y.A.	H.K.	Y.A.	H.K.	Y.A.	H.K.	Y.A.	H.K.	Y.A.	
	<i>H.K. = hava kürede; Y.A. = yer altında</i>										
1970	0	38/1	0	16	0	0	8	0	1	0	64
1971	0	23/1	0	23	0	0	5	0	1	0	53
1972	0	27	0	24	0	0	3/1	0	2	0	57
1973	0	23/1	0	17	0	0	5/1	0	1	0	48
1974	0	22	0	21	0	1	7/2	0	1	0	54
1975	0	22	0	19	0	0	0	2	0	1	44
1976	0	20	0	21	0	1	0	4/1	3	1	51
1977	0	20	0	24	0	0	0	7/2	1	0	54
1978	0	19	0	31	0	2	0	10/1	2	1	66
1979	0	15	0	31	0	1	0	10	1	0	58
1980	0	14	0	24	0	3	0	11/1	1	0	54
1981	0	16	0	21	0	1	0	12	0	0	50
1982	0	18	0	19	0	1	0	9/1	0	1	49
1983	0	18	0	25	0	1	0	9	0	2	55
1984	0	18	0	27	0	2	0	8	0	2	57
1985	0	17	0	10	0	1	0	8	0	0	36
1986	0	14	0	0	0	1	0	8	0	0	23
1987	0	14	0	23	0	1	0	8	0	1	47
1988	0	15	0	16	0	0	0	8	0	1	40
1989	0	11	0	7	0	1	0	8/1	0	0	28
1990	0	8	0	1	0	1	0	6	0	2	18
1991	0	7	0	0	0	1	0	6	0	0	14
1992	0	6	0	0	0	0	0	0	0	2	8
1993	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
1994	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2
1995	0	0	0	0	0	0	0	5	0	2	7
1996	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	3
Total	215	815	219	496	21	24	50	160	23	22	2046#
	1030		715		45		210		45		

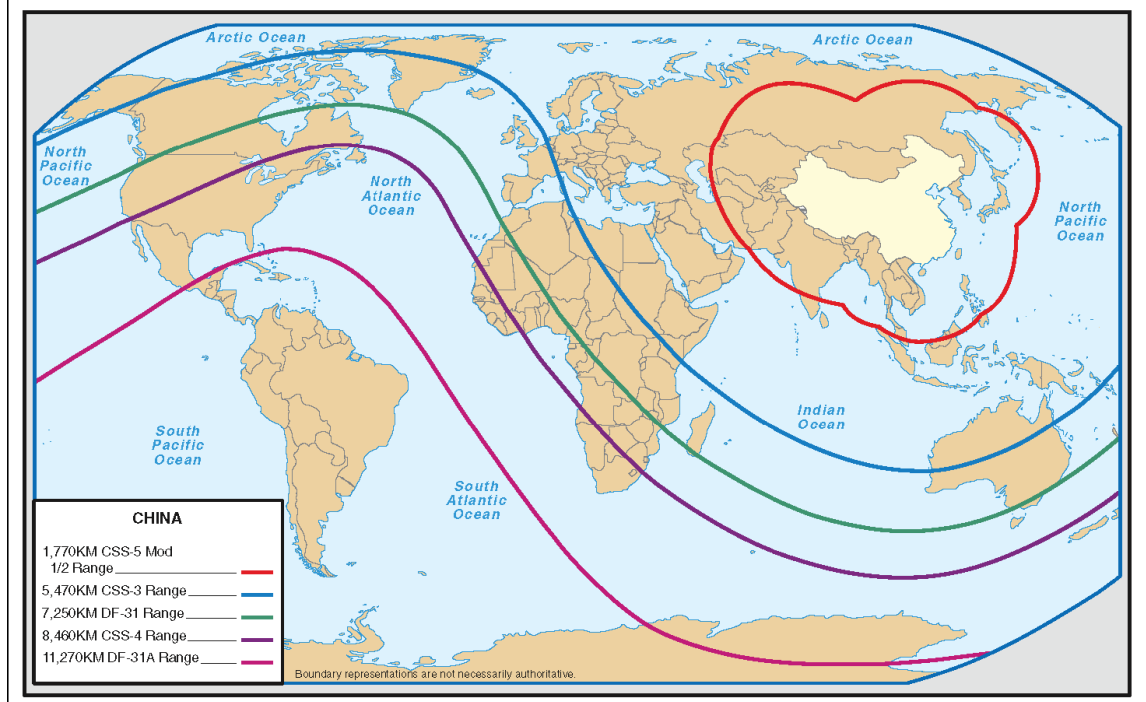
Açıklamalar :

İngiltere'nin yer altındaki denemelerinin hepsi ABD7de yapılmıştır.

Hindistan ve Pâkistan'ın 1998 senesinde yaptıkları denemeler çizelgede bulunmamaktadır.

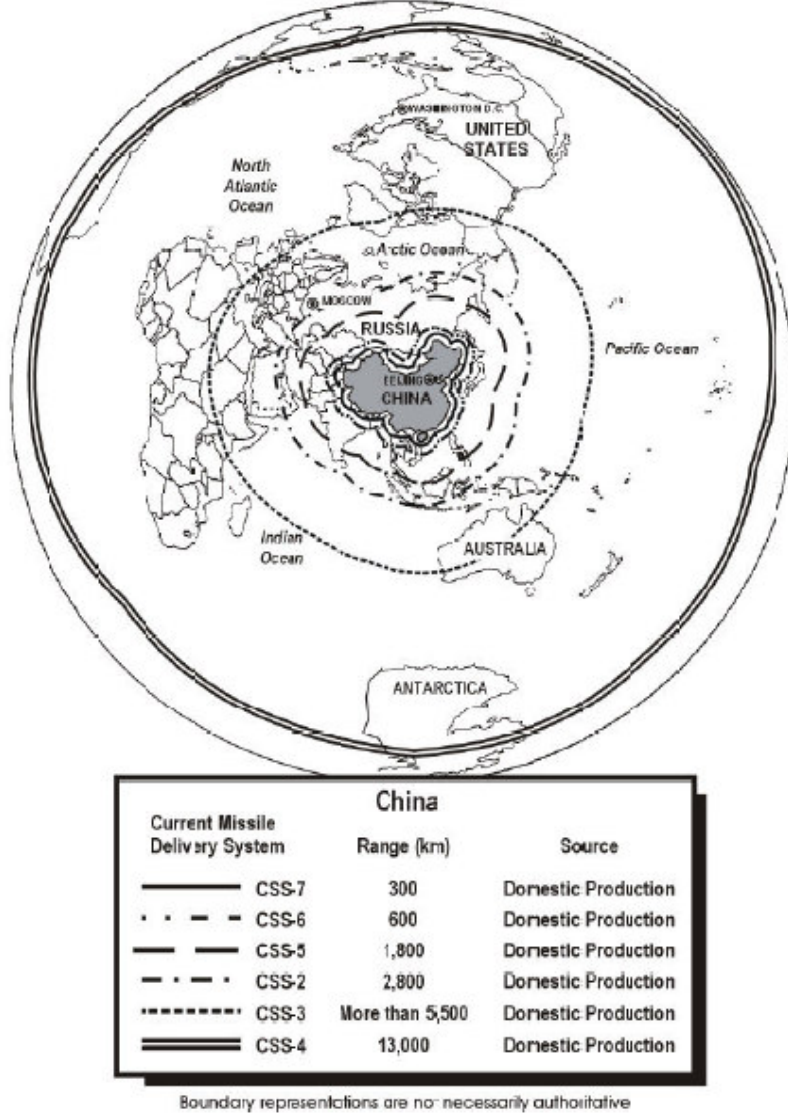
Kaynak : 6454 “Table of Known Nuclear Tests Worldwide: 1945-69 | 1970-96“, **Natural Sources Defense Council Website**, last revised : 25 November 2002, erişim : < <http://www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab15.asp> >, 13 Nisan 2007 [“Yapıldığı Bilinen Nükleer Silâh Denemeleri : 1945- 1996”, **Doğal Kaynakları Savunma Kurulu Ağ Yöresi**, son güncellenme târihi : 25 Kasım 2002].

Ek – 6 : Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kıtalar Arası Yörünge Altı Füzelerinin Erimleri - I

Kaynak : 5198 “Annual Report To Congress :Military Power of the People’s Republic of China 2006”, **Department of Defence** (United States of America), s. 27, erişim : Department of Defense Website < <http://www.defenselink.mil/pubs/pdfs/China%20Report%202006.pdf> >, 10 Haziran 2006 [“Kongre’ye Yıllık Rapor : 2006 Yılında Çin Halk Cumhuriyeti’nin Askerî Gücü”, **B.A.D Savunma Bakanlığı**, erişim : ABD Savunma Bakanlığı Ağ Yöresi].

Ek – 7 : Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kıtalar Arası Yörünge Altı Füzelerinin Erimleri – II

Kaynak : 5347 O'DONOGUE, Patrick M. : "Theater Missile Defense In Japan : Implications For The U.S.- China - Japan Strategic Relationship", **University of Oregon Website**, September 2000, s. 10, erişim : < <http://libweb.uoregon.edu/msu/e-asia/readb/japtmdfs.pdf> >, 13 Haziran 2006 [ODONOG, Patrik M. : "Japonya'daki Sahne Füze Kalkanı'nın ABD, Çin ve Japonya Arasındaki Stratejik İlişkiye Etkisi", **Oregon Üniversitesi Ağ Yöresi**, Eylül 2000].